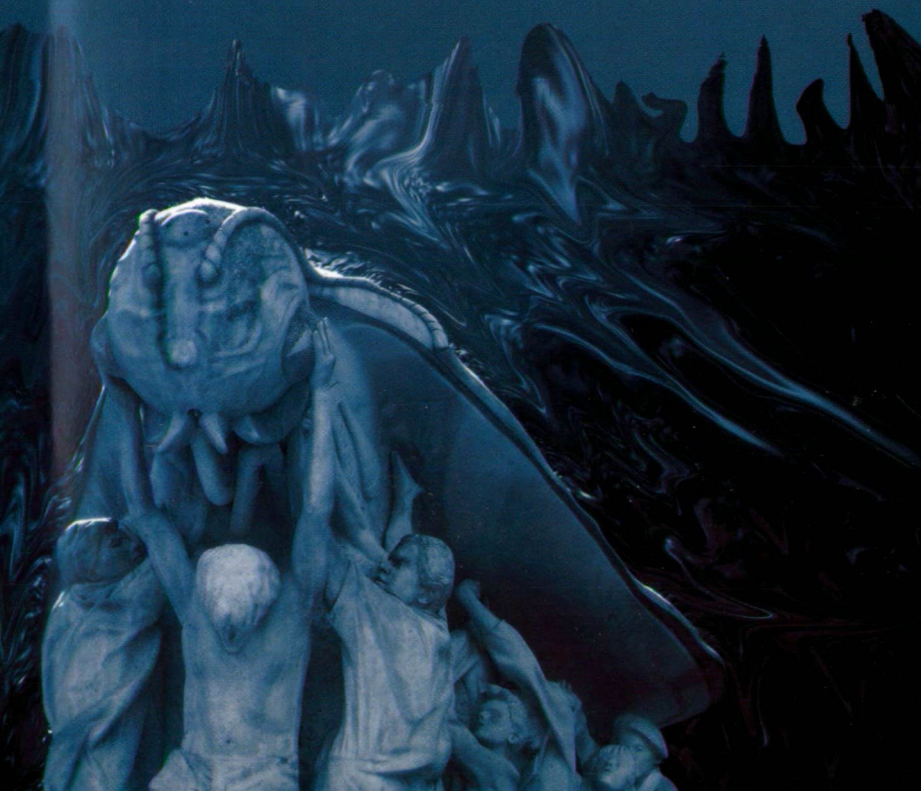


Újszászi Ilona

A SZABADSÁG PILLANGÓJA

◆ 1956 SZEGEDEN, AZ EGYETEMEN ◆



A SZABADSÁG PILLANGÓJA



ÚJSZÁSZI ILONA

A SZABADSÁG PILLANGÓJA

◆ 1956 SZEGEDEN, AZ EGYETEMEN ◆

Emlékezések, írások, dokumentumok

BELVEDERE

Szeged, 2006

A kötet megjelenését támogatta:

Algyő Nagyközség Önkormányzati Képviselőtestülete
Szegedi Tudományegyetem
SZTE Polgáriért Alapítvány
SZTE 1956 Emlékbizottság

Szerkesztette:
PÁSZKA IMRE

Borítóterv:
PÁSZKA CSANÁD ZOLTÁN

Tipográfia és tördelés:
SZUPERÁK ATTILA

ISBN 963 9573 27 2

© Újszászi Ilona, 2006

© Belvedere Meridionale, 2006

PETŐFI SÁNDOR

Szörnyű idő...

(Részlet)

*Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.
Talán az ég
Megesküvék,
Hogy a magyart kiirtja.
Minden tagunkból véreziünk,
Hogy is ne? Villog ellenünk
A fél világnak kardja.*

...

*Egy szálíg elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászdolgokat
Beszélni, mint valának?*

*S ha elbeszéli úgy, amint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?*

Mezőberény, 1849. (július 6-17.)

ELŐSZÓ HELYETT

Minden ember érdekes valamiért, minden sors szolgál mások számára is hasznosítható tanulságokkal – vallom újságíróként. Az élet-történetek viszont a történetírás számára is szolgáltathatnak értékes adatokat. Ez az oral history, a szóbeli történelem. A múlt sötét barlangjából az élők által még bevilágítható darab: a közelmúlt. A szóbeli történelem nem elsősorban a személyre összpontosít, hanem az eseményekre; nem fiktív, a ténybeli pontosság szempontja az irányadó. A szóbeli történelem tematikai hangsúlya a helyi események rögzítése, a folyamatok és az okok feltárása – az elit vagy az egyszerű emberek visszaemlékezéseinek, tapasztalatainak alapján. A szóbeli történelem művelői nem történészek, mert a „hivatásos tudósok” messze elkerülik az ilyenfajta technikát igénylő területeket. Ezért a helyi események résztvevőinek technikás kérdezői: antropológusok, szociológusok s persze újságírók. A nyersanyag (a történetek, az adatok) gyűjtésének technikája: az (irányított) interjú. Az 1956-ra emlékezők például gyakran visszakanyarodnak ugyanahhoz a részlethez, így hát a kérdező is ismétli önmagát: ugyanazt a kérdést intézi egyikhez is, másikhoz is. De a kérdező partnere a megkérdezettnek, hiszen kérdései nélkül tán meg sem születnének a válaszok. Így hát a szóbeli történelem jellegzetessége, hogy két ember (a kérdező és a válaszadó) együttes alkotása. Az ilyen típusú nyersanyagból álló végtermék (például az e kötetben közreadott interjúcsokor) pedig nem történelem, hanem tematikailag, esetleg időrendileg is rendezett és megszerkesztett történetek sora. De így együtt: valami új minőség.

E minták erősítették bennem az elhatározást, hogy – újságíró létemre – egy történelmi pillanat, 1956 megértését szolgálva, a forradalom ötvenedik évfordulóján, 2006-ban is kérdezzek, kérdezzek és kérdezzek. Persze 1989-ben, mikor 1956 koronatanúinak interjúkba rögzített visszaemlékezéseit gyűjteni kezdtem, távolról sem gondoltam valamiféle tudományos célkitűzés megvalósítására. Egyszerűen

kíváncsi voltam és kritikus, vagyis újságíró, akinek a kérdés a lételeme, elsőszámú munkamódszere. A kérdés: eszköz – a tájékoztató, az értelmezés eszköze. Az újságíró számára a kérdés: véső, ami segít láthatóvá tenni a valóság alakatlan kötőmbjeiben rejtőző szobrokat; de nagyító is, amit mozgatva addig nem észlelhető részletek és összefüggések tárulnak elénk; meg vetélő is, amivel a szöveg szövét szőjük. Mert a jó szövegben – mint kőben a zárványok – benne rejtőznek a kérdések, melyekre bekezdésekre tagolt mondatfüzerekkel válaszoltunk.

Az interjú a tények rögzítésén túl a részletek, a körülmények, az okok és a következmények bemutatására alkalmas műfaj, de az információszerzés módszere is. Ám a műfaj, de a módszer titkaival sem foglalkozik mélységében a hazai szakirodalom. (Itt és most én sem tekintem feladatomnak, hogy vázoljam az interjú műfajáról az újságíró képzés egyetemi szakká való emelése idején, 1993-ban, a József Attila Tudományegyetem bölcsészkar felnőttképzésén tartott előadásaimat, vagy *Az interjú mint kvalitatív módszer* című, a Szegei Tudományegyetemen szociológus hallgatóknak vezetett szemináriumom következtetéseit.)

A kérdések nyomán született szöveg: történet. S e személyes történetekből áll össze, válik plasztikussá a történelem. A dokumentumokra való hivatkozásokkal tűzdelt, csak számokkal-nevekkel leírt múlt számomra – bár érthető, de – nem élvezhető, mert nem elképzelhető. Ezért az elemző tudományossággal szemben közelebb érzem magamhoz a részleges megismerés nézőpontját. Ezért ismerem el a nagy történelmi tablókkal szemben a kis történetek, a totális állításokkal szemben a lokális létjogosultságát. Újságíróként is úgy dolgozom, mint a mozaikképek, vagy inkább mint a montázsok készítői: a beszélgetések nyomán feltárt emlékeket és információkat, a töredékes tudást egészítem ki a találkozásokkor kapott, vagy utána a kezem ügyébe kerülő anyagokkal és dokumentumokkal, illeszttem össze szöveggé – abban a reményben, hogy új minőség születik. Így állítottam össze e kötet anyagát is, tettem láthatóvá: milyen az én ötvenhatom.

A családom történetének, de saját múltam és utam megértését is szolgálja az '56-ról való kérdezősködés. Nem azért, minthá valamely ősem vagy szülőm aktív részese lett volna az 1956-hoz vezető, vagy az október végi, november eleji két nagyszerű hétnak, esetleg a megtorlás sötét éveinek. Nem. Apám alig emlékszik arra a tizenkét napra.

Annyit mesélt – azt is most, utólag –, hogy a kijárási tilalom idején hazakísérte a lányt, akit szeretett, s visszafelé bandukolt a sötét utcán, amikor fölparáztak egy cigarettacsikk, szemébe világított egy zseblámpa – a járőrök elvették iratait, s másnap reggel csak a hivatalban adták vissza, miután ellenőrizték, hogy tényleg azért szegte-e meg a szabályt, mert udvarolt. Másik története szerint – nem tudja, melyik napon – a kisváros határában egyedül szántott a földeken, s mikor meglátta az úton a Pest felé dübörgő tankokat, arra gondolt: ha felé irányítanak a lőtoronyt, csak a traktor alá bújhatna. Még föl-idéződik benne egy név és arc is, aki munkástanácsot alakított, aztán eltűnt a városból – örökre. Édesanyámban pedig csak annyi rögzült, hogy féltette a gépállomáson dolgozó szerelmét – az apámat. Ők egymással voltak elfoglalva, nem a történelmi fordulattal. Ezért föl is mentem őket az alól a felelősség alól, hogy nem meséltek semmit otthon a közelmúltról, 1956-ról. Ők nem vértettek föl családtörténettel, de példabeszéddel még iránytűt se adtak. Akkor se mondtak semmit, amikor nekem mint „II. B osztályos tanulónak eredményes és lelkiismeretes munkájáért” a gimnáziumi igazgató és a pártösszekötő 1975-ben jutalomnak adta a Hollós–Lajtai-féle *Köztársaság tér 1956* című könyvet. Pedig azt lapozgatva születtek meg bennem az első kérdőjelek. Akkor meséltettem volna a nagyszüleimet, de halkra fogva a beszédet, leintettek... Már a József Attila Tudományegyetem (JATE) magyar–történelem szakos egyetemi hallgatója voltam, de még mindig nem tudtam, mi történt valójában a születésem előtt két és fél évvel Magyarországon. Magam gyarapította könyvtáram számára megvásároltam a nyolcvanas évek elején napvilágra engedett néhány '56-tal foglalkozó kötetet, de egyoldalúságuk miatt nem adtak választ kérdéseimre. Valahogy a kezembe került a Rajk-peres „kékkönyv”, aztán a *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése* című, még a születésem előtt Bukarestben nyomtatott „fehérkönyv” igazi sokkot okozott. A diplomázáshoz közeledve végre két fiatal történész oktató tartott néhány speciálkollégiumot, tőlük hallottam és a hozzám is eljutó szamizdat irodalomban olvastam először a sztálini áldozatokról, a gulagról, 1956-ról. Megrendülten szembesültem 1956 másik történetével... Ezért sem szeretném, ha a gyerekeim éreznék a keserűséget, mikor egy kérdésről kiderül: nyilvánosan meg sem fogalmazható, mikor egy témáról nyilvánvalóvá teszik: nem föltárható – mert tabu.

De hogy 1956 máig izgat, ahhoz hozzájárult 1981 is. A szegedi egyetemen belüli diáklázongás, a párt és a KISZ-vezetők vitái adták meg nemzedékemnek a „forradalmi idők” élményét. (Ezért is foglalkoztatott egy ideig, hogy *Utódok?* fejezetcímmel e kötetbe illesszem az akkori változásokról és szereplőkkel készült interjúimat. Aztán elvetettem az ötletet. Mert ma már látom: az 1981-es mozgolódásnak csak annyi köze volt 1956-hoz, hogy személyes történelmünk '56-jaként éltük meg.)

1989-ben nem csak számomra sejlett föl '56 vezérlő csillaga. A '89-es rendszerváltozás lavináját készítette elő, de még csak a lazulást mutatta, hogy az addig csak „ellenforradalom”-nak, esetleg „események”-nek, „történesek”-nek nevezhető 1956-ot Pozsgay „népfelkelés”-nek minősítette. Aztán elindult a lavina, mely – akkor úgy tűnt – elsőpri a hazugságot. Rehabilitálták a politikai áldozatokat – elsőként a József Attila Tudományegyetem, amellyel akkor már mint az „üzemi lap”, a Szegedi Egyetem újságírója ismét együtt lélegeztem. Erre – Gróf Róza, a lap főszerkesztője biztatására és támogatásával – elindítottam a *Rehabilitált tudósok* című interjú-sorozatot. Az időközben szegedi hetilappá fejlesztett újság olvasói kolumnás interjút olvashattak a rehabilitálandó egyetemi oktatók közül Szabó Józseffel, Perbír Józseffel, Péter Lászlóval, Baróti Dezsővel, Ormos Máriával; megszólaltattam Tóth László leányát, aztán Török Gábort is. Közülük a többség 1956-ban vállalt szerepéről vallott, a többiek pedig az ötvenes évek, illetve a megtorlás időszakáról szolgáltak személyes történetekkel. A tudósrehabilitálás szegedi hátterét is felvillantottam Csákány Bélát, a JATE rektorát és Tóth Károlyt, a JATE főtitkárát kérdezve. Először állt a nyilvánosság elé a Rákosi-rendszerrel szemben elsőként létrejött demokratikus szervezet, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) alapítója, a rehabilitálandó hallgatók hosszú névsorában is szereplő Kiss Tamás. Az interjú-füzér először világított rá az addig csak Bill Lomax által leírt tényre: Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom azzal, hogy 1956. október 16-án itt alakították meg a MEFESZ-t. Ezt követően olyan személyeknek is feltettem kérdéseimet, akik a hatalmat képviselve bíráskodtak politikai jellegű ügyekben. A külön-külön is megrendítő történetek jelezték a téma sokrétűségét.

1956 tényeinek feltárását és az ismeretterjesztést a Délmagyarország, a szegedi és a város környékén megjelenő napilap szerkesztőségébe kerülve úgy folytattam, hogy – mint a hétvégi melléklet szerkesztője – részleteket közöltem a kisebb példányszámú Szegedi Egyetemen korábban megjelent interjúkból, illetve újságíróként, különböző műfajokban, folyamatosan beszámoltam az 1956-tal kapcsolatos fejleményekről: a forradalmárok helyzetéről, a jóvátétel kanyarjairól, 1956 megítélésének változásáról. A cikkek számának és terjedelmének változása kifejezi az 1956 körüli hullámzást. Ahogy közeledett az 50. évforduló, úgy tűnt egyre indokoltabbá számomra, hogy közreadjam 1956-tal kapcsolatos, különböző műfajokban született írásaimat.

A nagyinterjúkból és a rövidebb újságcikkekből összeálló mozaikképet azonban túlontúl töredezettnek, hiányosnak láttam. Ezért az 1989–1990-ben megszólaltatott, de máig élő tanúkat ismét beszélgetésre kértem, hogy a történetek és személyes szerepük leírásán túlmutató, azóta fölmerült kérdésekre együtt keressünk választ. Így hát folytathattam a beszélgetést Ormos Máriával, Péter Lászlóval, Kiss Tamással. Ugyanakkor hiányosnak tűnt az 1956-os szegedi egyetemről alkotható kép, ezért az universitássá nőtt intézmény többi karáról is kerestem tanúkat. Így kértem megszólalásra – többek között – Lázár Györgyöt. A forradalom fejlődésének, a szegedi egyetemen, a MEFESZ megalapításakor megfogalmazott gondolatok terjedésének megértéséhez nélkülözhetetlennek éreztem az „utca emberének”: az egyetemen végzett, s már dolgozó gyógyszerésznek, illetve nyomdai korrektornak, az akkori munkásoknak, a nem Szegeden élőknek a megszólítását. Ezért beszélgettem például Török Pál patikussal, Fejér Dénes újságíróval, a szegedi egyetemen diplomázott, de a szegedi cipőgyár munkásként dolgozó Kecskés Zsuzsannával, az algyői Molnár Jánossal vagy a budapesti képzőművészeti főiskola egykori hallgatójával, a szegedi '56-os emlékművet 1993-ban készítő Melocco Miklóssal. (Ezek az interjúk először ebben a kötetben látnak napvilágot.) Szerettem volna a bírák, vagyis a másik oldalon állók közül is meséltetni néhány új szereplőt, de az akkori tudományegyetemi párttitkár elutasított, aztán viszont kifutottam az időből, a kötet kéziratát le kellett zárni.

A személyes történetek most közreadott sora megmutatja az ötvenes évek, 1956, és az azt követő évek valóságának egy-egy szeletét. Ezek a szóbeli történetek adják a kötet gerincét.

Az *Elődök* című fejezetbe az 1956 előtti szerepükért politikai üldözött, majd 1989-ben rehabilitált tudósok portréja került – betűrend alapján sorrendbe állítva.

A *Szereplők* között valló személyek mindegyike a szegedi egyetemen, a városban és az országban történetekhez szolgáltat adalékokat. Élre kerültek a MEFESZ megalapításáról, a szabadság pillangójának megszületéséről Kiss Tamás által elmondottak. Ám a többi szereplő párhuzamos történetének sorrendjét már a mesélők nevének betűrendje adja.

A *Tanúk* című fejezetben a Szegedhez 1956-ban semmilyen szálal nem kötődő személyek története kapott helyet.

A *Bírák* cím alatt négy történetet gyűjtöttem csokorba, s igyekeztem számba venni: mikor mit tudtunk a forradalom áldozatairól.

Az *Értékelők* elnevezésű blokkban az elmúlt 17 évben általam írt és megjelent cikkek – évenkénti sorrendbe gyűjtve – fölillantják 1956 helyi megítélésének színeváltozását, úgy is mondhatnám: 1956 történetének történetét. E fejezetet, s a kötetet a Melocco Miklóssal készített interjú zárja – a szabadság lepkéjének gondolatáról.

Kimaradt a kötetből több, eredetileg oda szánt beszélgetés. Például Bitskey Károly színész vallomása, mert csak fiát, Bicskei Bertalan fociedzőt sikerült telefonon elérnem. Ő 1956-ban kisgyerek volt, a nagymamája nevelte akkor, mikor édesapja a szegedi társulat tagjaként a szegedi tüntetésen többször is elszavalta Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című költeményét, illetve vállalta a Szegedi Nemzeti Színház Forradalmi Bizottsága elnöki tisztét, amiért szilenciumra ítélték. A fiú óvta idős édesapját, nehogy kérdéseim fölzaklassák, de kíváncsiságomat kielégítendő ő azért fölidézte emlékeit. „Apám azt mesélte, Szegeden pár hétre lecsukták, de a fogdában napokon át nem engedték aludni... Szegedről a győri vagon- és gépgyárba került segédmunkásnak. Édesanyám utána ment az ottani színházba. Néhány évig eltöltötték apámat a színháztól, aztán az ország több vidéki társulatában is megfordult. De 1956 után egyikük sem kapott se film-, se egyéb nagy szerepet... Kaló Flóriánnal jó barátságot ápolt Szeged után is, sokszor találkoztak. Sose hallottam, hogy '56-ról, vagy a Szegeden történekekről beszélgettek volna, köztük inkább a foci került szóba. Úgy tudjuk, hogy mint az ország vezető színészét, apámat fölterjesztették Kossuth-díjra, de végül soha nem kapta meg ezt az elis-

merést... Szíve szerint szavalt a 1956 októberében Szegeden: »Talpra magyar, hí a haza!« Érzelmileg a forradalom mellett állt...»

Csákány Béla folytatta velem a Szegedi Egyetemen 1989. november 13-án megjelent beszélgetést, de a „technika ördöge beavatkozott”: a magnószalag nem rögzítette az interjút, s megismételni már nem maradt idő a kötet nyomdába adásáig. De remélem, később nyílik még alkalom arra, hogy a DISZ akkori szegedi kulturális titkára szempontjait is megismerjük, hogy választ kapjunk az olyan kérdésekre, hogy például miért kezdeményezte a József Attila Kör megalakítását. Október 23-án hogyan szerzett tudomást a szegedi tüntetésről, mikor üres maradt a Juhász Gyula Művelődési Központ előadóterme, ahova a fizikáról szervezett népszerűsítő előadást? Miért nem sikerült október 24-én reggel lecsillapítani az egyetemistákat az „audmaxban” megjelent Forgónénak, a megyei pártbizottság „agit-prop titkárának”? Hogyan szervezte meg a párt a székháza fegyveres őrését? Hogyan járőröztek a karhatalmisták? Miként szerveződött Szegeden a Magyar Szocialista Munkáspárt október 30-án, amikor Budapesten a pártszékházat ostromolta a tömeg? Miért került Orosházára gimnáziumi tanárnak a fiatal matematikus? Kik és miért hívták vissza Szegedre 1957 tavaszán? És így tovább...

Fenyvesi István, a Magyar Dolgozók Pártja szegedi városi tisztviselője, az ismert szlavista még csak kéziratban olvasható visszaemlékezése is nagyon érdekes adalékokkal szolgál. Igaz, csak annyi köztudott Fenyvesi tanár úr 1956-os szerepéről, hogy részt vett a József Attila Kör vitaestjén, mégis: ő az első, aki „gyón” a városi pártapparátus tagjai közül. Ő az, aki fölveti: hol voltak Szeged exponált vezetői a legnehezebb napokban. Ő úgy hallotta: Ladányi és Telkes családostul átment Temesvárra – az ottani pártüdülőben laktak, s a rádióból követték az eseményeket. Fenyvesi István azt mondja: amikor november 4. után „csönd lett”, kezdtek újra megjelenni a pártbizottságok épületében – „fölejánlva szolgálataikat”... Persze tudomásul kell venni: senki sem kötelezhető arra, hogy magnóra mondja emlékeit, beszéljen egy időszakról, amelyben saját viselt dolgairól is szó eshet. Például újságíró körökben Komócsin Mihályról köztudott: nem nyilatkozik, pedig az akkori városi párttitkárnak nagyon határozott véleménye volt 1956 őszéről. „Az ellenforradalmárok nem tudták volna féktelen demagógiájuk ellenére sem utcára vinni a munkásokat, ha a pártapparátusban árulóvá vált Sukik és Fenyvesik, ha

a néphatalmunk jóvoltából vezető posztra került Pongrácok és Nagy Ernő nem inognak meg és karrierizmusból nem állnak kezdeményezőként a tüntetés élére. Ha nem a pártba is befurakodott Barótik és hasonszőrű társaik szervezik a néphatalmat gyengítő tömegmegmozdulásokat... hiába osztották ki a fegyverek tömegét, magukra maradtak a Kovács és Tunyogi-Csapó-féle ellenforradalmárok...” – szól a Fenyvesi István kéziratában is idézett Komócsin-állásfoglalás. Az eseményekben szerepet játszó négy csoport elhatárolása, a tömegmegmozdulások okának sematizálása, a felelősök megnevezése, egyáltalán: 1956 pártértékelése különös fénnel világítja meg 2006 forró szeptemberét. De arra is figyelmeztet: érdemes folytatni az 1956-os interjúkat. Már csak azért is, mert 1956 - Bálint László által két és félezer főre becsült - Csongrád megyei szereplői közül egyre kevesebben vannak az élők közt, s vallhatnának az ötven évvel ezelőtti történelekről - önkéntesen segítve a tényfeltárást.

A munka szinte a kötet nyomdába adásának pillanatától folytatódik. Kiderült: Fodor Imre – akit a honvédségnél ezredesi rangig jutó apja miatt büntetett az új hatalom – mint a fiatalok között forgolódó 19 éves munkás jelen volt a Rákosi-rendszerben születő első demokratikus szervezet, a MEFESZ és annak az 1956-os forradalom kezdetén is fontos szerephez jutó követeléseit megfogalmazásakor. Aztán a szegedi utcai tüntetéseken ott volt a vörös csillagok leverésekor. A megtorlás idején feketelistára került, a rendszerváltozáskor pedig a Munkástanácsok nevet máig őrző szakszervezet vezetőjeként vállalt közszerepet. Az ősz hajú, a munka frontján 43 évig harcoló forradalmár 2006 szeptemberében ismét utcára vonult: demonstrált a Parlament előtt, tüntet Szegeden...

A történelmi múlt annyiféle értelmezést ébreszt és emléket rögzit, ahány embert kérdezőnk, ahány szemszögéből föltárjuk az eseményeket. 1956-ról, a Szegeden és a szegedi egyetemen történelekről ki ezt látta meg, ki amazt vette észre – attól függően is, kinek mit diktált az érdeke, a félelme, a reménye. (Az interjúalanyok által megjelölt időpontok, történések hitelességének nem jártam utána, hiszen nem történész munkára törekedtem.) S bár az elmúlt 16-17 évben sokan elmondták 1956-os emlékeiket, számos dokumentum napvilágot látott, a történészek föltártak a főbb összefüggéseket, de mégsem tudunk mindent. Ezért is remélem, a most közreadott emlékek, részletek, szempontok, a kis történe-

tek közelebb visznek az egész (közte Szeged, illetve a szegedi egyetem történetének), de leginkább az ember megismeréséhez! Ugyanakkor a reprodukált beszélgetések mostani csokra talán érzékelteti a genius loci, a hely szelleme természetét, hogy megérthessük: miért éppen Szegeden, miért éppen a szegedi egyetemen kezdődött a forradalom, miért itt született meg 1956-ban a szabadság pillangója.

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik megtiszteltek bizalmukkal, elmondták 1956-os élményeiket, átadták életük e fordulópontjának értékes dokumentumait. Köszönöm férjem, Pászka Imre biztatását, tevékeny közreműködését. Hálás vagyok gyermekeimnek: Ilona és Imi is segített a régi szövegek számítógépre vitelében. Külön köszönet illeti „nagyfiamat”, Csanádot a borítótervért és kivitelezéséért. Köszönöm a Belvedere kiadó rugalmasságát, Jancsák Csaba támogató türelmét, Szuperák Attila gyors munkáját. Hálás vagyok az SZTE 1956-os emlékbizottsága tagjainak, illetve Szabó Gábor rektornak a kötet megjelenéséhez nyújtott segítségért. Köszönöm a Délmagyarország szerkesztőségének a munkámhoz nyújtott háttérret.

Nélkülük ez a könyv nem látott volna napvilágot.

A szerző

Szeged-Algyő, 2006 szeptemberében

ELŐDÖK

Félközelmúltunk szégyenteljes jellemzői közé sorolandó, hogy egyetemi oktatók kényszerültek otthagyni a katedrát, mert politikailag nemkívánatos személynek nyilvánítottak. A szegedi tudományegyetem rektorának bejelentése, hogy rehabilitálják a politikai okokból száműzött egyetemi oktatókat, nagy visszhangot váltott ki.¹ Most induló sorozatunkban olyan személyekkel beszélgetünk, akik valamilyen módon érintettek ebben a folyamatban.

EGY ELFELEJTETT, MERT ELTITKOLT JOGTUDÓS

Szabó József a szegedi tudományegyetemen végzett 1931-ben, majd magántanárként a kolozsvári egyetemen jogbölcseletet adott elő. Később a szegedi egyetem Jogbölcselet (1947–49), Magyar Alkotmányjog Tanszékén (1947–50), majd az Összehasonlító Alkotmányjog (1956–58), azután a Magyar Pénzügyi Jog Tanszékén (1959–60) oktatott. Egyetemi nyilvános rendes tanárnak és tanszékvezetőnek 1947-ben nevezték ki. Volt dékán, majd prodékán. Itthon és külföldön megjelent művei sokaságát nehéz lenne felsorolni. Tény azonban, hogy 1960 óta magyarul nem jelenhetett meg tanulmánya. Ezt a hiányt pótolja az írásainak egy csokrárt közreadó kötet, melynek megjelenése idén összél várható. A fentebb felsorolt dátumokból az is látható, hogy Szabó József 1950 és 1956 között, és 1960-tól sem jogbölcseletet, sem alkotmányjogot, sem pénzügyi jogot nem adhatott elő egyetemi hallgatóknak. Hogy miért, arról a 80 esztendő professzort kérdeztük.

– A szegedi egyetem jogi karáról először 1950. szeptember 8-án tettek ki engem. Az akkori dékán (Antalfy György²) kapott egy telefont, hogy föl is út, le is út, azonnal hagyjam abba az egyetemi működést.

¹ Csákány Béla mint a József Attila Tudományegyetem rektora 1989 nyarán jelentette be, hogy a katedráról politikai okok miatt száműzött oktatókat rehabilitálja az egyetemi tanács. A rehabilitálandóak listáján akkor 32 név szerepelt – adta hírül a *Szegedi Egyetem* című lap 1989. november 13-i száma.

² Antalfy György (1920–1993) a szegedi, aztán a kolozsvári egyetem hallgatója (1938 és 1942 között), a szegedi polgármester helyettese (1945 és 1950 között). A Bibó István megszűnt politika-elméleti tanszéke helyett létesített állam- és jogelméleti tanszék tanárává nevezték ki 1950-ben. Jogi kari dékán (1990–1991, 1957–1958, 1967–1973), a tudományegyetem rektora (1958–1964, 1976–1982), 1990-ben vonult nyugdíjba.

– *Milyen indokkal történt mindez?*

– Indoklás nem volt. Írásban később annyit közöltek, hogy én is „létszámfölötti” vagyok. A döntés mögött az lehetett, hogy *nem voltam marxista*. Én magamat demokratikus beállítottságú embernek tartottam, köztársasági érzelmű családból származtam: köztudott volt náciellenességem, bár a német kultúrának nagy tisztelője vagyok. A háború után simán igazolták, ’45 után az Iparügyi Minisztériumban dolgoztam, de 1947-ben jobbnak láttam önként távozni onnan. Ekkor folyt a magyar ipar gyarmati helyzetbe süllyesztése; s aki ezzel szembeszegült, nem számíthatott semmi jóra. Barátaim (Takács Ferenc, Mistéth Endre) sorsa intő példa volt számomra. Úgy gondoltam, én talán elkerülhetem a frontális ütközést, ha teljesen a tudománynak szentelem magamat. Végleg Szegedre jöttem. Nem számítottam rá, hogy a felsőoktatásban – elsősorban a jogi és a bölcsészkarokon – a régi „polgári beállítottságú” oktatókat fundamentalista marxistákkal fogják lecserélni. Nem bántam volna, ha mellettem marxisták is oktatnak, s döntse el ki-ki, mi tetszik neki jobban. De hogy engem is kényszerítsenek, hogy vulgár-marxizmust adjak elő, arra nem voltam hajlandó. Végül is úgy tudom, az akkori szegedi pártvezető, Komócsin állt eltávolításom hátterében.

– *Az Ön sorsában osztoztak-e más egyetemi oktatók?*

– *Az egyetemi tanárok közül a jogi karon ketten nem jártak úgy, mint én. Nyolcunkat távolítottak el.* Először kirúgták Székely Istvánt, aki az előző évben rektor volt. Az egyik hallgatónak állítólag az volt a kifogása ellene, hogy dupla fedelű aranyóráját gyakran nézegeti az óra befejezése előtt. A második áldozat én voltam, aki az előző évben a jogi kari dékán tisztét töltöttem be. Engemet Bibó István³ követett, aki egyértelműen demokrata volt, ellene józan ésszel semmilyen kifogást

³ Bibó István (1911–1979) a szegedi egyetemen tanult 1929 és 1933 között, majd 1940-ben a jogbölcselet magántanára. Mivel e tanszék megszűnt, 1956 novemberében az (Antalfy György eltávolítása után, az így megüresedő) állam- és jogelméleti tanszékre akarták visszahelyezni. Erről az 1956. november 2-án tartott professzori értekezlet döntött, amiről az akkori jogi kari dékán, Schultheisz Emil 1956. november 3-án kelt levelében beszámolt a rektornak, Baróti Dezsőnek – olvashatjuk Péter László: *1956 előtt, alatt után* című könyvének 36. oldalán.

nem lehetett emelni. Róla azt mondták, hogy demokratikusan ír ugyan, de nem hajlandó a marxista dogmákat oktatni. A következőnek, *Boér Eleknek* az életébe került ez a döntés, mert őt az apjával együtt kitelepítették falura – pedig nyomorék volt, mert amikor Rockefeller-ösztöndíjjal az USA-ban tanult, elütötte egy autó –, s ott víz-húzás közben, Újfehértón, beleesett az ásott kútba. Akiről úgy érezték, hogy nem aktív és nem sztálinista-marxista, annak nem volt helye ezen az egyetemen.

– Mit tehetett az után, hogy az egyetemről eltávolították? Mi történt a családjával?

– A feleségem korábban református gimnáziumban tanított, de leányunk születése, 1938 után nem dolgozott, mert a szülés után sokat betegeskedett, és később is gyenge maradt. Én sem kaptam semmilyen munkát. Ekkor döntöttem úgy, hogy megpróbálók Nyugatra menni. Úgy éreztem, senki sem kívánhatja tőlem, hogy olyan országban maradjak, amely büntetőtáborrá változott számomra. Mivel nem vagyok túl gyakorlatias ember, a disszidálásom rosszul sikerült. Egy Jugoszláviába induló hajóra szálltam családommal, de még Pesten leszállított az ÁVH. Egyenesen az Andrassy út 60-ba vittek bennünket. Kislányomat még aznap elengedték, Hódmezővásárhelyre került rokonaimhoz. Feleségemet 8 hónapra ítélték, majd szabadulása után nehéz fizikai munkára kötelezték. Azok, akik engem az egyetemről eltávolítottak, bosszúhadjáratukat folytatták. A párttitkár egy kari ülésen professzorársaimat arra kényszerítette, szavazzák meg javaslatát: kénjének rám halálbüntetést hazaárulás vádjával. Milyen indokkal? A történet az, hogy a szegedi egyetemen a könyvtár is Kolozsvárra költözött, de amikor onnan vissza kellett jönni, akkor a könyvtárt hozó vonatot bombatámadás érte. Itt állt hát a jogi kar könyvek nélkül. Mivel korábban a Pénzügyminisztériumban dolgoztam, többször jártam az amerikai nagykövetségen. Ismeretsegem révén a kultúrattasétól egy nagy teherautó könyvet kaptunk. Ezt én, mint a jogi kar dékánja, egy a Hágiban rendezett díszében megköszöntem. Ez volt a találkozás. A börtönben elképedve kaptam a vádiratot, hogy hazaárulással vádol engem a jogi kar, mert az amerikaiaktól könyvet fogadtam el, és a díszében „nem lehessen tudni”, mit mondtam az amerikai diplomatának. Ezt a

vádat a Legfelsőbb Bíróságig tartották. Ott fölmentettek a vád alól, de a határátlépési kísérletért – nem a kiszabható 5, hanem 2,5 év – börtönbüntetésre ítélték. *1950 októberében börtönbe kerültem.* Budapestről Márianosztrára, majd Miskolcra vitték. Az ítéletben megszabottnál tovább, kb. 3 évig tartottak börtönben.

– *Hogyan telt az idő a börtönben? Volt lehetősége olvasni, írni?*

– Különféle fizikai munkákat végeztem. Még a miskolci egyetemet is építettem. Se írószerszámot; se könyvet nem kaptam. Még levelet sem adtak át. Később – Bibó közbenjárására (ő akkor még szabadon volt) – engedélyezték a könyveket (nagyon megcsodálták a börtönőrök). Bibó a budapesti egyetemi könyvtárból küldött könyvet, de ott olvastam Kant összes műveit, Gibbon: *A Római birodalom hanyatlása és bukása* című csodálatos történelmi regényét. Ez nagy vigasz volt nekem. Írni WC-papírra írtam. 1953 júniusában kerültem haza.

– *Szegedre jött vissza?*

– Nem lehetett, mert elvették a lakásomat, a könyveimet. Erre az akkori törvények szerint nem volt joguk, ezért adtak is valami nevetséges összegű kártérítést 1957-ben. A családommal édesanyámhoz, Hódmezővásárhelyre mentünk. Hogy továbbtanulhasson, a 14 éves lányunkat húgom és férje névlegesen örökbe fogadta. Alkalmi munkából, majd nyelvtanításból tartottuk fenn magunkat.

– *A szegedi egyetem almanachjában olvastam, hogy 1956-tól ismét régi munkahelyén tette a dolgát. Hogyan vették vissza a jogi karra?*

– Németh Károly, az akkori megyei párttitkár javasolta 1956 tavaszán, hogy írjak kérvényt, vegyenek vissza az állásomba. Először az egyetemi könyvtárban dolgoztam. De kértem, végzettségemnek

⁴ Az 1956. november 2-án tartott professzori értekezlet úgy határozott, hogy Szabó Józsefet (1909–1992) is helyezzék vissza egyetemi állásába, bízzák meg az államjogi tanszék vezetésével – írta 1956. november 3-án kelt levelében Baróti Dezső rektornak Schultheisz Emil dékán. E levelet Péter László közli az *1956 előtti, alatt, után* című könyve 39. oldalán.

A szegedi egyetem felhívása a világ valamennyi egyeteméhez című kiáltványt, a Szent-Györgyi Albertnek küldött távirat szövegét Szabó József is aláírta – olvasható a *Szeged Népe*, 1956. november 4-i számában.

megfelelően helyezzenek el. Az álláshoz azonban a politikai jogvesztést törölni kellett. A rehabilitálásomról hír nem jött. Budapesten Bibó utánanézett, s kiderült, az Elnöki Tanács régen megadta ezt, de valahol a minisztérium és a bíróság között elveszett vagy ellopták. Látja, ilyen viszonyok voltak.

– *A korábbi vezetők megkövették-e Önt?*

– Nem. Nem. Az új egyetemi párttitkár követett meg.

– *Mikor találkozhatott hallgatókkal? Végül is mikortól oktathatott?*

– 1957 februárjától. De az összehasonlító alkotmányjog tankönyvemet nem engedték kinyomtatni. Két évig oktathattam. Ugyanis az Igazságügyi Minisztériumban kisütötték, hogy magyar jogászoknak semmi szükség összehasonlító jogot tanulni. Egyik napról a másikra megszüntették a tanszékemet. Hát, ennyit ért a rehabilitálás! Ekkor Búza professzornak jutott eszébe, hogy korábban a Pénzügyminisztériumban, majd a Közigazgatási Bíróságon is dolgoztam. Az ehhez szükséges szakvizsgáim megvannak, utoljára 1946-ban könyvem is jelent meg, tehát miért ne mehetnék át pénzügyi jogra (akkor együtt volt a közigazgatási joggal). Én ugyan jobban szerettem az alkotmányjogot, de nem lévén más választásom, átmentem a pénzügyi jogra. Persze, amikor azt feszegettem, a Parlamentnek miért nincs joga az évi költségvetést ellenőrizni, rögtön rossz fiú lettem. Itt is írtam egy tankönyvet, de azt sem engedték kiadni.

– *Ezek szerint a jog legkülönbözőbb területeivel foglalkozott.*

– Nemzetközi joggal kezdtem diákkoromban foglalkozni. Bécsben voltam ösztöndíjas. Hágában is e témakörben vettem részt tanfolyamon. A Pénzügyminisztérium képviselőjében Nápolyban, Rómában jártam. A háború idején a Közigazgatási Bíróság küldött ki ösztöndíjasként Genfbe, ahol két szemesztert töltöttem. Rengeteg professzorral és diplomatával ismerkedtem meg, kiváló könyvtárakban kutathattam. A náci Németországból menekült Wilhelm Röpkével, *A harmadik út* világhírű szerzőjével is összebarátkoztam. Az érintkezésnek ilyen remek lehetőségei voltak akkor!

– Hogyan élte meg az '50-es évekbeli, majd az 1960 utáni teljes elszigetelését? A jogi kar egyik fiatal oktatójától hallottam, nem tud Önről. Ennyire sikerült „eltitkolni” az Ön működését.

– Hosszú évekig nem mehettem külföldre. Publikálni itthon nem állt módomban, de külföldön, Bécsben, Berlinben, az USA-ban jelentek meg tanulmányaim. Leginkább angolul és németül, de franciául is írtam. Magyarországon akkor publikálhattam, amikortól visszavettek az egyetemre: 1956-tól 1960. május 1-jéig, amikor ismét eltávolítottak.

– 1960-ban miért kellett otthagynia egyetemi állását?

– '58-ban jelent meg az a rendelet, amely kimondja, hogy vezető állásban és egyetemi tanszéken nem lehet az, aki nem feddhetetlen. Megjegyzem, nem a jognak, hanem a pártnak a terminusa a feddhetetlenség. Engem az Elnöki Tanács rehabilitált. Ennek elegendőnek kellett volna lennie a munkavégzéshez. Ehelyett közölték velem, hogy esetleg adjunktusi vagy tanársegédi beosztásban itt maradhatok. Vitázni kezdtem a minisztériummal. Azt is javasolták, menjek át az egyetemi könyvtárba. Én azt válaszoltam, nem megyek, mert ehhez értek, ahhoz nem, s egyáltalán: engem rehabilitáltak, s úgy vettek vissza, hogy az erről szóló hírt még a lapokba is beletették, az angol rádió és a londoni Times is lehozta. De hát lassan megtörtént a visszarendeződés, mit lehetett tenni?! Kértem, helyezzenek nyugdíjba. Azt mondták, nem lehet, mert az megtiszteltetés, így nekem nem jár. Ez a huzavona három évig ment, ebben teljesen tönkrementem idegileg... Nekem jutott eszembe, hogy rokkantnyugdíjaztatásom kérem, mint az újabb üldözés elleni védekezés egyetlen módját. 1960 óta vagyok nyugdíjas. De nagyon kicsi a nyugdíj, kb. harmada annak, ami nekem járna.

– Hogyan lehetett talpon maradni ilyen megpróbáltatások után? Honnan merített erőt ehhez?

– Abból merítettem erőt, hogy igazam volt. Semmi rosszat nem csináltam. Eltelt az idő, de nehezen. Amikor lehetett, dolgoztam. Nyelveket tanítottam, elsősorban orvosi szakszöveget, majd 1956-tól jogi szövegét fordítottam, és persze rengeteget írtam. Egy nagy csomó kéziratom van, ezeket át kéne dolgozni ahhoz, hogy megjelenhessenek.

– Az utóbbi évek törvényhozási lázáról, az alkotmányjogi vitákról mi a véleménye?

– Gyakran mellébeszél mindkét oldal (az ellenzék is). Talán azért, mert 40 éven keresztül senki nem tanult alkotmányjogot, azaz nincs meg a vita elméleti alapja. Például az alkotmánybíróság, az „erős elnök” koncepció ellentmondásos, ha egyszer a parlamenti demokrácia bevezetését ígérik. Az „erős elnök” intézménye amerikai találmány, de ott sem működik. Ha a Parlament a legfőbb szerve az államnak, de ezt alárendeljük egy akárhogyan elnevezett bíróságnak, akkor már nem legfőbb szerv. Angliában ilyen megoldás senkinek nem jutna eszébe. Arra a kérdésre, hogy ki ellenőrizze az országgyűlést, a válasz: természetesen a nép lehet az, aki ellenőriz, mert négyévente választ. Ha más ellenőrizné a parlamentet, akkor, a népszuverenitását is „kiküszöbölnék”.

– Mit gondol a rehabilitációs hullámról?

– Engem már egyszer rehabilitáltak. A mostanitól a nyugdíjam emelését várom. Helyeslem, hogy sor került erre, mert semmi komoly kifogás nem volt azokkal szemben, akiket eltávolítottak az egyetemről.

– Többször említette Bibó István nevét. Kérem, beszéljen a kapcsolatukról!

– Diákkorunkban keveset érintkeztünk, mert két évvel alattam járt. Akkor inkább az apjával, az egyetemi könyvtár igazgatójával volt szorosabb a kapcsolatom. A bécsi ösztöndíjra együtt mentem Bibó Pistával. Ott a kollégiumban egymás mellett volt szobánk. Ugyanazokat a professzorokat hallgattuk, egyszerre jelentek meg az első könyveink.

– Megjelenés előtt álló kötetében miről olvashatunk? Milyen szempontok alapján válogatott az írásaiból?

– Nagyon sokféle témában írtam. Nézze, itt van összekötve. Példaként két címszó: tulajdonproblémák, osztályproblémák, de hatalmas anyagom van a bíraskodásról is. Olvastam, gyűjtöttem az anyagot, leírtam gondolataimat. Még vagy három kötetre való kézirat van itt. A megjelenés előtt álló könyvemben ezek közül válogattam. A kötet a *Negyven év* című önéletírásommal fog kezdődni. Az első

részben különböző, ma is aktuális témákról szólok. Mindenekelőtt a kultúráról: aminek a helyzetét rendezni szükséges. Ez pedig az egyetemektől, az akadémiától függ, ezért írok ezeknek az intézményeknek az átalakításáról. Most áll módomban, hogy reagáljak Szabó Imrének a magyar jogtudomány „talpra állításáról” írt – Kossuth-díjjal jutalmazott – könyvében engem, Moór és Horváth professzorokat ért támadásra. Ezután a mostani átalakulással kapcsolatos problémákkal foglalkozom: a parlamentről, a választójogról, a bírászkodásról mondom el a véleményemet, mert az utóbbi 40 évben végzett jogászok vagy a képviselők sokszor nem ismerik és nem méltányolják az itthon és más országokban korábban kialakult intézményeket, azok előnyeit. A kötet második részében régi, de ma is időszerű írásokat közlök. *A káosztól a joguralomig* című tanulmányomat angolul írtam, 1944-ben külföldön jelent meg, most visszafordítottam magyarra. *A nagyhatalmak hegemoniája* címűt eredetileg franciául írtam, '43-ban Svájcban jelent meg, de ma is élő a probléma. A köztársasági mozgalommal foglalkozó tanulmányomat németből fordítottam vissza. Most közlöm az *Eszmék és indulatok a háború után* címmel megjelent írásom, amiben a már akkor vitás problémakörökkel, a nemzetiségi kérdéssel, a joguralommal, az osztályuralommal foglalkozom. *A jogtudomány az emberi gondolkodásban, Korunk és a jog eszméje, A szabadság új értelme* című munkáim is olvashatók lesznek. Ezek 1946-48-ban a *Huszedik Század* című folyóiratban jelentek meg. A külföldi tanulmányútjaimon megismert professzoraimról írt munkáimat is most közlöm. A személyes jellegű írások közül néhány versem és versfordításom is benne lesz ebben a gyűjteményes kötetben.

Szegedi Egyetem, 1989. szeptember 25.

REHABILITÁLT TUDÓSOK

NEKROLÓG HELYETT

Az asztalon régies betűformálással, kézzel írt feljegyzések... Egy fotón gróf Bethlen István mögött látható, akkor a Magyar Történeti Intézet titkára volt. *Tóth Lászlóra*, a szegedi egyetem egykori bölcsészkar dékánjára, az egyetem rektorára emlékezünk. Lánya, Kovács Béláné Herczegh Klára idéz egy 1953-ban keletkezett önéletírásból.

„Születtem 1895. június 4-én, Tápiószelén, ahol apám ügyvéd volt... Középiskoláimat Budapesten, Vácott, Nyitrán végeztem. Az érettségit 1913-ban jeles eredménnyel letettem. A budapesti egyetem bölcsészeti karára történelem-latin szakra iratkoztam be... Érdeklődésem kezdettől fogva a történelem felé irányult. 1915. május 15-én katonai szolgálatra vonultam be. 1916. júliustól 1917. februárig orosz hadifogságban voltam. Onnan mint csere-rokkantat szállítottak haza. Egyetemi tanulmányaimat folytattam. 1919 júniusában középkorai egyetemes történelemből mint fő tárgyból, oklevéltanból és magyar történelemből mint melléktárgyakból cum laude eredménnyel bölcsészeti doktorátust kaptam. 1919. május 3-án a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában gyakornoknak neveztek ki... 1925-ben a budapesti egyetem bölcsészeti karán a késő középkor egyetemes története tárgykörből magántanári képesítést nyertem. 1925-ben kutatói ösztöndíjat kaptam a Római Magyar Történeti Intézetbe, ahol 1926-tól 1930-ig a titkári állást töltöttem be. 1930 szeptemberétől 1935 júniusáig ismét a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában teljesítettem szolgálatot. 1935-ben a pécsi egyetem bölcsészeti karán az egyetemes történet nyilvános rendes tanárává neveztek ki. 1937-ben rendes tanárrá neveztek ki, az 1940-41-es tanévre dékánná választottak. Amikor a kolozsvári egyetem felállításával kapcsolatban a pécsi egyetem bölcsészeti kara

megszűnt, engem a kolozsvári egyetem közép- és újkori egyetemes történet tanárává neveztek ki. A szegedi egyetem bölcsészeti kara ... a Közép- és Újkori Egyetemes Történeti Tanszékre egyhangúlag meghívott 1942 júliusában, amit elfogadtam. ... 1944 nyarán a bombatámadások miatt családommal Tápiószéle községbe mentem, ott vártam meg a háború végét: 1945 áprilisában visszatértem Szegedre, ahol a városi igazoló bizottság egyhangúlag igazolt... 1945-46-os tanévben a bölcsészeti kar dékánja, az 1946-47-es tanévben pedig az egyetem rektora, a következő tanévben protektora voltam... 1947. április végétől június közepéig a magyar kormány különleges megbízásával Vatikánban tartózkodtam, ahol a diplomáciai kapcsolat fölveteléről tájékoztattam...”

– Ez a tény ma különösen érdekes, hisz mostanában is szóba került a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolat helyreállítása – fűz megjegyzést az önéletíráshoz a professzor nevelt lánya. – Európai gondolkodású és humanista érzelmű ember volt, a politikától távol tartotta magát. 1944-ben közreműködésével sikerült megmenteni a deportálásra már bevonatolt zsidó származású szegedi professzorokat. A Független Kisgazdapárt tagja volt, 1947-ben képviselőnek választották.

A „fordulat évétől”, 1948-tól fokozatosan leváltották a társadalomtudományokkal foglalkozó egyetemi tanárokat. Idő előtt nyugdíjazták például *Halasy-Nagy József* filozófust, a bencés *Bognár Cecil Pál* pszichológiai professzort, a premontrei *Hermann István Egyedet*, aki magyar történelmet tanított, a pedagógiát oktató *Mester Jánost*. Apám 1949 végén saját maga kérte, hogy mentsék fel a középkori egyetemes történeti tanszék vezetése alól. Utódja Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet lett. A tényhez kommentárt fűzni azt hiszem, nem szükséges. Apám nem volt marxista történész, nem akart oktatni, nem akart mondani semmi olyat, amit nem érzett saját gondolatának. Ezután öt évig az egyetemi könyvtárban folytatott kutatómunkát.

„... tudományos kutatómunkám keretében – idézzük ismét az önéletrajzot – az emlékiratok, levelezések, valamint folyóiratok, napisajtó anyagának áttanulmányozásával, összegyűjtésével foglalkozom... Egyes kérdések feldolgozásával el is készültem. Ilyenek: az ál Kossuth-iratok, Mazzini és Kászonyi Dániel, Ferdinánd Gregorovius magyar és lengyel szabadságdalai és cikkei az 1848-49-es forradalom idejéből, az 1848 utáni magyar külügyminisztérium kérdése; Kossuth és

az orosz politika 1859-ben, az 1866-i háború és a magyar emigráció. Különösen gazdag anyagot gyűjtöttem össze Kászonyi Dániel, Bangya János és Zerffi Gusztáv emigrációs szereplésére vonatkozóan...” Magyarország és a külföld kapcsolatának feltárása állt kutatómunkája középpontjában – vette föl ismét az emlékezés fonalát Herczegh Klára. – 1948 után nem jelent meg tanulmánya. Az egyetemi könyvtárban végezhető anyaggyűjtés lehetősége 1955-ben szűnt meg számára, amikor nyugdíjazták – 60. életévére hivatkozva. Nehéz volt tudomásul vennie, hogy ő, aki néhány éve még az egyetem vezetője volt, most „nem alkalmas” az egyetemi tanárságra. Emlékezetem szerint 1200 forint nyugdíjat kapott. Nyugdíjazása után lelkileg-tesztileg összeomlott. 1958-ban halt meg.

– A történelem iránti szeretetet, érdeklődést hagyta „öröklül” a családra. Emlékszem, hogy kislánykoromban a 10 kötetes világtörténetből olvasgatott nekem föl, mondhatni mese gyanánt. A bátyám, Géza tőle kapta az indítást: 1987-ben jelent még a *Magyarország külpolitikája 896-1919* című könyve. Szimbolikus jelentőségűnek tartom, hogy kisebbik fiam (aki apám halála után néhány hónappal született), nagyapja feljegyzéseit felhasználva írt egy dolgozatot, mellyel az országos középiskolai tanulmányi versenyen 5. helyezést ért el... Tanítványai közül néhányan Szegeden élnek, egyikük az egyetem Ságvári gyakorló gimnáziumában tanított... Szerette őt az ifjúság. Kollégáival is jó kapcsolata volt, mert szerette az embereket...

– A politikai okokból nyugdíjazottak nagy része ma már nem él. Rehabilitálásuk erkölcsi szempontból jelentős, mert azt jelenti, működésük nem veszett kárba. Az egyetemtől nem oly rég kapott a család egy levelet, melyben arra kérnek, szolgáltatassunk adatokat Tóth Lászlóról. Ez jóleső dolog. Halálakor a fekete zászló kint volt az egyetem épületén, az egyetemi tanárok parcellájába temethetjük, de az egyetem részéről semmiféle búcsúztatás nem hangzott el. Arra gondoltunk, hogy különösen szép gesztus lenne, ha egy emléktáblán megörökítenék az egyetem, a bölcsészkar egykori vezetőinek nevét... Tóth László – és sorstársai – mostani rehabilitálását úgy fogom föl, mint egy nekrológot, mely 30 évet késett...

Szegedi Egyetem, 1989. október 16.

SZEREPLŐK

A SZEGEDI MEFESZ IGAZ TÖRTÉNETE

SZEGEDEN KEZDŐDÖTT AZ 1956-OS FORRADALOM?

A MEFESZ-re, a szegedi egyetemistáknak 1956 októberében alakított szervezetére lapunk *Rehabilitált tudósok* sorozatában visszaemlékeztek azok az egyetemi oktatók, akik szereplői – majd áldozatai – voltak az eseményeknek. ... *Dr. Kiss Tamás*, a MEFESZ egykori alapító tagja, a MEFESZ-ügy elsőrendű vádlottja, akit arra kértünk, hogy a visszaemlékezéseket és az eddig megjelent történelmi tanulmányokat korrigálja, hogy – a nyilvánosság előtt először – elmondja a MEFESZ igaz történetét.

– A MEFESZ-t az 1989 előtt Magyarországon megjelent történeti munkák a DISZ (a Dolgozó Ifjúság Szövetsége) felbomlasztása első lépéseként „jobboldali, revizionista” vezetés alatt álló szervezatként mutatják be, „mely 1956. október 16-án, Szegeden, Budapesten és másutt ismét megalakult”; azaz összefüggésbe hozzák az 1945 nyarától szerveződő Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségével, az egyetemi diákság akkori önálló szervezetével. Ön, az alapítók egyike a legilletékesebb, hogy válaszoljon: mikor, milyen céllal és hogyan alakult meg 1956 őszén a MEFESZ?

– Letartóztatásom után 6 hónapig gyötörtek a rendőrségen, hogy mondjam meg, honnan – melyik klerikális, szélsőjobboldali, fasiszta, horthysta szervezettől – ered az ötlet, kinek a megbízásából hoztuk létre a szegedi MEFESZ-t. A nyomozók és a bíróság végül elhitte azt, amit az utóbbi 30 év hazai történetírása nem vesz tudomásul: *mi, egyetemisták találtuk ki a MEFESZ-t*. A történet a következő. Nyári szünet és egy hónapos építőtábor után, 1956. október 5-6. táján jöttem vissza Szegedre, ahol érzékelhető volt az egész országot jellemző hangulat: mindenki beszélgetett, vitázott – elsősorban politikai kérdésekről. Egy szombati napon, október 13-án, Lejtényi András barátommal, aki szintén joghallgató volt, sétáltunk.

Mutatott nekem egy – azt hiszem, a budapesti egyetemről származó – röplapot, amelyen az a követelés szerepelt, hogy az orosz nyelv oktatását tegyék fakultatívóvá. Erre én azt mondtam, hogy nem csak ez a probléma, ennél nagyobb bajok vannak. Személyes élmények alapján ismertem a falusi parasztság helyzetét (Balatonedericsen éltek a szüleim), a munkásság életkörülményeit (a csepeli Rákosi Mátyás Vas- és Fém művekben dolgoztam egy évet az egyetem előtt, mert „értelmiségi származásom” miatt – tanítók voltak a szüleim – első alkalommal nem vettek fel az egyetemre), megtapasztalhattam az értelmiség keserveit. Szóval én azt javasoltam a barátomnak, hogy, ha mi valamit csinálni akarunk, ha föl akarunk lépni valami ellen, akkor azt hatékonyan kellene, tehát alakítsunk egy szervezetet. Ezután elmentünk Tóth Imre (ugyancsak joghallgató) barátunkhoz, s hármasban, egymást szinte túllícitálva adtuk az ötleteket, hogy is nézzen ki, milyen programot vállaljon föl az egyetemistáknak ez az új szervezete. Másnap (október 14-én) a diáklklubban (abban az épületben, ahol a Szegedi Egyetem Szerkesztősége ma van), az ismerősöknek elmondtuk az ötletünket. Általános lelkesedés közepette újabb ötletek és módszerek hangzottak el. Akkor 10-15-en lehettünk,



*Kiss Tamás joghallgató (a mikrofon mögött balra ül Perbír József mellett)
az elnökségben a MEFESZ szegedi alakuló ülésén,
1956. október 16-án, az Auditórium Maximumban.
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

minden karról volt valaki, a pedagógiai főiskoláról Gönczöl Dezső. Már az első pillanattól fogva világos volt, hogy önálló, a DISZ-tól független szervezetre gondolunk. (Magunk is DISZ-tagok voltunk, így jól ismertük az ottani módszereket, a szervezetet, a helyzetet.) Három nappal az ötlet felmerülése után, október 16-án, az *Auditórium Maximumban* mintegy 1500 hallgató gyűlt össze – a dokumentumok szerint a DISZ szervezte ezt a „tájékoztató gyűlést”. Szinte természetes volt, hogy ezen alkalommal előterjesztjük javaslatunkat, így Lejtényi, Tóth, Gönczöl és jómagam kiültünk a katedrára, én – bár senki nem kért erre – átvettem az elnöki tisztet. Közöltem, hogy független, alulról szerveződő, demokratikus érdekvédelmi szervezet megalakítására gondoltunk, a diákok kívánságainak összehangolására. Már akkor MEFESZ-ként emlegettük, mert – ha jól emlékszem – október 14. táján dobódott a köztudatba, hogy a Magyar Egyetemisták és Főiskolások (talán az E azt jelenti, hogy Egységes) Szövetségének nevezzük az új szervezetet. Teljesen a véletlen műve, hogy a név rövidítése azonos az 1945–46-os szervezetével, mert mi – én legalábbis biztosan – nem tudtunk a 10 évvel korábban létező szövetségről. A hallgatóság – kizárólag diákok vettek részt a nagygyűlésen – ovációval fogadta a közlést, kimondta a megalakulást. Lejtényi András ismertette az addigra kialakult programot, az alapvetően érdekvédelmi jellegű követeléseket. A hozzászólások egyre jelentősebb politikai követeléseket fogalmaztak meg. Erre én nem tudom, milyen „sugallatra” lecsendesítettem a hallgatóságot, s közöltem: a MEFESZ alakuló ülése befejezte munkáját, átalakulunk politikai tömeggyűléssé. Elfogadták javaslatunkat, hogy rövid időn belül szervezenek kari gyűléseket, ott válasszanak vezetőséget, mi pedig – lévén joghallgatók – kidolgozzuk a szervezeti és működési szabályzatot, az elhangzottak alapján pontokba szedjük követeléseinket.

– *Amilyen gyorsan megalakult, ugyanolyan rövid idő alatt országosan ismert lett a MEFESZ. Mintha ellenállás nélkül alakult volna...*

– Az első, rövid újsághír az október 18-i Délmagyarországban jelent meg, de a sajtó csak az október 20-i gyűlés után foglalkozott jelentőségének megfelelően a MEFESZ-szel. Az alakuló gyűlés után levelet írtunk az ország összes egyetemére. Beszámoltunk arról, hogy itt megalakítottuk a MEFESZ-t, s felszólítottuk őket, ha egyetértene a céljainkkal, ők is hozzák létre ezt az új diákszervezetet...

A kari diákgyűléseken, *október 17-18-án új, nagyobb létszámú vezetőséget választottak*. Mi hárman (az „alapítók”) a Virág cukrászdában megszövegeztük a szervezeti és működési szabályzatot, Lejtényi a követeléseket kötötte csokorba... A DISZ szegedi szervezetének vezetőivel is mi vitáztunk: minden győzködés ellenére, mögöttünk érezve az egyetemisták tömege jelentette erőt, ragaszkodtunk kiindulópontunkhoz, hogy a DISZ-szel nem közösködünk. Ekkor, *október 19-én, a Petőfi Kör Budapestről érkezett küldötte Bohó Róbert is arról akarta meggyőzni a választott, 18 fősre bővített MEFESZ-vezetőséget, hogy hagyjuk ezt abba, a DISZ a követeléseket magáévá teszi*. Mi elmondtuk, hogy nem tudjuk pontosan, mi a Petőfi Kör szándéka, de azt érezzük, ami a több ezer egyetemistában feszül, s ezt képviselni fogjuk... Időközben Tóth Imre Budapestre utazott, hogy a Belügyminisztériumban engedélyt szerezzen a MEFESZ bejegyzéséhez, de ott szóba sem álltak vele. Tehát nehézségeink voltak, melyeket az október 20-i nagygyűlés átütő erejű hatása semmissé tett.

– *Miért volt ekkora „ereje” ennek a MEFESZ-gyűlésnek?*

– Ezt már mi magunk hívtuk össze az „Aud. Max.-ba”.⁵ Meglepetésünkre az országos lapok és a Magyar Rádió is megjelent. A gyűlés jelentőségének növelése volt a szándékunk azzal, hogy az általunk jól ismert, közkedvelt oktatót, dr. Perbíró Józsefet kértük fel, hogy elnököljön. A gyűlésen oktatók és szegedi polgárok is megjelentek, a terem zsúfolásig megtelt. *Dr. Perbíró József* megnyitója, Gönczöl Dezső bevezetője után én ismertettem a szervezeti és működési szabályzatot, amit módosító javaslat nélkül, közfelkiáltással elfogadott a két-két és fél ezres hallgatóság. Lejtényi felolvasta az általunk összeállított 16 pontos programjavaslatot, melyhez ott még további 4, politikai jellegű követelést illesztettek. *Így alakult ki a szegedi MEFESZ 20 pontos programja*, amelyet szavazással elfogadott a nagygyűlés... A heves hangulatot fokozta, hogy Sopronból, Debrecenből, Miskolcra, a budapesti egyetemekről folyamatosan érkeztek az üdvözlő, a csatlakozást bejelentő táviratok.

⁵ A szegedi egyetem legnagyobb terme, az Ady téri Auditorium Maximum – több nagygyűlésnek is otthont adott 1956-ban.

– *Hogyan kamatoztatták ezt a MEFESZ mögött álló erőt? Hogyan lehetett volna ebből országos diákmozgalom?*

– A Petőfi Kör meghívására október 20-án, éjszaka Lejtényivel Budapestre utaztunk. Ott tárgyaltunk a *Petőfi Kör vezetőjével, Tánczos Gáborral, aki ekkor már hivatalos támogatást ígért.* A DISZ Központi Vezetősége meghívásának is eleget tettünk: hosszas alkudozás után arra a *kompromisszumra jutottunk, hogy október 28-29-re a DISZ országos diákparlamentet hív össze, ahol megalakulhat az országos szervezet...* Október 21-22-én a különböző budapesti egyetemek képviselői kerestek meg minket, s vittek magukkal az ottani nagygyűlésekre, ahol mint a szegedi MEFESZ küldöttei mondtuk el az otthon történeteket. Hogy a forró hangulatú diákgyűlésekre szóló meghívásoknak eleget tudjunk tenni, Tóth Imrét is Budapestre hívtuk. Mások a többi egyetemi városba – például Abrudbányai Iván Pécsre – utaztak... Mi hárman részt vettünk Budapesten az október 23-i tüntetésen, majd nemzetőrnek álltunk, a forradalom közkatonájaként tettük, amit kellett... Csak október 30-án tudtunk visszatérni Szegedre...

– *Ön szerint mi a szegedi MEFESZ megalakulásának jelentősége?*

– *A szegedi MEFESZ volt az első, spontán kezdeményezésre alakuló, a politikai hatalomtól függetlenül létrejött szervezet. A jelentőségét az is jelzi, hogy a „forradalom első dokumentumaként” megjelölt, a Jövő Mérnöke című egyetemi lapban október 23-án közölt 10 pontos követelés – néhány kérdést kivéve – tartalmában szinte teljesen azonos a MEFESZ október 20-i, szegedi gyűlésén elfogadott 20 pontos program politikai részével.⁶ Tehát*

⁶ *A Jövő Mérnöke* 1956. október 23-i számának címlapján a „Határozott, gyors tetteket!” címmel közöl tudósítást „Az Építőipari Egyetem ifjúságának nagygyűlése”-ről, vitára bocsátja az „1956. október 23. hajnalán” hozott határozatot. Ennek első mondata: „Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához és megalakítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ szervezetét.” ... „Az új MEFESZ szervezet feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozattá nyilvánítani, és az egyetemi ifjúság jelenleg megoldatlan problémáit (honvédelmi oktatás, menza, diákotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi út egyénileg is) lehetővé tenni. ... Az egyetem ifjúsága a következő pontokban foglalta össze politikai követeléseit.

1. Az MDP Központi Vezetősége azonnali összehívása, az időközben alulról

Szegeden korábban, Budapesten később, ám erőteljesebben követelték például a vélemény- és sajtószabadságot; az új pártvezetést és Nagy Imre miniszterelnökségét; a normarendezést; a titkos választásokat; a politikai perek felülvizsgálatát; március 15. nemzeti ünnepé nyilvánítását; a Kossuth-címer visszaállítását. A budapesti egyetemisták a szovjet csapatok kivonását is zászlajukra tűzték, mi ezt október közepén túl korainak és veszélyesnek találtuk... Azt gondolom, a MEFESZ létrehozása szikrát adott az eseményeknek azzal, hogy nyilvánosságra hoztunk egy hangulatot, így nagy súllyal magával ragadta az ország egyetemeit, egyetemistáit. Ebben az értelemben előkészítője és kezdeményezője volt az október 21-22-i egyetemi gyűléseknek és a 23-i budapesti tüntetésnek.

megválasztott új pártvezetőségek által az új Központi Vezetőség megalakítása.

2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.

3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar-szovjet és magyar-jugoszláv barátság megalakítása. Az összes szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.

4. Általános, egyenlő, titkos választásokat, több párt részvételével, új nemzeti gyűlési képviselők választásával.

5. A magyar gazdasági élet átszervezését, szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc leggazdaságosabb felhasználását. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.

6. A teljes ipari munkásság azonnali normarendezését és a munkás autonómia bevezetését az üzemekben.

7. Beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.

8. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, a politikai foglyok részére teljes amnesztiát, az ártatlanul elítéltek, ill. hátrányos helyzetbe kerültek rehabilitálását. Legyen nyilvános Farkas Mihály tárgyalása.

9. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítását: március 15-ét és október 6-át nyilvánítsák általános nemzeti ünnepé és munkaszüneti nappá.

10. Teljes vélemény- és sajtószabadság megvalósítását (rádiót is!) és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ szervezetnek, a régi káderyang nyilvánosságra hozatalát és megsemmisítését."

(A dokumentum föllelhető az 1956 *sajtója* című kiadványban. Első magyarországi kiadás. Tudósítások Kiadó. 1989. 9.)

– *Erre a szerepre utal a MEFESZ-ügyként emlegetett per, melyben Önt és kilenc „társát” elítélték?*

– Érzésem szerint 1957 márciusában döntöttek úgy, hogy MEFESZ-pert rendeznek Szegeden, s keresni kezdték a kezdeményezőket. Lejtényi Andris még 1956 novemberében külföldre távozott, Tóth Imrét korábban, engem 1957. május 29-én tartóztattak le... A nyilvános tárgyalásra 1958. január 6. és február 14. között került sor. *A 10 vádlott közül kifejezetten a MEFESZ-ben folytatott tevékenységért engem, Tóth Imrét és Gönczölt vonták felelősségre*; hárman összesen 26 évet kaptunk. A többiek is *egyetemisták voltak*, ezért „csapták ügyüket” a miénkhez. Például Aszalós Jánost nemzetőrködés és röpcédulázás miatt, Abrudbányai Ivánt egy MEFESZ nevében tett pécsi utazásáért, a többieket röpcédulák gyártásáért, illetve államellenes bűncselekményért (a per 00-ás részéért) vonták felelősségre. A bíróság magatartásával kapcsolatosan nem maradt bennem rossz érzés, viszonylag tárgyilagosnak nevezhető. Megkönnyebbültünk, amikor kihirdették az ítéletet. Engem, az elsőfokú vádlottat 8 évre ítélték. A vádak nem, csak a minősítéseket tagadtuk, hiszen nyilvánosan szerveztük a MEFESZ-t. Így ez nem szervezkedés, hanem mozgalom volt.

Szegedi Egyetem, 1990. február 5.⁷

⁷ Az interjú részletei megjelentek a *Délmagyarország* 1990. október 6-i számában is.

ENSZ-csapatokat Magyarországra!
Nem volt elég a külföldi csapatokból!

Magyar földön csak magyar katonát!

**Vonuljanak ki az orosz csapatok, de helyettük
más sem kell!**

Küldjön az ENSZ gazdasági segítséget!

EGYETEMI FORRADALMI BIZOTTSÁG

Röplap: Magyar földön csak magyar katonát!

A MEFESZ Ideiglenes Intézőbizottságának és Tanácskozó Testületének programtervezete.

Az ideiglenes intézőbizottság az október 23-án nyilvánosságra hozott követelések alapján áll. Kijelentjük követeléseinkben: önálló nemzeti kormány, nemzeti függetlenség, az ország népének az emberi szabadságjogok és a legteljesebb demokrácia biztosítása, stb. semmilyen ellenforradalmi megnyilvánulás nincs. Ilyen dolgok ellen a leghatározottabban tiltakozunk. Kijelentjük, hogy a szocializmus előjelen állunk és állunk, s egyben azt, hogy a forradalomra a jobboldali megnyilvánulások nem voltak jellemzők, ez csak szörvénys jelekedés volt.

Kijelentjük, hogy teljesen elhatároztuk magunkat a szocialista restaurációtól: nem tűnjük el az olyan elemek beszívását az ország vezetésébe, akik ismét a múlt bűneit ismétlik a népre könyörületesen. Egyben helyeslünk minden olyan intézkedést, amely ezen elemek ellen irányul.

Az Ideiglenes Intézőbizottság teljes táborától biztosítja a munkásságot, és azok képviselőit: a munkásokokat, egyben tiltakozunk a körök korlátozására irányuló bármilyen törekvés ellen.

A dolgozó tömegekkel együtt követeljük a valóban demokratikus alapon álló, szabad választások előbbi megtartását, több part részvételével.

Szükségességek tartjuk az új karnatolom előlőbbi kibővítését a munkásság és az igazság legelőbbével, ez lehetővé teszi a szovjet csapatok kivonását.

Követeljük az október 23-án letartoztatottak és elfogottak ügyének sürdős felülvizsgálását és szabadonbocsátásukat.

Felhívjuk az emberek és fősztolok hallgatóit, hogy sürdösen alakítsák meg a MEFESZ szervezeteiket, ha már megalkult elsőlélek ezeket, és szönpölvegyek fel a kárpótlást, juttassák el követeléseiket és küldjék küldöttöket a MEFESZ Ideiglenes Intézőbizottságához: SZOT központi székháza.

**A MEFESZ Ideiglenes Intézőbizottságának és Tanácskozó
Testületének programtervezete**

'56 PROGRAMJA SZEGEDEN SZÜLETETT

A „forradalom első dokumentumaként” emlegetik a Budapesti Műszaki Egyetem Jövő Mérnöke című diáklapja október 23-ai számát, amely közli azt a tíz pontot, amit később a forradalom követeléseként neveztek. A szegedi események jelentőségét érzékelteti az említett írás első mondata: *„Csatlakozunk a szegedi egyetemistákhoz, a szegedi MEFESZ-hez.”* A két dokumentum összevetésére dr. Kiss Tamást, a MEFESZ egyik alapító tagját kértük.

„Ha a szegedi diákszervezet 20 pontos követelését a 10 pontos budapestivel összevetjük, kiderül: *a szegediek érdekvédelmi ügyekben is felléptek; politikai követeléseik pedig tartalmilag jórészt azonosak a budapesti elképzelésekkel, bár a sorrend eltér.*

Mi úgy fogalmaztunk, hogy „biztosítani kell a tájékoztatás szabadságát”, a budapestiek vélemény- és sajtószabadságot követeltek. Mi Nagy Imrét és Lukács Györgyöt akartuk a központi vezetésben látni, ők új pártvezetést és Nagy Imre miniszterelnökségét követelték. Mi bérreformot, ők normarendezést; mi szabad, ők titkos választásokat; mi a halálbüntetés eltörlését, ők a politikai perek felülvizsgálatát tűzték zászlóra. Március 15. nemzeti ünnepé nyilvánítása és a Kossuth-címer visszaállításáról szóló rész még a megfogalmazásban is azonos. A budapestiek annyiban merészebbek voltak, hogy – bár Szegeden már az október 16-ai nagygyűlésen felmerült, de nem vettük föl a programba – ők követelték a szovjet csapatok kivonulását. Mi valószínűleg túl korainak, túl veszélyesnek találtuk ezt. A fővárosban tanulók felvették programjukba a beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát. Mi egyértelműbben fogalmaztunk: bíróság elé kell állítani a koncepciók perekben felelős személyeket, továbbá a politikai jellegű „kíváncsalmaink” közé vettük az egyetemek autonómiájának követelését, ami a pestiek figyelmét elkerülte. Ugyanúgy, mint a szegedi MEFESZ programjának az a pontja, hogy az egyetemi ifjúság kapjon nagyobb részt az ország politikai életében.”

Délmagyarország, 1990. október 21.

KISS TAMÁS:
„1956 ÚJÍTÁSA, A NÉPHATALOM HIÁNYZIK
A LEGJOBBAN AZ ELMÚLT 50 ÉVBŐL”

Szeged kerüljön be a történelemben, tegyük helyére az itt történeteket! – ez a jelentősége annak, hogy földidézzük a Tisza-parti egyetemi város 1956-os napjait, s az elmúlt fél évszázadot – véli Kiss Tamás, a MEFESZ egyik alapítója, a MEFESZ-per elsőszámú vádlottja, a jogász, aki civil szervezetek tagjaként és közhivatalnokként is oly sokat tett és ma is dolgozik 1956 „rehabilitálásáért”. Kiss Tamással 1989-ben Balassagyarmaton elkezdt beszélgetésünket 2006-ban Balatonedericsen folytattuk.

– Ön volt az első, aki engem e témával megkeresett 1989-ben – emlékeztetett Kiss Tamás a balassagyarmati beszélgetésre, miközben balatonedericsi házában pipára gyújtott. – Miután akkor elkészült az interjú, számomra kiderült: azt, ami néhány nappal a forradalom kitörése előtt történt, csak néhány mondattal intézik el az 1956-ra emlékezők, de még a kort kutató történészek is. Ezért a következő 15 évem folyamatos nyüzsgés lett. Például azért, hogy a szegedi egyetemen is helyére kerüljenek az 1956-ban ott történtek. Ez sikerült, amit bizonyít az 50. évforduló szép programja.⁸

– *A szegedi diákok tudják, milyen történelmi léptékű tettet valósítottak meg elődeik a MEFESZ megalakításával?*

– Életem meghatározó helyszíne Szeged: vagy azért, mert erre voltam

⁸ A Szegedi Tudományegyetem rektora 2005-ben Emlékbizottságot hozott létre az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója megünneplésének előkészítésére. Az Emlékbizottság elnöke: Bernáth Árpád; tagjai: Ilia Mihály, Jancsák Csaba, Lázár György, Ormos Mária, Péter László, Sipos József, Tajti Gabriella; Szabó Gábor rektor fölkérésére állandó meghívott: Újszászi Ilona. Az Emlékbizottság munkájába bekapcsolódott – Szeged Megyei Jogú Város polgármestere, Botka László megbízásából – Kerek Attila.

büszke, vagy azért, mert emiatt kellett befognom a számat. Az '56-os forradalom iránt a hallgatói önkormányzat részéről *Jancsák Csaba* elnöksége idején mutatkozott nagy érdeklődés. Ezen kívül sokfelé megfordultam az elmúlt 15 évben: az '56-os Intézettől kezdve, a történészekén át, a különböző szervezetekig, hogy bekerüljön a magyar történelembe 1956. október 16. és 20. E nyüzsgés eredményének tudom be, hogy például az '56-os Intézet által, a középiskolásoknak készített atlaszban kiemelt helyszínként jelölik Szegedet.

– Mint az egyik '56-os szervezet vezetője, kezdeményezte: a hazai egyetemeken 1956 őszén történeteket egy kötetbe foglalják össze. Megvalósult az ötlet?

– Nem. Kezdeményezésemet támogatta *M. Kiss Sándor*⁹, de nem látta, ki írhatná meg például Debrecenben, Gödöllőn, Sopronban vagy Pécsen, illetve a budapesti műegyetemen. Végül a legtöbb helyen leírták a helyi emlékeket, de az összevetés, az összegzés elmaradt. Az én kéziratom is elkészült, amit végül Jancsák Csaba szerkesztésében a *Belvedere Meridionale* adott ki 2002-ben Szegeden „Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, Szeged – 1956” címmel. Ez a kötet azonban nem csak visszaemlékezés. Elmentem a levéltárba, átnéztem a rendőrségi és a bírósági jegyzőkönyveket is. Így írtam le a forradalom alatti szegedi egyetemi eseményeket és a megtorlás időszakát. A kötetben közöltem az október 20-i MEFESZ nagygyűlés hangfelvételét, illetve azt az interjút, amit 1999-2000 táján szegedi történész hallgatók oral history kutatócsoportjának adtam... A könyv hatásáról annyit, hogy ennek alapján szervezi meg Győrben mint ügyvéd a jubileumi megemlékezést *Szabó János*, aki 1956-ban Szegeden első éves joghallgatóként volt részese a MEFESZ születésének. Egyébként kötet angol nyelvű változata az 1956-os forradalom 50. évfordulójára jelenik meg. 1956 ezen, kevesek által földolgozott szelete, e speciális téma iránt nagy az érdeklődés: az évfordulós ünnepségek előtt például finn újságírók kértek interjút a MEFESZ megalakulásáról.

⁹ M. Kiss Sándor több könyvet írt (társszerzőként is) 1956-ról. Például *Olvasókönyv – Forradalom Somogyban – 1956* című könyve 1997-ben jelent meg a Püski Kiadónál.

– *Mi a szegedi 1956 jelentősége?*

– Elég ritka, hogy jelentős történelmi esemény vidéken és nem Budapesten kezdődik. Ezért is vártam türelmetlenül, hogy valaki végre megírja a szegedi '56 történetét.

– *Ehhez az összefoglalóhoz nyújthatnak adalékot az Ön emlékei, az Önnel készült interjúk, illetve véleménye is – 1956-ról. Az akkori hangulat elképzeléséhez, a történetek megértéséhez – bár már többször beszélgettünk, de – számomra még kérdés: mi indított három ifjú szegedi joghallgatót arra, hogy megalapítsa az 1956-os forradalom első szervezetét?*

– Az orosz nyelv fakultatív oktatása érdekében bojkottra szólított föl egy Budapestről érkezett felhívás – budapesti bölcsészhallgatók aláírással. De fogalmam nem volt, hogy ez a budapesti felhívás hogyan került Szegedre. Nekem Lejtényi Andris barátom mutatta meg október 13-án. Később derült ki¹⁰, hogy Alaksza Helmut meg a Román Károly révén került ide. Egy stencilezett felhívás volt. Nem kérdeztem, hogyan került ide. De ahogy beszélgettünk, a következő mondatom már az volt: „Té, Andris! Rendben van, hogy ne menjünk az oroszórára. De ez kevés. Alakítsunk egy diákszervezetet!” Elrohantunk Tóth Imréhez... S három nap alatt Szeged összes egyetemi hallgatója arról beszélt, hogy kéne csinálni valamit...

– *Mindez a barátok közti nyüzsi – mesélte korábban – október elején történt. De az október 16-i nagygyűlés ötlete honnan eredt?*

– Azt a DISZ hívta össze, hogy lecsillapítsa a nyüzsgést. De kiderült, amikor odamentünk az Auditórium Maximumba, hogy nincsenek ott a DISZ- és pártvezetők, erre – nem tudok másképp fogalmazni, mint hogy: pofátlanul – kivonultunk az oktatói katedrához, s bejelentettük: „Új diákszervezetet alakúottunk. Műt szólnok hozzá?” Egy kis bizonytalankodás, közbeszólások után közfelkiáltással megalakított-nak nyilvánítottuk a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, a MEFESZ-t. Ez után javasoltam: döntsük el, miket tűzzön a zászlajára.

¹⁰ Péter László tárta föl az adatokat. Erről írt cikkét előbb a Szeged 2006 januári száma, majd *A MEFESZ története: öt évtized múltával ismertté vált történelmi adatok és hősök – A szegedi szikra* címmel közölte a Magyar Nemzet 2006. január 14-i száma.

– *Mi volt hát első körben a MEFESZ célkitűzése?*

– Az orosz nyelv fakultatív oktatása, de bekiabálások hangzottak el a marxizmus és a katonai oktatásról, a diákjóléti bizottságról. Erre valaki azt mondta: politikai követeléseket is tűzzünk zászlóra. Erre megszólalt Tóth Imre mellettem: „Az nem lesz jó, mert mi nem politizálunk.” Erre én: „Várd meg, hogy mit akar a többi! Szavazzon kézfeltartással, aki politikai követeléseket is akar!” S szinte mindenki föltartotta a kezét. „Mit javasoltok, fiúk?” – kérdeztem. Erre jött, hogy „Nagy Imrét a kormányba!”, „Kossuth-címet!” A végén: „Az orosz csapatok kivonulását!” Tehát azt mondom: az alatt a két óra alatt, amíg a nagygyűlés tartott, a majdnem nulláról, vagyis onnan indulva, hogy lesz egy diák érdekvédelmi szervezet, a végére eljutottunk odáig, hogy megalkult egy új szervezet, amelyik politikai célkitűzéseket is megfogalmazott. Egyértelművé vált, hogy most már nem elég a „diák-érdekvédelem”, s nekünk, kezdeményezőknak ezt kell képviselni! Tehát két órával korábban nem tudtam, hogy az élére állok a „Vonják ki az orosz csapatokat!” követelésnek. Persze ez anélkül az ötszáz ember nélkül, aki mondta, mit akar, nem ment volna.

– *Az előbb úgy fogalmazott: „Mit javasoltok, fiúk?” Lányok nem voltak jelen, nem vettek részt a MEFESZ szervezésében? A MEFESZ-parben elűlték, de nem tudok semmit Kurcsa Kláráról. Ki ő?*

– Nagyon sok lányhallgató is megjelent a teremben, talán még lelkesebbek voltak, mint mi. Kurcsa Klára¹¹ joghallgatóként a gépészen segíttet.

¹¹ Kurcsa Klára (Érsekújváron született 1936-ban): a MEFESZ szegedi tagja. Titkos Államvédelmi iratokról készített másolatot. A MEFESZ-perben 10 évre ítélték – rögzíti Bálint László: *Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében* című könyve.

Egyébként – rajta kívül – a MEFESZ szegedi tagjai, szervezői között találjuk, illetve a forradalmi eseményekben rész vett: Almási Gáborné (1933-ban született) orvostanhallgató; Fekete Etelka bölcsészhallgató (pénzt gyűjtött Schwartz Lajos temetésére, szigorú megrovásban részesült); Földvári Kálmánné, a pedagógiai főiskola hallgatója (tevékenységéért kizárták az intézményből); Futó Kovács Irén vegyészhallgató (kizárták az ország összes egyeteméről); Igaz Juszina bölcsészhallgató (izgatással vádolták, szigorú megrovásban részesítették); Janzer Judit orvostanhallgató (az orvoskari MEFESZ tagja); Kakuszi Mária joghallgató (a sztrájkra való felhívás miatt

– *Hatottak-e Önökre a lengyelországi események?*

– Poznanról tudtunk, de nem jutott eszünkbe, mint később a műegyetemi hallgatóknak, hogy a lengyelek melletti szimpátia-tünetést tartunk. Nekünk az jutott az eszünkbe, hogy itt vannak a pontok, s október 20-án vonuljunk ki a Dóm térre. Így is történt volna, ha Perbíró professzor nem beszél le erről bennünket.

– *Miért pont október 20-ra tűzték ki az újabb összejövetelt?*

– Mert a MEFESZ megalakítása, október 16. keddre esett, s azt javasoltam: tartsanak minden karon választásokat 17-én és 18-án, s az így megválasztott 3-3 diák, az összesen 18 fős MEFESZ-vezetőség – most már a hallgatók felhatalmazásával – pontosítsa a hármunk által korábban vázolt szervezeti- és működési szabályzatot, s szedje pontba, a követelések közül mit vállalunk föl, s mit nem. Így került sor a MEFESZ-választásokra.

– *Az október 20-i nagygyűlést óriási nyilvánosság kísérte: megjelent a Magyar Rádió, több országos lap tudósítója. Nem tartott provokációtól? Vagy épp ellenkezőleg: úgy gondolta, a nyilvánosság védelmet ad?*

– Nagyon örültünk, hogy a sajtó megjelent, hiszen az volt a célunk, hogy országos szervezet legyen a MEFESZ. Az október 16-i gyűlést követő órákban ugyanis megfogalmaztuk azt a „Diáktestvéreink!” megszólítású felhívást, amit postáztunk az ország különböző egyetemeire, és erről hírt adott – többek között – a Szabad Európa Rádió is.

írásbeli megrovást kapott); Kiss Lászlóné, a pedagógiai főiskola diákja (kizárták az intézményből); Magyar Rózsa, a pedagógiai főiskola hallgatója (kizárták az intézményből); Nagy Eszter joghallgató (rendszerellenes röpirat terjesztése miatt két félévre kizárták az intézményből); Pusztai Éva (1936-ban született) vegyészhallgató (részt vett a Kádár-kormányt támadó röpcédulázásban, amiért 1 év 6 hónap börtönre ítélték, kizárták az ország összes egyeteméről); Reimann Klára bölcsészhallgató (izgatással vádolták, két félévre kizárták az egyetemről); Rossmann Magda bölcsészhallgató (ellene a vád: izgatás, az ítélet: kizárás az ország összes egyeteméről); Schreiner Piroska, a TTK biológia-földrajz szakos hallgatója (kizárták az ország összes egyeteméről); Schröder Erzsébet vegyészhallgató (kizárták az ország összes egyeteméről). A 110 nevet tartalmazó listán 16 nő szerepel – Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged* című könyve mellékletében, a 169-173. oldalon.

Nem volt hát véletlen tehát, hogy október 20-ra diákküldöttségek, üdvözlő táviratok érkeztek, s megjelentek a sajtó képviselői is. *Örülünk az újságíróknak*, hogy így az egész ország egyszerre tudja meg, mit akarunk. (Más kérdés, hogy végül nem ment le a rádióban a riport.) A hanganyagból kiderül: micsoda ováció fogadta *Halász Pétert*, a Hétfői Hírlap munkatársát, aki elmondja: most megírja az igazat. (Más kérdés, hogy nagyon megcenzúrázták ezt a cikkét. Harminc évvel később megírta, én is innen tudom, hogy elkészült tudósítását hétfőn reggel *Boldizsár Iván* főszerkesztő engedte is, hogy leadja a nyomdába, de megérkezett „Ács elvtárs”, az akkori legnagyobb főnök, Gerő második embere, aki fölhozatta a nyomdából a kéziratot, s kijavíttatta-megcenzúrázta. Ő ugyanis már tudta: Szegedről nem szabad, hogy hétfőn, október 22-én megjelenjen egy őszinte írás. E „megszelídített riport” története nagyon jellemző a rendszerre. Kemény, adminisztratív intézkedést – tiltást, letartóztatást – nem mert meglépni a hatalom, „csak” a cenzúráig jutottak.)

– *Hogyan maradtak Önök, az alapítók továbbra is a mozgalom élén?*

– A jogi karon Tóth Imrét, engem és Fedor Attila (Pikusz becenevű) negyedévest választották meg a kari MEFESZ-vezetőségbe. (De Pikusz nem vett részt a munkában.) Ezentúl felhatalmazással, de változatlanul hárman – Lejtényi, Tóth Imre és jómagam – voltunk a motorjai a mozgalomnak. Hármunk közül a Lejtényi volt a legvehemensebb; Tóth Imre a legviszafogottabb, a mindig konszenzust kereső; én pedig kettőjük között a célszerűségre törekedtem, és szerveztem. A forгатókönyv a következő volt: a szövegeket a Lejtényi elmondta, Totya (vagyis Tóth Imre) kontrázott, én meg szerveztem.

– *Miért pont Önök, hárman lettek 1956 első vezetői?*

– Ez a *véletlen műve*. Mi, hárman egy évvel korábban is barátok voltunk... Később azonban elgondolkodtam, hogy akik bekerültek a MEFESZ-perbe, azok *mind értelmiségi származásúak voltak*. Mind-egyikünk családja előéletében volt valami, ami ütközést jelentett a fennálló rendszerrel. Például a békéscsabai Tóth Imre édesanyjának volt egy kis üzlete, amit államosítottak, a lakásukat elvették. Nagy nehezen fölvtették Gödöllőre az egyetemre, de amikor kiderült a származása, akkor kirúgták, ezért elment segédmunkásnak,

és csak később került a jogi karra. A tatabányai Lejtényi Andris rokonságában akadt valaki, akit a Rajk-perben elítéltek, vagyis ő is érintett volt. Jómagamról annyit, hogy apai nagyanyám első világháborús özvegyként 25-30 hold földdel próbált boldogulni, de 1952-53-ban a téjeszesítéskor elvették tőle, egy szál pendelyben jött hozzánk; anyai nagyanyámat, aki vasúti forgalmista özvegye volt, két szobás veszprémi lakásából túrták ki... Mindez ugyanúgy hatott rám, mint apámnak az orosz hadifogságról mondott történetei, vagy az, hogy 1952-ben részt vett a Fehér gárda nevű antibolsevista szervezkedésben, s minderről én is hallottam; majd miután jelesen érettségiztem, nem vettek föl az egyetemre – értelmiségi származásom miatt. Tehát nem éreztem a sajátomnak, az ellenfelemnek tartottam azt a rendszert, ami akkor volt. Aztán a személyes alkat is befolyásolta, ki mit vállalt föl. Engem például október 16. és 20. között nagyon sokan figyelmeztettek: hagyjam abba a szervezkedést, mert kirúgnak az egyetemről. Én meg úgy gondoltam: ha már kezdeményeztem valamit, nem hagyhatom abba, pedig sejtettem, hogy túlmentem a határon.

– A kezdeményezők védelme-önvédelme is szerepet játszott abban, hogy minél többen bekapcsolódjanak a MEFESZ-be?

– Látszott: csak Szegeden nem lehet megvalósítani a céljainkat, legfeljebb az ország összes egyetemével összefogva.

– Történelmi példák, párhuzamok segítették-e Önöket abban, hogy „a történelmi pillanatban” mit kell tenni, vagy hogy eldöntsék: mi legyen a következő lépés?

– Nem. Inkább azt mondhatom: nyüzsgő lélek vagyok, aki világlétében szervezett – a családi vitorlázástól kezdve, a MEFESZ megalapításán át, a Forradalom lángja emlékmű elkészítéséig.

– Miért nem a DISZ-en belül indult a forrongás? Hiszen valójában az október 16-i szegedi nagygyűlést is a DISZ hívta össze. Vagy: a budapesti Petőfi Kör mintázó szegedi József Attila Kör létrehozója is valójában a DISZ.

– Meg nem fordult a fejünkben, hogy a DISZ-szel valamit lehet kezdeni. Az egy annyira „fából vaskarika” szervezet volt, és nem éreztük a magunkénak. Pontosan tudtuk: a DISZ csak azt képes megvalósítani,

amú a pártközpont eldönt. Mi pedig innen, alulról akartuk meghatározni, mit akarunk. Az nem egy ifjúsági szervezet, hanem egy kötelező penzum volt: aki nem írta be a felvételi lapra, hogy „DISZ-tag”, azt nem vették föl. Ezért aztán tagok lettünk, de a DISZ-t nem éreztük a sajátunknak. Persze nem mindenhol éreztek így... Például Miskolcon másképp alakultak az események. Ugyanis az ország minden egyetemén MEFESZ alakult – kivéve Miskolcot, ahol a DISZ egyetemi vezetői álltak az események élére, s Diákparlamentet, nem pedig MEFESZ-t alakítottak. Ez nyilván nem véletlen, hiszen Miskolc az egyetlen város, ahol a párt megyei első titkára, Földvári Rudolf lett a forradalmi bizottság elnöke, állt a forradalom élére, pedig Moszkvában tanult, és a párt élvonalába tartozott. Meg is kapta érte a maga börtönbüntetését... De az ország nagy részén a DISZ szerepe általában annyi volt, hogy a párt által engedélyezett engedményeket lebontották helyi szintre. Így például Szegeden létrehozták a József Attila Kört és az értelmiség helyzetéről kezdtek el vitázni. De a MEFESZ, majd az általa képviselt forradalmi követelések között van három, aminek még véletlenül se lehetett volna a DISZ, vagy a József Attila Kör az elindítója.

– Ezek a MEFESZ legforradalmibb követelései?

– Így is mondhatjuk. Az első: a szabad, demokratikus választások megtartása, mert az akkori egyetlen párt hierarchiája megkérdőjelezhetetlen volt. A másik: nem lehetett volna szovjet csapatok kivonását követelni, mert birodalmi érdekeket nem lehetett megsérteni. S a harmadik: a nemzeti jelképek visszahozatala; mert egy párttagnak még csak véletlenül sem jutott volna eszébe a vörös csillag helyett a Kossuth-címert használni.

– Ha arra a kérdésre keresem a választ: „Miért pont Szegeden kezdődött 1956?”, akkor a diákok és az oktatók viszonyáról is szólni kell.

– Amikor az ötlet megszületett, amikor az október 16-i ülést megnyitottam, akkor olyan fogadókészségre találtam a diákság részéről, amit korábban nem mértem föl. E fogadókészség elementáris volt, és az ország egyetemén október 22-én megismétlődött: föllázadt az ifjúság. Az viszont Szegedre jellemző, hogy az oktatók és az egyetemi vezetők fogadókészsége is nagy volt. Hiszen a rektor, Baróni Dezső megtilthatta volna, de ott volt az október 20-i szegedi nagygyűlésen; Perbíró József meg

elvállalta fölkérésünket a levezető elnöki tisztségre. Tehát a DISZ és pártvezetők kivételével az egyetemi oktatók és vezetők teljes mellszélességgel ennek az alulról jövő, spontán ifjúsági kezdeményezésnek a pártjára álltak. Tehát: nem az élére álltak, de támogatták. Utólag úgy látom: *a Komócsin-féle kemény politikai vezetés tette lehetetlenné a szegedi DISZ- és pártvezetőknek, hogy olyan mértékben közeledjenek felénk, amit elfogadtunk volna, mint például Miskolcon.*

– *Mi annak a magyarázata, hogy október 22-én egyszerre, mintegy varázsütésre tartottak minden magyarországi egyetemen nagygyűlést, ahol a MEFESZ szegedi küldöttei is szót kaptak?*

– „Csatlakozzatok!” címmel október 17-én küldtük el a felhívásunkat az ország különböző egyetemeire – ismerősöknek. (Hasonló módon történt, mint ahogy Szegedre érkezett Budapestről az orosz nyelv fakultatív oktatásáról szóló fölhívás.) Október 20-án elhatároztuk, hogy az egyetemi városokba a MEFESZ küldöttei mennek, s elosztottuk a feladatokat, a 18 fős MEFESZ-vezetőségből ki hova utazik. (Lejtényi és én mentünk Pestre.) Azzal a céllal indultunk mindannyian, hogy fölvegyük a kapcsolatot az ottani egyetemistákkal. Ez szombaton történt. Fogalmunk sem volt, hogy hétfőre, október 22-re az egyetemi DISZ- és pártvezetés hívott össze gyűlést – vagy pártközponti, vagy minisztériumi utasításra – hallván a szegedi hangulatról, s azzal a céllal, hogy csendűse le a diákságot. Tehát az ország összes egyetemén ugyanaz a menetrend: a helyi DISZ- vagy pártvezetés összehívja a hét első tanítási napjára a diákgyűlést, elkezdik a szöveget, mire fölszólal a szegedi küldött, s a hallottak hatására az összegyűlt diákság kiveszi a hatalmat a helyi hatalom kezéből. Tehát nem mi hívtuk össze a gyűléseket, de fölismertük a lehetőséget: ahelyett, hogy szobáról szobára járva mesélnénk arról, ami Szegeden történt, azt egyetlen alkalommal, kiváló terepen, egy nagygyűlésen mondhatjuk el – például a pesti, a pécsi, a gödöllői, a soproni, a miskolci diákok sokaságának. Ennek hatásosságát jelzi a műegyetemi határozta, ami úgy kezdődik: „Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához, mi is megalakítjuk a MEFESZ-t, s követeljük...” – s e követelések nagyjából megismétlik a szegedi fölvetéseket, kicsit más hangsúllyal és sorrendben.

– *Ki beszélt az első helyszínen, az október 22-i műegyetemi gyűlésen?*

– Mivel a rendőrségi kihallgatáskor már tudtam, hogy Lejtényi

András „disszidált” és Kanadába jutott, néhány olyan ponton, amiről úgy gondoltam, összekeverhetnek bennünket, s számomra jobb, ha nem velem hozzák összefüggésbe, azt mondtam: „hát a Lejtényi”. Ezért a ’90-es években egykori műegyetemi hallgatókat kérdeztem: ki is szólt hozzá azon a nagygyűlésen, mert már bennem is keveredtek a valós történetek és a vallomásomban elmondottak. Ők megerősítették: a budapesti műegyetemen én számoltam be a MEFESZ szegedi megalakításáról, ismertettem a követeléseit.

– Milyen volt annak a sorsdöntő budapesti napnak a története – az Ön szemszögéből?

– A történeteket a legjobban *Lipták Béla* írja le a könyvében. Bizonyos dolgokra én már nem is emlékeztem, de az nagyon belém vésődött, hogy – eléggé szerencsétlen módon – úgy kezdtem a felszólalásomat, hogy „Egy új szegedi gondolattal jöüem...”, s ezt ott félreértették. Aztán kimagyaráztam magam, s elmondtam: mi Szegeden megalapítottuk a MEFESZ-t, s a MEFESZ mit akar... A könyvemben hivatkozom *Marján István* tanúvallomására. E rendőrségi-bírószági tanúvallomás elolvasása, illetve az október 20-i gyűlésről a Magyar Rádió által készített hangfelvétel meghallgatása is bizonyítja, hogy az október 20-i ülésünkön – Perbíró intéző javaslata ellenére – a hallgatóság megszavazta, ezért a követelések közé be kellett vennünk: a szovjet csapatok kivonását. Tehát október 20-án délelőtt még nem, de estére Szeged diáksága már követelte a szovjet csapatok kivonulását.

– Milyen szerepet játszottak a szegedi diákvezetők az október 22-i műegyetemi gyűlést követő budapesti forradalmi napokban?

– Kollégiumban szálltunk meg, miután kocsijával „fölvitt” minket Budapestre *Bohó Róbert*, aki a MEFESZ 18-as bizottságába mint a Petőfi Kör küldötte érkezett október 19-én, s a 20-ai nagygyűlésen is részt vett. (Megjegyzem: most, a jegyzőkönyvekből tudtam meg, őt valójában a DISZ központi vezetőség küldte, hogy fogja ki a szellet a vitorlánkból.) Miután nem jutott ötről a hatra, előállt a javaslattal: mi, Lejtényi és én tárgyaljunk magával *Gosztonyi Jánossal*, hátha köthetünk valami kompromisszumot. Mi belegyeztünk. Így ajánlotta föl, hogy elvisz a kocsijával Budapestre, és elhelyez bennünket kollégiumban. A 20-ról 21-re virradó hajnalon érkezünk. Budapesten találkoztunk a Petőfi Kör vezetőivel, Tancos Gáborékkal:

ők is próbáltak győzködni bennünket. Az egy-másfél órás Pilvax kávéházi beszélgetés részleteire nem emlékszem, de arra igen, hogy a végén Tánczos Gábor azt mondta: „*Fiúk, lehet, hogy nektek van igazatok.*” Ez is mutatja: egy párttag, egy DISZ-titkár nem mehetett túl egy bizonyos határon... A műegyetemisták jöttek értünk, hogy vegyünk részt az október 22-i gyűlésükön. De máshova is hívtak, vagyis ketten Lejtényivel nem tudtunk volna eleget tenni a meghívásoknak. Ezért Tóth Imrét kértem, jöjjön utánunk Pestre. Fölhívtam telefonon, s megadtam neki egy volt középiskolai osztálytársam pesti szállásának a címét, s ott találkoztunk 22-én éjszaka. Lejtényi pesti rokonához ment. Október 23-án részt vettünk a tüntetésen: a Petőfi Kör hangszórós kocsijáról készült felvételen még látszik, hogy ott áll Lejtényi, mellette ott vagyok én. Aztán Lejtényi elkevergőzött mellőlünk... Mi tudtuk: október 23-án már nem Szeged, hanem Budapest volt az események, a forradalom központja. Október 24-én már telefonálni sem lehetett Szegedre, így fogalmunk sem volt arról, hogy ott mi történik. Sőt: *őszintén szólva arról sem volt pontos információnk, hogy Pesten mi történik.* Annyira nem tudtuk, mi történik az országban, hogy Tóth Imrével október 30-án autóstoppal, Baján keresztül végül megérkeztünk Szegedre, akkor az első dolog, hogy összehívtak az „audmaxba” egy gyűlést, hogy mondjuk el, mi történt Pesten...

– *Lejtényi Andrásról, a barátja '56 utáni sorsáról mit tud?*

– Lejtényi november 15. tájékán jött Szegedre, aztán visszament Tatabányára. S a Történeti Hivatalban lévő rendőrségi besúgó i jelentésből tudom: az anyja kivitte a határra... Közös ismerősünktől, évfolyamtársunktól, *Domonkai Évától* decemberben tudtam meg, mi történt Andriszal, aki aztán 1957 tavaszán a szüleim címére írt egy lapot Kanadából, így értesített feketén-fehéren, hogy ott van... Most, utólag, egy ügynöki jelentésben olvastam, hogy az édesanyja mesélte a szomszédasszonyának: a fia Izraelbe készül. Ezen a ponton Lejtényi Andrisnak nyoma veszett. Tűvé tettem érte a világot, de nem találom... Azokkal is kapcsolatban állok, akik 1957-től kezdve, 10-15 éven keresztül szervezték az úgynevezett „*Nyugati MEFESZ-t*” – Amerikától kezdve Ausztriáig. De számukra sem ismerős a Lejtényi név.

– *A szegedi MEFESZ-vezetők krémje, a hangadók eltávoztak Szegedről. Nem gondolja: ezzel magára hagyták az itteni diákságot?*

– Nem. Egyrészt azért, mert eredendően két napra távoztunk, aztán az események sodrása miatt a budapesti küldöttek – Lejtényi és én, majd Tóth Imre – a fővárosban ragadtak. De más városokból (például Pécsről Abrudbányai) visszatértek Szegedre. Másrészt azt is látni kell: ennek az alulról szerveződő MEFESZ-nek szervezeti szabályzata szerint sem volt elnöke és hierarchizált vezetése. Vagyis a karok 18 MEFESZ-küldöttei egyforma rangúak voltak. A szervezet összejövetelén pedig maga a tömeg döntött. Tehát nem a vezetőség „mondta meg”, mit kell csinálnia a tagságnak – mint például a DISZ-ben, hanem ellenkezőleg: azt kellett végrehajtania a vezetőségnek, amit a tömeg javasolt. Egyébként nem tudok minden küldött sorsáról beszámolni, mert csak azoknak a történetét ismerem, akiket bevontak a MEFESZ-perbe.

– *Szegedre visszatérve mit találtak – október 30-án?*

– Azt vettem tudomásul, hogy 30-án már nem az a kérdés, hogy „Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége”, hanem az hogy forradalom van, Lazár Barna nemzetőrséget szervez, vagyis fegyvert kell fogni. A követeléseink már elhangzottak, az egész ország ezt követeli, tehát már nem MEFESZ szervezeti és működési szabályzatot kell alkotni... A forradalom leverése, november 4. után megpróbáltuk, mit lehet még tenni. Kaptunk egy helyiséget (két fotó is van abból a korszakból), s nyolcan-tízen arról beszéltünk, mit lehetne még tenni. Nagy Imre a szegedi munkástanáccsal vette föl a kapcsolatot, mi pedig – Tóth Imrével, Aszalós Jancsival, Tunyogi Csapó Gáborral – rölapokat kezdtünk gyártani. Akkor már szinte az összes vidéki hallgató elment haza, hiszen szünetelt az oktatás, így nem is igen volt egyetemista Szegeden – csak az idevalósiak és mi, néhányan, akik megpróbáltak valamit tenni. Aztán ez sem vezetett eredményre, s december elejére mi is beláttuk: már nem mi irányítjuk az eseményeket, hazamegyünk, s majd meglátjuk, maradunk vagy elmegyünk az országból.

– *A fiatalok más csoportjaival, például a munkásokkal, mikor vették föl a kapcsolatot?*

– Október 20-ig nem volt élő kapcsolat. De azon a nagygyűlésen jónéhány hozzászóló is megfogalmazta: föl kell venni a kapcsolatot

a munkás-paraszt fiatalokkal. De három nap múlva kitört a forradalom, ezért formálisan nem történt meg a kapcsolatfölvétel.

– *Hogyan dőlt el, kiket vontak be a MEFESZ-perbe?*

– E perbe nem egyforma súlyú szereplőket vontak be. A rendőrségi jegyzőkönyvek, az ügynökjelentések alapján az állapítható meg, hogy általában a „Lejtényi és a Kiss”, vagy a „Kiss és a Lejtényi” neve szerepelt a leggyakrabban. Tóth Imre elsősorban nem a MEFESZ miatt került bíróság elé, hanem egy ügynöknévsor miatt, de vizsgálat közben kiderült, benne volt a MEFESZ-ben, ezért aztán betették a Kiss Tamás-féle perbe. Abrudbányai Ivánt először tanúként hallgatták meg, de amikor kiderült, hogy Pécssett szónokolt a MEFESZ-ről, ezért bevonták a perbe. A tanárképző diákjai közül a legagilisebbet, Gönczöl Dezsőt is e perbe fogták. *Aszalós Jancsi* a november 4-e utáni röplapozásunk miatt került be, s a nagy bűn volt, hogy a Kádár-kormány ellen szólt a röplapozás. *Tunyogi Csapó János* bácsi pedig azért került be, mert a lakását kölcsönadta, s a fiát nem kaphatták el, mert már disszidált. *Soós Laci* nem is annyira a MEFESZ, mint a naplója miatt lett gyanúsított. Még néhány név hiányzott, de a névsorból megállapították, akiket be lehetne ebbe az eljárásba vonni, azok közül a többi külföldre távozott. Tehát csak akiket itthon el tudtak kapni, azokat fogták perbe, ezért már a rendőrségi nyomozati szakasz úgy indult, hogy „Kiss Tamás és társai”. Az, hogy egyetemisták pere is lesz, az 1957. január végén dőlt el. Ismereteim szerint *más egyetemi városban nem volt olyan per, hogy diákokat azért vontak volna felelősségre, mert a MEFESZ-t szervezték*. Ez nem azt jelenti, hogy más egyetemistákat vagy MEFESZ-vezetőket nem ítétek el, ugyanis egyéb (például az adott munkásta-nács tagjai elleni) perekhez „csapták” az ügyüket.¹²

¹² A MEFESZ szegedi szervezői, tagjai, illetve a szegedi forradalmi események szereplői között 110 egyetemista, főiskolás diák nevét őrzik dokumentumok. Közülük többen álltak bíróság előtt is 1956-os szereplésük miatt. A bíróság Ábrahám László (1934-ben született) orvostanhallgatót 1 év 2 hónapra ítélte, majd felmentette; Abrudbányai Iván (1933-ban született) joghallgatót 2 év 6 hónapra ítélte; Aszalós Jánost, a TTK hallgatóját röpcédulák készítése miatt 2 évre ítélte; Barabás István joghallgatót államtitoksértésért 3 évre ítélte; Gönczöl Dezső (1935-ben született), a pedagógiai főiskola hallgatója, a MEFESZ szegedi intéző bizottságának tagja 5 év 6 hónap börtön büntetésre ítélte a bíróság és kizárta minden pedagógiai főiskoláról; Grynaeus Tamás

– *Hogyan tartóztatták le Kiss Tamást?*

– Valamikor 1957. január vége felé, mikor megindult az oktatás, visszatértem Szegedre. De a Római körút 40. szám alatti házban (ami ma már nincs meg) a házinenim rémülten fogadott: „*Tamás, az Isten áldja meg, tűnjön el, mert magát keresik!*” Így aztán fölültem a vonatra, s elutaztam Szegedről anélkül, hogy megkezdtem volna egyetemi tanulmányaimat. Akkor három hónapig bujkáltam az ismerősöknél, rokonoknál – a Dunántúl különböző helyein. Aztán kaptam egy értesítést az egyetemtől, hogy 1957. május 29-re jelenjek meg a fegyelmi tárgyaláson. Úgy voltam vele, hátha csak egy fegyelmi lesz. Hajnalban megérkeztem Szegedre, nyolc körül megjelentem a tanulmányi osztályon, s szerényen érdeklődtem a fegyelmi tárgyalásról. Azt mondták, nem lesz semmiféle tárgyalás. Ahogy kiléptem az épületből, száz méterrel odébb mellém lépett két nyomozó, s „*közbiztonsági őrizetbe*” vett, június 1-jétől pedig előzetes letartóztatásba kerültem, elkezdődött egy nyolc hónapos vizsgálati fogság. Az '56-os elítélteknél ritka az ilyen hosszú vizsgálati fogság, általában előbb lezárták az ügyeket. Nem tudom, az én ügyem miért húzódott el. De lett egy olyan pozitív hatása, hogy 1958 februárjában kezdődött a tárgyalás, s addigra a legvéresebb, legnagyobb, legzajosabb megtorlások megtörténtek.

(1931-ben született) orvostanhallgatót, a MEFESZ szegedi intéző bizottsága, orvoskari FB-tagsága miatt 2 év börtön büntetésre ítélte; Jenei Károlyt, a pedagógiai főiskola diákját rölapozásért 5 hónap börtönre ítélte, s kizárták két félévre az intézményből; Kiss Tamás (1934-ben született) joghallgatót, a MEFESZ egyik alapítóját és vezetőjét, az egyetemi nemzetőr zászlóalj tagját 5 év börtönre ítélte; Kovács Albertet, a pedagógiai főiskola diákját a Kádár-kormányt támadó röpcédulázás miatt 1 év 4 hónap börtönre ítélte, s kizárta az intézményből a bíróság; Kurcsa Klára joghallgatót az államvédelmi iratokról készített másolat készítése miatt 10 hónap börtönre ítélte; Nagy Imre (1919-ben született) gyógyszerészhallgatót, a MEFESZ egyik vezetőjét 10 év börtönre ítélte a bíróság; Pusztai Éva (1936-ban született) vegyészhallgatót a Kádár-kormányt támadó röpcédulázás és izgatás miatt 1 év 6 hónap börtönre ítélte a bíróság és kizárják az ország összes egyeteméről; Saári Zoltán (1935-ben született) orvostanhallgató nemzetőrt 10 hónap börtönre ítélte; Soós László (1934-ben született) MEFESZ-tagot 5 év börtönre ítélte; Tóth Imre (1934-ben született) joghallgatót, a MEFESZ egyik alapítóját és vezetőjét, az Egyetemi Nemzetőr Zászlóalj tagját, a Kádár-kormány elleni röpcédulázásban vállalt szerepéért is 6 év 6 hónap börtön büntetésre ítélte a bíróság. A 110 diák közül 15 fiatalot ítél el bíróság – Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged* című könyv 169-173. oldalán böngészhető melléklete szerint.

– *Mit szól ahhoz a föltételezéshez, hogy azért lett MEFESZ- és Perbíró-per, s azért volt a történetek súlyához képest sokkal keményebb tisztogatás az egyetemen, mert Komócsin Mihály a perek és a perbe fogottak számával is akarta igazolni, mennyire veszélyes volt Szegeden a helyzet, bár csak egyetlen halálos áldozata volt az itteni '56-nak?*

– „Kijárt” a MEFESZ-nek ez a figyelem a hatalmon maradtak részéről. Molnár János a '70-es években megjelent „Ellenforradalom Magyarországon” című könyvében négy egész oldalt szánt a MEFESZ-nek, s ezzel a helyén és értékén foglalkozott. Ebből a könyvből tudtam meg, hogy a rádió hangarchívuma őrzi az október 20-ai nagygyűlésen elhangzottakat.

– *A MEFESZ-perben egy előzetes koncepció alapján történt a kihallgatás, az ítélet?*

– Az ügyész (úgy emlékszem, Falábú¹³ volt) próbált keménykedni, de Móriczné¹⁴ viszonylag korrektül vezette a tárgyalást. El akart bennünket ítélni, de csak azért, amit szakmailag bizonyítva látott. Például a vádiratban az szerepel, hogy az október 16-i gyűlésen Trianon felülvizsgálatát, pontosabban Erdélyt, a Felvidéket és a Vajdaságot követeltük, bezzeg Burgenlandot nem. Móriczné viszont nem vette be az ítélet indoklásába, mert nincs bizonyítva. Tehát Móriczné súlyozott, s a nyolc évre szóló ítélethez számára bőségesen elegendő volt, hogy nem tagadtam: kezdeményeztem a MEFESZ-t, s a többiek rögtön csatlakoztak hozzá; nem tagadtuk, hogy mi voltunk a motorjai annak, ami történt. Ő erre azt mondta, hogy ellenforradalom, s meghozta ítéletét.

– *Mi volt a MEFESZ-per „00-ás”, vagyis állambiztonságot is érintő része?*

– Az Tóth Imréhez kapcsolódott. Az ő békéscsabai barátja, aki egyetemista volt Pesten, nemzetőrként hozzájutott egy *ügynöknévsor*hoz. Ennek Békés megyei részét magához vette, s november 4. után próbálták beazonosítani, kik azok a szemét ügynökök. Épp a kérdezősködés miatt buktak le. S hogy ez a névsor éles volt, azt mi sem bizonyítja

¹³ Falábú Dezső ügyész, a forradalom idején biztonsági őrizetbe került, majd a megtorlás idején több megyei és szegedi ügyben is a vádat képviselte.

¹⁴ Móricz Béláné tanácsvezető bíró a szegedi megyei bíróságon, több szegedi és megyei megtorló ügyben is ítélezett.

jobban, mint hogy – bár tárgyi bizonyítékként csatolták a periratokhoz, de – a Duna-gate ügy idején kiemelték és megsemmisítették.

– *Az ítélet után is együtt maradtak a MEFESZ-esek?*

– Egy helyre, a szegedi Csillagba, illetve kis fogházba kerültünk – együtt voltam Tóth Imrével, Gönczöllel, Soós Lacival. Utána Vácra szállítottak minket. Ott Tóth Imre máshova, a fordító irodába került; Soós Laci és Abrudbányai velem együtt a laborba; Gönczöl Dezső pedig a kárpitos műhelybe.

– *Szabadulásukat követően a MEFESZ-peresek tartották-e a kapcsolatot? Kinek hogyan alakult a sorsa?*

– Én az első amnesztiával, 1960. április 1-jén szabadultam a börtönből. Mivel az ország összes egyeteméről kizártak, segédmunkásnak álltam. Évek múlva egy kis cégnél húzódtam meg – könyvelőként. Aztán levelező tagozaton, három gyerek nevelése mellett végeztem el a jogi egyetemet, termelészövetkezeti jogtanácsosként dolgoztam – nyugdíjazásomig. Balasagyarmaton, az első szabad választásokon négy évre alpolgármesternek választottak... Szabadulásom után elsőként a barátomat, Tóth Imrét kerestem föl. Budapestre került, mint sok más '56-os – próbált eltűnni a nagy szürkeségben. Gönczöl Dezső is Budapestre került: nagyon jól festett, úgy próbált érvényesülni, visszakerülni a megtértek közé. Nem sikerült neki: megnősült ugyan, de korán meghalt. Abrudbányai szintén Pestre került, neki is sikerült tíz év kihagyás után befejeznie az egyetemet, s jogászként dolgozott, de már meghalt. Tóth Imre nyomdai korrektor lett, onnan is ment nyugdíjba, nem akarta folytatni a tanulmányait. Aszalós Jancsi ugyancsak Pesten él: számítástechnikával foglalkozott, ma nyugdíjasként él. Soós Lacinak szintén sikerült befejeznie az egyetemet, valahol Pest környékén él.

– *Mikor érezték úgy az '56-osok, hogy előléphetnek a szürkeségből?*

– Egészen 1989-ig minden '56-os igyekezett a lehető legkevésbé föltűnni, a legszürkébb lenni, nem kimeni a „napra”... Akikkel én beszélgettem, azok egyetértének abban, hogy úgy gondolták, ahogy én is: az egyetlen megoldás, ha nem exponálok magam – éljen az ember a családjának, legyen munkahelye, gyerekek születnek, aztán jönnek az unokák. Az 1989-es Nagy-temetésen tíz-tizenketten, egykori börtönviselt '56-osok összefutottunk, s mint egy érettségi találkozón, mesélni kezd-

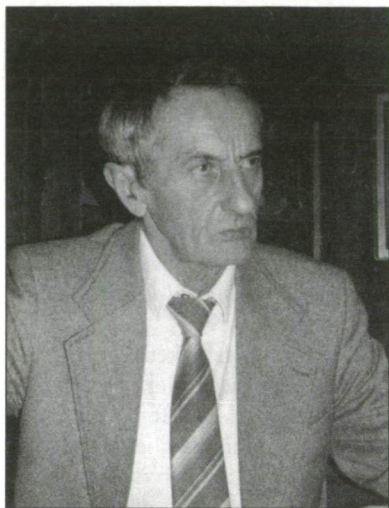
tünk egymásnak... Jőmagam Tóth Imrén kívül Tóth Lajossal tartottam a kapcsolatot. Lajossal a váci börtönben egy cellában voltunk, hasonlóképpen *Derzi Endrével*¹⁵, akit a Perbíró-ügyben ítélték el, s aztán Balassagyarmatra került. Ők mindketten meghaltak már. Ha „leltárt” készítek, akkor kiderül: az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójára a börtönviselt '56-osok 70-80 százaléka meghalt már... De aki 1989-ben még élt, az úgy érezte: végre kinyílhat.

– A „nyüzsgő Kiss Tamás” különböző '56-os szervezetek tagja lett, majd hivatalt is vállalt, hogy minden kormánynál kijárja a még élő 1956-osok számára nyújtható kedvezményt?

– Először a Történelmi Igazságtétel Bizottság tagjaként szerveztem meg – például a 35. évfordulón a szegedi megemlékezést. Aztán a POFOSZ-ban, majd a Pongrátz Gergely nevével fémjelzett Szabadságharcos Szövetségben, tehát a legkülönbözőbb helyeken nyüzsgöttem – egészen 1996-ig. Akkor felkértek, s a miniszterelnöki hivatalba kineveztek kormányfőtanácsosnak – megszervezni a 40. évforduló ünnepségeit. Igyekeztem konszenzust keresni, s 1996-ban sikerült lecsendesíteni az '56-os szervezetek, a személyek közötti ellentéteket. Több jelentős anyagi és erkölcsi kedvezményt lehetett elérni a volt politikai üldözötteknek, a különböző kormányok segítségével. Így például: nyugdíj-kiegészítés, gyógyszersegély, helyiségbérlet a szervezetnek. A szervezetekre szükség van, mert sok százezer ember, főleg vidéken igényli, hogy őt valaki hallgassa meg, legyen kihez szólnia, kapjon a múltja eddig titkolt szeletéről egy papírt – hogy például nemzetőr volt a falujában és akkor ott helytállt –, s ezt az elismerést kiteheti a falra... 1999-ben belefáradtam, hogy napi nyolc órában dolgozzak, ezért átadtam másnak a feladatot. Aztán 2002 óta a POFOSZ vezetésében, *Vasvári Vilmos*¹⁶ fölkérésére vállalom szerepet. Ő egyébként a szegedi for-

¹⁵ Derzi Endrét (1931-ben született Gyöngyösön) a Szegedi Jutááru Gyárban a munkástanács tagjává választották. A szegedi Néptanács tagjaként összekötő volt e testület és a Forradalmi Katonai Tanács között. Internálták, majd 7 évre elítélték.

¹⁶ Vasvári Vilmos (1929-ben Budapesten született) honvéd hadnagy, a szegedi gépkocsizó iskola tisztje, az először megválasztott Forradalmi Katonai Tanács tagja, majd a másodszer megválasztott városi Foradalmi Katonai Tanács ope-



Dr. Kiss Tamás

radalmi katonai bizottság prominens alakja volt, ezért nem tudtam a kérésére nemet mondani. (Most, hogy tavasszal meghalt, Mádi Jenővel és Oláh Jenővel visszük az ügyeket az 50. évfordulóig.) Én a külföldi kapcsolatokkal foglalkozom. Például Erdélyben jártam. Aztán: lesz nemzetközi tanácskozása a volt szovjet tagköztársaságok, és az úgynevezett szocialista országok politikai üldözötteit képviselő, koordináló szervezetnek. Közben rájöttem, amit 1996-97-ben elkezdtem, de nem volt időm befejezni, azt mások nem oldották meg,

ezért az 50. évfordulóra szeretném pótolni az eddigi hiányt: kialakítani a budapesti harcok során elesett 1600-1800 személy kegyeleti helyét. Ehhez hozzátartozik az a névsor, amelyben szerepelne a halál körülménye (például hogy fegyverrel harcolt és lelőtték, vagy kenyérért állt sorban, vagy szétlőtték a házat a szovjet harckocsik), aztán az, hogy hol van eltemetve, mi a foglalkozása, hány éves volt. Így november 3-án mind a 13 budapesti temetőben gránit táblára lesz vésve ez a névsor, így szolgáltatunk kegyeletet ezeknek a hősöknek. E munkám során is megtaláltam a szegedi vonulatot: Jenei Károly egykor történész hallgató, akit röplapozásért elítéltek (azóta sajnos meghalt) készített egy névsort. Ezt kellett több más névsorral összevetni.

– Szalagcímek jelennek meg az újságokban 1994-től az egykori politikai üldözöttek különböző szervezeti közötti villongásokról.

ratív csoportjának vezetője; 5 évre ítélték – olvasható Bálint László: *Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében* című adattárának 111. oldalán.

Mi az oka a viszálykodásnak?

– A különböző '56-os szervezetekben az '56-os szereplők különböző rétegei csoportosulnak. Az egyikben az egyszerűbb emberek (például a fegyvert ragadó melós, az utcai harcokban részt vett vasutas) tartoznak; a másikba zömmel a volt katonatisztek, akiket elítéltek. Az értelmiségieket tömörítő szervezet megint csak másképp látja az akkor történeteket – nem teljesen azonosul annak a tévesz-parasztinak az értékelésével, aki lelkes volt és ledöntötte a vörös csillagot. Az ellentétek elmélyüléséhez hozzájárult néhány '56-os szereplő személyes tulajdonsága is, ami ahhoz is hozzájárult, hogy egykor vezetővé vált, vagyis: úgy gondolja, csakis az a jó, amit ő csinál. A fegyverrel harcolók, a forradalmi bizottsági tagok, vagy az egykori vezetők között folyik egy vita arról, kinek a szerepe volt akkor fontosabb. Újabban abban is ellentétes véleményyt vallanak, hogy melyik kormánytól fogadhatnak el, s melyiktől nem segítséget. Ugyanakkor a POFOSZ, a TIB, az '56-os Szövetség között már közel sincs akkora ellentét, mint a '90-es évek elején. *De mindez árt 1956 nimbuszának.*

– Miért nem találták meg a helyüket a rendszerváltozás után az '56-osok?

– Mert 1990-ben olyan változás történt, amit fölülről irányítottak. Ugyanis '56 üzenete éppen az, hogy az emberek maguk, közvetlenül, közfelkiáltással döntenek el, hogy legyen-e és ki legyen a vezetőjük. Akkor alulról mondták meg, hogy mit akarnak, mit képviseljenek a megválasztott vezetők – ellentétben 1990-nel, amikor mindent fölülről vezényeltek. Ebből következően az '56-osok nem találták önmagukat és a helyüket az 1990 utáni felfogásban és rendszerben sem.

– Talán az is oka a helykeresésnek, hogy elmaradt az igazságtétel?

– A három év börtönért kapott kárpótlás arra volt elég, hogy a balatonedericsi házamhoz egy teraszos kilátót ácsoltathattam, hogy ha oda felmegyek, láthassam a Balatont, így fokozhassam a szabadságérzetemet... Erre illik a: „Nesze semmi, fogd meg jól!” esete... Ma már nem tartok igényt az igazságtételre. Egyrészt azért, mert úgy ítélem meg, semmiféle negatív következménnyel sem jár arra, akit megneveznék mint bűnöst. Másrészt: kár, hogy

így van, de tény, hogy a legsötétebb bűnösök – például az, aki ügynökként írta a jelentést, hogy „Lejtényi és Kiss MEFESZ-t alakít” – a háttérben, így büntetlenek maradhattak a mai napig. Harmadrészt: mint ahogy az '56-osok, a bűnösök nagy része is meghalt már. *Úgy gondolom, nincs értelme a „kis halakkal” játszódni, miközben a „nagy halakkal” nem tudunk mit kezdeni.* Tehát a jóvátételnek '90-ben lett volna értelme, akkor kellett volna olyan jogszabályokat hozni, hogy '56 áruelői ne kerülhessenek be az új hatalomba.

– *Most, az 50. évfordulón kik tudják személyes élményeikkel is érzékelteni, hogyan alakult meg a MEFESZ?*

– Összesen ketten maradtunk a vádlottak, elítéltek közül: Tóth Imre és jómagam. A bajtársaink közül sokan eltűntek – például Lejtényi András is. A sok-sok egykori résztvevő „élménybeszámolója” még várat magára.

– *Mit profitálhatna Szeged és az egyetem 1956-ból?*

– Az egyetem részéről 2005-ig nem tapasztaltam, hogy – néhány hallgató és a HÖK kivételével – foglalkoztatná 1956. Most, az 50. évfordulóra jelentőségéhez méltóan kezelik. Jó lenne, ha a mai diákság is büszke lenne '56-os elődeikre!

– *Helyére került 1956? Megvalósultak főbb követelései? – kérdezem az 50. évfordulós ünnepségekre készülő '56-ost.*

– Az elmúlt 50 évben egyetlen dolog maradéktalanul megvalósult '56 követeléseiből: *a szabad választás elve*. Mindenki úgy választ, ahogy akar, de mégsem lehetek elégedett, ugyanis nagy a közöny, sokan nem vesznek részt ebben a döntésben. A másik megvalósult követelés: az ország függetlensége. A szovjet megszállás idején természetesen teljes függetlenséget akartunk, de hogy ez ma, ebben a globalizált világban lehetséges-e, az más kérdés. A harmadik fő követelésünk volt a „termelő eszközök társadalmi tulajdonban tartása”, vagyis 1956-ban nem akartunk nagybirtokosokat, gyárosokat látni, hanem azt akartuk, hogy munkástanácsok irányítsák az üzemeket. Ez nem valósult meg. A három alapvető célkitűzés csak részben valósult meg. *Ezért az 1956-osok nem találják a helyüket, és nem tudnak azonosulni – pél-*

dául egy 50. évforduló hivatalos értékelésével, ünneplésével. Véleményem szerint csak egyes szakaszokat tártak föl 1956 eseményeiből, de az egésznek nincs egységes, „központi” értékelése, s ezekből a leírásokból a lényeg hiányzik: az, hogy alulról indult minden; az egyszerű, önmagát belelekesítő, utcára vonuló emberek akarata döntött el mindent. Tehát ’56 lényege, a hatalomgyakorlás módszere. Ez az, ami hiányzik – az 1990-től, a rendszerváltozástól induló időszak közéletének szervezéséből is. Tehát 1956 óta, ami legjobban hiányzik, az a néphatalom.

Balatonedericsen, 2006. augusztus 7-én

MUNKÁSI PÁRT
DÍKÓFI

Ne engedjétek magatokat megtéveszteni a sötétben bujkáló ellenforradalmártól. Köszöntsétek ki magatok közül a bujtogatókat. Gondoljatok szüleitekre a Horthy rendszerben sanyargatott sorozata és arra, hogy a munkás-paraszt származású kiváló tanulók sem juthattak az egyetemekre és főiskolákra. A Ti jövőtöket csak a Munkás-Paraszt Kormány, csak a népidemokratikus rendszer biztosítja. Támogassátok ezért a nemzeti programjának megvalósításában.

A becsületes munkások élni és dolgozni akarnak! Rendet és nyugalmas élethez. Ifjúságunk öntudatos része pedig tanulni akar. Ne engedjétek, hogy ebben az igaz és emberi törekvésben az ellenség gátat emelhessen. Akadályozzátok meg minden bolykottot, rendezavarást. A bizonytalanság a demagóg ellenforradalmi uszítás a felelősséget, a felelősséget szolgálja.

ÜLDÖZZÉTEK AZ ELLENFORRADALMAROKAT
NEMZETI ÜGYÜNK GYILKOSAIT!
NE HIGYJÉTEK A HAZUG RÉMHÍRTÉRJESZTŐ
USZÍTÓKNAK!!!
AZ IFJUSÁG LEGJÁVA NÉPÜNK ÜGYÉT
SZOLGÁLJA!!!

Felhívás

Farkas László:

Nagy út előtt

(Azoknak az egyetemi hallgató barátainknak,
akik igaz becsületos akarással akarják a jobbat.)

*Hát kezdjük most már azt az éneket,
Mely annyi éve ott lapul a szájon!
Zendüljön búvó, tépett táj felett,
És most már harsány indulóvá váljon!*

*Tíz év mocskától tisztuló korunk
Fiatal szívek dobbanását várja,
Nincs visszaút! Az ember beleunt
Immár az aljas gyáva hallgatásba.*

*Fiukat küldtek süppedő tanyák,
Nyomára lelni egy igaz mesének,
Komor parasztok ráncos homlokát
Idézzetik, ha holnapról beszélnek.*

*Nagy gond a gondunk, drága társaim,
De százszor nagyobb nála az imádat,
E nép iránt, mely szánt-vet odakint,
S nem mondhatta országát hazának.*

*A börtöncellák és a temetők,
Némává tiprott, nagy szívek üzennek,
Hogy gyurjuk mássá, jobbá a jövőt
Ne higgyünk szűk, és abroncsos fejeknek.*

*Öleld át rengő, roppant századunk!
Hogy honnan küldtek, soha ne feledd el,
S haladj az úton, melyen indultunk,
Bátor lélekkel s éber értelemmel!¹⁷*

¹⁷ Elhangzott: 1956. október 16-án, az Auditórium Maximumban rendezett nagygyűlésen. (Közli Bálint László: 1956, *A forradalom Szegeden* című művében – Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2000, 55. oldal.)

A MEFESZ PROGRAM-TERVEZETE¹⁸

1. pont: Az egyetemi ifjúság káderezését az MDP 1956 augusztusában hozott értelmiségi határozatának szellemében végezzék.
2. pont: A Szegedi Egyetem – mint újság – az egyetemi és főiskolai hallgatók sajtóorgánuma legyen, ez tükröződjön tartalmában és formájában.
3. pont: A diákjóléti bizottságba küldendő tagot a kari gyűlések válasszák.
4. pont: Követeljük a szabad elvi viták rendezésének a jogát.
5. pont: Túlterhelések megszüntetése:
 - a) a nőhallgatók számára töröljék a honvédelmi oktatást; a férfighallgatók óraszámot heti kettő órára csökkentsék;
 - b) a nem szaktárgyakból megfelelt – nem megfelelt minősítés legyen;
 - c) a marxizmus oktatását szabadítsák meg a dogmatizmustól, a minősítés megfelelt – nem megfelelt legyen. (Taps.) Kevesebb kötelező órát, több speciálkollégiumot.
6. pont:
 - a) Szálló és lakásügyben lakásügyi bizottságot hozunk létre, mely megállapítja a lakások maximális bérét.
 - b) A szálló igazgatójának kinevezésénél az ifjúság képviselőjének vétőjoga legyen. (Taps.)
 - c) A felszabaduló középületekből az igények szerint diákszállókat hozzanak létre.
7. pont:
 - a) Külföldi utazások szervezése Keletre és Nyugatra. (Taps.)
 - b) 50%-os utazási kedvezményt követelünk belföldi utazásokra. (Nagy taps.)

¹⁸ Kiss Tamás ismertette az 1956. október 20-i nagygyűlésen – a Magyar Rádió által rögzített hangfelvétel alapján. (Közli Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged* című munkájában. Belvedere, Szeged, 2002, 116-117. oldal.)

8. pont: Általános jegykedvezményt követelünk minden kulturális rendezvény minden előadására: mozi, színház, hangverseny stb. (Taps.)
9. pont: A zenei szakiskola főiskolai jellegének elismerését követeljük, a hallgatók számára rendes, egyetemistákat megillető jogokat követelünk.
10. pont: A védőnőképző főiskolai jellegének elismertetése, és a hallgatók számára rendes főiskolásokat megillető jogokat. (Taps.)

Ezek voltak főleg a tanulmányi problémák és programok.

A politikai követelések a következők¹⁹:

- 1.) Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk. (Nagy taps, éljenzés.)
- 2.) Követeljük a tájékoztatás szabadságát, a sajtó mindenben részletes beszámolót és fűzzön hozzá kommentárt. (Taps.)
- 3.) Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válasszák be a központi vezetőségbe.
- 4.) Bérügyi reformot követelünk. Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát, és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét. (Taps.)
- 5.) Követeljük a halálbüntetés eltörlését politikai bűncselekményekben. (Taps.)
- 6.) Új alapokra fektetett, szabad demokratikus választási rendszert követelünk. (Nagy éljenzés, nagy ütemes taps.)
- 7.) Követeljük, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai és egyéb ügyeinek intézésében. (Taps.)...

Hozzászólásokban javasolják a programot kiegészíteni a következőkkel:

- 8.) Március 15-e legyen nemzeti ünnep, állítsák vissza az 1848-as Kossuth-címert.
- 9.) Az orosz csapatokat az országból távolítsák el.
- 10.) Töröljék el a parasztság kötelező beszolgáltatását.
- 11.) Legyen egyetemi autonómia.

¹⁹ Közli Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 - Szeged* című munkájában – Belvedere, Szeged, 2002, 45. oldal.

REHABILITÁLT TUDÓSOK

„AZT CSINÁLTAM, AMINEK AZ ELLENKEZŐJÉT NEM TEHETTEM...”

Baróti Dezső a szegedi egyetemen minden grádust végigjárt; volt hallgató, itt doktorált, és lett előbb tanársegéd, majd egyetemi magántanár (1943-ban), tanszékvezető (1948-ban), majd dékánnak, 1955-ben pedig rektornak választották. Mint az egyetem vezetőjét tartóztatták le 1957 tavaszán, Szegeden ítélték el. Szabadulása után a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, ott dolgozott nyugdíjazásáig. A 78 esztendőes tudóst szegedi éveiről kérdeztük.

– *Milyen előzmények után került Szegedre, és választották a szegedi egyetem rektorává?*

– 1948-ban a még akkor autonóm egyetem hívott meg Sík Sándor tanszékére, mert ő egyházpolitikai okok miatt kénytelen volt lemondani. Rektorrá választásom hátterében több momentum állt. Talán az is, hogy a szegedi egyetem professzorai közül egyike voltam azon keveseknek, akiknek valóban volt baloldali múltunk: hallgató koromban a Szegedi Fiatalok Köréhez tartoztam. Néha mondom is magamnak: azért kellett eljönnöm Szegedről, mert tovább folytattam ifjúkorom lázadását.

– *Az egyetem akkori rektora hogyan emlékezik 1956 őszére?*

– Sokáig elfojtottam ezeket az emlékeket. Mostanában kezdem gyűjteni az anyagot egy hosszabb visszaemlékezéshez. Az egyetemi oktatók hangulatát az '50-es években fáradt rezignáció jellemezte, hogy úgy sem lehet semmit tenni. Fárasztóan hatottak a kényszerű kompromisszumok is, jómagam szintén tettem ilyeneket. Azzal vigasztaltuk magunkat, hogy a kisebbik rossz irányába cselekszünk. Ha akár kompromisszumok árán is, megpróbálunk odahatni, hogy egyetemünk valamiképp mégis hasonlítson egy egyetemhez. Magát az egyetemet és személyemet az ifjúság lelkesedése ragadta magával.

A forradalmat valójában a szegedi egyetem hallgatói kezdték el, az-
zal, hogy egy diákgyűlés alkalmával (október 18-án) megalakították
a MEFESZ-t. Én mint rektor jóváhagytam az új ifjúsági szövetség
megalakulását. A szegedi hallgatók mentek el azután Budapestre,
Pécsre, hogy ott is megalakítsák a MEFESZ-t.

Az október 23-i tüntetésen már az egyetemi ifjúsághoz csatla-
kozott az üzemi munkásság is. Az eseményeket a munkásság jelen-
léte lökte előre. A Dóm téren, nemzeti színű zászlókkal gyülekez-
tek az egyetemi hallgatók október 23-án. A feleségemmel mi az első
sorban álltunk. (Ehhez azért nem kellett rendkívüli bátorság, mert
előző nap Sötér miniszterhelyettes telefonon hívott, s azt mondta:
minden egyetem vezetőjével közölte, ha az ifjúság kimegy az utcá-
ra, álljunk az élükre, és fékezzük az eseményeket.) Fölvonulás köz-
ben a belügyes teherautók felé a diákok ütemesen kiabálták: „Ti is
magyarok vagytok!” Igaz, hogy lövésre kész fegyverrel a lábuknál
voltak ott, de akkor nem történt semmi.



Baróti professzor a a MEFESZ-gyűlésen (mellette a fiatal Fodor Gábor)

Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

– *Az egyetem rektora hogyan vett részt az eseményekben?*

– Nem voltam hős, nem akartam hős lenni. Azt csináltam, aminek az ellenkezőjét nem tehettem. Nagyon sok mindenről beszélhetnék, s ez szétfeszítené egy interjú kereteit. Ezért most csak arról szólok, amit a legfontosabbak tartok az egyetem akkori életéből. A budapesti egyetemmel szemben, ahol különböző nehézségek miatt a professzorok nem tudtak az egyetem helyiségeiben összejönni, mi (nem csak a tudományegyetem, hanem az orvosegyetem professzorai is) szinte mindennap együtt voltunk és tárgyaltuk az eseményeket. Néhány öregúr részéről az is elhangzott, hogy miért vagyok én még az egyetem rektora, mikor engem az előző kormány nevezett ki.

Erre én október 25-én vagy 26-án összehívtam a professzori kar gyűlését, ahol elmondtam, hogy egyre inkább úgy érzem, a korábbi kormánytól kapott kinevezés nem ad elég legitimációt e rendkívüli helyzet által megkívánt döntésekhez. Ezért lemondok. A gyűlés résztvevői azonban egyhangúlag bizalmat szavaztak nekem. Ezt a gesztust úgy értékeltem, hogy visszaállították az egyetem hagyományos önkormányzatát.

Ezekben a napokban az előadások persze nem folytatódhattak, de gyakran részt vettünk a diákság megmozdulásaiban. Így akkor is, amikor egy hatalmas tüntető tömeg a Széchenyi téren népgyűlést akart tartani. A Takaréktár utca torkolatánál azonban katonák sorfala állta el az utat. Ekkor az egyetemisták segítségével, karunkat összefogva, láncot alkotva megállítottuk az egyébként is fegyelmezett tömeget. Én a katonai parancsnokhoz mentem, magam mellé véve egy újszegedi munkást, arra kértem, hogy ne lövessen a tömegbe. Garantáltam, hogy a tömeg elvonul, s az oda tervezett gyűlést például majd az Ady téren tartjuk meg. Erre a katonai parancsnok durván közölte, hogy lelövet, ha a parancs megtagadására akarom a katonákat rávenni. Volt annyi lelkierőm, hogy odakiáltottam a katonáknak: „Ne lőjete! Ezek a ti gyerekeitek.” Egy gellert kapott, a falról visszapattanó golyó megölt egy fiatal munkást. Valószínűnek tartom, hogy a Takaréktár utcai sortűznél a katonák a levegőbe lőttek, de nem tudni, hogy spontán tették-e vagy az eredeti parancs is ez volt. Más kérdés – ezt is ki kéne nyomozni –, vajon ki rendelte a térre a katonákat. Az volt a gyanúnk, hogy a pártbizottságról származhatott az elhatározás.

– *Az egyetem szerepét hogyan értékeli?*

– Nagyon pozitívnak. Az egyetem többször deklarálta: fenn kell tartani a rendet, nem tűrhetünk semmilyen atrocitást. A forradalom alatt Szegeden nem is volt más szervezett intézmény és hatóság, csak az egyetem. Ugyanis a Takaréktár utcai sortűz után a karhatalmi alakulatok egy része elhagyta Szegedet, a kaszárnyákban maradt katonaság forradalmi bizottságokat alakított, a városi tanács ijedtében abbahagyta működését, így Szeged harcok nélkül, szinte békésen csatlakozhatott a forradalomhoz. Megalakult a város forradalmi bizottsága is, amelynek elnökévé az egyetemünk képviselőjében megjelent Perbíró József kollégánkat választották. Bölcsességének nagy szerepe volt abban, hogy semmilyen atrocitás sem történt Szegeden. Ezért csak gazemberségnek nevezhetem, hogy bebörtönözték, holott inkább hálát érdemelt volna üldözőitől, akiknek korábban talán az életét mentette meg.

– *A szegedi egyetem kivételes módon reagált a szovjet csapatok bevonulására: felhívást intézett a világ egyetemeihez. Kérem, mondja el, hogyan került sor erre a kétségbeesett akcióra?*

– A professzori kar többségének mentalitását jól mutatja a felhívás, melyet 1956. november 3-án tettünk, amikor már baljós hírek érkeztek a közelgő szovjet intervencióról. Ebben a felhívásban (melyet előző számunkban közzétettünk – a szerk.) további tudományos munkánk előfeltételéről hazánk kivívottnak hitt függetlenségét jelöltük meg. A világ egyetemeinek segítségét kértük megóvásukhoz. A posta bizonytalansága miatt le kellett mondanunk arról, hogy fölhívásunkat az egyes egyetemekhez külön-külön juttassuk el. Szent-Györgyi Albertnek táviratoztunk, és őt kértük meg arra, hogy felhívásunkat tegye közzé. Ezt a tudományos világban nagy tekintélyű Nature című folyóiratban tette meg, s mivel ez csak a forradalom eltiprása után történhetett, akkor már mint a magyar tudósok segélykiáltását kommentálhatta.

– *A szovjet megszállás milyen következményekkel járt az egyetemen?*

– A szovjet tankok november 4-én dübörögtek az újszegedi hídon... Jó néhány nap múlva tett látogatást nálam, az egyetem rektoránál a szovjet városparancsnokság vezetője és politikai tisztje. Elvitatkoztunk. Közöltem velük, nem egy ellenforradalmat, hanem egy népfel-

kelést vertek le. Nyeltek egyet, s elmentek. Néhány nappal később arra kérték, írjak egy cikket a Pravdába arról, hogy a magyar értelmiséget az imperialista ügynökök megtevesztették, bánjuk bűnünket és hűségeselek leszünk a Szovjetunióhoz. Azt ígérték, ha megírom, a helyemen maradhatok, sőt, további szép karrier vár rám. A cikk megírását megtagadtam, az volt a véleményem, hogy ilyen egy becsületes magyar ember nem írhat le, és a Walesi bárdokra gondoltam. Egy ideig mégis elhittük a hatalomra került csoportnak azt az ígéretét, hogy kijavítja múlt hibáit. Így valamikor novemberben elhatároztuk, hogy a spontán kialakult egyetemi autonómiát legalizáljuk, és egy törvényjavaslatot szerkesztettünk az egyetemi autonómiáról. Felterjesztettem a minisztériumba, ahol azt durván elutasították. Ebben az interregnumban mégis sikerült visszahelyeznünk Bálint Sándort a Néprajzi Tanszékre. (Ő addig az egyetemi könyvtárba volt beosztva. A tanszékről később azért távolították el, mert találtak nála egy Nagy Imre-életrajzot, azt, amit most bármely utcasarkon megvehet. Ha nem lépnek közbe a barátok – különösen Ortutay –, akkor Bálint Sándort lecsukják.) Ekkor állítottuk vissza az 1950-ben megszüntetett nyugati nyelvi tanszékeket is. Ez azért ment könnyen, mert a korábbi professzoraink az egyetemen voltak, csak mást oktattak. A romanista Koltay-Kastner régi magyart adott el ő, a germanista Halász Előd pedig világirodalmat. Annyit, kellett „csak” tenni, hogy őket átminősítettük, azaz nem kellett új státus. A kinevezéseket a miniszter is aláírta. Az év végén „ébredtek föl”, mi történt Szegeden, de „visszacsinálni” már nem lehetett, hiszen az 1956-57-es tanév második félévében a tanszékek elkezdték működésüket. Azt is elhatároztuk, hogy Bibó Istvánt visszahozzuk Szegedre. Ez azonban már nem valósulhatott meg, mert őt újból ki kellett volna nevezni, de a minisztérium erre már akkor sem vállalkozott, amikor Bibó még szabadlábon volt

– Ezek szerint, Ön rektorként zavartalanul ténykedhetett?

– Ekkor meg eltűrték bennünket. Hozzá kell tennem, hogy Budapesten, a minisztériumban, sőt, bizonyos liberális pártkörökben is egy ideig azok közé soroltak, akiket nem akartak elmozdítani tanszékről. Egy ideig meg a Kossuth-címert is használhattuk, és utasítást kaptunk arra, hogy március 15-én parádés ünnepélyeket rendezzünk, még az Operaházban is volt ilyen. A bölcsészeti kar

ünnepségén én mondtam a beszédet – zaklatott idegállapotban, ugyanis e nap reggelén az államvédelmisek röpcédulákat keresve földúlták a kollégiumokat. Ezt a beszédemet később vádként hozták föl ellenem, azt kifogásolták, hogy Petőfi szavait idézve nemcsak a bőség kosarát, de a jog asztalát is, a szellem napvilágát is követeltem az országnak, és hogy a Tűz márciusa Adyjának üzenetével bíztattam a házkutatások során megalázott diákjaimat. Az olvasztó Tüzet küldi a hamu „S láng-óhaját, hogy ne csüggedjetek el.” „Március van és határtalan az Élet!...” Ez az idézet úgy került be a vádiratba, hogy az ifjúságot felkelésre a hírhedt MUK (Márciusban Újra Kezdjük) jegyében bíztattam... De ha én nem is gondoltam ilyesmire, arra mégis büszke vagyok, hogy Petőfi és Ady vádlott-társa lehettem.

– Mikor és milyen körülmények között tartóztatták le?

– A Kádár-csoport első nyilatkozatai azt mondták: senkinek bántódása nem eshet, aki részt vett az eseményekben. Amikor azonban már úgy érezték, megerősödtek, elkezdődtek a tömeges letartóztatások. Engem április 26-án tartóztattak le. Egyik budapesti barátomnál voltam délután látogatóban, néhány pohár ital mellett megtárgyaltuk a történéseket. Hazafelé menet, két házra a lakásunktól, az utcán tartóztatott le egy nyeszlett fiatalember, egy államvédelmis főhadnagy. Nem engedte meg, hogy értesítsem feleségemet, aki így csak kerülőutakon keresztül, egy hét múlva tudta meg, hogy mi történt velem...

– A bíróság előtt mivel vádolták?

– A tárgyalásra szeptemberben került sor. Az első vádiratban az szerepelt, hogy „népköztársaság ellen fegyveres szervezkedést” vezettem. Hogy úgy mondjam formálisan ez igaz is volt, mert Lazúr Barnával (a Katonai Tanszék e derék hadnagyával) az élükön a hallgatók bejelentették nekem, hogy megalakult az egyetemi nemzetőrség. Erre én azt válaszoltam: örülök, de én leszek a parancsnok. Azért tartottam ezt helyesnek, mert fiatal barátaim nagyon romantikusak voltak, s féltem, hogy életveszélyes akciókba kezdenek, amiért engem életem végéig gyötörhet majd a lelkiismeret. Szerencsére semmi baj sem történt. A nemzetőrség kitűnően működött, ezt a vádat tehát könnyű volt elejteni. Innen-onnan öszszeszedett,

nem egyszer nevetséges vádakkal izgatás miatt első fokon 2,5 évre ítélték. Ekkor a Csillag börtönbe kerültem, majd Márianosztrára vittek, ahonnan Ortutay Gyula és Erdei Ferenc közbenjárására néhány hét múlva, október 26-án szabadultam. Később az ítéletet két és félről egy évre leszállították és fölfüggesztették.

– Ezek szerint Szegeden negatívabb módon ítélték meg az sin tevékenységét, mint Budapesten? Minek tulajdonítja ezt?

– Részben az egyetemi oktatók egy maroknyi csoportja féltékenysége, és nem utolsósorban bosszúvágyának. Leginkább talán azért, mert közülük néhányat a forradalom napjaiban a korábbi szélsőségekbe hajló sztálinista magatartása vagy a tudományos és oktatói munkásságának hiányosságai miatt (a kettő gyakran egybeesett) állásából felfüggesztettünk. A kezdeményező nem én voltam ugyan, hanem egy tömeggyűlés, de egyetértettem a felfüggesztésekkel, és iratait is én írtam alá. Ez nem jelentett elbocsátást, pusztán egy fegyelmi vizsgálat első lépését, a következőket a szovjet csapatok bevonulása után már nem lehetett megtenni. Az érintettek közül egyébként néhányan még 1956 tavaszán a hallgatóikkal szemben tanúsított rossz bánásmód miatt pártbüntetést kaptak. Hogy visszalöttek rám, még meg is lehet érteni. Azt azonban, hogy professzorok, docensek, tanársegédek és egyéb munkatársaink se regét üzték el a szegedi egyetemről (arányszámukat tekintve alighanem jóval többet, mint bárhol másutt), a bosszúvágy önmagában nem magyarázza meg. Nekem úgy tűnik, azt kompenzálták, hogy valójában semmit sem mertek tenni annak az akadályozására, amit később ők ellenforradalomnak minősítettek, s hogy mégis harcos kommunistáknak tekintsék őket, hirtelen buzgólkodni kezdtek, és a tankok árnyékában még az ártatlanokra is lövöldözni kezdtek. Igaz, hogy csak a fegyelmi végzések papírgaluskáival.

– Hogyan sikerült visszakerülnie a tudományos életbe?

– Szabadulásom után csaknem egy évig nem voltam állásban. A feleségem tartott el, én pedig „néger” voltam. Ifjúkori barátom, Ortutay Gyula (aki akkor a budapesti egyetem rektora és a népfront főtitkára volt) segítségével a Petőfi Irodalmi Múzeumba, egy tanársegédnek megfelelő állásba kerültem. Tetszett nekem ez a munka, kiállításokat rendeztem. Később megírtam az irodalmi

muzeológia elméletét, majd a 60-as évek végén előadtam erről a budapesti egyetemen. Ahogy múltak az évek, haladtam a ranglétrán: mint tudományos tanácsadó mentem nyugdíjba. Publikálni publikálhattam – egy ideig főként a múzeum évkönyvében, majd nyugdíjba vonulásom után 3 évig a párizsi Sorbonne Nouvelte vendég-professzora voltam. Az elmúlt évtizedekben számos tanulmányom és több kötet könyvem jelent meg. Azt is el kell mondanom: budapesti kollégáim jelentős része mindig igyekezett segíteni rajtam.

– *Hogyan fogadta a politikai rehabilitálást?*

– Ha ez egyben az októberi forradalmat és vele mindazt rehabilitálja, amit a nagy és megrázó esemény az egyetemi gondolatnak jelentett, és jelenthet még ma is, vagyis, ha a kutatás szabadságának, a kritikai szellemnek és az ezektől elválaszthatatlan autonómia visszaállításának és elmélyítésének legalább a kezdetét hozza el, akkor csak az örömömről beszélhetek. Banális igazság, de örök: a jövő nem a Haynaukat, hanem a Petőfiket, Kossuthokat, az aradi vértanúkat igazolta. S igazolja most a mi októberünk vértanúit. Múló éveim során egyre türelmetlenebbül reménykedtem abban, hogy még az én életemben bekövetkezik az, ami velem együtt százezrek, talán milliók vágyakozása volt.

A SZEGEDI EGYETEM FELHÍVÁSA A VILÁG VALAMENNYI EGYETEMÉHEZ

Az újjászületett, demokratikus Magyarország nemzeti függetlenségének visszanyerése után, békében és barátságban kíván élni közvetlen szomszédaival, és a világ valamennyi népével. Mi, a szegedi egyetem, felhívást intézünk a világ valamennyi egyeteméhez, hogy erkölcsi tekintélyükkel álljanak mellénk abban a törekvésünkben, hogy hazánk függetlensége és ezzel a béke helyre állítása – amely a tudományos munka alapfeltétele – mielőbb biztosíttassék. Külön kérjük azokat a tudósokat, akikkel az elmúlt évek során személyes kapcsolatba léphettünk, akár külföldön, akár hazánkban, legyenek segítségünkre. Szerény erőnkkel eddig is arra törekedtünk, hogy kutatásainkkal az egész emberiség haladását és jobb jövőjét szolgáljuk. A jövőben is mindent meg akarunk tenni, hogy az általunk mindig becsült szomszéd népekkel és a világ valamennyi kutatójával együttműködhessünk. Boldogok volnánk, ha ez a célunk megvalósulhatna.

Baróti Dezső rektor, Korpássy Béla dékán, Ábrahám Ambros, Bónus György, Budó Ágoston, Csík Lajos, Fodor Gábor, Greguss Pál, Hetényi Géza, Huszák István, Ivanovics György, Jancsó Miklós, Kanyó Béla, Koltay-Kastner Jenő, Szabó József, Szabó Zoltán, Szőkefalvy-Nagy Béla, Waltner Károly egyetemi tanárok.

(Szeged Népe, 1956. november 4.)

F E L H Í V Á S

A SZEGEDI EGYETEMEK IFJUSÁGÁHOZ.

FELELŐSSÉGÜNK TELJES TUDATÁBAN ÉS HAZAFIUI KÖTELESSÉGTŐL VEZET-
VE KÉRJÜK AZ EGYETEMEK IFJUSÁGÁT, HOGY HAZÁNK RENDKIVÜLI HELY-
ZETÉBEN ÓRIZZE MEG NYUGALMÁT ÉS TARTÓZKODJÉK MINDENFÉLE TÖMEGES
MEGMOZGULÁSTÓL, GYÜLÉSTÓL, VAGY FELVONULÁSTÓL, MERT CSAK EZ A
MAGATARTÁS BIZTOSÍTJA, HOGY NAGY IMRE ELVTÁRS A MINISZTER-TANÁCS
NÉPÜNK BI ZALMÁT ÉLVEZŐ ELNÖKE MINÉL ELŐBB MEGVALÓSÍTHASSA PRO-
GRAMJÁT ÉS HOZZÁFOGHASSON SAJÁTOS MAGYAR VISZONYAINKNAK MEGFELELŐEN
A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉHEZ

A MEFESZ PESTI KÜLDÖTTEINEK LETARTÓZTATÁSÁRÓL ELTERJEDT KÖSZA HIREK
MINDEN ALAPOT NÉLKÜLÖZNEK. A MEFESZ BUDAPESTI KIKÜLDÖTTEI A KÉT EGYE-
TEM TANÁCSÁNAK VÉDELME ALATT ÁLLANAK ÉS A KÉT TANÁCS A VELÜK VALÓ
KAPCSOLAT MEGTEREMTÉSE ÉRDEKÉBEN LÉPÉSEKET TETT

Szeged, 1956. évi október hó 24-én.

Dr. Korpási Béla
Dr. Korpási Béla.
dékán.

Baróti Dezső
Dr. Baróti Dezső.
rektor.

A MEFESZ Diáktanácsa

Putnik Lívadar
Putnik Lívadar.

nevében:
Eisler Róbert
Eisler Róbert.

Deák Tibor
Deák Tibor.

Hegyi Róbert
Hegyi Róbert.

Lőrincz Lajos
Lőrincz Lajos.

Felhívás a szegedi egyetemek ifjúságához

AZ 1957-ES HELYI SAJTÓ BARÓTI DEZSŐRŐL

...Egyébként csöpögött a lojalitástól, s eközben aspiránsként vette maga mellé Péter Lászlót, aki csendőrszármazék és bomlasztó ellenforradalmi tevékenységéért jelenleg közbiztonsági őrizetben van, valamint Osváth Bélát, a polgármester-fiút (a TIT megyei titkárát), aki ugyancsak nem valami fényes bizonyítvánnyal került ki az ellenforradalmi eseményekből. Baróti saját osztályidegen feleségét sem átalította intézetébe bevinni – a tánc történet művelésére.

...Baróti és Fodor bűne nemcsak abban rejlik, hogy ők maguk árulókként szervezték és irányították (másokkal együtt) Szegeden és az egyetemen az ellenforradalmi akciókat, hanem abban is, hogy a párttól kölcsönvett tekintélyüket igen sok, alapjában véve becsületes egyetemi tanár, oktató és hallgató megtévesztésére és megzavarására használták fel...

(Délmagyarország, 1957. június. 22.)

... Az intézményes hajsztát Baróti és Fodor vezette a városi pártbizottság elvű kommunistái és a tudományegyetem meg nem alkuvo kommunista oktatói ellen. A városi pártbizottságon a pártbizottság vezetőinek eltávolítását és a népítélet végrehajtását követelték. Súlyos és lemoshatatlan felelősségük van amiatt, hogy Ladányi, Simon, Telkes, Székely, Karácsonyi, Bite és id. Komócsin, valamint más elvtársakat megbélyegeztek és többet közülük hangos híradón, újságban kiáltották ki „népellenes elemeknek”.

... Baróti Dezső emellett törvénytelenül feloszlatta a marxizmus-leninizmus tanszéket mint a „dogmatizmus fellegetvárát”. Különös tanújelét adta eközben „franciás udvariasságának”. Az intézet vezetőjével ugyanis közölte, hogy nem tartja kíváncsnak, hogy ő és az intézet tagsága a marxizmus-leninizmus tanszék helyiségeibe továbbra is bejárjanak, mert féltő, hogy az egyetem vagyonállaga emiatt károsodást fog szenvedni. A nagy műveltségű rektor tehát egyetemi kollégáit lopással gyanúsította. A népvézéri szerep-

ben tetszelgő rektor tisztogató tevékenysége nyomán a Bölcsészeti Karról körülbelül 35 ember került volna ki. Ez volt a „nagy tett”, amellyel Baróti saját magát kívánta volna rektori minőségben továbbra is átmenteni.

(*Délmagyarország*, 1957. június. 23.)

...Az úgynevezett egyetemi zászlóalj megszervezésének szálai ugyancsak Barótihoz vezetnek. Nem hiába kérkedett az ellenforradalmár rektor azzal, hogy „saját fegyveres erővel” rendelkezik, továbbá hogy alkalmas katonai tanácsadója is van Schultheisz jogi kari dékán, nyugalmazott hadbíró tábornok személyében. Baróti adott megbízást Országh őrnagy volt horthysta tisztnek, valamint Tóth József szerves kémiai intézeti adjunktusnak is, aki horthysta katonatiszti családból származik, az egyetemi zászlóalj irányítására...

(*Délmagyarország*, 1957. június. 25.)

...Baróti Dezső leváltása után...

Az egyetemi pártszervezet és az egyetemi vezetés között az összhang helyreállt. Bólya Lajos elvtárs, az új rektor, valamint legközelebbi munkatársai, Csákány Béla és Sonkoly Pál elvtársak szorosan együttműködtek a pártszervezettel és jelentős munkát végeztek a Barótiék által hátrahagyott ellenforradalmi csődtömeg felszámolására.

(*Délmagyarország*, 1957. július. 4.)

*Szegedi Egyetem, 1989. október 30.*²⁰

²⁰ Az interjú és az összeállítás részletei megjelentek a *Délmagyarország* 1990. október 21-i számában.

NAPLÓ

1956. OKTÓBER 16. – NOVEMBER 17., SZEGED

A jezsuita gimnáziumban tanulta meg Bátyai Jenő, hogy az ember által tapasztaltakból áll össze a történelem, ezért kell Naplót írnia. A Dunapatajról Szegedre került egyetemista iskolásfüzetbe rögzítette, mi történt 1956. október 16. és november 17. között. A 35 évvel ezelőtti szegedi októberi napokat az akkor ötödéves vegyész naplójának részletei alapján idézzük fel.²¹

Október 16. (kedd)

Ma délben a menzára menet óriási plakát hirdeti, hogy ma este 6 órakor az Aud. Maximumban diákgyűlés.

(Nekem már nem volt váratlan, ugyanis előbb már értesültem erről.)

A terem zsúfolásig megtelt hallgatókkal.

MINDENKI IGEN ÉRDEKLŐDŐEN ÉS AKTÍVAN VETT RÉSZT A GYŰLÉSEN.

A felszólalások egyre inkább igazolják, hogy a társadalom terhes az elmúlt 12 év hibáitól. A gyűlés egyre viharosabb, mindenki el akarja mondani a maga, de még inkább népünk igazát. A felszólalásokból kitűnik, *hogy a szegedi egyetemi ifjúság egy új, egészséges szervezet akar létrehozni, a MEFESZ-t.*

²¹ Interjú helyett adta kölcsön még 1991 őszén az 1956-os *Naplóját* Bátyai Jenő helytörténész. (A Napló keletkezésének körülményeiről, sajnos, nem kérdeztem.) A kisalakú füzetbe írt *Napló* fénymásolatát máig őrzöm, az eredeti Bátyai Jenő felesége, Bátyai Gitta tulajdonában található. Az özevgy hozzájárult az 1956-os visszaemlékezés itteni megjelentetéséhez, amit hálásan köszönök. A mostani publikálás érdekessége, hogy Bátyai Jenő *Naplóját* – mivel abból 1991 októberében-novemberében csak részleteket közölt a Délmagyarország – most a november 1-jei bejegyzésekig teljes terjedelmében megjelentetjük. (Az 1991-beli *Délmagyarországból* hiányzó részleteket – az elkülöníthetőség érdekében – most új bekezdésben és KISKAPITÁLIS BETŰKKEL tesszük közzé.)

A HOZZÁSZÓLÁSOKBÓL KIKRISTÁLYOSODIK A MEFESZ 12 PONTOS KÖVETELÉSE, MELY A KÖVETKEZŐ:

- 1.) A HALÁLBÜNTETÉST TÖRÖLJÉK EL MAGYARORSZÁGON.
- 2.) RÁKOSI MÁTYÁST VONJÁK FELELŐSSÉGRE, ÉS FARKASÉK TÁRGYALÁSA NYILVÁNOS LEGYEN.
- 3.) NAGY IMRÉT HELYEZZÉK VISSZA A MINISZTERTANÁCSBA.
- 4.) HÍVJÁK VISSZA A ROSSZ PÁRT- ÉS ÁLLAMI VEZETŐKET.
- 5.) ADJÁK VISSZA AZ EGYETEMNEK SZUVERÉN JOGÁT.
- 6.) SZÜNTESSÉK MEG A KÁDEREZÉST.
- 7.) SZÜNTESSÉK MEG A MAMUT FIZETÉSEKET ÉS RENDEZZÉK AZ ALACSONY FIZETÉSEKET.
- 8.) SEMLEGES BÉKE-POLITIKÁT AKARUNK.
- 9.) ÚJ, DEMOKRATIKUS ALAPON LEZAJLÓ VÁLASZTÁSOKAT.
- 11.) AZ IDEGEN CSAPATOKAT VIGYÉK KI MAGYARORSZÁGRÓL.
- 12.) SZÓLÁS- ÉS LELKIISMERETI SZABADSÁGOT.



Az egyetemi ifjúság szavaz a MEFESZ alakuló nagygyűlésén az Auditórium Maximumban

Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

TOVÁBBI KÖVETELÉS: MÁRC. 15. ÉS OKT. 6. LEGYEN NEMZETI ÜNNEP. A GYŰLÉS KÉRTE A JELENLÉVŐ SAJTÓ KÉPVISELŐJÉT, HOGY ENNEK A KÖVETELÉSNEK ADJON HANGOT A „DÉLMAGYARORSZÁG” HASÁBJA-
IN. TOVÁBBI, A 12 PONTBA NEM FOGLALT KÖVETELÉSEIK AZ OROSZ NYELVET, A MARXIZMUST TEGYÉK FAKULTATÍVVÁ ÉS A KATONAI ÓRÁK SZÁMÁT CSÖKKENTSÉK.

A TOVÁBBIÁKBAN MEGÁLLAPODOTT A GYŰLÉS, HOGY MÁSNAP MEGVÁLASZTJÁK A KARONKÉNTI MEFESZ KÜLDÖTTEKET.

A gyűlésen jelen voltak a városunkban tartózkodó lengyel egyetemisták is, akik mindenben igen szimpatizáltak a forró hangú, de ugyanakkor józanul gondolkodó szegedi egyetemistákkal.

A GYŰLÉSEN

jelen volt a szegedi egyetem képviselője is, *Karácsonyi Béla*, akit kért a gyűlés, hogy az elkövetkező országgyűlésen adjon hangot a követeléseinknek.

A GYŰLÉS MEGÁLLAPODOTT ABBAN, HOGY A KÖVETKEZŐ GYŰLÉS SZOMBATON LESZ, AMIKORRA MEGLESZ A MEFESZ CÉLKITŰZÉSE, PROGRAMJA ÉS IRÁNYELVEI.

Természetesen jelen voltak DISZ vezetőségi tagok is, akik között voltak olyanok, kik próbálták az ifjúságot lefegyverezni.

A GYŰLÉS A KÉSŐ ESTI ÓRÁKBAN, A HIMNUSZ ELÉNEKLÉSÉVEL ÉRT VÉGET.

Október 17. (szerda)

A TEGNAPI GYŰLÉSEN TÖRTÉNT MEGÁLLAPODÁS SZERINT a jogászok délelőtt megtartják a küldöttválasztó gyűlést. Nagy meglepetésre ma megérkezik Kónya Albert. Először *Baróti rektorral* érkezett, majd részt vesz a jogászok gyűlésén, ahol bejelentette, hogy az orosz nyelv fakultatív és a marxizmus, valamint a katonai ügyben is fog intézkedni. *Kónya Albert* értékesnek tartja az egyetemisták hangját, de ugyanakkor óvja az ifjúságot a „forrófejűségtől”.

Október 18. (csütörtök)

Délután a Bolyai intézet nagytermében zajlott le a TTK diákparlament. A gyűlés elég optimista hangú, és saját ügygel foglalkozó volt: *Moravcsik Ernő* barátommal igyekeztünk az okt. 16-i hangulatnak hangot adni. Megállapításom azonban az, hogy a gyűlés elég lapos volt.

Október 19. (péntek)

A SZABAD VITAFÓRUMOK TERÉN SZEGED ÉRTELMISÉGE ELÉGGE LEMARADT.

Ma

AZONBAN

a központi egyetem Aud. Maxi.-ban tartották meg az első szegedi vitafórumot, a *József Attila* kört. A kör az értelmiség problémáival foglalkozott. Bevezető beszédet *Osváth aspiráns* tartott. Jelen voltak a pesti Petőfi kör küldöttei is...

(HEGEDŰS IS, AKIT AZONBAN AZ EGYIK FELSZÓLALÓ LEKÉNYSZERÍTETT AZ ELNÖKI PÓDIUMRÓL.) A GYŰLÉSEN JELEN VOLTAK orvosok, színészek, mérnökök, egyetemi hallgatók.

TÖBB HOZZÁSZÓLÓ IGEN ÉRTÉKESEN LÁTJA A PILLANATNYI HELYZETKÉPET. EGY TANÍTÓ: A NEVELÉS PROBLÉMÁIRÓL.

Egy újságíró: új újságról, ő mondja: igenis 3. Rákosi-pert akarunk. A József Attila kör több igen értékes problémáról tárgyalt.

Október 20. (szombat)

AZ OKTÓBER 16-IKI GYŰLÉS ÉRTELMÉBEN

ma a második MEFESZ-gyűlés, ahol véglegesen kimondatott az új ifjúsági szervezet,

A MEFESZ.

A gyűlés továbbra is igen heves hangulatú, továbbra is a forradalmi ifjúság gyűlése volt.

A GYŰLÉST

állandóan félbeszakították az ország más egyetemeiről érkezett szimpatizáns táviratok:

A TÁVIRAT SZÖVEGEKBŐL MIND AZ VOLT OLVASHATÓ, HOGY egyetértenek az egyetemi fiatalsággal és csatlakoznak a szegedi egyetemistákhoz.

A GYŰLÉS ELHATÁROZZA, HOGY MEFESZ KÜLDÖTTEK FOGNAK UTAZNI AZ ORSZÁG MÁS EGYETEMI VÁROSAIBA, ÉS OTT MEGSZERVEZIK A MEFESZT.

AZ ÚJ IFJÚSÁGI SZERVEZET, MELY ÚJ, TISZTA SZERVEZET, ÚJ FORRADALMI FELADATOKRA VÁR.

A GYŰLÉSEN JELEN VOLT A SAJTÓ (DÉLMAGYAR, HÍRLAP) ÉS A RÁDIÓ KÉPVISELŐI IS. ŐK IS SZÓLTAK AZ IFJÚSÁGHOZ. A GYŰLÉS ESTE 8 ÓRA KÖRÜL A HYMNUSZ HANGJAIVAL ÉRT VÉGET.

UI: MA K. LAJOS BÁCSIVAL, AZ EGYETEM VOLT KARNAGYÁVAL BESZÉLGETTEM NAPJAINK ESEMÉNYEIRŐL.

Október 21. (vasárnap)

NYUGODT OKTÓBERI VASÁRNAP. GYÖNYÖRŰ NAPSÜTÉS.

A mai Szabad Ifjúság hasábjain olvashatók a Budapesti Műszaki Egyetem fiainak követelései. Továbbá azt is közlésezik, hogy *ha nem valósítják meg követeléseiket, úgy kimennek az utcára.*

A SZERKESZTŐSÉG FIGYELMEZTETI AZ IFJÚSÁGOT, HOGY ÓVAKODJANAK AZ UTCÁTÓL.

Ma került kezembe a tegnapi Szabad Ifjúság száma, amely a szege-di egyetemistákat forrófejűeknek, meggondolatlanoknak nevezi.

EZ IGEN NAGY MELLÉFOGÁS A CIKKÍRÓ RÉSZÉRŐL, MERT AZ EGYETEMI IFJÚSÁG JÓZAN ÉS NEM CSAK MAGA, HANEM AZ EGÉSZ NÉPÜNK IGASZSÁGÁÉRT HALLATJA TISZTA, FORRADALMI HANGJÁT.

OKTÓBER 22. (HÉTFŐ)

VISZONYLAG REND SZEGEDEN. VÁRJUK AZ ÚJABB ESEMÉNYEKET ÉS TARTJUK MAGUNKAT A FORRADALMI ALAPON.

Október 23. (kedd)

GERŐ ERNŐ, AZ IFJÚ RÁKOSI MA JÖTT HAZA JUGOSZLÁVIÁBÓL. A FOGADÁSON A RÉGI GÁRDA JELENT MEG, AKIK HAJBÓKOLVA FOGADTÁK A KÜLFÖLDRŐL HAZAÉRKEZETT NEMZETGYILKOS TÁRSASÁGOT, ÉLÉN GERŐT.

Ma a szerkesztőségben hallottam a következő hírt Budapestről: a Szabad Ifjúság különkiadással jelent meg, s hirdeti címében: „Miénk az utca”. Kb. 12 óra óta 200 000 ember hömpölyög a pesti utcán.

A PESTI EGYETEMISTÁK RENDKÍVÜLI ÜLÉSEN ELHATÁROZTÁK, HOGY A LENGYEL ESEMÉNYEK KAPCSÁN ROKONSZENV Tüntetést rendeznek. A PESTIEK A PETŐFI-SZOBORNÁL, MÍG A BUDAIAK A BEM-SZOBORNÁL BESZÉLTÉK MEG A TALÁLKOZÓT. AZ EGYETEMISTÁK FELKERESTÉK A GYÁRAK IFJÚSÁGÁT ÉS MUNKÁSSÁGÁT, AHOL KÖZÖSEN CSATLAKOZTAK AZ EGYETEMISTÁK KÖVETELÉSEIHEZ. A BELÜGYMINISZTER (PIROS) MÁRA GYÜLEKEZÉSI TILALMAT RENDELT EL. ERRE ÓRIÁSI FELHÁBORODÁS TÖRT KI. A POLITIKAI BIZOTTSÁGNÁL KÖVETELIK, HOGY PIROS AZONNAL OLDJA FEL A TILALMÁT.

DU. FÉL 3-KOR KUCZKA PÉTER VISZI A JÓ HÍRT, HOGY SZABAD A Tüntetés. A PETŐFI SZOBOR TALAPZATÁRÓL SINKOVITS IMRE SZAVALTA

A NEMZETI DALT, S AZ ESKÜ SZAVAIT VELE EGYÜTT ZENGTE A BUDAPESTI IFJÚSÁG. MEGINDULT A TÖMEG PEST UTCÁIN. JELSZAVAIK: „ÉLJEN A MAGYAR SZABADSÁG, ÉLJEN A HAZA!”. „LENGYEL-MAGYAR BARÁTSÁGOT, JÓLÉTET ÉS SZABADSÁGOT!” „MUNKÁS, DIÁK EGYET AKAR, JÖJJÖN VELÜNK, AKI MAGYAR!” „NAGY IMRÉT A KORMÁNYBA!” EZUTÁN A BEMSZOBORHOZ MENTEK. A SZOBRON KOSSUTH-CÍMER, MAGYAR ÉS LEFGYEL ZÁSZLÓ. EZUTÁN A PARLAMENT EL VONULT A TÖMEG. (XXX)²² KÖZBEN GERŐ MONDJA A MAGA BESZÉDÉT, MELYBEN A PESTI TŰNTETŐKRŐL MINT NACIONALISTA-SOVINISZTA DEMAGÓGOKRŐL BESZÉL. HÁT IGEN, GERŐ IS IGEN JÓ SZTÁLIN TANÍTVÁNY VOLT, S MEGPRÓBÁLTA A RÉGI LEMEZT ÚJRA FELTENNI.

Közben Szegeden is rohan az ifjúság, lépésben menni nekünk sincs időnk. Este 6 körül becslésem szerint közel 3000 egyetemista indult el a Dóm térről forradalmi dalokat énekelve a Klauzál térre.

FŐLEG A KOSSUTH NÓTA, MARSEILLAISE DALLAMA MELLETT MENETELT IFJÚSÁGUNK.

Jelszavaink: *Ha magyar vagy, állj közénk! Munkás-diák szövetség! Rákosi-Gerő – visszahúzó erő! Kossuth-címet vissza! Rákosit a Csillagba, megvan még a cellája! Szabad hazát akarunk, Nagy Imrére szavazunk! Ruszkik haza!* A Klauzál téren elénekeltük a Himnusz. Ezután a MEFESZ részéről ismertette egy hallgató a pesti eseményeket és a tüntetés célját. Többször szakította félbe lelkes közbeszólás, élelkezés. *(Éljenek a pestiek! Követjük a lengyel példát!)* Majd a Nemzeti dal refrénjét itt is, mint Pesten, a tömeg együtt harsogta égre emelt fővel és esküre szegezett karral. Itt megállapodtunk abban, hogy megvárjuk a munkásokat, akik 10 órakor jönnek ki a gyárakból. Innen a Színház elé vonultunk, ahol a színészek tapssal fogadtak bennünket. *Bitskey* elszavalta a „Tálpra magyar”-t. Itt is kórusban visszhangzottak a refrén sorai. Ezután a Kendergyár elé vonultunk. A gyárba küldöttség ment be, s újra felhangzott a Munkás-diák szövetség! – jelszó. *Rendezzék a béreket!* Ezután a Kossuth Lajos sugárúton haladva két katonai autóval találkozottunk, mely meg volt pakolva felfegyverzett ávósokkal. Először nem akartak kitérni, majd a tömeg nyomására kénytelenek voltak egy mellékutcába behajtani. Rókusról visszafe-

²² Bátyai Jenő jelzése, mely néhány bekezdéssel később (itt a 81. oldalon) megismétlődik.

lé jövet újra a Színházhoz mentünk, ahol fáklyákat és Kossuth-címert és nemzeti színű kokárdákat kaptunk.

A FÁKLYÁK FÉNYÉBEN ÚSZÓ GYÖNYÖRŰ KOSSUTH-CÍMERT ÓRIÁSI LELKESEDÉS ÉS SZÜNNI NEM AKARÓ TAPS FOGADTA. A SZÍNHÁZBAN TÖBBEN KAPTUNK NEMZETI SZÍNŰ KOKÁRDÁKAT.

Itt vártuk meg a munkásokat. Ezután újra a Kossuth-szoborhoz mentünk, ahol *Bitskey* ismételten elszavalta a „Talpra magyar”-t és a Szózatot. A munkások rögtönzött, de igaz szívből jövő hozzászólásaiból mély együttérzés és szimpátia volt kivehető az egyetemisták felé.

TOVÁBBÁ

megegyeztünk abban, hogy vasárnap tömeggyűlés lesz a Klauzál téren. A Kossuth-címert és a nemzeti színű zászlót a szobor talapzatán helyeztük el, és kitágult mellkassal, örömteli szívvel ment mindenki haza

(ÉJJEL 11-KOR).

Rákosista restaurátorok megakadályozták a ruhagyári ifik nagygyűlését.

Pesti hírek szerint ma este 9-kor géppisztolyok mögött Nagy Imre elmondta első beszédét. Pesten a forradalmi ifjúság fegyvert szerzett és több helyütt fegyveres összetűzésre került sor. Megbíz-



A Magyar Rádió megostromlott épülete

ható hírforrás szerint különösen súlyos a helyzet a Rádiónál. Újabb pesti hír este fél 9-kor kb. 80 000-100 000 ember gyűlt össze a Sztálin szobor előtt. A fegyvertelen tömeg a szobor ledöntését követelte. Hegesztőpisztollyal, drótkötelekkel hosszas munka után sikerült a szobrot ledönteni. Ezzel romba dőlt a gyilkos önkényt megszemélyesítő szobor. Utána százezer ajkon csengett fel legszen-
tebb nemzeti fohászuk: a himnusz.

Tehát október 23-án éjjel kitört a forradalom, melynek fő okait a következőkben lehetne összefoglalni: Gerőék semmibe vették a százerek békés utcai tüntetését. Az ávósok provokációja. Gerő a magyar forradalmi ifjúságot rágalmazó, üres rádióbeszéde.

AZ ÉJSZAKA FOLYAMÁN TÖBB HELYEN FEGYVERES GÓCOK ALAKULNAK. (MÚZEUM KÖZ, PUSKIN UTCA, KÁLVIN TÉR, BOROSS UTCA, SZENTKIRÁLYI UTCA STB.)



Szobordöntők Budapesten

(XXX) A PARLAMENT ELŐTTI FEGYVERTELEN TÖMEGRE AZ ÁVÓSOK ÉS AZ OROSZOK A VÖRÖS RAKÉTA FELLÖVÉSE UTÁN TŰZELNI KEZDENEK. RENGETEG EMBER (FŐLEG DIÁK) MEGHALT OTT NYOMBAN. AZ ÁVÓSOK MÉG A MENTŐKRE IS TŰZELTEK, MIRE AZ OROSZOK AZ ÁVÓSOKRA LŐTTEK.

AZ EGÉSZ ORSZÁG, DE LEGINKÁBB BUDAPEST. FAGYOS TESTÉT A LÁNG BEFUTOTTA. MEGINDULT EGY OLYAN TISZTA ÉS SPONTÁNUL JÖTT FORRADALOM, AMILYET MÉG A VILÁGTÖRTÉNELEM NEM ISMER.

A HŐS BUDAPESTI IFJÚSÁG MERT LÉPNI, BÁTOR VOLT, MERT TUDTA, HOGY

„CSAK AKKOR SZÜLETNEK NAGY DOLGOK,

HA BÁTRAK VOLTAK, AKIK MERTEK,

S HA SZÁZSZOR TUDTAK BÁTRAK LENNI,

SZÁZSZOR BÁTRAK ÉS VIHARVERTEK.”

(ADY)

A PESTI IFJÚSÁG BEBIZONYÍTOTTA, HOGY MÉLTÓ ÖRÖKÖSE AZ 1848-AS HŐS MÁRCIUSI FIATALOKNAK, HOGY A NÉP IGAZÁÉRT ÉLETÉT IS KÉSZ FELÁLDOZNI. EZ A FIATALSÁG NEM FORRÓFEJŰ, EZ HITET TETT ÉRETT-SÉGÉRŐL, HAZAFIASSÁGÁRÓL. EZ AZ IFJÚSÁG A HAZA VIRÁGA.

A MAGYAR RÁDIÓ BEJELENTETTE, HOGY ÖSSZEHÍVTÁK A KÖZPONTI VEZETŐSÉGET.

Október 24. (szerda)

Ma hajnali fél 5 óra: *Gyanús dübörgés* volt hallható a híd felől. Szovjet páncélos egységeket hívott be Gerő a magyar népi forradalom leverésére.

A MAGYAR RÁDIÓ KORA REGGELTŐL JELENTETTE A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA KÖZPONTI VEZETŐSÉGE HATÁROZATÁT. NAGY IMRÉT BEVÁLASZTOTTÁK A KÖZPONTI VEZETŐSÉGBE. TOVÁBBÁ DONÁTH, LOSONCZY, LUKÁCS, ÉS MÜNNICH FERENCET. GERŐT UGYANAKKOR MEGERŐSÍTETTÉK ELSŐ TITKÁRI MEGBÍZATÁSÁBAN.

A KÖZPONTI VEZETŐSÉG LEVELÉBŐL, MELYET A MAGYAR NÉPHEZ INTÉZTEK, AZ VEHETŐ KI, HOGY MI JÓ ÉS TAPASZTALT ELVTÁRSÁK VAGYUNK, CSAK BÍZZATOK BENNÜNK, MAJD ELINTÉZZÜK AZ ELLENFORRADALMÁROKAT.

A MINISZTERTANÁCS STATÁRIÁLIS BÍRÁSKODÁST RENDELT EL.

AZ MDF HELYI SZERVEZETE – MINDEN FORRADALMI HARAGOT MEGELŐZVE – ELTŰNTETTE A STEFÁNIA SÉTÁNYI SZTÁLIN-LENIN-SZOBROT. ARRA HIVATKOZTAK, HOGY SZTÁLIN MÉLTÁNYTALAN HELYET FOGLAL EL LENIN MELLETT.

Ma délelőtt utcai tüntetést akartunk csinálni. Reggel az Aud. Maximumban gyülekezett az egyetemi ifjúság, ahol jelen volt *Baróti rektor*, *Koch dékán* és még más professzorok. *Ők most még rá tudták beszélni az ifjúságot, hogy ne menjenek ki az utcára.* (Statárium, itt vonulnak át a Romániából érkező szovjet csapatok – indokok mellett.)

MINDENKI EGYÉNILEG – KISEBB-NAGYOBB CSOPORTOKBAN – HAGYTA EL AZ AUD. MAX-T. DÉLELŐTT BARÓTIVAL TÁRGYALTUNK, AHOL JELEN VOLT A PÁRT ÉS A DISZ BIZOTTSÁG KÉPVISELŐJE IS.

AZ EGÉSZ ORSZÁGBAN SZESZ-TILALOM.

A HÍDON KERESZTÜL EGYRE FOLYNAK BE A HOSSZÚ ÚTRÓL JÖTT, POROS-PISZKOS SZOVJET TANKOK. AZ ARCUKRÓL A FÁRADTSÁG MELLETT UGYANAKKOR ELSZÁNTSÁG, VAD DÜH OLVASHATÓ LE.

A MAGYAR RÁDIÓ ÁLLANDÓAN HAZAFIAS DALOKAT, NAGY NEMZETI OPERÁNK, A BÁNK BÁN RÉSZLETEIT KÖZVETÍTI.

ITT VALAMI SZENT LOBOGÁS KÉSZÜL.

NAGY IMRE KB. 13-KOR MONDJA EL RÁDIÓSÓZATÁT BUDAPEST NÉPÉHEZ.

A MAGYAR KÖZ ÉS GAZDASÁGI ÉLET SZÉLESKÖRŰ DEMOKRATIZÁLÓDÁSÁRÓL BESZÉL. TOVÁBBIÁKBAN KÉRI A FELKELŐKET, HOGY SZÜNTESSÉK BE A HARCOKAT.

A mai Délmagyarország közli a budapesti ifjúság hatalmas tüntetését, továbbá Gerő rádióbeszédét. Beszámol a tegnapi esti tüntetésről. Ma délben különkiadásban is megjelent. *17 órától kimenési tilalom Szegeden.*

Este 6 körül mintegy negyvenen a korzón sétálgatva fütyültük a Marseillaise-t, Csajkovszkij gyászindulóját. A lelkes kis csapat egyre inkább nőtt. Csatlakoztak diákok, munkások, fiatalok és öszülő emberek.

EGYARÁNT, AKIK SZÍVÉBEN OTT IZZOTT AZ ÖNKÉNY ELLENI DÜH, AMIT A KIJÁRÁSI TILALOM NEM TOMPÍTOTT. SÓT!

AZ APÁTHY KOLLÉGIUM ELÉ ÉRVE, A LÁNYOKAT NEM ENGEDTÉK KI A KOLLÉGIUMBÓL, MIRE TÖBBEN ABLAKON VAGY HÁTSÓ AJTÓN MEGSZÖKTEK. AZ AGYONLÖVÉSSSEL VALÓ IJESZTGETÉS NEM TUDTA AZ Ő SZÍVÜKBŐL SEM LETOMPÍTANI A SZÍVÜKBEN LOBOGÓ HAZA ÉS NÉPSZERETET. Hamarosán került nemzeti színű zászló, Kossuth-címer és gyászlobogó. A körúton keresztül a Hajnóczy utcán át a Kendergyár elé mentünk. Amerre elhaladt a tömeg, a sötétbe meghúzódó házak előtt kb. 3000 torok harsogta jelszavainkat: *Ruszkik haza!*

Szabad magyar hazát akarunk! Szeged népe állj közénk! Munkás-diák szövetség! Rendezzék a béreket!

MAJD ISMÉT: RUSZKIK HAZA! KÖZBEN

tussal húzott röpcédulákon mentek kézről kézre követeléseink.

A Kendergyár és a Petőfi laktanya közötti szűk utcában volt bent a tömeg, valamint a körúton. A *rendőrségi gépkocsi* a helyszínre érkezve, felszólított bennünket, hogy menjünk haza, mivel kimenési tilalom van és tilos a gyűlésezés. Ezután a tűzoltók locsolóautója haladt át a tömegen és vizet fecskendezett közénk. Mivel még most sem voltunk hajlandók hazamenni, katonákat hoztak ellenünk, akik még tisztességesen viselkedtek. Utána ávósokat hoztak ellenünk. Először puskatus és pofonok csattantak, majd löni kezdtek, mire óriási pánik lett, s a fegyvertelen tömeg kénytelen volt szétoszlani.

NAGY KERÜLŐVEL AKARTAM HAZAMENNI, AMIKOR MORAVCSIK ÉS GÖRÖG (?) BARÁTOMMAL A MARX TÉREN EGY RENDŐR ÉS EGY KATONA ÁLLTA UTUNKAT, AKIK IGAZOLTATTAK. S MIKOR LÁTTÁK, HOGY EGYETEMISTÁK VAGYUNK, SZEMÉLYI IGAZOLVÁNYUNKAT ELVETTÉK AZZAL, HOGY MÁSNAP MENJÜNK BE A HELYŐRSÉGRE ÉRTE. A KENDERGYÁRI LÖVÉS UTÁN SOKAN A JUHÁSZ GYULA DIÁKSZÁLLÓBAN KERESTEK MENEDEKET. A KOLLÉGIUM GONDNOKA A KAPUT ÉPPEN BEZÁRNI AKARTA, AMIKOR HÁROM ÁVÓS SZITKOZÓDVA MEGÉRKEZETT. A MEGVADULT ÁLLATOK LÖVÖLDÖZNI KEZDTEK. PERBÍRÓ PROFESSZORT A FAL MELLÉ ÁLLÍTOTTÁK. AZ ÁVÓS MINT EGY FELBŐSZÜLT ÁLLAT ORDÍTOTTA A PROFESSZOR FELÉ: „MIÉRT NEM TANÍTOTTÁK MEG EZEKET A CSIRKEFOGÓKAT?” A KOLLÉGIUM IGAZGATÓJÁNAK LAKÁSÁBA IS BEHATOLTAK, S TÓTH BÉLÁT AZ ÁGYBÓL RÁNGATTÁK KI.

A JANCÓS KOLLÉGIUMBAN SZINTÉN MEGJELENTEK A NEMZETGYILKOSOK. ORDÍTVA TÖRTEK BE: „KUTYÁK, ELLENFORRADALMÁROK!” LÖVÖLDÖZTEK GYILKOLÁSRA KÉSZ FEGYVEREIKKEL. A KINT ÁLLÓ ÁVÓSOKRA LEDOBTÁK A GIPSZBŐL KÉSZÜLT RÁKOSI-CÍMERT. MIRE ŐK IS LÖVÖLDÖZNI KEZDTEK. ÜTÖTTÉK-VERTÉK A LÉPCSŐHÁZBAN LÉVŐKET. MEGVERTÉK A HALLGATÓKAT, A KOLLÉGIUM GONDNOKÁT, IGAZGATÓJÁT. RÖPCÉDULÁKAT ÉS FEGYVERT KERESTEK. FELTARTOTT KEZEKKEL ZAVARTÁK A DIÁKOKAT A MÁSODIK EMELET FELÉ, MIKÖZBEN A KÖVETKEZŐKET KIBÁLTÁK: „KELLETT NEKTEK NAGY IMRE? HÁT ITT VAN!” „MAGYAR HONVÉD ÁLLJ KÖZÉNK? HÁT ITT VAGYUNK!” „KELLETT NEKTEK KOSSUTH-CÍMER?” ÉS MÉG SOK MÁS SZITKOZÓDÓ

SZAVAKAT SZÓRTAK A HALLGATÓK FELÉ, AKIK MÁST NEM TETTEK, MINT GYÁSZLOBOGÓ ALATT TŰNTETTEK A PESTI MÁRTÍRJAIKÉRT.

Egy másik csoport az Aradi vértanúk terén tüntetett, akiket szintén puskatussal, gumibottal és könnyfakasztóval az ávósok szétverték.

KÁDÁR JÁNOS A MA ESTI RÁDIÓBESZÉDÉBEN ELLENFORRADALMÁROKRÓL, A NÉPI HATALOM ELLENI FELKELŐKRŐL BESZÉL. HÁT EZ AZ EMBER IGEN ELTÉVEDT, MERT ITT JOGOS, AZ EGÉSZ NÉPET ÉRINTŐ PROBLÉMÁKRÓL VAN SZÓ, HA A HŐS BUDAPESTI IFJÚSÁG FEGYVERT IS RAGADOTT.

BUDAPESTEN TOVÁBBRA IS FOLYIK FEGYVERES HARC, FOLYIK A DRÁGA MAGYAR VÉR A PESTI UTCA KÖVEIN. NAGY TÉTRŐL VAN ITT SZÓ, MERT:

„HA MINKET IS ELFÚ A SORS ZIVATARJA
NEM LESZ AZ ISTENNEK SOHA TÖBB MAGYARJA.”

EZ A FORRADALOM NEM BUKHAT EL. ENNEK A SZENT MEGMOZDULÁSNAK GYŐZNI KELL ÉS GYŐZNI IS FOG.

A MAGYAR RÁDIÓ SZERINT TÖBBEN MEGADTÁK MAGUKAT, AKIKRE NEM ALKALMAZZÁK A STATÁRIUM RENDELETET.

SZEGEDEN TOVÁBBRA IS JÖNNEK A SZOVJET TANKOK, S MENNEK BUDAPEST FELÉ.

Október 25. (csütörtök)

REGGEL MINDHÁRMAN BEMENTÜNK A HONVÉD HELYŐRSÉGRE, HOGY OTT ÁTVEGYÜK A TEGNAP ELVETT IGAZOLVÁNYAINKAT. ITT EGY BUTA HADNAGGYAL TALÁLKOZTUNK, AKI OLYAN KÉRDÉSEKET TETT FEL, HOGY MIÉRT VETTÜNK RÉSZT A TEGNAPI TŰNTETÉSEN. MEGKÉRDEZTE: „MIT GONDOLNAK, NEMZETI GYÁSZ VAN?” ÁZZAL FENYEGETETT BENNÜNKET, HOGY LEHETSÉGES MAJD KI FOGJÁK DOBNI AZ ELVTÁRSÁKAT AZ ÖTÖDIK „ISKOLÁBÓL”. A BESZÉLGETÉST BEFEJEZVE VISSZADTA IGAZOLVÁNYAINKAT.

A szegedi hangulat továbbra is igen paprikás. Az utcákra páncélkoszik vonultak fel.

A PÁNCÉLKOSCIKON
befűzött gépfegyverekkel.

A RÁDIÓ TOVÁBBRA IS JELENTI, HOGY PESTEN MÉG HARCOLNAK. Délután

KIDERÜLT AZ ÉG FELETTÜNK, MINDENKI EMELT FŐVEL

ünnepi hangulattal megy a Kossuth-szoborhoz, ahol *rögtönzött nagygyűlés*. A házakat mindenfelé kilobogózták. A Klauzál téren egy katonatiszt a tömeg közé hajtott motorjával. A tisztet leszedték a motorról, s csaknem szétszedték.

RENGETEG EMBER VAN AZ UTCÁN. (MOST MÁR MUNKÁSOK IS.) MINDENKI KABÁTJÁN OTT LÁTHATÓ A GYÁSZ ÉS NEMZETI SZÍNŰ KOKÁRDA.

Délután 4-től megkezdődött Szegeden is a *csillaghullás*. Először a városházáról szedték le,

S TETTÉK KI A KOSSUTH-CÍMERT. A TÖMEG OTT VÁRTA AZT A PERCET, AMIKOR FELSÓHAJTHAT. KÖZBEN AZT HARSOGTÁK, HOGY „DOBD LE!”, „DOBD LE!”

Utána a MÁV vezérigazgatóságról, a bíróságról, a központi egyetem épületéről, a Fáklya moziról és még számos középületről.

A CSILLAGHULLÁS KÖZBEN AZ ÁVÓSOK PRÓBÁLTAK ZAVARNI, KÖNNY-FAKASZTÓKAT DOBÁLTAK, DE NEM VOLT VESZÉLYES.

Este Szeged utcáin óriási méretű tüntetés.

JELSZAVAK: RUSZKIK HAZA! NEM KELL NEKÜNK ÁVÓ! ÉLJEN A HAZA! SZEGED NÉPE TARTS VELÜNK! STB.

Az útvonal: Korzó

(itt a sajtót ösztökölték arra, hogy igazat írjon)

– Jókai utca – kiskörút – Színház – pártház...

(ITT EGY KATONA LETÉPTE A MAGYAR ZÁSZLÓRÓL A VÖRÖS CSILLAGOT). A PÁRTOT AKARTA A TÖMEG HALLANI. (VÉLEMÉNYÉT JELENG IS!) NEM MERTEK SE PRO, SE KONTRA FELLÉPNI. UTÁNA

– Pick szalámi – Nagykörút, majd az állomásra...

(KÖZBEN LETÉPTE A TÖMEG AZ MSZT ÉS MDP TÁBLÁIT IS.)

Kereste, kutatta a vörös csillagot, s leverte, ahol csak találkozott vele. Újra Nagykörút – Attila utca – Korzó – Klauzál tér. Éjjel fél 3-kor ért véget a tüntetés. *Ma nem avatkozott be a karhatalom.*

BUDAPESTEN TOVÁBBRA IS FOLYNAK A HARCOK, AZ IFJÚSÁG NEM HAJLANDÓ MEGÁLLNI FÉLÚTON, MINDENT NYERNI VAGY MINDENT VESZÍTENI.

Október 26. (péntek)

SZÁGULDANAK AZ ESEMÉNYEK, EGYRE HEVESEBBEN ZAKATOLNAK A BÚS MAGYAR SZÍVEK. MINDEN EMBER AZ ELMÚLT 12 ÉV HIBÁI MIATT IGEN ELSZÁNT. MINDEN EMBER ÉLNI AKAR, SZERETNI, ÖRÜLNI, MOSOLYOGNI, AZ EMBERI AGY BILINCSEIT LEVERNI, SZABAD MELLKASSAL

SZABAD MAGYAR LEVEGŐT SZÍVNI. MI NEM AKARUNK HARCOLNI, MERT HISZÜNK AZ EMBERBEN. MI ELLENSÉGEINKRE SEM HARAGSZUNK, DE AZ ÉLETÜNKET SZERETJÜK, MERT NEKÜNK EMBERI MÓDON KELL ÉLNI, S EZÉRT KÉSZEK VAGYUNK – HA KELL MEGHALNI.

Reggel 8 óra után

MÁR AZ UTCÁN VOLTAM, AMIKOR

széles néptenger hullámozott Szeged utcáin

(MUNKÁSOK, ASSZONYOK, KÖZÉP- ÉS ÁLTALÁNOS ISKOLAI DIÁKOK, EGYETEMISTÁK).

A Széchenyi teret valószínű, a tegnapi csillaghullás visszhangjaként, katonai egységek körbezárták. A térre senkit be nem engednek. A felállított aknavetők mellett álmos, fáradt katonák.

MAGYAR HONVÉD MIRE VÁRSZ? MIÉRT NEM ÁLLSZ ÁT A TISZTA NÉPI FORRADALOM MELLÉ. NÉZD A FELVONULÓ TÖMEGET: MIND TISZTASZÍVŰ FIATAL, A SZAKADATLAN HAJSZÁBAN MEGGÖRNYEDT MUNKÁSOK. EZ A HAD MEGELÉGELTE MÁR A LELKEK GÚZSBA KÖTÉSÉT, EZ A HAD EMBERHEZ MÉLTÓAN, JOG SZERINT AKAR ÉLNI. (EMBERHEZ ILLIK, HOGY LEGYEN JOGA. NEM?) HOSSZÚ ÉVEKIG FULDOKOLTUNK S A LEVEGŐ EGYRE KIBÍRHATATLANABB VOLT. DE MOST FÖLÉPETT A 9,5 MILLIÓ, AKINEK EDDIG TILTAKOZNI SEM VOLT JOGA, HANEM VASTAPSOT KELLETT MINDUNTLAN LEADNIA, MIKÖZBEN KESERŰ KÁROMKODÁS TÓDULT AJKÁRA. KELLETT NEKÜNK „SZOCIALIZMUS”. KELLETT NEKÜNK „SZTÁLIN-VÁROS”, INOTA, FÖLDALATTI, SZTÁLIN-SZOBOR, AMIKOR A NÉP NYOMORGOTT, NYÖGÖTT, DE VÁRTA AZ ÍGÉRT KÁNAÁNT. SAJNOS EZ ELMARADT. SZÓLNI NEM MERTÜNK, MERT MINDEN EMBERBEN BESÚGÓT LÁTTUNK, AKIK MÉG A GONDOLATUNKRA IS VIGYÁZNAK.

MOSTMÁR MEG AKARUNK TISZTULNI, LEMOSNI A MÚLT SZENNYÉT. ÚJRA UTCÁRA KELLETT MENNI – ÚJRA ÓRIÁSI TÖMEG AJKÁRÓL HARSOG SZEGED NÉPÉNEK KÖVETELÉSE. ÚJRA FELCSENDÜLT A KOSSUTH-NÓTA, ÚJRA A MAGYAROK ISTENÉHEZ SZÁLL TISZTA SZÍVBŐL KÜLDÖTT FOHÁSZUNK, MERT A MAGYAR EMBER ÚJRA NEM TUD MÁSBAN HINNI, KIÉGETT SZÍVÉBŐL MÁR A BIZALOM.

A tömeg egyre nőtt, már 40 ezerre rúg a létszám. Fegyelmezett emberek ezek, de követelésünkért síkra szállunk

EZ MÁR NEM VESZHET EL, EZT MÁR MEG KELL HALLANI A RÁKOSI GERŐ ÖNKÉNY MÉG ITT MARADT TAGJAINAK, HOGY TAKARODNIUK KELL, HOGY EZ A NÉP MEGUNTA A RABSZOLGASORSOT, EZ NEM AKAR MÁR TÖBBÉ HAJBÓKOLNI IDEGEN ELNYOMÓ HAZAI TALPNYALÓI ELŐT-

T. MÁR NEM NÉZHETNEK BENNÜNKET BOLONDNAK, MÁR NEM JÖHETNEK ELLENÜNK GYILOKKAL.

Sajnos mégis *sortűz* fogadott bennünket a Takaréktár utcában...

MIT MŰVELTETTETEK? AZ IGAZSÁG ÉLŐ HARCOSAI EZEK. ŐKET LE LEHET LŐNI, DE A NÉP IGAZÁT NEM.

EGY MUNKÁS FELÁLLT EGY AUTÓBUSZ TETEJÉRE, AHOL ÚJRA FELOLVASTA A KÖVETELÉSEKET. „FÜGGETLEN MAGYARORSZÁGOT, A SZOVJET CSAPATOKAT VONJÁK KI HAZÁNKBÓL, FIZETÉSRENDEZÉST, AZ ÁVH-T SZÜNTESSÉK MEG!” ÓRIÁSI LELKESEDÉS! VÁLASZ: SORTŰZ.

A FEGYVERTELEN EMBEREK AZONNAL ELVÁGTÁK MAGUKAT, MINDENKI FELÁLLT – ÚJABB SORTŰZ.

AMIKOR ÉSZREVETTÜK, HOGY VAN ÁLDOZAT, A FAL MELLETT KÚSZVA, MAJD FELEGYENESEDVE ROHANTAM A LEGKÖZELEBBI KÖRZETI RENDELŐBE, AHONNAN TELEFONÁLTUNK MENTŐÉRT. AMIKOR MEGJÖTT A MENTŐ MÉG AKKOR IS LÖTTEK.

Egy 19 éves ifjú munkás, *Schwartz Lajos* meghalt (tüdőlövés). 16 ember megsebesült...

VENCZEL IMRE (MUNKÁS), DÓCZI JÁNOS, EGY ÖREG NÉNI, EGY MÁSIK MUNKÁS HASLÖVÉSSSEL, ÉS MÉG SOKAN MÁSOK.

A TÖMEG LASSAN AKARTA OTTHAGYNI A SORTŰZ SZÍNHELYÉT. TÖBBEN OTT MARADTUNK. AMIKOR SCHWARTZ LAJOST ODAVITTÉK A KATONÁK ELÉ, HOGY LÁSSÁK, MIT MŰVELTEK, LÁTSZOTT RAJTUK, HOGY SAJNÁLJÁK, AMIT TETTEK, DE

egy brutális állat (a tisztjük) továbbra is azt kiabálta, hogy takarodjanak, mert szétlövetem magukat.

Schwartzot nemzeti színű zászlóval leterítve elvitték (vasutasok).

Utána az Ady téri sportpályára vonultunk,

AHOL KORPÁSSY PROFESSZOR SZÓLT A NÉPHEZ. BEJELENTETTE, HOGY 3-TÓL KIJÁRÁSI TILALOM, KÉRT MINDENKIT, HOGY LEHETŐLEG TARTSUK BE, KERÜLJÜNK MINDEN TOVÁBBI VÉRONTÁST.

A városban páncélautók furikáznak

MINDEN PÁNCÉLAUTÓN A MAGYAR KATONÁK KÖZÉ ÁVÓS IS BESPÉKELVE. TÖBB HELYEN ÖSZTÖKÉLIK A KATONÁKAT, HOGY ÁLLJANAK ÁT A FORRADALOMHOZ, HISZEN MÁR SZOLNOKON, VECSESEN, DEBRECENBEN, S PESTEN IS TÖBB HELYEN ÁTÁLLTAK A FORRADALOMHOZ. (SŐT PESTEN VOLT OROSZ TANK IS, MELY ÁTÁLLT.)

ITT MINDEN HIÁBA? TI NEM VESZITEK ÉSZRE, HOGY A HAZA SZÁZ ÉS EZER BAJA MIATT EZ ÓRIÁSI EMBERFOLYAM AZ UTCÁRA VONULTAN EZT

KÍVÁNJA TÖLETEK? ÉRTSÉTEK MEG: E NÉP NEM TÚRHET TOVÁBB, MI ÉLETET ÉS JOGOT AKARUNK. EHHEZ MÉG VAN JOGUNK. ÉLNI KELL! VÉGE A TÜRELEMNEK, MINDEN DESPOTÁNAK TAKARODNIA KELL. ÉRTSÉTEK MEG! ERRŐL VAN ITT SZÓ!

Délután lövöldözések hallhatók.

Este újra az utcán voltam – a kijárási tilalom ellenére – a Dugonics téren egy páncélautót kb. 60-80-an közrekapva próbáltunk a katonák lelkére hatni, hogy álljanak át a forradalomhoz. Hamarosan rendőrök és ávosok érkeztek, akik összeszedtek bennünket. Engem szerencsére egy rendőr kapott el, s bevitték a Tisza szállóba, ahol egy irodában helyeztek el. Később még hoztak két férfit és egy nőt, akiket a Stefánia sétányról hoztak be. A rendőrök nem bántalmaztak bennünket.

Fél 1-kor értem haza!

Egész este páncélkocsik felvonulása, lövöldözések zaja hallható Szeged utcáin.

Az itteni katonákat elvitték, s helyükre halasi és félegyházi katonákat hoztak.

Október 27. (szombat)

Ma reggel a Magyar Rádió beolvasta az új nemzeti kormány összetételét.

AZ ÚJ KORMÁNYT A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA, AZ MDP KÖZPONTI VEZETŐSÉGE, VALAMINT A HAZAFIAS NÉPFRENT ORSZÁGOS TANÁCSÁNAK VEZETŐSÉGE JAVASLATÁRA VÁLASZTOTTÁK MEG.

A KORMÁNY ÖSSZETÉTELE:

MINISZTERELNÖK:

NAGY IMRE

HELYETTESEK:

APRÓ ANTAL

BOGNÁR JÓZSEF

ERDEI FERENC

ÁLLAMMINISZTER:

TILDY ZOLTÁN

KÜLÜGYMINISZTER:

HORVÁTH IMRE

BELÜGYMINISZTER:

MÜNNICH FERENC

HONVÉDELMI MINISZTER:

JANZA KÁROLY

PÉNZÜGYMINISZTER:

KOSSA ISTVÁN

IGAZSÁGÜGYMINISZTER:

MOLNÁR ERIK

KOHÓ- ÉS GÉPIPARI MINISZTER:

CSERGŐ JÁNOS

BÁNYA ÉS ENERGIAÜGYI MINISZTER:

SZABÓ GERGELY

KÖNNYŰIPARI MINISZTER:	NAGY JÓZSEFNÉ
VÁROS- ÉS KÖZSÉGGAZDÁLKODÁSI MINISZTER:	NEZVÁL FERENC
FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTER:	KOVÁCS BÉLA ²³
KÜLKERESKEDELMI MINISZTER:	TAUSZ JÁNOS
ÉLELMISZERIPARI MINISZTER:	NYERS REZSŐ
BEGYŰJTÉSI MINISZTER:	GYENES ANTAL
ÉPÍTÉSÜGYI MINISZTER:	APRÓ ANTAL
KÖZLEKEDÉSI MINISZTER:	BEBRITS LAJOS
NÉPMŰVELÉSI MINISZTER:	LUKÁCS GYÖRGY (EGYETEMI TANÁR)
OKTATÁSÜGYI MINISZTER:	KÓNYA ALBERT
EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTER:	BABITS ANTAL (EGYETEMI TANÁR)
ORSZÁGOS TERVHIVATAL ELNÖKE:	KISS ÁRPÁD
ÁLLAMI ELLENŐRZÉSI MINISZTER:	FUNKCIÓ MÉG BETÖLTETLEN.

AZ ÚJ KORMÁNY MEGALAKULT, DE MÉG SOK AZOK SZÁMA AZ ÚJ KORMÁNYBAN, AKIK IGEN HÍVEN KISZOLGÁLTÁK A RÁKOSI-REZSIMET. (MOLNÁR E., BEBRITS, BOGNÁR). MÁSONKÉNT PEDIG MÁS, JELENTŐS ÁLLAMI FUNKCIÓBAN (PLD. MÜNNICH FERENC, AKI KEZÉHEZ IGEN SOK VÉRES ÜGY RAGAD – AKI 1948-BAN A BUDAPESTI RENDŐRKAPITÁNYI ÁLLÁST TÖLTÖTTE BE.) KOVÁCS BÉLA? Ő BETEG! JELENLEG IS PÉCSETT TARTÓZKODIK A KLINIKÁN. TILDY? EZ A POLITIKAI PROSTITUÁLT NEM ZAVARHAT SOK VIZET.

NEM SZEREPEL A KORMÁNYBAN: HEGEDŰS, HIDAS, MAROSÁN, LUKIN, POGÁCSÁS, SZABEK, PIROS, ROMÁN, SZIJÁRTÓ, MATOLCSI, BATA, DARVAS, OLT, SZABÓ JÁNOS. LEVÁLTOTTÁK TOVÁBBÁ BERLIT ÉS

²³ A *Napló* füzetben – mintegy „mellékletként” – találtam egy röplapot: „Megalakult az új nemzeti kormány!” címmel. A megszólítás: „Csongrád megye dolgozói! Munkások, Parasztok, Értelmiségiek!” Innen másolhatta Bátyai Jenő Naplójába a kinevezésről szóló információt, illetve a kormány összetételét. A röplapon olvasható, de Bátyai Jenő nem jegyzi föl Kovács Béla neve alatt zárójelben: „Kisgazda Párt volt főtítkárá”. A röplapon a névsor alatt még az alábbi két mondat olvasható: „Az új kormány az eskü letétele után azonnal hivatalába lépett. Csongrád megye dolgozói támogatásokat minden erővel az új nemzeti kormányt!”

HÚZIT. ŐK VOLTAK AZOK, AKIK AZ ELMÚLT ÉVEK BŰNÖS POLITIKÁJÁÉRT A MAGUK PORTÁJÁN FELELNEK.

A PÁRT ELSŐ TITKÁRA KÁDÁR JÁNOS LETT, AKIT BÖRTÖNBE VETETT A SZEMÉLYI ÖNKÉNY.

ÚJ VEZETŐINKNEK A NÉP KÍVÁNSÁGA ÉS NEM MOSZKVA SZERINT KELL DOLGOZNIUK. ŐKET A FORRADALOM ÁLLÍTOTTA AZ ORSZÁG ÉLÉRE, NEM PEDIG ELLENFORRADALMÁR FASISZTÁK, MINT AZ ELMÚLT NAPOK NAGY ÜGYVIVŐIT OLY NAGY SZERETETTEL NEVEZTÉK A MAGUK POZÍCIÓIT FÉLTŐ RÁKOSI CSEMETÉK.

MINT ISMERETES A BUDAPESTI EGYETEMI IFJÚSÁG TŰNTETÉSÉVEL KEZDŐDÖTT AZ EGÉSZ ORSZÁGOT ÉRINTŐ TISZTA OKTÓBERI ESEMÉNYEK. EZ NEM CSUPÁN AZ IFJÚSÁG, HANEM AZ EGÉSZ NÉP SZÍVÉBŐL FAKADÓ SZENT LOBOGÁS. EBBEN A FORRADALOMBAN AZ EGÉSZ NÉP EGYÉ FONOÓDOTT, KIT LEGMÉLYEBB DEMOKRATIZMUS FŰT, KIT AZ ELMÚLT 12 ÉV ALATT ÁLLANDÓAN HALLGATÁSRA KÉNYSZERÍTETTEK. EZ A FORRADALOM FOGJA FELEMELNI A MUNKÁST, EZ FOGJA MEGSZŰNTETNI A MAGYAR PARASZT FEJE FELETT ÁLLANDÓAN OTT LEBEGŐ LÉTBIZONYTALANSÁGOT, ETTŐL A FORRADALOMTÓL KAPHATJA MEG AZ ÉRTELMISÉG IGAZI FELADATÁT HAZÁJA NÉPÉNEK ÉRDEKÉBEN. EZ A FORRADALOM TOVÁBB FOGJA VINNI ÜGYÜNKET ÉS LE FOGJA RAKNI AZ ANNYIT SZENVEDETT HAZÁNK IGAZI DEMOKRATIKUS ALAPJAIT.

MA KEZEMBE KERÜLT AZ MDP NYILATKOZATAI A MAGYAR NÉPHEZ. A NYILATKOZAT SZERINT AZ MDP MEGPRÓBÁLJA FOLTOZNI AZ ELRONGYOLÓDOTT CSIZMÁT, AMIKOR EGY ÚJ SZÜKSÉGES AZ ELFÁRADT LÁBAKRA. HANGJA ÍGÉRGETŐ, DE UGYANAKKOR FENYEGET IS. (A HANG UGYANAZ, CSUPÁN LETOMPÍTVÁ.)

MEGBÍZHATÓ HÍRFORRÁSBÓL ÉRTESÜLTEM, HOGY A Mórachalmán ma eldőrdült sortűznek hét (7) súlyos sebesült áldozata van.

ÁLLÍTÓLAG KÉT SEBESÜLT A KÓRHÁZBA VALÓ SZÁLLÍTÁSIG MEGHALT. A MAGYAR RÁDIÓ SZERINT IS MÉG BUDAPESTEN LÖVÖLDÖZÉSEK HALLHATÓK.

Szegeden du. 4-től kilépési tilalom.

AMIT KÉSŐBB MÓDOSÍTOTT A KATONAI PARANCSNOK. (KIJÁRÁSI TILALOM: 7-TŐL REGGEL 8 ÓRAIG.)

Október 28. (vasárnap)

A SZABAD NÉP MAI SZÁMÁNAK VEZÉRCIKKE BÉKESSÉGRE KÉRI AZ

ORSZÁG LAKOSSÁGÁT. KÖZLI, HOGY A KÖVETELÉSEK EGY RÉSZÉT MEGVALÓSÍTOTTÁK, MÍG A TÖBBIEK MEGVALÓSÍTÁSÁRA CSAK ÚGY KERÜLHET SOR, HA REND ÉS NYUGALOM LESZ. (AZ OROSZOK CSAK AZUTÁN MENNEK KI HAZÁNKBÓL.) A CIKKNEK TÖBB ÉRTÉKES, DE UGYANAKKOR IGEN SOK KIVETNIVALÓ MONDATA VAN. AZ ÚJSÁG KÖZLI KOVÁCS BÉLA NYILATKOZATÁT A SZERINTEM LÁTSZAT KOALÍCIÓS KORMÁNYRÓL. LUKÁCS GYÖRGY ÜZENETE A MAGYAR IFJÚSÁGHOZ SZINTÉN HELYET KAPOTT A LAPBAN, MELYEK IGEN JELENTŐS MONDANIVALÓJA, HOGY AZ ELMÚLT NAPOK ESEMÉNYEIBŐL MINDENKINEK TANULNIA KELL, HOGY A NÉPPEL MÁR NEM LEHET JÁTSZANI.

A MAGYAR RÁDIÓ MA BEJELENTI A JANZA KÁROLY ÁLTAL KIADOTT TŰZSZÜNETET, AMIT A MINISZTERTANÁCS UTASÍTÁSÁRA ADOTT KI A HONVÉDELMI MINISZTER.

Ma Szegeden fél 11-től újra kijárási tilalom.

A REGGELI ÓRÁKBAN AZ UTCÁN JÁRTAM. SOSEM VOLT ILYEN MOZGALMAS AZ UTCA, MINT A NAPOKBAN. AZ ESŐ PERMETEZ, AZ UTCA AZONBAN MÉGIS NÉPES. AZ EMBEREK A LEGÚJABB ESEMÉNYEKET, HÍREKET VITATJÁK MEG. (HARCOK: GYŐR-SOPRON MEGYÉBEN. TOVÁBBÁ PÁPÁN ÉS KECSKEMÉTEN IS JELENTŐS ESEMÉNYEK.) EGYETEMISTÁT, MUNKÁST ÁLTALÁBAN AZ OROSZ-KÉRDÉS FOGLALKOZTATJA. TOVÁBBI TÉMA A SZTRÁJK KÖRÜL FOROG. SOKAK VITATJÁK, HOGY FELVEGYÉK-E A MUNKÁT VAGY NE? NAGYOBB AZOK SZÁMA, AKIK SZTRÁJKKAL AKARNAK SEGÍTENI A FORRADALOMNAK.

MA DÉLUTÁN NAGY IMRE BEOLVASTA A MÁR VÁRVA-VÁRT BESZÉDÉT, MELYBEN BEJELENTETTE, HOGY AZONNAL KIVONJÁK A SZOVJET CSAPATOKAT BUDAPESTRŐL. TOVÁBBÁ BEJELENTETTE, HOGY TÁRGYALÁSOK KEZDŐDNEK A SZOVJET HADERŐK HAZÁNKBÓL VALÓ TELJES KIVONÁSÁRÓL. MEGSZÚNIK AZ ÁVH. NAGY IMRE KIJELENTI AZT IS, HOGY NEM LESZ BÁNTÓDÁSA SENKINEK, KIK RÉSZT VETTEK A FEGYVERES FELKELESBEN. A KORMÁNY FEL AKARJA EMELNI AZ ALACSONY FIZETÉSEKET, A NYUGDÍJAKAT, ÉS RENDEZIK A BÉR- ÉS NORMABÉREZÉST. A MAGYAR PARASZT ÉRDEKÉBEN VÉGET VETNEK MINDEN ERŐSZAKOSKODÁSNAK A TÉESZ MOZGALOMBAN. A KORMÁNY JAVASLATOT TESZ AZ ORSZÁGGYŰLÉSNEK, HOGY HAZÁNK CÍMERE ÚJRA A NAGY TÖRTÉNELMI MŰLTÚ KOSSUTH-CÍMER LESZ.

SORSDÖNTŐ SZAVAK VOLTAK EZEK OLYAN ESEMÉNYEK UTÁN, AMIKOR A NÉP LEGJOBBJAI FEGYVERTŰZZEL, A DRÁGA MAGYAR VÉR HULLATÁSÁ-

VAL, AZ EGÉSZ MAGYAR NÉP ÉRDEKEIÉRT, KÖVETELÉSEIÉRT SZÁLLTAK SÍKRA. ÓRIÁSI HIBA VOLT EZT A TISZTA NÉPI FORRADALMAT ELLENFORRADALMISTA PUCCS-KÍSÉRLETNEK KÖNYVELNI EL. OLYAN ELKÖNYVELI, MINT KÁDÁR JÁNOS IS (SZERDA ESTI RÁDIÓBESZÉDÉBEN).

DRÁGA MAGYAR NEMZETÜNK KEDD ESTE ÓTA DRÁMAI ÓRÁIT ÉLI. A MAGYAR IFJÚSÁG HARCA, AMELLYEL AZ EGÉSZ ORSZÁG SZIMPATIZÁL, FIGYELMEZTET MINDENKIT, HOGY AZ EMBER EMBERI SORSOT ÉS JOGOT ÉRDEMEL ÉS KÖVETEL. MINDENKINEK MEG KELL HALLANI E NEMES KÜZDELEM MINDEN KIÁLTÁSÁT. EZ ÓRIÁSI KATLAN FORRÁSBA JÖTT ÉS KIDOBTA ÉS KI FOGJA DOBNI A SZENNYET MEGÚJODNI AKARÓ SORAIBÓL, MERT ÖRÖKRE EL KELL TÁVOLÍTANI MÉG A FÖLD SZÍNÉRŐL IS AZOKAT, KIK MAGYAR HAZÁNKA IDÁIG JUTTATTÁK.

KÜLFÖLDI RÁDIÓK JELENTÉSE SZERINT 15 000 SEBESÜLT ÉS KB. 4000 HALOTT AZ ÁLDOZATOK SZÁMA. AZ EGÉSZ VILÁG SEGÍTŐ KART NYÚJT A MAGYAR NÉP FELÉ. TILDY ZOLTÁN ÁLLAMMINISZTER SZÓZATA A MEGBÉKÉLŐ ÖREGÚR HANGJA VOLT. („NAGY IMRE KOMMUNISTA, DE ÉN NEM.”)

SZEGEDEN

még mindig itt állnak a szovjet tankok, s a katonák még mindig megszállva tartják a középületeket.

IGEN KEDVES JELENSÉG VOLT MA DÉLBEN, AMIKOR A MAGYAR RÁDIÓBAN ÚJRA MEGKONDULT A KERESZTÉNYSÉG GYŐZELMÉT HIRDETŐ HARANGSZÓ.

Október 29. (hétfő)

SZEGEDEN MA VISZONYLAG NYUGODT HANGULAT URALKODOTT.

AZ UTCÁKON KATONASÁG NEMIGEN LÁTHATÓ, DE A KÖZÉPÜLETEKET MÉG MEGSZÁLLVA TARTJÁK.

A PESTI SAJTÓ SZEGEDRE IS LEJUT (SZABAD NÉP, SZABAD IFJÚSÁG, NÉPSZAVA).

SZEGEDEN AZ ÜZLETEK JÓ HÁNYADA ZÁRVA.

Délelőtt 10-kor ült össze a városháza tanácstermében *Szeged Város Néptanácsa*.

AZ ÜLÉS DÉLUTÁN FÉL 3-KOR FOLYTATÓDOTT. A TANÁCS elkészítette memorandumát, mellyel még ma este elindult a delegáció!

A MEMORANDUM A KÖVETKEZŐ PONTOKBÓL ÁLL:

- 1.) A KORMÁNY IDEIGLENES ADDIG, MÍG NEM VÁLASZTJÁK ÚJJÁ A PARLAMENTET. (TÖBB PÁRT.) SZEGEDEN ADDIG SZTRÁJK, AMÍG ERRE BIZTOSÍTEKOT NEM KAPUNK.
- 2.) AZ EGÉSZ LAKOSSÁG SZTRÁJKOLNI FOG, MÍG BEBRITS, MOLNÁR ÉS APRÓ NEM VÁLIK KI A KORMÁNYBÓL.
- 3.) AZONNAL VONJÁK KI A SZOVJET CSAPATOKAT AZ ORSZÁG TERÜLETÉRŐL.
- 4.) FÜGGETLEN, SZABAD SZAKSZERVEZETET. (SZTRÁJKJOGOT!)
- 5.) NEMZETI KINCSEINKET NE VIGYÉK KI KÜLFÖLDRE, S HOZZÁK NYILVÁNOSSÁGRA A KERESKEDELMI SZERZŐDÉSEKET.
- 6.) TÖRÖLJÉK EL A BESZOLGÁLTATÁST! (ÚJ ADÓRENDSZERT – ÖNKÉNTESSÉG A TAGOSÍTÁSNAÁL.)
- 7.) BONTSUK FEL A VARSÓI SZERZŐDÉST.
- 8.) BIZTOSÍTSÁK HAZÁNK SEMLEGESSÉGÉT.
- 9.) NYUGATI ÁLLAMOKKAL KEZDJÜNK POLITIKAMENTES GAZDASÁGI TÁRGYALÁSOKAT.
- 10.) HADIFOGLYAINKAT AZONNAL ENGEDJÉK HAZA.
- 11.) A LEGKOMOLYABB REHABILITÁCIÓT.
- 12.) TEGYÉK SZABADDÁ A HÍRKÖZLÉS ÖSSZES JAVAIT.
- 13.) A KORMÁNYT EGÉSZÍTSÉK KI A HARCOKBAN RÉSZTVEVŐK KÜLDÖTTEIVEL.

Szegeden sztrájk! (Villamos nem jár, a posta a telefonokat nem működteti, az iskolákban szünetel a tanítás stb.)

DÉNES LEÓ, TOMBÁ CZ ÉS NAGY MIKLÓS NEM TÁVOZNAK.

A SZABAD NÉP MAI SZÁMÁBAN, MELY SZINTÉN KOSSUTH-CÍMERREL JELENT MEG, MOLNÁR MIKLÓS TOLLÁBÓL – MÉLYEN ELÍTÉLI A SZOVJET BOLSEVIK PÁRT LAPJÁNAK, A PRAVDÁNAK A MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEKRŐL ÍROTT TEGNAPI CIKKÉT. A PRAVDA FASISZTA ÉS ANGOL-AMERIKAI PROVOKATŐRÖKRE ÉPÜLŐNEK NEVEZTE A TÖRTÉNELEMBEN ENNÉL IGAZSÁGOSABBNAK NEM ISMERT FORRADALMAT.

A LENGYEL KOMMUNISTA SAJTÓ SZIMPÁTIÁVAL ÍR A MAGYAR ESEMÉNYEKRŐL, S HANGOZTATJA, HOGY EGÉSZ LENGYELORSZÁG JOGOSNAK ÉS IGAZSÁGOSNAK TEKINTI A MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEKEKET.

A GYŐRI ADÓ JELENTÉSE SZERINT A SZOMBATHELYI OROSZ EGYSÉGEK PARANCNOKA KÉRTE A MAGYAR KORMÁNYT ARRA, HOGY BIZTOSÍTSON MENEDÉKJOGOT AZON SZOVJET KATONÁK SZÁMÁRA, AKIK A FORRADALOM MELLÉ ÁLLTAK.

Október 30. (kedd)

Továbbra is igen élénk az utca. A Széchenyi téren nagy tömeg jött össze, és követelik, hogy a szovjet emlékműről is szedjék le a csillagokat...

A tömeg kívánságának engedelmeskedve a reliefeket és az ötágú csillagokat eltávolították az emlékműről is.

A TÖMEGBEN VOLT EGY MERÉSZ EMBER, AKI CIVILBE BÚJT ÁVÓS VOLT – AZT A KIJELENTÉST TETTE, HOGY A GYILKOS MAGYAR NÉP MÉG A HALOTTAKAT SEM HAGYJA PIHENNI. ILYEN KIJELENTÉST TENNI ILYEN FESZÜLT PERCEKBEN IGEN MERÉSZ VOLT. A NÉP NEM IS HAGYTA VÁLASZ NÉLKÜL. AZONNAL NEKIESTEK. TÖBBEN JAVASOLTÁK, HOGY AKASSZÁK FEL, AZONBAN AZ ODA ÉRKEZŐ NEMZETŐRÖK MEGMENTETTÉK AZ ÉLETÉT. Délelőtt és a déli órákban megalakul az Egyetemek Forradalmi Tanácsa...

A HELYI SAJTÓ, MELY EDDIG A PÁRT KEZÉBEN VOLT, MA MÁR ÚJ VEZÉRMONDATTAL, A SZÓZAT ELSŐ SORÁVAL JELENT MEG. (MELLETTÉ OTT LÁTHATÓ A KOSSUTH-CÍMER IS.)

A VILÁG SEGÍTSÉGNYÚJTÓ KARJA E NAPOKBAN AZ ANNYIT SZENVEDŐ MAGYAR NÉP FELÉ NYÚLIK. EGYMÁS UTÁN JELENTIK BE AZ ORSZÁGOK ÉS KÜLDIK SEGÍTSÉGÜKET A MAGYAR VÖRÖSKERESZTNEK. (AZ ANGOL KORMÁNY 25 000 FONTSTERLING ÉRTÉKŰ GYÓGYSZER ÉS ÉLELMISZER RAKOMÁNYT INDÍTOTT EL MAGYARORSZÁGRA.) AZ OSZTRÁK VASUTASOK EGÉSZSÉGÜGYI VONATOT INDÍTOTTAK MAGYARORSZÁGRA.

AMI NAPJAINKBAN TÖRTÉNIK BUDAPESTEN ÉS AZ EGÉSZ ORSZÁGBAN, AZ A MAGYAR NÉP ÓHAJÁNAK KIFEJEZÉSE. EZT MÁR VALAMENNYI NYUGATI SAJTÓ ÍGY ÍRJA. ÍGY ÍRNAK A BELGRÁDI LAPOK IS.

A MAGYAR RÁDIÓ MA BEJELENTETTE KOSSA PÉNZÜGYMINISZTER RENDELETÉT, MI SZERINT MINDENÜTT KI KELL FIZETNI A 24-29-I MUNKANAPON ESEDÉKES FIZETÉSEKET.

AZ ENSZ BIZTONSÁGI GYÜLÉSÉRŐL ÉRKEZETT HÍREK SZERINT A TÁRGYALÁST ELHALASZTOTTÁK. A TÁRGYALÁSON A SZOVJETUNIÓT AZZAL VÁDOLTÁK, HOGY BEAVATKOZOTT MAGYARORSZÁG BELÜGYEIBE. SZOKOLJEV EZ ELLEN ÉLESEN TILTAKOZOTT. A BIZTONSÁGI GYÜLÉS 11 TAGJA KÖZÜL 9-EN AZ ÜGY TÁRGYALÁSA MELLETT, MÍG A SZU ELLENE ÉS A JUGOSZLÁV KÜLDÖTT TARTÓZKODOTT A SZAVAZÁSTÓL AZZAL A MEGJEGYZÉSSSEL: ELVILEG ELLENZI IDEGEN CSAPATOK BEAVATKOZÁSÁT MÁS ORSZÁGOK BELÜGYEIBE. A GYÜLÉS 6 ÓRÁN ÁT TARTOTT, S VÉGÜL A KÉRDÉS TOVÁBBI TÁRGYALÁSÁT ELHALASZTOTTÁK.

SZEGEDEN IS, MINT AZ ORSZÁG MÁS VÁROSAIBAN, MUNKÁSTANÁCSOK ALAKULNAK.

A munkástanácsok megválasztására egyetemistákat is meghívtak, HOGY AZOK SZÁMOLJANAK BE A MUNKÁSSÁGNAK A NAP ESEMÉNYEIRŐL (én a Csongrád megyei Borforgalmi Vállalat munkástanácsa ülésén voltam jelen.)

A néptanács a Sztálin körutat József Attiláról, a Sztálin sétányt Móra Ferencről nevezte el. Az elnökség határozatot hozott arról is, hogy a Takaréktár utcát a – szegedi sortűzben hősi halált halt – Schwartz Lajosról kell elnevezni...

A VÁROSI NÉPTANÁCS ÉS A KATONAI KÖZIGAZGATÓSÁGI PARANCSNOKSÁG MEGÁLLAPODÁSA SZERINT

megszűnt a kijárási tilalom, de ugyanakkor a gyülekezési tilalom továbbra is fennáll.

TOVÁBBÁ

megállapodás jött létre a nemzetőrség megszervezésére amit a néptanács végez.

(A SZERVEZÉS ÉS TOBORZÁS A HONVÉD TÉRI LAKTANYÁBAN FOLYIK.) DÉLUTÁN A MAGYAR RÁDIÓ KÖZÖLTE NAGY IMRE RÁDIÓBESZÉDÉT, MELYBEN BEJELENTETTE, HOGY MEGSZÜNT AZ EGYPÁRTRENDSZER, ÚJBÓL MEGALKULNAK A DEMOKRATIKUS PÁRTOK. TOVÁBBÁ BEJELENTI, HOGY OKTÓBER 23. A FORRADALOM NAPJA: NEMZETI ÜNNEP. A TOVÁBBIAKBAN A SZOVJET CSAPATOK KIVONÁSÁRÓL BESZÉLT.

TILDY ÁLLAMMINISZTER EMBERI HANGON, MAGYARUL, A 9,5 MILLIÓ HANGJÁN SZÓLOTT. (MEGSZÓLÍTÁSA: MAGYAR TESTVÉREIM!) BEJELENTI, HOGY A NEMZETI KORMÁNY A HŐSI HALÁLT HALTAKAT KATONAI DÍSZPOMPÁVAL FOGJA ELTEMETNI, S GONDOSKODNI FOGNAK A SEBESÜLTEKRŐL, AZ ÁRVÁKRŐL, AZ ÖZVEGYEKRŐL A NEMZET MINDEN ÁLDOZATKÉSZSÉGÉVEL. A MAI NAPON MEGSZÜNT A PARASZTSÁGOT ANNYIRA SÚJTOTT BEGYŰJTÉSI RENDSZER. TILDY ZOLTÁN BEJELENTI, HOGY A HÍRKÖZLÉS IGAZ LESZ. A RÁDIÓ A MAGYAR NÉP RÁDIÓJA LESZ. BESZÉDE VÉGÉN A FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT ÚJJÁÉLESZTÉSÉRŐL BESZÉL. TILDY KÖVETELTE AZT IS, HOGY A KORMÁNY FELMENTI K. PÉTERT ENSZ-BELI MEGBÍZATÁSÁTÓL.

UTÁNA MÉG ERDEI ÉS KÁDÁR JÁNOS BESZÉLT.

A RÁDIÓ BEISMERTE, HOGY HAZUDTAK EDDIG REGGEL, DÉLBEN, ESTE, DE EZENTÚL A VALÓSÁGNAK MEGFELELŐEN FOGJÁK A NÉPET A HÍREKRŐL ÉRTEŚÍTENI.

ÚJ ADÓ JELENTKEZETT: SZABAD VÖRÖSMARTY RÁDIO – SZÉKESFEHÉRVÁRRÓL.

A városháza előtt minden nap összeverődik kisebb-nagyobb tömeg, ÍGY MA IS NAGY SZÁMÚ EMBER GYÚLT ÖSSZE A VÁROSHÁZA ELŐTT várva a néptanács határozatait, döntéseit.

HALÁSZ GYULA, A KATONAI TANÁCS ELNÖKE BEJELENTETTE, HOGY A HONVÉDSÉG ÉS A RENDŐRSÉG – A DOLGOZÓ NÉP AKARATÁT KÖVETVE – ÁTÁLLTAK A FORRADALMI HADSEREG OLDALÁRA.

Az ÁVH tagjait lefegyverezték.

(ÓRLÁSI TAPS! – MICSODA SZIMPÁTIA A NÉPI DEMOKRÁCIÁK VASÖKLE IRÁNT!)

TELEFONÉRTESÍTÉS ÉRKEZETT, HOGY NAGY IMRE MA DÉLELŐTT FOGADTA A NÉPTANÁCS KÜLDÖTTSÉGÉT. ELŐSZÖR KÁDÁR ÉS TILDY FOGADTA AZ ORSZÁG TÖBB VÁROSÁNAK EGYESÍTETT KÜLDÖTTSÉGÉT. KÖVETKEZTETÉSEIKET ÖSSZEGEZTÉK. A KÖVETELÉSEKET HÁROM PONTBAN SZÖVEGEZTÉK ÚJA:

- 1.) A SZOVJETEKET NOVEMBER 2. 24 ÓRAIG VONJÁK KI BUDAPESTRŐL ÉS 1957. JANUÁR 1-JÉIG AZ EGÉSZ ORSZÁGBÓL.
- 2.) TŰZZÉK KI 1957 JANUÁRJÁBAN A TÖBB PÁRTI, TITKOS DEMOKRATIKUS VÁLASZTÁSOKAT.
- 3.) SZERVEZZÉK ÁT A KORMÁNYT. (APRÓ, BEBRITS ELLEN AZ EGÉSZ ORSZÁGBÓL ÉRKEZTEK KIFOGÁSOK.)

MA SZEGED ÜZEMEIBEN ÜLŐSZTRÁJK VOLT. (HOLNAP HASONLÓAN EZ LESZ, HÍVJA FEL A DOLGOZÓKAT A SZEGEDI SZTRÁJKBIZOTTSÁG.)

LADÁNYI BENEDEK ÉS TELKES GYÖRGY ÁLLÍTÓLAGOS HÍREK SZERINT ROMÁNIÁBA MENEKÜLT.

BEBRITSET LEVÁLTOTTÁK – FŐLEG A MÁV DOLGOZÓINAK KÖVETELÉSÉRE, S HELYÉRE CSANÁDIT JELÖLTÉK.

A MAGYAR RÁDIO MA ESTE BEOLVASTA A MINISZTERTANÁCS KÖZLEMÉNYÉT, MISZERINT A SZOVJET CSAPATOKAT HEGEDÚS ÉS GERŐ HÍVTA BE AZ ORSZÁGBA. A STATÁRIUM RENDELETET SEM NAGY IMRE ÍRTA ALÁ. (Ő AKKOR LE VOLT TARTÓZTATVA.) GERŐ ÉS HEGEDÚS FOG FELELNI EZÉRT AZ ALJAS TRÜKKÉRT A NEMZET ÉS A TÖRTÉNELEM ELŐTT.

NAGY IMRE ÜZENETÉBEN FELHÍVJA A LAKOSSÁGOT, HOGY ÓVAKODJÉK MINDEN PROVOKÁCIÓTÓL A SZOVJET CSAPATOKKAL SZEMBEN. MÀ DÉL-UTÁN 4-KOR BUDAPESTRŐL MEGKEZDTÉK A KIVONULÁST ÉS ÁLLÍTÓLAG 31. HAJNALIG KIVONULNAK BUDAPESTRŐL.

TILDY ZOLTÁN EGY MUNKÁSKÜLDÖTTSÉGEN KIJELENTETTE, HOGY

KÍVÁNATOSNAK TARTANÁ, HOGY MINDSZENTHY JÓZSEF BÍBOROS HERCEGRÍMÁS IS RÉSZT VENNE A MAGYAR NÉP KÜZDELMÉBEN.

KÜLFÖLDI RÁDÍÓ JELENTÉSE SZERINT NAGY FERENC PÁRIZSBÓL BÉCSBE, MAJD ÚJRA PÁRIZSBA ÉRKEZETT.

AZ ANGOL RÁDÍÓ JELENTÉSE SZERINT TOVÁBB FOLYIK AZ ISRAELI CSAPATOK TEVÉKENYSÉGE AZ EGYIPTOMI ÁLLÁSOK ELLEN. EGYIPTOM ELLENI TÁMADÁS HÉTFŐN ESTE KEZDŐDÖTT. (EZ IGEN GYANÚS TÁMADÁS! ÉPPEN MOST, A MAGYAR ESEMÉNYEKKEK EGY IDŐBEN.)

Október 31. (szerda)

MA REGGEL A FORGALMISTÁKHOZ MENTEM, AHONNAN SZERVEZETLEN, KISEBB-NAGYOBB CSOPORTOKBAN MENTÜNK KI

Schwartz Lajos temetésére.

BOLDOGOK AZ EMBERI ARCOK, HOGY AZ ÖNKÉNY ANNYI NEHÉZ ÉVEI UTÁN GYŐZÖTT A NÉP SZÍVÉBŐL-VÉRÉBŐL JÖVŐ IGAZI NÉPI FORRADALOM. E DRÁGA HAZÁT FORRÓN SZERETŐ EMBEREKBŐL – HAZAFIAKBŐL – IGEN SOKAN ÉLETÜKET VESZTETTÉK.

SZEGEDEN RÁKOSIÉ KITTMARADT CSATLÓSAI POZÍCIÓJUKAT FÉLTVE, A DESPOTA UTOLSÓ FELLÁNGOLÁSAKÉNT A TAKARÉKTÁR UTCÁBAN GOLYÓZÁPOR FOGADOTT BENNÜNKET. ITT HALT HŐSI HALÁLT SCHWARTZ LAJOS. ÜGYE? MENNYIT ÍRTAK ... A ROSSZ FIATALSÁGRÓL. NEM LELKESEDIK A SZOCIALIZMUSÉRT MINT KOZMOPOLITA STB. MEGTÖRTÉNT A FORDULÓ. MOST A FIATALOK DICSŐSÉGÉRŐL BESZÉL A VILÁG. MI EZ? TÉVEDÉS? NEM! CSAK CÉLT, DE AZ LEGYEN IGAZI, MAGYAR ÉS NEMZETI, KELL KITŰZNI A FIATALSÁGNAK, MOST SEM ROSSZABB ÉS NEM KEVÉSBÉ VISELI SZÍVÉN HAZÁJA ÜGYÉT, MINT A MÁRCIUSI FIATALOK. MÉLTÓ ÖRÖKÖSEI VAGYUNK PETŐFINEK.

BORONGÓS IDŐ, AZ ESŐ SZEMERKÉLT, TALÁN MÉG A TERMÉSZET IS SÍRNI AKART HALOTTAINK FELETT. A TEMETŐBEN MÁR NAGY TÖMEG VOLT KINT. ÚJABB ÉS ÚJABB KOSZORÚKAT HOZTAK. MEGKEZDŐDÖTT A SZERTARTÁS. AZ EGYHÁZI BESZÉD, A NÉPTANÁCS, A MEFESZ KÉPVISELŐI. AMINT FIGYELTEM AZ EMBERI ARCOKAT, IGEN SOK SZEMPÁRBÓL MEGINDULT A KÖNNY. FÁJ A GYÁSZ, FÁJ E DRÁGA MAGYAR VÉR. A KÖNNY BÁTRAKÉRT, HAZAFIAKÉNT DERÉK EMBER ÉS EMBEREKÉRT FOLYIK, AKI ÉS AKIK A KOR KÖVETELMÉNYEINEK TETT ÉS TETTEK ELEGET.

A koporsó piros-fehér-zöld zászlóval van letakarva.

GYÁSZINDULÓ! A KOPORSÓT LEHELVEZIK. SZÍVBEMARKOLÓ EZ A GYÁSZ.

Fogadja meg itt minden ember: Soha többé önkényt! Független, demokratikus Magyarországot! Igazságot! Jogot a népnek!

A SZÓZAT HANGJAINAK FELCSENGÉSE MELLETT ÉRT VÉGET A HŐSI TEMETÉS.

A TEMETŐBŐL HAZAFELÉ MENET AZT HISZEM, MINDEN IGAZÁN ÉRZŐ EMBER SZÍVÉBE BELEVÉSŐDÖTT A FÁJDALOM, AMIKOR HŐSEINKET KELLETT TEMETNÜNK, AKIKET A TISZTA SZÁNDÉK, A TARTHATATLAN HELYZET VITT KI AZ UTCÁRA, MAJD FOGTAK FEGYVERT A NÉP VÉGSŐ ELKESEREDÉSÉBEN, A MEGGYALÁZOTT ÉS SOKAT SZENVEDETT HAZÁNKÉRT, ÉLETÜNKÉRT.

GYÁSZOLJUK HŐSEINKET, AKIKNEK NEMZETI ÉRZELMŰ SZÍVE MINDÖRÖKRE MEGSZÜNT DOBOGNI. KI A FELELŐS. RÁKOSI-GERŐ? SOKKAL TÖBBEN FELELŐSEK A VÉRES ESEMÉNYÉRT.

MA REGGEL JELENTETTE A RÁDIÓ, HOGY MINDSZETHY JÓZSEF BÍBOROS HERCEGPRÍMÁST TEGNAP ESTE 10 ÓRA ÖT PERCKOR A RÉTSÁGI KATONÁK KISZABADÍTOTTÁK A ... RABSÁGBÓL. SZENVEDÉSEINEK A DICSŐ MAGYAR FORRADALOM VÉGET VETETT. MA REGGEL BUDAI OTTHONÁBA ÉRKEZETT. ÓRIÁSI TÖMEG FOGADTA A BÖRTÖNÉBŐL KISZABADULT PAPOT. RÖVID BESZÉDET MONDOTT, MAJD MEGÁLDOTTA A JELENLÉVŐKET.

SZEGEDEN IS, MINT AZ ORSZÁGBAN
sorra alakulnak az új pártok.

(SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT, NEMZETI PARASZTPÁRT, FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT.)

A SZÍNÉSZEINK IS CSATLAKOZTAK BESSENYEI FERENC FELHÍVÁSÁHOZ ÉS A SZEGEDI ÜZEMEK SZTRÁJKJÁHOZ, S KIJELENTETTÉK: MINDADDIG NEM LÉPNEK DESZKÁRA, MÍG MAGYARORSZÁGON SZOVJET CSAPATOK TARTÓZKODNAK. MEGALAKULT A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ FORRADALMI TANÁCSA.

SZEGED VÁROS NÉPTANÁCSA, AMELY MA FORRADALMI NEMZETI BIZOTTSÁGGÁ ALAKULT, ÚJRA ÜLÉST TARTOTT. HATÁROZATOT HOZTAK NOVEMBER 1. MEGÜNNEPLÉSÉRE ÉS NOVEMBER 7-ÉT MUNKANAPPÁ NYILVÁNYÍTOTTÁK. A NEMZETI BIZOTTSÁG FELHÍVÁSSAL FORDULT AZ ORSZÁG VALAMENNYI FORRADALMI NEMZETI BIZOTTSÁGÁHOZ, AMELYBEN FELHÍVTA A FIGYELMET ARRA, HOGY MÉG KORAI A PÁRTSZERVEZÉS. A SZABADSÁGHARC TELJES GYŐZELMÉIG NEM SZABAD AZ ERŐT PÁRTVILLONGÁSOKKAL SZÉTFORGÁCSOLNI. A NEMZETI BIZOTTSÁG SZÜKSÉGESNEK TARTJA, HOGY AZ MDP IS FÜGGESSZE FEL MŰKÖDÉSÉT. A FELHÍVÁS KÉRI NAGY IMRÉT, HOGY VIGYE A SZOVJET BEAVATKOZÁST AZ ENSZ ELÉ

ÉS KÉRJE A BIZTONSÁGI TANÁCS AZONNALI KÖZBELÉPÉSÉT.

Megalakult a járás és a megye ideiglenes nemzeti bizottsága is.

MA MEGÉRKEZETT HOZZÁNK A KISKUNHALASI HONVÉD HATÁRŐRSÉG FORRADALMI BIZOTTSÁGÁNAK ÜZENETE, MELYBEN BIZTOSÍTJÁK SZEGED NÉPÉT, HOGY A FORRADALOM MELLÉ ÁLLTAK ÉS KÉPESEK A NÉP ÉRDEKEIÉRT ŐK IS FEGYVERT FOGNI. A HATÁRŐRSÉG UGYANAKOR KIJELENTI, A SZEGEDI VÉRES PROVOKÁCIÓHOZ SEMMI KÖZE.

MA SZEGED

üzemeiben ülősztrájk.

A MAGYAR RÁDIO KÖZLÉSE SZERINT PÉCSETT IS MEGALAKULT A FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT. AZ ALAKULÓ ÜLÉSEN KOVÁCS BÉLA MONDOTT BESZÉDET A PÁRTTAGOKHOZ.

BUDAPESTEN MA DÉLUTÁN ÓRIÁSI TÖMEG GYÚLT ÖSSZE A KOSSUTH LAJOS TÉREN. A TÖMEG NAGY IMRÉT AKARTA LÁTNI. NAGY IMRE LEMENT ÉS BESZÉDÉBEN KIJELENTETTE, HOGY A SZOVJET CSAPATOKAT NEM Ő HÍVTA BE, AZ INTÉZKEDÉS TUDTÁN KÍVÜL TÖRTÉNT. TOVÁBBÁ BEJELENTETTE, HOGY A KORMÁNY FELMONDJA A VARSÓI SZERZŐDÉST. NAGY IMRE BESZÉDE UTÁN A TÖMEG MÉG OTT MARADT ÉS MÜNNICH FERENC SZEMÉLYE ELLEN TŰNETETETT.

A fővárosból ma kivonultak a szovjet katonák.²⁴

AZ EMBEREK FELLÉLEGEZTEK BUDAPEST UTCÁIN.

MA MÁR SZEGEDRE IS LEJUTOTT A BUDAPESTI ÚJ SAJTÓ: „MAGYAR NEMZET”, „NÉPSZAVA”, „MAGYAR FÜGGETLENSÉG”, „IGAZSÁG”. „FÜGGETLEN DEMOKRATIKUS NAPILAP” ÉS „MAGYAR SZABADSÁG”. (EZEK AZ ÚJSÁGOK „MASZEK” ALAPON KERÜLTEK LE SZEGEDRE. SAJNOS IGEN KICSINY, PÁR PÉLDÁNYSZÁMBAN.)

November 1. (csütörtök)

A dicső októberi napok után igazán felszabadult lélekkel köszöntjük az új hónapot, a novembert. A helyi sajtó ma új címmel jelent

²⁴ E ponton ért véget Bátyai Jenő *Naplója* első részleteinek közlése a *Dél-magyarország* 1991. október 22-i számában. Az ötödéves vegyész, Bátyai Jenő 1956-os naplójának novemberi fejezetét 1991. november 2-án jelentette meg a *Dél-magyarország* a következő bevezető szöveggel: „Egy ötödéves vegyész, Bátyai Jenő naplója alapján idéztük föl 1956 októberének szegedi történetét. Az ünnepi (október 22-én megjelent) magazinunkban közölt részleteket most a novemberi napok szubjektív vázlatával egészítjük ki.”

meg – Szeged Népe –, mely Szeged város Forradalmi Nemzeti Bizottságának a lapja...

Tegnap öt autó átvós megszökött Jugoszláviába. Szabadkáról kapott telefonjelentés szerint őket ott internálták, ha rendeződnek a viszonyok, visszaszolgáltatják a magyar hatóságnak.

A mórahalmi zavaróállomás, a kiskundorozsmai téglagyáron megtalált zavaróállomás a Nemzeti Bizottság kezében.

A katonai parancsnokság cenzúrajogot kapott.

Megalakult az egyetemi zászlóalj (parancsnoka *Országgh őrnagy*). Ma én is beléptem az egyetemi zászlóaljba, dicső nemzeti forradalmunk fegyveres megvédésére.

Szegeden ma nincs ülsztrájk, mivel a Nemzeti Tanács a mai napot ünneppé nyilvánította.

Ma délután a Nemzetőrség főparancsnokságán teljesítettem szolgálatot. Éjszaka gépkocsin a baktói fegyverraktárhoz érkeztünk meg. A továbbiakban itt teljesítettünk szolgálatot. Igen feszült volt a hangulat. Telefonjelentések szerint a szovjet csapatok újabb hadmozdulatokat hajtanak végre. Parancs: *ha támadnak, fel kell venni a harcot...* Egész éjszaka talpon voltam, csupán hajnalban 5-től 7-ig próbáltam valamit aludni frissen elterített szalmán.

November 2. (péntek)

Itt kinn a baktói vadonban helyemen álldogálva, önkéntelenül eszembe jutott, hogy ma halottak napja van. Ez a halottak napja még mélyebb, inkább szívbemarkoló, mint az elmúltak, mert hősi halottak napja...

Délután 6-kor, bő 24 órai szolgálat után, leváltottak bennünket, s pihenőre tértünk.

Megbízható hírforrások szerint jelentősebb repülőtereinket szovjet csapatok megszállva tartják. Kelet-Magyarország több városában szovjet csapatok portyáznak...

Másik hírforrás szerint Temesvárt, Aradot úgynevezett tilos területté nyilvánították. Romániában is forrongások (főleg Erdélyben)

...

Ma délután a szegedi sztrájkbizottság is csatlakozik *Maléter Pál* felhívásához és felszólítja Szeged munkásait, hogy vegyék fel a munkát, természetesen a sztrájkjog fenntartásával...

November 3. (szombat)

Ma értesültem arról, hogy tegnap Szegeden is megkezdte a szabad Széchenyi adóállomás műsorát közvetíteni. (Főleg a színház művészei kapcsolódtak be aktívan a műsorközlésbe.)

A mai helyi sajtó már munkára hívja fel Szeged dolgozóit. Meg kell kezdeni a munkát, mert enélkül rideg, înséges tél vár ránk. Az újság feltűnő helyen közli *dr. Hamvas Endre*, a csanádi egyházmegye püspökének nyilatkozatát... Ma a szegedi *egyetem professzori kara megszövegezte* a világ valamennyi egyeteméhez szóló *felhívást*. A felhívás kéri, hogy erkölcsi tekintélyükkel álljanak mellénk nemes harcunkban, hogy hazánk függetlensége mielőbb helyreállhassék.

Hamvas Endre ma Tildy Zoltánnál tett tisztelgő látogatást...

Az 538-as középhullámon újra felcsendült a munkára hívó szó. Dr. Perbír József, Szeged város Forradalmi Nemzeti Bizottságának elnöke szól a néphez.

A mai egész napos pihenő után újra szolgálatba léptem. Hárman teljesítettünk szolgálatot az egyetemi zászlóalj parancsnokságán. Este bizakodó hangulatban voltunk. A pillanatnyi helyzetkép igen szépen fest. A hosszú unalmas órákat a szomorú múlt, de egyben biztató jövő kibontakozó képével hessegettük el.

Este 9-kor a Biztonsági Tanács összeült, hogy folytassa a magyarországi helyzet vitáját...

Éjszaka kétóránként váltottuk egymást, míg a másik két ember megpróbált pihenni. Persze ez csak jó megközelítéssel sikerült.

Mindszenty József ma este mondta el ígért rádiószózatát. (A megbékélés hangja.)

November 4. (vasárnap)

Szombaton este az ENSZ Biztonsági Tanácsa a magyar ügyet tárgyalta. Éjfélkor közvetítették a gyűlést. Éjszaka a zászlóaljparancsnokságon teljesítettem szolgálatot. *Az oroszok hajnali 4-kor megtámadták Budapestet.* Nagy Imre fél 5-kor jelentette be az ENSZ főtitkárának, hogy az oroszok támadnak és kérte az ENSZ segítségét... 9.40. *Nagy Imrét és kormánya ott talált tagjait letartóztatták.* Kádár János ellenkormányt alakít, mely az oroszokra támaszkodik. Véleményem szerint Kádár János orosz kényszerre állította össze kormányát, felszólították az oroszokat, hogy támadjanak. Így az oroszok részéről a felelősségre vonás elterelő-

dik. *Pesten* felvették a harcot. Szolnoknál a magyar légierő bombázta az oroszokat. *Gyöngyösön, Hatvanban, Győrben, Pécsen, Székesfehérváron* harcok. Cseszkóból jönnek át az oroszok. Szovjet ejtőernyősök érkeztek Dunántúlra. Délben *önlevegőverést* hajtottunk végre. Megszűnt az egyetemi zászlóalj és a nemzetőrség. Szegeden este lövöldözések. Maléter Pált is letartóztatták. Mindszenty az amerikai követségen kapott menedékjogot.

November 5. (hétfő)

Negyed 2-kor hallhatók távoli lövések. háromnegyed 3-kor már az oroszok bent vannak a városban. Lövöldözések hallhatók egész éjszaka.

Szovjet gépek ma röpcédulát dobálnak városszerte, melyben mosásuk magukat, hogy ők nem számítanak támadóknak, nem kell nekik a magyar kincs. (?!?) Megszűnt a néptanács, munkás – paraszt – forradalmi tanács alakult Szegeden is.

(délután)

Szegedet is körülrzárták. Apró lövöldözések.

A Kossuth Rádió ma egész nap tánczenét és csárdásokat közvetít. (Ízléstelenség!)

November 6. (kedd)

Az éjszaka tovább jöttek az oroszok (a hídon keresztül – Attila utca – körút). Dél előtt és délután tovább folynak befelé az oroszok. Szeged forradalmi nemzeti bizottsága elrendeli, hogy *mindenki szolgáltatassa be a fegyvert* ma délig, mert a határidő után törvényszék elé állítják azokat, kiknél fegyvert találnak. *Perbíró professzort elfogták, mások szerint megszökött.*

Jelenleg *Tombácz Imre* és egy orosz major a város vezetősége, illetve diktátora. fél 6-tól kijárási tilalom. 6-kor a Széchenyi tér felől géppuskarú... Pillanatnyilag csend az utcán. Lövöldözések...

Székesfehérváron és Nyíregyházán csend. *Harc: Komló, Pécs, Győr, Nagykanizsa, Bakony, Bükk.*

November 7. (szerda)

Az éjszaka az oroszok tovább lövöldöztek. Belőtték a Roosevelti téri halászcárdába, a szervesetlen kémiai intézetbe és több magánlakásba. *Az oroszok ma már kiszálltak tankjaikból és a várost nézegették.*

Igen dühítő, hogy több helyen komáznak az oroszokkal. A Gizella téren szól a harmonika, táncolnak és a nép szemete tapsol nekik. Az ország több helyén még *harcok: Pest, Mosonmagyaróvár, Hegyes-halom Komló...*

Baróti rektor nyilatkozata... Szeged 6 néptanácsbeli tagját letartóztatták (Perbíró az elnökhelyettes!!)

...Az egyetemeket ma közrekapták orosz tankok, s átkutatták (fegyvert kerestek).

November 8. (csütörtök)

Szegeden az éjszaka lövöldözés, a szervetlen kémiai intézetbe újra belőttek. Az egyetemek környékéről délben mentek el az orosz tankok. A Szegedi Tudományegyetem és Orvostudományi Egyetem professzorainak nyilatkozata (mai Szeged Népe), Perbíró professor felhívása.

Szegeden viszonylag csend van. Harcok: Budapesten...

November 9. (péntek)

Szegeden viszonylag csend. (Üzlet nyitva, a villamos csilingel.) A várost és a laktanyák környékét körülférték szovjet katonák. Közép- és általános iskolákban megindult a tanítás, az üzemekben megindult a munka. Kijárási tilalom 22 órától. Külföld szerint Pesten és a Dunántúlon folynak harcok. *A forradalom elbukott!*

November 10. (szombat)

Szegedről haza, Kiskunhalasra jó szüleimhez. Útközben Kiskunfélegyházán találkoztam jelentős szovjet csapatokkal.

Több emberrel beszélgettem, akik különböző társadalmi osztályba tartoztak. Mélyen elítélték Kádár Jánost és kormányát.

November 13. (kedd)

Tegnap este érkeztem vissza Szegedre. A ma délelőtt viszonylag nyugodt hangulat a városban ... Délután a Kendergyár felhívására Szegen sztrájk.

November 14. (szerda)

Szegeden is, mint az egész országban általános sztrájk. Tegnap ülésezett a forradalmi munkás-paraszt tanács, s a városparancsnok is

jelen volt. *Az éjjel állítólag 115 embert letartóztattak. Megkezdődött a retorzió.*

Plakátok...

November 15. (csütörtök)

Szegeden továbbra is általános sztrájk. Az élelmiszerüzletek csupán kenyeret adtak ki.

November 16. (péntek)

Ma egy hónapja, hogy kipattant a szikra, hogy a szegedi egyetemi ifjúság terhes volt a rendszertől, a DISZ-től, egész politikai élettüntől és berekedésünktől, megalakult a MEFESZ. Továbbra is sztrájk.

Ma a forradalmi munkás-paraszt ülés igen forradalmi hangulatú. Pesten jelenleg plakátháború.

November 17. (szombat)

Ma Szegeden az élelmiszerüzlet nyitva volt. Az üzemekben továbbra is sztrájk.

Délmagyarország, 1991. november 2.

EGY NEW YORK-I IDEGGYÓGYÁSZ VÉLEMÉNYE

UNITÁRIUS KIRÁLYUNK TÖRVÉNYE IDŐSZERŰ

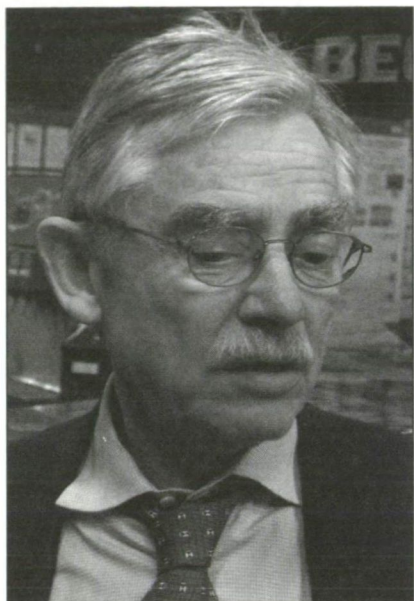
A kölcsönös megértésért emelték fel szavukat a nyugaton élő román és magyar értelmiségiek a tavaly decemberi romániai események után. A nyilatkozatot három szegedi születésű személyiség is aláírta: a kezdeményező *Tomasz Sándor* (a Rockefeller Egyetem professzora), továbbá *Kerényi Tamás* (a Sinai School of Medicine professzora) és *Bódis-Wollner Iván* (az Mt. Sinai School of Medicine professzora), akit beszélgetésre kértünk.

– Eddigi kutatói eredményeiről annyit tudok, hogy a hetvenes évek elején az emberi látórendszer kontraszt érzékenységének mérését vezette be a klinikai ellátásban, s ezzel további bizonyítékkal szolgált arra, hogy a látórendszerben „csatornák” vannak, melyek különböző nagyságú ábrákra válaszolnak. A ’80-as évek kutatói eredménye, hogy rávilágított: a Parkinson-kór nemcsak a mozgásrendszer betegségét jelenti, hanem a látórendszerét is. Ezzel a látórendszer élettanáról adott új ismereteket. Kutatómunkája elismerése, hogy az utóbbi 15 évben az állam támogatja tevékenységét és számos ideggyógyász társaság vezetőségének is tagja. Ön politizál-e az USA-ban?

– Nem. Egyetlen magyar emigráns egyesületnek sem vagyok a tagja.

– Mégis aláírta a román-magyar kölcsönös megértést ösztönző nyilatkozatot. Miért?

– A magyarországi viszonyokat figyelemmel kísérem. Édesanyám jóvoltából 33 éve rendszeresen olvasom a *Délmagyarországot*, a Magyar Nemzetet, az Élet és Irodalmat, valamint a HVG-t. Ezért tisztában voltam *Tomasz Sándor* barátom kezdeményezésének jelentőségével: a romániai események után az emigráns magyar és román értelmiség jelles képviselői fejezzék ki örömüket és reményüket, hogy a két nép



Bódis-Wollner Iván ma is figyelemmel kíséri a szegedi történéseket
 Fotó: Márok Tamás

ezután együtt fog haladni, és barátságban él. Az aláírók között van például a Nobel-díjas *Wigner Jenő*, az ismert filozófus, *Heller Ágnes*, továbbá *George Palade* Nobel-díjas professzor, *Ionescu* drámaíró, *Paul Goma* író. Számomra azért volt jelentős ez a tett, mert úgy gondoltam: a magyarok részéről is fontos hangsúlyozni, hogy készek vagyunk az együttműködésre, mert nem vagyunk olyanok, mint amilyenek ellenségeink beállítanak minket, nem vagyunk „fasiszták, sovíniszták, idegengyűlölők”. Azt remélem, ez a humanista együttes nyilatkozat javít azon a rossz hírnéven, amely eddig is sokat ártott a magyarságnak.

– Ezek szerint Ön azt tapasztalja, hogy nem olyanak ismernek minket nyugaton, mint amilyenek vagyunk?

– A nyugati sajtó – még a konzervatív beállítottságú is – alapvetően liberális. Ezért rendkívül érzékenyen reagál minden olyan állásfoglalásra, eseményre, amelyet fasisztoid jellegűnek ítél. Magyarországon sok ember nem érzi, mennyire fontos az, hogy a nyugati sajtó milyen képet alakít ki hazánkról. Ezért sokan föl sem tudják mérni, mennyire ártanak az országnak azzal, hogy felelőtlenül, vagy rossz pillanatban, vagy félreérthető stílusban nyilatkoznak...

– Ön 1956-ban MEFESZ-es nemzetőr volt.²⁵ Ma rendszeres újságolvasó, s mint aki több évtizede egy demokratikus hagyományú or-

²⁵ elektronikus levélben kértem Bódis-Wollner Ivánt emlékeinek felidézésére. Az így készült interjú a 108-114. oldalon olvasható.

szágban él, hogyan vélekedik a hazai politikai változásokról?

– A választásokon a magyar nép bölcsessége győzött. Az első forduló nekem azt jelentette, *hogy nem pártideológiákat, hanem személyiségeket választottak meg.* Az ország érdekét viszont nem szolgálja a frakciózás, a népi-urbánus ellentét felmelegítése az, hogy a pártok egymással vitáznak. Az erkölcs elsőrendű fontosságában jó lenne, ha minden párt egyetértene. Jót tenne az országnak, ha a létező humanista hagyományokra építenének, ha a nyugat tudomására is hoznák, hogy például ez az ország több tízezer lengyelországi zsidót befogadott a második világháború alatt, mikor sem Svájc, sem az angolszász államok nem voltak erre hajlandók. A XVI. században János Zsigmond erdélyi fejedelem és magyar király törvénybe iktatta, hogy vallási véleménye miatt senkit se lehessen a politikai életből kirekeszteni. Jó lenne a világ tudomására hozni, hogy a magyar unitárius király uralma alatt az emberi jogok e fontos dokumentuma megszületett, s meg is valósult a XVI. századi Erdélyben.

Délmagyarország, 1990. április 7.

BÓDIS-WOLLNER IVÁN:

„EGY SIKERES 1956 A SZABADSÁG, A HUMANIZMUS,
A LIBERALIZMUS MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ VEZETETT VOLNA”

Bódis-Wollner Iván a Radnóti Gimnáziumban érettségizett, majd alig egy hónapig volt a szegedi orvosegyetem hallgatója. Egyetemi tanulmányait 1956 szeptemberében kezdte meg, de az októberi forradalom után – azt mondja: édesanyja rimánkodására – elhagyni kényszerült az országot. A ma New Yorkban élő neurológus azonban nem szakította meg szegedi kapcsolatait: rendszeres olvasója a Délmagyarországnak, legutóbb az Élettudományi Társaság 2006. júniusi konferenciáján járt szülővárosában, akkor interjút adott emigráció utáni életútjáról. (A beszélgetés a Szegedi Tudományegyetem jubileumi évkönyvében olvasható.) Mi azért kértük egy tizenhat évvel ezelőtti beszélgetésünk folytatására az internet segítségével, hogy fölidézzük 1956 őszének Bódis-Wollner Iván-féle történetét.

– *Az Ön élettörténetében hol kezdődik az 1956-os forradalom?*

– Az események jóval korábbra nyúlnak vissza. Még a Radnóti Gimnáziumban, iskolagyűlésen, Gallé László igazgatósága idején – gondolom, 1954-ben – a fölöttem járó Marczell Péter szólalt fel, amire halálsápadt lett mindenki. Lényegében rendkívül udvariasan, emóciók nélkül megkérdőjelezte az orosz nyelv nagy óraszámában való tanítását. Ezek a gondolatok a mi körünkben termékeny talajra találtak. Körünk egy bridzs parti tagjaiból állott. Rédey Lityi (a matematikus professzor fia), Dobsa Sanyi (később jazz zongorista), Blazsó Ágnes, '56 elején II. éves orvostanhallgató (Blazsó Sándor – kiváló, nagyra hivatott, Svájcban tanult gyermekgyógyász, akit '45 után letiltottak, egyébként húgom gyermekorvosa volt – nagyobbik lánya), és mellettem még Kerényi Tamás (akkor II. éves orvostanhallgató, ma New York-i nőgyógyász) és Basch András

(akkor negyedéves gimnazista) volt a bridzselő társaság tagja. Ennek a bridzs partinknak politikai jelentősége volt. Itt, a lengyel események után '56 tavaszán formuláztam meg azt a téves gondolatot, hogy az amerikaiak csak arra várnak, hogy mi elkezdjük valamit. (Ezt később Ágnes az orrom alá is dörgölte).

– Hogyan szerzett tudomást arról, hogy az egyetemi fiatalok tiltakozást szerveznek az orosz nyelv kötelező tanulása ellen?

– Még a tavasz folyamán, aztán az egyetemen, majdnem rögtön az oktatási idő elkezdése után. A marxizmust – akkor már máshogy nevezett kurzuson – az összes első évesnek az Ady téri aulában tartották. Az utolsó sorokban, a kakasülön elsősorban szegediek, lányok és fiúk foglaltak helyet. Míg az első héten talán egy német szexológus, azt hiszem, Kraft-Ebbinghaus könyve volt népszerű és kézről-kézre járt, addig ezt az izgalmat hamar, egy-két héten belül helyettesítették a kézzel írott, nem tudom, kitől származó listák, amelyek kívánságokat tartalmaztak. Ebben a marxizmus és az orosz nyelv kötelező oktatásának eltörlését kértük.

– Miért csak az orosz nyelv kötelező tanulása volt szálka az Önök szemében? Miért nem szólaltak föl a marxizmus vagy a honvédelmi oktatás ellen is?

– A tanév megkezdése után már nem marxizmus volt a kurzus neve, de változatlanul Kalocsay tanította. Előadásait sokszor szkeptikus megjegyzések kísérték a padok védelméből. Én egyszer „hivatalosan”, vagyis hangosan tettem fel kérdést, sőt, felálltam. Nem volt könnyű helyzetben a tanár, függetlenül a véleményétől. Vörösen rohant ki a tereméből. Ma már másképp látom e populista módon megközelített vitamodoromat... Persze – paradox módon – éppen a kötelező marxizmus, orosz nyelv és katonai szolgálat – fegyverkezelés – volt a legjobb ismeretforrás, amit a forradalomban felhasználtunk.

– Milyen egyéb követelésekkel értett egyet?

– Október közepétől szinte minden nap kisebb és egyre nagyobb létszámú gyűlést rendeztek az Ady téri épületben, az Auditórium Maximumban. Ott hangzott el, amikor már kívülről, kocsival is jöttek oda tanyai, vidéki emberek, hogy „Ki az oroszokkal!” Nem emlékszem részletesen, csak arra, hogy lassan egyre több vidéki földmunkás

csatlakozott vagy gyülekezett az épület elé. Ott hallottam először: „*Kötelet Rákosinak!*”. Sajnos a pontos dátumokra nem emlékszem. Valahol volt egy nem részletes naplóm, de nem találom. A többi ide vonatkozó, de nem részletes jegyzeteimet – amiket otthon gyűjtöttem és elrejtettem – édesanyám 1989 után, az akkori újságokkal postán küldte utánam Amerikába, de soha nem érkeztek meg.

– *Kikkel együtt és milyen módon volt szerepe az események formálásában?*

– Október 24-én – ha jól emlékszem a dátumra, de talán 25-én volt – egy nagy létszámú tüntetést rendeztek Szegeden. A tüntetéshez csatlakoztak gyári munkások és vidéki földmunkások is. A tüntetés mint egy kígyó fogta körül Szegedet, a kiskörútra és a nagykörútra nyúlt ki a menet vége. A kígyó feje az akkori pártház (később, 2006 nyaráig a Délmagyarország szerkesztőségének és kiadójának épülete, a sajtóház) elé ment. Én Blaszó Ágival karonfogva (de mindenki karon fogva állt) körülbelül a negyedik-ötödik sorban állhattam. A balkonon a rácsok mögött kevés, de géppuskás (talán) határőr állt. Egy ember (nem emlékszem, ki) a pártházból kijött a balkonra és kért bennünket, mint diákokat, hogy menjünk vissza az egyetemre tanulni, az a dolgunk. (Aznapi reggel biztos, hogy már kiadta Baróti rektor az oktatás felfüggesztésére az ukázt.) A nem túl magabiztos beszédre a válaszuk ott volt: „Mögöttünk állnak a munkások és a parasztok!”. A Tisza partján közvetlenül állt egy teherautó, ahonnan a munkások zászlót lengettek. A lenező és nevetgélő válaszainkra keményebb követelés következett. Több jelszó hangzott el. Az enyém (erre egyébként, mai fejemmel, nem vagyok büszke): „Kötelet minden kommunistának!” azonban hirtelen felkapott lett, és nagy hangerevével visszhangzott mögöttünk, majd végigterjedt a kígyón. A párt-ember visszahúzódott, fölolvasták a MEFESZ-pontokat, aztán békésen hazamentünk. A következő napokban is történtek voltak események, amelyeket felsorolok, de sajnos a pontos dátumokra nem emlékszem. Az egyik ilyen: a Takaréktár utca vége, ahol Baróti ment a menet elején – a tömeget csitítva. Megint körülbelül a hatodik-hetedik sorban állhattam, amikor elhangzottak a lövések. Kiáltottam, hogy „Nem kell félni, vaktöltények ezek!”, de kb. két-három sorral hátrább *Schwartz Lalit*, akit lényegében 1949 óta nem biztos, hogy láttam, meglőtték, és meg is halt.

– *Ismerte Schwartz Lajost?*

– Schwartz Lali farkaskölök volt, mint én az 598-as báró Jósika Miklós cserkeszcsapatban a háború után. Lehet, hogy egy ideig egy elemibe jártunk, de erre nem emlékszem... A tüntetés után apám, *Bódis Lajos* fogorvos és *Vadász Karcsi* bácsi fogorvos (sebész) sok sérültet kezeltek a kórházban. Apám nemcsak megengedte, de kérte, hogy menjek velük segíteni. Orvostanhallgató voltam, de közelről még nem láttam súlyos sérültet. Az operációs teremben elájultam, de ennek ellenére, hatására, elköteleztem magam: az orvosi léthez. (Noha eredetileg matematikus akartam lenni, de ez másik történet.)

– *Részt vett még utcai demonstráción?*

– A városházáról levették a vörös csillagot, amit elvittünk a hídra. Orosz katonák, akik akkor már levették a saját vörös csillagaikat, kokárdát tűzve segítettek a csillag Tiszába dobásában. Nem tudom ma már, hogy sikeres volt-e, mert nagyon nehéznek bizonyult. Azt hiszem, sikerült, de biztosan nem én adtam az utolsó lökést.

– *Kialakult valamiféle kapcsolat az oroszokkal?*

– A Gizella téren a tankok orosz katonáival „beszélgettünk”. Itt tudtam meg először, hogy ők azt hitték, Szuezbba tartottak. A Szabad Orosz Rádiót (az orosz nevére nem emlékszem, biztosan a Free Europe orosz változatát) hallgatták a tank rádióján.

– *Az egyetemisták gyűléssorozata folytatódott?*

– Az új Nagy Imre koalíciós kormány és a többpártrendszer kimondása után is gyűlést tartottak az Ady (Szukovaty) téri pályán. A nagygyűlésen már nem emlékszem, kik voltak a szónokok, de úgy hiszem, Perbíró lehetett az egyik. Valaki bemondta, hogy (nem biztos, hogy a pontos szavakra emlékszem) „Nekünk ide zsidó nem kell” (nem „koll”-t mondott). Persze bántott, de a kívánságot nem szekundálta más. Azonban most is szégyellem magam, hogy akkor nem nyilvánítottam ki hangosan, hogy márpedig én zsidó vagyok (nem vallásilag, mert római katolikus vagyok). Úgy emlékszem, lecsitították az embert.

– *Hogyan lett nemzetőr?*

– Nemzetőrnek jelentkeztem. *Kendi Jóska* – a szegedi Honvéd

kiváló birkózója csapattársam – volt a helyi Nemzetőrség egyik parancsnoka. Amikor találkoztunk, teherautóval indult, éppen a kommunisták lincselése elleni akcióját vezette, nagyon büszke volt, de én is rá. Egy évtized után, ha jól emlékszem, nagyfai internálása után találkoztunk. Lábát, családi életét tették tönkre. (A Putyi közben kiment Ausztráliába.)

– *Nemzetőrként aktivizálta magát?*

– Az első egyetemi nemzetőrgyűlésre büszke vagyok, noha népszerűtlen lettem. Amikor a fegyvereket átvettük, én azt javasoltam, hogy a fegyverek maradjanak ott, mi csak akkor vegyük ki, ha szükség lesz rájuk, noha csak akkor kellene, ha az oroszok vissza jönnek. Ez nem volt valami népszerű, lehurrogtak. Ugyanis azt javasoltam, hogy ne mi vegyünk fegyvert (noha vettem), de menjünk és szervezzük meg a hadsereget, mert az oroszok visszajöhetnek. Ezt is lehurrogták. Aztán november 4-én az egyetemi nemzetőr csoportból már csak kevesen maradtunk. A Tisza partján kuksoltunk, hogy lőjük az oroszokat. Hál' Istennek mégsem lőttünk, részint a tankok nagysága és saját értelmetlen akciónk felmérése miatt. Akik ott kuksoltak, azokra nem mind emlékszem, de jelen volt *Gömör Béla*, *Basch András*, talán *Rengei, Roeck Bandi*, talán *Veszeloovszky Iván*, talán *Ambrus Lakatos Feri* (aki nem volt egyetemista, de a gimnáziumból hozzánk tartozott). (Gömör Bélát – akinek a szülei tanárok voltak, s nagymamám és édesanyám is tanítottak a Tömörkény, de előtte Szent Erzsébet gimnáziumban – még meg tudom kérdezni, talán emlékszik rá.) A Boszorkányszigeten rejtettük el a géppisztolyokat. Másnap, talán november 6-án egyetemi gyűlés volt, úgy hiszem, a MEFESZ égisze alatt, kevés résztvevővel (a vidékiek mind hazamentek már korábban vagy november 4-én, diákok alig voltak itt). Akkori beszédemre jobban emlékszem. Egyrészt az orosz, bizánci hatalmat támadtam, mint emberellenes ideológiát. A beszéd lényege az volt, hogy feladatunk: szervezetünket, a MEFESZ-t megtartani, nem hagyni szétbomlani, és ha szükséges, illegálisban tovább élni. Javasoltam, hogy foglaljuk vissza a szegedi rádiót, hogy beolvastathassuk követeléseinket, amelyekben persze megint benne volt az orosz csapatok visszavonása.

– *Milyen volt akkor a hallgatók egymással való kapcsolata?*

– Október 23. után sokan hazamentek. Akik maradtak, sokszor

csak szegediek, testvériesen, semmilyen „osztályt” vagy családi, vallási különbséget nem ismerve közeledtek egymáshoz.

– *Hogyan jellemezné az '56-os napok hangulatát?*

– Nem emlékszem vádaskodásokra – még olyanokkal sem, akik bizony megérdemelték volna.

– *A MEFESZ követelései közül melyekkel értett leginkább egyet?*

– Az az igazság, hogy nem emlékszem részletesen a pontokra, de azt tudom, hogy milyen gondolatokat dobtam be: „Ki az oroszokkal!”, független demokrácia (többpártrendszer).

– *Miként terjedt városivá, majd országossá a szegedi egyetemi megmozdulás?*

– Valamikor az október 23. előtti napokban több MEFESZ-es kari képviselőt bíztak meg, hatalmaztak föl (és ha jól emlékszem, valami utazási költséggel láttak el), hogy hivatalos kapcsolatot vegyenek fel más egyetemekkel – elsősorban Budapesttel. Ezek a küldöttek elsősorban a Budapestről Szegedre iratkozott kollegáink voltak. Ha jól emlékszem, volt egy, azelőtt a DISZ-ben jeles társunk, talán *Lejtényi András*, aki személyesen gyűjtötte az egyedi emóciókat, követeléseket, és végül is kidolgozta a pontokat.

– *Az orvosegyetem (illetve az orvostanhallgatók) milyen mértékben vett(ek) részt az 1956-os szegedi történetekben?*

– A magam kapcsolati perspektívája – elsőévesként – a diákok voltak. Noha személyesen jól ismertem igen sok professzorunkat (*Ja-ki, Hetényi, Korpássy, Kramli Ivanovics, Láng, Karády*), nem voltam velük ilyen téren kapcsolatban.

– *Ön szerint miért éppen Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom?*

– Általánosságban annyit: az elnyomó és központilag kontrollált rendszerekben nagyon nehéz szervezkedni. Az ideológiailag motivált rendszerek félelemgerjesztéssel és az emberek egymás közti gyanakvásának állandó fenntartásának elvével uralkodnak. Lásd például *Koestler: Darkness at noon* és *Orwell: Animal Farm* című regényeit, de ugyancsak a *Ninocskát* (*Lengyel Menyhértől*) a kommunista uralmak kezdetén, sokszor adatok nélkül keletkezett dokumentumait,

mely bemutatja a gyanakvások rendszerét. Persze az *Angi Vera* című film – jóval később – talán legpregnansabban ábrázolja az ilyen körülmények hatására létrejövő végső emberi árulás folyamatát... A kommunistáknak és a náciknak előnye volt: nem centralizált, elnyomó hatalommal akartak szembeállni. Ilyen körülmények közt a kisvárosi és családi, sokszor generációkra visszatekintő kapcsolatok eszenciálisak: nem rögtön, de lassan bízunk egymásban az ötvenes évek közepén. Így keletkeztek – gondolom – a poznani és később a kelet-német kommunizmus végét előkészítő lipcsei megmozdulások is.

– Helyére került-e máig az, ami 1956-ban történt? Méltó-e 1956-hoz az 50. évforduló?

– Szememben egy sikeres 1956 az 1948-as forradalom céljainak és gondolatainak a szabadság, a humanizmus, a liberalizmus megvalósításához vezetett volna. Ehhez a külső feltételek ma adóttak, de szükség van arra, hogy politikusaink az emberért és nemzetért felelős reformnemzedék belbecséhez és felelősségvállalásához mérjék önmagukat.

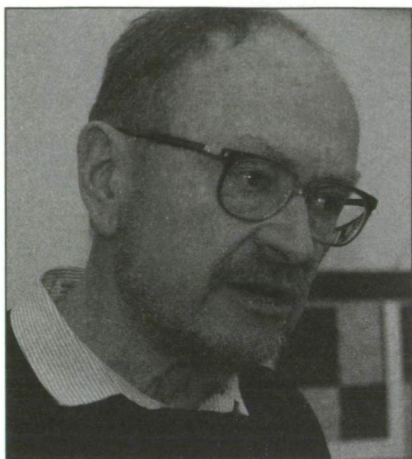
Szeged – New York, 2006. szeptember 18.

A TUDÓSREHABILITÁCIÓ HÁTTERE

BESZÉLGETÉS CSÁKÁNY BÉLÁVAL

– *A szegedi egyetem egykori rektorával, Baróti Dezsővel készített interjúnk „ellenpontozásául” a Délmagyarország 1957-es számaiból idéztünk. Ott olvashattuk, hogy a tudományegyetem mai rektora, Csákány Béla másokkal együtt „jelentős munkát végzett a Barótiék által hátrahagyott ellenforradalmi csődtömeg felszámolására”. Kérem, mondja el, hogy 1957-ben milyen minőségben tevékenykedett Ön az egyetemen. Mutassa be az akkori Csákány Bélát!*

– Az idézett újságcikknek négy szereplője van, s közülük már csak én élek. A szerző Szabolcsi Gábor, aki írásában Bólya Lajos rektort és a rektori hivatal két munkatársát, engem és Sonkoly Pált úgy említi meg, mint akik az egyetemi konszolidáció munkálataiban fontos szerepet játszottak. Bólya Lajos, a jogi kar docense – aki korábban a felvidéki Sarlós mozgalom tagja volt – ’57 április 1-jétől kapta meg a rektori megbízatást. Sonkoly Pál mint nyelvszakos tanár, a rektori hivatal oktatási előadója volt – 5 hónapig. Én a rektori hivatal titkára voltam 1957. április 5-től szeptemberig. Ennek az a története, hogy az orosházi gimnáziumban tanítottam, amikor ’57 tavaszán hazalátogatva a Kárász utcán találkoztam Karácsonyi Bélával és Székely Lajossal, akik az egyetemi pártszervezetben tevékenykedtek. Ők ismerték *politikai állásfoglalásomat, mely meglehetősen konzervatív volt abban az értelemben, hogy igyekeztem a már megragadott eszméket és eszményeket magam számára konzerválni, azaz megőrizni.* Tehát a politikai állhatatosság – mely valószínűleg a XIX. században volt utoljára erény – szerepel(t) politikai jellemképemben. Az MSZMP-nek – mint az egyetlen marxista pártnak – megalakulásakor a tagja lettem. Ők tudták ezt, s elmondták, szívesen vennék, ha középiskolai tanári ténykedésem helyett az egyetem rektori hivatalában mint rektori titkár dolgoznék, mert jó lenne, ha a párt átvenné az ilyen kulcspozíci-



Csákány Béla

Fotó: Schmidt Andrea

ókat. A korábbi rektorral, Baróti Dezsővel április 6-án találkoztam, akinek mint a hivatal új munkatársát mutattak be.

– Őt még abban a hónapban letartóztatták.

– Jőmagam akkor nem vettem részt az egyetemi pártvezetésben, így mit sem tudtam a rektor letartóztatása körüli dolgokról. A pártvezetőség egykori tagja mostanában mondta el nekem, hogy Baróti '57 márciusi beszéde – amit én nem hallottam, mert Orosházán voltam – után a felsőbb párt-

szervekkel konzultáltak arról, hogy Baróti, aki szemmel láthatóan a konszolidáció vonalába nem áll be, ne legyen rektor. De letartóztatására és arra, hogy elítélik, egyetemi tanári címétől megfosztják, álmukban sem gondoltak. *Raktori titkárként nekem csupán az volt a tennivalóm, hogy olyan hivatalnok legyek, aki elég fiatal és naiv ahhoz, hogy ezekbe a dolgokba beletanuljon, s akiben az egyetemi pártszervek megbízhatnak.*

– A „konszolidációval” együtt járó fegyelmi ügyekről – elbocsátásokról – mit tudott? Mi volt az Ön feladata?

– Ekkor indultak meg, s rektori titkárságom alatt zárultak le a *professzori fegyelmi ügyek*, mégpedig elbocsátó határozattal. Ezen fegyelmi ügyeknek az *adminisztrációs előkészítésében én lényeges szerepet játszottam*. Az akkori miniszter nevezte ki a fegyelmi biztost *Trencsényi-Waldapfel Imre* személyében, aki ebben a minőségben *éjszaka dolgozott*. Budapesten nappal végezte a munkáját, az autóban ide, majd visszamenet aludt, éjszaka pedig kihallgatásokat foganatosított. Ezen kihallgatásokra az érintett professzorok – *Fodor Gábor és Bónis György* – és a tanúk értesítése az én feladatomból volt. A szerepem az volt, hogy rektori titkárhoz illő udvariassággal bonyolítsam le ezeket. Egy olyan

esetre azért emlékszem, amit szívesen kihagynék az életemből. Egy alkalommal Trencsényi-Waldapfel telefonon leszólt, hogy most nem tud jönni, de Bónis professzornak tegyem föl ezt és ezt a kérdést, s a válaszokat rögzítse a jegyzőkönyvvezető. Mindketten kínosan éreztük magunkat... Ezen ügyekben a *miniszter hozott határozatot*, a helyi szerveknek nem volt beleszólásuk.

– Annál inkább a docensek és a náluk alacsonyabb tudományos fokozattal bíró oktatók, illetve a hallgatók ügyeibe! Mit tud ezekről?

– Fegyelmi ügyekkel – tudomásom szerint – két tudós foglalkozott: Wagner Richárd professzor és Szalay István biológus docens. Szalay „igyekezettel”, Wagner „atyai módon” végezte feladatát, így keményebb döntések születtek a Szalay-féle bizottságban. Ezekkel az ügyekkel csak annyi kapcsolatunk volt, hogy a bizottságot megbíztuk, a határozatokat pedig továbbítottuk a főhatóságnak. Hallgatók ügyében a tanulmányok folytatásától örökre eltiltó döntés – emlékezetem szerint – csak a külföldre távozottak esetében született. Én csak három olyan oktatóról tudok, akiket elbocsátottak az egyetemről. Emlékezetem szerint a karokon különbözőképpen ítélték meg a később kifogásolhatónak minősülő '56-os tetteket. Ennek oka, hogy a TTK-n dolgozók az „anyag gyermekei”, míg hasonló megtisztelőt a másik két kar oktatóiról nem tudok elmondani. Elnézést kérek az enigmatikus fogalmazásért.

– Rektori titkári teendőinek ellátásában nem zavarta, hogy nem az egyetemen élte meg '56-ot?

– Különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül végeztem a fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos adminisztrációt, mert a szóban forgó jeles emberek közül csak Fodort ismertem, akinek „politikai állhatatosságában” úgy éreztem, csalódtam. Pedig nyilván az munkált benne, amit Aczél és Méray Tisztító vihar című könyvében ír le, s amit én magam is átéltem a József Attila Kör egyik szervezőjeként. Azóta rájöttem: mindenki nézete fejlődhet.

– Ön, aki rektori titkárként részese volt a konszolidációnak, rektorként miért kezdeményezte a szegedi egyetemről politikai okból eltávolított tudósok rehabilitációját?

– Akkor indítottam el az akciót, amikor úgy éreztem, realitása van.

Az elmúlt időszakkal kapcsolatos véleményem – olvasmányélményeim és tapasztalataim alapján – sok vonatkozásban fejlődött, itt-ott meg is változott.

– Az Ön felfogásában mint jelent a rehabilitáció? Anyagi jóvátétel vagy gesztus?

– Az egyetem szegény, de a kormányzat külön pénzt biztosít az anyagi jóvátételre. Úgy tudom, ez a része nehezen megy a rehabilitációnak. Az elgondolásom, hogy azok az oktatók (vagy ha már nem élnek, hozzátartozók), akik sérelmet szenvedtek, decemberi tanácsülésünk után kapják meg az egyetem nyilatkozatát arról, hogy az egyetem úgy tekinti, az akkor tett intézkedéstől – akár a minisztérium, akár az egyetem hozta – elhatárolja magát.

32 NÉV A LISTÁN

Az ön- és múltbírálás, a rehabilitációs hullám elérte a felsőoktatást. A Szegedi Tudományegyetem rektora ez év nyarán jelentette be, hogy a katedráról politikai okok miatt száműzött oktatókat rehabilitálja az Egyetem Tanácsa.

A rehabilitálandók listáján egyelőre 32 név szerepel²⁶ – tudtuk meg Tóth Károlytól, a JATE főtitkárától. Meglepő, de az Egyetemi Tanács decemberre tervezett döntése előtt 2 hónappal nem lehet tudni, mennyire teljes a névsor. Az Egyetemi Almanach átlapozásával indult a rehabilitálásukat „kiérdemelt” oktatók névsorának összeállítása. A támpont: az életkorhoz viszonyítottan korainak számító nyugdíjazás, illetve a „sorsfordító” esztendő (1948-49, '50-es évek eleje, 1957) és az egyetemről történő távozás időpontjának összevetése. A következő lépés egy, a rehabilitálást előkészítő bizottság létrehozása volt, melynek vezetője a JATE főtitkára, tagjai: Anderléné Sajti Enikő, Raffay Ernő, Giczi Zsolt (Új és Legújabbkori Történeti Tsz.), Ilia Mihály (II. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tsz.), Ruszoly József (Jogtörténeti Tsz.) és Szentirmai László (Központi Könyvtár). Mivel az almanachban csak az egyetemen oktató docensek és professzorok munkásságáról olvashatunk, az alacsonyabb tudományos fokozattal rendelkező rehabilitálandó tudósok számbavételében elsősorban erre a bizottságra, illetve ezen ad hoc testület tagjainak emlékezetére hagyatkozhat a JATE vezetése. Az emberi emlékezetet az Országos Levéltárban végzett kutatómunka egészíti ki. A bizottságnak még nagyon sok a tennivalója: nevek, lakcímek, hiteles dokumentumok, s az esetek többségében örökösök után kutat...

Szegedi Egyetem, 1989. november 13.

²⁶ A rehabilitálandók listáját, a JATE ET állásfoglalását e kötet 333-338. oldalán közöljük.

FEJÉR DÉNES:

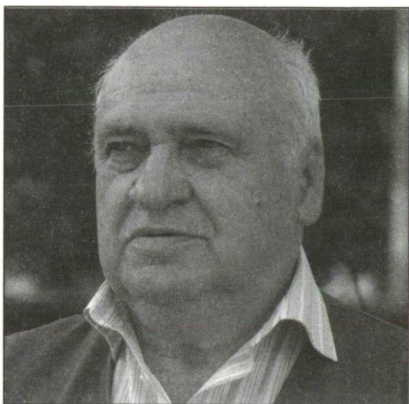
„NEM ALAKÍTANI AKARTAM AZ ESEMÉNYEKET, HANEM ISMERNI”

Semmit nem bánt meg és semmit sem tenne másként, ha újra lehetősége nyílna a cselekvésre – írta Fejér Dénes a bolsevizmus elleni szabadságharcosok regiszterében megjelent visszaemlékezése összegzéseként. Az 1956-os forradalom szegedi eseményeinek részeseként és tanújaként azt mondja: az eredmény reményében lehetett és kellett tenni – mindent, amire csak képesek voltak. De '56-ról beszélgetve nemcsak a történelmi pillanatokat, hanem a tanárképző főiskola ötvenes évekbeli hangulatát, a forradalom szereplőit és '56 utóéletét is szókimondó történetekkel illusztrálja.

– Az özvegyasszony ács fiából hogyan lett magyar-történelem szakos főiskolai hallgató az ötvenes években?

– Belőlem soha nem lett volna úgynevezett értelmiségi, ha nem kerülök *Vajda László* kezébe. Nagyon szerettem olvasni, de távol állt tőlem a magas irodalom. Ehhez az is hozzátartozik, hogy bennünket kibombáztak '44-ben, ezért átmenetileg lementünk a Délvidékre, Horgos-Királyhalmára. A bátyám a szovjet fronton katonáskodott, a nővéremmel együtt próbáltunk anyáknak segíteni... Felső fémipari iskolába, vagyis géptechnikumba szerettem volna járni. De hiába töltöttem egy évet műhelyben, mint ahogy ez akkor az első osztályba lépés föltétele volt, mert mire karácsonyra a Délvidékről visszaértünk, a ház félig romban állt, s özvegy anyám nem tudta előteremteni az iskolakezdéshez szükséges pénzt, például a körzőre és egyéb felszerelésre valót. Így kereskedelmi iskolába kerültem, de egyáltalán nem érdekelt, nem is voltam jó tanuló... Engem, de a kort is jellemzi a történet: a Széchenyi téren a vaskorláton ültünk (azért nem a széken, mert azért tíz fillért

fizetni kellett volna), s megállt előttünk egy úr: „Jó napot fiúk! Mit csinálnak?” Mondtuk: „Tökmagozunk.” Erre ő: „Nem fáznak? Nincs kedvük bejönni oda, ahol melegebb van? Például a »lófarához«, a jogi karra? Ha nem jönnek, és nincs, aki tanuljon, minket elbocsátanak.” A legszélső fiú fölállt, és elment ezzel az egyetemi tanárral. Tudja, mi lett belőle? Jogász, legutóbb a büntető kollégium vezetőjeként hallottam róla... *Én viszont nem akartam „értelmiségi” lenni.*



Fejér Dénes
Fotó: Schmidt Andrea

Gyerekoromban katona szerettem volna lenni – apám nyomdokain, aki utász altiszt volt, de fiatalemberként, amikor megkaptam a behívót, már egyáltalán nem volt kedvem a katonáskodáshoz, meg aztán anyámnak is szüksége lett volna az én itthoni támogatásomra. Behívóval a kezemben összetalálkoztam egy lány ismerőssémmel. Már októbert írtunk, de a lány – akinek egyébként akkoriban udvarolgattam – azért, hogy megmentsen a katonaságtól, elvitt a tanárképző főiskolára Vajda Lászlóhoz, aki elbeszélgetett velem az irodalomról, az olvasmányaimról. Volt miről mesélnem, mert bár *drága anyámnak alig volt pénze, de azért vett könyveket*, például az Erdélyi Szépmíves Céh díszkötéses teljes sorozatát. Ezeken nőttem föl, Tamási Áron és Nyíró József regényein. Ám én is a Tarka regénytár tízfilléres példányain kezdtem a közművelődést... Egész délután beszélgettünk Laci bácsival, aki ezután beküldött Simoncsicsnéhoz a tanárképző főiskola tanulmányi osztályára azt üzenve: felvételiztetett, és javasolja a fölvételemet, vagyis holnaptól járhatok az első évesek óráira... Így hát Vajdának köszönhetően lettem én az, aki...

– Ez jellemzi, milyen volt az ötvenes években a szegedi tanárképző főiskolán a hangulat?

– Nem. Ez a történet Vajdát jellemzi. Az viszont a tanárképző főiskolai, illetve a szegedi légkört jellemzi, hogy Vajdát és Vajtai Pista

bácsit (akinek a lányával, Vajtai Évával évfolyamtársak voltunk) Ladányi Benedek kirúgta a főiskoláról. Ez az ötvenes évek legsötétebb időszaka...²⁷

– *Ladányi Benedek pedig az egyik leghírhedtebb pártvezető.*

– Ladányit, aki eredetileg szabósegéd volt, jól ismertem, mert mozgékony fiatalként például a MADISZ környékén elő-előfordultam. Egyszer elmesélt nekem egy történetet arról a kis házról, amelyik a Dóm téren, a mostani Somogyi Könyvtár helyén állt. A házon egy márványtábla hirdette: „*Itt volt az »Irodalmi Tető«, ahol megfordult ...*” – és több író nevét is felsorolták. Én naponta jártam arra, mikor egy alkalommal észrevettem: a táblát szétverték. Aztán, évek múlva Ladányi mesélte, hogy ő verte szét azt a táblát, mert „piszkos fasiszták” neve szerepelt rajta... Ez a Ladányi lett Szegeden a párttitkár, mikor Vajtai Pista bácsi esztétikai fejtegetése megjelent a Tiszatájban. Ladányiról nem feltételezem, hogy – ha egyáltalán olvasta – értette annak az írásnak a lényegét, mert szerinte az a szocializmusra és a diákságra ártalmas. Tény, *e Vajtai-tanulmány lett a vita alapja*, s Vajda szót emelt Vajtai mellett. (Ez 1956 előtt nem sokkal történt, s az esetről meglévő emlékeimet megírtam, a Tiszatájban meg is jelent.) Ez a történet személyesen is érintett: a József Attila Kör első ülésére azért mentem el, mert kíváncsi voltam, mi lesz a Vajtai-Vajda ügy folytatása...

– *Miért gondolta, hogy terítékre kerül a Vajtai-Vajda ügy? Egyáltalán: milyen emlékképek rögzültek Önben a József Attila Kör első és egyetlen üléséről?*

– Megjelent a „Délmagyarban” 1956 októberének első hetében, hogy megalakult a József Attila Kör, és felsorolták az elnökség tagjait. Ott olvastam az egyetemi tanárok neve mellett Földi Lajosét. A József Attila Kör első ülésének időpontjáról, helyszínéről és témájáról is szólt a hír. Azt egyébként Csákány Béla mint a DISZ városi vezetője kezdeményezte – október 10-én. Érdekelt a meghirdetett téma – „*Az értelmiség helyzete Szegeden és az értelmiségi politikáról szóló párthatáro-*

²⁷ Bővebben ír erről Nagy István: „...a fiatal szívek forradalma.” – *A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban* című könyvében (Szeged, 2005, Kiadja: a Bába Kiadó, és az SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó).

zat”. Akkoriban korrektorként dolgoztam a Szegedi Nyomdában. Előtte viszont gépkocsivezetőként is, miután a Szabad Néptől kirúgtak. A TEFU-nál összeakadtam egy *Földi Lajos* nevű taxisofőrrel. Kiderült számomra, hogy ÁVH-s főhadnagy. El is mondtam a József Attila Kör első ülésén. Ez úgy történt, hogy beadtam a cédulát, hogy hozzá akarok szólni, és Osváth Béla, mint elnök elsőként nekem adott szót. (Előtte előadást tartott Osváth Béla, Ábrahám Tóni – az értelmiség szegedi helyzetéről, megadták a politikai alapvetéseket.) Előhúztam a zsebemből a Délmagyarországot, fölolvastam a hírt, mely szerint a József Attila Kör elnökségének Földi Lajos mint „a munkásifjúság küldötte” is tagja, pedig ő – folytattam – ÁVH-s főhadnagy, amit maga is megerősíthet, mert az előbb itt láttam az ajtófélfának dőlve az Auditórium Maximumban. De mikor arrafelé néztem, már nem találtam a szememmel, mert eltűnt. Közbekiabálások után *fölällt Péter László, s engem javasolt a munkásifjúság küldöttnének*. De ez nem jelentett feladatot, mert több ülés nem volt.

– *Földi Lajosról hogyan tudta meg, hogy ÁVH-s tiszt?*

– Az egyik sofőrtársam – Németh Matyi, akit Rücskösnek hívtunk – mesélte el, miután fegyelmivel elkerültem a TEFU-tól, és átmenetileg munkanélküli lettem. Matyi története: az ötvenes években feladatkoncentrálásra ment, például betakarítás idején összevonták azt a kevés teherszállító járművet, amivel rendelkezett az ország. Például Szegedről a Nyírségbe kellett menni almaszüret idején. Matyi azt mesélte, Földi az ő váltótársa volt, mikor dolgozni mentek Nyíregyházára, s Debrecenben laktak, de Földi szinte minden este az Aranybikába járt, annyira sok pénze volt. Egyszer Matyit is magával hívta egy „éjjeli fordulóra”. Két gépkocsihoz három ember tartozott – az akkori munkaszervezés rendje szerint, így ment éjjel-nappal a fuvarozás. Matyival Földi ment. Megrakodtak almával, s éjjel elindultak Zala megyébe – menetlevél nélkül. Matyi úgy mesélte: mikor a kocsit megállította a rendőr, Földi még az ablakot sem húzta le, benyúlt a zsebébe, valami papírt kihúzott és megmutatott, erre a rendőr tisztelgett, s mehettek tovább. Ez négyszer megismétlődött, míg leértek Zalába. Amikor Lajos elaludt, Matyi benyúlt a zsebébe, s megnézte, mi az a papír: ÁVH-s főhadnagy igazolvány volt. Ezzel az egy fuvarral annyi pénzük lett, hogy szinte nem tudták elkölteni... Na ezt a Földi Lajost jelölték a József Attila Kör munkásifjúsági küldötteként.

– *Ez a történet nagyon „örvenes évekbeli”. A Szabad Nép újságírójaként milyennek látta Magyarországot?*

– Diákkoromban rendszeres szerzője voltam a Délmagyarországnak, mégsem vettek oda a főiskola elvégzése után. Viszont hívtak a Szabad Nép szerkesztőségébe, ami nagy dolognak számított. Kornai, a ma világhírű közgazdász vezette az ipari rovatot, ahol én is dolgoztam. Aztán írtam Pincésinél a mezőgazdasági rovatnál; Fekete Sándornál a kultúra rovatban; Kornai feleségénél, *Laky Teréz-nél* a belpolitikai rovatban. De mindenhol előre megmondták, miről szóljon a cikk. Viszont mikor elmentem vidékre, épp az ellenkezőjével szembesültem, mint amit mondtak, hogy írnom kell. Elképesztő élményeim voltak: 25-26 éves voltam, de egyszerűen nem tudtam, hol vagyok?! Ez nagyon megviselt... Például Dobozí Imrével elküldtek kulák riportra, hogy tanuljam a szakmát. Imre nagy mesélő, jópofa ember hírében állt, de én a velejéig aljas embernek ismertem meg. Hogy támadnak a kulákok? Ezt kellett földeríteniünk. Elmentünk vagy hat helyre, de sehol nem támadtak a kulákok. Bölcskére, a Duna mellé is eljutottunk. Akkoriban szokás volt, hogy üzemi munkásokat helyeztek ki tanácselnököknek – Bölcskére egy csepeli munkást, akivel mi nem is találkoztunk. Ellenben a nagybajszú, joviális Dobozí a faluban ezzel is, azzal is váltott néhány szót, s bár mindenhol vele voltam, a kulákok támadásáról nem beszélt senki nekünk Bölcskén sem. Egyszer csak bejelentette: minden megvan a cikkhez, indulhatunk vissza a szerkesztőségbe. Én nagyon csodálkoztam. Két nap múlva, folytatásokban megjelent a „*Bölcskei-ügy*” című Dobozí írás. Abban részletesen leírta, hogy azt a Bölcskére helyezett munkást egy kulák prostituált hogyan hálózta be... A cikke megjelenése után két nappal személyesen, zokogva kereste Dobozit az a nő, akit a cikkében vádolt. Kiderült: sóprűkötő az apja, s mivel volt egy üres szobájuk, hát kiadták a tanácselnököknek, de a férfival szóba se állt... Aztán Békéstarhosról is szörnyű dolgokat tudnék mesélni... Laky Teréznek, a rovatvezetőmnek megmondtam: el akarok menni. Akkor telt be nálam a pohár, amikor a Béke Világtanács bécsi ülése után „visszhangot” kellett hoznom az üzemekből. Hiába jártam a gyárakat, minden helyen elmondták: miért nem inkább a fizetésről és a bajokról írok, nem érdekli őket a világtanács. Végül találtam egy párttitkárt, aki szinte tollba mondta, ami a Szabad Népeknek kell, de

én azt hittem, szétmegy a fejem, nem is tudtam mit írni... Bethlen elvtárshoz (aki egyébként a tévés műsorvezető Bethlen János apja), a főszerkesztőhöz hívtak, aki ordítani kezdett velem... Kirúgott. Aztán nem sokkal később, amikor Bethlent leváltották, Fekete Sándor visszahívott... Aztán „anyaggyűjtés” jelszóval sofőrököttem a TEFU-nál. Így magamtól távoztam a Szabad Néptől, ahol annyira fölháborító és hazug dolgokat tapasztaltam, hogy ott hagytam az újságíróskodást... Aztán visszajöttem Szegedre, s kérvényt írtam, hogy legalább nyomdai korrektorként elhelyezkedhessek.

– Hogyan viszonyult a forradalmi eseményekhez? Milyen szerepet vállalt föl és mit nem?

– Egy újságíró, mint Ön is, megérti, mit jelent: nem alakítani akarom az eseményeket, hanem ismerni. Nem mondom, hogy nem szóltam bele, mikor úgy éreztem, beleszólhatok, mert jobbat tudok, mint amit más javasolt. De én inkább azt akartam tudni, hogy ki mit és miért mond. Örök életemben újságíró akartam lenni, izgattott, hogy földerítsem, mi hogyan történt.

– Az egyetemi '56-os események közül melyiknek volt részese – újságíróként?

– Elmentem az október 20-i nagygyűlésre, amiről ugyancsak a Délmagyarból szereztem tudomást. Bóday Palival együtt a főszerkesztő, Nagy Pista küldött el minket tudósítani.

– Miért mentek „párban”?

– Bóday Pali számomra a Délmagyar első főszerkesztője volt. Az első kis inci-finci írásaimmal jelentkeztem a Délmagyarban, s főiskolásként rendszeresen bejártam a szerkesztőségbe. Egyszer például megkérdezte, mi jut nekem eszembe a szóról: disputa. Erről, aztán másról is beszélgettünk. Jó hangulat volt akkoriban a szerkesztőségben – például Koloszar Béla és hasonlók társaságában... De Bódayt kirúgták a főszerkesztőségből, mert kiderült róla, hogy „egy debreceni kulák, s be-furakodott a kommunista pártba és titoista kapcsolatai vannak”. Nem vitték el. A Faragó utcában élt, de kiközösítve, senki nem járt hozzá. Akkoriban azt beszéltek, azért nem vitték el, mert egy zsidó nő, Boda Livia volt a felesége, akitől – jó kapcsolatai révén még a gyűjtőtábor-

ból is kihozta a hadifogoly Palit – pszichiáter lévén a párton belül is tartottak, ugyanis ennek a foglalkozásnak akkoriban nagy volt a becsülete... Én viszont elmentem Bódayhoz kétszer-háromszor beszélgetni, bár a felesége nagyon flegmán fogadott. De kiderült, miért... Miután elvittek engem november 6-án az oroszok, s néhány hét után elengedtek, első utam Bódayékhoz vitt: „Itt vagyok, kint vagyok.” Pali azt mondta: „Mielőtt elmégy, szóljunk Lívianak, mert mondani akar neked valamit.” S Livia elmondta: „Azért voltam veled olyan undok, mert nekem meggyőződésem volt, hogy téged az ÁVO küld a Pali nyakára.” Ez Bódayval összekötött. De az is, hogy az október 20-i nagygyűlésről, a MEFESZ megalakulásáról közösen írtunk cikket, ami az 1956. október 23-i Délmagyarország vezércikke – „Az igazság keresésének útján” címmel.

– De nem emlékszem, hogy említénék a MEFESZ-ről szóló tanulmányok vagy szemelvények között. Mi az utóélete a Bóday – Fejér cikknek?

– Kiss Tamást megkérdeztem: „Nem találta meg a Délmagyar október 23-i vezércikkét?”. Ő azt mondta: Jancsák Csaba állította össze a kötetet.²⁸ A kérdésem megismételtem Jancsák Csabának. Ő azt mondta: minden szöveget Kiss Tamás hozott... Azt gondolom, hogy Kiss Tamás szemlélete más, amit kifejezett ez is... Őt hét évre ítélték, s úgy tudom, ötöt le is ült.* Ez pedig előkelő helyet biztosít számára az egykor elítéltek egykori és mai hierarchiájában, így a Pofoszban is. E hierarchia csúcsán egyébként a kegyelmesek állnak, akiket halára ítélték, de kegyelmet kaptak... E hierarchiában én jóval hátrébb szerepelek – a tizenegynéhány hónapos börtönbüntetéssel. De azt is tudni kell, hogy Fónay alapította a Pofoszt, ám öt évvel ezelőtt „kivált”, és Vasvári Vilmost választottuk országos elnöknek, ő pedig ösz-

²⁸ Fejér Dénes a Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956 – Szeged* című (Belvedere, Szeged, 2002) könyvre utal.

* Pontosan: Kiss Tamás 1957. május 29-től volt őrizetben és 1960. április 1-jén amnesztiával szabadult. Kiss Tamás és társai perének tárgyalása a Szeged megyei Bíróságon 1958. január 1-jétől február 10-ig tartott. Kisst ekkor 8 év börtönre, 10 év egyes jogoktól való eltiltásra és 500 Ft vagyoneklkobzásra ítélték, a börtönbüntetést a másodfokon eljáró bíróság csökkentette 5 évre. Bóday Pál és Fejér Dénes említett cikkének közlését e kötetben pótoljuk jegyezte meg Jancsák Csaba a *Belvedere Meridionale* Kiadó vezetője. (A szerk.)

Az igazság keresésének útján

A „Délmagyarország” vasárnapi száma már beszámolt a szegedi MEFESZ szombati nagygyűléséről.

A Szabad Ifjúság szombaton egyébként ezt írta: „Vihar van Szegeden”, vihar, amely egy pillanatra sem enyhül. Tiszító vihar ez is — ahogy először Méray Tibor nevezte igazi nevén országunk tisztuló társadalmi megmozdulását. A fővárosi írók, valamint a Petőfi-köri értelmiség után az elmúlt héten városunk egyetemi és főiskolás ifjúsága is megmozdult.

Az ifjúságnak, a nemzet reménységének sorsa évek óta egyre súlyosbodik úgyként mered társadalmunk elé. Az éregek lemondó legyintéstől — „a mi időnkben más volt az ifjúság”, — az újdonsült elméletig, amelyek cinizmus, léhaság, felelőtlenség, sőt erkölcstelenség elburjánzásáról beszéltek az ifjúság között — minden fajta féltérel hallottunk, mindent, ami elmarasztaló. És az elmúlt hét eseményei ebből a konstrukciós posványból egyszerre a haladás első soraiba dobta a mai szegedi fiatalokat. Nagygyűlés kedden, s aztán szinte mindennap. Sorra, a Tudományegyetemen, a Jogi Karon, a főiskolásoknál, az orvosok- és gyógyszerészeknél, s azután újra együtt, a közös nézetek végző bizottságára: megvitatni új szervezet szabályzatát és programját. Ekkorra ki is kristályosodott a megmozdulás snajtos arculata.

A felszólalások pontos szövegét a jegyzőkönyv örökíti meg; az újságról feladatok, hogy teljes képet adjon a nagygyűlésről. Nemcsak az igazat írja meg az eseményekről, hanem a valódit is.

Ha megkérdezzük tőlünk, mi volt a szombati nagygyűlésre, vagy akár a megelőző napokban tartott ifjúsági demonstrációkra legjellemzőbb, azt kell mondanunk, hogy az igazmondás iránti igény. — Természetesen ez nem jelenti, hogy a gyűléseken nem hangzott el jóindulatú lakkorás, vagy kevésbé jóindulatú akadémikus féligazság. Megnyugtató azonban, hogy az ilyen esetekben legtöbbször hallani, vagy érezni lehetett a tömeg tudatos, de legálább is ösztönös vétóját.

Az igazság iránt megnövekedett igény első sorban a sok hazugságtól való csömör szülötte. Ez a csömör persze egymagában nem lehetett ok arra, hogy az ifjúság az igazság keresésének útjára lépett. A képtelen és ostoba dogmákat végredményben mindig átfűtött a fiatalok, egészének ösztönrel tiltakoznak ellenük. Hiába volt azonban ösztönük egészséges, ha tudatukat a rettegés éveinek korlátai fogták körül.

A nemzetközi munkásmozgásban — és ennek következtében a mi pártunkban is — végbement változások adták meg e korlátok ledöntésének lehetőségét. A Szovjetunió Kommunista Pártjának huszadik kongresszusa nemcsak a szovjet, hanem a világ majdnem minden kommunista pártjában megindította azt a folyamatot, melyet rokan joggal neveznek a marxizmus renaissance-jának. Tisztán kell tehát látnunk, hogy az egyetemisták és főiskolások múlt heti megmozdulásai minden látszat ellenére sem véletlen, vagy csupán spontán jelenségek. Nem

értünk egyet azzal a professzorral, aki kijelentette egyik gyűlésen, hogy az ifjúság és a nevelők már évekkel ezelőtt ugyan így egymásra találhattak volna. Évekkel, de talán még hónapokkal ezelőtt sem volt mód a közös nyelven való beszélgetésre.

Most, hogy lehet — és kell is — beszélgetni, legfontosabb, hogy ezt a közös nyelvet megövjük minden veszélytől. Nem elsősorban az újonnan kínálkozó, vagy még esetleg kecsesítő talpaktól féltjük ezt a nyelvet — bár ez a veszély sem mondható jelentéktelenné. Sokkal nagyobb és közvetlenebb kísértés az igazság, a valóság retorikává való süllyesztése. Egyszerűen azért, mert az igazság és a valóság nem mindig és nem mindenkinek kellemes.

Az igazság iránti igény mellett tehát ki kell alakulnia az igazmondás iránti kényszernek is. Ez természetesen nem jelentheti a csálhatatlanság rossz emlékeztető követelményét senkivel szemben. Mindenki tévedhet tudtán kívül — de tudatosan senki sem téveszthet meg másokat.

Jámor óhaj maradna azonban mindez, ha nem kersznék a megoldás eszközeit és biztosítékait. Véleményünk szerint — a szabad, felelősségteljes élet velejáróiként — az igazmondás iránti kényszer legelső tárgyi biztosítéka a jó tájékoztatás. Sajnos mi még nem beszélhetünk jól tájékoztatott közvéleményről, legfeljebb egyes „jótájékoztottakról”. Magyarországon egyébként soha annyi „rémhír” nem terjedt, mint az ötvenes években. És talán igazuk volt az akkori bíres sajtófelelősöknek, akik sérnyen keresték a kőszia hírek mögött az ellenéget. Legfeljebb ott bíbiztak, hogy nem találunk magukra...

Aki a szegedi diákok gyűléseit meghallgatta, meggyőződhetett arról, hogy kőszia hírek bőven akadnak nálunk is. Az elmúlt évek — sok esetben szennyes — hagyatékát most csomagoljuk ki. Senki sem tudja pontosan, hogy mi van a lépcsésétes borítékokban, még gyakran maga a címzett sem. Mindenki találhat és néha a valójában apró szünnyögből, mely csak kelemen, de mőló szúrás okozza, otrombs elánt kerekedik.

Az igazmondást, a tiszta légkört ez a terhes hagyaték akadályozza. Gyónakvást és gyanúsítást, akadémikus retorizálást szől, ha nem intézzük el kellő módon és kellő időben. Nem személyi hajszákról, embertelen üldözetről van itt szó. Ebből elégünk volt. Azt hisszük, hogy a lezajlott embertelenség — az üldözettek, de az üldözők részére is — felejtethetetlen és gyanúságos lecke volt. Nyomás érv lett a humanizmus érdekében:

Pusztán arról van szó, hogy az igazság, a valóság tárgyi feltétele a jó tájékoztatás mellett meg kell alapozni a személyi feltételt is. Ez pedig a jó és tiszta lelkiismeret. A szó legkövetkezőbb értelmében: tehát nem gyónással, vagy flagellációval kozmetikázott, hanem a tények tisztázásával megüsttított lelkiismeret.

Bóday — Fejér

A Délmagyarország 1956. október 23-i címlapján Fejér Dénes írása

szeválogatta a maga csapatát, a maga elnökségét. Ebbe a testületbe föl-
kérte – többek között – Kiss Tamást és Fejér Dénest is. Kiss Tamás né-
met nyelvtudását is jól kamatoztathatja a Pofosz, mert a 18, egykori
„népi demokratikus” ország alakította Kommunizmus Üldözötteinek
Nemzetközi Szövetségében (INTER ASSO) az egyik vezető nyelv
a német. Én máshoz értek. S bár én is és ő is elmondtuk Vasvárinak,
milyen mozgatórugókkal tevékenykedő emberekkel dolgozom/dol-
gozik szívesen, mindketten az elnökségben maradtunk. Ugyanak-
kor hozzám való viszonya hozzájárulhat ahhoz, hogy elfelejtette
a Délmagyarország 1956. október 23-i vezércikkét megemlíteni a
MEFESZ-szel összefüggésben.

**– *Kimaradt-e valami a tudósításból? Vagyis: milyen benyomások
rögzültek Önben az október 20-i nagygyűlésen?***

– A tudósításból a lényeg kiderül. A részletek pedig az azóta már
nyilvánosságra hozott, akkor készült hangfelvétel alapján rekon-
struálhatóak... Ma is úgy gondolom, cikkünk címe – „Az igazság
keresésének útján” – kifejezi a fiatalok alapvető motívumát. A fi-
atalok politikai tisztánlátása sok irányba elterjedhet, de a legfon-
tosabb dolgokig, az abszolútumokig csak véletlenül jut. Akkor vi-
szont az igazság keresésének vágya hajtotta a MEFESZ
vezéralakját, Lejtényi Andrást is, s ez az érzés volt a résztvevők
számára is a legnagyobb élmény. Ugyanezt mondta az október 23.
okaként elhíresült mondat: „*Hazudtunk reggel, hazudtunk nappal,
hazudtunk minden hullámhosszon...*” is. A hazugsággal nem tud-
tunk már együtt élni... Ezért kiabálták be az újabb és újabb kö-
veteléseket, ami alapján a Lejtényi által előterjesztett vázlat bő-
vült, és végül összeállt a MEFESZ 16 pontos programja. Főleg
diákok (orvosok és gyógyszerészek) szóltak hozzá. Például Kádár
Dezső a gyógyszerészek közül, aki harsányságával is kitűnt. A ta-
nárok kevésbé szólaltak meg. Akkor például Perbíróról az volt a
benyomásom, hogy túlzottan óvatos, mert féltette azokat a diáko-
kat, akik egyre jobban belelendültek és szónokoltak. Nem lehe-
tett tudni, hogy mi lesz abból, ami ott az „audmaxban” elkezdő-
dött, vagyis hogy forradalom előtt állunk.

– *A Szegedi Nyomdában miként került a forradalmi események élére?*

– Ismertem a nyomdát, mert mikor a Szabad Népnél dolgoztam,

akkor is a gépteremben voltam szinte egészen az újság kinyomásáig. Fiatal ember voltam, s kegyelemből kerültem a Szegedi Nyomdába. *Ami tekintélyt adott, az a személyiségem.* Csak ennek köszönhetem, hogy beválasztottak a forradalmi testületekbe.³⁹ A *Szegedi Nyomdában ketten, Gabnai Jancsi és én csináltuk a forradalmat.* Később Gabnait titkos szavazással választották igazgatónak, engem pedig a 7 tagú igazgatótanács tagjának. Egyébként Gabnai zseniális, európai színvonalú gépszedő volt. Két embert váltottunk le: a párttitkár *Priskin Sándort* és az igazgató *Vincze Gyurit*, de dolgozhattak tovább. Megválasztottuk a nyomda 14 tagú munkástanácsát is, köztük engem s például *Horváth Margitot*. Mellettem ült ő és *Priskin* a választáskor, láttuk egymás céduláját: *Horváth Margit* (aki később MSZP-s lett) ugyanúgy rám szavazott, mint *Priskin*... *Kiss Rudolf* munkástanács elnökkel együtt a városi forradalmi bizottságba küldöttnek is megválasztottak a nyomdászok.

– *A néptanács gondolata hogyan született meg?*

– *Én találtam ki a kifejezést: néptanács.* A megalakítását célzó szervezkedés a tüntetésekkel párhuzamosan zajlott. A „Délmagyar” szerkesztőségéből jöttünk *Németh Ferivel*, s javasoltam, menjünk be *Tóth Bélához*, a *Juhász Gyula* kollégium igazgatójához, az egykori jezsuita rendház épületébe a mostani *Kálvária* sugárúton. *Suki Béla* is ott volt, de hívtuk még *Végh Joachimot*, talán még a *Fenyvesi Pistát* is. *Kovács Jóska* is velünk tartott. A Szabad Népnél eltöltött idő pozitív hatásának tudom be, hogy a környezetemnél bátrabban kimondtam, amit gondoltam, bár vezető szerepre sohasem aspiráltam. Mivel a *József Attila Kör* ülésén *Ábrahám Tóni* részt vett, úgy tűnt, hogy – mint a pártbizottság „népies eleme” – azok mellé a követelések mellé áll, amit képviseltünk. Ezért úgy gondoltam, vele kellene tárgyalni a néptanácsról is. Fölhívtam a városházán, mert reméltem, ott van október 25-én, este kilenc körül. Meg is találtam, és hívtam a kollégiumba, hogy beszéljük meg, mit lehetne tenni a helyzet rendezése érdekében.

³⁹ „A vállalatoknál alakult forradalmi szervezetek általában munkástanácsoknak nevezték (bár alakult néptanács is), míg az intézményekben (iskolák) forradalmi tanács, munkástanács, vagy forradalmi bizottság volt a nevük.” (Lásd: *A vidék forradalma*, 1956. Szerkesztette: Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – Budapest főváros levéltára. Budapest, 2003. 213 oldal.)

De a megyei pártbizottság ipari, azaz harmadtitkára nem mert eljönni attól félve, hogy letartóztatjuk. Azt mondta, menjünk mi a városházára. Erre fölkerelkedtünk: én Németh Ferivel beszélgettem, de Kováts Jóska is velünk volt. Mikor a körútra értünk, a cipőgyár felől vagy ötszáz fős tüntető tömeg közeledett. Kováts Jóska odaszaladt, elmondta, hogy megyünk tárgyalni a városházára, s azt is, hogy miről. Hívta magával a tüntetőket. Ahogy a városházára értünk, zárt kaput találtunk. Volt főiskolai tanárom, Végh Joachim mellettem állt. (Jó viszonyban voltunk – ő '22-es én '29-es születésű, így a korkülönbség sem volt nagy.) Azt kérdezte tőlem, hallom-e, hogy a kapun belül csőre töltötték a puskát, mozgott a závár. Attól tartott, hogy lelőnek minket. Én nem féltem. Mire kinyílt a kapu, Joachim elment a Stühmerrel átellenben a dívatházhoz, nézte a kirakatot. De végül sikerült behívnom... A városházán normálisan fogadtak. A szóvivő Kováts Jóska lett: ragaszkodott ahhoz, hogy *Dénes Leó* távozzon innen. Ott maradt tárgyalni Tombác Imre bácsi és Ábrahám Antal. Arról beszélünk, hogy alakítani kellene egy új társadalmi bázist, demokratikus választásokkal – vagyis fölvezeltük, mit gondolunk a néptanácsról –, ami átvenné a kialakult mozgalom irányítását. Mivel ezt nem akarták elfogadni, Kováts Jóska kiment az erkélyre, s az addigra ott összegyűlt tömeg előtt buzdító beszédet mondott arról, hogy a városházán meggyezés előtt állunk, s programbeszédként föl szólította az addigra a városháza elé vonuló tüntetőket, hogy holnapra (október 26-ra) minden szervezettől demokratikus választással küldjenek megbízottakat a városi néptanácsba, és azokat az embereket lássák el küldött igazolvánnyal. Utána Németh Feri is kiment, hogy mondjon néhány szót, de a kiváló költő nem bizonyult jó szónoknak... Így kezdődött a szege-di néptanács alakítása.

– *Ki volt Németh Feri?*

– A Délmagyarország munkatársa. Kiváló költő, aki a forradalom idején is írt verseket. Például a *Kövek a poggyászbán* című cikkét közölte a Délmagyar, s az írás üzenetét – hogy ők a kövek a poggyászbán, amit ki kell dobni, hogy haladni lehessen – Ladányi is magára vette. Így Németh Feri cikke hozzájárult Ladányi távozásához.

– *Milyen embernek ismerte meg Kováts Józsefet?*

– Mélyebben nem ismertem. De hogy hallatlanul bátor, az számomra

akkor derült ki, mikor – miután a József Attila Kör alakuló ülésén Földiről elmondtam, hogy ávós – azzal kezdte felszólalását: „Jöttem az ávó börtönéből...” Ez rokonszenvet keltett bennem. Igaz, volt benne egy kis teatralitás, de nagyon jó képességű vezető egyéniségnek ismertem meg... Nagy kár, hogy Kováts Jóskát – apja rendőrtisztviselői, vagyis osztályellenség volta miatt – Komócsin követelésére felakasztották! Kováts Jóska ugyanis nem ment el az országból, de nem valamiféle bátorságból, hanem azért, mert meg volt arról győződve: mindazért, amit ő tett Szegedért, talán nem mondanak köszönetet, de egy ujjal sem nyúlnak hozzá. Ugyanis például *M. Szabó Istvánt*, aki az ÁVH itteni vezetője volt, mikor Vasváriék szedték össze az ávósokat, a saját kérésére a Csillagba vitték, mert ott védettebbnek érezte magát. Aztán néhány nap múlva telefonon pingpongasztalt kért, mert nagyon unatkoznak... Hát ez volt az a „halállista”, amiért Kováts Jóskát fölakasztották...

– A forradalmi napokban Szegeden egyetlen halálos áldozat volt: Schwartz Lajos. Ön azon az október 26-i tüntetésen is szerzett személyes élményeket?

– Nem voltam ott a tüntetés elején, a lövés eldördülésekor, mert korrektúráztam, vagyis dolgoztam a nyomdában. De amint meghallottam: lőttek, a nyomda Kárász utcai épületéből azonnal a Széchenyi térre siettem. Mikor odaértem, Schwartz már holtan rá volt téve a fürdőből hozott napozópadra, ráterítették azt a zászlót, amit korábban ő tartott. Többen a vállukra vették, a városháza előtt vitték, mert a Széchenyi térre változatlanul nem lehetett bemenni, a katonák sorfalat álltak. Én mentem a tömeggel az Ady térre az „audmaxba”, amit a forradalom központi helyeként tartottak számon a szegediek. Ott letették a holttestet az előadói asztalra... Nagy volt a megrendülés és a félelem.

– Az Auditórium Maximum, vagyis az egyetem szellemisége hatott a városra?

– Semmiféle tekintélye nem volt az egyetemnek Szegeden – egyszerűen nem törődtek vele. Hiszen a kommunizmus értelmiségellenes volt, a szavak szintjén a munkásoké volt a hatalom. Az önálló ítéletalkotásra képtelen tömegekkel elhittették: ez az érdekük. Az az erő, ami 1956-ban hatott, az egyetem erejénél százszor többnek tűnt. Perbírónak

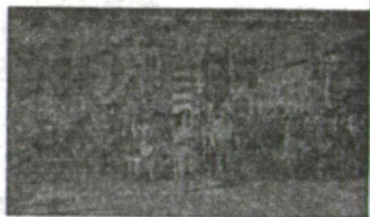
pedig az intellektusából következett, hogy bár rajta kívül más egyetemi személy nem került a városi testületek élére, szót értett az emberekkel. Viszont az egyetemi fiatalok szerepe meghatározó volt, mert a tüntetéseket kezdeményezték: valahol összegyűltek, elkezdtek vonulni, be-bekiáltottak egy-egy követelést, s a járdán, az utcán nézelődők közül so- kan beálltak közéjük – mint én is. A fiatalokat szerette a város.

– *Hogyan jellemezné az októberi-novemberi napokban a helyi la- pok, a Délmagyarország szerkesztőségének életét?*

– Például *Kövesdi Lajost* jól ismertem, mert az én jóvoltamból vé- gezte el a tanárképző főiskolát... Akkoriban tagja voltam az Írószö- vetség szegedi csoportjának, s a környező községekbe jártunk be- szélgetésekre, toborzó körútra. Makón is jártunk, ahol jelentkezett egy fiatal kubikos, aki írásokat hozott. Beszélgetni kezdtünk, ő volt Kövesdi Lajos, aki elmondta: három gimnáziumi osztályt végzett, érettségije nincs, de szeretne továbbtanulni. Erre én: „Öregem, a tanárképzőn végeztem, megpróbállak téged oda beprotezsálni.”

Emlék — képek

Ma harmincegy esztendeje a szegedi Takaréktár ut- rában sortűz áldozata lett Schwartz Lajos keménygyári Műmunkás, miközben a többi (üntetővel) együtt a Kos- suth-szoborhoz akart vonulni. Az 1956-os forradalom mártírjának tiszteletére — mint arról beszámoltunk —, október 23-án, mártírhalálának helyszínén emléktáblát avattak. A most kiadott — eddig még sehol sem pub- likált — fotók (Liebmann Béla felvételei) a Schwartz család gyűjteményéből valók.



*Fotók a Schwartz család hagyatékából
a Délmagyarország 1990. október 26-i számának képösszeállítása
Liebmann Béla felvételei*

Elmentem Vajda Lászlóhoz, s a lényeg: Kövesdit fölvettem. Jellemről sokat élárol, hogy a Győri-féle kefégyár (a Bécsi körúton) tulajdonosának gyönyörű lányai közül az egyiknek Kövesdi hiába udvarolt, nem talált fogadtatásra. Erről aztán úgy írt a Tiszatájban, hogy „befurakodtak a tőkések”, vagyis rúgják ki őket, amit én nagyon visszatetszőnek találtam. Mikor Kövesdi elvégezte a főiskolát, átkerült a vásárhelyi laphoz, a Viharsarokhoz. Ám a forradalom alatt nem közlekedett a vonat, a busz, ezért aztán bejárt a „Délmagyar” szerkesztőségébe, hogy meglegyen a folyamatossága. A forradalom alatt Fábián Feri lett a „Délmagyar” főszerkesztője. Mivel ő akkoriban jött-ment, az újságkészítést rábízta Kövesdire. Fábiánról nekem rossz véleményem van: nem volt jó újságíró, szerkeszteni sem tudott, s Bite Vincétől tudom, hogy kripto-ember, a Kisgazdapárt besúgója volt, vagyis éveken át a pártbizottságot tájékoztatta a kisgazdák belső ügyeiről... Mikor bementem a szerkesztőségbe, ott ültek egy padon négyen – Papp Zoli, Markovics Tibi, Horváth Zsuzsa és Lódi –, s Kövesdi szónokolt nekik. Én megszólítottam Kövesdit, hogy beszélni akarok vele. Közbe is vágtam: „Hogy jössz te ahhoz, hogy a Fábián intenciói nélkül eljátszd a főszerkesztőt?!”. Ő kikérte magának, távozásra szólított föl, s elővett egy pisztolyt nyomatéku. Erre én ordítani kezdtem: „Hogy merészelsz rám pisztolyt fogni?!”. Én ekkor tagja voltam a forradalmi tanácsnak, a nyomda munkástanácsának, s egyáltalán, voltam aki voltam, úgy éreztem, leordíthatom... A sors furcsa finitora, hogy amikor november 6-án mentünk a városi forradalmi tanácshoz, akkor a szerkesztőség részéről Kövesdi, a pártbizottság részéről pedig Nagy Lajos jött értem, mert hogy „tekintélyes vagyok” – mint a nyomdai és a városi forradalmi bizottság választott tagja, valamint a sajtóbizottság tagja. (Ez utóbbi testületnek Péter Lacival, Ertsey Péterrel, Németh Ferencsel egyetemben.) A szerkesztőségben kérték, hogy menjek el a városházára, mert a pártbizottsági titkár Nagy Lajos, de Kövesdi Lajos is azt akarta, és állítólag a szerkesztőségi párttitkár Simon Pista is benne volt abban, hogy ott munkástanács alakuljon. Bár meg kell jegyezni: Simon nem mert bejönni a szerkesztőségbe!

– Akkor tartóztatták le Kövesdit és Önt is a szovjetek? Miért?

– November 6-án a városi munkástanács tagjaként könnyen been-

gedtek. Az elnökség éppen ülésezett, várnunk kellett, hogy Perbíró fogadja a nyomda és a szerkesztőség küldöttségét. Az ablakon kinézve láttam, hogy megérkeznek a városháza elé a szovjet tankok, ráfordulnak az épületre, fölemelik az ágyúcsövet oda, ránk. Vagy húsz-harminc tank lehetett, olyan sűrűn álltak, hogy csak annyi hely volt köztük, amekkora helyen meg tudtak fordulni. Erre sokan kiszaladtak a polgármesteri irodából, a sóhajok hídja felé vetették az irányt. Én maradtam. Láttam, hogy többen kiszállnak a tankból, s 6-8 fekete ruhás gépkarabélyos jön velük. Odaléptek hozzám, kikutattak, nem találtak fegyvert, s mentek tovább. Mikor odaért hozzám az utolsó ember, rám nézett, kicsit elmosolyodott és rám mutatott – Földi Lajos, az ÁVH-s főhadnagy, muszkavezető volt, aki ellen óvást nyújtottam be a József Attila Kör ülésén. Erre hátracsavarták a kezem...

– *Milyen út vitt a börtönig?*

– Az oroszok november 6-án vittek el – többek között – Kováts Jós-kával együtt... Ő egészen kiemelkedő egyéniség volt, nem csak azért, mert börtönviseltnek számított. Úgy viselkedett, *mint egy hős*. Ez akkor is kiderült. Az oroszok Debrecen felé szállítottak, egy napig tartott az út, mert eltévedtek. Egy lőtérré is betértek, s vagy húsz-harminc gépkarabélyos fickó terelt minket befelé a lődombok közé. Én arra gondoltam „*Na, itt vége az életnek!*” Volt köztünk, aki sírva fakadt. Kováts Jóska nem, s bevallom: én sem. Néhány hét után elengedtek, mert kiderült, hogy én nem öltem meg senkit. De nyilván valamilyen nyomozást folytattak, mert hetünket vittek el, egyet azonnal elengedtek, négyünket pedig később, lassanként – engem például Kövesdivel együtt. De Fábiánt és a Kováts Jóskát ott tartották...

– *Sikerült beilleszkedni a visszarendeződés első időszakában?*

– Amikor december elején visszatértem, Bite Vince, aki gyerekorom óta ismert, behívatott magához. (Alsóvárosi gyerekként ugyanis sokat jártunk fürödni a Klebelsberg-telepre, a Holt-Tisza tiszta vizű strand-jára, ahol a Klebelsberg-telepi Polgári Kör, melynek Bite Vince is tagja volt, kuglipályát működtetett. Ott két fürdés között mi, gyerekek állítgattuk a bábukat. Innen ered az ismeretség még Csiszár Karcsi-val, a TEFU igazgatójával is.) Vince bácsi javasolta nekem az átigazo-



Tankok a szegedi városháza előtt
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

lást, mert kinéztek engem a Délmagyarország főszerkesztőjének. Három nap „gondolkodási időt” adott. De mivel nem jelentkeztem nála, 1957 áprilisában ismét letartóztattak.

– Milyen volt a börtönélet?

– Engem már '44-ben, aztán 1945 tavaszán is őrizetbe vettek az oroszok. Erről csak annyit, hogy nagy fegyverbarát voltam, még tank géppuskát is szereztem. Akkor összesen hét fegyverem volt, egy részük a földbe elásva. A Béke utcai katonai börtönbe vittek, az volt a politikaiaké. Így 16 éves srác létemre együtt ültem olyan nagyságokkal, mint *Pick Jenő*. A viszonyokat jellemzi, hogy szalmán aludtunk. Az egyik cellatársamat, *Bótai Lászlót* úgy vallatták, hogy két szék közé tették a karját és ráütöttek, több helyen eltörték – ordított szegény a fájdalomtól. Ráadásul rákovácsolták az egyébként nyitható bilincset, láncsal összekötötték, tettek rá egy hét kilós súlyt, amit vinnie kellett, mikor sétálni küldték. Szörnyű volt... Az embert megfacsarta... Így hát volt összehasonlítási alapom, mikor 1956 után a Csillagba vittek, de nagyrészt Tökölön ültem. Ott az internáló táborban 3-5 ezer között volt a rabok állandó létszáma, a börtönőröké ennek töredéke. Ezért aztán a rabok magukat irányították. Még azt is mi szabtuk meg, hogy munkahelyenként és körletenként milyen sorrendben osszák a kosztot. Így változott meg ott a börtönvilág, mikor megérkezett *Béres István* őrnagy, aki egykor *Kádárral* ült együtt, s úgy szólított meg minket, hogy „Emberek!”. Ezen meglepődtünk, mert mindennek – „Gazemberek!”, „Csirkefogók!”, „Ürgék!” – szólítottak minket, csak épp „Emberek!”-nek nem. Arra is emlékszem, hogy egyszer letépte az elődje vállapját, bánásmód elleni tiltakozás miatt. Erre meg is szűntek az éjszakai verések... Ünnepek idején jöttek a szovjet tankok és körbeállták a börtönt, így őrizték az oda bezárt „ötezer elszánt ellenforradalmárt”. Pedig nem gondoltunk arra, hogy kitörünk... Nagyon sokféle sorsot, egyedi nézőpontot megismertem... Például a „közbiztonsági őrizetbe vétel” bizonytalan távú letartóztatásnak számított, mert hat hónaponként hosszabbítani lehetett. De nem csak ez a bizonytalanság volt az oka annak, hogy sokan nem bírták a börtönt; volt, aki szabadulása után beleőrült az átélt élményekbe, más öngyilkos lett...

– Hogyan sikerült az átállás a börtönből való szabadulása után?

– *Komócsin Mihályt* régóta ismertem mint móravárosi gyereket. Mikor

kijöttem, elmentem hozzá, hogy mitévő legyek: maradhatok, vagy tűnnek el a megyéből. Azt mondta: „Azért, amit te csináltál, kaphattál volna két évet is, de akár föl is akaszthattunk volna. Maradhatsz, de ne álmoldj arról, hogy Szegeden neked tanári helyed lesz.” Aztán elmentem Tari Jancsihoz, a művelődési tanácselnök-helyetteshez, aki azt kérdezte: „*Mit mondott Milu?*” – így becézték Komócsint, pedig Komócsin magáztatta magát azokkal, akikkel együtt nőtt föl, de a párttitkáruk lett. Aztán Tari megígérte, intéz valami állást. De hiába végeztem magyar-történelem szakon a szegedi főiskolán, az első két év után nem engedték a szakomat tanítani. Akkor álltam át a politechnikára. Ez nem ütközött nehézségbe, hiszen egykor ácssegéd voltam. De ez a tanári munka szellemi, gondolati vagy érzelmi kapcsolatot nem biztosított a gyerekekkel. Ugyanakkor hiába különültem el a tanítástól, három-négyhavonta fölkeresett a politikai rendőrségtől valaki, hogy – az igazgatóval együtt – „elbeszélgessem” velem. Akkor elhatároztam, megpróbálok elhelyezkedni egy lapnál. Először Szolnokra mentem – 1966-ban vagy 1967-ben. Eltelt három hónap, amikor hívott az újság megyei felelőse, s azt mondta: „*Takarodjon Szolnok megyéből!*” „*Miért?*” – kérdeztem. „*Azért* – hangzott a válasz –, *mert érkezett egy szignalizáció, hogy tulajdonképpen nem is lehetne újságíró.*” Akkor bementem a rendőrfőkapitányságra. Kiderült, M. Szabó István ott a főkapitány, aki 1956-ban Szegeden volt főkapitány, vagyis az ávó főosztályvezetője. Megkérdeztem tőle, mi ez a szignalizáció. Megbeszéltük, hogy egyrészt tudok újságot írni, másrészt magyar-történelem szakos tanár vagyok, de mindez kevés... „*Tudja maga, hogy miért...*” – mondta. Akkor még nem tudtam, hogy az erkölcsi bizonyítványon kívül létezett egy titkos nyilvántartás: akit 1956 miatt őrizetbe vettek, azt nem engedték bizonyos munkakörök elfoglalására, mert nem volt meg az úgynevezett feddhetetlenségi bizonyítványa. M. Szabó István javasolta: menjek vissza Szegedre. Mondtam neki: onnan jöttem, Nagy Pista nem enged a Délmagyarhoz. Erre azt válaszolta: menjek Kecskemétre, az ottani főszerkesztőhöz, aki fel fog venni, mert egy Szolnok megyei '56-ost is felvett a lapjához. Akkor könnyebben mozogtam, mert a feleségem az orosz szakos hallgatóival nyelvgyakorlaton több hónapig a Szovjetunióban tartózkodott. De mire Kecskemétre értem, a főszerkesztő elment a Szovjetunióba, a helyettese pedig nem mert odavenni. Bezárult a kör: visszatértem Szegedre, elmentem dolgozni a Csongrád megyei magasépítőhöz, aztán a mélyépítő vállalathoz,

majd a tiszaszigeti TSZ-be. Ácsként kezdtem, a munkától nem ijedtem meg. De maga „Komócsin elvtárs” szölt utánam „az ötös mélyépitőhöz”, hogy ácsként sem dolgozhatom, csak segéd munkásként.

– *Hogyan szembesült azokkal, akik '56 után visszatérhettek korábbi munkahelyükre?*

– Egy hónappal azután, hogy kijöttem Tökölről és már dolgoztam a vágóhídi kazánház építésén, egy este bementem a nyomdába. Ahogy végig haladtam a termen, leálltak a szedőgépek. Priskin mint mettőr, lehajolva dolgozott, nem vett észre, hogy nézem, mit csinál, csak arra figyelt föl, hogy csend van, s mikor rám nézett, elfehéredett. Azt kérdeztem: „*Miért vitetél te el engem?*” „*Mert az igazgatótanács tagja volt*” – válaszolta. „*De hát ott ültél mellettem, s rám szavaztál!*” És így tovább. El voltam szánva, ha ismét bevittek volna, azt se bánom, de beszélni akartam vele...

– *Mit jelentett másodrendű állampolgárnak lenni?*

– Nyolc évig kérvényeztem, miután kijöttem, hogy vegyenek föl a jogra. Úgy gondoltam: jogász mentalitású ember vagyok. Mindig elutasítottak – helyhiány miatt. Mikor a hetedik ilyen levelet kaptam, az általános iskolában tanítottam politechnikát. S mivel egy véletlen folytán ismertem Antalffy, aki akkor a József Attila Tudományegyetem rektora volt, fölkerestem, s elmondtam: szeretnék bejutni a jogi karra. Azt javasolta, ismét nyújtsam be a fellebbezésem, s a rendelkezésére álló öt rektori hely egyikére javasol. Mégsem vettem föl. Aztán a nyolcadik fellebbezésem után kutatva megtudtam, a szegedi egyetemről egyetlen alkalommal sem továbbították a kérvényemet a minisztériumba. A magyarázatát akkor értettem meg, amikor elolvastam *Bálint László Megtorlás* című kötetét, amiből megtudtam: flekkes voltam, ami másodrendű állampolgárt jelent, vagyis nem tartottak alkalmasnak bizonyos munkakörök betöltésére.

– *A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, vagyis a POFOSZ tagjai között milyen szerepet játszanak az '56-osok?*

– A POFOSZ-nak most 841 bejegyzett tagja van Csongrád megyében. A szervezet 1989. december 8-án alakult, akkor engem megválasztottak, s azóta ötször újraválasztottak megyei elnöknek. A tagok igazolt múlttal rendelkeznek. Először csak azokat vettük föl,

akiknek valamilyen megtorlásban volt részük. Mint ahogy az úgynevezett 1990-es I. számú törvény is rögzítette: mindazok, akik részt vettek a forradalomban, illetve mindezért egzisztenciális vagy egyéb hátrányt szenvedtek, jogosultak az 1956-os kitüntetésre. A POFOSZ a legteljesebb szervezet, mert benne vannak a hadifoglyok, a „gulagosok”, a kitelepítettek, s az ’56-osok, így hát a politikai üldözést átéltek szervezete. De a tagnak jelentkezők 4-5 százalékat el kellett utasítanunk, mert az illetők nem akarták vagy nem tudták bizonyítani ’56-os múltjukat. Ma a POFOSZ-tagok közül minden második szegedi, illetve országosan minden harmadik ’56-os. E kategóriába mi azt vettük föl, aki – a jogszabály szabta feltételnek megfelelt, és az állami bizottságtól – megkapta az ’56-os Emlékérem vagy Emléklap kitüntetést.

– Hogyan született a regiszter, vagyis a Fejér Dénes – Vasvári Vilmos: Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen, Millenniumi számadás című kiadvány, ami a Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége gondozásában jelent meg 2002-ben?

– Őszintén szólva nálunk Péter Lászlót láttam volna a legalkalmasabbnak arra, hogy – a POFOSZ tagjaként – amit az 1956-os helyi eseményekről Dikán Dóra vagy Filep Tibor megírt más megyékben, azt nálunk – előlétele, illetve műveltsége okán – letegye az asztalra. De Péter László a mai napig elzárkózik a POFOSZ-tagságtól, illetve emlékei és bizonyos dokumentumok közlésén kívül mást nem ír ’56-ról. Ugyanakkor Fónay Jenő évek óta arra biztatott, hogy írjam meg 1956 történetét. „Történész nem vagyok – mondtam –, de történeti gyűjteményt tudok csinálni.” Ez közel 1800 oldalon meg is valósult. Az általam összeállított kérdőív alapján elsőként azoktól a POFOSZ-tagoktól kértünk adatokat, akiket korábban már „megszondáztunk”. Szervezetünk 18 (kivéve Vas) megyében van, s fölkertem a POFOSZ helyi szervezeteit, hogy válogassák ki tagjaik közül azokat, akik hiteles ’56-osok és le tudják írni a válaszokat a kérdőívre. Kitűnő leírások születtek – egyszerű emberektől is. Például Szekeres János, aki hat elemít végzett csendőr, de Gyálán volt nemzetőrparancsnok, olvasmányos stílusban írta le emlékeit. A kérdőívek 32 százaléka visszajött, ami szociológiai szempontból jó eredménynek mondható. Közel négy évig tartott a kérdőívekre adott válaszok és a leírások összevetése és nyomda alá rendezése. Érdekes tapasztalat: ugyanazt az eseményt annyifé-

leképpen írták le, ahányan átérték és bevették emlékeik közé... Vasvári Vilmossal jegyezzük ezt a kötetet. Ő és *Forrási László* volt 1956-ban katonai operatív csoport feje: például ők szedték össze az ávósokat, amiért ő 5, Forrási 7-8 évet kapott, de korábban, '63-ban, amikor nyomást gyakoroltak a Kádár-rendszerre, akkor szabadult... Mély tapasztalatot adott nekem az a könyv, amit a POFOSZ tagjai körében végzett kérdőív alapján összeállítottam.

– *Ennek alapján milyen helyet foglal el Csongrád megye az „'56-os térképen”?*

– *A megye presztízséhez hozzátartozott, hogy itt is legyen legalább egy halálos ütélet az '56-os perekben*, ezzel is demonstrálva, milyen „súlyos és veszélyes eseményeket” éltek túl azok a pártvezetők, akik átmentették magukat. Ennek a hiúságnak lett áldozata Kovács József. De – Komócsinnak e megbocsáthatatlan tette ellenére – nem Csongrád megye lett a legsötétebb hely Magyarországon.

– *Hogyan tudja segíteni ma a POFOSZ az egykori üldözötteket?*

– Épp most állítottam össze a szociális segélyre szorulóak listáját. A segélyt a havi nyugdíjhoz igazítjuk. Tagjaink között a legrosszabbul élők kategóriájában a havi nyugdíj összege 30 ezer forint. Számukra évente egyszer 15-25 ezer forint segélyt tudunk biztosítani. Ám e kategóriában nem találunk '56-ost, mert az egykori forradalmárok ma 100–120 ezer forint nyugdíjat kapnak. Ez a POFOSZ-tagok között kimagaslónak számít... (Nem úgy a Történelmi Igazságtétel Bizottság »TIB« tagjai között, mert e szervezet csak '56-osokat vett föl, s évente kétszer adnak segélyt – a 120 ezer forint nyugdíjjal rendelkezőknek is, amit én nem helyeslek.) A POFOSZ megyei tagjai közül körülbelül kétszáz kapott már '56-os kitüntetést, folyamatosan emelkedik az '56-osok nyugdíjának összege is. De részt veszünk az 50. évforduló megünneplésének előkészítésében is. Például – Tóth Attila ötlete nyomán – elkészül a még élő '56-osok táblója – a '48-as honvédek táblójának mintájára. A körülbelül 150 szegedi és Csongrád megyei '56-osunkat Dömötör Mihály fotózza.

– *Mi az oka az '56-osok és szervezeteik ellenségeskedésének?*

– A POFOSZ alakult meg elsőnek. Első elnöke, Fónay Jenő együttműködésre képtelen személyisége miatt új, szatellit szervezetek

születtek – elsőként a Történelmi Igazságtétel Bizottság. A TIB szerintem egy budapesti klikk, vagy úgy is mondhatnám, az SZDSZ szervezete volt, bár magam is tagja vagyok katonai tagozatának. Egyébként a szegedi szervezete megalakítására kísérletet tett a TIB vezérkara, mely Lippai Pál polgármesterjelöltsége idején eljött az Auditórium Maximumba. Erre a rendezvényre hiába mentünk el mi, a POFOSZ vezetői, nem kaptunk szót. De a nap végén, éjjel a POFOSZ irodában megalakítottuk a TIB szegedi szervezetét, amelynek Arday Lajos lett az első itteni elnöke... Aztán a POFOSZ-ból kivált a Politikai Elítéltek Közössége (PEK), melynek Fehérvári István, egy kiváló, Amerikából hazajáró ember a vezetője. Ezt követően az Igazolt Szabadságharcosok Szövetsége, majd az '56-os Szövetség – Sinkovics Gyula vezetésével. Később olyan „szélhámos” szervezetek is létrejöttek, mint a „Vidék '56”, ami egy képtelenség: Torgyán államtitkára szervezte, s 14-14 ezer forintot kínálva próbált tagokat átcsábítani a POFOSZ-tól. Az ő sugallatukra Dlusztus Imre megíratta és kiadta ennek a szélhámos móravárosi Lévai Istvánnak a könyvét, amiben a Corvin közről vall, pedig életében nem járt ott... Az '56-os Szövetség is a POFOSZ-ból vált ki: a 25-30 ezer tagságból oda 1200 átigazolt.

– Milyen az a bizonyos '56-os magatartás? A többféle indítatásból az események sodrába kerülő emberekben mi a közös vonás?

– Az igazság iránti igény, hogy legyen vége a hazudozásnak. A másik közös vonás: egy rejtett, de erősen ható tényező – a *szovjet- és kommunistaellenesség*. A kommunista párt hithű tagjain kívül a felszabadítókat mindenki megszállónak tekintette és gyűlölte. Úgy érzem, az '56-os forradalom indoklása '45-tel kezdődik – a megszálló katonaság és a kommunisták magatartásával. De fontos tartalmi elem volt az a *hazafias szellem* is, ahogy az 1956-ra fiatal felnőtté lett nemzedéket még nevelték – benne Trianon elítélésével, mondván: Magyarország kétharmadát elrabolták. Személyiségükben persze óriási különbségek voltak a vezetők között: például a visszafogott, megfontolt Joszt Pistától a teatralitásra hajlamos vezetői tulajdonságokat is fölmutató Kovács Józsefig. Az indítatásban is van azonosság, hiszen kezdetben a többség számára a szocializmus emberivé, nemzeti-vé formálása volt a cél. De az emberek egyénisége, pillanatnyi szerepvállalása nagyon erősen befolyásolta az események alakulását.

Mindenki úgy élt, olyanná lett, ami a neveltetéséből fakadt. Ahol például volt mérsékelő, megegyezésre törekvő, józan alkat, mint például Szegeden Perbíró professzor, ott a dolgok nem fajultak el. Az oroszok ittélé idején bátorság volt szólni is, vagy tárgyalni a pártbizottsággal, ahonnan egyébként akkor egyedül a móravárosi Ábrahám Tóni volt hajlandó szóba állni velünk... *Ezért sem igaz, hogy „'56 mindenkié”.*

NÉVJEGY

Ács szakmunkás, újságíró, magyar-történelem szakos tanár; pszichológiából „summa cum laude” doktorált; nyomdai korrektor, de a szegedi '56 egyetemi eseményeinek is részese és szemtanúja Fejér Dénes, aki számára a forradalmat követő 35 évből 23 az építőiparban telt el. A rendszerváltozás után (1991–94 között) a Zrínyi Kiadó igazgatója volt. Több '56-os szervezet tagja, a POFOSZ megalakulása óta annak Csongrád megyei elnöke. Az MDF alapítója, de e pártból kilépett – mondván: „Elég régen politizálok ahhoz, hogy ezeket a szélhámosságokat ne nyeljem le...”

Szeged, 2006. június 13.

ÚJSÁGÍRÓK A FORRADALOMBAN

1956 őszén – mint ahogy mindegyik magyart – az újságírókat is választás elé állította a történelem. Közülük sokan vállalták a forradalom eszméit, tevékenyen részt vettek az „eseményekben”, és később, a szovjet bevonulás után különböző retorziókat szenvedtek vagy emigrációba kényszerültek. A Délmagyarország szerkesztősege az alábbiakban azon volt újságírók, illetve külső munkatársak előtt tiszteleg, akik e sorsfordító napokban hivatásuk magaslatán álltak, s akik véleményük, állásfoglalásuk mellett a forradalom és szabadságharc bukása után is kitartottak.

Dr. Fábián Ferenc. A Sajtóház munkaügyi nyilvántartásában az szerepel, hogy 1956. október 29. és november 6. között dolgozott a Délmagyarországnál. (November 1. és 20. között lapunk „Szeged Népe” címmel jelent meg, fejlécén a Kossuth-címerrel... Később, az MSZMP hatalomra jutásakor ideiglenesen a „Szegedi Néplap” címet vette fel.) A forradalom idején létrehozott sajtóbizottság vezetője volt, s a lap felelős szerkesztője. A szovjet megszállók hurcolták el, a Perbíró-per egyik fő vádlottjaként ítélték el.

Dr. Fejér Dénes. A szegedi nyomda korrektoraként a munkatársak tagja; részt vett a nemzeti bizottság által létrehozott sajtóbizottság munkájában. Az október 23-i Délmagyarország címlapján megjelent publicisztika társszerzője. A szegedi nyomda munkatársának felfegyverzése is az ő nevéhez fűződik. November 6-án szovjet csapatok fogságába esik. Kiszabadul, majd 1957. március 28-án ismét letartóztatják. Áprilisban szűnik meg fogva tartása.

Förgeteg Szilveszter. A forradalom alatt a Délmagyarország újságírójaként Prágában tartózkodott. November 4-én jelent meg „Prágától Szegedig” című írásának első része. Érdeemes szó szerint idézni az MSZMP Központi Bizottságának 1960. november 2-án kelt

levelét: „Kedves Förgeteg elvtárs! Hozzánk intézett levelére válaszulva értesítjük, hogy az ellenforradalom előtti és utáni, bizonyítottan tanúsított magatartása nem teszi lehetővé, hogy ismét újságíró legyen. Elvtársi üdvözléssel: ..., osztályvezető-helyettes” Nem is lehetett egészen 1969-ig, amikor végül is újságírói állást kapott a megyei hírlapnál.

Gurszky István. A szegedi egyetem orosz intézetének könyvtárosa, a Délmagyarország külső munkatársa. Költő (az október 24-i szám címodalán „Rohannak” címmel forradalmi hangú verse jelent meg), műfordító. (Orosz, belorusz, ukrán és tatár költők verseit ültette magyarra.) '56 után „a Népköztársaság államrendjének megdöntésére irányuló tevékenységben való aktív közreműködés” vádjával 8 évi börtönre ítélték. Ott szerezte a betegségét, amely végül 1969-ben halálát okozta.

Kende Péter. A Szabad Nép szerkesztője volt; 1955 februárjában „büntetésből” helyezték Szegedre. A Szabad Népnél a „belső ellenzékhez” tartozott. 1957. január végén Baja alatt lépte át a határt. Emigránsként a Párizsi Magyar Füzeteket szerkesztette, az ottani egyetemen politológiát, szociológiát oktatott. A nyugat-európai magyar emigráció egyik szellemi vezére.

Kövesdy Lajos. A DM nyilvántartásában az áll, hogy 1954. október 16. és 1956. augusztus 15. között dolgozott itt – főállásban. A forradalom alatt dr. Fábián Ferenc helyettese volt. A november 20-i lapszámból arról értesülhetünk, hogy azon személyek közül, akik „szerepet játszottak az október 23-a után bekövetkezett eseményekben”, Szegedi Istvánt, Végh Joachimot, Fejér Dénest és Kövesdy Lajost szabadon bocsátották és „mindannyian Szegeden vannak”. Kövesdy Lajos – információink szerint – Franciaországba emigrált, s ott hunyt el.

Németh Ferenc. 1954. július 15-től dolgozott a Délmagyarországnál. Az 1956. október 3-án megjelent, „Kövek a poggyászbán” című vezércikkében „a felelősök következetes, de most már emberséges felelősségre vonását” követelte. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt 1956. december 31-én felmondták állását; kétévi börtönbüntetést kapott. Jelenleg a Reform című hetilap olvasószerkesztője.

Dr. Péter László. A Délmagyarország állandó külső munkatársa. A november 4-én megjelent „Humanizmust, demokráciát” című írásában foglaltak szerint „a sztálini reakció és a fasiszta reakció ellen egyaránt küzdenünk kell”. 1957-ben vizsgálati fogságba helyezték „államellenes igazgatás” vádjával. 1957. november 19-én, 8 havi elzárás után bocsátották szabadon; 1958. augusztus 4-én a Legfelsőbb Bíróság felmentette a hamis vádak alól. Azóta is rendszeres szerzője a Délmagyarországnak.

Sömjén Péter. 1956-ban a Délmagyarország újságíró-gyakornoka. Az október 24-i lapszám címlapján ő tudósítja – a helyszínről – a szegedieket a budapesti forradalomról. Mindössze 20 éves volt akkor. 1957 tavaszán Angliába emigrált; értesülésünk szerint jelenleg is ott él; Peter Sásdy néven filmrendező.

Délmagyarország, 1990. október 21.

SZOMBATON MEFESZ-EMLÉKEST

„A DIÁKMOZGALMAK GYÖKERE IS '56”

A fiatalok forradalmának is nevezik 1956-ot. Egy akkori középiskolás ságvári diák³⁰, Horváth Tamás is részt vett a szegedi eseményekben. A Történelmi Igazságtétel Bizottság sajtótitkáráként szervezte meg – a József Attila Tudományegyetemmel és a Fidesz szegedi szervezetével együttműködve – az 1956-os emlékünnepek-sorozat nyitányát jelentő, az Ady téri épület Auditórium Maximumába október 20-án, szombaton 17 órára hirdetett MEFESZ-emlékestet. Horváth Tamást nemcsak az emlékünnepekről, hanem személyes élményeiről is kérdeztük.

– *Mi indokolja, hogy a TIB az 1956-os rendezvényeit Szegeden nyújtja meg?*

– Ezzel is arra hívjuk föl a figyelmet, hogy 1956 ebben a városban kezdődött. Itt még a budapesti október 23-ai tüntetés előtt megalakult egy független diákszervezet, a MEFESZ, volt egy többezres nagygyűlés, megszületett az országos követelések irányát is megszabó 20 pontos program. De később is tudott újat hozni ez a város: az október 26-ai tragédiával végződő sortűz után innen eltakarodtak az ávósok, adottak voltak a feltételek a helyzet konszolidálására.

– *Szemtagúja volt az itteni eseményeknek. A 16 éves diák hogyan élte meg azokat a történelmi napokat?*

– A mi osztályunkat nem kellett szervezni. Reggel bementünk a gimnáziumba, 9 órakor pedig testületileg kivonultunk az utcára. Egyszerűen mentek a dolgok: elindult egy tüntetés, beálltunk a sorba, hozzánk újabb járókelők, munkások csatlakoztak. Spontán mozgott a

³⁰ A Ságvári Endre Gimnázium néhány nappal 1956. október 25. után Hunyadi János Gimnázium lett.

tömeg. *A résztvevők nem rétegződtek, hanem vegyültek, mint víz a víz-
zel.* Jelen voltam a 20-ai MEFESZ
nagygyűlésen, azon az október 24-
ei tüntetésen, amit az ávosok szét-
verték, a Takaréktár utcai sortűz-
nél, a csillagveréseknél³¹... Ez a
12-14 nap volt életem legszebb
korszaka: sem előtte, sem utána
nem éreztem magam olyan sza-
badnak, mint akkor, reményteli-
nek láttam az előttem álló éveket.

– *Milyen maradt emlékezetében
a „szabadság utolsó napja”?*

– Mintha az egész város a temet-
sére készült volna. A kétség-
beesett várakozás és futkározás,
az elszántság és reménytelenség
furcsa keveredése volt az a nap.
Éreztük: vége mindennek, de
nem tudtuk, tehetünk-e még va-
lamit, maradt-e remény...



„Csillaghullás” Szegeden
1956 októberében

Fotó: Móra Ferenc Múzeum
gyűjteménye

– *Az eseményekből következő magatartásformák közül melyiket
választotta a „túlélésre”?*

– Anyám könnyörgésére itthon maradtam. Háromszor-négyszer en-
gem is elkaptak a pufajkások, és bevittek a mai Tisza Szálló épüle-
tébe; ahol a forró napokban készült fényképfelvételek alapján azo-
nosították a résztvevőket. Sikerült kimagyaráznom magam, ezért
akkor megúsztam egy iskolaigazgatói fegyelmivel.

– *A ’60-as években volt itt egyetemi hallgató. Hogyan beszéltek ak-
kor ’56-ról?*

– A jogi kari szemináriumokon komoly vitákat folytattunk. Hruscsov

³¹ A csillagszedés időpontja: 1956. október 24-25. (Ezt olvastam Bálint László:
1956. *A forradalom Szegeden* című kötete 94. oldalán.)

bukása után itt elérkezettnek látták az időt, hogy néhányunkat összeszedjenek. Jellemző az 1965-ös hangulatra, hogy arról faggattak az öt hétig elhúzódó vizsgálati fogságom alatt, hogy ki a *CIA összekötőm*. A szegedi diákok közül engem és további két budapesti egyetemistát állítottak bíróság elé: összesküvés volt a vád ellenünk, amit később *izgatásra* módosítottak... 1967. január 9-én szabadultam... Ekkor kezdődött életem legnehezebb szakasza; egyik munkahelyről „rugdaltak” a másikra, a politikai rendőrség állandóan zaklatott. Az amnesztia után, 1970-ben fejezhettem be az egyetemet – Budapesten.

– *A fenti „történet” egyértelművé teszi, miért tagja a TIB-nek.*

– Több szekciója van a TIB-nek: a legtöbben az '56-osok vannak, de működik a Szovjetunióba hurcolt katonai és polgári személyek tagozata, a nemzetiségi és lelkiismereti tagozat is. Szervezetünk tagsága az elmúlt diktatúra több ezer áldozatából tevődik ki.

– *A TIB hogyan viszonyul a Magyar Politikai Foglyok Szövetségéhez?*

– A megosztottság magyar betegsége nyilvánul meg abban, hogy a múltban üldözöttek több szervezet köré tömörülnek. A különbségről annyit, hogy az MPFSZ erőteljesebben követeli tagjai anyagi kártérítését. A TIB távol tartja magát a politikai marakodástól. Legnagyobb erejét az erkölcsi tartás és a szellemi felkészültség adja.

– *Az október 20-ai beszélgetést Ön vezeti. A találkozó hozzájárul szeged '56-os szerepének tisztázásához? Kiknek a megjelenését látnák szívesen?*

– A főszereplők beszélgetésének „kormányzására” vállalkozom. Szó lesz az '56-os eseményekről, Szeged szerepéről, ugyanakkor a konkrét személy konkrét élményéről is, mert a történelem nem valami elvont dolog, hanem tények apró mozaikkockáiból áll. Valószínűleg eljönnek erre a beszélgetésre azok közül is sokan, akik a 39 évvel ezelőtti októbert és novemberet Szeged utcáin élték meg. Ám örülnék, ha sok fiatal arcot látnék, mert fontosnak tartom, hogy ennek a generációnak jelentsen valamit 1956, hiszen olyan fordulópont, amelyhez nemcsak a '80-as évek itteni diákmozgalmai, hanem a '80-as évek megmozdulásai is kapcsolódnak. A mai diákság 1956-ban találhatja meg törekvései gyökerét.

Délmagyarország, 1990. október 18.

Horváth Tamás

Fiatal Demokraták Szövetsége

Szegedi Tagozata!

A Történelmi Igazságtétel Bizottsága arra kéri a FIDESZ Szegedi Tagozatát, hogy a József Attila Tudományegyetemmel közösen 1990 október 20-án, szombaton a Bölcsészettudományi Kar Ady-téri auditorium maximumában szervezze és rendezze meg az 56-os forradalom országos ünnepségsorozatának nyitányát.

34 évvel ezelőtt itt tartotta a MEFESZ azt a nyilvános gyűlést, melyen a forradalom követeléseit először fogalmazódtak meg. A TIB már tárgyalt a forradalom egykori szegedi vezetőivel: Dr. Perbíró Józseffel, Lazur Barnával, Dr. Kiss Tamással, Dr. Tó Imrével és másokkal, akik örömmel vennének részt — kötetlen beszélgetés formájában — ezen a megemlékezésen.

Mivel annakidején magam is a szegedi forradalmi események tanúja voltam, szívesen vállalom a beszélgetés vezetését.

Mielőbbi válaszukat várva tisztelettel üdvözlöi Önöket:

Horváth Tamás

Horváth Tamás

író, újságíró, a TIB sajtótitkára

Budapest, 1990 szeptember 10.

Horváth Tamás levele

A NEMZETI DALT SZAVALTA SZEGEDEN AZ 1956-OS TŰNTETÉSEKEN

KALÓ FLÓRIÁN MEGHALT

Hosszú betegség után, kedden elhunyt Kaló Flórián. A 74 éves Jászai Mari-díjas színész Szegeden kezdte pályafutását, de – 1956-os fellépése miatt – hét év után kerülhetett vissza a fővárosba. 1961-től harminc éven keresztül volt a budapesti József Attila Színház vezető művésze.

Kaló Flórián 1932. június 16-án született Budapesten. A Színművészeti Főiskola elvégzése után, 1954-ben Szegeden kezdte pályafutását feleségével, Domján Edittel. Kaló Flórián 1956. októberében több szegedi spontán tüntetésen is elszavalta Petőfi Sándor Nemzeti dal című költeményét. Az ifjú színészből Bálint László: 1956, A forradalom Szegeden című könyvében is olvashatunk. „Néhány rövid beszéd elhangzása után a színészekkel az élen elindult a tömeg a színháztól a Klauzál térre, a Kossuth-szoborhoz. A menet élén Bicskey Károly haladt, kezében az egy méteres Kossuth-címerrel. Utána vonultak a színészek, valamennyiük ruházatát nemzeti színű szalag vagy kokárda díszítette. A kokárdákból jutott a tüntetőknek is. Utánuk vonult az egyre hangosabb és lelkesebb tömeg. A Klauzál téren fellobogózták a Kossuth-szobrot, talapzatán elhelyezték a Kossuth-címert. Kaló Flórián elszavalta a Nemzeti dalt, Bicskey Károly pedig a Szózatot. Ezzel véget ért Szegeden az október 23-i tüntetés. Ekkor már közel volt az éjféli...” A forradalmi eseményekben később is szerepet vállalt Kaló Flórián: október 25-én is elszavalta a Nemzeti dalt a Klauzál téren. Sőt: tagja lett a színház forradalmi bizottságának, illetve szerepet vállalt abban a küldöttségben, mely Budapestre utazott, hogy fölvegye a kapcsolatot a színészek ottani forradalmi bizottságával. Majd november 22-én a szegedi munkástanácsok 15 pontos követelését a Kádár-kormányhoz eljuttatni akaró delegáció tagja lett. Visszatérve,

november 25-én beszámoltak útjukról a szovjet városparancsnoknak. Ám annak tilalma ellenére sorra járták a város gyárait és üzemeit, hogy beszámoljanak fővárosi tárgyalásaik tapasztalatairól.

Kaló Flórián szegedi 1956-os fellépése miatt csak 1961-ben mehetett Budapestre, ahol a József Attila Színházhoz szerződött. A társulat tagja volt haláláig.

Számos klasszikus és modern, zenés és prózai műben alakított emlékezetes karakterszerepet. A színházi közönség ismerhette őt Szilvai professzorként (Szigligeti: Liliomfi), Alfieriként (Miller: Pillantás a hídról) és Ulyssesként (Shakespeare: Troilus és Cressida) is.

Játszott egyebek mellett a Két emelet boldogság (1960), A Noszty fiú esete Tóth Marival (1960), a Mici néni két élete (1962), a Meztelen diplomata (1963), a Minden kezdet nehéz (1966) és a Lányarcok tükörben (1972) című filmekben.

Színpadi műveket és rádiójátékokat is írt; ezek közül a Mai történet 1976-ban, a Négyen éjfélkor 1976-ban, a Pajzán históriák 1980-ban, A kitaszított 1987-ben jelent meg.

„Kaló Flórián mosolyában mindig volt valamilyen cinkosság, vállát mindig egy kicsit előreejtette. Így lett rá jellemző a mozgása, s összetéveszthetetlen volt kissé gunyoros hangja” – írta egy kritikusa. Amikor visszavonult, nem mondott indokokat. Csak eltűnt. Arról sem lehetett hallani, hogy beteg. Csak most derült ki, a halálhíréből.

Délmagyarország, 2006. március 3.



*Kaló Flórián a Nemzeti dal című Petőfi verset szavalja
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

TIZENEGY VÁDLOTT KÖZT EGY NŐ

„ELMONDTUNK MINDENT, AMI SZÍVÜNKNEK FÁJT”

Kirakatpernek tartották Skultéthy Medárd és társai ügyét, melyben a Csongrád megyei bíróság népbíróági tanácsa 1957. augusztus 31-én hozott ítéletet. E perben az ötödrendű vádlott Kecskés Zsuzsanna, a Szegedi Cipőgyár munkástanácsának titkára. Ellene ugyanaz volt a vád, mint a forradalom utóvédharcaiban szerepet vállaló tíz társa ellen: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés. A csoport egyetlen nő tagjára mért elsőfokú ítélet: tízévi börtön, tíz év egyes jogoktól való teljes eltiltás és teljes vagyonekobzás. Az akkor 33 éves asszonyt 5 éves fia, idős édesanyja, húga és öccse várta haza. Kecskés Zsuzsanna 1963 áprilisában szabadult.

„Nem lehet csudálkozni azon, hogy részt vettem a városi munkástanácsban!” – jelenti ki Zsuzsa néni. Magyarozatként meséli, hogy kénytelen volt átélni, amint sárba tiporták édesapja, Kecskés István, a hadirokkantak gyámolítójának emlékét: a róla elnevezett Kecskés-telepet is Ságvárira keresztelték. A Kecskés-család ötvenes évekbeli nehézségeiről mindent elárul, hogy például Zsuzsanna, a fizika-kémia szakos középiskolai tanár a Szegedi Cipőgyárban csak fizikai munkát talált magának. Ám az apai modell, mely szerint a gyengéket gyámolítani kell, mindennél erősebbnek bizonyult.

Tanárból bizalmi

– „Maga akarta a dolgozókat képviselni?” – mért végig gúnyosan a parancsnok a Csillagban.

– „Nem akartam. Engem megválasztottak!” – idézi föl büszkeséggel a hangjában a párbeszédet Zsuzsa néni. Életének sorsfordító története-ként tartja számon, hogy 1956 áprilisában, választott szakszervezeti

bizalmiként a jogszabályokat kutatva, azokra hivatkozva sikerült ki-harcolnia, hogy a gyár leállítását ne a dolgozók szabadságára terhel-jék. Zsuzsa néni úgy emlékszik, a nem mindennapi eset után jelentet-te ki a cipőgyár főművezetője: *„Soha többet nem engedek munkások közé iskolát végzett embert.”*

Elszigetelt helyzete miatt az egyetemi forrongásról Zsuzsanna csak utólag értesült. A szegedi korzón vonulóknak, az október 23-i tünte-tésnek is nézője, nem résztvevője volt. *„Minden kommunista a pocok-lyukba búj, mi viszont mérhetetlenül örültünk. A tüntetés hírére a cipőgyár-ban is megválasztottuk a munkástanácsot. Az volt a dolgom, hogy képviseljem a dolgozókat. A nagygyűlésen, a tanácsházán fölszólaltunk, el-mondtunk mindent, ami a szívünknek fájt”* – összegzi 1956. októberi-no-vemberi szerepét Kecskés Zsuzsanna.

A történetek pontos időrendbe szedéséhez Bálint László: *1956 A for-radalom Szegeden* című könyve segít. Ott olvasható, hogy október 27-én választották Kecskés Zsuzsannát a Szegedi Cipőgyár munkásta-nácsa titkárának.³² Számára az aktív időszak november közepétől kezdődött: társai 13-án őt delegálták a városi munkástanácsba.

Utóvédharcok

A szegedi munkástanácsok 15 pontból álló követelést akartak eljut-tatni a Kádár-kormányhoz. E listán szerepelt – többek között – a szovjet csapatok kivonásának, Magyarország semlegességének, függetlenségének és szabadságának, valamint a demokratikus vá-lasztásoknak az óhaja. *„Nagyon mellettünk voltak a dolgozók”* – em-lékszik ma Zsuzsa néni, aki úgy véli: *„kevés volt az idő, nem lehetett túl sok mindent csinálni”*. A szegedi nép követeléseit tolmácsoló, a parlamentben Apró Antallal november 19-én tárgyaló küldöttség tagja volt Kecskés Zsuzsanna is. Szerinte a Kádár-féle politikusok akkoriban a szegedi küldöttségről is azt gondolták: *„hőbörögnek, még nem sikerült őket legyűrnünk, hallgassuk hát meg, mit mondanak, válaszolunk ezt meg azt, aztán várják csak, hogy lesz belőle valami!”*

³² „A jugoszláv mintát követő vállalati öngazgatási szervezetek október 26-tól alakultak Csongrád megyében.” (*A vidék forradalma*, 1956. Szerkesztette: Sza-kolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – Budapest főváros levéltára. Budapest, 2003. 214 p.)

Küldetésük teljesítéséről – fölismerve az országban és a Szegeden kialakult helyzetet – beszámoltak a szovjet városparancsnoknak is. Ezt követően többször is gyűléseztek, legfontosabb munkájuknak az iparkamara tervezetének megszövegezését tekintették. A szovjet városparancsnokság tiltása ellenére illegálisan megszervezték a Szegedi Városi Központi Munkástanácsot. A testület titkársága egyik tagjának december 8-án Kecskés Zsuzsannát választották.

„Csak egy-két gyűlést tarthattunk az elnök, Skultéthy Medárd lakásán, mert betiltották a testületet – emlékszik Zsuzsa néni. – Aztán vártuk, mi lesz velünk. Nap mint nap úgy mentem a munkahelyemre, hogy a táskámba tettem a fogkefét és a cigarettát, mint a legfontosabbat. De csak 1957. március 8-án vittek el, akkor is itthonról.”

„Egy civil, egy nyomozó és egy pufajkás jött értem, »gitárral« a kezében. Éjjel 11 órakor csengettek, aztán hat rendőr is érkezett. Már akkor is nevetségesnek tartottam, hogy kilenc férfi kísér egy fegyvertelen nőt kijárási tilalom idején. Gyalog mentünk a Csongrád megyei rendőrkapitányság fogdájába. Ott már sokan voltak, nem csak a mieink. Egy zárkában 8-10 ember zsúfolódott... A jó Isten segítségemre sietett. Ma sem értem, hogy merem, de pimaszul viselkedtem. Talán azért, mert egyetlen nő voltam a sok letartóztatott között. Úgy gondoltam, nem szabad kimutatnom az érzelmeimet. Azt se, hogy mennyire hiányzik a fiam... Összekulcsoltam a kezem, és ez irtózatot adott... Az egyik nyomozó megkérdezte: »Ugye, maguk utálnak bennünket?« Erre azt mondtam: »Mért, maguk tán szeretnek minket?« Aztán egy kihallgatáson kiböktem: »Az a hír járja, hogy itt szíjat hasítanak az ember hátából.« Erre a nyomozó azt mondta, hogy a látogatónak úgyse merném mondani, ha bántanának is. Én meg azt válaszoltam: »Ha engem vernének, akkor is megmondanám, ha száz ór ülne is mellettem«. Erre behívták Mártit, a húgomat. Így tudattam: élek...”



Kecskés Zsuzsanna
Fotó: Schmidt Andrea

Védelem tanúk nélkül

Zsuzsa néni egy megsárgult, írógéppel sűrűn teleírt, hártavékony lapot tesz elé. Őszinte tisztelettel a hangjában magyarázza, hogy védelmét egyetlen ügyvéd, *Jezerniczky Ákos* merte elvállalni. Védbeszédében dátumokhoz kötötte, miképpen változott a munkástanácsok kormányzati megítélése, számba vette, hogy a határozatokról mikor szerezhettek tudomást a szegedi szervezkedők. Bizonyította, hogy a városi munkástanács december 9-ei és azt követő összejövetelei kizárólag az iparkamarai tervezettel foglalkoztak, ami nem állam, és rendszerellenes cselekmény. Azt is igazolta, hogy nem volt érzékelhető: a pesti munkástanács államellenes. Ezért a hivatalos állásfoglalás közzétételéig, azaz 1957. december 8-ig az ülésein a részvétel vagy az összeköttetés keresése nem kifogásolható, nem büntetőjogi kérdés. Az ügyvéd pozitívumnak értékelte, hogy egyetlen szegedi üzemben sem volt sztrájk december 11-12-én, sőt, a vádlottak közül többen felszólaltak a munka felvétele és a túlórázás érdekében. Így a társaság legnagyobb bűne, hogy engedély nélkül gyűlésezett. Ezen érvek ellenére a megyei bíróság népbíróági tanácsa *Skultéthy Medárdot* és társait – *Bálint Ferencet, Farkas József Tibort, Tisóczki Józsefet, Kecskés Zsuzsannát, ifj. Nagy Imrét, ifj. Karácsonyi Mihályt, ifj. Sulyok Mihályt, Bodó Illést, Veres Pétert, Honkó Mátyást* – a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedéssel vádolta. E szegedi kirakatperben száz tanút idéztek be, a tizenegy vádlott első fokon összesen 77 év börtönbüntetést kapott. A társak sorsának alakulásáról nem tud Zsuzsa néni. Saját ítéletéről úgy véli, hogy az a cipőgyári vezetők bosszúja volt, illetve a rendőrökkel szembeni pimaszságának következménye. „*De lehettem volna nem pimasz?*” – kérdezi, majd válaszol: „*Csak így lehetett elérni, hogy békén hagyjanak... A börtönöveket aránylag jó kedéllyel tudtam végigcsinálni, mert nem volt büntudatom.*” Zsuzsa néni ott végre taníthatott. Ezért is mondja: könnyebb volt neki rács mögött, mint a szeretteinek szabadlábon. A családfenntartó a húga, Márti lett, aki képesített könyvelő létére, gimnáziumi érettségivel nem tudott Szegeden elhelyezkedni, még fizikai munkát se kapott. Végül vidéken talált kenyérkeresetet.

Felülvizsgálatok

„Nagyjából 1961 februárja körül az országos pártbizottságtól jött egy ember és az utcai lakónyilvántartó könyv vezetőjétől, az édesanyámtól kérte valakinek az adatait – folytatta a múltidézt Zsuzsa néni. – Annak az embernek anyuka elmondta, hogy tíz évre elítéltek, és elmesélte, miért. Az illető tanácsára anyuka leírta a történeteket és felülvizsgálati kérelmet nyújtott be. Ennek folyományaként egyéni kegyelmet kaptam, elengedtek öt évet, 1962 áprilisában szabadultam...”

Szegeden azonban sehova nem vették föl dolgozni. „De Kalocsán kiiktattak, hogy mivel letöltöttük a ránk szabott büntetési időt, a törvény szerint munkát kell kapnunk. A közvetítőbe mindhiába jártam – emlékszik hányattatásaira. – Végül bementem a városi pártbizottságra, és az országos börtönparancsnokság oktatási osztályára is írtam, hogy segítsenek. Erre rögtön lett munkám: a pincegazdaságban gépirői helyet kaptam... A közügyektől való eltiltásom 1972-ben járt le. Akkor beadtam a mentesítési kérelmemet... De még 1988-ban is, mikor nyugdíjasként dolgoztam az Áfésznál a bérosztályon, érdeklődött utánam a rendőrség. Örülök, hogy utánunk koslattak a nyomozók, és nem vették észre, hogy az egész ország szervezkedik.”

СЛУЖЕБНЫЙ ПРОПУСК	MUNKÁS IGAZOLVÁNY
Действительный до <u>1. марта 1945</u>	Engedélyezett <u>1. márcs. 1945</u> 44
Гр.-и. <u>Кечекс Зсуссана</u> год рожд. <u>1924</u>	Polgár: <u>Kecskés Zsuzsanna</u>
проживающий в г. Сегед	Születési éve <u>1924</u>
улица <u>Дзюгане</u> дом No <u>33</u> кв. <u>...</u>	Lakik: <u>...</u> Szeged v.
застопт на службе <u>студент университет</u>	utca <u>Dzjugan</u> sz. Lak. <u>33</u> sz.
(имеет магазин, мастерскую)	Dolgozik <u>egyetemi hallgató</u>
имеет право жительства по городу	(Van: Otlet, műhely)
Военный комментат М. К. Г. Сегед С. С. Р. 4. 1944 г.	Engedélye van a városban járni reggel 6-tól este 20 óráig.
	
	Polgármester Szeged.

Kétnyelvű munkás igazolvány járt az egyetemi hallgatónak, így Kecskés Zsuzsannának is – 1945-ben

Szerencsésnek érzi magát Kecskés Zsuzsanna, mert sok sorstársával ellentétben megélhette, hogy rehabilitálták, ő és a húga is kitüntetések és nyugdíjemelést kapott. De mégis kibékülve a világgal. A fia hat gyereket nevel, négyet közülük még iskolába járat, így ami pénze neki és Márta húgának van, az mind oda megy. Fájlalja, hogy – bár fizetik a lakbért az IKV-nak – a kémény bélelése másfél éve késik, mert a társasházzá nyilvánított épület nagyobb részének tulajdonosai nem hajlandók kifizetni a rájuk eső részt. A két nővér annak a háznak az egyik zugában él, melyet egykor édesapjuk építtetett. Talán igazságos lenne, ha két szobás lakrészüket megkapnák – ajándékként, 1956-ért.

Délmagyarország, 2001. október 31.

A VÉDELEM KRONOLÓGIÁJA

Kecskés Zsuzsannát, a cipőgyár munkástanácsának titkárát ötödrendű vádlottként ítélte el a megyei bíróság népbíróági tanácsa a Skultéthy Medárd és társai elleni kirakatperben. A vád: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés.

A védelmet egyetlen ügyvéd merte elvállalni: Jezerniczky Ákos, aki – a megsárgult, géppel írt, lepecsételt kézíraton – az alábbi módon csoportosította a Kecskés Zsuzsanna ügyével összefüggő 1956-os szegedi eseményeket és érveket:

„Tisztelt Megyei Bíróság!

Skultéthy Medárd és társai ellen Nb.I.778/1957 számú ítélet ellen bejelentett

Fellebbezésem indokait

Skultéthy Medárd és Kecskés Zsuzsanna védencceim érdekében az alábbiakban terjesztem elő:

I.

A bűnösség kérdésében:

Csak akkor láthatunk tisztán, ha a lényeges tényeket és főhatalmi rendelkezéseket időrendbe szedjük:

XI./12. 5/1956 kormányhatározat: Kormányösszekötők kinevezéséről.

XI./12. 6/1956 kormányhatározat: A forradalmi bizottságok politikai tanácsadó szervként működjenek, közvetlenül nem intézkedhetnek.

XI./13. Kecskés Zsuzsannát üzemi munkástanácsa a városi forradalmi bizottsághoz kiküldi.

XI./16. 2/1956 kormányszámú rendelet a munkástanácsok működéséről. Hatásköre kiterjed az üzemi élet minden területére, határoznak minden kérdésben.

- XI./16. Keresztes Mihály polgármegbízott – többek között – Kecskés Zsuzsanna delegálását a Pestre küldendő bizottságba tudomásul veszi és a résztvevők részére igazolásokat ad és kíséretet – a közigazgatással egyetértve. Tombácz elvtárs útján oda-vissza utazáshoz autót biztosít.
- XI./19-20. Pestre küldöttség utazik. Fele a kormányhoz, fele a pesti munkástanácshoz megy. A kormány részéről Apró Antallal tárgyalás. Ekkor a kormány még e munkástanáccsal tárgyal.
- XI./24. 25/1956 Tvr.: A munkástanácsokról.
- XI./29. 13/1956 kormányhatározat: A XI. 4-10. időre, akik ekkor dolgoztak, azoknak túlóramentes pótlék fizetendő.
- XI./21-24. Beszámolás a 19-20-i pesti útról az orosz városparancsnoknak, üzemeknek, a válasz sajtó közzététele.
- XII./6. Tisóczi felkeresi Skultéthy Medárdot a területi munkástanács létesítésének megbeszélése végett.
- XII./7. Az e tárgyban összehívott munkástanács-elnökök gyűlése a Villamos vasútnál, majd
- XII./8. a TEFU-nál, illetve a Gyufa gyárban, hol megalakítják az ún. hetes bizottságot.
- XII./8. Farkas József Tibor, Tóth 6. István, Bodó Zoltán meghívásra a pesti munkástanács ülésén megjelennek.
- XII./8. 17/1956 kormányhatározat a forradalmi bizottságok megszüntetéséről.
- XII./9. A hetes bizottság összejön Skultéthynál, Farkas és Bodó beszámolnak pesti útjukról: a pesti mtan. dec. 11-12-re általános sztrájkot rendelt el. Itteni nézet: tudatosítandó, de minden munkástanács szabadon határoz, követi-e.
- XII./11. 26/1956 Tvr. A rögtönbíráskodásról. 2.§ A lőfegyver beszolgáltatási határidő 1956. dec. 11. Akik eddig beadják, fegyverrejtegetésért nem büntethetők.
- XII./11. 29/1956 Tvr. Gyári őrsegek fegyverbeadási ideje 1956. dec. 12. 24 óra.
- XII./11. 6/1956 kormányrendelet 1. § A jelen rendelet kihirdetésétől számított egy hónapig nyilvános gyűlést

vagy felvonulást csak előzetes engedély alapján lehet rendezni.

I./11. 2/1957 Tvr. Az előbbi rendelet hatályát 1957. márc. 31-ig hosszabbítja meg.

XII./11-12. Szegeden három üzemben részleges sztrájk. Összefüggése a jelen ügy szereplőivel nem állapítható meg. Közzétette előzőleg a Szabad Európa Rádió.

XII./20. Összejövetel Skultéthy Medárd lakásán az Iparkamarai tervezet ügyében, mit a Konzervgyár és a Paprika feldolgozó előkészítésre és hozzászólásra munkástanácsainak kiadott.

XII./24-31. között Skultéthy Medárdnál még egy összejövetel e tárgyban.

I. első napjaiban sikertelen összejövetel e tárgyban Bálint Ferenc lakásán.

I./10. körül Összejövetel ugyane tárgyban ugyanott. A dr. Demény Alajos készítette tervezetet felolvassák, az illetékeseknek átadják, hogy vigyék fel a január 14-i minisztériumi értekezletre. Mi megtörténik, és ott derül ki, hogy az egész iparkamarai tervezetet ejtették.

Ennyi a jelen ügy lényege...”

A fellebbezés – részben aláhúzással is hangsúlyossá tett – mondatai érzékeltetik az ügyvéd érvelésének lényegét.

„...a december 9-i összejövetelt követő összejövetelek kizárólag az iparkamarai tervezettel foglalkoztak...”

„... semmiként nem volt érzékelhető az itteni lakosok által, hogy a Pesti Központi Munkástanács tevékenysége államellenes... a hivatalos állásfoglalás közzétételéig, vagyis 1956. december 8-ig az annak ülésein netán eddig történt részvételek, vagy azzal az összeköttetés keresése ... nem kifogásolható ... a korábbi ülésen volt passzív részvétel és az azon történtek közlése nem tartozik a büntetőjogilag üldözendő tények közé...”

„November 19-20-án ... a vádlottak a nyomozati anyag legszigorúbb értelmezése szerint sem szervezkedtek, nem léptek egymással összeköttetésbe...”

„... a sztrájk ellen foglaltak állást, ez irányban, ha nem is nagymérvű, de mérsékelt propagandát fejtettek ki...”

„Külön érdekessége az ügynek az, hogy a vádlottak az engedély nélküli gyűlés tartásában érezték magukat bűnösnek. Ez nyilván jogi tévedés, mert december 11-ig semminő gyűléstiltalom nem létezett, az akkor megjelent 6/1956 kormányrendelet 1.§-a is csupán a nyilvános gyűléseket és felvonulásokat kötötte előzetes engedélyhez. Hogy a vádlottak gyűlései nem voltak nyilvánosak, azokon csak meghívottak vehettek részt, az kézenfekvő...”

„Téves következtetéssel állapította meg az ítélet, hogy az iparkamarai tervezet a vádlottak által elkészített formában bűncselekmény, főleg, hogy állam- és rendszerellenes cselekmény.

Az iratokkal ellentétes (időbeli eltérések miatt kizárt) azon megállapítás, hogy a vádlottak összeköttetést kívántak volna létesíteni, vagy létesítettek a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal...”

„A vádlottak sztrájkellenesek voltak. Egyetlen üzemben nem volt sztrájk december 11-12-én, melynek elnökei vádlottak voltak. Több vádlott felszólalt nyilvánosan a munka fölvétele, sőt a túlórázás érdekében.

Sem bűncselekménynek tekinthető, sem egyébkénti fegyverrejtegetés a vád tárgyává tett egyéb cselekménnyel kapcsolatban nem fordult elő.”

KECSKÉS MÁRTA 1956 LOVAGJA

Kecskés Márta nem volt forradalmár, mégis „1956 lovagjává” avatták. Áldozat ő, aki nővére, Zsuzsanna fiát és édesanyjukat el-tartotta. Nyáron Siófokon egy üdülőben felszolgálónőként, télen a szegedi Paprikafeldolgozó Vállalatnál végzett fizikai munkát – érettségivel. Csak a '60-as évek végén került irodai munkára, de csak a csoportvezetőségig jutott a hivatali ranglétrán – a nővére '56-os múltja miatt. Még 2001-ben idézte föl emlékeit Kecskés Márta, aki korábban 1956-os emléklapot kapott, s azóta az 1956-os vitézi rend tagjává avatták.

„A letartóztatása után jó egy hét múlva jött egy pufajkás ember, aki megmondta, hogy pakoljak össze tisztasági csomagot és vigyem be a rendőrségre, a Kossuth Lajos sugárútra. Addig hiába kerestem, azt válaszolták, nem ismerik... Vagy hatvan lépcsőn mentem fölfelé a fogdáig” – emlékszik Kecskés Márta arra a napra, amikor először látogatta meg néhány nappal azelőtt letartóztatott nővérét, Kecskés Zsuzsannát. „– Végig, a munkásörök sorfala mellett. Miközben az egészről nem tudtunk semmit. Én is a cipőgyárban dolgoztam, tudtam, hogy bevásárolták a testvéreimet a munkástanácsba, de fogalmam sem volt arról, hogy esténként azért megy el, mert találkozgatnak, szervezkednek. Sem én, sem anyuka nem tudtuk, mit csinált... Az elsős fiától még csak el sem búcsúzott, meg sem puszilta, olyan gyorsan vitték el. Mi maradtunk, de azt sem tudtuk, mi lesz ezután... Főleg, hogy engem már akkor elküldtek a cipőgyárból, amikor még szabadon volt. Pedig első szabász voltam... Az első tárgyalás után visszavettek, de mikor a legfelsőbb bíróság tárgyalta az ügyét, ismét elküldtek, az ítélet kihirdetése után meg visszavettek. Másfél év telt el így. Egy évig voltam munka nélkül. Képesített könyvelő voltam gimnáziumi érettségivel, mégsem tudtam elhelyezkedni, még fizikai munkára sem. Mikor végleg elítélték, vidékre kellett mennem dolgozni...

Nem akartam, hogy bárki is bajba kerüljön. Mi a kommunista érában nem állhattunk meg senki előtt. Olyan marhaságokat terjesztettek, hogy apuka tulajdona volt a Kecskés-telep, akik ott laktak, azok meg a béreseink. A másik nővérem '54-ben igazgatónő lett a Margit utcai iskolában, a második héten igazolást kellett vinnie arról, mi közünk van a Kecskés-telephez. Édesanyám járt a hadirokkantakhoz, hogy bizonyítsák: apuka társadalmi munkában foglalkozott velük, és ők kérték hálából, hogy az új városrész neve Kecskés-telep lehessen. Mikor ez a történet kiderült, annak a városrésznek a nevét gyorsan megváltoztatták Ságvári-telepre.

Az egész életem ráment 1956-ra! Igazságtalan, mert nem voltam benne az ügyekben, mégis szenvedtünk, tán még többet is, mint aki vállalta tettének következményeit. Édesanyám soha nem dolgozott, kicsi volt az özvegyi nyugdíja, ezért nekem dolgozni kellett, itt élt velünk Zsuzsi fia is. Annak az apja soha nem adott egy fillért se. Az elítélt helyett kellett helyt állni... A vőlegényem erre úgy elszaladt, hogy idő se maradt semmit megmagyarázni, megbeszélni... De a gyereket és anyukát valakinek el kellett tartani...

Ezért is mondja mindig Zsuzsa, neki volt könnyebb, mert ő tanított a börtönben, én meg itt kínlódtam... – »szabadon«.

CSALÁDI LEGENDÁRIUM

A hat Kecskés-testvér: István, Julianna, Erzsébet, Zsuzsanna, Márta és Dénes. Mi a két legfiatalabb Kecskés-lánnyal, az 1924-ben született Zsuzsannával és az 1927-ben világra jött Mártával beszélgettünk 2001-ben – a család történetéről is.

„Apuka 1880-ban Szegváron született. Hogy mennyire szegény paraszti család gyermeke volt, mutatja, hogy az édesanyja nem tudott írni és olvasni. Apuka viszont a legjobb tanulóknak járó ösztöndíjjal a szegedi Tisza-parti közgazdasági szakközépiskolába került – idézi az egykor szüleitől hallott történetet Zsuzsanna. Az is a családi legendárium része, hogy az ifjú Kecskés István mint diák, jómódú emberek gyerekeit korrepetálta, így teremtve elő tanítónővé lett testvére taníttatásának költségeit.

A múlt évszázad első felének légkörét érzékelteti Kecskés István foglalkozásának elnevezése is: írnoki állást kapott 1902-től a szegedi városházán, majd – miután letöltötte a katonaságot – 1906 körül főpénztárnok az Ármentesítő Társulatnál. A biztos állásba került fiatalember családot alapított, első gyermeke születésének 1908-ban örülhetett. Ám néhány év múlva fiatal feleségét elvitte a tüdőbaj. A három gyermekes özvegyember ismét megnősült. A hitves, Zsuzsanna, Márta és Dénes édesanyja a korabeli fotográfiáról ábrándozva-elgondolkodva néz ránk. A minden részletében a századelőt idéző fényképfelvétel készültekor még nem tudhatott sem az előtte sorakozó szépségekről, sem a reá és családjára váró megpróbáltatásokról.

Egészen Piaveig, Isonzóig sodorta az első világháború Kecskés Istvánt. Ő mesélte gyermekeinek, hogy milyen embertelen körülmények között harcoltak, éhségüket csillapítandó fűvet ettek... A viláégésből hadirokkantként kevergőzött haza: meglőtték a lábát... De nem csak ez emlékeztette a viláégésre; élete végéig bottal járt... Szegeden városháza, a hadirokkantak gyámolítója volt...”

KECSKÉS ZSUZSANNA:

„NEM HAGYHATTAM OTT A MUNKÁSOKAT – ÉPP AZÉRT,
MERT TANULT EMBER VAGYOK”

Fizika-kémiai szakos tanárnak jelentkezett a Szegedi Tudományegyetemre az 1941-ben érettségizett Kecskés Zsuzsanna. Az egyetemi években történtek mára elmosódtak emlékezetében, nem úgy 1956-é: Zsuzsa néni 2001-ben már mesélt életének e fontos szakaszáról a Délmagyarország számára. A beszélgetés folytatására azért kértük, mert kíváncsiak voltunk arra, milyen előzmények után lett egy fiatal diplomás tanárnő a cipőgyári munkástanács tagja és az 1956 utáni megtorlás egyik áldozata, milyen kapcsolatokat ápolt volt diáktársaival, illetve az egykori elítélt hogyan összegzi ítéletét az elmúlt 50 évről.

– *Milyen volt a szegedi középiskolai, egyetemi diákság élete az 1940-es években?*

– Jó alapokat kaptunk a középiskolában: a Szent Erzsébet Leánygimnáziumban érettségiztem. Príma tanáraink voltak, emberileg is sokat tanultunk tőlük. De a zsidóüldözés hatását a középiskolában már éreztük: akadt olyan lány, aki nem állt szóba zsidó osztálytársával. Az egyetemen nem tapasztaltam a „zsidózás” semmilyen formáját. Ott végképp a tanulás volt a lényeg. A közösségi élet az egyetemi klubban (egy Dugonics téri épületben) zajlott. A klubot Engedi Antal professzor vezette. De nemigen volt nekem időm közösségi életet élni, mert például amikor a húgom beteg lett 1943-44-ben, akkor úgy jártam az egyetemi órákra, hogy előtte éjszaka paprikát csomagoltam – pénzért.

– *Hogyan tudott elhelyezkedni egy friss diplomás tanár?*

– Mikor végeztem, 1947-ben egyáltalán nem volt állami kinevezés. Az egyetemen tanultak apácák, s a kisvárdai Orsolya-rendnek működött

a gimnáziuma, ahova az egyik volt középiskolai osztálytársamat hívták tanítani, de nem mert elmenni. Nekem viszont kellett a pénz, így 1947 októberében Kisvárdán lettem kollégiumi nevelőtanár és tanítottam is. Onnan 1949-ben elküldtek a Világifjúsági Találkozóra, amit akkor Budapesten rendeztek. Sikerült hazakerülnöm Szegedre 1949-ben. Mivel a fiam 1951-ben született, utána áthelyeztek Vásárhelyre: a tanítóképzőben és a fiúgimnáziumban tanítottam 1953-ig. Ott ismerem meg igazán, hogyan csinálják a kommunista eszméket...

– Családi indíttatása – például, hogy apja az előző rendszer megbecsült hivatalnok, többek között ármentesítő társépítész volt, s a hadirokkantak szegedi elnökeként „kijárta” az ingyenes építési telkeket, három telep létrejöttét, amiért köszönésként róla nevezték el Szeged egyik városrészét, a Kecskés-telepet – szembeállította-e az 1945 utáni rendszerrel?

– Őszintén szólva fiatal tanárként szimpatizáltam a kommunista eszmékkel. De Vásárhelyen beleláttam a rendszer működésébe. Például fölháborított, hogy az ottani állatorvos nagyon okos leányát azért nem vették föl az egyetemre, mert értelmiségi származású. Aztán az orosz nő esete is nagyon bosszantott. Élt ott egy ötven évesnél idősebb nő, akit a párt kötelezett az általános iskola elvégzésére. Foglalkoztunk is vele, de a kémia vizsgán – hiába mondták meg előre, hogy a levegőről kérdezzem – semmit nem tudott, valami olyat magyarázott, hogy „A levegő itt van körülöttünk. Van benne oxigén, nitrogén és bacilusok. De azok a piszkos fasiszták elkezdtek a bacilus háborút...” Ezzel a tudással nem engedtem át, de az értekezlet fölülbírálta a döntésemet. Aztán: a nővérem hiába volt vallásos, templomba nem járhatott, de a pártba kénytelen volt belépni, mert özvegyen maradt a gyerekeivel, s a párttagság védelmet adott egy egyedülálló nőnek. De 1953-ban, mikor igazgatónak nevezték volna ki, valaki „besúgta” apukám múltját, amire a húgom lejárta a lábát az egykori hadifoglyok között, hogy igazolja a családot.

– Középiskolai tanár léte miatt lett hirtelen fizikai munkás?

– Ma már bizonyítani nem tudom, de az igazgató szakmai féltékenységből – talán mert a helyére akartak kinevezni, és mert állandóan és nyíltan elmondtam az ellenvéleményemet – belekevert egy osztálypénzekkel kapcsolatos ügybe. Az ÁVH-val figyeltetett és fenyegetett.

Végül úgy menekültem meg, hogy Budapesten, aztán a szegedi gyufagyárban, később a cipőgyárban vállaltam fizikai munkát.

– *Az egyetemmel, egykori diáktársaival tartotta a kapcsolatot?*

– Nem. Egyrészt azért, mert néhány évig máshol dolgoztam, másrészt azért, mert nem értem rá „társadalmi életet élni”, ugyanis pénzt kellett keresnem: apa nélkül neveltem a fiamat, miközben az édesanyámat, aztán a beteg húgomat és öcsémet is támogatni kellett.

– *Hogyan került az '56-os szegedi események sűrűjébe?*

– A járási testnevelési és sportbizottsághoz (amit JTSB-nek nevezünk) tartozva különböző versenyekre jártunk. Az egyik alkalommal a Széchenyi térre jöttek a fiatalok, ott hallottam, miért gyülekeznek. A JTSB vezetője, *Bosnyákovics Dezső* megijedt, adott egy cédulát, hogy elmegy, s mi vigyázunk a JTSB vagyontárgyaira a Városházához tartozó bérházban... A cipőgyárban is beszélgettünk arról, amit a Széchenyi téren hallottunk. Elegünk volt már mindenből. Azt mondtuk egymásnak: jó volna másképp csinálni, tenni valamit az igazságtalanságok ellen. Megalakították a munkástanácsot, ahova beválasztottak engem is.

– *Az előző beszélgetésünkkel elmondta, hogy inkább szakszervezeti bizalmiként, mint egyedülálló diplomás nőként volt népszerű a gyárban.*

– A szabászatot dolgoztam, de a munkatársaim rájöttek: értelmezni tudom a rendeleteket, ezért választottak szakszervezeti bizalminak. A túlmunka elszámolása miatt kerültem vitába a gyár vezetőivel – elmentem egészen Budapestig, de sikerült bizonyítani az igazamat. Erre a „főműveletis”, Lacsán mondta akkor, hogy ezután tanult embert nem enged a munkások közé.

– *A munkások küldötteként októberben mit tett, mit tehetett?*

– A tüntetéseken ott voltunk, de lényegében semmit sem tudtunk csinálni. Nem folytunk bele a városi eseményekbe, de a különböző vállalatok munkástanácsi tagjaival azért találkoztunk. A gyárakon belüli hangulatról annyit, hogy a kendergyárban az egyik ülésen a Pestről érkezett fiatalember elkezdte a „zsídózást”, de rögtön lehurrogták, nem engedték... A Széchenyi téren, az utcán kétszer

vagy háromszor voltunk kint... Mindenki mondta a magáét. Kiabálták, hogy a „Le a csillagot!...”, meg ilyeneket... Aztán már ott is volt a létra, és szedték le a csillagot... Erre óriási „Hurrá!”, meg taps hallatszott, meg amit csak el tud képzelni... Összevissza keveredtünk. Akkoriban úgy volt, hogy elindult valaki valahonnan, és akik hallották, vagy látták, azok csatlakoztak. Ez a tömeg nem volt megszervezve, spontán jöttek, csatlakoztak az emberek. Nem sokáig vehettem részt ezeken egyszer sem, mert mennem kellett a gyerekekért haza, édesanyámhoz.

– *A városi néptanács alakulásán is részt vett?*

– Még beszédet is mondtam – a szenvedésekről, amit a rendszer okozott, s arról, hogy változtatni kéne...

– *Hogyan lehetett közlekedni a városban?*

– Azért nem volt olyan veszélyes a helyzet Szegeden! Meg aztán nem szabad elfelejteni: ezek a gyerekek tudták, milyen a háborús helyzet, átélték '44-et. Azt is tudták, milyen volt a németek, az oroszok bevonulása. Nem mertünk kimenni, pedig nem bántottak senkit – én így tudom.

– *Mit hallott az egyetemen történetekről?*

– Már nem voltunk egyetemisták, ezért nem tudtunk az ügyekről. Mikor a korzón volt a tüntetés, mi azon sem mentünk végig. De tüntetés hírének a cipőgyárban is örültek, ahol akkor dolgoztam.

– *Az Auditórium Maximum-beli gyűléseken nem vett részt. De az ott történetek híre eljutott a cipőgyárba is?*

– Persze! Az volt a vélemény, hogy milyen „klassz” az egyetemi ifjúság, hogy meg mert szólalni – ebben a helyzetben, s elindultak valamit csinálni.

– *Reménytelen helyzetben, a forradalom bukását követően kezdtek szervezkedni. Mi volt ennek az értelme?*

– Nem tudtunk belenyugodni abba, hogy mindennek vége. Mikor *Perbíróék* megszűntek létezni, a gyufagyár hátsó helyiségében megalkotottuk az új munkástanácsot. Tizenegyen voltunk a csoportban, de nem volt fegyverünk, csak a konzervgyáraknak, az üzem

védelmére. Szinte semmit sem csináltunk. Még elkezdni se lehetett. Egyedül Karácsonyi Miskát ismertem, mert az apja a cipőgyárban dolgozott. A többiekkel korábban nem ismertük egymást, mindenki részt vett a vitában. Nem volt elég idő – arra sem, hogy fölvegyük a kapcsolatot az egyetemistákkal. Próbálkoztunk az Iparkamarai tervszel – Apró Antal megbízására, mégis ez lett ellenünk az egyik vádpont...

– *Mit akartak elérni?*

– Összeverődtünk. Sok milliárdra tették a sztrájk okozta kárt. Mikor a „Nagybudapesti Munkástanács” lefújta, akkor mi is. A sztrájk országos volt, nem mi szerveztük... Jó társadalmi berendezkedés formálódott '56-ban. Ha nem veri le a Szovjetunió, megmutattuk volna, hogy ki lehet javítani az örült hibákat. S nem lett volna, hogy a tűzhöz közel ülők ellopják az ország pénzét és milliárdosok lesznek... Maradt volna a munkások tulajdona... Még a város szovjet parancsnokával is tárgyaltunk. Mi megpróbáltunk minden utat... Sosem voltam szélsőséges... Nagyon mellettünk voltak a dolgozók. Csak olyat akartunk, amit nagyon szerettünk volna, ha valóra válik: például az oroszok kimenetelét. Sokáig reménykedtünk, ami hülyeség volt.

– *Más nő is részt vett ebben a munkában?*

– Nem.

– *Miért?*

– Nagy félelemben éltünk. Bátorság kellett ahhoz, hogy egy szót is szóljon, főleg, hogy valamelyik szervezetbe belépjen.

– *Középiskolai tanár létére kiszállhatott volna?*

– Bármikor kiléphettem volna. De nem tehettem meg a munkásemberekkel, hogy otthagynom őket – épp azért, mert tanult ember vagyok. Az iskolák miatt nem volt részem kitüntető megkülönböztetésben, de a bizalom alapját jelentette: értük harcolok – tényleg. Senki nem volt, csak ez a csoport. Olyan volt az, mint a családunk: mindent elmondtunk egymásnak. Nem volt köztünk különbség, vagy valami vezető – szerettünk együtt lenni. Én a rendőrségen sem árulhattam el a csoportot – épp az iskolai végzettségem miatt. Én mindig mindent tagadtam a rendőrségen... Bá-

lintról tudjuk, hogy bemondta a neveket, de egyikünk sem haragszik rá. Úgy megverték, hogy végül senki nem haragudott rá azért, amit tett. Meg aztán tudtuk is, mit csináltunk.

– *Milyen embernek ismerte meg Skultéthy Medárdot?*

– Fájdalmas nekem, hogy bár nagyon rendes embernek ismertük, de emberileg később csalódnom kellett benne azért, mert – bár a felesége két gyerekkel kitartott mellette – Medárd elhagyta a családját...

– *Ön miért kapott olyan súlyos ítéletet?*

– Tettem, amit tettem. Vállaltam érte a felelősséget. Mégis túlzásnak tartom az ítéletet. Ez a cipőgyári vezetők bosszúja volt. Az is számított, hogy pimasz voltam a rendőrségen. De lehettem volna nem pimasz, amikor a Csillag börtönbe rendszeresen bejött egy ügyvéd, s rendre azt mondta nekem: „Jól fog magának állni a nyakán a kötél.”?! Mikor legközelebb bejött, azt feleltem neki: „Meg ne mondja az öröknek, tegnap fölmásztam az ágyra és az ablaküvegben megnéztem, tényleg jól állna a nyakamon a kötél.” Erre soha többet nem jött és nem szólt. Ilyeneket kellett csinálni, hogy a provokátorok befogják a szájukat, hogy békén hagyjanak.

– *A börtönben bántották?*

– Egyszer. Mikor március 8-án, „nőnap alkalmából” bevittek, hátranéztem, hogy kit hoznak még utánam, erre egy pufajkás fogta a hajamat és a fejemet beleverte a falba... Egyikünket a csoportból nagyon megverték, ő aztán elmondta a rendőröknek a csoport tagjai nevét. Nem is tudom fölróni ezt neki... A Kossuth Lajos sugárúti épületben kis területű, ajtó nélküli zárkák voltak az alagsorban – ott bizony nem tudtam sem leülni, se lefeküdni, annyira sokan voltunk egy zárkában. Arra emlékszem, hogy egy balástyai nővel is összezártak. Biztos vamzer volt, mert túl sokat kérdezősködött. Márpedig a börtönben nem illik kérdezősködni a dolgok felől. Ugyanis az kérdezősködik, akiknek szüksége van információkra, hogy magát kimossa... Az egyik rendőr be akarta bizonyítani, hogy ha ő hallgat ki, akkor beszélni fogok. Azt mondja: „Látom, sportosan van öltözve. (Mackónadrágszerűség volt rajtam, mikor letartóztattak.) Ha annyira szereti a sportot, meg tudná mutatni a földön, hogy kell úszni?” Abban a pillanatban „gyütt” a válasz:

„Hogyne! Melyik úszásnemben parancsolja?” Nem sokáig tartottak Szegeden: március 8-án tartóztattak le, úgy emlékszem, május 17-én kerültünk át a Csillagba. Ott már vegyesen voltunk: politikaiak és köztörvényesek. Ha takarítani kellett, vagy bármi mást, én voltam az első, aki jelentkezett, hogy csináljak valamit, ne bent üljek... Vagy négyen-öten voltunk egy cellában, és kitalálták: meséljek el valami regényt. Erre én meséltem, aztán magam találtam ki történetet, amibe olyan elemet szőttem bele, amit rendeltek a többiek – például dallamot, karriert, őket magukat is. Augusztus 1-jétől minden nap elvittek minket a bírósági fogdába – a megyei bíróság épületének legfelső emeletére, mert augusztus 1-jétől 31-ig tartott a tárgyalás.

– *A perben összefüggésbe hozták-e ügyüket az egyetemistákkal?*

– Csak a nacionálémban szerepelt a szegedi egyetem, lévén, hogy ott végeztem.

– *Egyetlen tanú szolt Ön mellett a perben...*

– ...Őt sem én állítottam, hanem a védelem. Úgy gondoltam: nekem nincs szükségem tanúra. Ügyvédet fogadtak anyukáék, de nem sokat tudott tenni értem. Halálra akart ítélni *Karácsonyi Sándor*, de mivel nem engedték, ezért *Felföldi bíró* ki sem hirdette az ítéletet, mert nem értett egyet vele. (Úgy tudom, *Felföldi* belebetegedett ebbe, és nagyon hamar meg is halt.) Az augusztus 31-i ítélethirdetést a Délmagyarország is megírta, fényképpel együtt jelent meg.

– *E fotón jól fölismerhető: a tizenegy vádlott között Ön az egyetlen nő.*

– Aztán szeptember 17-én vittek Kalocsára, ahol nagyon hamar dolgozni kezdtem. Összekeverték bennünket, politikaiakat a köztörvényesekkel. Mivel „nagyidős” voltam, vagyis 5 év fölötti ítéletet kaptam, négyes zárkába kerültem. (Akit ennél rövidebb ítélettel büntettek, azt nagy, 14 fős zárkába sorolták be.) A varrodába kerültünk dolgozni. A következő iskolaév kezdete előtt szabadult egy tanítónő, aki az ottani alsó tagozatban tanított. Hívatott a parancsnoknő, hogy ki akarják szélesíteni az oktatást a felső tagozatra, vállaljuk-e a tanítást... A szemléltető eszközöket a jól rajzolókkal készítettük.

KIK A RENDBONTÓK, ELLENFORRADALMÁROK, FASISZTÁK ?

Szeged utcáin hetek óta viszonylag rend és nyugalom honolt. De. 7.-én azonban a magát karhatalomnak nevező, volt ávosokból alakult sötét bünszövetkezet ezt a rendet megzavarta. A diákságot hazug, a magyar nemzetet s különben a munkásságot vérig sértő röpcédulákkal törbe csalta. Biztosan tudták ugyanis, hogy a Kádár féle csoportot és őket mindenki szívből utálja s így a diákság egy percig sem fogja tűrni iskolája falán a sajtóból és a rádióból már annagra ismert és meunt hazugságokat, még akkor sem, ha azok röplap formájában jelennek meg. Számítsuk bevélt s a lesben állók vadállati brutalitással vetették magukat gyermekeinkre. nyilvánvaló lett hogy ennek a karhatalomnak a tagjai beteg emberek. sötét bűnöző lelkük megzavarodott és mint közveszélyes őrtültek rugták, porozták a diákokat, bántalmazták az utca békés járókelőit s tragédriárok között hadonásztak gyilkolására kész fegyvereikkel.

Ítéljetek ! Kik a rendbontók ?

Felakra meszelten olvashatjuk: Pusztuljanak az ellenforradalmárok, halál a fasisztákkal. Mindennél fontosabb tehát tudni, hogy valójában kik az ellenforradalmárok és a fasiszták ? Ellenforradalmár-e az, aki a népi forradalom által megdőntött korhadt rendszert vissza akarja állítani? IGEN. Mindnyájan tudjuk, hogy a Kádárnak nevezett ifjú Rákosi és a köréje csoportosultak, a nemzet 1/3-ánál is kevesebb hazaárulók akarják október 23.-i népi forradalmunk eredményeit megsemmisíteni, a valóban szocialista és demokratikus magyarországi kialakulását gátolni és vissza akarják állítani a forradalom által elsöpört, izzig vérig rothadt nemzetgyíkos sztálini rendszert.

Ítéljetek ! Kik az ellenforradalmárok !?

A fasiszmus leglényegesebb jellemvonásai a féktelen terroron alapuló diktatura és a szellem szabad megnyilvánulásának teljes guzsa kötése. A magyar forradalom a terror megszüntetését és a szellem szabadságát kívánta és kívánja. Ezt a kívánást Kádár és klikkje olyan tettenes terrorral akarja elnyomni, aminőt sem a hitleri sem a sztálini fasiszmus nem alkalmazott. Kádár munkás ellenes megnyilatkozásai leplezetlen diktatúrát hirdetnek.

Ítéljetek ! Kik a fasiszták ?

Az ítélet csak egy lehet. A rendbontók, ellenforradalmárok és fasiszták meghúzódnak a karhatalom fegyveresei között és a félrevezetett s ovjet hadsereg fegyverét tudva maguk mögött, 18181800-nek gyermekeinkre, kinnzók és nyomozgatják a tiszta forradalmi eszmékért életét feláldozni kész magyar népet.

A dolgok valódi értelmében hi is csak ezt kívánhatjuk: Vesszebeik a rendbontók! Pusztuljanak az ellenforradalmárok ! Halál a fasisztákra !

Szeged népe ! Erre gondolj amikor a meszelt feliratokat olvasod.

Szegedi Forradalmi Bizottmány.

" Ítélni a nép s ítélni fog
S egyszer faj a bűnösöknek."
/ady/

Felhívás

Az egyikükkel, *Hegedűs Ibolyával* olyan jó barátságba kerültem, hogy haláláig összejártunk.

– *Az egyik visszaemlékezésében olvastam: együtt raboskodott Wittner Máriával. Szegediekkel találkozott-e a börtönben?*

– Igen, csak ők hamarabb szabadultak. *Silbermann Éva* talán a vállalatánál végzett dolgai miatt került be. A másik akkor *Gécziné* volt, de ma csak arra emlékszem, Icának hívják. Azóta sem találkoztunk. Az 5 év 1 hónapot aránylag jó kedéllyel tudtam végigcsinálni, mert nem volt büntudatom. Sajnáltam a családot. Nagyjából 2-3 hónapba telt, mire rá tudtam nevelni magam, hogy nem szabad haza gondolni. Olyankor elmondtam egy verset, vagy számoltam.

– *Most is úgy és ugyanazt csinálná, mint 1956-ban?*

– Ha tudnám, hogy ez lesz a rendszerváltás, ami, akkor nem csinálnám végig 1956-ot. Ezért kár volt az életünket, a család életét tönkre tenni! Például a húgom nem tudott elhelyezkedni, dobálták ide-oda, megbetegedett. A gyerekem nem tudott tanulni. Mesélte az édesanyám, hogy mikor én börtönben voltam, akkor a gyerekem tanító nénije kiadta: meg kell tanulni a „Talpra magyar!”-t. Az én édesanyám – aki 1904-ben végezte az iskoláit – sokat foglalkozott vele, de hiába tudta a fiam a verset, nem szavalhatta... Mindössze annyi a könnyebbség, hogy mivel nagyon fáj a lábam, nemzetgondozási díjat is kapok, így nagyobb a nyugdíjam. De mondhatom: az egész családom belerokkant '56-ba.

Szeged, 2006. június 13.

TEGNAP ÍTÉLETET HIRDETETT A BÍRÓSÁG SKULTÉTHY MEDÁRD ÉS TÁRSAI BÜNÜGYÉBEN

A megyei bíróság népbíróági tanácsa az immár egy hónapja tartó részben zárt, részben nyílt tárgyalás során a megállapított tények alapján tegnap hozta meg az ítéletet Skultéthy Medárd és társai ügyében. Skultéthy Medárdot a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésében elkövetett bűntett miatt 10 évi börtönre, egyes jogoktól 10 évig való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, Bálint Ferencet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és fegyverrejtegetés bűntette miatt 10 évi börtönre, 10 évig egyes jogoktól való eltiltásra és vagyonelkobzásra, Farkas József Tibort a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló részvétel és fegyverrejtegetés bűntette miatt 10 évi börtönre, egyes jogoktól 10 évig való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, Tisóczki Józsefet a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés bűntette miatt 8 évi börtönre, 10 évig egyes jogoktól való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, Kecskés Zsuzsannát a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette miatt 10 évi börtönre, 10 évig egyes jogoktól való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, ifj. Nagy Imrét a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és államtitok megsértése bűntette miatt 10 évi börtönre, egyes jogoktól 10 évig való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, ifj. Karácsonyi Mihályt a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette miatt 3 évi börtönre, egyes jogoktól 3 évig való eltiltásra és 500 forint vagyonelkobzásra, ifj. Sulyok Mihályt a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette miatt 7 évi börtönre, 10 évig egyes jogoktól való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra, Godó Il-

lést a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel büntettéért 2 év 6 hónapi börtönre, egyes jogoktól 3 évi eltiltásra és 500 forint vagyonekobzásra, Veres Pétert a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel miatt 5 évi börtönre, 5 évig egyes jogoktól való eltiltásra és 1000 forint vagyonekobzásra, Honkó Mátyást a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és fegyverrejtegetés, valamint a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett kisebb súlyú lopás büntettéért 2 évi börtönre, egyes jogoktól 3 évig tartó eltiltásra és 500 forint vagyonekobzásra ítélte a megyei bíróság népbíróági tanácsa. Képünk az egyik tárgyalási napon a vádlottak egy részét ábrázolja az előtérben. Mögöttük a hallgatóság, mely mindvégig élénk érdeklődéssel kísérte a tárgyalásokat.

Délmagyarország, 1957. szeptember 1., vasárnap



*Kecskés Zsuzsanna (balról a második) és társai a tárgyalóteremben
Fotó: Délmagyarország, 1957. szeptember 1.*

Szóba se állj vele

*Visong neki is otthon tán gyereke,
s bóbiskol fókabajszú atyja,
a gabonaszárt is tán megsimogatja –
itt szóba se állj vele!*

*Szóba se állj vele,
mert árulás itt a szó,
otthon lehet a becsület embere,
itt: gyilkos, elnyomó!*

*Parancsra jött? Semmiről se tehet?
Lehet.*

*De te
Iszonyú bűnt veszel magadra,
ha csak egy pillanatra
szóba állsz vele.*

*Ülj le házad elé a padra,
sétálj az utcán, húzódj a kapualjba,
az emberek felé fordítsad arcod –
de gyűlölet
kapassa félre fejed,
ha őt megpillantod.*

*Hagyjad, hadd lássa,
milyen is arcod rándulása:
az őszinte undor moccanásai,
lezárt szádnak, behunyt szemednek
is meg kell tanulni vallani.
Másként tán víg cimborák lehetnétek,
de most halálos vétek
ha ránevetsz –*

*Szóba se állj vele,
mert árulás itt a szó -
outhon tán lehet becsülete,
itt: gyilkos elnyomó!*

1956. november 8-9.

A fönti vers – miként az összeállításban szereplő többi dokumentum többségének eredetije is – a Móra Ferenc Múzeum történeti gyűjteményében található. Még 1956 őszén szerezte be Csongor Győző, a múzeum akkori munkatársa. Szerzőjét nem ismerjük, keletkezési körülményeiről sem rendelkezünk információval. Csak annyit tudunk, hogy ez a vers is egyike volt azoknak a költeményeknek, melyek a megszállás után kézről-kézre vándorolva a forradalom és az ellenállás szellemét kívánták ébren tartani. A sodró lendületű vers jól érzékelteti a forradalom leverését követő napok közhangulatát. (Kérjük a lap olvasóit, amennyiben '56-os emlékek – fotók, kéziratok, tárgyak, rölapok – vannak tulajdonukban, jelezzék ezt a Móra Ferenc Múzeum történeti osztályán – Fekete-ház, Somogyi utca 13.)

Délmagyarország, 1991. október 22.

Ady Endre
Halálvirág: A Csók

*Fekete pillangók fogatján
Megyek majd az utolsó csókra.
Az asszonyom: Halálvirág,
Még sohse láttam: legkülömb,
Tavasszal nyíló őszirózsza.*

*Halálvirág, ha majd az első
Májusi Hold az égre följön,
Ringó ágyadon pihenek.
Vigyázz, vigyázz, Halálvirág,
Minden kis szirmod tündököljön.*

*Szent test-kelyhed nyisd ki a Holdnak,
Hadd ámuljon el csodaverten
S amíg mi összetapadunk,
Minden kis bokrot zengjen át
Nászmuzsika a forró kertben.*

*Kis virágok sűgjanak össze:
„Ez volt itt a csóknak Lázárja,
Holott csók-úrnak született,
Méltó csókokat kapott,
Most aztán csókol utoljára.”*

*Hajad, karod, szemed tüzeljen,
Ajkad, csipőd, isteni melled,
Bársonybőr-lábad, mindened.
Édesítsd meg, Halálvirág,
Nekem az utolsó szerelmet.*

*Fekete pillangók fogatja
Térjen vissza üres batárral,
Halálvirág, szaladj te is,
Ne tudd meg, hogy én egyedül
Mit beszélek majd a halállal.*

A SZEGEDI MÁRTÍR, KOVÁTS JÓZSEF TEMETÉSE ELÉ

HALÁLVIRÁG

*„Fekete pillangók fogatja
Térjen vissza üres batárral,
Halálvirág, szaladj te is,
Ne tudd meg, hogy én egyedül
Mit beszélek majd a halállal.”*

Ezt a versszakot mormolta gyakran Kováts Jóska a zárkában. Ez az Ady-kötet a hat év börtön alatt végig velem volt. A *Halálvirág: a Csók című verset* Jóska kívülről tudta. De más verseket is. *József Attila Ódáját tőle tanultam.* Nézze – teszi eléem Kendi József, egykori szegedi nemzetőr a rongyosra olvasott, bíborkötéses Ady-kötetet –, a belső oldalakon Jóska kézírásával a József Attila-sorok...

Ennyi és az emlék maradt egy emberről, akit a szegedi '56-os eseményekben vállalt szerepéért halálra ítélték, s 1958. október 6-án kivégeztek.

– Kováts Józsefet látásból már 1956 előtt ismertem – idézi föl emlékeit Kendi József, az egykori zárkatárs –, mert mint sportember ő is lejárt a SZUE-ba. Az egyetemi épületben október elején tartott gyűjtő hangú beszédére élénken emlékszem. Úgy szónokolt, hogy a hátam borsózott! Az ÁVO már '53-ban letartóztatta, s abban a szónoklatban olyan tényeket tárt föl az akkori viszonyokról, hogy az egész hallgatóságot magával ragadta. A mai parlamenti hozzászólók tanulhatnának tőle!

– Első letartóztatása után egy röszei TSZben volt főkönyvelő. Magányos életet élt. A forradalom idején Perbírónak, a néptanács elnökének a helyettese, a belbiztonság vezetője volt. A rendőrség akkori tisztjei előtt azt hangsúlyozta, hogy a Rákosi-rendszert akarjuk megváltoztatni, ezért nem leszámolás, hanem elszámolás következik. *Igazi demokrataként nemcsak beszélt, hanem tett is,* de nem volt vérengző. Persze az ítéletben, abban a koholmányban ennek az ellenkezője

látható. Olvassa! – teszi előlem Kendi József a sok évvel ezelőtti gépelt szöveg fénymásolatát.

„...Már az ellenforradalom kitörése előtt izgatott a népi demokratikus államrend ellen. Ily módon ő maga is közreműködött a lakosság megtévesztésére irányuló előkészületi munkákban. Közreműködött a sajtónak a párt kezéből való kivételében, a tömeg segítségével kiero-
szakolta az úgynevezett forradalmi bizottság megalakítását... Az ellenforradalmi szerveknél önként jelentkezett munkára, így fontos megbízásokat kapott. A rendőrségnél horthysta rendőrfelügyelő apjának felvételét szorgalmazta... Végül november 4-én 100 ezer forintot vett fel illegális célokra a Nemzeti Bank fiókjából...”

– Nem igaz! Nem igaz! A háttérben az áll, hogy Jóska nem volt a legjobb viszonyban Perbíróval, mert nem szerette annak az embernek a túlzó simulékonyságát. Mi tényleg meg akartuk dönteni az akkori államhatalmat.

– A szegedi rendőrség mai, Kossuth Lajos sugárúti épületének negyedik emeletén egy 1,30-szor 3 méteres zárkában 5-6 hétig együtt voltunk. Jóska a két fapriccs között le s föl járkált. Sokat beszélgettünk. Zárkózott ember volt. Verseket mondott, mesélt a menyasszonyáról, akit nagyon szeretett... Gondolhatja, egy zárkában hetekig összezárva jól megismerik egymást az emberek. Kováts Jóska feláldozta az életét, de nem hajlott meg... Mert tudta, hogy halálra ítélik. A börtönben azt beszélték, *Komócsin azt akarta, hogy kivégezzék, mert egy halálos üléssel akarta igazolni, mennyire „veszélyes” volt a helyzet az uralma alatt álló Szegeden...*

– Kováts Józsefet, a megtorlás áldozatát ismeretlen helyre temették. A Belvárosi temető mellett *11 jeltelen sírt tártunk föl tavaly tavasszal* annak a zákányszéki sírásónak a segítségével, aki annak idején elhantolta a kivégzetteket. A temető melletti elhanyagolt, gazos, jeltelen sírok között nem leltük, akit kerestünk. Ezért a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége szegedi szervezete elhatározta: most, *október 4-én 15 órakor a Belvárosi temetőben temetjük el jelképesen Kováts Józsefet.* Így tisztelgünk ’56-os bajtársunk előtt, akit a szegediek nem felejtettek el. Az Aradi vértanúk terén álló kopjafa előtt mindig van friss virág... Azt szeretném – mondta végül Kendi József –, ha a ’48-as hősökhez hasonlóan emlékeznének rá!

Délmagyarország, 1991. október 4.

SZEGEDRŐL INDULT A FORRADALOM?

Lapunk magazinjában harmadszor olvashatják ezt a kérdőjeles címet az 1956-os szegedi eseményekkel kapcsolatos írások fölött. Először az október 16-ai és 20-ai nagygyűlésen történeteket idéztük föl: a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egységes Szövetsége megalakulását mesélte el az akkori monolit ifjúsági szervezettől független diákszervezet egyik alapítója. Azután a visszaemlékezések és dokumentumok alkotta „mozaikképet” adtuk közre a népfelkelés 34. évfordulója, az október 23-ai nemzeti ünnep előtt tisztelegve. Az 1956-os események főszerepfői közül megszólaltattuk a MEFESZ egyik alapítóját és egy másik vezetőjét, a Szegedi Forradalmi Bizottság, azaz a néptanács elnökét. Most a város Nemzetőrségének egykori főparancsnoka, lazúr Barna mondja el emlékeit, tár föl eddig nem ismert tényeket.

– Az ötvenes évek elején szervezték meg az egyetemi és főiskolai hallgatók honvédelmi oktatását. A honvédelmi minisztérium 7. számú tanszéke látta el a szegedi felsőoktatási intézményekben ezt a feladatot. Nem lehetett túl népszerű ez az oktatási forma, mégis Önt, a tanszék főhadnagyát – úgy mesélik – kedvelték a hallgatók.

– Az irántam táplált szimpátia talán abból fakadt, hogy az akkori egyetemistákkal egykorú tiszt voltam, aki a nyári kötelező katonai gyakorlótáborokat igyekezett elviselhetővé tenni az akkori értelmiségellenes hadseregen belül. A másik ok az, hogy mint a DISZ egyetemi vezetőségének sportfelelőse, a menzát felügyelő bizottság tagja voltam, s többször intézkedtem elfogadható minőségű étel kiosztása érdekében.

– Az egykori DISZ-vezető főhadnagy emlékei szerint hogyan alakult meg a MEFESZ? Miért éppen Szegeden indult meg az erjedés?

– Azért indult Szegedről a forradalom, mert itt gyűltek össze olyan érzékeny és felkészült fiatalemberek – elsősorban jogászok –, akik

meg mertek alapítani egy önálló diákszervezetet. Úgy emlékszem, hogy a Szegedről elszármazott akkori oktatási miniszterhelyettesnek, Kónya Albertnek az érdeme, hogy október 17-én engedélyezte a – ma már történelmi jelentőségűnek nevezhető – október 20-ai nagygyűlést.

Az első „ellenzéki kerekasztal”

tehát itt jött össze 1956. október 17-én. A DISZ helyi és országos vezetői (köztük Gosztonyi János, Fehér Lajos) nem, Kónya Albert ellenben elismerte az önálló diákszervezet, a MEFESZ létjogosultságát. Azon a megbeszélésen én is jelen voltam, s akkor már a „másik oldalon”, a diákok között ültem. Részt vettem az október 21-23. közötti megbeszélésen a DISZ országos központjában, ahol megállapodtunk arról, hogy október 28-án országos diákszékes ülést hívunk össze. Azért siettünk vissza Szegedre október 23-án, hogy itt segítsük a diákszékes küldötteinek demokratikus megválasztását.

– De más irányt vettek az események.

– A budapesti tüntetés hírére a katonai tanszék parancsnoka elrendelte, hogy minden honvédelmet oktató köteles a tanszéken tartózkodni. Tehát az egyetem mai Dugonics téri központi épületében tartózkodtam október 25-éig. Tudomásom szerint addig – néhány kisebb megmozdulástól eltekintve – Szegeden nem történt lényeges esemény.

– A katonaság szerint mi történt az október 26-ai halálos áldozatot követelő tüntetésen?

– Az ’55-ös leépítés miatt Szegeden 1956-ban nem volt számottevő katonai erő, ezért rendelték a Széchenyi térre a kiskunhalasi ezredet.³³ Az október 26-i tüntetést nem engedélyezték, és a katonaság kivonultatásával akarták visszariasztani az embereket.

³³ A Takaréktár utcánál a fő szerepet a Botond Gábor őrnagy ezredparancsnok által vezetett kiskunmajsai 31. lövészezred Szegedre vezényelt zászlóaljának alegységei játszották. (Bővebben Bálint László: 1956. A forradalom Szegeden című könyvében a 110. oldalon ír erről.)

Azon a napon délelőtt a tanszékről a Vár utcai lakásomba mentem, s a Széchenyi térre néző ablakból figyeltem a tömeget. Amikor eldőrdült az első sortűz, a térre rohantam. A tűzparancsot Botond őrnagy, az ezred parancsnoka adta ki, de a katonák a levegőbe lőttek. Jól hallottam, hogy egyes

pisztolylövésekkel³⁴

valaki – valószínűleg az ezred politikai helyettese – a tömegbe lőtt. Biztos vagyok abban, hogy ekkor kapott halálos sebet *Schwartz Lajos* munkás, a textilgyár zsidó származású DISZ-titkára. Több tízezer ember volt a szegedi utcákon: „Éljenek a pesti forradalmárok!”, „Ruszkik haza!” – kiabáltak, leszedték a vörös csillagokat... Éjjel 1-2 óra között csendesedett el a város.

– *Milyen körülmények között alakult meg a szegedi nemzetőrség?*
– Másnap arról beszéltek, hogy a forradalmi rend biztosítására országszerte nemzetőrségek alakulnak. A Honvéd téri laktanyában október 27-én megalakult a szegedi nemzetőrség, de én nem voltam jelen.³⁵

– *Akkor hogyan lett a szegedi nemzetőrök főparancsnoka?*

³⁴ Az október 26-i szegedi eseményekkel, s különösen *Schwartz Lajos* halálának körülményeivel kapcsolatosan nagyon sok az ellentmondásos adat.

³⁵ Az október 27-én megválasztott Ideiglenes Városi Munkástanács Ideiglenes Intéző Bizottsága és Szeged katonai közigazgatása vezetői között megbeszélés folyt a BM Csongrád megyei Főosztály épületében. A tárgyalásztal egyik oldalán a Perbíró József és Tombácz Imre vezette munkástanácsí delegáció – a másikon az M. Szabó István államvédelmi őrnagy és Halász Gyula honvéd főhadnagy vezetésével a katonai közigazgatási delegáció ült. A megbeszélésen – több téma mellett – a közbiztonságról is szó esett. A felek egyetértettek abban, hogy „létre kell hozni a szegedi nemzetőrséget, amely az ideiglenes Városi Munkástanács irányításával működik, a rendőrséggel közösen tevékenykedik és tagjait az üzemi munkástanácsok ajánlásai alapján válogatják össze. Az Ideiglenes Városi Munkástanács Ideiglenes Intéző Bizottság tagjai közül Palotás József néhány éve még hivatásos honvédtisztként szolgált, így reá esett a választás, hogy szervezze meg a városi nemzetőrséget és egyben annak parancsnoka legyen” – olvasható Bálint László: *1956. A forradalom Szegeden* című idézett könyvében. A nemzetőrséget az üresen álló Dózsa laktanyában helyezték el. (129-131. oldal.)

– Egy egyetemistákból álló küldöttség keresett föl október 28-án reggel. Elmondták, hogy megalakult a városi nemzetőrség, de szerintük „rosszformájú csavargókból” áll. Hiányzik a katonai vezetés. Felkértek, hogy vállaljam el a nemzetőrség irányítását. A városi Forradalmi Bizottság elnökéhez, *dr. Perbíró József*hez mentünk, aki írásbeli megbízást adott nekem mint főparancsnoknak a szegedi nemzetőrség megszervezésére. A tanszék pánceszekrényéből elvettem a pisztolyomat, a gépfegyveremet barátom, Kende József birkózó nyakába akasztottam, s körülbelül 15 fős „kísérettel” elindultam a Honvéd téri laktanyába. Az ott lézengő 15-20 nemzetőrrel és választott parancsnokkal, *Palotás Józseffel* közöltem: én vagyok a főparancsnok³⁶, s ott azonnal hozzáláttunk az egyetemi és a munkásszázalaj megszervezéséhez. Az engem kísérő, később is rendelkezésemre álló 13 fős különítménnyel

az öthalmi ávós laktanyához

mentünk³⁷, ahol – meglepetésünkre – másfél óra alatt teljesítették a parancsot: a legénységi állományt lakóhelyükre szállították és a tisztek hazamentek. A szanaszét hagyott fegyvereket teherautóra raktuk, s a *nemzetőrség főhadiszállására*, a Kálvária tér környékén álló *Juhász Gyula Diákotthonba* szállítottuk. Tehát október 28-án éjjel már felfegyverzett, szervezett nemzetőrsége volt Szegednek.

³⁶ Október végére a nemzetőrség szervezésének első napjaiban problémák adódtak – ismeri el Bálint László is említett könyvében (157. oldal). „Palotás József és Kiss Ferenc mellett a vezetésben helyet kapott Lazúr Barna főhadnagy, az egyetemi katonai tanszék előadója és Országh István tartalékos százados, aki néhány hónappal a forradalom előtt még ugyancsak az egyetem katonai tanszékének munkatársa volt és saját kérésére szerelt le onnan.” Október 30-án leváltották Palotás Józsefet a városi nemzetőrség parancsnoki tisztségéből. Ebben az egyetemisták, pontosabban a Lazúr Barna parancsnoksága alatt működő „egyetemi tizenhármak”, vagy „szegedi tizenhármak” elnevezésű csoport játszott szerepet. Időközben a Szegedi Orvostudományi Egyetem dékáni hivatalába hívták Lazúr Barnát, ahol Perbíró, Baróti és több professzor fölkerlte a nemzetőrség vezetésére, amit Lazúr azzal a föltétellel vállalt el, ha főparancsnok (nem parancsnok) lehet. Ezután az „egyetemi tizenhármak” vezetője (az addigi helyettes): Kendi József; Lazúr megbízó levelet kapott és hozzálátott a nemzetőrség átszervezésének.

³⁷ Bálint László adatai szerint ez előbb történt, mint Lazúr főparancsnokká való kinevezése. De mindkét esemény október 31. krónikájához tartozik.

– *Mekkora katonai erőt jelentett ez? Mi volt a feladatuk?*

– A két zászlóaljba körülbelül 1400-1500 nemzetőr tartozott. Október 29-től megkezdtük a rendszeres járőrözést és a közintézmények – bankok, a Csillag börtön, üzemek, benzinkutak – őrzését. A nemzetőrök ténykedésének köszönhető, hogy

rend és felszabadult lelkületű pezsgés

volt a városban. Október 29-én – országos parancsnak megfelelően – *a helyi rendőrség 130-140 fős állománya csatlakozott a nemzetőrséghez*, megkezdtük a lakosságtól a fegyverek begyűjtését. Utasítást kaptunk november 1-jén, hogy *előzzük meg a lincshangulat kialakulását*, ezért néhány ávósta a börtön kisfogházába vittünk. (A biztonságuk érdekében tett intézkedésekből később a „személyes szabadság korlátozásának” vádja lett.) Bátran és büszkén mondhatja el minden szegedi nemzetőr, hogy itt még egy pofont sem kapott senki, lincselés nem volt, rend és fegyelem uralkodott. Ezért – már akkor – *operett-forradalmároknak neveztek minket...*

– *Mikor vonult be a szovjet hadsereg Szegedre?*

– A nemzetőrség – a Katonatanáccsal egyetemben – készült Szeged megvédésére: mindenféle atrocitás ellen védelmi tervet készítettünk. A gyakorlatban azonban egyetlen páncéltörő ágyúval rendelkezünk. *A harci láz november 4-én kulminált*, mindenkinek meghatároztam a harci feladatát. A szovjet csapatok újszegedi jelenlétéről november 5-én hajnalban értesítettek. A rektor autójával főhadiszállásunkról a Rákosi Mátyás hídon át Újszegedre mentem, ahol „tárgyaltam” az orosz egységek parancsnokával. Ő azt hitte katonai egyenruháról, hogy én vagyok az őket váró

³⁸ Bálint László adatai szerint a Lazúr Barna és Kendi József vezette csoport november 3-án 13.30-kor már a magyar-jugoszláv határ túlsó oldalán tartózkodott.

³⁹ Röviddel a határátlépés után a jugoszlávok lefegyverezték a csoportot, majd november 19-én Lazúrt és Kendit visszaadták a röszkei határátkelőhelyen a magyar hatóságoknak. (Lásd: Bálint László idézett művében, a 250. oldalon.)

⁴⁰ Az első szovjet harcokcsioszlop november 5-én hajnalban vonult át a hídon, a városra. A megszállók 1956. november 6-án foglalták el a szegedi városházát és a középületeket.

városparancsnok, ezért kérhettem, addig ne vonuljanak át a hídon, amíg nem értesítem. Gyorsan visszafordultam és a főhadiszálláson azonnal elrendeltem az iratállomány megsemmisítését, a nemzetőröket felmentettem az esküjük alól, s kijelentettem: saját belátásuk szerint, saját felelősségükre cselekedjenek, mert reménytelen felvenni a harcot a szovjet túlerővel. Jómagam és a különítményem teherautóra ült, Röszkén átléptük a határt azzal a szándékkal, hogy Ausztriába megyünk, ahol csatlakozunk a nyugatról érkező „felmentő sereghez”. Távoztunkkor, november 5-én reggel még nem vonultak be az oroszok Szegedre.

Délmagyarország, 1990. november 3.



*Tankok a Városháza előtt
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

A SZEGEDI NEMZETŐRSÉG TÍZ NAPJA⁴¹

Az 1956-tal kapcsolatos fehér foltok oszlatása állt szándékunkban, mikor a máig feltáratlan helyi események egyes szereplőinek emlékeit közöltük *Szegedről indult a forradalom* című sorozatunkban. A legutóbbi DM magazinban (november 3-án) közzétett Lazúr Barnával, a Szegedi Nemzetőrség főparancsnokával felkavarta a kedélyeket: egyes történésekre a ma is itt élő nemzetőrök közül többen másképpen emlékeznek.

Hiába: 34 év távlatából a nemzetőrség itteni 10 napja történetének egyes részletei elhalványodnak, más mozzanatai túldimenzionálódnak az egyén emlékezetében. Dokumentumok alig lévén, a kollektív emlékezet finomíthatja részleteiben is az eseménytörténetet. A tények és tévedések szembeállítása azonban remélhetően nem feledteti a lényegét – amit a köztársasági elnök gondolatával egyetértve úgy rögzíthetünk –: 1956 mindenkié, nem sajátíthatja azt ki magának egyik vagy másik csoportosulás sem, de a szemtanúkat és szereplőket ma tömörítő egyik vagy másik szervezet sem. Ezt most Szegeden azért is szükséges hangsúlyozni, mert a Történelmi Igazságtétel Bizottság 1956-os rendezvénysorozatának nyitányát jelentő MEFESZ-emlékesten a helyi események jelentős személyiségei közül azok, akik a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége itteni szervezetében tömörülnek (s alább megszólalnak), ott, akkor nem juthattak szóhoz.

A szegedi forradalmi fegyveres szervezetek tevékenységét, a Nemzetőrség 10 napjának történetét *Palotás József*, a Szegedi Nemzetőrség parancsnoka, *Kendi József*, a Nemzetőrség operatív csoportjának parancsnoka, továbbá *Borbély István* és *Szabó Antal* nemzetőrök, illetve *Forrási László*, a városi Forradalmi Katonatanács tagja és *Joszt István*, a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökhelyettese idézte föl.

⁴¹ A Délmagyarországban tévedésből „A szegedi nemzetőrség tíz tagja” címmel jelent meg e cikk.

– Mikor alakult meg Szegeden a nemzetőrség?

Palotás József: – Az októberi sortűzet követő napon hívták össze a város üzeimeiben, intézményeiben megalakult forradalmi tanácsok küldötteit. Ezen az október 26-i gyűlésen választották meg a városi Forradalmi Bizottságot (elnöknek dr. Perbíró Józsefet), s bíztak meg engem, a tartalékos tisztet, repülő hadnagyot a nemzetőrség szervezésével, mert megválasztottak a forradalom védelmére alakuló karhatalom parancsnokának. A nemzetőrség szervezése e napon délután kezdődött el a Honvéd téri volt gépkocsizó laktanyában. Közben a nyomda már sokszorosította a nemzetőrigazolványokat, és a Kossuth laktanyában vételeztük a nemzetőrség első 14 (jelképes, mert töltény nélküli) puskáját.

– Kik lehettek nemzetőrök?

P. J.: – Csak olyan embert vettünk be, aki munkahelye munkástanácsának az ajánlólevelével érkezett. Tehát már a kezdet kezdetén sem csavargók gyülekezete volt a nemzetőrség!

Borbély István: – A munkástanácsokat arról értesítették, hogy az üzemőrség megszervezéséhez szükséges fegyverekért papírral jelentkezzenek a Honvéd téri nemzetőr-parancsnokságon. Jómagam a vágóhíd munkástanácsa küldöttként kerültem oda, s lettem a nemzetőrség operatív csoportjának tagja.

– Fogalmazzák meg röviden: mi volt a nemzetőrök feladata?

P. J.: – A nemzetőrség nem üldöző szervezet, hanem rendfenntartó alakulat volt. A város rendjének biztosítására, az atrocitások megelőzésére jött létre.

– A kezdeti „káoszban” a sokféle emberből hogyan szerveztek fegyelmezett fegyveres csapatot?

P. J.: – Már az első nap este megalakítottuk az első nemzetőrszakaszt: a nemzetőrök esküt tettek a magyar köztársaságra és a kormányra, igazolványt és megkülönböztetésül nemzeti színű karszalagot kaptak. A jelentkezőket katonai egységekbe – raj, szakasz, század, zászlóalj – szerveztük. A laktanya parancsnokául Kendi Józsefet bíztam meg.

– Ezek szerint nem Lazúr Barnával egy időben lett Kendi József is nemzetőr?

Kendi József: – A kezdet kezdetén részt vettem a nemzetőrség munkájában. Lazúr Barnával jó barátok voltunk, de később „állt be” hozzánk.

– Az első mozgalmas napok eseményeiből mit emelnek ki?

K. J.: – Az első Honvéd téri laktanyában töltött éjszaka eseménytelen volt. Az október 27-ei reggeli sorakozón a város minden lényeges pontjára küldtünk nemzetőröket. Akkor kaptuk a hírt, hogy ávósokat vernek a mai Korzó mozi előtt. Palotás József engem és Borbély Istvánt küldött a helyszínre. Fegyvertelenül mentünk a térre. Három budapesti és egy szegedi ávós törzsőrmestert fogott közre az izgatott tömeg. Felszólítottuk az embereket, hogy adják át a nemzetőrségnek az ávósokat. Kiemeltük a tömegből a négy megrettent embert. Magunkkal vittük, majd néhány utcával odébb szélnek eresztettük őket. Még ezen a napon jött híre annak, hogy az ávósok megtámadják a nemzetőrség laktanyáját. Jól védhető volt a Honvéd téri épület, de még a környező házak tetejére is állítottam nemzetőröket. Szerencsére nem került sor az összecsapásra.

P. J.: – Ezen a napon nagyon sokan jelentkeztek nemzetőrnek, már voltunk vagy ezren. Jelentős esemény volt, hogy a Széchenyi téri szovjet hősi emlékműről akarta a nép *leverni a vörös csillagot* (a november 3-ai Délmagyarországban meg is jelent erről egy fotó). Az akkori hangosbeszélőn szóltam az emberekhez, hogy méltatlan a forradalomhoz, amit tesznek, de a tömegpszichózis előtt tehetetlenül álltam. A rombolás megakadályozása is a nemzetőrség feladatai közé tartozott.

– A fegyvert ragadó nemzetőrök között – állítólag – frissen szabadult rabok is voltak...

Joszt István: – A kormány részéről Veres Péter telefonon értesítette a néptanácsot, hogy döntés született az egy évnél kevesebb időre elítéltek szabadon bocsátásáról. Készültünk a Nagyfáról és a Csillagból szabadult rabok fogadására. Nagyfáról 300 elítélt szabadult, 60 személy elhelyezéséről gondoskodott a nemzetőrség, ezeknek az embereknek fejenként 300 forint egyszeri gyorssegélyt adtunk.

K. J.: – Csikosba öltöztetett, éppen csak szabadult rabok közül vagy 70-en október 27-én délután érkeztek a Honvéd térre. Fegyvert kértek, de természetesen nem kaptak. Az emeleten egy szobába tereltük őket. Azok a diákok, akik megfordultak ott, nem tudhatták, miről van szó, ezért őket látva jellemezheték a nemzetőröket „rosszarcú csöcseléknek”,

amikor Lazúr Barnával beszéltek. Hangsúlyozni szeretném: *a volt rabok itt nem jutottak sem fegyverhez, sem szóhoz.* Másnap reggelre el is szállingóztak a főhadiszállásról.

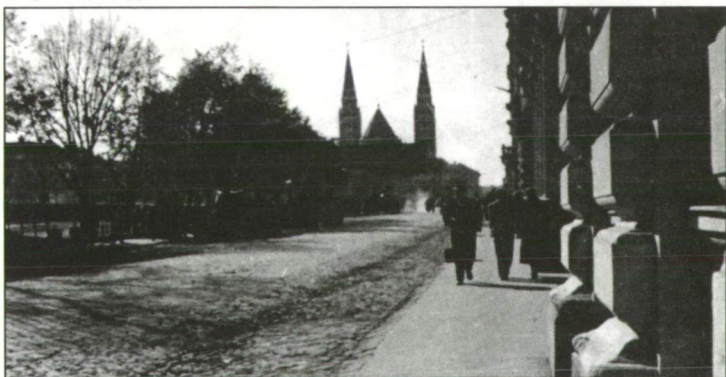
– Milyen körülmények között lett a városi Nemzetőrség főparancsnoka Lazúr Barna?

J. I.: – Éppen az üzemek beindításáról tárgyaltam Perbíró Józseffel, amikor 10-12 egyetemista lépett a szobába, s a professzor urat arra kérték: Lazúr Barna parancsnokságával alakulhasson egyetemista nemzetőrezred.

P. J.: – Október 28-án reggel behívatott a városházára a néptanács elnöke, s közölte: elégedett a nemzetőrség eddigi munkájával, köszöni a prevenciót. Kilenc óra tájt a Honvéd téri főhadiszállásunkra bevezetett Lazúr Barna néhány egyetemista kíséretében. Az orrom elé tett egy papírt, s közölte: ő a nemzetőrség főparancsnoka.

– Ilyetén módon megerősödve milyen változásokat hozott a nemzetőrség életében egy katonaember főparancsnoksága?

P. J.: – Úgy döntöttünk, hogy a megalakított egyetemista zászlóalj központja a Jancsó kollégium (a mai Bartók Béla Művelődési Központ) lesz, a munkászászlóalj és a parancsnokság pedig átköltözik a Kálvária úti Juhász Gyula Diákotthonba. Kendi Józsefnek parancsot adtam, hogy menjen az őthatalmi ávós laktanyába, mert azt az információt kaptam, hogy onnan elszállingóznak az ávósok.



*Szovjet tankok Szegeden
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

K. J.: – Egy katonai gépkocsival 20-25-en ki is mentünk, s *ellenál-lás nélkül „elfoglaltuk” az öthatalmi laktanyát*: az őr beengedett min-
ket, a 10-11 tisztet és a sorállományt hazaküldtem, a szolgálatveze-
tő őrmestertől átvettem a kulcsokat, a már akkor ott seftelő
civilket hazazavartam. A gépkocsit megraktuk fegyverrel, 14-15
embert őrségként hátrahagytunk. *A központban már Lazúr Barna fő-
parancsnoknak jelentettem, mit végeztünk.*

P. J.: – Ezen az éjszakán az öthatalmi laktanyánál tüzelőállást elfog-
laló nemzetőrök jelentették, hogy orosz teherkocsi-konvoj érkezik
Budapestről. Kiderült, hogy orosz katonai kísérettel 4-5 teherautó-
nyi orosz asszony és gyerek tartott hazafelé. Ezt a konvojt átkísér-
tük a hídon, és továbbengedtük.

Szabó Antal: – A döntések meghozatalában érvényesült a demok-
rácia: a következő lépést a főparancsnok, illetve a parancsnok min-
dig megbeszélte szűkebb környezetével.

*– Az ávósok letartóztatásáról, a volt kommunisták halállistájáról
is szól a fáma.*

J. I.: – Az ávósok személyes biztonsága érdekében javasoltuk, hogy
önként menjenek a Csillag börtönbe, mert azt a katonaság megvé-
di. Körülbelül 24 ávós tiszt fogadta el ezt a lehetőséget, ők később
a perünkben is tanúsították, hogy nem esett bántódásuk.



Nemzetőrök a Kárász utcán
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

Forrási László: – A perekben senki sem említette azt a bizonyos halállistát, amit az 1956 után hatalomra kerülők maguk állítottak össze, körítve a veszélyeztetésükről szóló mesével.

– Mi volt az operatív csoport feladata?

K. J.: – A városban és környékén teljesítettünk szolgálatot. Például Makón ellenforradalmi kísérletet akadályoztunk meg. Kübekháza elfoglalták a határőrséget, a Juhász Gyula utcában megakadályoztuk a kommunisták ellen irányuló defenzív csoport megalakítását. Bizonyos önállósággal rendelkezett ez a csoport, a néptanács elnökével is közvetlen összeköttetésben állt.

– Mikor és hogyan oszlatták föl a nemzetőrséget Szegeden?

F. L.: – A szegedi katonatanács elnöke, Gosztonyi István őrnagy vezetésével ideiglenes védelmi terv készült. De nyilvánvaló volt, hogy a szovjet tanácsadók, akik a hadsereg minden egységét jól ismerték, tisztában vannak az itteni erőviszonyokkal.

P. J.: – Szovjet csapatmozgásról november 4-én, vasárnap éjjel kaptunk hírt. Akkor a szovjet csapatok azért nem jöttek át az újszegedi hídon, mert attól tartottak, hogy a védelmi tervnek megfelelően aláaknázták azt. A szovjet csapatmozgás hírére Lazúr Barna bejelentette a nemzetőrség feloszlását. Az iratokat a városházára vittük, a nemzetőröket felmentettük esküjük alól, s mindenkinek a saját belátására bíztuk, hogy Szegeden marad vagy elmenekül a városból.

*

A Szegedi nemzetőröket első fokon a helyi katonai bíróság *Mátyus Miklós* hadbíró őrnagy vezette tanácsa ítélte el 1957 novemberében. A legfelsőbb katonai bíróság 1958 márciusában a következő ítéletet hozta: *Lazúr Barna* elsőrendű és *Kendi József* harmadrendű vádlottat 9 év börtönbüntetésre, *Palotás József* másodrendű vádlottat 3 évre, *Sztahó Elemért* 3 és fél évre, *Borbély Istvánt*, *Szabó Mártont*, *Otolics Vidort* és *Szabó Miklóst* egy-egy évre kárhoztatta. (Szabó Miklóst az ítélethozatal után szabadon engedték.) *Forrási Lászlót* a Gosztonyi István-féle perben, *Joszt Istvánt* a Perbíró-féle perben, *Szabó Antalt* Földesi Tibor perében ítélték el.

Délmagyarország, 1990. november 17.

LÁZÁR GYÖRGY:

„'56 SZIKRÁJA NYOMÁN NYÍLTAK BENNEM KÖLTEMÉNYEK”

„Nem voltam hős, de nem is sodródtam – a fiatalság igazságérzete, a nemzeti függetlenség és a demokrácia óhaja vitt az Auditórium Maximumba, a MEFESZ megalakulására, de megragadott a tömeg elemi erejű jobbat akarása és méltósága” – nyilatkozta 1956 negyvenedik évfordulóján Lázár György, a Szege-di Tudományegyetem Kórélettani Intézetének professzora. Most, tíz évvel később mint a Szegedi Tudományegyetemen az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója ünneplésére életre hívott emlékbizottság tagját kérjük múltidézésre.

– *Hogyan került az 1956-os szegedi események sodrába?*

– A József Attila Kör ülésein diáktársaimmal együtt több alkalommal vettem részt, mint ötödéves orvostanhallgató. Az ott hallottak nagy hatással voltak minden résztvevőre. Sok minden tisztázódott azok szemében is, akiknek nem voltak közvetlen emlékei az ötvenes évek valóságáról.

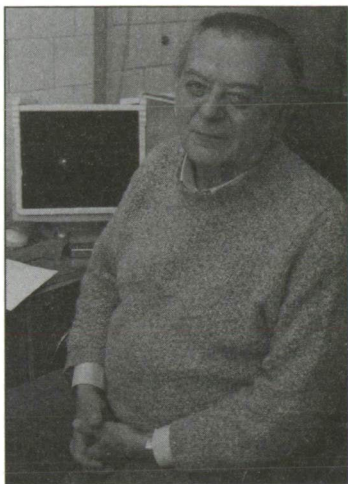
– *Milyen előzmények után alakult meg a József Attila Kör?*

– A budapesti Petőfi Kör hatására.

– *Egy orvostanhallgató miért gondolta, hogy a József Attila Körben a helye?*

– A budapesti Petőfi Kör életre keltésében nagy szerepe volt az írók csoportosulásának. Még középiskolás koromban egy országos irodalmi pályázaton vers kategóriában díjat nyertem. Több fiatalkori versemet – hiszen akkor 16-17 éves voltam – közölte az 1950-ben megjelent Fiatal Írók Antológiája és az 1952-ben megjelent Fiatal Költők Antológiája. Verseim olyan, akkor fiatal költők és írók társaságában jelentek meg, mint Csoóri Sándor, Fodor András, Szabó Magda. Verseimmel bekerültem az irodalmi életbe,

beválasztottak a Magyar Írók Társaságába, meghívást a kaptam Magyar Írók első kongresszusára, ami nagy élmény volt számomra, személyesen láthattam és hallhattam többek között *Andersen Nexőt*. Tanúja lehettem annak a nemtelen támadásnak, ami *Illyés Gyulát* érte a kongresszuson. A forradalom szelleme nagy ihlető, természetes volt, hogy az érzéseimet a forradalom alatt versben is megpróbáltam kifejezni. Az ötvenes években óriási szakadék tátongott az uralkodó osztály által hirdetett propaganda és a valóság között, amit megélt a nép. Az igazság, a tiszta levegő kívánsága is nagy hajtóerő volt számunkra, vonzott bennünket, hogy oda menjünk. Az uralkodó osztály mindent úgy állított be, mintha a legnagyobb boldogságban úszna az ország, holott tudtunk a deportálásokról, az internálásokról, és hogy bírói ítélet nélkül bárkit el lehet vinni, börtönbe lehet vetni, vagy akár agyonverni az ÁVO kínzókamráiban.



Lázár György

Fotó: Schmidt Andrea

– *Milyen csoportok léteztek, ahol beszélgethett, vitázhatott az ifjúság?*

– Évfolyamon belül, leginkább szűk körben vitatkoztunk. Senki sem szervezkedett, senki nem irányított bennünket. Spontán mentünk a József Attila Kör üléseire is, az egyetem legnagyobb előadótermébe, az Ady téri Auditorium Maximumba, ahol egyébként máskor az egyetemi évfolyamoknak politikai előadásokat, a marxista-leninista tantárgy előadásait tartották, ami a mi időnkben kötelező tantárgy volt az egyetemi hallgatók számára.

– *Kitől hallott a József Attila Körről?*

– Mint ahogy már említettem, senki sem szervezte, de a fiatalok körében gyorsan terjedt a híre.

– **Hogyan írná le az ülés hangulatát? Mi volt a téma?**

– Tömve volt az egész terem. Ha egy mondattal kell válaszolni, a legnagyobb mozgatóerő számunkra a hazaszeretet, a nemzeti függetlenség, a fiatalság igazságérzete és a demokrácia óhajta volt. Rengeteg fiatal volt jelen. Az ifjúság igazságáért való kiállása – mint a történelem során sokszor annyiszor – 1956-ban is erősebb volt a felnőttekénél. Úgy éreztük: a tisztulást szolgáló folyamatban részt kell vennünk. A József Attila Kör ülésein alakult meg a magyar egyetemisták és főiskolások független szervezete, a MEFESZ. Hangsúlyozni kell, ahogyan azt az alakítók is kiemelték: a MEFESZ föl vállalta a fiatal munkások és parasztok érdekeinek képviselését is. Ugyanis az akkori ifjúsági szervezet, aminek állandóan változott a neve, nem képviselte megfelelően az ifjúság érdekeit. A MEFESZ harcosabb fellépést ígért.

– **Hogyan hatott a MEFESZ az ifjúságra?**

– Mozgató, mozgósító erőt jelentett az egész egyetemi ifjúság számára. Az országban minden közösség, kezdve a legkisebb falutól a fővárosig, megalkotta a maga 12 pontját. A Szegeden megalakult MEFESZ pontokba foglalt követeléseit az ország minden egyetemére eljuttatták. Így az ifjúság, az egyetemisták fellépése egységesebb lett.

– **Az akkori szereplők közül kikre emlékszik?**

– Évek múlva, miután föltárták az eseményeket, az akkor – állítólag ávosok által – készített fotókon több évfolyamtársamat fölismertem. Így emlékeim összefolynak az ezeken a fotókon látottakkal. De mégis: *Kováts József* jellegzetes, magas alakját ma is magam előtt látom. Az utóbbi években emléktáblájánál, illetve mellszobránál többször tartottam beszédet. Orvostanhallgató volt, de – még 1947-ben – bekapcsolódott a fakultatív hitoktatással összefüggő mozgalomba, amiért kizárták az egyetemről. Ha befejezhette volna tanulmányait, biztosan kiváló tudós lehetett volna, mert a kutatásnak is az igazság keresése a lényeg. Az 1956-os események idején mezőgazdasági munkás, pontosabban az egyik Szeged környéki TSZ traktoristája volt. Beválasztották a *Perbíró* professzor által vezetett munkástanácsba. *Kováts Jóska* az elveihez ragaszkodó, kitartó személyiség volt, talán ezért is álltak rajta bosszút és lett a Perbíró-per halálra ítélt és kivégzett áldozata.

– A tanárok közül – az említett Perbíró Józsefen kívül – ki állt még a fiatalok mellé?

– Egy korábbi megemlékezésen mondtam, későbbi orvosi pályánkon végigkísért az akkor becsülettel és tisztességgel kiálló professzoraink példája. A teljesség igénye nélkül említenem *Waltner Károly*, *Láng Imre*, *Kelemen Endre*, *Hetényi* professzor nevét, akik mindenben mellettünk voltak. Mindannyian hálásak lehetünk *Korpássy Béla* professzorunknak, az egyetem akkori dékánjának, aki funkciójánál fogva óriási felelősséget viselt az egyetemért és az ifjúságért. Én személy szerint hálás vagyok *Jancsó Miklósnak*, első főnökömnek, akinek köszönhettem, hogy az egyetemen maradhattam. Ezekben a napokban ők vizsgáztak jelesre előttünk, elsősorban emberségből. Ezek az emberek mutattak példát számunkra, hogy a tragédiát sohasem feledve, tudásunk legjavát adva kell dolgozni. Ők mutatták számunkra az utat, hogy tegyük becsülettel a mindennapok munkáját és találjuk meg önmagunk és a következő generáció számára is a jövőbe vetett hitet. *Waltner Károly* gyermekgyógyász professzorunkra ma is szívesen emlékszem. Akkor, 1956 őszén nem volt oktatás, mégis szükségét éreztük, hogy megjelenjünk a minket oktató klinikákon. *Waltner Károly*ról mindenki tudta, hogy a szegény betegek pártján állt, legendákat meséltek róla városszerzte. Több vidéki diák nem tudott hazamenni, nem volt pénze a megélhetésre, de *Waltner* professzor pénzt adott nekik. Aztán: *Láng Imre* professzorunkról ismert volt, hogy a háború előtt, a zsidó származású gyerekek üldözése idején azok pártjára állt, az 1956-os események idején pedig együtt érzett a fiatalokkal. *Láng* professzor részt vett és beszédet is mondott *Schwartz Lajos* temetésén. *Hetényi Géza*, a belgyógyászat professzora egyszer, amikor összeverődtünk a klinikáján, kérte, hogy fogalmazza



Schwarc Lajos temetése
Fotók: Móra Ferenc Múzeum
gyűjteménye

már meg valaki: „Mit akar a magyar ifjúság?” Senki nem akart megszólalni, akkor már hallottuk a híré a rádió székháza előtti sortűznek. A kínos csendet azzal szakítottam meg, hogy jelentkeztem, s azt mondtam: „A magyar ifjúság azt akarja, hogy ne azok az emberek vezessék az országot, akik saját hatalmuk megtartása érdekében képesek arra, hogy a fegyvertelen tömegbe lőjenek, hogy ártatlan embereket gyilkoljanak meg.” Talán ennek a mondatnak a hatására választottak meg az évfolyam MEFESZ szervezetének alakuló ülésén – távollétemben – az egyik vezetőnek.

– Milyen szerepet játszott Ön a szegedi eseményekben? A forradalom megihlette?

– Valóban: '56 szikrája nyomán költemények nyíltak szívemben. De ezek a verseim csak jóval később jelentek meg írásban. Évfolyamtársaim között ugyanúgy terjedtek, mint Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című költeménye, mely talán csak a hetvenes években látott először napvilágot a gyűjteményes kötetében. Az én forradalom alatt írt verseimből csak 1992-ben közölt először a Dél-magyarország. A rendszerváltást követően a Szegedi Szépíráásban is megjelent verseimből egy csokorra való. Mint említettem: évfolyamunk egyik MEFESZ vezetőjének választottak, mint ahogyan a munkástanácsok elnökeit is a nép választotta meg – közbizalom alapján. Ez volt 1956 lényege.

– Mi volt a forradalom célja?

– Ma is úgy látom, hogy a világ legtisztább forradalma volt! Nem a régi világ visszaállítása volt a cél, mint ahogy később az „értékelők” szerették volna elhíttetni a néppel. Eszembe jut, hogy amikor az első nagy szegedi tüntetés volt, a színház előtt egy provokátor bekiáltott egy olyan mondatot, ami nem a tömeg sajátja volt; majdnem megverték az illetőt. 1956-ban nagyon sok katonaezember esküjéhez méltóan „a néppel tűzön, vízen át” a forradalom mellé állt.

– Önnek volt-e fegyvere?

– Igen, volt egy puskám, de nem használtam. Egyetemistaként, tanulmányaink során részt kellett vennünk katonai kiképzésen, tanultunk bánni a fegyverekkel, megtanítottak célba löni, szerelni és tisztítani a fegyvereket. Az első alkalommal felkapott puskát visszaadtam, egy

géppisztolyt szereztem és pár kézigránátot. Ugyanis felfedeztük, hogy a Marxizmus-Leninizmus Intézet udvarán van egy fegyverraktár. A kérdésre válaszolva: fegyverem volt, de nem lettem tagja a nemzetőrségnek.

– A Szegedi Tudományegyetemen az 1956-os Emlékbizottság egyik ülésén mesélte, hogy jelen volt a sortűzbe torkolló tüntetésen. Hogyan emlékszik a történetekre?

– Nagygyűlést akartak tartani, ezért a tüntetők be akartak menni a Széchenyi térre. Ezt az akkori hatalom nem akarta megengedni. Talán féltek az atrocitásoktól, vagy attól, hogy a tömeg lerombolja a szovjet hősi emlékművet – holott ilyen szándékot nem tapasztaltam. Ávósok (nem kiskatonák, mert mindenki tudta akkor már, hogy nem avatkozának be) sorakoztak föl a korzó Takaréktár utcai kijáratához. Eldördült a lövés – sokan vitatják, hogy sortűz volt-e vagy nem. Visszapatant egy golyó, de a szemtanúk szerint direkt lövés volt. Én Németh András sebésztől – aki akkor a klinika ügyeletes volt és ellátta a sérülteket – hallottam: nem *Schwartz Lajos* volt az egyetlen halott, többen is súlyosan megsebesültek, de ezt nem közölték a közvéleménnyel. A sérülést okozó golyó útja *Schwartz Lajos* testében egyértelműen



A szegedi sortűz előtti pillanatok
Fotók: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

bizonyította, hogy nem a falról vagy az úttestről visszapattanó golyó ölte meg *Schwartz Lajos* kendergyári munkás fiataalt. Tény: az ávósok a fegyvereiket a tömeg felé irányították, mindenki fenyegetve érezte magát, az emberek megijedtek, aki tehette, elmenekült. Az első sorban állók közül *Korpássy Béla* orvoskari dékánra emlékszem, aki vissza akarta tartani az ifjúságot... Hasonlóképpen járt el *Perbíró* professzor is, aki rengeteget tett azért, hogy Szegeden ne kerüljön sor véres eseményre, mégis a forradalom utáni megtorlásban majdnem kivégezték. A Széchenyi téren is jól hallható volt a Széchenyi Rádió, amelyik többször is ismételte *Perbíró* professzor beszédét, melyben csitította az ifjúságot.⁴² Megjegyzem: ezt akkor rosszalta is a fiatalság. Ezért is nagy tisztessége a professzornak, hogy igyekezett a harctól eltántorítani őket.

– *Más tüntetéseken is részt vett?*

– Összemosódnak bennem az események. Egy nagy tüntetésre emlékszem. A legnagyobb hatást az első nagy tüntetés tette rám. (Ennek az élménynek a hatására írtam „A forradalom előestéje” című versemet, mely jóval később, a ’90-es évek elején jelent meg a Délmagyarországban.) A tüntetők a Kossuth Lajos sugárúton vonultak, aztán visszamentek színházhoz, ahol a Nemzeti dalt szavalta el egy színész.

– *Miért írt verseket egy orvostanhallgató?*

– Az orvosi foglalkozás és az irodalom közel van egymáshoz. Mindkettőnek a lényege a humanizmus. Erre a világirodalomban számos példa van, de a magyar irodalomban is közzismert, hogy Németh László, aki orvos volt, a magyar irodalomnak is az egyik óriása.

– *De csak nem a versei miatt került börtönbe?*

– Születésnapomon, 1957. március 12-én, hajnali 3 órakor tartóztattak le. Az utcai szobában aludtunk a bátyámmal, édesanyám a nagynénémrel a másik szobában. (Édesapám korai halála után kerültünk Szegedre. Bátyám, *János* gyógyszerészhallgató volt). Azt kérdezték:

⁴² A városi hangosbemondón közhírré tették, hogy tilos minden gyülekezés és felvonulás.

„Melyikük Lázár György?” Azt válaszoltam: „Én”. Elvittek, a Csillag börtön cellájában 24-en zsúfolódtunk: ketten orvostanhallgatók, a többieket nem ismertem korábban, de úgy emlékszem, volt köztünk négy vasutas, több parasztember, egy fodrásztanuló és kendergyári munkás is. Ott volt *Joszt István* is, a kendergyár művezetője (a forradalom idején *Perbíró* professzor helyettese), akire nagy tisztelettel tudok ma is gondolni. Őt akkor előbb elengedték, mint engem, és mikor ez kiderült, megkérdezte, hol lakunk, és az első útja édesanyámhoz vezetett, hogy elmondja neki: „Gyuri jól van, nemsokára kiengedik.” Aztán ismét bevitték és Perbíró-féle perben elítélték, több évet ült... Az volt az érzésem, hogy március 15. körüli nagy begyűjtésnek az volt a célja, hogy minden társadalmi rétegből legyen bent valaki – túszerként. Ha bármi történt volna, akkor ezeket az embereket megölték volna. Amikor elvittek az ÁVH Kossuth Lajos sugárúti székházába, kiderült számomra is: arról akarnak kifaggatni, van-e MUK? Vagyis a „Márciusban újra kezdjük” – mozgalom itt is létezik-e. Én nem tudtam erről. Azzal fenyegetett a nyomozó, hogy: „Ha bármi történne odakint, maguk úsznak a Tiszán – Titóhoz!” Két hét után engedtek el. Ott bent megerősödött a meggyőződése: az 56 utáni perek koncepció-s perek, melyeket arra a propaganda szövegre építettek, hogy a régi világhoz húzó emberek a forradalom vezetői.

– *Hogyan zökkent vissza a rendes kerékvágásba az élet?*

– Októberben, annak ellenére, hogy nem volt tanítás, bejártunk az egyetemre. Én a belklinikán is segítettem a gyakornokoknak: például vérvételkor, vérsajtszámlálásban. Bekapcsolódtam a diákköri munkába, ezért a gyógyszereseti intézetben hárman részt vehettünk az oktató munkában is. Úgy vezettem gyakorlatot, mintha kinevezett személy lennék. Igaz, '56 után jó pár idősebb kolléga elment, így ennek is köszönhettem, hogy *Jancsó Miklós* professzor, akadémikus, az intézet igazgatója kinevezett az egyik gyakornoki állásra, pedig csak 1958 szeptemberében végeztem. Azért is szerencsém volt, mert *Jancsó* professzor megvédett, amikor valaki szóvá tette: miért pont engem, az '56-os múltú fiatalat nevez ki? Az ő tekintélye is kellett ahhoz, hogy állásomban maradhassak, ugyanis letartóztatásomkor már kinevezett demonstrátor voltam. Erről megemlékeztem a múlt évben, amikor kitüntettek a Jancsó Miklós-emlékéremmel.

– *Kire emlékszik legszívesebben, legtöbbször a forradalom szereplői közül?*

– *Danner Jánost* személyesen nem ismertem, bár emléktáblájánál az utóbbi években többször mondtam beszédet. *Danner szegedi* volt, a budapesti műszaki egyetemen tanult. A történelmi dokumentumok szerint, *Danner János* adott szót a szegedi fiataloknak, akik felolvasták a Szegeden hozott határozatokat. Az ottani katonai tanszék vezetőjének segítői közé tartozott: elmentek a honvédelmi minisztériumba tárgyalásra, és amikor visszafelé jöttek, akkor azt az autót, amelyben *Danner János* ült – bár a fiatalok egyetlen golyót sem lőttek ki – az ávosok sortűz alá vették, *Danner János* tizenkét lövést kapott. Úgy tartjuk számon, hogy ő a forradalom első szegedi áldozata. Emléktáblájára azt íratta a POFOSZ: „Emlékét örökre megőrizzük”

– *Őn Melocco Miklóssal együtt 1997-ben kapta meg az '56-os emlékérmét. Ma, az 50. évforduló előtt mit gondol 1956 megítéléséről?*

– Ma is nagy híve vagyok '56 szellemiségének. Sajnos, nem győzhetett a forradalom, pedig ha sikerült volna, ma nem itt tartana az ország. Az egyének szempontjából is fordulópont volt: dönteni kellett, ki hova áll. *Nagy Imre* jól mondta, mikor úgy fogalmazott: „Attól félek, hogy azok ünnepelnek majd, akik most megölnék.” Én is ezt az érzést fejeztem ki a „Miért?” című versemben. A győztesek írják a történelmet, de emlékezni és emlékeztetni, kötelessége a túlélőknek. Ezért támogattam *Pető Ferenc* kezdeményezését – miután, mint amerikai magyar, a pénzt is előteremtette – hogy *Kováts József*nek szobrot avassunk. Mélyen egyetérték *Márai Sándor* versének sorával: „Angyal, vigyél hírt a csodáról” – mert valóban 1956-ban csoda történt Magyarországon.

Szegeden, 2006. január 24-én

Lázár György
A tömeg

*Láttál folyóba hullni kőt,
S amint a kör körötte nőtt,
Úgy hömpölyög, kör kört követ,
Úgy nő, gyűrűzik a tömeg.*

*Mint zúduló ár, vad folyam,
Mint tenger moraja olyan,
És mégis mindennél különb,
A nép ez itt, nagy lépte döng.*

*Egy szív, egy hit, egy akarat
Forrasztja egybe a hadat.
Csak győzni tudhat, mert hiszi,
Mert nagy, nagy igazát viszi.*

(1956)⁴³

⁴³ Megjelent: Szegedi Szép Szó, 2002. április.

MOLNÁR JÁNOS:

„A SZEGEDI SZIKRA LOBBANTOTTA LÁNGRA ALGYŐN A FORRADALMAT”

„Olyan vonatra voltam kénytelen fölszállni, ami elől fölszedték a síneket.” „Lobogó szerelem, amit máig sem tudok feledni.” Így összegzi 1956 szerepét saját élettörténetében Molnár János, aki – szegényparaszti származása, apja kommunista múltja ellenére – hiába tekinthető az 1947 utáni rendszer „uralkodó osztályához” tartozónak, mégis mostohagyerekké, B-listássá lett. Ez kényszerítette az elit szakmájú repülőgép-szerelőt az újszegedi kenderáztatóba, ez vitte a parasztfiatalból lett ifjúnunkást a szegedi diákok közé zászlóvivőnek, ez tette 1956 algyői vezetőjévé, majd megbélyegzett, szinte máig „zárójelbe tett” emberré. Molnár János leírta életregényét, s mi arra kértük – kiadása előtt álló könyve kéziratát lapozgatva – idézze föl 1956-os emlékeit – „in medias res”, vagyis a történet közepébe vágva!

– Repülőgép-szerelő képezéssel rendelkeztem. Ennek ellenére az újszegedi Kendergyárban dolgoztam mint áztatós. Persze nem jószántamból voltam ott. Már akkor szembe kerültem a hatalommal...

– *Mert „gyanús dolognak” számított repülőgép közelében dolgozni?*
– Nem. Engem már az új rendszer képezett ki – repülős tiszteket akartak belőlünk faragni. De az én káderlapom nem volt jó – annak ellenére, hogy apám – Molnár András – alapító tagja volt Algyőn a kommunista pártnak.

– *A rendszer katonája lehetett volna. Miért nem így történt?*

– Nem is lehetett volna más utat járni. A rendszer ugyanis kisajátította magának az összes technikai sportot. Az ejtőernyősök, a repülősök, a híradósok, a lövészek, a gépjárművesek – aki ezzel akart foglalkozni, annak be kellett lépnie a félkatonai szervezetbe: a Magyar

Repülőszövetségbe, és a Magyar Honvédelmi Sportszövetségbe.

– *Algyőn akkor még működött a repülőtér, és kitörési lehetőséget kínált?*

– Minden kortársam pilóta szeretett volna lenni!

– *Önnek miért nem sikerült?*

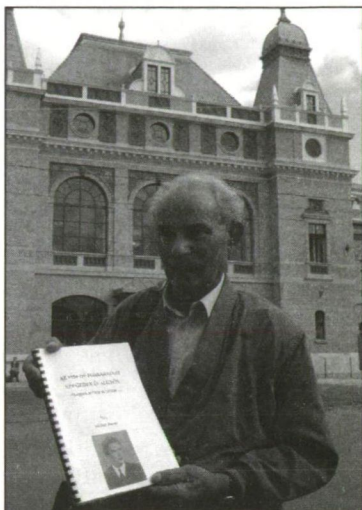
– A mai napig sem jöttem rá az okára. Úgy tudtam, tiszta a káderlapom, a szüleim nincstelenek voltak. Nekem meg azt tanították, hogy ez a rendszer azért létezik, hogy segítsen az ilyen nincsteleneken, hogy boldogulni tudjanak. Tagja voltam az EPOSZ-nak, az Egységes Parasztifjúság Országos Szervezetének, ami beleolvadt a DISZ-be, velem együtt. Mikor már kiképeztek repülőgép-szerelőnek, végigsöpört az országon az úgynevezett „racizás”, ami tulajdonképpen B-listázás volt, vagyis az intézmények, a munkahelyek megszabadultak azoktól, akikről úgy gondolták, valami okból, például a káderlapja miatt nem alkalmasak. Én is B-listára kerültem, pedig Dunakeszin a repülőgép javító üzemben dolgoztam. Akkor döbbsentem rá, valamiért nem vagyok kedves a rendszernek.

– *Onnan hogyan került vissza Algyőre, Szegedre, aztán Dunakeszire, ahol ma is él?*

– Ez hosszú történet. Erről szól a könyvem első két része.

– *Itt egy fotó a szegedi Klauzál térről, 1956-ból...*

– A képről a címer jut eszembe. Ezt a címet rajtam verték széjjel. Ugyanis a Kossuth-címer a szegedi Kossuth-szobor talapzatának döntve állt, mint egy transzparens, s mellett két oldalt egy-egy nemzeti színű zászló, amikor elkezdődött a tüntetés. Ott, a Kossuth-szobor-



Molnár János

Fotó: Schmidt Andrea

hoz közel álltunk – két munkatársammal: *Kecskeméti Mihállyal*, és *Belovai Lászlóval*. (Mindketten algyőiek és a kendergyár újszegedi telepén áztatószok voltak, velem együtt.) A tüntetésbe, amit a diákok szerveztek, belekapcsolódtunk.

– *Ismertek a diákok közül valakit?*

– Senkit. Úgy is mondhatnám: idegenek voltunk, nem a tanuló ifjúság közé tartoztunk, munkásfiatalok voltunk.

– *Hogyan szereztek arról tudomást, hogy a szegedi Klauzál téren tüntetés lesz?*

– *A forradalomról szereztünk mi tudomást!* Egy algyői ember, Borbély János hazament este a faluba, s reggel visszajött a munkahelyre, motorral. Mikor beöltöztünk a speciális vízhatlan ruhánkba, dübörgést hallottunk, s nem tudtuk mire vélni ott, a városszéli kenderáztató telepen. Kimentünk hárman, hogy megnézzük: fölmásztunk a kerítésre. Rengeteg tankot láttunk a kerítésen kívül. Azok mozdultak meg, adták a dübörgő hangot. Október 23-án délelőtt



Tüntetésre gyülekeznek a szegediek a Klauzál téren
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

ott, szinte kéznyújtásnyira sorakoztak a tankok Szeged határában!⁴⁴ Túlnyomórészt T34-es típusú tankok. Ezeket mi jól ismertük – még a II. világháborúból. Amikor ezt látva tanakodtunk, Borbély János megkérdezte tőlünk: „Hát ti nem tudjátok, hogy Pesten ki-tört a forradalom?” Ő nyilván a faluban, vagy út közben a munkahelyre valakitől hallotta. Ettől a pillanattól kezdődött a forradalomhoz való tudatos kapcsolódásom.

– *Tehát nem sodródott az eseményekbe, hanem kereste a kapcsolatot?*

– Tudatosan vártam az eseményt, oda mentem, és bekapcsolódtam a történetekbe. Így kerültünk este, két munkatársammal Szegedre. Hozták-vitték a híreket az emberek. Azt beszéltek: Szeged kiemelkedő események zajlanak.

– *Miért mentek mid a hárman?*

– Az a két gyerek oda ragadt hozzám, elfogadtak „falkavezérnek”. Idősebb, tapasztaltabb voltam, erős politikai kiképzést kaptam a repülőgép szövetségnél. Ők meg jöttek utánam. Nem kellett mondani, miért? Tudták ők is: olyan rendszert kéne megroppantani, amit nem szeretünk. Mert az olyan szintű emberek, mint mi, vagyis az egyszerű emberek nem tudtak boldogulni. Kemény munkáért kevés fizetést járt. A munkáshatalom csak névleg volt a munkások hatalma. Mi, paraszt gyerekek, akik Algyőről jártunk be dolgozni a városba, jól tudtuk: mennyit szenvedtünk mi, meg a szüleink. Még kenyérrért, húsrért is a városba kellett menni, ott is sorba kellett állni.

– *Milyen céllal indultak el?*

– Nekünk annyi volt a célunk, hogy ott legyünk és tegyük, amit a többiek tesznek, és mi is jónak látunk. Ami nappal történt, arról nem volt tudomásunk, mert dolgoztunk. Műszak végén mentünk Szegedre. A tüntetés a Kárász utcáról, a Széchenyi térről indult.

⁴⁴ Október 24-én 4.30-kor a szovjet csapatok Romániából Szegeden keresztül megkezdtek az átvonulást Budapest felé az 5. számú műúton. A szovjet haderő látvány megfontoltabbá tette a szegedi egyetemi vezetőket és a szegedi MEFESZ-t – felhívással fordultak az egyetemi diáksághoz, hogy tartózkodjanak minden tömeges megmozdulástól. (Bővebben: Bálint László idézett összességű könyvének 84. oldalán.)

Menet közben tudtuk meg, hogy a hídra irányul. Az első sorokban mentünk, hogy megtudjuk, mi lesz a feladat. Ott hallottuk: tankok jönnek át a hídon, s meg kell állítani a menetoszlopot.

– Ez mikor történt? Mikor jelentek meg a szegedi hídon az első tankok?

– Nem tudom a pontos dátumot, de valószínűleg október 23. lehetett. A tömeg először a Hősök kapujához vonult, ott az egyetemisták beszéltek valakivel, de nem értettek egyet valamiben. Aztán a tüntetők egy része a híd alatt átment a múzeumhoz, a másik része a hídlábnál, az utcán vonult. Mi a spirális lépcsőn mentünk föl a hídra. Ott tanácskozásba kezdtek a fiatalok, mi hallgattuk őket. Fölmerült, hogy fel kellene robbantani a hidat, hogy ne tudjanak átjönni az oroszok. A diákcsoport tagjai ismerhették egymást. Így tűnt a beszélgetésük-ből. Mi nem szóltunk bele, csak vártuk, mi lesz a feladat. Úgy gondoltuk, mi, munkásfiatalok alkalmasabbak vagyunk egy ilyen feladat végrehajtására, mint azok a gyerekek. Voltak közöttük középiskolások és egyetemisták. Végül lemondtak a robbantásról, pedig egy ember a ladikban várta, mi történjen. Úgy láttuk, nem marad más, mint fegyvertelenül a tankok elé állni. Erre sokan elmentek. Nem is bántuk, mert legalább nem tör ki pánik. A híd elején várakoztunk. Hallottuk, hogy ráfordultak a hídra a tankok. Akik ott maradtunk – diákok és fiatal munkások –, összekapaszkodtunk és ez a lánc keresztbe állt a hídon. Mi, hárman nem fedeztünk föl ismerőst. Utólag kiderült: még egy algyői, egy fiatal gyerek, *Herke István* is ott volt... Már nagyon késő lehetett, éjfél felé járhatott. A tankok egyre közeledtek, már láttuk őket. Lehattunk vagy tízen. Tudtuk, mi várhat ránk: vagy lőnek, vagy eltaposnak. Már a tank csöve alatt álltunk, de még mindig állt a sorfal. Megállt a tank, érezni lehetett a vas leheletét. Farkaszemet néztünk: az acélszörnyeteg belsejéből biztosan láttak minket. Fölnyitották a tank tetejét, derékig látszott egy katona: az arca olajos, piszkos, a ruhája műszaki öltözet. Azt mondta: „Szuez, Szuez.” Erre én: „Nyet Szuez. Eto Tisza”.

– Honnan tudott oroszul?

– Nekünk még csak németet tanítottak az iskolában, de az algyői repülőtéren 20-25 ezer orosz táborozott – szinte egy várost építettek maguknak. A gyerekeket nagyon szerették, állandóan köztük vol-

tunk, és gyorsan tanultunk oroszul... A tankból előbújt katona ismételte: „Tiszia, Tiszia”, nézte a térképet, de nem tudott eligazodni rajta. Végül a toronyból kibújt egy másik is, aki azt mondta: „Fasiszt. Budapest.” Visszabújtak a tankba, indulni akartak tovább. A baloldaltól valaki azt mondta: „Engedjétek őket!” Kimerült a mi ellenállásunk. Igaz, nem is tudhattuk, milyen paranccsal érkeztek. Szétnyílt a lánc, elengedtük a tankokat. Megállapítottam: sikerült ugyan megállítani a menetoszlopot, de az oroszok mégis átjöttek a szegedi hídon. Mi pedig, akik ott maradtunk, felnőtté váltunk.

– *Merre vette az irányt ön és két munkatársa, a három fiatalember?*

– A tankokkal szemben, Újszeged felé mentünk. Kiszedtük a bokorból azokat a kenyereket, amiket korábban oda rejtettünk, hogy legyen mit ennünk. Visszatértünk a szállásunkra. Másnap hajnali ötkor kezdődött a munka.

– *Ilyen éjszaka után hogyan tudtak dolgozni?*

– Kemény munka volt a kenderáztatás! Aki oda ment, az vállalta a megpróbáltatást. Az algyőiekből álló brigádot Kovács József (becenevén: Kupi) és Bun Imre szervezte.

– *Más forradalmi eseményen is részt vettek Szegeden?*

– Este, munka után bementünk arra a térre, ahol Kossuth szobra állt. A talpazathoz támasztva a Kossuth-címeres transzparens, két oldalán zászlók. Ezt a diákok fölvettek, s elindultunk. Egy keskeny utcán át mentünk ki a térről. Egy magas ház ablakán kihajolva még utánunk kiáltott valaki valami olyasmit, hogy „Menjetek csak! Majd megkapjátok a magatokét!” Nem sokkal később hozzám került a Kossuth-címeres transzparens, Miskához és Lacihoz az egyik, meg a másik zászló. Így mi mentünk a menet élén, jelszavakat kiabálva.

– *Mit skandáltak?*

– „Ruszkik haza!” „Munkát! Kenyeret!” Később az is előkerült, hogy „Rákosinak kötelet!” Az egységes, homogén embertömeg ugyanazt kiáltotta, és mindenki ugyanazért a célért kiáltotta a jelszavakat. Egy akaraton volt mindenki.

– *Merre haladtak?*

– A szegedi utcák nevét akkor nem tudtam, de ma sem ismerem. Arra emlékszem, hogy a széles úton két sínpár futott, s az utca teljes szélességét kitöltve hömpölygött a tömeg. Egyre többen letünk. A francia forradalmi indulót énekeltük. Később füttyszóba csapott át ez a dallam: két ujjukkal a szájukban füttyülték a diákok.

– *Mit tudtak a tüntetés céljáról?*

– Az első sorokban a diák szervezők vonultak, tőlük megtudtuk, hogy a Kender és Lenfonó Gyárhoz megyünk és az este tíz órakor végző műszak munkásai csatlakoznak hozzánk. Aztán közösen vonulunk tovább. Azt tudtam, hogy a gyár a Mars térhez közel van. Menet közben találkoztunk katonai járművekkel. Olyankor kicsit félve lehúzódtunk az úttestről. A katonák megálltak, nem csináltak semmit. Mi meg odamentünk, és a kocsijaikat betoltuk a mellékutakba. Ez ellen ők nem tiltakoztak.⁴⁵

– *A gyárban már várták a tüntetőket?*

– Be akartunk menni, hogy közöljük a kívánságainkat. De a portásnak hiba kiabáltunk, nem jött ki, nem is nyitotta ki a kaput. Egy darabig ott álltunk, de mivel még messze volt a tíz óra, visszafordultunk mondván: a műszak végére visszajövünk. Elhaladtunk a rendőrség épülete mellett, ahol a diákok fegyvert követeltek. A kapuk le voltak zárva, az udvarra nem jutottunk be. Visszafordultunk a kendergyár felé. Út közben ismét találkoztunk kiskatonákkal, akiket civil nyomozók irányítottak. Egyikükkel szóváltásba keveredtem, mert mindenféle csőcseléknek hordott le bennünket, meg hogy mi vagyunk a szocializmus ellenségei. Bizonygattam én, hogy nem csőcselék, hanem munkásfiatalok vagyunk, de hiába... A tömeg mégiscsak bement a portáig. Kiabáltunk. Úgy gondoltuk: forradalmi időket élünk, hallattuk a hangunkat, de a portás most se nyitott kaput. Közben egyre nőtt a tömeg. Arra lettem figyelmes, hogy egy ember jön a kendergyár utcájából, egy honvédségi jármű – ami már akkor ott állt, amikor megérkeztünk – irányából. Nem törődünk vele – egészen addig, amíg meg nem jelent az az ember, aki aztán a portással beszélt, és telefonált. Kijött. Csodálkoztunk,

⁴⁵ Mindez valószínűleg október 23-án este történhetett.

hogy neki sikerült, ami nekünk nem: bejutni a gyár területére. Még föl se ocsúdtunk, amikor kigyúltak a katonai jármű fényei, mindenhol, mindent elsőprő erővel katonák rontottak ránk. Elkezdődött a kézicsata.

– És elsődleges célponttá váltak azok, akik a transzparenst és a zászlókat tartották?

– Mint minden csatában. Míg a zászló áll, addig tartja magát a sereg, aztán, ha már nincsenek a szimbólumok, bármit meg lehet tenni egy tömeg emberrel. Ezért kaptunk mi, hárman – én, Miska és Laci – egy-egy erős, markos harcost. Ment a küzdelem a zászló megszerzésért. Hol mi, hol az ávósok kerültek a földre. Össze is tört a zászlórúd. Az ávósok szorították kifelé, a körút felé a tömeget, onnan meg jöttek befelé az emberek. Elsodródtunk mi is, az embertömeg alá kerültünk. Aztán kikerültünk a tömegből, magunkkal vittünk egy kislányt is, aki mellettünk jajgatott, mikor a földre kerültünk. Azt hittük, túl vagyunk a nehezén, de nem: víz-ágyúval céloztak ránk. Szaladtunk a házak mellett, be akartunk menni egyik, aztán a másik kapun, de mindegyik zárva volt. A víz-sugár meg olyan erővel verte a testünket, hogy szinte fájt. Oda akartam menni a kocsizhoz, hogy lerántsam azt a kezelőt, aki célzott. Föl akartam szedni egy követ, amivel leütöm. Ahogy lehajoltam, csak rám irányították a vízsugarat, majd' leverte a fejemet. Visszamenekültem a házfalhoz és gyorsan megbeszéltük a többiekkel, hogy szétválunk. Ez bevált, a vízágyú visszafordult.

– Vitték magukkal a lányt is?

– Igen, velünk maradt. Elvesztette a félcipőjét. Egy darabig vittük magunkkal. Elmondta: egészségügyi szakközépiskolás. Aztán elbocsátottuk. Az volt a tervünk, hogy a sínpart követve visszajutunk a hídra, így talán elkerüljük a karhatalmistákat. Már késő éjszaka volt. Vissza akartunk jutni a szállásunkra, Újszegedre.

– Miért nem Algyőn laktak?

– Ott, a munkahelyünk közelében volt a szállásunk egész héten, csak vasárnap jártunk haza, Algyőre. Késő éjjel, inkább már hajnal volt, mire ágyba kerültünk, mert rövid idő múlva már ébresztettek, öt órakor keltünk, kezdődött a munka.

– *Ezek után képesek voltak dolgozni, mintha mi sem történt volna?*
– Könnyebb munka következett, mert száraz anyaggal dolgoztunk. Amikor elkészültünk, azt mondta a mi algyői brigádunk vezetője: haza megyünk Algyőre, majd alkalom adtán visszajövünk! Így hát elindultunk mi, hárman Rókusra. A restiben most is megittunk egy sört, aztán vonatra ültünk, és október 25-én délután már ott-hon voltunk.

– *Mi várta önöket a falujukban?*

– Mindenki csinálta, amit tudott, vagy amibe belekeveredett. Azért mondom, mert hazafelé tartva se fogalmazódott meg bennem, hogy mi vár rám. Nem akartunk Algyőn semmit csinálni. Azt beszéltük meg, hogy hazaérünk, megvacsorázunk, és – szokás szerint – kérésünk egy kocsmát, ahol sört mérnek, és iszunk egy korsó sört, és elbeszélgetünk. Akkoriban nem lehetett állandóan sört kapni, hanem amelyik kocsmába éppen szállítottak, oda majdnem futva mentünk. Mi a Törökneházhoz szerettünk volna eljutni (a templom utáni kanyarban ma is áll az a kocsmák). De közben komoly események szóltak közbe. Miskával egy utcában, a Kassai utcában laktunk. Elindultunk, de kiabálást hallottunk.⁴⁶ Azt kiabálták: „*Békegalamb, gyere ki!*” Ilyen még nem történt a faluban. Mert Szegeden két alkalommal már tüntettünk, így „tapasztalt forradalmárnak” éreztük magunkat. Sietőse fogtuk. Újtelepi gyerekek voltunk, a híd felől jöttünk, az akkori községházát még nem értük el, de ahhoz közel, átellenben, az egyik bal oldali ház előtt összeverődött tömeget megláttuk: egy nőt akartak kihívni. Kérdegettük: „*Ki ez a Békegalamb?*” „*Hát a pártútkárnő!*” – mondták többen is. Haragudtak rá, meg akarták lincselni. Rázták a kaput, sokan kiabáltak. Mi nem ismertük az asszonyt, de az összeve-

⁴⁶ A megyebeli községekben általában október 26-án tartották az első megmozdulást – kivéve a Szeged környéki településeket, ahol érvényesült a városban történtek hatása. „Algyőn október 25-én a lakosság a községi épületekről leverte a vörös csillagokat, majd a vasútállomásra ment tüntetni. A vasúti hidat őrző katonaság szétoszlatta a tömeget” – írja *A vidék forradalma, 1956* című kötet Csongrád megyei részében Farkas Csaba, Algyő község pártszervezetének jelentéséből kiindulva. (*A vidék forradalma, 1956*. Szerkesztette: Szakolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – Budapest főváros levéltára. Budapest, 2003. 212. oldal.)

ródott emberek tudták, miért haragszanak rá. Találkoztam a tömegben egy emberrel, akit jól ismertem: Suti Palival. Azért ismertem, mert nazarénus volt, mint a mi családunk fele. Pali a bátyám barátja volt. Ő csitította az embereket. Én is csitítottam az embereket, mikor rájöttem, akasztásra készülnek. Mondtam: tudom, hogy ez forradalom, és azt is, hogy mik történnek, tudom, nincsenek írott szabályok, de őrizzük meg a forradalom tisztaságát, az ítélezést hagyjuk későbbre, ha győz a forradalom, polgári úton úgyis minden számon lesz kérve. Hát, nem nagyon akartak hallgatni rám, hiába kiabáltunk, Miskával együtt. Nekünk estek, lökdöstek, azt mondták: „Ezek is kommunisták! A Suti Palival együtt.” Engem valóban nem sokan ismertek már, elkerültem Algyőről, amikor repülőgép-szerelőnek tanultam. Miskát már többen ismerhették. Szó szót követett, Miskával elindultunk, hogy mégis iszunk sört Törökknél. Az emberek, a tömeg jött velünk. Én meg közben mondtam, mit kell csinálnunk, mire kell figyelni. Mi lesz a feladatunk ezentúl. Eljutottunk a Fehér iskoláig, mikor azt mondta valaki: „Csak mi, akik a közeledben voltunk, hallottuk, mit mondtál. Állj föl a lépcsőre, mond el, mit kell csinálni!” Úgy is történt. Fölálltam a lépcsőre, elmondtam: egyetértek a forradalmi eszmével, de valami rendet kell tenni, hagyjuk a mai éjszakát úgy, ahogy van, holnap majd találkozunk, és megbeszéljük, mit kell tenni. Morgolódtak az emberek, de szétszéledtek, kis csoportokra bomlottak, haza mentek. Mire mi a kocsmához értünk, azt már zárva találtuk.

– Értésültek-e az országos hírekről, vagy arról, hogy a szomszédos faluban, városban mi történik?

– Rádiót nem hallgattam. A munka ritmusa miatt hét közben nem is lehetett volna. De Algyőn sem – kevés rádió volt a faluban. Újságot se olvastam. Kevés újság volt, ami meg volt, az is a hatalom szócsöve volt. A hírek szájról szájra terjedtek, főleg a vasutasok hozták a híreket.

– Másnap egy előre megbeszélt időpontban találkoztak az algyőiek?

– Nem beszéltünk meg időpontot. Annyira föl volt bolydulva, annyira zsongott az egész község, hogy látszott: ez reggeltől estig így fog menni. Így is volt. Másnap csoportosulással, tüntetéssorozattal telt a délután. Mi délelőtt csak házimunkát csináltunk, a többiek,

az algyőiek dolgoztak. Délutánra a községháza előtt csoportosultak. Okulva az előző este történeteiből, meg hogy a két gyerek talán elmondta, Szegeden már részt vettünk tüntetésen, és mit tapasztaltunk, meg hogy ott is én voltam a vezetőjük, tehát úgy tűnt, az algyőiek is engem tekintenek vezetőjüknek.

– *Mit történt Algyőn ezen a második forradalmi napon?*

– Meneteltünk a falu kikövezett utcáin. (A többi utcába nem lehetett menni a sár miatt.) Jelszavakat kiabáltunk, kommunistaellenes jelszavakat. Ugyanazokat, amiket Szegeden hallottunk. Azt hiszem, országosan mindenhol ugyanazt követelték. De helyi követeléseket is mondtunk: „Ki kell dobálni a kommunistákat a hivatalokból!”, „Takarodjatok piszkos kommunisták!” Bementünk a községházára. Ki lett követelve onnan egy csomó olyan szimbólum, ami a régi rendszert jelképezte. Azokat összetörték. Volt ott Lenin szobrocska, a régi címer. Sőt: követelték a beszolgáltatási adatgyűjteményt is. Ezt nem engedtem, azzal érveltem, annak ügye vége, a forradalom eltakarítja, de jó lesz dokumentációnak.

– *Algyőn is alakult forradalmi bizottság?*

– Igen. Az utcán, a községháza előtt választották meg a forradalmi bizottságot. De előzőleg a Népházban (a kultúrházban) volt egy rövid összejövetel. Szóltak nekem is, hogy menjek oda. Mire odaértem, már vagy harminc-negyven ember gyűlt össze, és úgy tekintettek rám, mint a vezetőjükre. Mivel majdnem mindenhol szerepeltem, már sokan ismertek. Ott volt *Tóth József*, a *Karancsiak*, *Rapcsányi Vitéz boltos*, *Bíró Melinda* – sokan, olyanok is, akiket nem ismertem név szerint. Elhatároztuk, ez a csoport a községháza elé megy, és az ott összegyűlt emberekkel megválasztja a forradalmi bizottságot. Tóth József méhészt tartott rövid beszédet: „Itt az idő, hogy Algyőn is leváltsák a régieket, megválasszák az új vezetőket, hogy a község ne maradjon irányítás nélkül. Tegyenek javaslatot!” Először az én nevem kiabálták, a forradalmi bizottság elnökének akartak. Gondolom azért, mert ezek a fiatalok az előző napokban engem ismertek meg, mint aki tudja, mit kell tenni. Tóth József felírta a nevem egy cetlire, de hozzátette: „Fiatal vagy még az elnöki tisztségre. Legyél helyettes!” Erre se válaszolhattam, mint ahogy arra se, hogy akarok-e lenni egyáltalán valaki, mert annyira meglepődtem a javaslaton,

korábban sose vettem részt közszereplésben. Tóth József kérdezni kezdte az embereket: „Ki legyen az elnök?” „Hát legyél te!” – mondták, erre fölírta magát. „Hát a titkár?” „Rapcsányi” – aki szintén ott volt köztünk, és valami előadóként dolgozott a vásárhelyi mérleggyárban. Így a tömeg megerősítette a vezetőket, a mi hármunk kinevezését. Azt javasoltuk: az egész község elé visszük, hogy új vezetőséget kell választani, az Országzászló elé hívtuk össze a nagygyűlést, ahol bemutatjuk az új vezetőséget, amit megerősítünk, illetve kibővítünk. A hírvivők elindultak. A nagygyűlésen valóban megerősítettek bennünket, s onnantól mi irányítottuk a községet.

– Miben volt más ez a testület, mint az előző tanács?

– A nagygyűlésen egy gyerekcsapat is összeverődött. Az volt a kérésük, hogy ne legyen kötelező orosz tanulni. Na, én ezt megígértem nekik. A forradalmi bizottságnak az volt a feladata, hogy végrehajtsa azokat a követeléseket, amiket a nép megfogalmazott. Ezt várták el tőlünk. A legfőbb követelés: a beadást végképp töröljük el. Ez országosan is megtörtént, de itt is megerősítettük. Aztán: a téveszcséből haza akartak hozni jószágokat, lovakat, mert ott rosszul gondozták azokat. Emberek egyéni kérései is elhangzottak: haza szeretnének jönni Algyőre dolgozni. Az is szóba jött, hogy adjuk vissza magánkézbé a mozit. Voltak olyan polgári ügyek, amiben el kellett járni: például a rőzsekazalt rossz helyre pakolták, tűzveszély miatt odébb kell rakni. Elfogadták szóbeli utasításainkat. Tehát helyre állt a rend.

– Nem is volt több tüntetés Algyőn?

– Dehogynem. Szinte minden nap spontán összejöttek az emberek, ott fogalmazták meg a követeléseiket. Kifejezték, bizonyosságát adták: Algyő az országos mozgalom mellett áll.

– Fegyvert használtak-e?

– Ezt kérték tőlünk, mert meg kell védeni a forradalom vívmányait. Azt is tudták: a rendszer embereinek kezében ott a fegyver, így hát legyen a forradalomnak is. Így alakult meg a nemzetőrség, aminek én is tagja lettem. A nemzetőrök először a beszolgáltatott vadászfegyverekből részesültek, aztán Szegedről, azt hiszem, a Tolbuchin sugárúti hadiraktárból vittünk Algyőre fegyvereket – én,

Csernus Sándor, Tóth József, és Süli Károly – tíz darabot hoztunk motorral. A fegyvereket katonaviselt embereknek osztottuk szét. A nemzetőrök parancsnoka az idős *Zombori* volt, aki szigorú ember hírében állt, de beszámolási kötelezettséggel bíztuk meg a feladattal. Így a vezetőség minden eseményről, minden nap értesült. Megszerveztük az őrséget. Így nem történt semmi atrocitás. Nagy volt a szigorúság, elfogadtak minket, megbíztak bennünk az emberek.

– Kikkel álltak kapcsolatban?

– A járási és a városi tanáccsal, a sándorfalviakkal, de Hódmezővásárhellyel is. A tanácsok mint magasabb rendű szervek megerősítettek bennünket. Sándorfalvától kenyeret kaptunk, mert Algyőn nem volt péküzem. Vásárhelyről jöttek rölapok, biztatások az országos követelésekkel – 12-14-16 pontba foglalva, mikor hogyan. Ezek is segítettek bennünket. De a három vezető tudta nélkül semmi nem történhetett Algyőn. Nem intézkedhetett senki úgy, hogy a másik kettő ne tudott volna róla. Tóth József engem, mint aki fiatalága miatt túlzottan lelkes, visszafogott. Levente oktatóként volt érzéke a pedagógiához, értett a fiatalok nyelvén.

– Hány napig dolgozott az új testület?

– Október 26-27-én, pénteki-szombati napon történt meg a szóbeli választás, később, hivatalból a járás is legalizált minket. Ennek a dokumentációja, a kinevezésem máig őrzöm: 1956. november 12-én vb-elnökhelyettesnek neveztek. A titkár *Győri Pali* bácsi, a gyógyszerész volt az aláírásoknál, de valójában Rapsányi végezte a feladatokat. (Volt egy másik megbízó levelem is, de akkor elégettem, amikor kilátásba helyeztek egy lakásrazziát.) December 11-én alakult meg az új községi tanácstestület. Tehát addig szükség volt ránk, jól dolgozott a forradalmi bizottság, ezért a járási tanács meghosszabbította a működésünket. Két cél volt: egyrészt az, hogy rend legyen a járásban, a másik: az országban is rend legyen. Mert mindenki tudta: ha nincs rend, ha nem működik az ország, hiába vannak itt a szovjetek, beavatkozhatnak a nagyhatalmak. Ezért minket is hagytak dolgozni... Nehéz így utólag érzékeltetni: mennyire forrongott, zsongott minden, milyen gyorsan peregtek az események.

– *Közben visszament-e az újszegedi kenderáztatóba?*

– Egy nap visszament az algyői brigád, s velük én is, hogy befejezzük a munkát, amit hátra hagytunk. Azzal ott véget ért a küldetésünk. Hazajöttünk. Egy másik alkalommal szólt az elnök, hogy szükség lesz a munkakönyvemre, mert a járási tanács alkalmazni akar bennünket. Ennek a történetét is megírtam a könyvemben.

– *Mi volt az ön küldetése? Miért pont önre esett a választás vezetőként?*

– Erre utólag visszagondolva azt mondhatom: emberéleteket kellett megmenteni – különben második Orgovánnyá⁴⁷ válhatott volna Algyő. Akkoriban sokan kérdezték: „*Miért nem lógnak a kommunisták a fákon?*” Ezt sikerült megakadályozni. Két teherautó élelmiszert vittünk Budapestre, így a harcoló fővárossal szembeni kötelességünket is sikerült teljesíteni.

– *Mikor és miért ment, költözött el véglegesen Algyőről?*

– Egy este figyelmeztetett *Gercsó*, aki nem is a mi oldalunkon állt, hogy meneküljek, mert mindjárt itt lesznek értem. Egy órán belül elhagytam a falut, a szegedi nagyállomásra kerékpárral mentem. Akkor, novemberben *Kádár* pufajkásaiból⁴⁸ már Algyőre is jutott egy egész csoporttal (a nevüket megtaláltam az Állambiztonsági Történeti Levéltárban kapott iratokban, és leírtam, olvasható a könyvemben). Leginkább engem kerestek, mert a fiatalok vezetőjének tartottak, pedig védtem azokat is, akik később üldöztek. A forradalmi bizottság többi tagja Algyőn maradt, később Szegedre vitték őket kihallgatásra, de megszakadt a kapcsolatunk. Egy darabig bujkáltam. Terveztem, de mégsem disszidáltam... Fizikailag nem bántottak, de rendszeresen kellett járnom a rendőrségre. Így

⁴⁷ 1919-ben a Kecskemét – Orgovány – Izsák sorozatot mint a fehérterror színhelyeit emlegették. Ugyanakkor 1956. november 4-én Orgoványon a légvédelmi tüzérsztály őrszobájába lőttek tankágyúval a szovjet csapatok. (Ezt a két adatot *A vidék forradalma*, 1956 című kötet 39. és 60. oldalán találтам – a könyvet szerkesztette: Szokolczai Attila és Á. Varga László. 1956-os Intézet – Budapest főváros levéltára. Budapest, 2003.)

⁴⁸ Az új karhatalom Szegeden 1956. november 17-30. között szerveződött – írja Bálint László: 1956. *A forradalom Szegeden* című könyve 247-249. oldalán.)

aztán egész életemet végig kísérte 1956... Magamban úgy összegeztem a történeteket, hogy olyan vonatra voltam kénytelen felszállni, ami elől fölszedték a síneket.

– *Miért tartotta fontosnak összefoglalni az emlékeit?*

– Leírtam, hogy átéltem és láttam, ami 1956-ban Szegeden és Algyőn történt. Algyőn az első '56-os ünnepségen – amit az országzászlónál tartottunk az én kezdeményezésemre, a 45. évfordulón – a község plébánosa, dr. *Kardos Mihály* biztatott, írjam le emlékeimet. Akkor a mise '56-ért szólt, azután tartottuk a megemlékezést. Mihály atya azt mondta: testvér, mi lenne, ha leírnád a történeteidet – a családról. Nem fogadtam szót, de a kezembe került *Horváth Dezső* könyve. Őt is fölkerestem, és szóba jött, hogy Oroszlányba a külfejtésre kerültem, mint B-listás repülőgép-szerelő. Horváth Dezső elolvasta, megkritizálta, én átírtam az emlékezés elős változatát. Mihály atya javasolta: mutassam be *Zombori István* történésznek is. Elvittem, aki arra biztatott, folytassam. Erre leírtam, Oroszlányból hogyan kerültem vissza Algyőre, aztán hogyan vészeltem át azokat az időket, hogyan lettem áztatós. Mikor ezt befejeztem, elkezdtem írni az '56-os könyvem. Ehhez már átnéztem más dokumentumokat is, nem csak az emlékeimre hagytakoztam. Az Állambiztonsági Történeti Levéltárban olyan adatokat találtam, ami más színben tüntet föl egyes, még ma is élő embereket, és az Algyőn 1956-ban történeteket. Ez is olvasható a három dolgozatban (Az 1956-os forradalom Szegeden és Algyőn – ahogyan átéltem és láttam munkacímmel), ami kiadásra vár...

Szegeden, 2006. június 17-én

„SZÍVÜGYEM A TÖRTÉNETÍRÁS MARAD”

BESZÉLGETÉS ORMOS MÁRIÁVAL

Politikai okokból állásukból száműzött tudósokat mutatunk be szeptemberben indult Rehabilitált tudósok című sorozatunkban. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem rektorát, a történész akadémikus Ormos Máriát 7 esztendeig tartották távol szakmájának gyakorlásától. Ez a szegedi egyetemen történt 1951 utáni „tisztoztatás” következménye volt. A vele készült interjúkban erről eddig nemigen szólt, mert – mint mondja – a rehabilitációs hullámról különvéleménye van. Erről beszélgettünk.

– *Ön Debrecenben, majd Budapesten végezte egyetemi tanulmányait. Hogyan került Szegedre?*

– Gerő Ernőné távozása után engem mint tanársegédet 1953-ban áthelyeztek Szegedre. Feladatköröm a XX. századi egyetemes történet előadása és szeminarizálása volt, ami – tekintve fiatal életkoromat – nem csekély feladatot jelentett.

– *Örömmel fogadta az áthelyezést?*

– Nem, mert súlyos családi és egyéb bonyodalmakat okozott. Azt is hozzáteszem, hogy a Szegeden való átmeneti tartózkodásom idején nem kötődtem igazán ehhez az új környezethez. Szemben azzal a két egyetemmel, ahol tanulmányaimat folytattam. Mindkét helyen sokkal nyitottabb világgal találkoztam, mint Szegeden. Ebben nagy szerepet játszott az akkori általános magyarországi légkör, ami az én esetemben éppen Szegedhez kapcsolódott.

– *A bölcsészkar akkori oktatói gárdájának összetétele volt egyik oka annak, hogy „idegen” maradt a városban?*

– Ennek a korszaknak az általános légkörét és működési módját el kell választani a személyektől. A rendszer fogaskerekei közé vezetői szinten is belekerültek kiváló képességű és jó szándékú emberek. Ezzel

szemben sem szándékaikat, sem képességeiket nem voltak képesek fejteni. Ezen emberek nem jelentéktelen része fellélegzett 1956-ban, de utóbb áldozattá vált. Ezt mondhatom az akkori szegedi történelem tanszékről is, ahol azért voltak nagyon jó kapcsolataim. Például *Kulcsár Zsuzsával*, aki középkori egyetemes történelemmel foglalkozott, s akihez koránál, ismereteinél, tapasztalatainál fogva szorosan kötődtem. De a hozzám hasonló korú tanársegédi, adjunktusi gárdából is voltak barátaim, akik közül, jó néhányat – *Bánkúti Imrét* és feleségét, *Bánkúti Kati*t, *Giró-Szász Lászlót* – hozzám hasonlóan elküldték az egyetemről 1957-ben... Ugyanakkor a megyében, a városban, a tanszéken volt egy olyan vezetés, amely a sztálinizmus jegyében működött, és amivel nehéz volt szembenézni.

– Az emberi szolidaritás természetrajza érdekelt. Az '50-es években hogyan működött ez? Tudtak arról, hogy az '50-es évek elején több egyetemi oktatót távolítottak el állásukból politikai okok miatt?

– Arra nem emlékszem, hogy a szegedi egyetemmel kapcsolatban ez bennem tudatosult. Hozzá kell tenni, hogy 1953 bizonyos értelemben az '50-es évek első befejeződését jelentette, mert Sztálin halála, az első Nagy Imre-kormány kinevezése és programja, ezzel kapcsolatban az MDP vezetésének látható megroppanása, és a közvélemény által is érzékelhető, belső ellentétei sokat oldottak a '49-től tapasztalható rettenetes nyomáson. *Nem történt meg a teljes társadalmi deszolidarizálódás.* Túlságosan rövid volt az idő a társadalom teljes deformálódásához... Debrecenben – ahol korábban dolgoztam – megéltem kiváló egyetemi oktatók elleni provokációs pert. A velük szemben felhozott sérelmezett cselekmények – melyek egy provokátorral való találkozás „eredményei” voltak – és az ítéletek súlyossága éles ellentétben állt egymással.

– Papp László és Bodalai Géza esetét említi?

Igen. Valamint *Boros Andrásét*, a fővádlottét, aki adjunktus, rendkívül jól képzett és jó képességű történész volt a debreceni egyetemen. Hosszú évekig volt börtönben, s a recski tábort is megjárta, majd nagyon-nagyon nehezen került vissza a pályára. Igen, rájuk gondoltam. De gondolhatok arra is, hogy a kiváló debreceni professzor, Szabó István agrártörténész ellen évekig tartó „ideológiai” hajsza folyt.

– Ebben a légkörben az oktatók milyen viszonyt alakítottak ki tanítványaikkal? Hogyan, emlészik vissza e szempontból a szegedi egyetemre, milyenek voltak az akkori egyetemisták?

– Ez volt a vigasz a „szegedi éjszakában”! Nagyon jó kapcsolatom volt a hallgatókkal. Közülük számosan azóta is a szemem előtt vannak, ismerem őket, örülünk egymásnak, ha találkozunk. Közülük is volt olyan, aki áldozattá vált. Például évfolyamában kimagasló *Suki Béla*. De a magyar történeti logikának megfelelően *áldozatokká váltak olyanok is, akik a korabeli áldozatok üldözöiként léptek fel ’57–’58-ban*. Ők talán még kevésbé találták meg az útjukat akár szakmailag, akár emberileg, mint azok, akik közvetlen áldozatok voltak, akiknek el kellett távozniuk az egyetemről. Kulcsár Zsuzsa például egyetemi tanári címét veszítette el, ezzel szemben nem veszítette el a szakmát (utána is publikált), nem veszítette el emberségét, a jövőbe vetett bizalmát. Egészen magas korig dolgozott a Gondolat Kiadónál nagy megelégedésére mindenkinek. Tehát neki súlyos nehézségeket kellett elszenvednie (állástalanságot stb.), de nem ő lett a vesztes. Bánkúti Imre is vissza tudott térni a szakmához, ott érdekes dolgokat produkált, mint a Budapesti Városi Múzeum igazgatóhelyettese ment nyugdíjba. A felesége Bánkúti Kata az egyik rangos budapesti gimnázium igazgatóhelyettese lett. Saját életem alakulása miatt nekem sem kell sírnom. Ezzel szemben, akik a könnyebb megoldást – egy-két hamis tanúskodást – választották, azok egyike alkoholistaként korán meghalt, másika-harmadikja nem tudta befutni azt a szakmai karriert, amit annak idején féltett.

– Viszont részesei lettek a hatalomnak.

– Bizonyára. Nélkülük az ’57–’58-as purgálás sem tudott volna bekövetkezni. Ők vezényelték.

– Kik?

– A csúcson, az egyetemen kívül Komócsin Mihály állt. Egyetemi körükhöz ezeket az eljárásokat többen közvetítették. Magyarországon ezek az évek (szokás mondani), duplán számítanak. Szerintem ennél is többet számítanak. Egyrészt egy ilyen rendszer a hatalommal való visszaélés csábítása terén a normális társadalomban tapasztalhatóan sokszorosát kínálja a személyiségeknek. Ugyanakkor sokszoros nyomás alá helyezhető a személyiség annak

érdekében, hogy lemondjon az általa hitt, gondolt eszmékről. A nyomás és ugyanakkora csábítás sokszorosa volt annak, mint amit egy átlag emberre a társadalmak elnézni szoktak. Ezért én etikailag másként vélekedek e kérdésekről, ha diktatúrában él egy személyiség és másként, ha demokráciában. Nem érdekelnek, és megmondom magának őszintén, *régóta nem érdekelnek „nevek”*. Ők *csupán eszközök voltak, és úgy sejtem, nehezen viselték el eszköz voltukat*. Ezt egyébként néhányan közülük évtizedekkel ezelőtt ki is mondták. De azért nem szeretek rágódni ezen, mert engem – ha úgy tetszik – *rehabilitált a társadalom, rehabilitált az élet*, különben nem lennék itt. Azt a hét évet meg, amikor pályán kívül és lehetetlen körülmények közt éltem, úgy sem lehet visszapótolni. Továbbá: úgy látom, hogy az egyetem új vezetése nem sokat tud kezdeni a több mint 30 évvel ezelőtt történetekkel.

– *Tehát ön szerint kit, kiket kell rehabilitálni?*

– Azokat a hallgatókat kellene (sajnos nem lehet), akik az elbocsátott oktatók helyett nem kaptak senkit, vagy csak olyan oktatót kaptak, aki éppen akadt. *Azt az egyetemet, azt a bölcsészkart, melyet annak idején összeroppantottak* úgy, hogy máig sem heverte ki teljesen. Azt a történelem tanszéket, amit a legjobban ismerek, s ahol a római birodalom bukásától a francia forradalomig óriási úr tátong a mai napig.

– *Ön szerint a szegedi egyetemen 1956 után miért került sor ilyen nagy számban fegyelmi ügyekre?*

– *A tét az volt, hogy sikerül-e Szegeden egy nagy pert rendezni*. Ennek középpontjában az akkori rektor, *Baróti Dezső és Perbír József* állt. Akik a docensek, adjunktusok, tanársegédek közül nem vállalták a közreműködést, azok számíthattak arra, hogy ellenük is szereznek tanúkat. Szereztek is. De a lényeg: ezt a pert nem lehetett megrendezni. Nemcsak azért, mert néhány kimagasló személy – *Ortutay Gyula, Erdei Ferenc* – „közbejárt”, ugyanis ők sem voltak biztos pozícióban, hanem azért is, mert az egyetemen nem tudtak kellő számú közreműködőt előállítani. *Arra a tömeges elbocsátási hadjáratra, ami Szegen történt, semmi igazi, valódi ok nem volt*. Az egyetemen fegyveres szervezkedés nem folyt. Olyannyira nem, hogy amikor november 4-én (a szovjet csapatok bevonulásakor) átkutatták az

egyetemet, nemhogy fegyvert, de még üres töltényhüvelyt sem találtak. Tehát sem az egyetemen, sem a városban nem volt olyan cselekmény, amit ezen a módon kellett megtorolni.

– *Hogyan zajlott a „számonkérés”? Önt mivel vádolták? Miért bocsátották el?*

– A „helyezkedés” néhány hónapig eltartott. A belügyi hálózat '57 márciusára rendeződött vissza. Utána kezdődtek a kihallgatások, indult a letartóztatási hullám. Az első „begyűjtések” célja a felépítendő perhez a tanúvallomások kiperéselése volt. Ez hol sikerült, hol nem. A kényszerítés eszközeinek ideológiai alapja az a párt állásfoglalás volt, mely szerint '56-ban ellenforradalom volt, szemben azzal, amit korábban a politikai vezetésnek jó néhány tagja is képviselt. Az MSZMP az '56-os események során jött létre, de szervezése csak a novemberi katonai intervenció után kezdődött el. Az MSZMP-be való jelentkezés is határvonallá, barikáddá nőtte ki magát. Ha valaki jelentkezett, akkor vállalnia kellett a letartóztatásokat, a kiebrudalásokat és a készülőt. Ebben a szervezési kampányban azok jártak élen, akik sokak szemében – így az enyémben is – elsőrendűen hibásak voltak abban, hogy a magyarországi politikai élet alakulását nem lehetett békésebb utakon megoldáshoz juttatni; akik az októberi események idején nem voltak sehol, mert az egyik pincébe bújt, a másik olyan ismerőse vendégszeretetének örvendett, akit utóbb följelentett. Ezeknek az embereknek nem volt hitelük. Ez a tény egy sor kollegám esetében azt eredményezte, hogy úgy kellett döntsön, bármilyen következményekkel is jár, nem teszi meg, hogy tanúskodjon X, Y és Z ellen, nem vállalja, hogy azokat az embereket támogassa, akiket hibásnak tart a történelemért. Ezt én is így gondoltam, mondtam. Ehhez a kinevezett fegyelmi bizottságok hozzászedegették azokat az állítólagos kijelentéseket, amelyeket sem én, sem az említett kollegáim nem tettek. Sztereotíp tanúvallomások vannak ebből az időből. Ezek közül való, hogy október vége felé kijelentettem: hamarosan szovjet beavatkozással fogunk szembesülni. Ettől függetlenül jogilag teljesen megalapozatlanul került sor az én eltávolításomra – másokkal együtt.

– *Hogyan szólt a fegyelmi határozat? Ki hozta meg a döntést?*

– '57 júliusában született meg a határozat, mely azonnali hatályú volt, s arról szólt, hogy semmilyen értelmiségi munkakörben nem

vagyok alkalmazható.⁴⁹ A határozatot a fegyelmi bizottság javaslatára az akkori rektor hozta. A tanszékvezető docensek és egyetemi tanárok – így Kulcsár Zsuzsa is a művelődési minisztérium hatáskörébe tartoztak, így ott döntöttek sorsukról.

– Az ön férje, a Jókai-kutató Szekeres László is szegedi egyetemen dolgozott Baróti Dezső mellett, a Magyar Irodalomtörténeti Tan-székén. Mi az ő története?

– Hasonló okok miatt, hasonló fegyelmi eljárás alapján őt is eltávolították az egyetemről. Esetében ezt megelőzte házkutatás és '57 márciusában néhány napra le is tartóztatták. Fegyelmi határozata az enyémnél egy fokkal kedvezőbb volt: őt alkalmazni lehetett szellemi munkakörben. Viszonylag gyorsan kapott egy ajánlatot: általános iskolai napközis tanárnak hívták. Hosszú ideig mérte a levest a gyerekeknek. Innen Budapestre, az Irodalomtudományi Intézetbe, majd a Petőfi Irodalmi Múzeumba került.

⁴⁹ „... Szekeresné Ormos Mária tehetséges oktató, nézeteiben azonban messze haladt a marxizmus-leninizmustól, és sok tekintetben átcúszott a revizionizmus talajára. Így pl. nem hiszi, hogy ami a Szovjetunióban van, az szocializmus, és ami itt volt október előtt az sem volt szocializmus, és kételkedett abban, hogy a gazdaságilag elmaradt országokban a szocializmus felépíthető. Nem tudja, mi van az USA-ban, de valószínűleg közelebb áll a szocializmushoz, már a termelőerők fejlettsége folytán is. A gazdasági elmaradottság teszi szükségessé a terrort, mert az embereknek nem tudnak megfelelő életszínvonalat nyújtani, és a demokrácia hiánya akadályozza meg, hogy itt valaha szocializmus lehessen. Magyarországon 1949-1953 között vörös fasizmus volt. Az ellenforradalom utáni helyzettel kapcsolatban is kijelentette, hogy ami Magyarországon van, az lényegében rosszabb a fasizmusnál. Ezek a tények megerősítenek bennünket abban, hogy a fasizmusból tartott előadásából a hallgatók olyan következtetéseket vonhatnak le, hogy tulajdonképpen a mi rendszerünk is azonos a fasizmussal. Bár meg kell jegyezni, hogy ezt ma már nem tudjuk bizonyítani.

Javasoljuk, hogy a tanév végén Szekeresnét helyezték át középiskolába.” – Jelentés a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről. Az Új Magyar Központi Levéltárból származó, Wagner Richárd egyetemi tanár, a bizottság elnöke által láttamozott dokumentumot közli: Péter László *1956 előtt, alatt után* című művében – Belvedere, Szeged, 2006. 86. oldalon.

– *A fegyelmi határozat kézhezvétele után mi történt önnel?*

– Némi cinizmussal „felajánlották” hogy válasszak a Gyufagyár és a Jutagyár között mint segédmunkás. Én mély lélegzetet véve döntöttem: össze kell kötnöm a kis batyut és ebből a várósból az első vonattal el kell mennem. Meg kell mondanom, hogy *Mérei Gyula* – aki a forró napokban Budapesten tartózkodott, mert ott volt a lakása, azaz „lejáró tanárként” vezette a tanszéket – utólag megismerve a történeteket nem adta áldását, sem tanúvallomását a saját tanszékén megtörtént eseményekhez. Ellenkezőleg. Máig őrzök tőle egy levelezőlapot, amelyen azon nézetének ad kifejezést, hogy ha én követtem is el ezt-azt – ezt azért megengedte magának – az utána következő eljárással nem ért egyet, s arra biztat engem, hogy a döntés ellen érveljek a hierarchiában. Én nem tettem semmit. Ő ellenben megtette, hogy bizonyos budapesti ismerőseinek szólt, hogy átmeneti állásmegoldáshoz hozzájussak. Így kerültem az *Országos Levéltárba*, ahol 1957 őszétől szerződéses, segédmunkás kategóriájú beosztást kaptam. Havi 100 órában, 7 Ft-os óradíjjal tudtak csak foglalkoztatni. Ebből kellett gazdálkodni. Két gyermekem volt, bizonytalan a férjem helyzete és Szegedhez kötött, lakásunk nem volt. A nagyobbik gyermekemmel Budapesten egy cselédszobában laktam, a kisebbet vidéki rokonaink gondozták. Ennek az állásnak szakmai szempontból sokat köszönhetek, hisz több tonna iratot kellett átlapoznom... *A véetlennnek és az emberi szolidaritásnak köszönhetem*, hogy 1959 elején fölvettek egy budapesti állami gondozott fiúgyermekeket oktató általános iskolába magyar irodalmat, nyelvtant és történelmet tanítani. Ezt egy olyan embernek köszönhetem, aki nem ismert, akivel soha nem találkoztam, de aki tudott a történetemről. Egy jó év múlva csörgött a telefon és ismét egy olyan ember telefonált, akit soha az életben nem láttam, de egy közös ismerősünktől hallott a sorsomról, s aki az Akadémiai Kiadó lexikon szerkesztőségébe, egyetemes történeti szerkesztőnek hívott. Mindkét ember megszegte azt a határozatot, amit Szegeden hoztak, s ezt ők nagyon jól tudták, vállalták. Pedig 1962-ig – amikor a rendszer „lazulni kezdett – ehhez kellett bátorság. Később, 1963-ban – ismét a véetlennnek köszönhetően *Ránki György* meghívott kutatónak a Történettudományi Intézetbe.

– '56-tal kapcsolatos személyes élményei mennyiben befolyásolták történeti szemléletét, magatartását?

– Magam is láttam, hogy miféle tömeg az, amelyik október 22-én és 23-án kivonult az utcára. (22-ét azért említtem, mert emlékezetem szerint a szegedi ifjúsági megmozdulás egy nappal korábban történt, mint Budapesten.)⁵⁰ Amikor a diákok összegyűltek a bölcsészkar előtt, akkor az Aud. Max.-ban összevont taggyűlést tartottak, ahol az akkori rektor, Baróti Dezső kijelentette, tüntetésre gyűltek össze a diákok, s ő nem hagyja magukra őket. Akkor felállt az egész taggyűlés. Tehát nem valami szedett-védett „ellenforradalmárok”, hanem az egyetem párttagsága csatlakozott elsőként a hallgatókhoz. Köztük voltam én is. *Erről a megmozdulásról nehéz azt mondani, hogy valamiféle „ellenforradalmi szervezkedés” eredményeként kezdődött.* A tömeg fölszaporodott a színháznál, mert csatlakozott az ottani előadás közönsége. Ott hozták az első nagy nemzeti zászlót, s egy színész elszavalta a „Talpra magyar”-t. Onnan Újszegedre tartott a még mindig viszonylag kicsi tüntető, felvonuló egység, ahol a gyárak délutáni műszakos dolgozói kitódultak... Mivel Szeged kisebb, az események is jóval áttekinthetőbbek, mint Budapesten, továbbá értesüléseink voltak a más, kisebb ipari városokban történetekről is. Így nyugodt lelkiismerettel képviselem a Társadalmi Szemle külön számában közreadott történeti bizottsági állásponthoz. A pályára visszatérve azt láttam, hogy *legújabb kori magyar történelemmel egyelőre nem tanácsos foglalkozni.* Így alig érintettem ezt a területét, kivéve a Pádovától Trianonig címmel megjelent könyvemet és néhány apróságot, például a Bethlen-kérdést. Jó néhány

⁵⁰ Október 22-én (hétfőn) Szegeden zavartalanul folyt az oktatás – írja Kiss Tamás idézett könyvében (az 51. oldalon). E napról Baróti Dezső rektor Kónya Albert oktatási miniszter kérdésére válaszolva azt táviratozza: „Jelentem, hogy tudományegyetemünkön az előadások zavartalanul folynak, egyébként is rend és nyugalom van...” – olvasható Bálint László idézett könyvében (78. p.) Ugyanakkor október 23. a spontán gyűlések napja. E napra a koraesti órákra hívják össze az összevont egyetemi párttaggyűlést, de „azt már nem tartják meg, mert időközben a Budapestről érkező hírek hatására a középiskolás diákság és az egyetemi diákság kivonult az utcára tüntetni...” Amikor a Dóm térről elindultak a Széchenyi tér irányába létszámuk 2-3 ezer fő, a menet élén Baróti Dezső rektor a diáksággal együtt vonult. (Bálint László idézett műve, 80-81. oldal.)

témám körül adódtak problémák, de ezeket a vitákat lehetett vállalni. Egyébként, az első kettőt kivéve, minden könyvem körül, még kiadásuk előtt, volt valami „ideológiai” feszültség:

– Azon „rehabilitálandó” tudósok közül, akikkel eddig beszélgettem, néhánynak sikerült, visszatálnia a tudományos életbe. Ön az egyetlen, aki közéleti szereplést is vállal – most mint az MSZP országos elnökségének tag.

– Ez sokkal kevésbé az én szándékaimmal áll kapcsolatban, mintsem a magyarországi körülményekkel. Sem ifjú koromban, sem mint rektor nem ambicionáltam az ilyen szereplést. Sokkal inkább arról volt szó, hogy az itteni váltás új és új embereket követelt. Így kerültünk be néhányan abba a körbe, akikből újsütetű közéleti ember lett. Az MSZP-ben is azért vállaltam el az elnökségi tagságot, mert a helyzet olyan, hogy nem tehettem mást: az ügy miatt. Szeretgázó munkát jelent egy egyetem vezetése is. Ezt nagyon fontosnak tartom, és szívesen csinálom, de azért nekem a szívügyem mindig a történetírás marad.

Szegedi Egyetem, 1989. november 27.

ORMOS MÁRIA:

„1956 – BUKÁS, AMI FÉL SIKER”

Egyetlen félmondattal szerepel Ormos Máriának a Ki kicsoda-ban közölt rövid életrajzában Szeged: „...1953-57 a Szegedi Tud.egy. tanársegéde, adjunktusa, fegyelmi úton elbocsátották...” Pedig a XX. századi történelem jeles kutatója, a neves történész, akadémikus életében a szegedi '56 utáni megtorlás hozott fordulatot. A „számonkérés” részleteiről, az emberi szolidaritásról szerzett tapasztalatairól beszélt az 1989-ben rehabilitált tudósokkal folytatott interjú-sorozatunkban. A 1989 novemberében elkezdett beszélgetés folytatására azért kértük, hogy megtudjuk: hogyan élte meg az '56-os eseményeket a fiatal „történész oktató”, illetve mit gondol a mai történész, az SZTE jubileumi Emlékbizottsága tagja Szeged és az egyetem '56-os szerepéről, 1956-ról.

– Súlyos nemzeti tragédiaként élik meg sokan az 1956-os forradalmat – az 50. évfordulós ünnepségekre készülődők között is. A történetészt, s nem az 1956-os események szemtanúját és következményeinek elszenvedőjét kérdezem: a magyar történelem tragikus fordulataival párhuzamba állítva azt mondhatjuk-e, hogy 1956 – tragédia?

– Ha a közvetlen hatásokat veszem górcső alá, akkor azt mondom: igen. Hiszen súlyosbodott a szovjet ellenőrzés, megtorlási szakasz következett, kivégzések voltak, hosszú börtönt szenvedtek emberek – igen, ez a tragédia. De vajon 1848-49-et helyes-e az abszolutizmus korszakából visszatekintve vizsgálni és ezen az alapon elhelyezni a történelem hosszú trendjében? Erre azt mondom: nem. Azért, mert jött egy kiegészítés: 1861-től lágyult a világ, gazdasági felemelkedés következett, amelyet társadalmi átalakulás, satöbbi kísért. Tehát '48-'49 ezen az alapon nem tragédia. Ha '56-ot nézem, akkor az azt követő rövid szakasz után van alapja azt mondani: igen, tragédia,

de van egy hosszabb szakasz, amikor Magyarország – most nézzük külső szemmel – a „legvidámabb barakká” vált. „Barakk”, „barakk” – az egyik is, a másik is, ám nem mindegy, hogy ott a vidámságra van-e ok, vagy nincs. De ha külső szemmel így lehetett látni Magyarországot, s elterjed Kelet-Európában – a „gulyáskommunizmus” és egyéb kifejezésekkel – a helyzetnek ez a jellemzése, akkor el lehet gondolkozni, hogy ’56 valóban tragédia-e. Inkább azt mondanám, hogy ez egy olyan bukás, ami majdnem fél siker – mind a magyarok további élete, mind az ország nemzetközi helyének kialakítása szempontjából. Hiszen 1963-tól kezdve, amikor vége a megtorlási szakasznak, elkezdődik a „jövés-menés” Európában: például *Fock Jenő* magyar miniszterelnökként külföldön megjelenve olyanokat mond a magyarországi tervekről – a jogrendszer szempontjából –, amire mindenki fölkapja a fejét, és elindulnak ide a látogatók, így épül a kapcsolatrendszer, például már a 60-as évektől tucatjával mehetnek magyar tudósok különböző külföldi konferenciákra. Vagyis 1956 tragikus árnyéka valami mássá alakul át. Ez ugyan diktatúra, de – ma már nagyon jól tudja mindenki, hogy – *a diktatúrák világában nagyon nagy eltérések léteznek*: Kádár Jánostól Pol Potig. Egyszerűen az én fejemben ez úgy állt össze mára, hogy 1956: bukás, ami fél siker. Mint – egy másik történelmi párhuzammal élve – a Rákóczi-szabadságharc, ami vereséggel végződött, Károlyi Sándornak mégis sikerült a XVIII. századi nagy kulturális-gazdasági fellendülést elérnie. Egyszerűen: a történelemben nem lehet mindig fekete-fehérrrel dolgozni.

– Hatottak-e 1956 emelkedett és tragikus napjai a világtörténelemre, vagy másképp: a határokon túl is?

– Őszintén szólva 1956 hatása nem volt olyan látványos, mint például a ’68-as Prágának. A „prágai tavasz” annyira hatásos volt, hogy lehetett érzékelni minden politikai áramlat keretében, még a visszahatását is lehetett látni Moszkvára. ’56 nemzetközi hatása kicsit fátyolosabb, nem ilyen robbanásszerű. Talán azért, mert *nagyon gyorsan peregtek az események*. Mire észre vették Párizsban, vagy Londonban, mire kéne reagálni, a magyar események már nem ott tartottak, amire a határainkon túl reagálni akartak volna. Kormánykörökben eleinte azt gondolták, hogy ez a Nagy Imre formátum ugyanolyan kommunista, vagy bolsevik, vagy sztálinista, vagy

posztsztálinista, mint a többi, csak jobban leplezi magát. Mire kiderült, hogy ez nem lepel pusztán, hanem Nagy Imre maga, és vélhetően a környezet is, fokozatosan tolódik egy polgári demokratikus berendezkedés felé, addigra már dübörögtek a tankok. Tehát ennek is szerepe volt abban, hogy a világ magára '56-ra sokkal kevésbé tudott reagálni, mint amennyire majd reagál a magyar menekültekre. Arra már volt idő: „itt vannak szegények...”, ahhoz már abszolút pozitív a hozzáállás – Ausztriától kezdve, Svédországon át, az Amerikai Egyesült Államokig. A másik ok abban áll, hogy *ekkor még meglehetősen szilárd a Szovjetuniónak az a nyugat-európai tábor, amely kommunista értelmiségi csoportok körül észlelhető*. S ez például Franciaországban úgyszólván azonos a szellemi értelmiséggel, a humán értelmiséggel. S ezekben a nyugat-európai országokban, ahol nagy és erős a kommunista párt, a háború után alig van olyan, aki más aspektusból nézné az eseményeket. Talán egyet tudok mondani, aki a kiválóságok körébe tartozik, de nem tartozik az említett holdudvarba, mert független: *Reymond Aron*, aki viszont azonnal észre is veszi, hogy 1956 miről szól, s teljes mellszélességgel emellé áll. Mert *felfedezi, hogy 1956 nem egy csoportnak, ilyen vagy olyan értelmiségi társaságnak a műve, hanem itt tényleg* – ami a történelmi jelentőségét az én szememben nagyon megnöveli – *úgyszólván az egész lakosság megjelenik*. A magyar falu kevésbé, de ahol mégis történik valami 1956-ban, ott késleltetve, egy kis várakozással, ugyanakkor a városok mind benne vannak. De talán így is természetes, hiszen mire a faluból származó egyetemista gyerek hazamegy, és a kérdésre, „Mi a csudát csináltok ti ott, gyerekek?”, válaszol, el tudja magyarázni, mi történik a városban, addigra eltelik egy kis idő. Az '56-os napokban a fiataloknak nem az az elsőrendű gondjuk, hogy haza menjenek, hanem szaladgálnak egyik városból a másikba, és szervezkednek. Tehát Raymond Aron észreveszi, érti 1956 lényegét, de ez viszonylag kevés egy olyan közegben, ahol ott *Sartre*, s hozzá hasonló nagyságú egyének sorakoznak, mint például felesége is, *Beauvoir*, meg a többiek. Még egy nagyságot találunk, aki nem kívülálló, mint Aron, hanem belül van ezen a moszkovita-antifaszista blokkon: *ő Camus*, s azt mondja: *1956-ban Magyarországon az embereknek van igazuk, nem a mozgalomnak. Ezek az írások hatottak*. Manapság bármelyik magyar író írhatna a Magyar Nemzetben, vagy a Népszabadságban,

vagy bármelyik lapban bármit anélkül, hogy erre a magyar nép, vagy akár az értelmiség felkapná a fejét. Mert teljesen más lett az értelmiségi szerep. Ezért nehéz ma már elhinnünk, beleképzelni magunkat egy olyan közegbe, hogy annak, mit mond Sartre, vagy Beauvoir, vagy Raymond Aron, iszonyú súlya volt. Tehát ez a nyugat-európai értelmiség a budapesti látvány alapján egy pillanatra meginog, s aztán visszaáll a sorba. Kivételek vannak – mint Camus, akire utaltam –, akiknek folyóirataik vannak. Hasonló a helyzet Olaszországban. Sőt: akadt olyan kivételes ember, aki az olasz kommunista pártvezetésben ült, de 1956 megítélésben nem értett egyet a párvezetéssel, s ki is lépett a szervezetből. Akkoriban az olasz és a francia kommunista párt, ezek a nagy szervezetek szorosan igazodtak Moszkvához. De ennek ellenére, az antifasiszta mítosz életben maradása ellenére megindul egy folyamat, elkezdenek gondolkodni ezekben a körökben. Ez a folyamat ekkor, az 1956 jelentette fordulóponton indul el.

– *Mindebből 1968 is profitált?*

– Igen. Nem látványos, ami történik, de megremeg a léc. Azt gondolom tehát, hogy két motívumban áll a nagypolitikára, Európára, illetve a világméretekben mérhető, vagyis világtörténeti jelentősége 1956-nak. Az egyik: *példáulán egy nép ilyen típusú megmozdulása*. Mert másutt is megeshet, hogy elindul valami változás, és görög, és elér ide-oda, de 1956 olyan jelenség, mint amiről Petőfi beszél: megindul a tenger... Ez az egyik, ami elképesztett politikust és mindenkit, aki újságot olvasott Európában. A másik motívum, hogy *elkezdődött az a fölmorzsolódás*, amely a háborút követően széles körökben tudott hatást gyakorolni szovjet befolyásoltságú nyugat-európai körökre.

– *Azokban az '56-os októberi napokban, Szegeden lehetett tudni, hogy történelmi pillanatokat élnek meg?*

– Igen. Lehetett tudni.

– *Már akkor is XX. századi történelmet oktatott a szegedi egyetemistáknak. Sőt: a besúgóí jelentések szerint ön baráti társaságban 1956 októberének végén azt mondta: ezek után szovjet megtorlás várható. Mikor érezte először, hogy minden korábbi tapasztalatától eltérő napokat él meg?*

– Az első perctől kezdve. Amikor a diákok fősorakoztak a bölcsészkar előtt, s az oktatók gyűlésén Baróti fölállt azzal, hogy „*Nem hagyom a gyerekeket magukra*”, s az egész társaság ment utána, az első sorokba álltunk. Ettől a pillanattól kezdve lehetett tudni, hogy valami rendkívüli történik.

– *Segítene elképzelni néhány emlékképe földezésével, mi történt a szegedi egyetemen?*

– A fiatalok sorakoztak, a tanárok mentek elől. Közöttük volt, aki nótákat kezdeményezett, énekelt a társaság – valószínűleg népdalokat és mozgalmi dalokat. Emlékezetem szerint az első megálló a színháznál volt, ahol – talán a délutáni előadásról – kitódultak a nézők, az egyik színész elszavalta a „Talpra magyar...!”-t tehát teljesen *beilleszkedtünk '48 hangulatába*. De hogy ez előre meg volt-e beszélve, nem tudom. Valami kontaktus lehetett, mert a színházbeliek nem voltak különösen meglepve: a kelléktárból azonnal hozták a nemzeti színű zászlókat. Ha nem így történik, a társaságnak csak vörös lobogói lettek volna.

– *Emlékszik, kiknek a társaságában vonult?*

– Nem.

– *Az érzéseit föl tudja idézni?*

– Nagyon jól éreztem magam. Pedig utáltam felvonulni, de ez nagyon jó volt – se előtte, se utána nem éreztem ilyen jól magam tünnetesen. *Hangulata volt: az ember azt gondolta, hogy nem egyszerűen menetel, hanem alkot.*

– *Miért Szegeden kezdődött a forradalom?*

– Azért mert október 16-án itt alakult meg a MEFESZ, s a tüntetés is korábban volt, mint Budapesten.

– *Az események leírásában és értékelésében miért nem tudták megjeleníteni ezt az elsőségüket a szegediek?*

– Azért, mert a MEFESZ azon vezetői, akik elindították az eseményeket, a budapesti műegyetemen tartózkodtak, s aztán az ottani eseményekbe kapcsolódtak be, tehát nem is tudták, hogy Szegeden mi történik. Így aztán e napok története ki is maradt az interjúkból,

a könyvekből. Nem várható, hogy a budapestiek fogják beemelni 1956 történelmébe a Szegeden korábban történeteket.

– Szegeden alakult meg az első 1956-os szervezet: a MEFESZ. De a forradalom intézményrendszere – mindenhol munkástanács, forradalmi bizottság, néptanács, nemzetőrség alakult – miért ennyire hasonló?

– A követelések jelzik: visszanyúltak a '48-as 12 ponthoz, de másban is tanultak a történelemből. Technikailag mindez úgy történt, hogy az egyetemisták vitték a hírt ide, oda, amoda. Például a budapesti műszaki egyetemen, Debrecenben, Miskolcon és minden egyetemen fölmutatták: mi ez csináltuk, ezt fogadtuk el – Szegeden. Tehát az sms-t és a mobil telefont 1956-ban az egyetemisták lába és a MÁV helyettesítette. Létrejöttek a nemzeti bizottságok, és tanácsok – szépen fölépítve: a sejtől fölfelé, ami nem volt nehéz, hiszen arra a formára kellett igazítani, ami a szakszervezetben és a pártban működött.

– Milyen volt az egyetemi oktatók egy-egy október végi napja?

– Bár egyetemi oktatás nem volt azokban a napokban, de mindenki bejárta. Többek között azért, mert kávéházzá minősült át az egyetem: minden sarokban lehetett tárgyalni az eseményeket, meg hogy mi várható, mi lesz ebből.

– Az oktatók közül többen valamilyen funkcióba is beléptek, ön nem. Miért?

– Tudatosan távol tartottam magam mindenféle funkciótól. Kezdődött azaz, hogy azon az őszi párttitkárt akartak belőlem csinálni – hipp-hopp, miközben én előtte semmi se voltam. Úgy ítélt meg, a felelősségáthárítás kezd működni, keresnek egy balekot, de ezt a szerepet nem akartam elvállalni. A legmagasabb egyetemi pártranggal kínáltak meg, de én azt mondtam: nem. S emellett kitarítottam. Lehet, hogy a fordulat utáni fegyelmimben ez is szerepet játszott – ezt még nem fogalmaztam meg magamnak. Utólag egy kicsit gyanús vagyok saját szememben: elég hamar felfedeztem magamnak, hogy ennek rossz lesz a vége, s nem akartam belemenni nyitott szemmel a fekete lyukba. Mindenesetre némi távolságból szemléltem az eseményeket, de ha volt valamiféle megmozdulás, én abban részt vettem.

– A Szegedi Tudományegyetem önt is fölkérte az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójának méltó megünneplését szervező emlékbizottság tagjának. Az egyik ülésen kisebb vita alakult ki a szemtanúk között arról, hogy az október 26-i tüntetésen eldőrdült sortűzben miként érte találat Schwartz Lajost. Ön is részt vett azon a tüntetésen. Ön mire emlékszik?

– Meglőtték, de aki azt mondja, ő aztán pontosan tudja, hogy ott kik voltak fősorakozva, és pontosan mi történt, azt nem hiszem. Én jól ráláttam arra a sorra, de azt sem tudnám megmondani, milyen volt a szemben állók ruhája. Tudniillik *a sokk nem engedi meg, hogy az ember ilyen részletekben elmerüljön...* Mikor a katonák fölhúzták a puskát, azt gondoltam: itt a vég. Egy ilyen helyzetben az ember nem azzal szórakozik, hogy megnézzze, megjegyezze például a másik ruhájának színét...

– Mi az ön által megélt november 4. története?

– A bölcsészkar irodámba bementem valamiért. Néhányan lődörögtünk az épületben, amikor megjelentek a tankok. Körülvették az épületet. Összegyűjtötték az embereket a portára, ott ültünk órákon át, amíg átvizsgálták az épületet – fegyvert kerestek. Nem találtak. Aztán hazaengedtek minket... De elkezdődött a visszarendeződés, a megtorlás – több hullámban is. Például a pártfunkciót is ellátó Suki Béla, aki '56-ban átállt a másik oldalra, a Szovjetunióba tartó vonatra került, s Kádár közbenjárása kellett ahhoz, hogy visszafordítsák...

– Az, hogy ilyen történelemformáló helyzeteket átélt, változtatott a történészi szemléletén, egy-egy probléma megközelítési módján?

– Igen, biztosan. Bennem mindig is volt hajlam arra, hogy amit leírok, azt megpróbáljam elképzelni, mert különben csak szófacsarás lesz. Megpróbálom elképzelni, hogy az adott történetben *hogyan jelenik meg az ember. Meg milyen ember jelenik meg, és milyen körülmények között van az az ember, aki így vagy úgy cselekszik, vagy nem cselekszik.* Ezt a valószínűleg ösztönös törekvésemet, ami később tudatosult, elmélyítették '56-os élményeim.

– Baróti Dezső az ön férjének tanszékvezetője, ha tetszik: főnöke volt, így ön is jól ismerte. Milyennek látta Barótit azokban a napokban?

Az egyetemi oktatók mint személyiségek mit tettek hozzá a szegedi '56-hoz?

– Legszívesebben éppen Baróti Dezsőről mondanék jó szavakat, aki abszolút átélte a helyzetet, a fiatalok mellett állt – fiatalabb volt, mint a fiatalok. És tökéletes jó szemű, s e szerep mellett kitartott. Ha valakit fenyegetett a megtorlás, az ő volt, mert a személye köré akarták a nagy pert konstruálni.

– Mikor és miért jutott erre a következtetésre?

– Azt, hogy per készül, nagyon könnyen ki lehetett találni. Tudniillik az összes faggatódzás, és fegyelmi bizottsági meghallgatás arra irányult, hogy mit tudnak kihúzni emberekből Baróti ellen. Az „osztályozás” is ennek mentén történt: akiből semmit nem sikerült kihúzni, az lett a „rossz fiú”, vagy a „rossz lány”; aki viszont hajlandó volt másokról és elsősorban Barótiról olyan tanúskodást tenni, ami számára ártalmas, s a koncepciónak megfelelt, az volt a „jó fiú”.

– Minek köszönheti Baróti, hogy aránylag kisebb büntetéssel megúszta a megtorlást?

– Részben annak, hogy nem sikerült összegyűjteni olyan súlyú vádanyagot, amire föl lehetett volna ezt a pert építeni. De főleg a testvérének, Baróti Lajosnak köszönhető, aki nagyon jól állt a pártvezetésben, s aki leállította az erőlködést.

– Ebben a Szegedi Fiatalok köréhez köthető baráti kapcsolatai nem játszottak szerepet?

– Azt el tudom képzelni, hogy miután a nagy veszély elmúlt, s arról volt szó, hogy Barótinak legyen valahol valami állása, akkor például Ortutay segített, de hogy éles helyzetben lépett volna, azt nem hiszem.

– Önt fegyelmissel elbocsátották a szegedi egyetemről. Milyennek látta az így hátrahagyott munkahelyét?

– Volt itt egy sztálinista, vezető csoport, egy mag, amely – kivételesen – meg tudott maradni a Kádár-féle fordulat után is. Tapasztalni, érzékelni lehetett, hogy a *szegedi és a budapesti pártvezetés nincs összehangolva*. A Komócsin-féle bástya sokkal keményebb, morbidabb volt, mint a budapesti központi vezetőség, irányvonal.

– *Mára kiheverte-e a visszarendeződést a bölcsészkar, a szegedi egyetem?*

– Nem. Egy ilyen intézménynek lelke van. Ha ez megtörik, a gyógyulása nehéz. Nem akarok neveket mondani, de az itt maradtak közül egyik-másik a szakmában teljesített, majd eljött és elmondta: nagyon sajnálja, ami történt, és ha lehet, felejtsem el. Eből biztos lehetek abban, hogy azok, akik utódlásként saját magukat folytatták, nem tudtak szabadulni attól, hogy: „elárultam a kollegámat”, hogy „hamisan vallottam ellene”, hogy „tönkre tettem az életét, a karrierjét”. Ezt a többséget nem irigylem.

– *De Önt akár irigyelni is lehet...*

– Igen. Mert bár akkor Szegeden azt ajánlották, én mégsem mentem el a gyufagyárba munkásnak...

– *Hogy történészként az lett, aki, az minek köszönhető?*

– Tudtam, mit akarok, s abban az irányban indultam el. A véletleneknek így és úgy egyaránt lehet hatásuk. *A szerencse, a pozitív véletlen csak azt találja meg, aki tudja, hogy merre akar haladni.* Ez a két dolog szerencsésen találkozott az esetemben: tudtam, hogy mit akarok, és sorozatban értek a kellemes véletlenek, amelyek segítettek ettől a szegedi mélyponttól elmozdulni.

– *A baloldaliság strukturáltsága is '56 eredője?*

– *Mivel '56-ban nem volt más oldal, mint bal, máshonnan nem is lehetett elindulni.* Mert ahogy mentek az események, a tömeg hullámának hátán kezdtek előbújni azok az emberek, akiket betiltottak, s pártokat is alapítottak. De más dolog pártot alapítani, s más elindulni egy irányba... Az 1957-ben megalakult egységes MSZMP-ben a nyolcvanas évek végén legalább négy párt volt egyszerre. Volt a hivatalos a Grósz Károly–Berecz vonal; a Pozsgay-féle nemzeti; aztán a Nyers Rezső fémjelezte vonulat, mely tudta, hogy a gazdaságot föl kell dúlni; illetve a külpolitikai irányultságú Horn–Németh-féle társaság, amely tudta, hogy a Varsói Szerződésből ki kell menekülni és bemenekülni Európába, a NATO-ba. Hogy ne lenne azóta is mindenféle tarkaság!

– *Ismét a történezt és nem az egykori szegedi „történész oktatót” kérdezem: '56 kiteljesedése '89?*

– Van ilyen összefüggés. Ugyanis '56-nak köszönhető, hogy a magyar társadalom kicsit másképp strukturálódott, s ebből következően gondolkodott, mint a horvátok. Nem azért, mert ők rosszabbak, hanem mert nem volt '56-uk, nem volt a vezetésnek ez az élménye, nem voltak meg azok a lehetőségek, hogy az értelmiség és a politika Európában tájékozódjon. Mindez benne volt a 80-as évek végében. Benne az ellenzék vonalán, de a hivatalos magyar értelmiségi és politikai körökben, mert ők is járták a világot, nekik is volt kapcsolatrendszerük, ők is tudták, miről szól a történet, mert itt volt a legnagyobb a nyitottság. Ezt a nyitottságot lehet nagyon kevesellni, de ahhoz képest... Ez az „ahhoz képest” a magyar históriát végig kíséri, ami persze önmagában nem baj... Szóval a kelet-európai blokkon belül Magyarország volt a legnyitottabb, amit '56-nak lehet köszönni. Az más kérdés, hogyan csináltuk meg '89-et, a rendszerváltozást...

– *Tehát értjük, magunkévá tettük '56-ot?*

– Fantasztikus, mi minden részletet föltártak már '56-ról. De ugyanabba a kategóriába esik, mint Trianon: minden részletet ismerünk, a történészek mindent leírtak, az emberek mégis úgy érzik, nem tudnak semmit, nem tudnak eleget. Talán azért, mert nem olvasnak...

– ... *Vagy azért, mert a szikár ismeretanyag tudássáérését akadályozza az érzelem?*

Budapesten, 2006. július 18-án

A MAGYAROK VÉRE

„...A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaráó nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia – s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.

A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol – még közvetve sem igazoljuk a gyilkosokat.

Nehéz minékünk méltónak lenni ennyi áldozatra. De meg kell kísérelnünk, feledve vitáinkat, revidiálva tévedéseinket, megsokszorozva erőfeszítéseinket, szolidaritásunkat egy végre egyesülő Európában. Hisszük, hogy valami bontakozik a világban, párhuzamosan az ellentmondás és halál erővel, amelyek elhomályosítják a történelmet – bontakozik az élet és meggyőzés ereje, az emberi felemelkedés hatalmas mozgalma, melyet kultúrának nevezünk, s amely a szabad alkotás és szabad munka terméke.

A magyar munkások és értelmiségiek, akik mellett annyi tehetetlen bánattal állunk ma, tudják mindezt, s ők azok, akik mindennek mélyebb értelmét velünk megértették. Ezért, ha szerencsétlenségükben osztozunk – miénk a reményük is. Nyomorúságuk, láncaik és száműzöttségük ellenére királyi örökséget hagytak ránk, melyet ki kell érdemelnünk: a szabadságot, amelyet ők nem nyertek el, de egyetlen nap alatt visszaadtak nekünk!”⁵¹

Albert Camus

⁵¹ Gloria Victis: Az 1956-os magyar szabadságharc költői visszhangja a nagyvilágban. Negyedik kiadás. Bp. 1987 „Magyar Október” Szabadsajtó, p. 7-8. (Megjelent: In memoriam Nagy Imre, Emlékezés egy miniszterelnökre, Válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta: Tóbiás Áron, Szabad tér kiadó, 1989., p. 558-559)

REHABILITÁLT TUDÓSOK

Félközel múltunk szégyenteljes jellemzői közé sorolandó, hogy egyetemi oktatók kényszerültek otthagyni a katedrát, mert politikailag nemkívánatos személynek nyilvánították. A szegedi tudományegyetem rektorának bejelentése, hogy rehabilitálják a politikai okokból száműzött egyetemi oktatókat, nagy visszhangot váltott ki. Sorozatunkban olyan személyekkel beszélgettünk, akik valamilyen módon érintettek ebben a folyamatban...

A JOGÁSZPROFESSZOR, AKI AZ '56-OS NÉPTANÁCS ELNÖKE VOLT

Perbíró József, a szegedi egyetem Kereskedelmi és Váltójogi (1949-50), majd Gazdasági Jogi (1950-51), végül Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszékét (1951-57) vezette; 1956-tól 1957-es letartóztatásáig ő volt a jogi kar dékánhelyettese. Az 1956-os szegedi események egyik főszereplőjévé vált. A 82. évében lévő professzor visszaemlékezései több kötetet tesznek ki. Ennek egy részlete, az 1956-tal kapcsolatos történések összefoglalása a napokban jelenik meg Szegeden. Mi az egyetemhez kötődő életfordulóinak felvázolására kértük.⁵²

– Milyen előzmények után került Szegedre?

– A II. világháború utáni, egyházi körökben fellépett nagy lelkesedés hatására elhatározták, hogy a 200 évvel azelőtt fölvetődött magyar katolikus egyetem gondolatát 1946-tól realizálni fogják, mert egy új világ van kialakulóban. Engem mint a pécsi egyetem kereskedelmi jogból habilitált egyetemi magántanárát kerestek meg, hogy vállaljam el a létesítendő Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék

⁵² Az interjú írott változatának Perbíró József kézírásával javított példányát máig őrzöm.



Perbíró József

vezetését. 1946 augusztusában meg is érkezett Mindszenythy József bíboros-hercegprímás és Czapik Gyula egri érsek aláírásával a kinevezésem. De 1947-ben, Mindszenythy letartóztatása után le kellett tenni az egyetemi gondolat realizálásáról. 1948. május 1. után ezt az egyházi szempontból egyetemi rangúnak tekintett egri felsőoktatási intézményt is bevonták az államosítás körébe. Ettől kezdve még egy évig Állami Jogakadémiaként működött, amikor is 1949. augusztus 31-én megszüntették. Én ezután, szeptember 1-jétől kerültem át a szegedi egyetemre.

– *Hogyan emlékszik vissza az itt eltöltött évekre?*

– Roppant érdekes munkák tömkelege várt itt rám. A kereskedelmi és váltójogot csak egy évig oktathattam, mert mint a kapitalizmus legaktuálisabb jogágát megszüntették, s – a szovjet minta alapján – a gazdasági jogot állították helyébe. Az előadásokkal párhuzamosan kellett megírnom ennek az új jogáganyagnak a tankönyvét. De csak egy évig lehetett használtban, mert újabb jogágot, a mezőgazdasági jogot (a föld- és termelőszövetkezeti joggal) állították helyébe. Ehhez 1952-ben hozzákapcsolták a Munkajogi Tanszéket is. Így én egy „dupla-tanszék” vezetését láttam el egyszeres fizetésért. Megkezdődött az úgynevezett szocialista átalakulás jogi diszciplínáinak kialakítása.

– *Származott-e konfliktusa abból, hogy a jog teljesen új területeinek kidolgozásával foglalkozott?*

– Eleinte teljes egyetértés kísérte szakmai munkámat. Aztán ideológiai szempontok alapján megtámadtak a termelőszövetkezeti jogról vallott nézeteim miatt.

– *Az 50-es évek elején a szegedi egyetemről több oktatót is eltávolítottak politikai okok miatt. Ezekről hogyan vélekedett, mit tapasztalt?*

– Meglehetősen visszafojtott lélegzettel éltünk, minden szavunkra vigyázni kellett azokban az években. Nem tudtuk megítélni, mi az, amit ellenünk fordíthat bárki, hiszen semmi sem volt akkor kialakulva, csak a bennfentesek tudták, hogy mit akarnak. 1950 nyarán otthon voltam Egerben, s a tanévkezdésre Szegedre érve Bónis György a fülembe súgta, hogy Szabó Józsefet eltávolították és letartóztatták. *A gyakorlat az volt, hogy vagy a foglalkoztatás alapját szüntették meg, vagy valami vádat koholtak az ellen, akit el akartak küldeni.* Tudomásom szerint a kar oktatói közül senki mást nem mozdítottak el, de jöttek a párt által delegált új oktatók, akik fölöttünk a csendes megfigyelő szerepét töltötték be.

– *Hogyan élte meg 1956 őszének előzményeit?*

– *Én nem folytam be semmibe, mert eléggé távol tartottam magam mindenről.*⁵³ Ugyanis egy egyházi felsőoktatási intézményből, az egri jogakadémiáról kerültem ide (amiről persze a negyedévente kötelezően újból megírt önéletrajzomban hallgattam), így óvatos voltam. A természetemből is az következett, hogy visszavonultan éljek. A munka területén eleget tettem. A dékánhelyettességet 1956 augusztusában mégis elvállaltam. A dékán, *Schultheisz Emil* beteg volt, így a kari ügyek vezetése rám hárult. Az első konkrét intézkedésem az volt, hogy két pártonkívüli tanársegédet javasoltam

⁵³ Az eredeti, Perbíró József által láttamozott kéziratban szerepel, de terjedelmi okok miatt a nyomtatásban megjelent interjúból kimaradtak az alábbi mondatok: „Az első politikai föllobbanás 1953-ban volt tapasztalható, amikor Nagy Imre a miniszterelnöki székbe került. Én mint igazságszerető ember az előadásaimban ejtettem néhány szót arról, hogy az embertelenségeket, amiket az egyetemi hallgatókkal szemben követett el az egyetem, azokat reparálni kell. Fölhívtam a hallgatóság figyelmét arra, hogy a diploma megszerzése után olyan pozíciókba kerülnek, hogy más ember szabadsága, élete fölött rendelkeznek, ezért minden nap vizsgálják meg lelkiismeretüket a tükörbe nézve. A politika nagyon feszes volt, a gazdasági helyzet rendkívüli módon megromlott. Így jutottunk el 1956 nyaráig. A párt az események elé igyekezett kerülni, s megalakította a Petőfi Kör, aminek Szegeden is volt egy »góca«. Több előadást tartottak, főleg Budapesről érkezett személyek.”

adjunktusi állásra. Ebből kisebb vihar keveredett. *Egy angol történész szerint az 1956-os forradalom Szegeden kezdődött.* Az egyetemen belül röplapon terjesztették a fölhívást (a budapesti bölcsészek és a szegedi jogászok szövegezésében) *az orosz nyelv oktatása ellen, s október 18-án* nagygyűlésre kért engedélyt tőlem a diákság. A rektori tanácsban az éppen Szegedre érkezett művelődési miniszterrel (Kónya Albert³⁴) konzultálva megadtam az engedélyt. Tettem ezt azért is, mert a hangulatból következőtve, ha nem egyezek bele, akkor is megtartották volna a gyűlést. Ezen a miniszter is részt vett és a hallgatóság kérdéseire engedékeny válaszokat adott.

– Mivel magyarázza, hogy ön – egy apolitikus és óvatos ember – az 1956-os népfölkelés szegedi eseményeinek középpontjába került?

– Az ifjúság irántam bizalommal volt. Talán azért, mert az egyetemi szociális bizottságnak én voltam az elnöke, a kollégiumok és a menzák felügyeletét is elláttam az egyetemi tanács kérésére, s nagy igényekkel léptem föl az állapotok javításáért. Sikerült eredményeket elérni s erről tudott az ifjúság. Igazságos, tárgyilagos embernek tartottak. Közeli kapcsolatba, baráti közelségbe kerültem a hallgatókkal azokon a tanulmányi kirándulásokon, amelyeket a tanszéken oktatott anyag „illusztrálására” szerveztem.

Október 20-a táján megjelent nálam az ún. Összegyetemi Tíz Bizottság küldöttsége, s arra kért, vállaljam el a másnapra tervezett egyetemi nagygyűlés tanárelnöki tisztét. Én szerettem volna elhárítani a kérésüket, de amikor elmondták, hogy a tudományegyetemi diákságon kívül az orvostanhallgatók és a tanárképzősök is rám szavaztak, elvállaltam. *Abban a helyzetben egy bizonyos felelősségérzet erősödött meg bennem.* Azt láttam, hogy azon a nagygyűlésen óriási tömeg gyűlt össze (az egyetemi hallgatóságon kívül a város lakói közül sokan eljöttek, úgyhogy az Ady téri épületben, az Auditórium Maximumtól le a lépcsőkön, egészen az utcáig zsúfolódtak az emberek), *forrott a légkör,* s tudtam, hogy az eredetileg kitűzött témán –

³⁴ Kónya Albert (1917–1988) atomfizikus, 1958-tól akadémikus; oklevelét 1939-ben Szegeden szerezte, 1950-től a miskolci nehézipari egyetem tanára, 1952-től oktatási miniszterhelyettes, 1954-től a pártközpont oktatási osztályának helyettes vezetője. Tagja a Nagy Imre-kormánynak, 1956. november 4-e után oktatásügyi kormánybiztos.

a MEFESZ megalakítása, s a diákság követeléseinek ismertetése – túl olyan dolgok kerülhetnek elő, hogy *szükség van az események kézben tartására*, az ifjúság óvására, nehogy túlzottan előre fussanak. Egyre élesebb felszólalások, követelések hangzottak el. Csak akkor korlátoztam a felszólalásokat, mikor úgy ítélt meg, fékezni kell a történeteket. *Nem járultam hozzá, hogy a gyűlés résztvevői kivonuljanak a Dóm térre*, mert akkor kitörhetett volna az utcai forradalom. Másnap Budapestre kellett utaznom, s felkerestem a fiamat, aki ott joghallgató volt, hogy a lelkére kössem, tartsa magát távol a várható eseményektől. De ezt én magam nem tudtam megtenni.

– *Ön hogyan értékeli saját 1956-os szerepét?*

– Az események rendkívüli sebességgel követték egymást. Október 24-én elrendelték a statáriumot, de az ifjúság tovább forrongott: csoportokba verődve járták sorra az üzemeket. Összeült az Egyetemi Tanács, ki kellett vonulnia a központi épület aulájába, mert az egyetemi hallgatók ott gyülekeztek, s – a tanács kérésére – *elmondtam*, mit jelent a statáriális eljárás, *mire vigyázzanak*. Az egyetemi ifjúság távol is tartotta magát az erőszakos cselekményektől. A fordulat



Perbíró József (középen az asztal mögött ül) a MEFESZ alakuló gyűlésének vezető elnöke

Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

Kiáltvány!

Szeged város üzemcinek és intézményeinek üzemi munkástanácsai a mai napon megalakították az Ideiglenes Városi Munkástanácsot.

Az Ideiglenes Városi Munkástanács az alábbi felhívással fordul a város lakosságához:

1. Az Ideiglenes Városi Munkástanács átvette a város életének irányítását. Az Ideiglenes Városi Munkástanács irányítása kiterjed az egész város területére, kivéve a katonai közigazgatás alá rendelt intézeteket (posta, vasút, stb.). Abban az esetben, ha a város területén az alkotmányos kormány által kiadott rendeleteket, utasításokat, intézkedéseket, parancsokat megszegik, a katonai közigazgatás rendfenntartó alakulatai a rendet az Ideiglenes Városi Munkástanáccsal együttműködve tartják fenn.

2. A Katonai Parancsnokság és az Ideiglenes Városi Munkástanács javaslatára a kiadott kimenési tilalmat az alábbiak szerint módosította:

- a) a kilépési tilalom f. hó 27-én délután 14 óra helyett 19 órakor kezdődik.
- b) F. hó 28-án, vasárnap reggel 7 órától 10 óráig a kimenési tilalmat felfüggesztette a szükséges élelmicikkek beszerzése céljából.

3. Az Ideiglenes Városi Munkástanács megbízott egy kereskedelmi osztályvezetőt, aki felelős a város szükséges anyagellátásáért. A kereskedelmi osztály vezetője osztályát úgy szervezze meg, hogy az képes legyen a város lakosságának folyamatos szükségletét biztosítani. Az üzemi munkástanácsok minden eszközzel hassanak oda, hogy a dolgozók a szükségesnél többet ne vásároljanak. A honvédségi alakulatok szállítógései a szükséges szállításokat biztosítják.

4. A Katonai Közigazgatás Parancsnoka a Belügyminisztérium szerveit — köztük az államvédelmi szervet is — maga alá rendelte.

5. Az Ideiglenes Városi Munkástanács haladéktalanul kidolgozza programját, Szeged város dolgozóinak javaslata alapján.

6. Az Ideiglenes Városi Munkástanács a katonai közigazgatás megszüntetése után azonnal átveszi a város közigazgatását is.

A katonai közigazgatás megszűnésének feltétele a város rendjének és nyugalmanak helyreállta. Az Ideiglenes Munkástanács felhívja a lakosságot, hogy fegyelmezett magatartásával mihamarabb segítse ezt megvalósítani. Ennek megtörténte után az Ideiglenes Városi Munkástanács azonnal javaslatot tesz a Minisztertanácsnak a katonai közigazgatás megszüntetésére.

7. A Városi Munkástanács gondoskodik arról, hogy a sztalini politikával és annak végrehajtásával kompromittált személyek leváltása megtörténjék.

8. A város összes üzemében, intézményében, szervében foglalkoztatott dolgozók magatartásáért, csoportos tevékenységéért a felelősség az illető üzem, intézmény, szerv munkástanácsát terheli.

9. Az Ideiglenes Városi Munkástanács közli a dolgozókkal, hogy a munka felvétele minden üzemben hétfőn, legkorábban 7 órakor történik. Felkérjük a dolgozókat, hogy erre az időpontra jelenjenek meg és vegyék fel a munkát.

Szeged, 1956. október 27.

IDEIGLENES VÁROSI MUNKÁSTANÁCS

október 26-án következett. A lakásomból jövet a Széchenyi téren mentem át. Láttam, tüzéregyenruhás katonák fegyverüket lábhoz téve és kordont vonva várakoztak. A különböző utcákból *sereglett a munkástömeg* a térre, ahol gyűlést akartak tartani. Ezen a napon is együtt ült az Egyetemi Tanács. A várható események láttán azt javasoltam, osszuk meg a feladatokat. Én elmentem a párthoz (a jelenlegi Sajtóházban volt a pártbizottság) és a karhatalmi alakulatok parancsnokságához (a Kossuth Lajos sugárútra), s igyekeztem lebeszélni őket, hogy tüzet nyissanak, bármilyen esemény következék is be. A rektor (*Baróti Dezső*), meg a bölcsész kar dékánja, *Nyíri Antal* vállalta, kimennek a Széchenyi térre, s az ott fősorakozó egyetemi hallgatókkal megértetik, a kordontól segítsenek távol tartani a tömeget. A karhatalmi parancsnokságon annyit sikerült elérnem, hogy megígérték, ameddig lehet, nem adják ki a tűzparancsot. *A kordonhoz közeledő tömeget figyelmeztető lövéssel akarták visszatartani, ám az egyik golyó épületnek ütközve megváltoztatta irányát, s egy fiatal munkást megölt.* Erre a tömeg – érthetően –, hisztérikusan viselkedett. Ezután a helyzet bizonytalanná vált. A rektor javaslatára *az egyetem vezetői illegálisba vonultak.* Én is elhagytam a lakásom, s a szem-, majd a gyermekklinikán kaptam elhelyezést.

– Ezek szerint az egyetem vezetői az eseményektől sodortatva kerültek a történések élére?

– Az egyetemi hallgatók voltak főszereplői az eseményeknek. Az Egyetemi Tanácsnak óvnia kellett őket. Megpróbáltuk visszatartani azokat, akikre valamilyen diszciplináris hatásunk lehetett. A szülők ránk bízta a felnőtt gyerekeiket. Ezt a felelősséget én átéreztem, többgyermekes családom volt.

– Az egyetem pártvezetői hogyan reagáltak?

– A rektor és helyettese, *Pólay Elmér* párttag volt. Arra nem emlékszem, hogy *Nyíri Antal* a bölcsészkar dékánja párttag volt-e, de *Koch Sándor*, a TTK dékánja – hasonlóan hozzám – nem volt párttag. Az tény, hogy az MDP tagjai kezdettől fogva nagy számban vettek részt az akcióban, és a forradalmi hangulat levezetésében.

– Ön azonban kilépett az egyetemi körből, a városi néptanács elnöke lett. Hogyan került a szegedi események élére?

– A katonai parancsnokság az október 26-i elhamarkodott tűzparancs következményeitől olyan izgalomba jött, hogy összehívatta az előző napokban megalakult *munkástanácsok képviselőinek nagygyűlését*. Az egyetemnek nem volt ilyen tanácsa, de a felhívásra kénytelenek voltunk képviseltetni magunkat. *Az Egyetemi Tanács úgy döntött, hogy engem és Kukhán Ferenc szemészprofesszort küldi el megfigyelőként*. Rám azért esett a választás, mert mint jogász tudom, mit kell, vagy lehet ilyen rendkívüli helyzetben tenni. *Ott közfelkiáltással a néptanács elnökévé választottak*. Én nagyon szerettem volna mentesülni ez alól a rendkívül felelősségteljes feladat alól, mert ez már közvetlen „placcra lépést” jelentett, s ez a típusú szereplés távol állt tőlem. Kijelentettem, nem vállalhatom megválasztásomat, csak megfigyelőként veszek részt a nagygyűlésen. De olyan volt az egyetemi helyzet, hogy – a közérdekekre tekintettel – vállaltam kellett a megbízatást.

– Intézkedéseiben mi vezette önt? Milyen tapasztalatokra, kapcsolatokra, információkra támaszkodva cselekedett?

– Azt tudtam, ebben a helyzetben a leghelyesebb követelmény: életet és javakat menteni, a város lakosságának békéjét biztosítani, *az önbíráskodást megakadályozni és az olyan felelőtlen akcióknak gátat szabni, amelyeknek következményei beláthatatlanok*. A katonai parancsnok kérésére *a városi néptanács nevében kellett átvennem hatalmat a katonaságtól*. Az első követelésem az volt, hogy azonnal állítsák le a városon átvonuló szovjet tankhadoszlopot. Továbbá azt mondtam: „Föltétlenül elvárom, hogy Önök, ha kérem, a segítségemre siessenek!” Mindent teljesítettek. Az volt az érzésem, hogy boldogok ezek a magas rangú tisztek, hogy megszabadultak a felelősségtől. A városi néptanács is feladata magaslátán állt: míg én távol voltam, határozatokat hoztak – köztük olyanokat is, melyeket korainak tartottam (például az ENSZ-hez való fordulást), s nem hagytam jóvá. De nagyon gyorsan követték egymást az események. Fogadtam az egymás után érkező küldöttségeket, e egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy előzetes beleegyezésem nélkül valaki a városháza előtt összegyűlt tömegnek felolvasta a néptanács 13 pontból álló követelését. A kiáltvány, később, a helyi napilapban is megjelent. *Szilárd támaszra az egyetemi hallgatókban találtam*. Közülük egynéhányan járták a várost, s minden rendellenességet megakadályoztak, s nekem jelentettek.

Ez segítséget adott nekem ahhoz, hogy *vértelen forradalom* lehessen Szegeden. A következő napokban is fékezniem kellett az eseményeket. Például egy ávós lincselését sikerült megakadályoznom. *November 3-án még úgy tűnt, győztünk.* Ilyen értelműi beszédet mondtam a szegedi „Széchenyi” rádióban. (A MÁV Igazgatóság rádióját alakították át erre a célra.) Erre föl *november 5-ére virradó éjjel „belopóztak” Szegedre is a szovjet tankcsapatok.*

– *A szovjet megszállás idején milyen korlátok között cselekedhetett?*

– A néptanács bátorságára, kitartására példa, hogy *november 5-én, hétfőn sponán összeültek, s folytatták a munkát, mintha misem történt volna. A Széchenyi tér szélén sorakoztak a tankok, de a szovjet tisztek nem jelentkeztek, mi sem kerestük velük a kapcsolatot. Az oroszok jelenlétének második napján a néptanács szűkebb körű sajtóértekezletére rontottak be rohamsisakos, mongol arcú katonák, s szuronyokkal közrefogtak, a munkatársaimat a falhoz állították. Később a szegedi volt párttitkár a fülembe súgta, azt tervezik, engem a Szovjetunióba szállítanak. Egy idő múlva a szobába visszatért a szovjet parancsnok, aki közölte velem, úgy határoztak, vegyek részt a város új vezetésében a januárra tervezett új választásokig. Nem akartam hinni a fülemnek, de természetesen elvállaltam, mert eddig is a városért dolgoztam, ezután is ezt tehetem, s nem vagyok a magam ellensége. A rádión keresztül másnap rövid beszédet intéztem Szeged lakosságához, kértem, szűnjön meg a sztrájk. A várost tehát én vezettem továbbra is.*

– *Az egyetemmel való kapcsolata hogyan alakult ebben az időszakban?*

– Az egyetemi előadásokat október 23-a után beszüntettük, az oktatás 1957. január 15-én indult meg ismét. A dékánhelyettesi, tanácskezelői és oktatói teendőket egészen február 18-i letartóztatásomig elláttam.

– *Letartóztatására milyen előzmények és milyen körülmények között került sor?*

– A helyi lapban – ami ismét Délmagyarország címmel jelent meg – ’57 februárjának elején egy *Szabolcsi* nevezetű, nem szegedi tollnok cikket írt ellenem, „Professzor úr meddig várjunk?” címmel. Nyom-

ban lemondtam a városvezetői tisztemről. Ezután nyíltan jelentkezett a kíséretemre kijelölt volt ávós tiszt. Majd albérleti lakásomban jelent meg három ávós, akik felszólítottak, menjek be a főkapitányságra, mert a politikai rendőrség parancsnoka ott óhajt velem beszélgetni. A letartóztatásra számítottam, ezért mindig magammal hordtam az aktatászkát, amiben szappant, fogkefét, törölközőt csomagoltam.

– *A kihallgatás, a bírósági tárgyalás hogyan zajlott?*

– Eleinte udvariasak voltak, később pimaszkodtak, gorombáskodtak, akasztással fenyegetőztek, aztán internálótáborba vittek, sötét zárkába tettek. A zárka padlóját bekenték valami vegyi anyaggal, aminek hatásaként fejfájás kínozott, összezavarodtak a gondolataim. A foglár adott valami gyógyszert, ami fokozatosan megszüntette a tüneteket. *Nem tudtak megtörni.* Az elsőfokú bírósági tárgyalás 1957 decemberétől 1958 februárjáig Szegeden zajlott. Azon csak a legközelebbi hozzátartozóim vehettek részt. Az ávósok arra törekedtek, hogy minél vaskosabb legyen a peranyagot tartalmazó dosszié. *Megmondták, tévedek, ha azt hiszem, jogi ítéletre számíthatok. Nem, az fog történni, amit ők akarnak.* Annak ellenére, hogy az előzetes forgatókönyv szerint halálos ítéletnek kellett volna születnie, *a népbíróság elnöke, Pozsgai* (aki hódmezővásárhelyi illetőségű volt, mert a szegediek nem vállalták ezt a feladatott) *15 évi börtönbüntetést szabott ki.* Gondolom, menet közben kaphatott „lelki injekciókat” (végül is az egyszerű, de pártfegyelmet tartó ember volt, traktorosból lett bíró, most – úgy tudom – Szegeden ügyvédkedik). Az ügyész törvényességi óvást nyújtott be, így került az ügy a *Legfelsőbb Bíróság* népbírószági tanácsa elé (ami véstörvényszékként működött). Itt – az isteni gondviselésnek köszönhetően – egy Szegedről elszármazott bíró, a legfőbb ügyész, *Szalay József* – megtudván, hogy az én peremben neki kell kimondani a végszót – nem jelent meg aznap a hivatalában. Ilyenkor az a szabály, hogy a leghosszabb tartalmú szabadságvesztés szabandó ki. *Enyhítő körülménynek tekintették: kiemelkedő tudományos munkásságomat, továbbá, hogy szembeszálltam az izgága tömegekkel, s hogy a hozzátartozók kérésére letartóztatottak szabadlábra helyezését rendeltem el.* Az utolsó szó jogán annyit mondtam: *engem is sodortak az események, méltányos ítéletet kérek.* Így ítélték engem életfogytiglani börtönre.

– *Hogyan teltek a börtönévek?*

– A szegedi Csillagból a kőbányai börtönbe kerültem (ahol az akasztások folytak), onnan vittek el Vácra, föld alatti börtönbe. Onnan emeltek ki Márianosztára – osztályidegen és társadalomra rendkívül veszélyes voltom miatt. Az első két évben nem dolgozhattunk és még újságot sem olvashattam. Rendkívül agresszívak voltak az őrök. Munkába állásom után először focicipők talpát varrtam, majd a kenderfonó üzembe kerültem. Két hónap múlva kiemelték engem innen. Raboknak kb. két évig tanítottam geometriát, matematikát és fizikát. Azután átszállítottak a budapesti kőbányai börtönbe, ott angol, német műszaki fordítóként dolgoztam. Együtt raboskodtam *Mensáros Lászlóval, Háy Gyulával, Déry Tiborral, Bibó Istvánnal; Tánczos Gáborral* (a Petőfi Kör titkára) és *Ádám Györggyel* (az MTA automatizálási szakértőjével) egy cellában őriztek. *Amnesztiával* 1963. március 26-án szabadultam.

– *Az egyetem vezetése, az oktatók hogyan reagáltak az Ön letartóztatására, elítélésére?*

– El voltam akkor szigetelve, így utólag tudtam meg, mindenki félt, senki nem szólt az érdekemben. Egyedül a szabadulásom után feleségül vett dr. Nagy Márta indított különböző akciókat, s hősie-sen kitartott mellettem.

– *Mi segítette Önt a megpróbáltatásokon?*

– Az, hogy ártatlannak éreztem magam, az igazságomért küzdöttem. Ez adott olyan erőt, hogy szinte az sem számított, hogy felakasztanak, csak böcsülettel haljak meg. Fontos volt, hogy Márta kitartott mellettem. Hívó ember lévén a hitem is segített.

– *Szabadulása után hogyan kezdte újra?*

– Az ávó utánam nyúlt, s nem engedett elhelyezkedni, Budapesten sem. Négy, később öt oklevelem volt. Először – Tausz János, kereskedelmi miniszter, gyermekkori pajtásom segítségével – a XIII. kerületi Közért ügyintézője lettem. Később revizorként alkalmazott a Siófoki Vízmű Vállalat igazgatója. Biztosították, hogy elvégezhessem a műegyetem mérnöktovábbképző tanfolyamát. S ott mint műszaki és gazdasági tanácsadó dolgoztam. A párt és a rendőrség igyekezett kitenni az állásomból, de az igazgató ragaszkodott hozzám, mert a

100-ból 1000 fős vállalatot csináltam. A végén mindkettőnket kirúgtak állásunkból, de én nyugdíjba tudtam vonulni.

– *Szegeddel maradt valamilyen kapcsolata?*

– A letartóztatásom óta semmilyen.

– *Mit szól a rehabilitációs hullámhoz? Ön mit vár ettől?*

– Számítani lehetett erre a fordulatra. Az igazságügyi minisztertől is kaptam levelet, a szegedi tudományegyetem rektora is hatásos akciót indított útnak. Az anyagi jóvátételt várom a rehabilitálásumtól, mert pályámat tönkretették. Börtönéveimet anyagilag is megsínylette családom. Örülök, hogy megéltem mindazt, amire már nem is számítottam.

Szegedi Egyetem. 1989. október 9.⁵⁵

⁵⁵ Az interjú részletei megjelentek a *Délmagyarország*, 1990. október 21-i számában Az események sodrában, A néptanács elnöke; illetve a *Délmagyarország*, 1991. november 2-i számában Egy szelíd ember a forradalomban, In memoriam Perbír József címmel.

MEMORANDUM

- 1./ A kormány jelentse ki, hogy ideiglenes mindaddig, amíg nem választják újra a parlamentet. Az általános titkos választójog alapján több párt induljon a választásokon. A város lakossága mindaddig nem hajlandó felvenni a munkát, amíg erre biztosítékot nem kap.
- 2./ Akik Rákosi politikájával együttműködtek, azok váljanak ki a kormányból. Az egész lakosság sztrájkolni fog, ha Berbits Lajos, Molnár Erik és Apró Antal nem válik meg a kormánytól.
- 3./ Azonnal vonják ki a szovjet csapatokat az ország területéről. A kormány hozza nyilvánosságra a kivonulás pontos határidejét. Ha netán a csapatok nem vonulnak ki a megállapított határidőre, a dolgozók sztrájkba lépnek.
- 4./ Független és szabad szakszervezetet kívánunk és egyúttal kívánjuk a sztrájkjog elismerését.
- 5./ Nemzeti kincseinket, az urániumot és az alumíniumot a magyar érdekeknek megfelelően használják fel és a kereskedelmi szerződéseket hozzák nyilvánosságra.
- 6./ Kívánjuk a kötelező beszolgáltatás eltörlését, a társasgazdálkodásokba bekényszerítetteknek saját kívánságukra kilépésük lehetővé tételét és ugyanakkor az új belépéseknél, új szövetkezetek megalakulásánál az önkéntesség elvének szigorú betartását, továbbá az új mezőgazdasági adórendszer bevezetését.

- 7./ Hazánk lépjen ki a Varsói Szerződést aláíró államok sorából.
- 8./ Ausztriához és Svájchoz hasonlóan biztosítsák hazánk semlegességét.
- 9./ Kezdjünk kereskedelmi tárgyalásokat a nyugattal is és politikai feltételektől mentes hitelt kérjünk.
- 10./ Hadifoglyokat azonnal engedjék haza.
- 11./ A politikai bűncselekményekben hozott ítéleteket, valamint a közigazgatási eljárásokat azonnal vizsgálják felül, rehabilitációban, anyagi kártérítésben részesítsék azokat, akikkel szemben igazságtalanul jártak el.
- 12./ A hírközlés összes forrásainak szabaddá tételét kívánjuk. A kormány gondoskodjék a magyar nép őszinte, tárgyilagos tájékoztatásáról is, ami az ország életében felmerülő összes kérdésekkel kapcsolatos.
- 13./ A kormány tárgyaljon a nagy nép harcban részt vett munkások, diákok és honvédek kísérőivel (sajtóhiba kapcsán ez valószínűleg: képviselőivel! – B.L.) és közülük arra alkalmas személyekkel – legalább kettővel– egészítse ki a kormányt.

Szeged Város Néptanácsa”

1956. október 29.⁵⁶

⁵⁶ Közli: Bálint László: 1956. *A forradalom Szegeden* című művében a 138. oldalon.

**DR. PERBÍRÓ JÓZSEF PROFESSZOR, A FORRADALMI
NEMZETI BIZOTTSÁG ELNÖKÉNEK
RÁDIÓFELHÍVÁSA**

Kedves Bajtársak!
Egyetemi hallgatók, munkások, parasztok és polgárok!

Szegeden napok óta bajtársaknak szólítjuk egymást, mert valóban bajtársaknak katonáknak érezzük magunkat mindannyian, akik a magyar nép szabadságának kivívásáért küzdünk.

Meggyőződésünk, hogy ez a harc, ez az egész nemzetet átfogó forradalom a magyar nép történetében a legdicsőbb fejezetet írja. Harcunk kettős: első és döntő feladatunk a magyar szabadságharc végső győzelmének kivívása! Ugyanilyen nagyfontosságú – ha sorrendben második is – az ország gazdasági életének, a munka folyamatosságának biztosítása, a lakosság ellátása, s nyugodt életének mielőbbi megteremtése.

Küzdelmünk, népünk szabadságáért, kérlelhetetlen. Nem vagyunk, és nem leszünk hajlandók megalkudni, fél sikerekkel megelégedni! Népünk a hosszú elnyomás és önkény után új életre vágyódik, s végre maga ura, a maga gazdája akar lenni. Az önkény elnyomó gépezetét hihetetlen bátorsággal és lelkesedéssel, szinte szent megszállottsággal zúzta szét, söpörte el útjából az éveken át félelmetesnek bizonyult, de a nép egységes felkelésével szemben agyaglábakon álló, külső támaszokkal biztosított törpe kisebbséget.

Bízunk a kormányban, mert tetteivel, a kompromittált elemek eltávolításával, és szabadságharcunk hőseinek bevonásával, semlegességünk deklarálásával biztosítékot adott arról, hogy valóban a felkelt nép mellé állott.

Szeged város munkásai és polgárai magukévá tették a hős felkelő, Maléter Pál vezérőrnagy, honvédelmi miniszter felhívását a

megteremtéséhez. Világosan látjuk, hogy sztrájkunk eddig eredményes volt, de a sztrájk további folytatása már nem a magyar nép, hanem az ellenség érdekét szolgálná.

Forradalmunk tisztasága és végső győzelme mindnyájunk egységes célja. Népünk véráldozatának bemocskolása volna, ha megengednők azt, hogy a nép előtt már régen hitelüket veszített, s bármilyen restaurációra hajlamos elemek, akik eddig óvatosak háttérből figyelték élet-halál harcunkat, most a vámszedő szerepében lépjenek elő. Ezeknek azt üzenhetjük: tévednek, ha nemzeti forradalmunk gyümölcsét a maguk asztalára kívánják harácsolni.

Aggódva figyeljük az utóbbi napokban egyre fokozódó mértékben feltörő pártvillongásokat. Ezek csak szétszaggathatják sorainkat és történelmünk során még soha nem tapasztalt ilyen egységbeforrottságunkat. A hazafiúi lelkiismeret szavával szólunk és kérjük az ország valamennyi forradalmi nemzeti bizottságát, hogy a még időszerűtlen pártszervezéseknek és villongásoknak vessenek gátat. Most minden erőnket egy cél elérést érdekében kell összefogni: forradalmunk végső győzelmének kivívására, eddigi eredményeink megőrzésére. Ne ingadozzanak a kishitűek, de keltsenek félelmet bennünk a fenyegetőnek tűnő körülmények, mert szent ügyünk igazáról az egész világ hitet tett. Mégpedig azért, mert velünk együtt tudják, hogy az elvesztett és nagy véráldozattal visszanyert szabadságnál nagyobb kincs nem lehet.

(A fenti beszédet a Szegedi Széchenyi Rádióban mondta el dr. Perbíró József professzor.)

Délmagyarország, 1991. október 22.

REHABILITÁLT TUDÓSOK

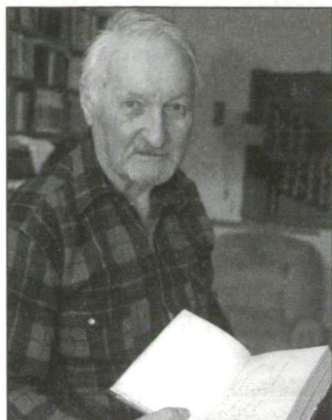
AKIT NEM SIKERÜLT VÍZ ALÁ NYOMNI

Beszélgetés Péter Lászlóval

– *Ön ma is aktív kutató. Hogyan került a szegedi tudományegyetemen rehabilitálandók listájára?*

– Engem kétszer rúgtak ki a szegedi tudományegyetemről. Először 1950-ben. 1946-tól a Nyelvtudományi Intézetben *Klemm Antal* mellett demonstrátor-könyvtárosként dolgoztam. Évente meghosszabbították a megbízatásomat. Ám 1950 februárjában kaptam egy papírost, hogy visszamenőleg január 1-jétől megszüntették az alkalmazásomat, sőt az intézetbe való további „bejárásomhoz” se járultak hozzá. Ezt követően, az év végéig állás nélkül voltam, amikor *Ortutay*

Gyula, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnöke decemberben kinevezett Karcagra, egy „egyszemélyes múzeumba” igazgatónak. Később a makói múzeumban dolgoztam. Szegedre, az egyetemre 1954 januárjában kerültem vissza, de nem a tanszékre, hanem az egyetemi könyvtárba. Innen 1957 januárjában *Baróti Dezső*, mint rektor, áthelyezett az Irodalomtörténeti Intézetbe, azzal a föladattal, hogy a közben már megkezdett Juhász Gyula kritikai kiadás munkálataiba kapcsolódjak be. Ezt csináltam március 12-éig, amikor letartóztattak. 1957. november 19-én olyan ítélettel szabadultam, amely annyira ítelt, amennyit már letöltöttem, azaz 8 hónapra. A Legfelsőbb Bíróság 1958-ban felmentett. Közben Barótit is letartóztatták, őt hosszabb időre ítélték el, el is került Szegedről. Akkor *Király István* volt az Irodalomtörténeti Intézet professzora. Neki köszönhettem, hogy 1958. január 1-jétől szerződéses alapon ismételten alkalmazott az egyetem, de akadémiai szerződéssel. A Juhász Gyula kritikai kiadás munkálatait kellett folytatnom *Ilia Mihály* segítségével. Egy idő után új tanszékvezető, *Szauder József* elment *Komócsin Mihály* városi párttitkárhoz, s kérte, hogy helyezzenek el. Így kerültem 1961



Péter László

Fotó: Schmidt Andrea

júniusában a Somogyi Könyvtárba, ahol 1986-ig dolgoztam. Ott nyugdíjazni akartak, de az MTA Irodalomtudományi Intézete, *Klaniczay Tibor* igazgató megbízott az Új Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztésével. A két intézmény megegyezése alapján – földrajzilag – továbbra is a Somogyi Könyvtár épületében dolgoztam.

– *Mi állt eltávolításai háttérében?*

– 1950-ben történt, hogy egy január eleji napon bejött hozzám, a munkahelyemre *Szabolcsi Gábor* – akinek a neve már előfordult ebben a riportsorozatban –, s provo-

katív kérdéseket tett fel. Többek között, hogy kit tartok nagyobbra: Lenint vagy Sztálint. Erre én Németh Lászlónak *A minőség forradalma* című kötetben megjelent tanulmányából idéztem, hogy Lenin egy orosz zseni, akinek kiváló helyzetértékelése volt, s megértette, mit kell csinálni, s az orosz helyzetre tudta alkalmazni Marx tanítását. Ezzel szemben Sztálin egy iskolamester (vagy ahogy Németh László mondja: egy szilasbalhási masiniszta). Ez akkor elég volt ahhoz, hogy engem titoizmussal vádoljanak. Szabolcsi följelentett, *Király József* (aki ma a budapesti egyetemen docens) pedig azzal vallott ellenem, hogy a Régészeti Intézet vetítógépéből is akkor lopták el a lámpát, s valami „öszeesküvést gyanított”, hiszen én „szidtam Sztálint”. Erről én nem tudtam semmit a felmondólevél kézhezvételéig. Jogorvoslatért fordultam a rektorhoz, baráti alapon, az akkor még miniszter Ortutayhoz, a pártbizottság titkárához Komócsinhoz. Végül, hosszas levelezgetés után annyit sikerült elérnem, hogy az egyetem személyzeti osztályán szembesítettek Szabolcsival. Akkor ő azt állította, azért szólt ellenem, mert Barótiról azt mondtam, hogy „csiszlik”, holott ezt a Makó környéki, becsmérelő tartalmú tájszót addig nem is ismertem. Lényeg, hogy jó ideig nem kaptam állást, tanárként sem. Addig testvérnéném tartott el.

– *Ebben az időszakban nem ön volt az egyetlen, akivel méltánytalanság történt. Tudtak-e egymásról?*

– Akkor nem. A félelem légkörében éltünk. Például a debreceni barátaim közül Papp Lászlót, Bodolay Gézát 1950-ben összesküvés vádjával többévi börtönre ítélték. Erről is később szereztem tudomást.

– *Hogyan élte meg 1956-ot?*

– Csupán a József Attila Kör október 21-ei nagygyűlésén és a sortűzzel végződő tüntetésen vettem részt. A nagygyűlésen nem szólaltam föl, hanem bekiabáltam a véleményem. A tüntetésen Baróttal, Nyíri Antallal, Korpássyval (az orvosi dékán) egyetemben az első sorban, csatárláncban összefogózkodva próbáltuk megállítani a tömeget a katonák sorfala előtt. És a tömeggel a Dugonics tértől vonultam a Széchenyi térig. Ott csatlakoztam az előbb említett, általam ismert egyetemi vezetőkhez. Baróti elment, hogy megpróbál beszélni a katonákkal. Aztán felment a Takaréktár utca 6. számú háznak az erkélyére (ebben az épületben volt az írószövetség szegedi csoportja), hogy szóljon a tömeghez. Amikor megjelent az erkélyen, eldőrdült a sortűz. Nem lőttek célzottan a tömeg magasságába, mert akkor már nem élnék. De mellettem halt meg a szegedi események egyetlen halálos áldozata, *Schwartz Lajos*... Amikor a többpártrendszer meghirdették, akkor október 31-én néhány barátommal, megalakítottuk a parasztpártot, azaz a Petőfi Pártot, aminek propagandatitkára lettem. De másnap ebből sem lett semmi, mert megjelent a Szeged Népe című lapban (november 1-jétől a Délmagyarországot nevezték így), hogy a nemzeti egységre tekintettel a pártok szervezkedését függesztjük föl. November 2-án este írtam egy cikket „Van-e ellenforradalmi veszély?” címmel. Itt november 4-én még megjelentek a lapok. Az első oldalon közölték Mindszenty rádiószózatát, belül lehozták az én cikkemet – a szerkesztőség kívánságára, az én beleegyezésemmel – „Humanizmust, demokráciát” címmel. Ez olyasfajta nyilatkozat, mint amit november 2-án Németh László tett. Ez ihletett engem erre az írásra...

– *Ami miatt börtönbe került. Hogyan?*

– Nem emiatt. A Szegedi Néplapban (közben ismét változott a helyi újság címe) december 19-én *Lődi Ferenc* – név nélkül – írt egy cikket, amiben engem a humanizmus és a demokrácia szószólójának minő-

sített, és idézte az „ellenforradalom tobzódása” idején írt cikkemet. Igen ám, de egyoldalúan, nem idézte azt, amit én a sztálinizmus ellen írtam. Erre reagálva küldtem a szerkesztőségnek egy levelet, s kértem, az egész cikket hozzák le ismét, mert úgy derülhet ki, hogy abban én jobbra is, balra is vágtam. *Nagy István* főszerkesztő nem járult ehhez hozzá. De jellemző, hogy az én cikkemről 1957. január 12-én *Keserű Bálint* a helyi lapban megjelent írásában így emlékezik meg: „az éveken át üldözött, és nem kommunista könyvtári kutató... bátor cikkben figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre”. Ezzel szemben *Szabolcsi Gábor* cikksorozatában, június 22-én a következőket írhatta: Baróti, „aki csöpögött a lojalitástól”, s „aspiránsként vette maga mellé” (ami nem igaz, mert csak munkatársa voltam), „Péter Lászlót, aki csendőrszármazék” (ami annyiban igaz, hogy apám altiszt volt, de 1936-ban nyugdíjazták, tehát semmiféle szerepe nem volt a zsidóügyekben, amelyekre az '50-es években oly érzékenyek voltak), „és bomlasztó ellenforradalmi tevékenységéért jelenleg közbiztonsági őrizetben van”. A sorozat július 3-án közölt részében a Szabolcsi által leírtak súlyosabbak. Amiért tulajdonképpen engem elítéltek: az ellenforradalmárok közül „a legaktívabb és a legveszélyesebb kétségtelen a Péter László által vezetett, s az egyetemi könyvtárban kialakuló csoportosulás volt. Péter az ellenforradalom idején afféle harmadik utas állásponton leledzett. November 4. után azonban teljes mellel szembe szállt a Kádár-kormánnyal és a párttal. Elvbarátság szövődött közte és *Végh Joachim* főiskolai tanár, *Osváth Béla*, TIT megyei titkár, *Giday Kármán* technikumi tanár, *Bóday Pál* és *Molnár István* könyvtárosok, valamint még néhány más személy között. Állandó megbeszéléseiken személyekre menően megtárgyalták, hogy miképpen lehetne a sztálinista befolyás ellen harcolni”. Ezekről a beszélgetésekről – melyeknek Keserű Bálint is tanúja volt, hiszen egy szobában dolgoztunk – úgy szerezhett tudomást Szabolcsi, hogy egyszer bejöhett, s hallhatta, tárgyaljuk az eseményeket, s kétségtelen, én említettem a szovjet beavatkozást. Ő sietett, s mint korábban, följelentett, csak most a rendőrségen.

– *Mitől függött, hogy e dolgokért Önt letartóztatták, elítélték, másokat nem?*

– Ha én 1956 decemberében nem tiltakozom az ellen, hogy cikkemet egyoldalúan idézik, hanem teljes mellel kiállok a Kádár-kormány

mellett, belépek az MSZMP-be, akkor nem Király István jön le Pest-ről Baróti utódául, hanem például engem neveznek ki. A jellemtelen embert jutalmazták, ha kellő időben köpenyeget fordított.

– *Milyen körülmények között tartóztatták le?*

– A Somogyi Könyvtárban, az olvasóteremben ültem Juhász Gyula prózai munkáit közreadó, szerkesztésében megjelenő könyv korrektúráján dolgoztam, mikor letartóztattak. Onnan hazavittek, mert házkutatást tartottak. Néhány levelem kiemelték a többi közül – többek között a Csatkai Endrének Sopronba küldött levelem indigós másolatát, mert azt írtam benne, hogy nem tetszenek a szovjet filmek, mert propagandaízűek, de a Jégmezők lovagja mégis jó, mert történelmüket szépen ábrázolta. Az írógépemet, mint bűnjelt szintén elvitték. Akkor azt hittem, hogy március 15. miatt fognak le, s azon gondolkodtam, hogy bírom ki azt a négy napot, míg kiengednek. Nyolc hónapot kellett kibírnom. Egyébként korábban is volt nálam házkutatás: 1956 november végén vagy december elején nálam – mint írószövetségi „függeléknél” – keresték Méray Tibort (aki Jugoszlávia felé szökött át a határon), pedig se azelőtt se azután nem találkoztam vele. Többször észrevettem, hogy egy koma figyel engem a buszon, aztán hazáig kísér. Tehát nem is annyira az októberi, novemberi napokban való munkálkodásom, hanem az utána vallott véleményem volt a vád tárgya.

– *Kikkel volt együtt letartóztatása után? Milyen körülmények között folyt a kihallgatás, a bírósági tárgyalás?*

– Többünket összegyűjtöttek. Együtt voltam például néhány napig Németh Andrással (aki most sebészeti klinika docense), szegediekkel, akik közül az egyik azért került be, mert leverte a vörös csillagot. Különböző helyeken tartottak fogva: először a Kossuth Lajos sugárúton, a rendőrségi pincében, onnan Tökölre, internálótáborba vittek. (Akkor vert a kezemre Varga András, mert nem voltam hajlandó neki a Szózatot elszavalni. Ennek az embernek a felesége igazgatónője a szőregi általános iskolának, ahol az én feleségem is tanított. 1958 pedagógusnapján, az iskolai ünnepségen az asztal másik oldalán ült az, aki engem megvert. Nem köszöntünk.) Onnan visszahoztak, voltam a Csillagban is, a bíróság épületének egyik cellájában is... A börtönben tömegnyomor volt, mert sokunkat letartóztattak... Az ember

mindent kibír, hozzáadódik a körülményekhez. Olvasni éppen lehetett, rissz-rossz könyveket adtak. Látogatóim is jöhettek, de a találkozás mindig megrázott. Azt a kosztot, amit adtak nem bírtam megenni, ezért vártam a csomagokat. A szennyes ruhába csomagolva, W.C. papírra írt leveleket juttattam ki a feleségemnek, amik megvannak, de nincs erőm elolvasni... Nyílt tárgyalás volt, a feleségem és barátaim is részt vehettek. Azok, akik ellenem szóltak, a bíróság előtt enyhébben vallottak, mint a rendőrségen. Fizetni kellett érte, de az ügyvédem legépelte a vallomásokat. Őrzöm Kiss Lajos (esztétikát oktatott az egyetemen), Lőkös Zoltán és Ökrös Lajos újságírók, Székely Lajos történész, Lődi Ferenc, Szabolcsi Gábor rám nézve terhelő vallomását... Végül izgatásért 8 hónapra ítélték, beszámítva a már addig letöltött időt. A bíróságot nem vádolhatom rosszindulattal. De azt, hogy bíróság elé került az ügyem, azt Komócsin Mihálynak „köszönhetem”. Az történt, hogy az '57 júniusában tartott szegedi pártaktívaülésen Révai József (akivel korábban József Attila-ügyben levelezési kapcsolatban álltam) egyebek között rólam név szerint megemlékezett, hogy az ilyen embereket nem szabad büntetni. Ebből mindenki arra következtetett, hogy Tökölről én napokon belül szabadulok. De Szegeden Komócsin Mihálynak ez nem volt elég...

– Később Ön milyen kapcsolatot alakított ki azokkal, akiknek szerepük volt életének negatív fordulataiban?

– A barátaimnak megbocsátottam. Az én nemes „bosszúm” az, hogy mint a Somogyi könyvtári Műhely szerkesztője Komócsin Mihályt felkértem, hogy Horváth Dezsőnek a tanyakérdésről szóló könyvről írjon ismertetést, Szabolcsi Gábort pedig 1975-ben azzal bíztam meg, hogy állítsa össze Farkas Antal válogatott írásainak kötetét.

– Mit tud első számú följelentőjének sorsáról?

– Az Isten nyugosztalja, de Szabolcsi gerincbántalomban, nyugalmazott adjunktusként, Budapesten, az idén januárban halt meg. Az 1957-es „ellenforradalmi cikksorozatával” kompromittálta magát, majd belekeveredett 1960-61 táján a Tisztatáj Kiskönyvtár sorozat anyagi panamáiba, s akkor elköltözött Szegedről. A Népszavában és a Népszabadságban jelentek meg könyvismertetései.

– Milyen a viszonya az egyetemmel?

– Barátaim és ellenségeim egyaránt vannak. Ellenségeim – Székely Lajos, Mérei Gyula – akadályozták meg, hogy Csukás István dékán-sága idején a címzetes egyetemi docensi címmel tiszteljenek meg. A '80-as évek elején textológiát adtam elő (előtte az újvidéki egyetemen), Juhász Gyuláról, Móra Ferencről is hirdettem kollégiumokat. Most a jogászoknak Szeged művelődéstörténetéről tartok heti 2 óra speciálkollégiumot.

– Mit tart a rehabilitálásról?

– Örömmel konstatáltam, hogy nem másodrendű állampolgár vagyok ezután. De hangsúlyozom, nincs mód jóvátenni a történeteket. Az Országgyűlés talán meghozza a törvényt, hogy 500 forinttal emelik a méltánytalanul elítéltek nyugdiját. A pályám kétszer is gellert kapott. Történetietlen, s szerénytelenség lenne arra hivatkozni, hogy mi lett volna, ha... De ha nem ilyen közegellenállás közepette kellett volna kifejtenem tevékenységemet, mennyivel többet és jobbat produkáltam volna... Jó idegeim voltak, nem hagytam magam a víz alá nyomni.

Szegedi Egyetem, 1989. október 23.

A LENGYEL KAPCSOLAT

„A forradalom szegedi előzményeiről van egy érdekes adatom – írta a Délmagyarország szerkesztőségének küldött kéziratában Péter László. – 1956 nyarán 35 főből álló lengyel diákcsoport érkezett Szegedre. Krakkói diákok voltak, valamennyien magyar szakosak. Magyarul többé-kevésbé beszéltek. Hírek szerint éjszakákba nyúló beszélgetések, viták zajlottak a kollégiumban, ahol nap, mint nap együtt voltak a magyar diákokkal. Lengyelországban előbbre tartottak, s így az ő radikalizmusuk, oroszellenességük olaj volt a tűzre. Véleményem szerint ők forradalmasították a szegedi diákságot. Nacsády Józseftől hallottam, hogy a forradalom Budán érte őket, többen eltűntek a csoportból, valószínűleg csatlakoztak a felkelőkhöz. E momentum azért fontos, mert e lengyel diákok hosszú itt-tartózkodása adhatta a szikrát a szegedi tüntetésekhez. Először találkoztak amúgy is forrongó diákjaink külföldiekkel, akikről kiderült, hogy »nem másként gondolkodók«.

Különben is törvényszerű, hogy a lengyel események megelőzik a magyarországiakat, a két nép gyakorlatilag együtt érez, együtt gondolkodik kritikus időkben.”

PÉTER LÁSZLÓ:

**„A BÜNÖSÖKET NÉVEN KELL NEVEZNI,
AZUTÁN JÖHET A MEGBOCSÁTÁS”**

Régi vágású tudós, szegedi irodalomtörténész, számos helytörténeti és művelődéstörténeti mű szerzője Péter László, akinek pályáját kettétörte az '56-os forradalom. Életének erről az időszakáról először egyetemi rehabilitálása után, 1989-ben, a Szegedi Egyetemnek adott interjúbán vallott. Az akkori beszélgetés folytatására kértük 2006-ban, hogy megkérdezhessük – többek között – a pillangóhatásról, a személyek és a szervezetek szerepéről, a sajtó funkciójáról, az emlékezés korlátairól, a megbocsátásról – a „szegedi '56” jelentőségéről.

– Ön volt az egyetlen 1989-ben, aki akkori interjúalanyaim közül megnevezte azokat, akik a forradalmi események szereplőinek hátrány okoztak, s ebből saját maguk számára pillanatnyi előnyt kovácsoltak. Miért tartotta akkor és tartja azóta is fontosnak, hogy nevükön nevezzük a provokátorokat, a besúgókat?

– Az 1956-os szegedi eseményeiről tartottam előadást tegnap Csongrádon a cserkész-táborban, s ott fölidéztem Nagy Gáspárnak a tatabányai Új Forrásban megjelent versét, amelyben kimondta az azóta szinte szállóigévé lett tételt: a gyilkosokat néven kell nevezni! A bűnösök megnevezése a legkevesebb, amit elvártam volna az elmúlt 16 évben, főleg a rendszerváltoztatás elején. Egyrészt azt vártam, hogy ezek a bűnösök gyakoroljanak önkritikát, és önként vonuljanak vissza a közéletből – a fiatalabbak legalább tíz évig, az öregebbek pedig végképp tűnjenek le a helyi történelem színpadáról. Másrészt valamiféle igazoló eljárást hiányoltam, olyat, amilyen minden történelmi fordulónál létezett. Hiszen például 1945-ben én magam is igazolóbizottság elé álltam, s '56 után ők is felelősségre voltak bennünket. Ennyit el kellett volna tűrniük azoknak, akik

részei, hasznélvezői voltak a Rákosi-, és kivált a Kádár-rendszernek. Ezzel szemben mit látunk? A közélet nagyon fontos posztjain, a gazdasági élet kulcspozícióiban, hatalmas pénzekkel, óriási jövedelemmel és hatalommal rendelkeznek. Sőt: például a belügy-miniszter asszony sorra nevezte ki és léptette elő a régi ávósokat.

– Mindez hozzájárul ahhoz, hogy 1956-ról alkotott kép, a forradalom megítélése olyan, amilyen?

– A rendszerváltoztatás után közvetlenül „az elvtársak” egy kicsit meg voltak szeppenve, visszahúzódtak. Akkor hagyták, hogy mi, akik ’56 hívei vagyunk, a magunk szemszögéből mutassuk be az új nemzedéknek és a kortársaknak. Mára „fölbátorodtak” – részben a szocialista párt kétszeres győzelme és kormányra jutása után. Ma olyanokat kezdenek pedzeni: annyi ’56 van, ahányan részt vettek benne. Ez nem igaz! Sokféle ’56 van, azt én is látom, mert nem mindenki azonos célokkal és gondolatokkal vett részt az eseményekben. De végső soron kétféle ’56 létezik: a Kádár-féle és a Nagy Imre-féle, s 2006-ban ennek az országnak már nem lehet másfajta megítélése, mint a Nagy Imre-féle! Kádárnak még lehetnek hívei, nosztalgizálhatnak, de ebből hivatalos álláspontot bűn kreálni.

– Mi minden játszott abban szerepet, hogy Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom?

– A pillangóhatás.

– „Egy pillangó Pekingben meglebbenti a szárnyát, és a következő hónapban vihar támad New Yorkban” – idézte a Szegedben és a Magyar Nemzetben megjelent cikkében az amerikai James Gleick merész következtetését a pillangóeffektus érzékeltetésére. Amiről nekem Melocco Miklós szegedi ’56-os emlékművének alapmotívuma jut eszembe...

– Látja, erre még nem is gondoltam. Nem tudom, Melocco Miklóst milyen asszociáció vezérelte emlékművének megalkotásakor. Mindenesetre a pillangóhatás említésével az összefüggések rejtettségére akartam utalni. Abból a viszonylag kis jelentőségű diákigényből indult ki a szegedi eseménysor, hogy az orosz nyelv kötelező tanulását akarták fakultatívvá tenni. Nem eltörölni, mint sokan emlegetik; csak választhatóvá tenni. Ezért sztrájkot akartak hirdetni

október 22-re. Sztrájk helyett önálló diákszervezet alakult, amely ellen rugdalódzott a párt ifjúsági szervezete, a DISZ, mert monopol helyzetét nem akarta föladni. Október 20-án megválasztották a MEFESZ vezetőségét, elfogadták az új alapszabályt. Az ország minden egyetemi városába delegációt küldtek. Ebből indult ki, tehát történelmi véletlenek sorozata volt. Az erjedésnek megvolt az alapja, hiszen a véletlen nem hat anélkül, hogy meg legyen az alapja: a társadalomban. De hogy éppen Szegeden kezdődött, az a pillangóhatáshoz hasonlatos véletlenek sorozata volt. Kosztolányi azt mondja: egy dolognak ezer oka van, de ha ebből tízet föl tudunk fejteni, akkor az már sok, vagyis elégedettek lehetünk.

– S mi a személyek szerepe az ilyen történelmi fordulónál? A pillangóhatás gondolatát kifejtő cikkében tárja föl, hogy Román Károly az összekötő a pesti és a szegedi egyetemi hallgatók között, ő az a pesti bölcész, aki barátjának, Alaksza Helmut másodéves joghallgatónak elküldi a „Magyar diákok...” kezdetű, október 10-i keltezésű felhívást. Alaksza megmutatja szegedi barátjának, Lejtényi Andrásnak, Lejtényi pedig Kiss Tamásnak, azután sokak támogatásával megalakul a MEFESZ...

– Egy ilyen rövid távú eseménysorozatban, mint 1956, kiváló emberek az élre kerülnek, de hitványok is – mint áradáskor, mikor a hab földobja a könnyű szemetet is. S persze a véletlennek is óriási a szerepe. Például Perbíró József majdnem az akasztófára került – a véletlenek sorozata következtében. Kezdődött azzal, hogy Schulteisz Emil jogi kari dékán megbetegedett, ezért Perbíró, aki nem is volt professzor, csak docens, de dékánhelyettes, őt kérték a hallgatók, hogy elnököljön a 16-i ülésükön. Ezzel máris bekapcsolódott e mozgalomba. Mikor a diákok tüntettek, ment velük: védeni is őket, nehogy marhaságot csináljanak, mert hallva, hogy az orosz csapatok kivonulását követelik, s ki akarnak menni a Dóm térre. Tehát ő visszafogta volna őket, végül mégis elítélték. Csaknem halálra. Sőt: megverték a rendőrök, mikor a tüntetés után a hallgatókkal együtt bemenekültek a Juhász Gyula kollégiumba, amelyet akkor Tóth Béla igazgatott. Tehát már volt bizonyos neve, amikor október 27-én a Városházán megalakult a Városi Munkástanács. Ő az egyetemi forradalmi tanács képviselőjében, míg a többiek – velem együtt – a más szervezetekben, például a gyárakban, üzemekben megalakult munkástanácsok küldötteként

érkeztek. Nekem dr. Komócsin Mihály (nem a kommunista, hanem névrokona, vasúti tiszt a MÁV-igazgatóságon, és sokáig egy cellában voltunk, egymás hátát mostuk a Csillagbörtönben) mesélte, hogy fuvarjogot adott elő megbízott egyetemi előadóként a jogi karon, így ismerte Perbírót, s ő javasolta a Városi Munkástanács (később Szeged Város Néptanácsa) Ideiglenes Intéző Bizottsága elnökének Perbírót professzort. Ez a véletlen sodorta Perbírót a történelem színpadára, s majdnem az akasztófára. Szerencse, hogy életfogytiglani ítélettel, majd hat év börtönnel megúsza.

– *Az oktatók és a diákság akkori viszonyát hogyan jellemezné?*

– Történelmi időkben az emberek föl nőnek az eseményekhez, a feladathoz. Barótiról is ez mondható el. Lényegében a moszkovita kommunista Nagy Imre is így nőtt hozzá a küldetéséhez: a bíróság előtt olyan hihetetlen bátorságról és elszántságról tett tanúbizonyságot, ment az akasztófa alá, ami ma is példamutató, óriási emberi tett. Az egyetemi eseményekben nem vettem részt, hiszen Szőregen laktam, az egyetemi könyvtárban dolgoztam, motorkerékpárral, 125-ös Csepellel jártam ki-be, s délután ötkor mentem haza. Ezért leginkább csak másnap hallottam kollégáimtól, Bóday Páltól és Molnár Istvántól, és olvastam a Délmagyarországban: mi történt a városban. De amikor 26-án délelőtt láttam, hogy a Kálvária utcáról jön a tömeg a Dugonics téren, a Somogyi utcán, akkor csatlakoztam hozzá.

– *Erről is beszélt 1989-ben, de arról is, hogy 1956 előtt „a félelem légkörében éltünk”. Ezt hogyan jellemezné? Minek a hatására oszlott a félelem?*

– A XX. kongresszus kisugárzása, azután a Petőfi Kör, amelynek hatására 1956 júniusában a szegedi írók csoportja vitát rendezett. Majd a történészek is vitáztak: akkor jelent meg Gaál Endrének a könyve, amelyet megtámadtam mint „a dogmatikus történetírás csődjét”. Az értelmiségi politikának is nagy szerepe volt 1956-ban. Szegeden ennek megnyilvánulása volt a Vajtai-Vajda-ügy. Vajtai István osztályfőnököm volt gimnáziumban, s a Tiszatájban jelent meg tanulmánya A költészet varázsa címmel. Ezért támadták a dogmatikusok – Székely Lajos, Karácsonyi Béla, Kiss Lajos, jelképes bírósági tárgyaláson ítélték el. Vajda Lászlót, aki egyedül állt ki Vajtai mellett, leváltották főiskolai tanszékéről, és az egyetemi könyvtárba osztották be. Ez nagy sérelem

volt az egész értelmiség számára. Hasonlóképpen az, hogy Bálint Sándortól 1950-ben megvonták az egyetemi előadási jogát. Több gimnáziumi igazgatót is leváltottak – köztük Gallé Lászlót, Giday Kálmánt; általános iskolába száműzték Rully Jánost – politikai okokból.. A Vajtai-ügy a Tiszatáj és a Délmagyar hasábjain lett nyilvános, de Rullyról csak környezete, a Klauzál tanári kara tudott. De azért ez erjedt, s jött a rehabilitáció követelése. Ám az elvtársak csak a sajátjaikat – például Marosánt, Kádárt, Kállai Gyulát – hívták vissza, erre válaszként föltámadt az igény: Szegeden is vannak Vajtai Istvánok, Vajda Lászlók és Gallé Lászlók. Ez is erjesztően hatott: a József Attila Kör első és egyetlen ülésén, október 19-én Osváth Béla vitaindítójában az előbb említett ügyeket sorolta föl.

– A József Attila Kör alakuló ülésén ön is részt vett. Például Fejér Dénes úgy emlékszik, ön javasolta őt a kör vezetésébe. Milyen képek maradtak meg az ön emlékeiben a József Attila Körről?

– Például az, hogy ezt ugyanúgy a DISZ hívta össze, mint az október 16-i MEFESZ-alakuló gyűlést. Az volt a céljuk, hogy kifogják a szellet a vitorlából. De nem sikerült, mert Kiss Tamás és Lejétnyi András fölszólalt, s a diákság az önálló szervezet mellett tette le a voksát. Csákány Béla is mint a DISZ agitációs és propagandatitkára nyitotta meg a József Attila Kör ülését. Sok mindenre nem emlékszem, de arra igen, hogy Bohó Róbert önkritikát gyakorolt, s én közbekiáltottam: „Jobb később, mint soha!” A Fejér Dénessel kapcsolatos mozzanatra sem emlékszem, de ha Bálint László – a rendőrségtől fölvev (!) jegyzőkönyvből dolgozva – könyvében így írja, akkor biztos igaza van. Tőle olvastam azt is, hogy engem megválasztottak ott a József Attila Kör valami bizottságába. Őszintén szólva erre sem emlékszem. Ezért is érdekes az 1956 szereplőivel készített interjúsorozat. Csak példaként említem, hogy Vekerdy Sándor orvos, aki meghívott a csongrádi cserkész táborba, olyan dolgokat emlegetett 1956-os szereplésemről, amelyekre magam sem emlékszem.

– Az egykori parasztpárt utódja, a Petőfi Párt alapítói között tartja számon önt a szakirodalom. Miért vett részt ebben a szervezetben?

– Oda nem szívesen mentem, nem voltam a parasztpárt tagja.⁵⁷ Ezt a könyvemben is megírtam: külső támogató, pártonkívüli rokon-szervező voltam. Éppen azért nem vettem részt, mert az akkori

megyei párttitkár, Horváth Lajos túlságosan kommunistabarát volt. Azért hívták úgy a parasztpártot, hogy „gatyás kommunisták”, mert túlságosan a kommunista párt járószalagján mentek. Ezt Veres Péter megmagyarázta: az ördöggel is összefog, ha a parasztság érdekeit látja kiszolgálni. Így lett földreform, a szövetkezetek – 1948-ig, amíg önkéntesnek és pozitívnak számítottak. A parasztpártban Veres Péter volt a centrum, balra tőle Erdei Ferenc, jobbra Kovács Imre. Én inkább Kovács Imrével rokonszenveztem, volt is vele találkozásom 1946-ban. Aztán ő is kilépett a parasztpártból, épp a kommunistákhoz való túlzott közelség miatt, én meg nem léptem be. Viszont 1956-ban szóltak a régi parasztpárti barátaim – akikkel mindig jóban voltam, és soha nem gyanúsítottam őket azaz, hogy „gatyás kommunisták” vagy „álcázott kommunisták” –, hívtak a parasztpártba. Elsősorban Giday Kálmán. A kedvükért elmentem. Először engem akartak volna szervezőtitkárnak, de ezt rögtön lefűjtam, erre ez Giday lett, engem meg propagandatitkárnak választottak. Ilyen addig ott sosem volt, de kedvemért lett, mert tudták, hogy cikkeim rendszeresen jelennek meg a *Délmagyarországban*. Mindez 1956. november 2-án történt, s november 4-ig tartott – slussz.

– *Az 1956-os forradalmi eseményekben mi a szervezetek szerepe?*
– Óriási, indukáló szerepe van – bizonyítja ezt a MEFESZ. A szervezet olyan, mint mikor a sós vízbe leeresztik a madzagot, és rárakódik a kristály.

– *Visszatérve a „néven nevezni” óhajához, az igazságtételhez: kísérletként sem fogadja el a Zétényi-Takács-féle próbálkozást?*
– A jog visszamenőleg nem érvényesíthető. De a németek, a lengyelek, s más, szomszédos országok is találtak megoldást. A mieink elmismásolták.

⁵⁷ A kommunista diktatúra idején háttérbe szorított pártok közül a legerősebb a Független Kisgazdapárt, amely 1956. október 31-én alakul újjá. Ugyanekkor alakul meg a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezete. (Az adatot *A vidék forradalma, 1956* című könyv 220–221. oldalán olvastam.)

– *Létezhet megbocsátás?*

– Igen, de csak az után, hogy a bűnösök legalább önkritikát gyakorolnak és visszavonulnak. Senki nem a kívánja azok halálát vagy börtönbe vetését, akik haszonélvezői voltak a rendszernek, mert mások rovására érvényesültek. De azt igen, hogy önkritikát gyakoroljanak, háttérbe vonuljanak, és a történetében, a helyi történelemben írjuk ki a nevüket!

– *Milyennek találja 2006-ban 1956 eseménytörténetének föltárását?*

– Elég jónak. Helyben is dolgoznak kitűnő szakemberek: például Bálint László, Farkas Csaba, Nagy István, s néhány írással, dokumentum közlésével magam is hozzájárultam a tisztánlátáshoz, mint ahogy a MEFESZ történetéhez Kiss Tamás. Most, az 50. évfordulóra az összefoglaló mű is megszületik. További források közlésére persze szükség lesz. Egy ilyen kutatási folyamatnak sosincs vége, mindig folytatható, fölbukkanhatnak újabb adalékok. Most például az állambiztonsági levéltártól pompás dokumentumokat kaptam, s az orvosegyetem forradalmi eseményeit írom a Tiszatáj ünnepi számába. Ennek sem fog mindenki örülni, mert olyanok nevét is szerepeltetem, akik az ellenkező oldalon álltak. Ugyanakkor elégtételt szolgáltatok néhány olyan egyéniségnek, akinek a neve és a szereplése feledésbe merült. Például rendelkezésemre áll Waltner Károly professzor saját kézzel írt nyolcoldalas szövege, amelyben előadja, mit csinált '56-ban.

– *Mi a szerepe az események föltárásában, a szereplők jellemzésében a mindenkori jelent rögzítő sajtónak?*

– A korabeli sajtó, akarata ellenére, sokat elárul a sivatagszerű sivárságból. Arról, amit írtak és ahogy írtak a „sorok között olvasni tudó”, értelmes ember következtethet, mi történt. Az újságírókat megfélemlítették, dresszírozva voltak, tudták, meddig szabad elmenni. De 1956-ban ez is lazult. Még olyanok is bátrabban írtak, mint például Nagy Pista, aki leírta: „dobog a szívünk a lelkesedéstől”, de aztán mégis visszafordult. A megtorlás idején gyalázatos szerepe volt a helyi sajtónak – például éppen Nagy Pistának és Szabolcsi Gábornak. Mindketten szégyenteljes cikksorozatot írtak. Nem írhattak másképp, mint a Kádár-rendszer szája íze szerint, mocskolva a szereplőket. Azután a helyi sajtótörténetében 1956 megítélése 1989 táján a

helyére került. Akkor a magyar sajtó legszebb hagyományai éledtek föl. Ha ugyanis föllapozzuk a Délmagyarországot például a húszas-harmincas években, akkor láthatjuk: olyan színvonalas interjúk jelentek meg, például Lengyel Vilma tollából, amelyeket *Halhatatlan beszélgetések* címmel érdemesnek tartok könyv alakban kiadni. Vagy például Hont Ferenc 1926-27 között, másfél év párizsi tartózkodása alatt példaszerű tudósításokat küldött a lapnak. Ez is megérdemli a kötetbe gyűjtést. A rendszerváltoztatás után a lapokat átvették a külföldi tulajdonosok. Azóta csak az üzleti szempontok érvényesülnek, nincs tere például a helyismeretnek s minden témát csak megsza-bott, rövid terjedelemben tárgyalnak. Pedig nagy szerepe volna a sajtónak a helyi történelem rögzítésében. De attól tartok, fölületesen, elnagyoltan intézik el – például az ötvenedik évfordulón is 1956 eseményeit. Ahelyett, hogy egy-egy szereplőt megszólaltatnának, és bemutatnák a szereplőket, mint ahogy ön is tette és teszi '56-ról szóló interjúival. Az én 1956 előtt, alatt után című könyvem is a tisztázást szolgálja, hiszen a rendőrség egyik dokumentuma engem is azzal vádol, hogy előkészítője voltam Szegeden az 1956-os eseményeknek. Ez akkor vád volt, most büszke vagyok rá. Könyvemben a forradalom alatt írt cikkemet is megjelentettem, amelyre ugyancsak büszke vagyok, bár sok félreértés volt körülötte – jobbról és balról egyaránt. A rendszerváltoztatás utáni írásaimat pedig azért gyűjtöttem össze, hogy hiteles tanúságot szolgáltatassak.

– Az ön gazdag helytörténeti munkásságában 1956-nak van-e ki-tüntetett szerepe? Például azért, mert a közelmúlt olyan eseményét dolgozza föl, amelynek részese is volt.

– Ez a munka nem tér el semmiben attól, mint ahogy Juhász Gyulával, Tömörkénnyel vagy a várostörténet egyéb dolgaival, például a szerzetesrendekkel foglalkozom. Ugyanilyen történelmi munka számomra 1956-ról írni. Igaz, másképp írok '56-ról, amelyben részes voltam – már csak azért is, mert a sorsomat meghatározta, a pályámat kettétörte '56, mint ahogy az általam megírt szereplőkét – például Varga Tiborét, Németh Andrásét. Ugyanakkor óriási élmény volt. Én '56 átélésből értettem meg Juhász Gyulának és Móra Ferencnek az 1918. októberi forradalomban való szereplését. Az a lelkesedés, amelyben azokban a napokban éltünk, csak az enyhe alkoholmámorhoz hasonlatos. Az a baj, hogy ez már nem érdekli az új nemzedéket,

a tizen- és huszonéveseket. Számukra az a szabadság, amelyben minden gazdasági nyomorúság ellenére élünk, ugyanolyan természetes, mint ahogy a levegőt veszik. De számunkra nem az, mert mi tudjuk, mit éltünk át előtte, mivel szenvedtük meg, hogy ez ma így legyen. Úgy vélem, az elmúlt 16 év ölte ki az '56 iránti érdeklődést.

– *Mi 1956 jelentősége?*

– Világtörténelmi a jelentősége, mert a magyar 1956 vezetett a Szovjetunió bukásához, széteséséhez. A belpolitikai jelentősége: a szabadság, amely a mai magyarok számára természetes. Amit azért nem tudok teljesen örömmel fogadni, mert a gazdasági megoldások nem tetszenek.

– *Mit akart elérni 1956?*

– Most is a szocializmus híve vagyok – gazdasági és társadalmi szempontból. De olyan szocializmusé, amelyet diktatúra nélkül és anyagi jóléttel lehet megvalósítani. Nem tudom, miért kellene diktatúra ahhoz, hogy az emberekre a jót rákényszerítsük?! Lehetne jót csinálni, de szocialista alapon (például munkanélküliség nélkül), s elfogadtatni, de demokratikusan. A dolgozók jogait garantálni kellene, de anélkül, hogy elkényelmesedjenek. Ilyesmit akart '56: szocializmust diktatúra nélkül. A kisipart gúzsba kötő, a termelőszövetkezeteket erőszakkal egybe tartó rendszer nem állt volna fenn. Én semmiképpen sem magánosítottam volna a bankokat, a bányákat, a 400-500 főnél többet foglalkoztató gyárakat; vagyis a nagytőkét korlátoznám, a kistőkének, a vállalkozásnak tág teret adnék – a gazdaságot adórendszerrel, parlamenti törvényekkel, a munkaadó és a munkás kapcsolatára vonatkozó törvényekkel, erős szakszervezetekkel szabályozni lehetne.

– *A szocializmus alapelvét vallja, ahogy Vörösmarty mondja a Gondolatok a könyvtárban című versében: „Hogy a legalsó pór is kunyhájában / Mondhassa bizton: nem vagyok magam! / Testvéreim vannak, számos milliók; / Én védem őket, ők megvédnek engem. /Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.” Vagyis „magyar módra szocialista” – mondta idén januárban egyik interjújában. De ez a modell nem valósult meg eddig. Ez is oka annak, hogy az '56-osok nem találták a helyüket a rendszerváltozás után?*

– Igen. De ezen kívül azt is látni kell: kiöregedtünk a közéletből. A legfiatalabb „ötvenhatosok” közéleti szerepet vállaltak, de például én is, aki akkor 30 éves voltam, a nyugdíjkorhatárhoz értünk, vagyis velünk 1989 után nemigen számolhattak.

– *Az utódaik mennyire tették magukévá azt, amit '56 jelent?*

– E tekintetben igaz: ahány ember, annyiféleképpen fogja föl, mi a teendő. A latin közmondás szerint: „Ha ketten csinálják ugyanazt, nem ugyanaz.”

– *Kellőképpen hangsúlyozott a hazai történetírásban, hogy Szegeden kezdődött 1956?*

– Az ötvenedik évfordulóra sikerült elérnie a Szegedi Tudományegyetem 1956-os emlékbizottságának, amelyben maga is velünk vett részt, hogy Sólyom László köztársasági elnök elfogadta a meghívásunkat. Így 2006. október 16-án az államfő megnyitójával Szegeden kezdődik az 50. évfordulós ünnepség-sorozat. Ez nagy elégtétel számunkra.

Szegeden, 2006. augusztus 8-án

NAGY GÁSPÁR

ÖRÖKNYÁR: ELMÚLTAM 9 ÉVES

a sír

NIncs sehol

a sír

a gyilkosok

a test

se ITT

NIncs sehol

a test

se OTT

a csont

a gyilkosok

NIncs sehol

a csont

(p.s.)

egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI!

1983⁵⁸

⁵⁸ Megjelent: *In memoriam Nagy Imre, Emlékezés egy miniszterelnökre*, Válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta: Tóbiás Áron, Szabad tér kiadó, 1989., 514. oldal.

TÖRÖK PÁL:

„A SZENT JOHANNA SZEGEDI ELŐADÁSA OLYAN EUFÓRIÁS
ÉLMÉNYE '56-NAK, MINT AMIT A NEMZETI MÚZEUM ELŐTT
ÉLHETTEK ÁT A '48-ASOK”

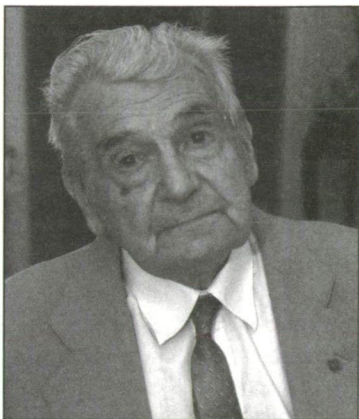
Ludovikás tiszt, hadifogoly volt, gyógyszerész lett, aztán 1956 szegedi eseményeinek tanújaként, dokumentálójaként, szereplőjeként került internáló táborba Török Pál, akit szabadulása után „guruló gyógyszerésznek” hívtak, mert újításai révén, a patika-bútorok tervezőjeként is becsült a szakma. A rendszerváltozás után, a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége egyik helyi vezetőjeként is sokat tett például '56-os forradalom szegedi mártírjai (Schwartz Lajos és Kovács József) emléktáblájának elhelyezéseért. Mikor 1956-os emlékeiről kérdeztük Török Pált, újból és újból visszajutottunk a még távolabbi múltba, a katona és hadifogoly-élményekig.

– *A ludovikás tisztből hogyan lett szegedi egyetemi hallgató?*

– Háromszoros sebesülés után orvosnak jelentkeztem – gondolván: a vért megszoktam, sebész leszek, vagy gyerekgyógyász, mert a kicsiket is szerettem. Mikor '47-ben a halállágerből hazajöttem, a káderos kislány azt mondta: „Pali! Magát nem vehetjük föl orvosnak, mert nagy »K«-s és kis »ny«-es.” Kérdeztem, ez mit jelent. „Hát azt – mondta –, hogy *keletről jött ugyan haza, de nyugaton esett fogságba.*” Ezt hallva – a lány látta rajtam – elkámpicsorodtam, de – talán azért, mert előtte egy töltőtollat adtam neki, mert az övé kifogyott – jóindulatot akart produkálni: „Kevés a férfi gyógyszerész, fölveszem magát gyógyszerésznek!” – jelentette ki lelkesen. Így lettem én gyógyszerész.

– *Az átlagos diákoknál idősebb és jóval tapasztaltabb hallgatóként milyen élményeket gyűjtött az 50-es években az egyetem hangulatáról?*

– Mint idős diák, '47 szeptemberében megpályáztam, hogy az öt év egyetemet négy év alatt végezhessem el. Hétvégén, és húsvétkor, és karácsonykor is dolgoztam, hogy meglegyen a gyakorló évem. Így aztán elsőből mindjárt a harmadévre mentem, s 1952 helyett 1951-ben végeztem. Persze a marxista előadásra kötelező volt járni. Emlékszem: az egyik tanár össze tévesztette a kolhozot a szovhózzal. Erre jelentkeztem, hogy elmagyarázom a különbséget. Azt kérdezte a tanár, honnan tudom mindezt. Mondtam: onnan, hogy mindketőben dolgoztam évekig. (Egy halálláger lefokozott tisztjeként dolgoztattak. Azért fokoztak le, mert elfogtam egy orosz katonát, aki lopta a hadifoglyok kenyerét...) *Azok az egyetemisták, akikkel én jártam, még régi nevelésűek voltak: a piaristákhoz jártak, cserkészek voltak, nemzeti érzésűnek bizonyultak – hiába voltak DISZ-tagok.* Mint én is, akinek nagymama Károlyi Mihály angol nevelőnője, édesapja kántortanító (Kétegyháza). Mindkettőjüktől mély humanizmust tanultam. Nemzeti, hazafias érzéseimet a Ludovikán töltött évek, aztán a hadifoglyoként látottak erősítették... Aztán is túl kellett élni pár nehézséget: például hogy '49-ben a volt hadapródokat és tiszteket ki akarták tenni az egyetemről. A szerves kémia professzora, *Bruckner Győző* kiállt mellettünk mint dékán. Ilyen karakán egyetemi tanár talán az egész országban nem volt. Azt mondta: „Fiúk! Veletek érzek, mert a bátyám is az Uralban van, mint vegyész-mérnök.” Ezt a bátorságot én – a hét társam nevében – megköszöntem. Közülünk például *Moldvai Jóska*, *Tóth Jóska* is egyetemi tanár lett; *Dávid* professzor fia is elvégezhetette az egyetemet...



Török Pál

Fotó: Schmidt Andrea

– *Az egyetem elvégzése után maradt kapcsolata a diáktársaival?*
– Ahogy végeztem, megnősültem: a feleségem is gyógyszerész volt, de én Makóra kerültem, ő meg Szegeden kapott állást. El voltam foglaltva a családommal – három lányom született... Mikor visszakerültem

Szegedre, Petőfi telepen, a Kilences utcában felelős és vezető gyógyszerész lettem. Mint fiatal értelmiségit az ottani párttitkár nő be akart szervezni a pártba. Megmondtam neki őszintén: „Nekem egy NKVD-s ezredes azt tanácsolta: *„Pável! Ha hazaérsz, mint egykori hivatalos tiszt, ne lépj be pártba, ne lépj a hadseregbe, mert föl fognak tüket akasztani – bűnbakként. Mint a régi cári tiszteket nálunk, hiába álliak át.*» Hát én ehhez tartom magam.” Ő ezt tudomásul vette. De egy hét múlva adott egy papírt, ami szerint: „Megbízom Török Pál Petőfi-telepi gyógyszerészt, mint a Hazafias Népfront II. kerületi egészségügyi titkárát, hogy a lakosság panaszairól a Hatóság felsőbb szerveivel megbeszélést folytathat.” Erre én – a tisztiorvos barátom volt – mondtam neki: csatorna kell, az óvónők panaszkodnak, nem jó az ivóvíz, satöbbi. Később, 1956-ban jól jött, a városban mozgáslehetőséget biztosított nekem ez a megbízólevél.

– *Honnan, hogyan értesült a forradalmi eseményekről?*

– Mikor a gyógyszerértári munkámat befejeztem az ebédszünetben, meg zárás, vagyis délután 4 óra után az utcákat jártam. Az emberek egymásnak mondták, mikor és hol lesz gyűlés. Meg azokban az októberi napokban az újságokat is úgy vették, mint a cukrot.

– *Mi volt az első olyan élménye, ami alapján tudta: rendkívüli események tanúja?*

– Egy ötvenes évekbeli anekdotával válaszolok. Mikor a paraszt fölment Pestre, s kérdezte a rendőrt: „Hány óra?”, az azt mondta neki: „Hát nem látja, hogy 8 óra? A zsalukat mind becsukták, a redőnyöket leengedték.” Ugyanis akkor kezdődött a Szabad Európa adása... Tehát a Szabad Európa propagandájára, a Petőfi Kör, az írócsoportok hatására emlékszem. Nagy Imréék politikai szereplése is benne volt a levegőben... Ezért mentem el a bölcsészkarra, az egyetemisták gyűlésére is. Ott hallottam először Kováts Jósikát beszélni. A folyosón a fiúk egymás közti szavait hallgatva rájuk szóltam: ne zsidózzanak, mert a forradalmat antiszemita jelleggel fogják színezn... (Ezt meg is tették november 4. után.)

– *Bele is avatkozott az események menetébe?*

– Amikor becsuktam a patikát 12-kor, akkor fölmentem ezzel a hazafias népfrontos papírral a városba... Mert én minden nap, mindenhol

ott voltam... Rájöttem ugyanis, hogy az *a hazafias népfrontos papír engem mindenre följogosít*. Arra is, hogy a hatóság felsőbb szerveivel megbeszéléseket folytassak. Előtte én egy párttagtól megtudtam, kik azok a legvéresebb szájú kommunisták, akik sortűzzel akarták lecsillapítani a tömeget. Mikor meghallottam, tényleg lőttek Szegeden, ezeknek a névsorát vittem magammal. Fölmentem a városházára az október 26-i sortűz után fél órával. A rendőr a népfrontos papír alapján fölengetett, a díszterem melletti szobába bevezetett. Cigaretta csikkek, sütemény, kézigránát, géppisztoly az asztalon: a megyei és a városi pártbizottság emberei azt várták, a tömeg megostromolja a városházát, s félelmükben ott gyülekeztek. Köztük „Tombácz elvtárs”, a megyei pártbizottság vezetője. Dénes Leó polgármester jött hozzám, s szó szerint azt mondta: „Gyógyszerész elvtárs! Elszakadtunk a tömegektől” „Veszem észre! – mondtam. – Azért vagyok itt, hogy egy anya se sirassa a gyerekét!” (Akkor vagy félórája Schwartz Lajost már megölték.) Egy



Sokaság Szeged központjában, a Széchenyi téren 1956 októberében
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye

vakolat se hulljon le Szegeden! Intézkedjenek, hogy a katonaság vonja be a kordont, és a tömeget engedjék be a Klauzál térre, ahova koszorúzni akar menni.” Erre azt mondta Dénes Leó, miközben átölelt engem: „Gyógyszerész Úr! Mi nem tudunk erről intézkedni. Hanem a sofőr átviszi önt a katonai parancsnokhoz, és azzal beszéljen!” Erre én, mint volt katona, elvállaltam. A rendőr lekísért. Beültettek az autóba, amelyik elvitt a Kossuth Lajos sugárúti épületbe, ahol volt a katonai parancsnokság. Amikor kinyílt az ajtó, meghökkentem: lövészárkok, s a lövészárkok mögött a géppuskák beállítva az ajtóra. Félték, nehogy úgy járjanak, mint Pesten, ahol lerohanták a rendőrséget. Félték a támadástól. A pincén keresztül vittek föl. (Oda, ahova később, letartóztatásom után kerültem.) Az emeleten beszéltem a katonai parancsnokkal. Neki is elmondtam: *„Vonják be a kordont, hogy ne legyen újabb halott, engedjék a tömeget a Klauzál térre!”* Úgy, olyan lekezelően kezdett velem beszélni, mint egy civillel. Mondtam neki: háromszor sebesült ludovikás tiszt vagyok, végigharcoltam a háborút, túléltem a halállágeret, tudom, hogy mit lehet és kell tenni ebben az esetben. Azután már normálisabban beszélt velem. De elvették a fényképezőgépemet, kivették a filmet. (Szerencsére a másik filmet már az előző nap kivettem, ezért maradt meg a korábbi Klauzál téri gyűlésről az a kép, amit az önéletrírásomban is közöltem.) Azt mondták, a patikába majd elhozzák a gépemet... Visszavittek a városházára, levittek a pincébe. Ott egy ávos őrmester, aki a telefon kezelője volt, a kezembe adta a mikrofont, hogy szóljak a tömeghez. *A mikrofonba beszélve megismételtem, amit a katonai parancsnok mondott: amennyiben a tömeg nem tüntet tovább, bevonják a kordont és engedélyezik a koszorúzást a Klauzál téren... Ez is hozzájárult talán ahhoz, hogy Szegeden nem lett vérengzés.*

– *A történeteket kivel beszélte meg?*

– A patikában annyira el voltam foglalva, mint vezető, hogy csak ebédidőben: 12 után, vagy mikor bezártam, délután 4 után indulhattam útra, de azért mindenütt ott voltam. Így tudtam meg azt is, hogy *Láng professzor* az értelmiségieket összegyűjtötte. A sógorom orvos volt, írt egy receptet, hogy az igazoljon engem, ha a kijárási tilalom idején megállítanak: miért is megyek az „SZTK”-ba, valójában annak közelébe, *Láng professzor* lakására. Ott annyira optimistának bizonyult még *Láng professzor* is, hogy a többieknek azt bizonygatta: „a jövő hónapban már Párizsba fogom küldeni az

orvostanhallgatóimat”. Erre én azt mondtam – október vége közeledett –, hogy „professzor úr, azt hallottam, az ávósok leverik a mozgalmat”. Erre ő: „Megjártam Isonzót is mint orvos...” Én meg azt mondtam: „Nem mint gyógyszerész beszélek, hanem mint volt, horthysta tiszt, aki végigharcolta a háborút, háromszor sebesültem, vannak tapasztalataim.” Így aztán másképp beszélt velem. Mikor hazafelé mentem, egy dzsip állt meg mellettem, hogy mit keresek én az utcán kijárási tilalom idején. Mutattam a receptet, amit az anyósomnak írt a sógorom, de ez nem volt elég: beültettek a kocsiba, elvittek a lakásomra, hogy a feleségem igazoljon. Így akkor elengedtek. Később, miután internáltak, meglátogattak a feleségem, s annak ellenére, hogy a három gyerekkel egyedül maradt, s azt se tudta, hány évre ítélnék, a rendőr füle hallatára kiáltotta nekem: „Büszke vagyok rád!” – így fejezte ki a szeretetét és az aggodalmát, tartotta bennem a hitet.

– *Volt katonaként kereste-e a kapcsolatot a nemzetőrökkel?*

– November 4-én bementem a Tolbuchin sugárúti kollégiumba, s láttam a teljes pánikot. Akkor már túl voltunk Nagy Imre bejelentésén, dübörögtek a tankok a hídon is. Teljes pánik volt. A fiatalok nem tudtak mit csinálni ebben a helyzetben, olyan elemek is megjelentek, akik összezsavarták a pokrócot, meg bakancsot is lopták a raktárból. Egy édesanya egy 12 éves formájú gyerekkel egy puskát húzott maga után... A lépcsőn jött le egy fiatal, kék szemű orvostanhallgató. Annak azt mondtam: „Édes fiam, mi a németekkel együtt, öt éven át sem tudtuk megállítani az oroszokat, te meg még nem is lőtél a pisztolyoddal. Édesanyádnak egy élő orvostanhallgatóra van szüksége, nem egy hősi halottra, aki a hídon elesik, inkább menjél haza anyádhoz!” Ezt két jogász fiú, aki szintén nemzetőr volt, hallhatta. Mert mikor engem, mint volt tisztet, hogy példát statuáljanak, bíróság elé akartak vinni, hogy hat évre elítéljenek – mondván „lázítottam a fegyveres felkelésre” – emlékezett erre... Ugyanis a nyomozók, az ávósok – miután a nyolc hónap internálás után hazajöttem, hallottam – a mellettem lévő szobában adjusztálták a fiúkat, valljanak ellenem, hogy legalább ez a két tanú legyen, és a bíróság elítélhessen. Ugyanakkor apám beszélt Dénes Leóval, aki azt ígérte: „A bíróságon a fia védelmére föl fogok szólalni, mert ő jót akart, de nagyon hazafias és nacionalista

mondásokat mondott.” Erre apám azzal védett, hogy: „Piarista diák, cserkész, ludovikás tiszt volt, mit lehetne mást tőle várni.” Szóval azt a két fiút a Kossuth Lajos sugárúton azért szorongatták, mert azt akarták, vallják ellenem: fegyverés ellenállásra buzdítottam. Amikor a fiúkra néztem, lehajtották a fejüket, és azt mondták: „A gyógyszerész úr ilyet nem mondott.” Ezért nem is állították őket ellenem tanúnak. (Remélem, azért, mert nem vallottak hamisán ellenem, nem érte őket bántódás, bent maradhattak az egyetemen!) De azokban az októberi-novemberi napokban jártam a katonai parancsnokságon is: szurkálták a térképre, merre járnak, hol jönnek az orosz páncélosok. A tisztek egy része már horthysta nyakcsillagot viselt, a másik részének megvolt az orosz vállpántja, az egyiknek Bocskai-sapka, a másikkal rossz tányérsapka volt a fején. Ott ugyanolyan, ha nem nagyobb pánik volt, mint a fronton, amikor október 15-én Horthy elmondta kiáltványát: álljunk át, vagy menjünk az oroszokkal a németek ellen...

– Mi volt a vád ön ellen?

– November 4-én, mikor jöttem a miséről, egy fiatalember azt mondta nekem: „Maga lesz az első, akit az ávósok letartóztatnak, mert maga mindenhol ott volt.” Erre én azt válaszoltam neki: „Akkor ketten leszünk, mert ha maga mindenhol látott engem, akkor ez azt jelenti, hogy ön is ott volt.” Nevettünk. De komolyra fordítva a szót: mikor kitört a forradalom, eldőrdült a sortűz, akkor én a patikában voltam. A gyógyszerértárban is kiabáltak az emberek. Erre én: „Ne kiabáljanak, ne zavarjanak! Megmérgezhettek valakit munka közben, ha annyira kiabálnak, nem tudok figyelni.” Mit tesz Isten! Mikor később letartóztattak, az volt ellenem az egyik vádpont, hogy megakartam mérgezni az egyik kommunista gyereket. Később kisült, hogy az a recept, amit éppen csináltam, a cipőgyári párttitkár két éves gyerekéé volt, aki köhögött... Az ellenem fölhozott vádak lajstromában – amit megírtam a három kötetes önéletrajzomban – ezen a „mérgezésen” kívül szerepel az, hogy „Le akarta szerelni a Petőfi telepi rendőrséget.” „Föl akarta oszlatni a pártot.” „Új hazafias népfrentot akart szervezni.” „Beszédet tartott a színházban.”

– Ezekből az állításokból mennyi volt az igazság?

– Egyéni partizánkodás volt az egész szereplésem, hát persze, hogy

egyik vád sem volt igaz! Mert nem megmérgezni akartam a gyereket, hanem annak a gyerekek készítettem a köhögéscsillapítót, s kértem, a zajongással ne zavarjanak a munkámban. Nem le akartam szerelni a rendőrséget, hanem én beszéltem le erről a cselekedetről azokat a vasas munkásokat, akik le akarták szerelni a rendőrséget. Ugyanis a gyógyszerházzal szembeni kazánkovácsokkal jóban voltam, mert a világbajnokságot mind a huszonötén az én rádiómon hallgatták. Így kerültem „haveri viszonyba” ezekkel az emberekkel, akik jöttek be a patikába hőzöngve, magyarázva – tudták, hivatásos tiszt voltam – mit akarnak a rendőrséggel, én beszéltem le őket erről, gondolván az egykori NKVDS-ezredes tanácsára... *De a fő bűnöm az volt, hogy kértem a baloldali elemek leváltását, névsorral a kezemben, a városházán.* Meg az, ami a színházban történt. Ott, a színházban életem legszebb forradalmi élményét éltem át, mikor 1956. októberében Bernard Shaw Szent Johannáját adták.

– *A legemlékezetesebb októberi nap egy színházi előadás?*

– Nem tudom, tudatosan tűzték-e műsorra a Szent Johannát – úgy emlékszem, október 25-re (a sortűz előtti napon játszották)⁹⁹ –, azt a darabot, ami a franciáknak az angol megszállók elleni szabadságharcáról szól, de tény: véletlenül úgy jött össze, hogy kaptam egy jutalom jegyet a szakszervezettől. Az első sorban ültem. Nagyon emlékezetes az a mondat, amit a Szent Johannát játszó Papp Teri kiáltott az első felvonásban az összegyűlt katonáknak kiált: „*Ki a megszállókkal Franciaországból!*” Hiszen mi hasonlót – „*Ruszkik, haza!*” – skandáltunk az utcákon, napok óta, s az előadás előtt az egyetemisták körbe vették a színházat, ahol az erkélyen állva Buskey szavalta el a „Tálpra magyar!”-t. Tehát forrongott a hangulat, s Szent Johanna mondatára ösztönösen összecsaptam a tenyerem, mire a nézőtéren összegyűlt mintegy ötszáz ember vette a lapot: tapsorkán keletkezett. Ment tovább az előadás, s a második felvonásban, mikor Szent Johanna letérdelt, s – a történet szerint

⁹⁹ A Szegedi Nemzeti Színházban október 23-án este bizonyos, hogy a Szent Johanna című darabot játszották. (Ezt írja Bálint László: 1956. *A forradalom Szegeden* című könyve 82. oldalán.) A darab bemutatója október 12-én volt. Fenyvesi István így értékeli: „Ez volt az első szegedi tömegtüntetés, tizenegy nappal a pesti hatása alatt kirobantat megelőzően.”

nyugati szélért imádkozik, hogy a hajóhad beérjen az orleáni kikötőbe az angol hajók ellen – azt mondta: „*Nyugati szél, nyugati szél!*”, nekem a Szabad Európa jutott eszembe, amit hallgatva kezdtek tisztán látni az emberek, így ismét tapsoltam. A színpad hátulja megnyílt, beözönlöttek az egyetemisták, a fiatal munkások – Kossuth címerrel, lyukas zászlóval – betódultak a harmadik felvonás végén. Megdermedt a közönség. Az egyik diák, aki a püspököt játszó *Kaló Flórián* mellé került, elkezdte énekelni a Himnusz. A színész ösztönösen lekapta a süvegét az „*Isten, áldd meg a magyart!*” hallva, én is „*Vigyázz!*”-ba vágtam magam. Akkor 34 éves voltam, de nem tudtam uralkodni magamon: „*Aki magyar, álljon föl!*” – kiáltottam –, mert néhányan tétováztak. (Egy férfi, aki mellettem ülve maradt, később azt vallotta ellenem: beszédet tartottam a színházban.) Ilyen döbbenetes élmény lehetett '48-ban a Nemzeti Múzeum előtt. Ezután fáklyával elmentünk a Klauzál térre: egy diák és egy munkás is szónokolt, Bitskey ismét elszavalta a Nemzeti dalt. Eufórikus volt a hangulat!

– *Így a kívülálló számára is érthetőbb, hogy bár „sokat látott”, és családos ember is volt, mégis: miért vett részt az '56-os eseményekben.*

– Nem az „emberarcú kommunizmusért” és a „szocializmusért”, hanem Magyarország felszabadításáért vettem részt, de nem fogtam fegyvert. Mert tudtam: ha én mint egykori ludovikás tiszt fegyvert fogok, például nemzetőr leszek, akkor azonnal, egy évvel Kovács Jóska előtt fölakasztanak...

– *Hogyan választódtak ki, hogyan lett valakiből '56-os vezető, forradalmár?*

– Nem vettem részt közvetlenül az egyetemi eseményekben, csak ott voltam, ahol történt valami. De amikor elkezdődött a munkástanácsok szervezése, akkor a Kígyó patikában is összegyűltek a gyógyszerészek és megválasztottuk a magunk vezetőit. *Hangay Levente* lett az elnök, tagjai pedig: *Piner Eta*, *Keszthelyi Béla*, *Frankó Andor*, meg én – így öten. Átvettük a gyógyszerertári központ vezetését. Jellemző az akkori baloldali szellemre, hogy az egyik párttitkár másnapra kiírta a falra: *Hangay Levente* magyar királyi zászlós, *Frankó Andor* tartalékos magyar királyi zászlós, *Keszthelyi Béla* ludovikás tiszt, *Piner Eta* férje vezérkari százados, ludovikás tiszt, *Török Pál* ludovikás tiszt. Ezzel

akarták már október 25-én is tudatosítani, hogy a munkástanács tagjai mind volt horthysta tisztek. November 4. után is azt állították, az „ellenforradalmat” a régi rendszer urai, volt tisztek, csendőrök, kulákok irányították. Ehhez képest 1999 óta azt akarják bizonyítani, hogy a reform-kommunisták kezdeményezték, meg Nagy Imre és társai a forradalmat... Ez a tudathasadásos állapot máig fennmaradt. A város, a kommunista vezetés koszorúz, délelőtt, a Nagy Imrénél – mi meg a Melocco-szobornál, délután; mi nem megyünk el Nagy Imréhez, ők nem jönnek, vagy még a mi érkezésünk előttünk nagy sebesen leteszik a koszorújukat a mi hőseinkhez, akiket Melocco formált meg: ott látható például Danner, a fekvő alak... Kettészakadt az ország: 49 százalék a jobboldalon, 51 százalék – liberális és kommunista – a másikon! Döbbenetes! Még az 50. évfordulón is mindenki mondja a magáét; s nem tudunk egymáshoz odamenni. Mert nekünk se Göncz Árpád, se Mécs Imre (aki az MSZP-SZDSZ lajstromában szerepel), se Horn Gyula (aki pufajkasként lövöldözött az 56-osokra a határon) nem képviselőnk... Nagy Imrének igaza lett, mikor azt mondta: „Azok fognak rehabilitálni, akik most halálra ítélték.” De ezt is akkor tették meg, miután Kádár meghalt. Nagy Imrének én csak azért hajtok fejet, mert – mint magyar paraszt – volt annyi tartása, egyenes dereka, hogy amikor az elvtársai, a barátai – kivéve Maléter Pált (aki nem vallott ellene) – mindent rákennek, inkább magára vállalt mindent, mint hogy könyöröggjön az életéért. Moszkovitaként tudta, ismerte a szovjet metodikát – mint Rajk esetében – úgysem kegyelmeznének neki... De az is árulkodó a mai vezetőkre, hogy hiába írtam már több levelet is a polgármesternek: csak az egyik mártír miniszterelnöknek, Nagy Imrének áll szobra Szegeden, Batthyány Lajosnak nincs emlékhelye, így nem tudjuk koszorúzni, pedig szeretnénk. Október 6-án, mikor megkoszorúzzuk az aradi 13 vértanút, akkor szeretnénk elmenni Batthyány szobrához is, majd Kováts József emléktáblájához, aki büszke volt arra, hogy őt is október 6-án akasztják, mint az aradi vértanúkat és a kivégzett Batthyány testét.

– Személyes ismerőse volt a szegedi forradalom mártírjává lett Kováts József?

– Nem. A menyasszonyán és a levelezésén keresztül ismertem meg...

⁶⁰ Török Pál leírta, összegyűjtötte 1956–1957 közötti emlékeit, s kölcsön adta a „Negyven év távlatából – Szeged 1956 Forradalom, Tököl 1957 Megtorlás” műn-

A téészből jött, ott volt beosztása⁶⁰. De láttam, hallottam a forradalom idején beszélni. Olyan imponáló volt a föllépése – az Isten is arra teremtette, hogy részt vegyen a forradalomban. Vezéregyéniség, született szervező zseni volt... Még a forradalom előtt azért ült 3 évet, mert a Szabadság Pártot szervezte – mint másodéves orvostanhallgató. Az egyetemről akkor kirúgták... De amikor hallott az egyetemi gyűlésről, ott termett, a téesz delegálta, s maximálisan részt vett az eseményekben. Még Zomborban éltünk, amikor udvaroltam a Kováts Jóska későbbi menyasszonyának, Boda Mártának, akinek az apja ugyanúgy rendőrezredes volt, mint Kováts Jóskáé... Aztán a rendszerváltozás után mint a Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége történeti bizottsága titkárát megbízták, hogy a Schwartz Lajos és a Kováts Jóska előtti tisztelgés ügyét rendezzem el. Mikor megkaptam a megbízást, elmentem Schwartz Lajos édesanyjához, aki zokogva megmutatta azt a kabátot, amit a fia viselt a sortűz napján. A két szememmel láttam a szöveten azt a pontot, ahol bement a lövedék, s amit az édesanya bestoppolt. Én arra a következtetésre jutottam, hogy hátulról, fölülről egy mesterlövész lőhetett Schwartz Lajosra, aki vitte a zászlót... Föltettem Schwartz Lajos emléktábláját a Takaréktár utcai ház falára, Kováts Jóskáét a piaristákhoz. Előtte a Kováts Józseffel kapcsolatos emlékek föl kutatása miatt elmentem Szentendrre a menyasszonyához, Boda Mártához, és megkaptam Kováts Jóskának az édesany-

kacímű kötetet, melybe beleillesztette a *Kései feltámadás* című, Kováts József Erzsébet nevű húgát megszólaltató újságcikket – a forrás megjelölése nélkül. Az interjúban Kováts Józsefről a következőket meséli testvére: „...a piarista gimnáziumba került, kezdte megtalálni önmagát, bár továbbra is voltak összeütközései. Emlékszem, egyik dolgozatán mennyire megütköztek a nevelői. Az életről elmélkedett, s volt egy mondata, amely valahogy így hangzott: Így folyik az élet, nem tudni. Honnan jön és hová megy... Jóska mindig önálló gondolkodású ember volt. Fontosnak tartotta a vallást, de inkább a materializmus határozta meg szemléletét...” Az apjuk rendőrtisztai szolgálatot teljesített – Újvidéken is, aztán Szegeden, de 1945 után internálták, lakását elvették, ezért a család (a Tiszaszigethez közeli) Térvárra költözött. Onnan járt az orvosegyetemre Kováts József, akit 1947-ben „izgatás büntette” miatt letartóztattak, négy év börtönt kapott. Édesapja ugyancsak börtönben ült, mert „háborús bűnösként” elítélték, 1953-ban szabadult... Kováts József Csorváson, az ottani állami gazdaságban vállalt munkát... Kováts Józsefet 1956-os szegedi szerepvállalásáért halálra ítélték, 1958. október 6-án kivégezték, sírját máig sem találja a család.

jához, édesapjához írt leveleit, sőt: Kováts Jóskának a piaris- táknál diákkorában írt naplóját, a versét, amit még egyetemistaként a szerelméhez írt a börtönben. Tessék, nézze: emlékezéseinek harmadik kötetébe másoltam Kováts Jóska szerelmes versét.

*„A rácson át, a dróton át
A láncon át, az őron át,
A kínon át, a jajjon át
A vágy trillja hallik át.*

*Mert nem lehet szent révület,
De enyhülés jajj, nem lehet,
Nem hevít a szeretet,
Nem élhetek Tenélküled.*

*Ó, jöjj tehát, mint látomás
Mint égi hír, mint villanás,
Mint vak sötétben gyertyaláng,
Ó, tűnj elém a rácson át.*

*Té vagy nekem a szent kenyér
Az életért az égi bér,
A hó, a fény, a hit, remény,
Ó légy áldott te Tünemény!*

(Budapest, 1948. március 20. – Húsvét)

És a vers mellett a rajz: a cella, ahol a rab a rácson túl látja a kedves arcát, s a rácson inneni falon egy akasztott emberről készült rajz! Mintegy tíz évvel korábban megérezte, mi lesz a sorsa! Kováts Jóskának a szerelméhez és az édesanyjához írt versek olyan gyönyörűek, hogy érdemes lenne közölni. Ez a vers, amit az édesanyjához írt, megmutatja Jóska személyiségét is.

*„Ha lehetne tollam napfénybe mártani
S pirosló betűkkel az égre felírni
Vagy ha hangom lenne mint a zivatarnak
Elmennydöröghetném az egész világnak*

*Vagy hegyet mozditó hatalmas erővel
 Kövekkel kiraknám mérföldes betűkkel
 Vagy szelid estente lilium szőlással
 Illatba lehelném mézédesszavakban
 Akkor talán tudnál fogalmat alkotni
 Hogy lehet egy anyát fiának szeretni!
 Én is így szeretlek és évfordulódra
 Elébed térdelek egy forró kézcsókra
 Adjon a Jósiten sok-sok boldogságot,
 És mindannyiunknak egy emberibb világot!
 Apuka helyett is, aki biztos nagyon szomorú ezen a napon.
 Szerető kézcsókkal:*

Jóska"

Ugyanis édesapja ekkor ugyancsak börtönben volt. Jóska menyasszonya kézzel írta a vers alá: „Anyja Molnár Margit. Hősl elkü, igaz magyar asszony. Aki elgyötört, összetört lelkét heroikus erővel, egyenes derékkel, és emelt fővel viselte haláláig. Nem látták sírni. Könnyei befelé folytak. Örök Magyar Anya jelképe volt...” Kováts Jóska, akit egyetlenként akasztottak föl a szegedi '56-osok közül, mindent ráfogtak.

– *Miért?*

– Hogy magukat mentse. Ugyanúgy, mint Nagy Imrénél, Maléter Pálnál. Maléter ludovikás tiszt – nekem nem imponált, hogy partizánnak állt –, mi nem a németek mellett harcoltunk, „A hazáért, mindhalálig!” – felkiáltással esküdtünk a kardunkra. *Kassáért, Kolozsvárért, és Újvidékért akartuk harcolni.* Van egy kép: ludovikások rangelsőként ott ülünk az első padban, s öt barátom közül négy huszonegy évesen, hadnagyként lett hősi halott – elesett Tatárhágónál; Tordánál, Hortobágyon, Budapesten... Én háromszor sebesültem.

– *Mint képzett katona mit gondol arról: miért bukott el az 1956-os forradalom?*

– Utólag tudtam meg – látja, abból a könyvből ott, ami a polcon áll –, hogy Hruscsovék már a nyáron eldöntötték, hogy letörlik a forradalmat, amit ők maguk provokáltak azért, hogy jogcímük legyen

a beavatkozásra. Az amerikaiak Szuezt készültek megszállni, a szovjetek pedig annyi katonát akartak hozzánk behozni, hogy egész Európát elárasztthassák. *Az orosz katonák már október 20. előtt elindultak leverni azt a forradalmat, ami október 23-án robbant ki Magyarországon.* Ez a nagypolitikai egyetlen kulissza titka. A Köztársaság téri koncolásnál állítólag oroszul beszélő emberek tüzelték a tömeget, csak arra nem gondoltak, hogy a magyar szalmaláng és lelkesedés olyan ellenállást produkál, hogy kilövik a harcokcsit a Corvin közből... A magyar szangvinitás világraszóló eredményt produkált. Mert *nem az újságírók és a Sztálin díjas írók csinálták a forradalmat, hanem a fegyvert fogó (és ezért halálra ítélt) Wuttner Máriaék, és a pesti srácok, akik benzines palackkal fölrobbantották a harcokcsit, s ezeknek a robbanása Pekingtől Moszkván át Washingtonig hallatszott.* Hogy nemzeti ünnep lett 1956, az a 16 éves, életüket föláldozó pesti srácoknak köszönhető... Erről mondok egy anekdotát (ami Pesten megszületett, másnap már Szegeden mondták): Hruscsov mulat a Kremlben. Jelentik Hruscsovnak: itt vannak az angol ejtőernyősök, de ő csak mulat tovább. Második jelentés: német SS-legények érkeztek. „Nyicsevo!” – mulat és iszik tovább. A harmadik jelentés az, hogy „Itt vannak a pesti óvodások!” Erre Hruscsov földhöz vágja a poharat, fölugrik: „Fegyverbe kozákok!”... Egy viccben is benne foglaltatik valami az igazságból. A másik kedves ’56-os viccem: két tizenéves pesti srácról szól. A két fiú áll a kapualjban, övükben kézigránát, kezükben benzines palack, géppisztoly a nyakukban. Azt mondja a 10 éves Jancsika a 12 esztendő Pistikének: „Jancsi, én félek.” „Ne félj! Itt a benzines palack, majd fölrobbantjuk őket” – válaszol Pisti. „Nem tőlük félek, hanem azért, mert meglátott minket az ablakból a nagymama.” De idézhetném *Németh Lászlót* is, aki egyik levelében valami olyasmit ír: „Följöttem Pestre, láttam a körúton az egyik erkélyen egy fejen lőtt fiút, meg egy tizennyolc éves halott lányt, akik az oroszokra tüzeltek, s ha ők föláldozták fiatal életüket, én sem maradhatok tétlen.” Ugyanez a hangulat volt Szegeden. Olyan követelésekre emlékszem, mint például: vonuljanak ki az oroszok, magyar egyenruhát, az uránt piaci áron vegyék... Az itteni „12 pontot” lemásoltam, fölmentem a szegedi fogadalmi templom tetejére és szétszórtam, hogy a szél vigye mindenfelé. Ezt szerencsémre ’57-ben nem tudták meg a nyomozóim, az ávosok.

– *Hogyan tartóztatták le?*

– Otthon ebédeltem 1957 tavaszának egyik napján, amikor egy kollegina, akinek a pártbizottságon dolgozott a férje, becsöngetett: „Pali, disszidáljon, mert a pártbizottságon döntöttek, letartóztatják magát!” Én tartottam magam ahhoz, amit nagyanyám hagyott rám a halálos ágyán: „Pali a hazáját és a vallását ne hagyja el!” Nagyanyám egy skót főnemesi család sarja...

– *Ezt igazolja a klán bekeretezett igazoló oklevele, ami a lakását díszítő ereklyék között az egyik legbecsesebbként mutatott?*

– Igen. Nagyanyám Károlyi Mihály angol nevelőnőjeként maradt és ment férjhez Magyarországon. Aztán meg kellett élnie, hogy három fia közül az egyik Isonzónál az angolok, vagyis unokatestvére ellen harcolt... Ezért kötötte a lelkemre: maradjak a hazámban...

– *Ahol belülről is meg kellett ismernie a börtönt?*

– 1957. április 3-án éjjel öt ávós érkezett, fegyvert kerestek, nem találtak, s elvittek a Csillagba. Amikor fél tizenkettőkor beléptem a Csillag kapuján, az a Petőfi-telepi kommunista kazánkovács, aki gyalázott engem, és följelentett, a szívéhez kapott, s meghalt. Ezután nem akadt senki Petőfi-telepen, aki ellenem vallott volna... Aztán megint a rendőrségre vittek. Húsvétkor lábbilincssel, egy fiúval együtt, géppisztollyal a hátunkban lekísértek minket a pincébe, a fejünket a falhoz verték, csattogtatták a fegyvereket... Ijesztgettek. Ilyet a fiatalember még nem tapasztalhatott, ezért szegény becsinált... Tizenkettőnket egy rabláncra összefűzve vittek Tökölre, az internáló táborba... Leveleket küldtem a feleségemnek, bele másoltam az önéletírásomba. Azt is írtam: „... Te is tudod, hogy csak jót akartam, mert nemcsak Tűeket, de minden anya gyermekét és minden gyermek édesapját és anyját féltettem. Nem akartam, hogy egy édesanya is sírjon. Félreértették, de aki meg akar mást menteni, nem nézi, hogy vele mi történik...”

– *A szegedi mártírok emléktábláin, önéletírásán kívül milyen emléket ad át az utódoknak 1956-ról?*

– Az unokámnak adom a ludovikás gyűrűt, meg az 56-os vitézi érem mintapéldányát. – Ezt a plakettet akarom elkészíttetni az 50. évfordulóra. Ez családi emlék, de ha kell a városnak..., mert az áll rajta: „az 56-os évfordulóra – a hazáért, szabadságért”; a másik oldalán meg az,

hogy „a Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége és az '56-os Vitézi rend”. Ott az önéletírás: az első kötet a háborúról, a második a hadifogságról, a halállágerről írt naplóm. Erről csak annyit: egy német tábornok valahol azt írta: „ezer nap, mint állat” – nekem ezerszáz napom volt a halállágerben. De nem akartam ezt leírni, ezért lett a címe: Élmények a vörös csillag árnyékában. Ezt Németh Bandi is olvasta, mert akart írni Mostohafiak címmel egy könyvet...Az 56-os naplót a családnak szántam: tele van a feleségem számára írt '56-os levelekkel, de benne vannak a forradalmi események is. Ezeket a leveleket is emlékül hagyom, mint Luher szavait: „Itt állok, nem tehettem mást.”

Szegeden, 2006. június 12-én

Tábla a Takaréktár utcai ház falán

A címer alatti szöveg:
„Itt vált a sortűz áldozatává
1956. október 26-án
SCHWARTZ LAJOS
Ifjómunkás
Magyar Politikai Foglyok Szövetsége
1990. október 23.”

Tábla a szegedi Csillag börtön bejárata mellett

Az 1991. március 14-én fölvatatott táblán a címer alatti szöveg:
„EBBEN A BÖRTÖNBEN TÖLTÖTTÉK RABSÁGUK
ÉVEIT AZ 1945-1953 IDŐSZAK KONCEPCIÓS PEREINEK ÁL-
DOZATAI. ITT A BITÓFÁN FEJEZTE BE FIATAL
ÉLETÉT KOVÁTS JÓZSEF AZ 1956-OS SZABADSÁGHARC
VÉRTANÚJA. E FALAK KÖZÖTT SZENVEDTÉK BÖRTÖN-
ÉVEIKET AZ 56-OS SZABADSÁGHARCOT KÖVETŐ
MEGTORLÁS ELÍTÉLTJEI. 1990. DECEBER HÓ
MAGYAR POLITIKAI FOGLYOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE”

Szöveg tervezetek Török Pál emlékirataiból.

KÁRPÓTLÁSI HIVATAL
Budapest, VII., Kürt u. 6.

Nyugdíjfolyósító
törzsszám: ...

Ügyszám: ...

HATÓSÁGI BIZONYÍTVÁNY
(összesítés)

Az Országgyűlés határozatainak szellemében a Magyar Köztársaság Kormánya is megköveti Önt és hozzátartozóit a személyes szabadságot korlátozó jogtalan sérelmeket okozó intézkedés miatt.

A Kárpótlás Hivatal a 93/1990. (XI. 21.) Korm. Rendelet, illetve az ezt megelőző 65/1990. (III.28.) MT rendelet alapján

TÖRÖK PÁL MIKLÓS

6723 Szeged-Tarján Szilléri sor 4./A lakos részére igazolja, hogy

TÖRÖK PÁL MIKLÓS

Kétegyháza

1922.03.14.

8566/90. számon kiadott Hatósági Bizonyítvány szerint

SZU-ban polgári v. hadifogoly volt 1945.05.01 – 1947.06.30. között,
790 napig

41043/90. számon kiadott Hatósági Bizonyítvány szerint

Közbiztonsági őrizetes volt 1957.04.01 – 1957.11.30 között,
243 napig

Összesen: 1033 nap = 2 év 303 nap,
ez alapján

Saját jogon folyósítandó nyugdíjemelés

... Ft, melyet az alábbi időpontok szerint a Nyugdíjfolyósító
Intézet folyósít:

...

A fenti összeg a korábban hatályos jogszabályok szerinti emelést is tartalmazza.

A hatósági Bizonyítvány nyugdíjrendezés céljából került kiadásra. A Hatósági Bizonyítvány felülvizsgálatát, megváltoztatását, annak kézhezvételét követő naptól számított 30 napon belül, a Pesti Központi Kerületi Bíróságtól keresettel lehet kérni.

A kereset 3 példányban a Kárpótlási Hivatalhoz (Budapest, 1399. Pf. 715) kell benyújtani.

Budapest, 1991. június

A kiadmány hitelélül: (aláírás, pecsét)

Kiss Imre sk.

osztályvezető

Dokumentum Török Pál emlékirataiból.

HARMINCNÉGY ÉV UTÁN

Leszállni a budapesti vonatról a Nagyállomáson, bedöcögni a kopott vil-lamossal a Széchenyi térre. Mindennapos eset, szót sem érdemelne, ha tör-ténetesen nem 1956. október 22-én hagytam volna el Szegedet.

Azon az enyhe, napfényes őszi délutánon, amikor felkapaszkodtam a buda-pesti személyvonatra, mely minden állomáshelyen és megállóhelyen megtor-panva zötyögött tovább a főváros felé, nem gondoltam, hogy az ócska szerel-vény a bizonytalan nagyvilág felé visz, és a számomra oly kedves alföldi síkságot csak 34 év múlva fogom viszonyítani. Arról sem mertem volna ál-modni, hogy huszonnégy órán belül világrengető események szemtanúja és ré-szese leszek, melyek meghatározzák nemcsak az én életem folyását, hanem a világtörténelmet is. Néhány napra akartam Budapestre menni, hogy az új egyetemi diákszervezet, a MEFESZ küldetésében kapcsolatot teremtsék né-hány pesti egyetem és főiskola hallgatóival, felkeressek egy-két fontos sze-mélyt, és utána visszatérjek a szegedi egyetemre, amely akkoriban még nem viselte József Attila nevét.

November 27-én hagytam el Budapestet, december 3-án az országot. Éj-nek idején bukdácsoltam át egyedül, egy nagycenki paraszt kertjéből a nyugati határon, ahol már a szovjet csapatok őrködtek és időnként reflektorokkal pásztázták át a vidéket. Szerencsém volt, nem kerültem a fénycsóvába.

A svájci kisváros, Frauenfeld kaszárnyából hevenyében mene-kültáborrá alakított épületében, úgy december közepe táján várat-lan táviratot kaptam Magyarországról. Akkoriban még a hazulról érkező levél is ritkaságszámba ment. Érthető volt a csodálkozásom. Kitől kaphatok én ott és akkor táviratot? A kis hivatalos papírt má-ig megőriztem. Ez állt benne: „Édes fiam azonnal gyere haza nem veszítél el a fejed várlak haza szerető édesanyád.”

A dolog azonnal egyértelmű volt számomra: ez a távirat csak ide-gen embertől származhat, aki nem tudja, hogy anyám soha nem szok-ta magát hozzám intézett leveleiben a hivatalos, mesterkélt „szerető Édesanyád”-nak nevezni.

Egy hónap múlva, 1957 január közepén, akkor már Zürichben, egymás után két levelet kaptam Magyarországról. Mindegyiken felismertem nagynéném kézírását. A két levél szintén arra akart rábírni, hogy azonnal induljak haza, mert anyám halálos beteg. Később tudtam meg nagynénémtől, mikor már meglátogathatott külföldön, hogy keletkezett a két levél. Az idős, szívbeteg asszonyt becipelték a rendőrségre, mivel anyámat már nem találták otthon. Ő ugyanis, félve a zaklatásoktól, még december végén átszökött Ausztriába és a levelek írásakor már Bécsben tartózkodott. Nagynénémre ráparancsoltak, hogy írja meg nekem a levelet és addig nem engedték haza, míg saját kezében mindent, amit diktáltak neki, le nem írt. Mikor az első levél nem hozta meg a várt eredményt, újra behurcolták a rendőrségre. Csak akkor hagyták abba a zaklatást, mikor megérkezett a válaszmom, amelyben közöltem, hogy eszem ágában sincs hazatérni. Rendkívül elszomorít anyám betegsége, de úgy vélem, hogy attól aligha fog meggyógyulni, ha én hazatérek, hogy elhurcoljanak, esetleg ki is végezzenek. Tudtam én jól, hogy nem azért vágtam neki a nyugati határnak, hogy csodálatos karriert csináljak odakinn, vagy hogy saját szememmel gyönyörködhessek Bécs, Párizs, London, New York ragyogásában. Nem gondoltam volna azonban, hogy az „elvtársaknak” annyira fontos a kézre keritésem, hogy még táviratokat és leveleket is képesek hamisítani, csak hogy megfoghassanak. Később átgondolva a dolgot, egy kicsit bosszantott, hogy annyira ostobának néztek és elképzelték, hogy ilyen végtelenül primitív cselekre rá fogok harapni.

Hónapok múlva elküldte valaki az akkori „Délmagyarország” egyik számát, illetve a cikket, amelyben a szegedi egyetem „ellenforradalmi” tevékenységéről írtak. A szerző a szokásos piszkolódo pártzsargonban az egyetemre befurakodott „deklaszált elem”-nek, az „ellenforradalom” egyik első titkos szervezőjének nevezett. Nem hagyott semmi kétséget afelől, hogy semmi jó sem várható volt rám, ha azon a szeles decemberi éjszakán át nem surranok a nyugati határon.

Ki tud ma már ezekről Szegeden? Idegen arcok fogadnak az utcákon. Akik akkor vagy éppen azóta születtek, felnőtt emberek, akikbe az iskolában belesulykolták az 1956-os „ellenforradalomról” szerkesztett hazugságokat. A hajdani barátok sem ismernének már meg, ha véletlenül összefutnék velük. Én sem őket.

Csak a várost ismerem meg. Annyira nem változott, hogy fel ne fedezném a régi utcákat, házakat. Új a Somogyi-könyvtár épülete a Dóm téren, a szökőkutas medence a Dugonics téren. De áll még a központi egyetem épülete, az egyetemi könyvtárral, az olvasóterem asztalai is a régiiek, csak a lámpák tűntek el róluk időközben, melyeknek fényénél annyi órát töltöttem. Nem bontották le a diákklub épületét sem, ahol első „titkos” gyűléseinket tartottuk, csak a mellette kezdődő épületsor tűnt el, hogy átadja helyét a bevasárlóközpontnak. Ebben az épületben „kezdődött minden”. Valamikor. 1956. október 10-e körül. A helyiségeket, mint a klub vezetőségének tagja, én bocsátottam a „szervezők” rendelkezésére.

Végigjáróm az Ady téri egyetem emeleit is. Ott ásít elhagyatottan a nyári szünidőben az Auditórium Maximum, ahol az első nagygyűlést tartottuk 1956. október 16-án. Az elsőt az 1949 utáni Magyarországon, melyhez nem kértük a mindenható Párt hozzájárulását, az elsőt, amelyiken egy héttel Budapest előtt megszületett az első 12 pontos követelés.

Új nevek a tanári szobák ajtaján. Egy-két ismerős is felbukkan. Igen, ők évfolyamtársaim voltak. Most professzorok, docensek. Akad azonban olyan név is, mely fejcsóválásra készíttet. Ejnye, ez az „elvtárs” még mindig ronthatja a szegedi egyetem levegőjét?

Az emlékek megrohannak. Harmincnégy esztendő hosszú idő. Új nemzedéke nőttek fel azóta. Hogy is történt akkor? Hogyan lettem én utolsó egyetemi évemben beadásra kész szakdolgozattal a kezemben „ellenforradalmárrá”? A történet kissé hosszabb. Erről majd máskor.

VEZÉNYI PÁL⁶¹

Délmagyarország, 1990. október 21.

A fenti írás szerzője a következő életrajzi adatokat mellékelte a cikkéhez:

„Születtem 1935-ben Makón. Gimnáziumi érettségit szereztem 1953-ban Pápán, A Türr István gimnáziumban. 1953-1956 között a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója voltam, történelem-magyar szakon. Tagja voltam a szegedi író-

⁶¹ Interjút szerettem volna kérni Vezényi Páltól, de az 1990-ben a Délmagyarország szerkesztőségnek címzett borítékon található, régi címére küldött levelem bontatlanul visszaérkezett. A Délmagyarországnak 1990-ben küldött Vezényi-kéziratot teljes terjedelmében (a dőltén szedett sorok közé ékelve, illetve az aláírás alatt) közre adom – interjú helyett.

csoportnak, mely akkor a Takaréktár utcai házban tartotta minden kedd este rendszeres összejöveteleit.

1956-ban elkészítettem szakdolgozatomat „Czakó Zsigmond és a romantikus dráma” címmel, melyet doktori értekezésnek szántam Baróti Dezső professzornál, aki elismeréssel nyilatkozott tudományos kutatásaimról, Trencsényi-Waldapfel József budapesti professzorral együtt. Még 1956 májusában mindkettőjük előtt felolvasást tartottam készülő szakdolgozatomból.

1956 októberében a szegedi MEFESZ ifjúsági szövetség első szervezői között voltam a Bölcsészkar részéről. A szervezet megbízásából utaztam 1956. október 22-én Budapestre, ahol tagja lettem a Bölcsész-kari Egyetemi Forradalmi Bizottságnak mint Szeged küldötte. 1957-60 között a svájci Fribourg-i egyetem bölcsészettudományi karán folytattam tanulmányaimat. Itt elismerték szegedi éveimet, de új doktori értekezést kellett írnom. Néprajzból írtam a magyar népmesekutatás történetéről német nyelven. 1960-ban doktoráltam az említett egyetemen etnológiából, középkori történelemből és német nyelv és irodalomból. Mivel tanári állást mint „píszkos külföldi” nem kaptam, 1963 óta a könyvkereskedői szakmában dolgozom.

1958–1979 között kb. 300 írásom jelent meg a nyugati emigráns magyar lapokban. Elsősorban a bécsi „Magyar Híradó” c. lapnak dolgoztam, amely nem képviselt semmiféle szélsőséges irányzatot, de jelentek meg írásaim más, időközben megszűnt nyugati magyar folyóiratokban is, német nyelven többek között a Neue Zürcher Zeitung-ban. 1964 óta tagja vagyok a nemzetközi PEN-Club-nak (Exil-PEN, németnyelvű csoport), továbbá a svájci, Zürich-Kelet-Svájci Írószövetségnek.

Novelláim német nyelven jelentek meg (magyarul még nem!); kedvező kritikákat kaptam a Neue Zürcher Zeitung-tól a Basler Nachrichten-től és több németnyelvű laptól.

1981 óta szerkesztem, 1983 óta kiadója vagyok a „Magyar Lap” (korábban „Magyar Hirdető” c. svájci magyar lapnak, mely a legnagyobb példányszámban megjelenő magyar újság Svájcban.

1989 óta felvettem a kapcsolatot magyarországi lapokkal és folyóiratokkal is. A pécsi új DN Panoráma svájci munkatársa vagyok 1989 szeptembere óta, ugyancsak állandó tudósítója voltam a „Dátum” c. napilapnak, amely időközben beszüntette megjelenését, írok a „Kapu” című folyóiratnak is.”

VÍZY BÉLA:

„A SZEGEDI SZIKRA ROBBANTOTTA KI AZ
OKTÓBER 23-I BUDAPESTI FELKELÉST”

A politika színeváltozására 1956. október 6-án, Rajk László és társai újratemetésén döbbsent rá Vízzy Béla, a szegedi egyetem hatodéves szigorló orvostanhallgatója. A vásárhelyi fiatalember kapcsolatban maradt szegedi diáktársaival és a katonai ismereteket oktató tanárával. A szegedi eseményekről hozott hírével, az itteni mintával aktivizálta az akkori megyeszékhely, Hódmezővásárhely lakóit. Vízzy Bélát a „szegedi kapcsolatról” kérdeztük.

– Az orvostanhallgatók hogyan szereztek tudomást a szegedi MEFESZ megalakításáról?

– A Szegedi Orvostudományi Egyetem VI. éves, szigorló orvostanhallgatójaként, az abszolutórium megszerzése után, kötelező egyéves kórházi gyakorlatomat töltöttem a hódmezővásárhelyi kórház belgyógyászati osztályán. A Szegeden maradt, klinikán dolgozó évfolyamtársaim telefonáltak, hogy az „audmaxban” (vagyis az Auditórium Maximumban) október 16-án diákgyűlés lesz. Ezen az összzejövetelen nem tudtam részt venni, de a 20-án tartott gyűlésen ott voltam – ott akartam lenni –, mert értesültem a pontokba szedett követelések tartalmáról – valamennyivel egyetértve. Az előadóterem zsúfolt volt az ekkor már MEFESZ-nek nevezett taggyűlésen, ahol – évfolyamtársaim mellett – ott láttam a kar professzorai közül *Láng Imrét* a sebészetről, és *Kelemen Endrét* a belgyógyászatról.

– A diákkapcsolatok még Szegedhez kötődtek, de a szomszédos városban élt. Mit tudott az 1956-os szegedi fejleményekről?

– Az október 26-i Takaréktár utcai sortűz idején két évfolyamtársammal együtt az utca elején, pontosabban a park szélén, a fák között álltam. A lövések elhangzása után az összegyűlt emberek szét-

futottak, a földön fekvő elesettekhez nem engedtek hozzáférni, csak a kikerülő mentőautó mehetett át a katonai kordonon. Jól láttam: úgynevezett zöld ávosok, határőrök voltak, akik tüzeltek. Mi elindultunk az anatómiai intézet felé, ahol egy gépkocsi várt ránk, hogy visszavigyen Hódmezővásárhelyre. Amikor elhaladtunk a sugárúton álló, akkori ÁVH székháza előtt, a mögöttünk haladó polgári ruhás ávosok megragadtak bennünket és behurcoltak az épületbe, ahol kihallgattak bennünket. Velem volt *Kási Gyula*, *Tóth György* évfolyamtársam. Betuszkoltak egy „GYÚRÓ” feliratú helyiségbe – egyenként, és néhány pofon közben arról érdeklődtek, mit kerestünk a téren. Kiderült, mindhármunktól külön-külön, de ugyanazt kérdezték: az erőviszonyokról akartak tájékozódni. Hány tagja van a szegedi MEFESZ-nek? Kik a vezetők? Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket tettek föl. Egy óra múlva, fenyegetések közepette engedtek el. Kora délutánra értünk Vásárhelyre.

– Milyen szerepe volt a szegedi események formálásában?

– Semmi szerepem nem volt a szegedi események formálásában. Október 23. és november 5. között összesen jó, ha négy ízben jártam Szegeden, ahol a vásárhelyi eseményekhez szükséges információt megkaptam *Perbíró József* professzortól, a Forradalmi Bizottság Elnökétől és *Lazúr Barna* főhadnagy nemzetőr parancsnoktól.

– És a vásárhelyi történetekben?

– Már Vásárhelyen voltunk, amikor fölhívtak telefonon, hogy a Hal téren gyülekeznek az emberek. Mi is oda mentünk a társaimmal. (A kórház egyik részlegében laktunk, négyen, mi, szigorló orvosstanhallgatók.) Amikor megérkeztünk, valaki felkiáltott: itt vannak a szegedi egyetemisták! A kezünket szorongatták, s kokárdával a mellünkön az emelvény közepére tessékeltek. Valaki bejelentette: „Vízy Béla mond beszédet.” A napi eseményekről beszéltem, nem tagadom, indulatosan...

– A MEFESZ követelései közül melyeket érezte a leginkább sajátjának?

– Az ország függetlenségével, a többpártrendszerrel, egy polgári demokrácia megalkotásával, a szovjet katonai megszállás megszüntetésével értettem egyet leginkább. Ez utóbbi követelés érdekében

igyekeztem mindent megtenni a Nemzetőrség és a fegyveres ellenállás megszervezésével – Vásárhelyen.

– *Hogyan lett egy orvostanhallgatóból a forradalom katonája?*

– Csaknem kizárólag katonai vonalon működtem. Egyenruhát és fegyvert viseltem. Vásárhelyen elvállaltam a Nemzetőrség szervezését. Ez – orvosi mivoltomhoz és képességeimhez képest – túl nagy feladatnak bizonyult. Október 27-én idegenek jelentek meg a városban, s kínálgatták a fegyvereket. Hogy megállítsuk az anarchiát, Gyáni Imre gimnáziumi igazgató, a helyi forradalmi bizottság elnökének tudtával bementem a laktanyába fegyverkért. Ott letartóztattak, majd egy-két óra múlva elengedtek. Október 28-29-én *Erdei István*, a szociáldemokrata párt helyei vezetője kíséretében felutaztam Budapestre, ahol a Corvin közben találkoztam, tárgyaltam is *Pongrátz Gergellyel*. Vásárhelyre visszatérve az időközben megszervezett katonai forradalmi bizottság civil tagjának álltam.

– *Kapcsolatban maradt a szegedi MEFESZ szervezőivel?*

– Nem konzultáltam senkivel Szegeden, a MEFESZ vezetői közül még *Gryneaus Tamással* – évfolyamtársammal – sem. Ugyanis észrevettem: mögöttem ott lógatta nyelvét állandó „kísérő”, akit a békéscsabai katonai elhárítás akasztott rám. Az elővigyázatosság a szegedi MEFESZ-esek érdekét szolgálta – noha szívesen megöleltük volna egymást, ha találkozunk.

– *Hogyan jellemezné az '56-os napok hangulatát?*

– Csodálatos, önfeledt, de egyben félelmetes is. A szegedi egyetemistákat a MEFESZ tagjait a középiskolások gond nélkül fogadták, ugyanakkor súlyos gondokat raktak a vállunkra feltétlen bizalmukkal különösen ott, ahol fegyverekhez juthattak – például vásárhelyi gimnáziumban a IV/C diákjai.

– *Milyen volt a diákok és tanáraik kapcsolata?*

– Nagyon kevés, igazán aggódó tanáremberrel találkoztam annak idején. Az iskolaigazgatók bátrak és határozottak voltak – féltve tanítványaikat. Ilyen embernek ismertem meg a vásárhelyi Bethlen Gimnázium igazgatóját, *Gyáni Imrét*.

– *Miként terjedt városivá majd országossá a szegedi egyetemi megmozdulás?*

– A MEFESZ aktivistái október 21-én és 22-én eljutottak az ország valamennyi városába, ahol egyetemek, főiskolák működtek. Ott megszervezték a diákgyűléseket, létrehozták a helyi MEFESZ szervezeteket. Kiemelt területnek számított a főváros, ahol a műegyetemre várt egy országos méretű összejövetel szervezése, és a MEFESZ magasabb szintű demokratikus legitimálása. Az ÁVH által lehallgatott és „rossz helyen” megcsörrenő telefonok ellenére 48 óra alatt tudomást szerzett az ország ifjúsága a szegedi szikráról, mely a 23-i felkelés kirobbanásához vezetett. Ehhez – tagadhatatlanul – *Hruscsov*nak a szovjet kommunista párt XX. kongresszusán elhangzott *Sztálin* ellenes beszéde ugyanúgy hozzájárult, mint a Magyar Írószövetségbeli Petőfi Kör sajtóvitája, valamint *Rajk* és társainak október 6-i újratemetése.

– *Az orvosegyetem, illetve a orvosok milyen mértékben vett(ek) részt az 1956-os szegedi történetekben?*

– Nem tudom, mert 1956 augusztusában már Vásárhelyen laktam és az előkészületekről – érthető módon – semmi információ nem jött a vásárhelyi kórházba. Nem volt Szegeden olyan mélységű orvos-egyetemista tevékenység, mint amit én gyakoroltam Hódmezővásárhelyen. Ismereteim szerint Budapest és Pécs orvostanhallgatói lépték túl a forradalmi adminisztratív munka küszöbét.

– *Ön szerint miért éppen Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom?*

– Rendkívüli, tisztességes, magasan minősített szakmai színvonalú, és erkölcsi, humanista tulajdonságokkal megáldott professzori kara volt a tudományegyetemnek, az orvosegyetemnek, a főiskoláknak. Professzoraink az előadásaikban éreztették a helyes irányt: a szakma tiszteletét és a haza szeretetét – anélkül, hogy az alantasabb-primitívebb gondolkodásúak észre vették volna. Amolyan „utolsó mohikánok” voltak előadóink, közülük is főleg az Erdélyből jöttek. Politikai éleslátásuk, tapasztalatuk, megfontolt tanácsaik és óvó viselkedésük különösen erkölcsi-etikai értelemben vett példamutató életük, apai aggodalmuk irányította a szegedi diákság cselekedeteit – a tizenkét nap alatt ugyanúgy, mint a megtorlás idején.

– Hogyan tartóztatták le?

– November 4-én a Románia felől érkező szovjet tankhadosztály a békéscebbai honvéd laktanyába rendelte tárgyalásokra a potenciális ellenállási pontok, így a vásárhelyi nemzetőrség parancsnokait. A vásárhelyi katonai küldöttségnek én is tagja voltam, de be se hívtak a tárgyalásra. Vásárhelyre visszatérve a laktanyában ismertették a szovjet ultimátumot. A katonák sírva tették le a fegyvert... Én aznap este Budapestre indultam a hadműveleti tiszt nyílt parancsával *Király Béla*hoz, a Nemzetőrség parancsnokához, hogy tájékoztassam a helyzetről. Autónkat a Kerepesi úton szovjet katonák állították meg, s engem hadifogolyként Ungvárra deportáltak, ahonnan decemberben vittek vissza a budapesti Fő utcai börtönbe...

– Az ön ellen indított bűnügyben a vád: „állam és közérdeket veszélyeztető izgatás” – olvasható az előzetes letartóztatásról hozott, 1957. január 8-ra keltezett határozatban. A katonai főügyészség 1957. április 8-án őrizetbe vételét „foganatosította”, ennek június 30-ig való meghosszabbítását kérte. Kik és hogyan ítélték ön felett?

– Végül a szegedi népbíróóság ítélte el hat év börtönre, melyet később három évre csökkentettek. 1959-ben amnesztiával szabadultam, s három évig a Chinoinnál voltam segédmunkás. Hátra lévő szigorlataimat 1963-ban tehettem le...

– Helyére került-e máig az emberek gondolkodásában, a történetírásban az, ami 1956-ban történt?

– Úgy tapasztalom: 1956 emléke még túl közeli ahhoz, hogy történelmi távlatból gondolkozzunk róla. Nehéz eldönteni, hogy mely örökség kié a forradalomból. De azok, akiket ma leegyszerűsítve „reform-kommunistának” neveznek, joggal hivatkoznak arra, hogy az ő szellemi ellenállásukból, vitáikból, tiltakozásaikból született a forradalom. Ezzel szemben mi, akik nem vagyunk sem kommunisták, sem szocialisták, csak egyszerűen még élő résztvevők, tudjuk, hogy a barikádokon és a Corvin közben harcolók nem a Petőfi Körből, vagy valamelyik értelmiségi klubból érkeztek. Némely mai „mértékadó” történész – ki tudja miért – se nem objektívnek, se nem távolságtartónak, se nem racionálisnak nem tűnik, amikor ’56-ról nyilatkozik. Pedig a történelem velük együtt él és szemük előtt a bizonyosság! Mégis! 1956 traumáját a magyar társa-

dalom nem tudta megemésztetni, de ezzel egyidejűleg – észrevétlenül – kiölték magukból '56 emlékét is!

– *Méltó-e 1956-hoz az 50. évforduló?*

– Sajnálatos, hogy 50 év után az 1956-os magyar forradalom ügye aktuálpolitikai bunkóvá vált és a kérdést beárnyékolja a pártpolitika. Amíg ez az árnyék vetül az '56-os eseményekre, addig nem méltó forradalmunkhoz az 50. évforduló! Ez a generáció nem akar szégyenkezni apáik bűne miatt, de a még élők generációja nem óhajt együtt emlékezni apáik, nagyapáik hőhéraival. Ez természetes dolog és érthető. Ám nem értem, miért mitizálja a média ezt a kérdést. Vagy talán nagyon is értem, és akkor végképp nincs más lehetőség, mint várni...!

Budapest-Szeged, 2006. augusztus 22.⁶²

„HATÁROZAT
az előzetes letartóztatásról.

Állam és közérdeket veszélyeztető izgatás büntette miatt Vizi Béla ellen indított bűnügyben.

Vizi Béla a Hmvásárhely-i városi kózkórház volt dolgozója, mint szigorló kit 1956. október 23. előtti hetekben helyeztek e munkahelyre és az említett napon bekövetkező napon ellenforradalmi események aktiv szervezőjeként lépett fel. Részt vett a tüntetések megszervezésében a szovjet emlékmű ledöntésében nemzeti bizottság létrehozásában, katonai forradalmi tanács létrehozásában, azokban aktívan tevékenykedett, utasításokat adott...

Hódmezővásárhely, 1957. január 8.” – három aláírás, melyből Százi Ferenc rendőrhadnagyé jól olvasható, a városi ügyészség pecsétje alatt: városi ügyész, mellette: a kapitányság vezetője, akinek neve fölött olvasható: „A határozattal egyetértek, jóváhagyom.”

⁶² E-mailben elküldött kérdéseimre Vízy Bélától posta fordultával kaptam választ és több dokumentumot, melyekből alább néhány részletet közlünk.

A szegedi kapcsolat – három dokumentumban

„Békéscsabai Katonaügyészség
Jegyzőkönyv

Készült a népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntetette miatt Dr. Kertész Dezső hfdgy. És társai ellen indított bűnügyben a hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányság hivatalos helyiségében 1957. január 16-án Vizi Béla gyanusított kihallgatásával...

1956 november 2-án részt vettem a honvédség hódmezővásárhelyi Pf.4228. sz. alakulat katonai gyűlésén, amelyen a Katona Tanácsot választották meg. A Katona tanács megválasztása előtti napon az esteli órákban Kiszela századossal a honvédség Hódmezővásárhely Pf.2278. sz. alakulat parancsnokával személygépkocsin Szegedre utaztam...

Kiszela századossal Szegedre sztrájk ügyben mentem a BM csongrád-megyei Kapitányság épületében kellett ülésezni ennek a bizottságnak, akit kerestünk. A főosztályon azonban a katonai tanács ülésezett. A katona tanács ülésébe nem kapcsolódtunk be, sem én, sem Kiszela százados. Az épületben találkoztam össze egy általam ismeretlen vasutasruhába öltözött polgári egyénnel, akitől érdeklődtünk, hogy mi újság Szegeden? Ő közölte velem, helyesebben velünk, hogy Szegeden minden üzem sztrájkol, sztrájkoljunk Hmvhelyen is. Előrebocsájtom, hogy ezideig a hmvhelyi üzemek nem sztrájkoltak. Amikor Kiszela századossal együtt Szegedről – Hmvásárhelyre vissza érkeztünk én a nyomdába, Kiszela százados pedig a Mérleggyárba mentünk. Én egy papírlapon feljegyeztem a Szegeden hallottakat és azt Rácz Ferenc a hmvhelyi Munkástanácsok elnöki tanácsának elnökéhez vittem el. Azt, hogy Rácz Ferenc rendelte-e el a sztrájkot nem tudom, de másnap a hmvhelyi üzemek sztrájkba léptek.

A nyomdába leadtam a Szegedről hozott híreket, ami a Vásárhelyi Újságban jelent meg..."

Aláírás: „Szuhai András hfdgy. PF.2535 ügyésze. Vörös Mihályné jkv. Vezető. Vizi Béla gyanusított”

„BM.Csongrádmegyei Rendőrfőkapitányság
Vizsgálati Alosztály
Jegyzőkönyv
Lazúr Barna őrizetes kihallgatásáról
Szeged, 1957. július 16.

...

Kérdés: Mikor és hogyan ismerkedett meg Ön Vizi Béla szigorló orvossal?

Felelet: Vizi Bélát onnan ismerem, hogy az egyetemen annak az évfolyamnak tartottam katonai előadást és Vizi Béla mint szakszparancsnok adott nekem jelentést. 1956. november 1-én vagy 2-án a Tollbuchin sgt-ton levő nemzetőrparancsnokságon felkeresett. Ekkor nálam két pesti személy tartózkodott, akik Maléter Páltól voltak Szegeden. Vizi odaérkezése után közölte velem, hogy Hódmezővásárhelyről jött, már nem emlékszem, hogy milyen szerv részéről. Nem volt neki semmilyen igazolványa sem és mivel éppen akkor állítottam a nemzetőr igazolványokat, Vizi Bélának is adtam egyet. Emlékezetem szerint Vizi kérte az igazolványt. Adtam még Vizinek egy másik igazolást is, hogy a város területén közlekedhessen gépkocsival, mivel én előzőleg lezárattam a várost és a ki és beérkező gépkocsikat igazoltatták. Vizi azzal távozott el tőlem a két pesti személlyel, hogy majd fogjuk tartani a kapcsolatot és beszámol nekem a hódmezővásárhelyi eseményekről.

...

Kérdés: Vizi Béla felkereste-e Önt más esetben telefonon, vagy személyesen?

Felelet: A fenti eset után egy esetben felhívott telefonon és érdeklődött, hogy mi újság? Közöltem vele, hogy nincs semmi. Erre ő is azt mondta, hogy Hódmezővásárhelyen nincs semmi. Egy esetben volt még nálam személyesen, de arra már nem emlékszem, hogy a telefonhívás előtt-e vagy után. Pár percig tartózkodott ott és utána elment.

...

Felvette: Vass Antal rny.hdgy. vizsgáló
Lazúr Barna őrizetes”

Részletek a vádiratból (13-15. oldal):

„NB.I.1350/1957/24.szám

...

Vizi Béla vádlott bár Hódmezővásárhelyen dolgozott, volt évfolyamtársaival, akik Szegeden maradtak, továbbra is fenntartotta a kapcsolatot. 1956.október hó 16-án is bent járt Szegeden és részt vett a MEFSEZ alakuló gyűlésén. Október 24-én is bent volt szegeden, és részt vett az egyetemi ifjúság által rendezett tüntetésen.

...

Vizi Béla vádlott amikor a nemzeti bizottság a sztrájk kérdéséről tárgyalt és csak vonakodva kívánta Rácz Ferencnek az általános sztrájkra vonatkozó felhívását magáévá tenni, vállalkozott arra, hogy felveszi a kapcsolatot a szegedi sztrájk bizottsággal annak érdekében, hogy Vásárhely is kövesse Szeged példáját. Be is utazott Szegedre az u.n. sztrájk bizottsággal megbeszélést folytatott, és visszatérve Vásárhelyre levélben értesítette Rácz Ferencet, hogy Szegeden általában ülősztrájk van. E közlése alapján tájékoztatta Rácz Ferenc a munkástanácsokat, és ennek lett az eredménye, hogy Vásárhelyen is ülősztrájkot folytattak a munkások.

...

A vádlott következetes hive volt a nemzetőrség felfegyverzésének. A nemzetőrség szervezésére vonatkozó részletesebb útmutatások megszerzése végett felvette a kapcsolatot november 2-án Lazúr Barnával a tevékenységéért 9 évi börtönre ítélt szegedi nemzetőrség parancsnokával. Lazúr barna átadott a vádlottnak egy nemzetőr igazolványt, és egy szabad közlekedésre jogosító iratot.⁶³

...”

⁶³ A tulajdonában lévő dokumentumok fénymásolatát levélben küldte el, bocsátotta rendelkezésünkre Vízí Béla.

TANÚK

MÉCS IMRE, AZ SZDSZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJE:

ÖTVENHAT – KEGYELMI ÁLLAPOT

Életutakat tört ketté és karrierek kiindulópontjává vált, mélybe rántott és magasba emelt az 1956-os forradalom. Az akkori követeléssor lett kiindulópontja rendszerváltozások máknak. Az '56-os fényes tüntetés napjának évfordulóján kiáltották ki a harmadik magyar köztársaságot. Az ellentmondásokat rejtő megközelítések ott kavarnak az idei október 23-i ünnepen is. Az '56-os fiatal forradalmárból elitelt, majd rehabilitált, mára vezető politikussá lett Mécs Imrével, a Szabaddemokraták Szövetségének országgyűlési képviselőjével, a honvédelmi bizottság elnökével a szegedi és a budapesti '56-ról, az október huszonharmadikáról beszélgettünk.

– Hogyan születik a forradalom, hogyan lesz valaki forradalmár?
– Életem meghatározó napja lett az 1956. október 23-i, keddi, verőfényes délután. Azért indultunk, hogy kifejezzük szimpátiánkat a lengyelek függetlenségi küzdelmével. Észrevétlenül kerültünk az élre, s már a mi szabadságharcunkról volt szó. Reggel, mikor elindultunk nem akartunk forradalmat. Reformokért, de határozott változásokért mentünk az utcára, hogy a magunk útját járassuk...

– A szegediek számára fontos annak rögzítése, hogy a forradalom követeléseinek zöme itt született.

– Igen, október 16-án egy itteni, a lengyel ösztöndíjasokat búcsúztató bálon vetődött föl a MEFESZ gondolata. Aztán a szegedi egyetemen fogalmazták meg azt a 12 pontot, melyet Kiss Tamás fölolvastott, aztán sokszorosítottak és eljuttattak az ország főiskoláira és egyetemeire. Így október 22-én a műszaki egyetem aulájába is. Ezeket a pontokat bővítettük – például a szovjet csapatok kivonulásának a többpártrendszerű demokráciának a követelésével... Kiss Tamás cellatársam lett...

– Az akkor megfogalmazott 16 pont mai szemmel nézve az óhajok eklektikus halmaza. Megvalósultak-e már az '56-os követelések?

– A fő követelések a mai napig érvényesek. Igazán csak 1989 után valósultak meg, illetve megvalósulóban vannak. Hiszen évszázadok elnyomása után nem könnyű építeni a demokráciát.

– 1956-ban mit vesztettünk?

– Mindannyiunkban ott a keserűség, hogy ha '56 sikerül, akkor ma Magyarország Európa egyik legmodernebb és legvirágzóbb országa. Hiszen '55-ben szabadult föl Ausztria, s lám, milyen utat futott be! De a történelemben, nincs „mi lett volna ha...”

– Hogyan ünnepelt, s ünnepel október 23-án?

– E nap számomra a legnagyobb örömnappal! A börtönökben úgy emlékeztünk meg október 23-ról, hogy beszélgettünk, végigvettük a történéseket, elmondtuk, ki hol járt és mit csinált. Így alakult ki átfogó képünk '56-ról... A legkeserűbb 1958. október 23. volt, mikor halálra ítéltként siralomházban vártuk a véget. Akkor nagyon tárgyilagosan, madártávlatból néztük a magyar történelmet, a mi forradalmunkat... Mikor '63-ban amnesztiát kaptunk, s több ezren hazatérhettünk, csak lopva, beszélgetve ünnepelhettük e napot mi, akiket közellenségnek tekintve figyeltek... Egyre bátrabbak lettünk, s a '70-es években magánlakásokon már megemlékezéseket tartottunk. Aztán '86. október 23-án, délután kettőkor a demokratikus ellenzék kis csapata beszaladt a műszaki egyetemre, s az udvaron, azon a helyen, ahol a forradalmat elindítottuk, megemlékeztünk, s mire a munkásőrséget is mozgósították ellenünk, szép csöndesen eljöttünk... Egyre többen zárandokoltunk a 301-es parcellába. Aztán megalakítottuk a Történelmi Igazságtétel Bizottságot, rehabilitációt, Nagy Imre és társainak újrateremtését követelve...

– Az új magyar köztársaság kikiáltásának ünnepe is október 23. Ez a szándékosan előidézett egybeesés a két esemény jelentőségét erősíti, vagy gyengíti?

– Életemnek talán az volt a legszebb, ugyanakkor a legszorongásosabb napja, mikor több mint százezer ember megfogta egymás kezét a Hősök terén, s fogadalmat tett: nem feledi a forradalom örök-

ségét. '56 mártírjainak újratemetése után, az akkori októberi ünnepen megnyugvással vettem tudomásul: megpecsételtük az egyezséget, hisz a forradalmi október 23. adja a hitelességét a harmadik Magyar Köztársaságnak, mely az első magyar európai jogállam.

– *Mi az oka annak, hogy '56 hősei jórészt a ma elesettjei?*

– Elkeserítő, hogy se '56 szellemisége, se az ötvenhatosok nincsenek a helyükön... Rengeteg embernek tönkrement az élete, évtizedeket töltöttek reménytelenül. S mikorra megnyíltak a lehetőségek, az számukra már késő volt... Elfőttek a dolgok, fossziliává váltak, mire lehetőséggé alakultak...

– *Mi 1956 mai értéke?*

– Nem nehéz '56 és a jelen helyzet között összefüggéseket fölfedezni. Nemzeti célunk, a szabadság és a függetlenség érdekében akkor félretettük a különbségeket, s az azonosságokat tekintettük fontosnak. Jól tudom, nem lehet mindig ilyen kegyelmi állapotba jutni, mint amilyen '56 volt. De '56 példáját követve a fontos nemzeti kérdésekben össze kell fogni. Az akkori aktivitás is követésre méltó, hogy ne uraljon minket még most is a kádárizmus legszörnyűbb öröksége, a passzivitás... Ha felnőnek azok a fiatal generációk, melyek tárgyilagosan, ugyanakkor szeretettel tudnak '56 felé fordulni, akkor helyre fog állni igazi értéke és becsülete.

Délmagyarország, 1997. október 22.

MENEKÜLÉS A MAI ÖTVANHATOSOKTÓL?

IGAZSÁG, ÉLÜNK..., VAGYOK

– *Mi a jelentősége annak, hogy emléktáblát avatnak a szegedi '56-os néptanács elnöke, dr. Perbíró József tiszteletére? – kérdeztük az egykori cellatársat. Obersorszky Gyulát.*

– Az ő gyönyörű tisztaságának, igazságszeretetének, a legnemesebb értelmű ötvenhatosságnak állítottunk emléket. A mai világban nagy szó, hogy az ilyenfajta nemességeknek méltó emlékhelye van.

– *Az ön értékrendjében különös jelentőséget kap a nemes tisztaság. Ennek „népszerűsítésére” alapította az Igazak Baráti Társaságát?*

– Nemtelen világban élünk. Ez ellen, egy új nemesség programjával hoztam létre 1990-ben az Igazak Baráti Társaságát. Aki igényes, az valami nemesebbre, szebbre és egy tisztább világra vágyik. Ezért kell tér a lélekből felhozott nemességnek. Példaként említem, hogy ennek a társaságnak a krémjéhez tartozott Mensáros László, de köztünk tudjuk Törőcsik Marit, Melocco Miklóst, Faludy Györgyöt, Makovecz Imrét.

– *A társaság mit tett a „lélek nemeseiért”? Mit tett a társadalomért?*

– Eddig még keveset. Eddig a társadalom olyan kusza, olyan felismerhetetlen arculatúnak tűnt. Valami határozott kontúrt kellett nyerni a világról, hogy ehhez applikálható legyen az az új nemesség, melynek rendeltetése: a sok nemtelen indulatot úgy vezesse le, hogy valami nemesebbet eredményezzen.

– *Próbálkozásai közül csak egy az Igazak Baráti Társasága. Kezemen tartom egyszemélyes folyóiratát, melynek címe: Vagyok.*

– Hálából csináltam, a múltam előtt tisztelgek a Vagyokkal. Magamat is emlékeztetem, hogy én csináltam a bolsevista világrendszer első független, szabad sajtóorgánumát. Ki a tömegből, be a redakcióba és 1956. október 24-én kész volt az Igazság. Egyedül csinál-

tam ugyanúgy, mint a forradalom eltaposása utáni lapomat, ami címében is dacosan kiáltotta: Élünk!

– *Obersovszky (Oby) Gyula néven mutatkozik be. Miért?*

– Több névvel is illetnek. Saját köreimben gyakran hívnak úgy, hogy „'56 Petőfije”. Tágabb körben „a kor Krisztusának” is neveznek, mert előbb voltam az akkori keresztfán, az akasztófán, mint Krisztus. Én 33 éves koromra már mindenben, de mindenben, túl voltam... De életben maradtam. Az ENSZ akkori főtitkára külön kérésére csinálhattam a Sportfogadást, de ha írtam, még abban az újságban sem használhattam a teljes nevemet. Így lettem Oby... Kényszerből hozom így össze a két nevet... Most itt lehetne a győzelmem ideje. Fölkérésre megcsináltam a mai Igazságot. Boldog voltam. De ennek a kormányerőnek az első dolga volt, hogy a standokon a legközönségesebb kiadványok közé terelje az Igazságot, ami így szertefoszlott. Dacból megcsináltam, s tudja, ez ifjonti gyönyörűséggel töltött el, az Élünket. Aztán az összegyűjtött előfizetői körrel átadtam a TIB-nek. De az ott összegyűlt emberek lehetlenné tették... Erre válasz a Vagyok. A kevéske pénzem felhasználásával harmadik éve, havonta adom ki egyszemélyes folyóiratomat. Úgy lehet megrendelni, mint valaha a szamizdatot...

– *Az '56-os szervezetekről, úgy tűnik, nincs jó véleménye.*

– Azok gyűlnek e szervezetekbe, akik a forradalomban hátul vagy sehol sem voltak. Mindegyikből kiléptem. Menekülök tőlük!

Délmagyarország, 1993. február 24.

A FORRADALOM HÉTKÖZNAPJAI

TALLÓZÁS 1956-OS ÚJSÁGOKBAN

1956 történetéből már sok mindent tudunk. Tudjuk, hogy október 23-án az esti órákban elkezdődött a Rádió ostroma, ledöntötték a Sztálin-szobrot, a Széna téren, a Corvin közben fegyveres csoportok szerveződtek, a tömegek, az utca nyomására átalakult a kormány, megkezdődtek a szovjet csapatkivonásokkal kapcsolatos tárgyalások. Azt is tudjuk, hogy a vidéki nagyvárosokban is mozgásba jött a tömeg, munkástanácsokat választottak, leverték a vörös csillagokat, tetteikkel a pesti forradalom oldalára álltak. De vajon mi történt azokkal, akik nem voltak ott a történelmet formáló eseményeknél? Hogyan teltek a forradalom hétköznapijai? Ha végiglapozzuk a korabeli újságokat, sok érdekességet tudunk meg a hétköznapiokról is.

A huszonharmadika reggelén megjelenő lapok még tele vannak békés hírekkel. Olyanokkal, hogy megkezdték a téliszalámi gyártását a Budapesti Szalámigyárban, a Somogy megyei állami gazdaságok már egy hete elvetették a rozst, és több helyen már szépen zöldell a vetés. „Alvilági hír” is akad: a rendőrök elfogták H. György és K. Attila 13 éves fiatakorúakat, akik hetek óta a Royal Szállodában, az éjjel-nappal Közértben, a Corvin Áruházban és a Hús Miniboltban számos zsebtolvajlást követtek el.

A forradalmi ifjúság lapja, az *Igazság* október 26-án *A magyar nép nem fosztogat* című írásában a forradalom tisztaságát méltatja, azt a tényt, hogy az üzletek betört kirakataiból senki nem lopja el az értékeket. Egy nappal később, október 27-én már változik a kép. A körúton egy férfi a betört kirakatüveg mögül fényképezőgépet emel el, azonban a tettetest elkapják. „*A fosztogatót egy kiskocsira állítónak, hátára táblát erősítenek »Fosztogató« felírással, és az egyik kerületi*

rendőrörsre vitték. Budapest népe így mutat példát az igazi törvényességből, becsületből, fegyelemből.”

A napok óta tartó fegyverropogás közepette, október 29-én két békés hírt közöl a *Néphadsereg* című lap. Az első, hogy ismét piros betűs ünnep lesz március 15-e. A *Megkondultak a harangok* című írás pedig arról tudósít, hogy hosszú évek után először a Kossuth Rádióban ismét felhangzott a nekünk magyaroknak oly kedves déli harangszó.

A békés élet híre a *Népszava* október 30-i számában, hogy Kispesten az új nemzeti bizottság anyakönyvvezetője előtt megjelent az első fiatal pár: Pintér József minisztériumi tisztviselő és *Petrányi Erzsébet* segédmunkás. Amennyiben más értesülésünk nem érkezik – írja a lap –, ez volt az első esküvő a szabad Kispesten – talán Budapesten is.

Az *Egyetemi Ifjúság* című lap utcaképet mutat be: „*Minden újság majd minden számában ír a Nemzetinél heverő Sztálin szoborról. Tudatjuk, hogy a tegnapi kopácsolók között új jelszó született. A sorban állókat így serkentették gyorsabb munkára: Aki köpött már, menjen tovább!*”

A *Kis Újság* november 2-i híre szerint megtalálták Rákosi párttagsági könyvét. A lap megírta: csütörtökön délután vendégek jártak Rákosi villájában. Ezek a látogatók katonaruhát vagy éppen lódenkabátot viseltek, és géppisztolyt hordtak a nyakukban. A házkutatás nem tartott sokáig, de ez a rövid látogatás sok mindenről lerántotta a leplet. Megtalálták az MDP első számú párttagjának párttagsági könyvét. Módfeltett furcsa ez, hiszen az MDP szigorúan előírta a tagoknak, hogy tagsági könyvükre úgy vigyázzanak, mint a szemük fényére. Rákosi egyébként mindössze havi 200 forint tagdíjat fizetett...

Érdekes tervet ismertet november 2-án az *Igazság*, *Obersovszky Gyula* lapja. Azt írja, hogy a városligeti Sztálin-szobor a Rákosi-rendszer által lebontott Regnum Marianum templom helyén épült fel. Most, hogy a szobrot a népítélet lerombolta, dr. Tóth János, a templom utolsó plébánosa – Mindszenty bíboros rabságának önkéntes segítőtársa – tervbe vette, hogy a katolikus tömegek segítségével a régi helyén újra felépítik a templomot.

Napjainkban is csodálattal figyeljük, hogy Habsburg Ottó mennyit segít a demokrácia útjára lépett Magyarországnak. Nos, 1956-ban sem volt másképp. A Magyar Világ című lap híradása szerint a politikus táviratot intézett Eisenhower amerikai elnökhöz azzal a kéréssel, hogy „a magyar nemzet szabadon megválasztandó képviselői kapják vissza legfőbb nemzeti szimbólumukat, Szent István koronáját.”

Nem kerül be a történelemkönyvekbe, de érdekesség, hogy a Magyar Honvéd című újság a HM értesülése alapján közli: egy szovjet zászlóalj Gyöngyös határában átadta fegyverét a polgári lakosoknak. A szovjet katonák kijelentették, hogy nem hajlandók harcolni a magyar nép ellen. Amióta a fegyvert átadták, a város szélén táboroznak – írja az újság.

A Valóság című független napilap november 4-i számának címlapján ez áll: A szovjet kormány megígérte: nem érkeznek újabb szovjet csapatok Magyarország területére.

Az igazi valóságot ismerjük: érkeztek, méghozzá elég sokan. Állítólag, azért, hogy megvédjék a munkás-paraszt hatalmat.

A megvédés néhány hónap híján harmincöt évig tartott. Az idei október lesz az első olyan ünnep, amikor idegen katonák nélkül, szabadon emlékezhetünk 1956 eseményeire, és történelmét formáló szereplőire. (MTI-Press)

Délmagyarország, 1991. október 22.

REHABILITÁLT TUDÓSOK – A TANÁRKÉPZŐN

Török Gábor nyelvész. Többek között *A líra: logika és A pecsétek feltörése* című nagy sikerű esztétikai tárgyú könyv, vagy a József Attila-kommentárok címen megjelent stilisztikai tanulmánykötet szerzője. A szegedi tanárképző főiskola nyugdíjas oktatójának dolgozatait olvasva alig sejthető, hogy Török Gábor „harcos” nyelvész, esztéta. Olyan kutató és oktató, aki beleroppant abba, hogy tudományos munkája mellett (időnként helyett) hadakoznia kellett – tudós létére, a hivatalos politika ellen, marxista létére a hivatalos baloldal ellen, pedagógus létére a hivatalos nevelési irányzat ellen. Török Gábor ezentúl „rehabilitált” tudós. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanácsának legutóbbi ülésén ugyanis nyilatkozatot adtak ki, melyben kimondták: „...Az 1956-os eseményekkel kapcsolatos felelősségre vonást követően is sor került politikai-világnézeti indítékú eljárásokra a főiskolán... Török Gábor adjunktus az ellene folytatott fegyelmi eljárások következményeként rokkantsági nyugdíjba kényszerült.” Munkásságát elismerve kezdeményezték nyugdíjának felemelését. Mi rehabilitálása előzményeiről kérdeztük Török Gábort.

– *Az Ön pályáértésében mi a szerepe az 1956-os esztendőnek?*

– Kezdjük azzal, hogy tanító vagyok 1950 óta. Az új kormányprogramot 1953 júniusában ismertette Nagy Imre. A hallottakon fölleskélve azonnal jelentkeztem a pártba. Akkori munkahelyemen, a budapesti XII. kerületi Márvány utcai Általános Fiúiskola MDP-alapszervezetében voltam tagjelölt, majd ott vettek fel párttagnak. A következő esztendőben aspiránsnak jelentkeztem az ELTE-re, de párttagságomat letagadtam, mert nem akartam, hogy ezért vegyenek oda... A nyelvészeti tanszéken a többség nem volt párttag. Nyüzsgő fiatalemberként úgy gondoltam, ha már a Bárczy, illetve a Pais vezette tanszék párttagjaiból együttesen létezik egy sejt, akkor az itteni kommunistáknak az a dolguk, hogy az általuk művelt

tudományágban is használják a marxizmust. Szakmai tevékenységemet elismerték. Különösen Bárczy Géza volt elégedett tudományos munkámmal...

1956 októberében már nem csak a tanszéken belül kellett állást foglalnom Nagy Imre mellett, hanem a sztálinista központok – így például az újságíró tanszék – vad rákosistáival (többek között Berhát György, mai színikritikussal) is össze kellett csapnunk... A budapesti októberi tüntetéseken természetesen részt vettem. El kell mondanom, hogy a forradalom bizonyos megnyilvánulásai – amit például az akkor skandált „*Oltsuk el a csillagot, ne fogyasszon áramot!*” jelszóval érzékeltethetnek – rosszul érintettek. Ennek ellenére november 4. után is a forradalom szellemében tettem, amit lelkiismeretem diktált. Az ELTE Bölcsészkar Forradalmi Bizottságában kijelentettem, hogy Kádár János kormányát nem ismerem el partnerként. Elvbarátaimmal adatokat gyűjtöttünk arról, hogy a munkástanácsok összetétele, szándékai azt bizonyítják, hogy egy forradalomnak, nem pedig „ellenforradalomnak” a hatalmi központjai. Ezeket az adatokat megkíséreltük átadni a nyugat-európai országok nagyköveteinek, de sem a finn, sem a dán diplomata nem vette át tőlünk... A kezdet kezdetén részt vettem a párt újjászervezésében. E tényt az egyetlen pozitívumnak tekintették az 1956-os szereplésemet vizsgáló fegyelmi tárgyaláson. De a *Börzsöny vidéki palóc nyelvjárás hangtörténete* című kandidátusi disszertációm akkor esedékes vitájára már nem kerülhetett sor.

– *A szocializmus megújítását célzó törekvéseknek és Nagy Imre politikájának támogatásáért az 1956-os forradalomban játszott (epizód) szerepéért milyen következményekkel kellett szembesülnie?*

– A bürokrácia útvesztőiben a fegyelmi eljárás hosszú procedúrává vált. A döntés 1957 őszén született meg: középiskolába „száműztek”. A budapesti József Attila Gimnázium napközis tanára lettem, de később taníthattam is. A gimnáziumban tanároskodott ekkoriban Huszár Tibor, Kardos Éva (Pándi Pál felesége) is, hasonlóképpen Kornidesz Mihály elvtárs. Persze azok az egyetemi aspiránsok, akik 1956-ban hallgatni tudtak, szép vagy kevésbé szép karriert futottak be. Együtt kezdtem a tudományos kutatómunkát például Egri Péterrel (ma az ELTE angol tanszékének vezetője), Süpek Ottóval (ma az ELTE francia tanszékének vezetője), a jó barát Grétsy

Lászlóval, de *Aradi Nórával* (az egyik mai „fő-fő” művészettörténész), *Hoffmann Ottóval* (az egyik mai „fő-fő” muzeológus) is. 1964-ben – többek között – a szegedi pedagógiai főiskola egyik állására is pályáztam – gondolom, a kádári konszolidáció eredményeként –, sikerrel. Ezután feleségemmel Szegedre költöztünk.

– Itt folytatódott hányattatása, számkivetettsége. Egy „’56-os nyelvész” hogyan maradt hű marxista mivoltához? Harcosága mivel járt?

– Hosszú lenne elmondani, hogyan alakult ki a körém sűrűsödő háló. Most néhány mozzanatot emelek ki. Már középiskolai tanárként egyértelmű volt előttem, hogy a politikai rendszerrel szembeni ellenállásomat valahogyan ki kell fejeznem. Úgy gondoltam, ez tudományos cikkben is lehetséges. Az ’56-os perek idején a rövid és a hosszú í problematikáját választva, közvélemény kutatásra támaszkodva írtam meg a *Budapest ítélete az ítéletről* című tanulmányomat, amelyben – célzatosan – az ítélt szót középpontba állítva megállapítom, hogy a közvélemény ellentétes a hivatalos állásponttal, azaz – az általánost konkretizálva – rövidnek érzi a helyesírási szabályok szerint hosszúnak ejtendő i-t. Ez a cikk 2-3 szűrőn átszűszott, nem vették észre, hogy a téma csak ürügy. Ám a negyedik szűrőn fennakadt, mert *Deme László* „főakadémikus” a tanulmány címének megváltoztatásához ragaszkodott. Ebbe nem egyezhettem bele, így a tanulmány visszakerült az asztalfiókomba... Szegedi oktató voltam már, mikor a pécsi nyelvművelő konferencián hozzászólásom hangsúlyozottan és szándékosan kezdődött a NAGY-on, záródott a felvetéseIMRE szóval. Egy későbbi, a nyelvi kiejtési normával foglalkozó konferencián előadásomban kifejtettem, hogy a nyelvi normát nem kell „kialakítani”, ugyanis az benne van a népben, a nyelvközösségben, csak föl kell tárni, például a nyelvi közvélemény-kutatás segítségével. Ebben az okfejtésben a demokrácia követelése rejtőzött. Előadásomban föl tettem a kérdést: „Miért ilyen rossz a nyelvi norma?” „Azért, mert – a XVIII. század végétől érvényesülő debreceni, sárospataki hatásra gondolva – keleti önkény alakítja a nyelvi normát, ami ellen Budapest, az ország szíve tiltakozik” hangzott a válasz. Ekkor egyértelmű volt, hogy megértették okfejtésem lényegét, politikai tartalmú „üzenetét”. Az állambiztonsági szolgálat is felfogta, miről van szó. Meggyőződésem

szerint kezdeményezésükre indult ellenem fegyelmi eljárás 1966-67 táján. Aki nem élte meg, el sem hiszi, hogy a magatartásomat vizsgáló eljárás során nem derült ki, mi az, amit kifogásolnak, mi az, amit tudnak rólam, mert kérdéseimre azt felelték: „Maga azt úgy is tudja!” Sőt: az „utolsó figyelmeztetésként” rám rőtt „megrovás” indoklását sem lehet olvasni a fegyelmi határozatban.

– Az én korosztályom számára – különösen 1989-ből, 1990-ből visszanezve – valóban megdöbbentő, milyen szűkös eszköztára volt a politikai ellenvélemény kifejezésének, kifejtésének. A hangsúlyokkal, metaforákkal, párhuzamokkal operáló különvéleményeknek volt hatása? Tanítványai vagy a tágabb értelemben vett közvélemény „vette a lapot”?

– A következő nyelvészeti konferencián az általam mondottakból messze gyűrűző botrány lett. A logopédiai társaság tudományos ülésének felkért előadójaként 1968 áprilisában Kádár János nyelvhasználatáról, annak hibáiról, fertőző hatásáról beszéltem. Mondanom se kell, mekkora vihart kavart, hogy Kádár Jánost „bíráltam”. Tiszteességére legyen mondvá, Kádár nem engedett „ügyet” csinálni ebből. Így aztán Bárdi György, majd Hofi bátran önthette humorba azt, amit én korábban nyelvészként kifogásoltam Kádár és környezete nyelvhasználatában.

– Közvetlenül milyen konfliktus előzte meg nyugdíjaztatási kérelmét?

– A hetvenes években a „pedagógia modernizálása” volt a jelszó a főiskolán. Nahát erről a tesztés számonkérésről, a kiscsoportos foglalkozások módszeréről, a „nevelési tervek” lehetetlenségéről, tudománytalan voltáról is elmondtam a véleményem, a gazdasági vezetőt szembesítettem tervezésük abszurdításáról. 1972 októberében kezdődött ez a konfliktus, melynek hosszú a története. Az ezzel kapcsolatos fegyelmi tárgyaláson azt állapították meg, hogy magatartásom „nem felel meg a szocialista együttélés szabályainak”, viselkedésem „bomlasztó”, ezért megszüntetik munkaviszonyomat. Számomra egyértelmű volt, hogy ismét az állambiztonsági szervek állnak a döntés mögött. Nem hagytam annyiban a dolgot. Bírósághoz fordultam. Így volt alkalmam tapasztalni a jogi eljárás tisztaságát, függetlenségét. Az például csak a helyi ügyész jóindulatán múltott, hogy pana-

szomat továbbította, s ügyem a Legfelsőbb Bírósághoz került. A per jegyzőkönyve nem tudom, tartalmazza-e a főiskola főigazgatója valomlásának árulkodó „elszólását”, amikor azt mondta: nem tettek volna ellenem semmit, de „felülről jött az utasítás”... Munkáltatóm, a főiskola ellen „győztem” a bíróságon, de akkor tudomány helyett beadványokat gyártottam, s erre a „harcra” végképp ráment az egészségem, kikészültek az idegeim. Akkor adták ki azt a rendeletet, melynek értelmében a tanársegédek, és adjunktusok munkaviszonya csak 3 évre szól. Kálváriám végén lett volna esedékes adjunktusi ki-nevezésem meghosszabbításának procedúrája. Úgy döntöttem, nem várom meg, hogy „törvényesen” kirúgjanak, inkább kérem rokkant-nyugdíjaztatásom, amit egészségi állapotom egyébként indokolt.

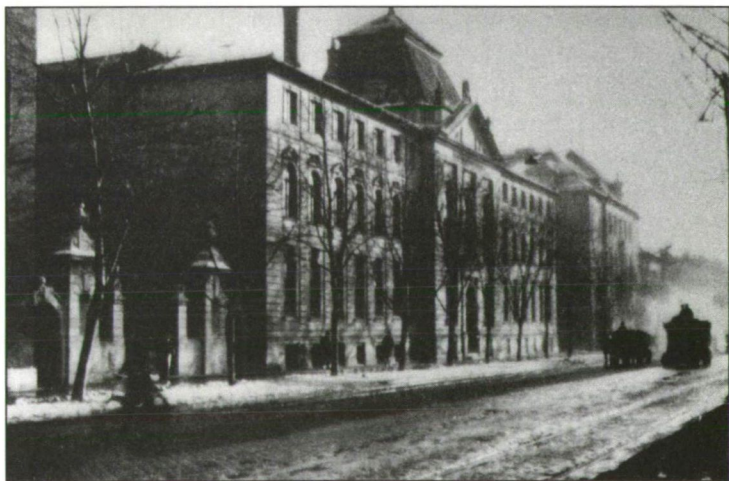
– 48 éves volt, mikor „visszavonult”. Mivel foglalkozott, mostanában min dolgozik?

– Pénzt kerestem azzal, hogy például a Házi Jogtanácsadót, Kulcsár Kálmán röpiratait nyelvileg lektoráltam. Művészettörténettel foglalkoztam. Cikkeket írtam, melyek jó részét az állambiztonsági – és az *aczéli háló* – nem engedett megjelenni. Holott már alig vagyok nyelvész, mégis jóformán csak a Magyar Nyelvőr és a Magyar Nyelv című folyóirat közli írásaimat. Illyés kézirat-elemzésemm nemrégiben utasította vissza a *Tiszatáj*... A *pecsétek feltörése* című könyvem viszont megjelent, s elismerő kritikát kapott. Azon elgondolkodtam, hogy nekem, a „vén marxistának” a tanulmánykötetét a Szabad Európa Rádióban Határ Győző méltatja, de azon még inkább elcsodálkoztam, hogy erre mennyire „hasonlít” a hivatalos magyar sajtóban, az Élet és Irodalomban *Alföldy Jenő* által jegyzett kritika... Az utóbbi időben a stilisztika komplett ágával foglalkozom. Az általános stíluselmélettel, a művészi és nem művészi, a nyelvi és nem nyelvi stílusok általános törvényszérőségeivel, a stílus „hatáiraival...” foglalkozom. Ennek a most születő tudománynak kézikönyvét írtam meg *Pontok és kérdőjelek a stíluselméletben* címmel, ami a Tankönyvkiadó gondozásában talán megjelenik – ha a kiadó megoldást talál anyagi nehézségeire. Ebben is hű maradok a marxizmushoz.

Egyébként nézze – s elem tart egy albumot, benne Giovanni Pisano pistoiái szószékének domborműveivel – minden az enyém is, ami érték. Legföljebb mást is meglátok benne, mint a hagyományosan

vallásos szemlélő. A megfeszítettetés jelenetén csodálósos ugyan halott Krisztus arca – de megrendítően szép a konok, a halálában sem visszakozó bal latoré is. És az utolsó ítélet domborművén ott az anakronisztikus fölfedezés, a túl korai: a Világbíró Jézus kegyetlen és torz úr. Még az üdvözölők is rettegnek, civakodnak az égi „ülnők”. Felködlik: még a tökéletes szeretetet is eltorzítja a végső *teljhatalom*. Nem én mondom: egy XIII. század végi szobrász lángelme sejtette ezt meg.

Szeged Egyetem, 1990. június 22.



*Pedagógiai Főiskola 1956-ban
Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye*

„NAGY IMRÉBEN BIZALMUNK!”

Ez volt a jelszó még kedden, október 23-án.

Ez a bizalom két-három napra megingott, de most erősebb, mint valaha!

Kiderült, hogy Nagy Imre **két napig az ávó foglya volt.** Géppisztolyokkal a háta mögött mondta el első rádióbeszédét.

Legújabb nyilatkozatából kiderült, hogy a statáriumot és a szovjet csapatok beavatkozását nem ő rendelte el. Ez csak a Rákosi—Gerő-féle gazemberek fogták rá, hogy megbuktassák.

Mi tehát hiszünk Nagy Imrének.

De féltve intjük, vigyázzon a nép bizalmára!

Azonnal különítse el magát a hazaárulóktól!

Azonnal takarítsa ki a kormányból a régről ittmaradt szemetet, azokat, akiket joggal vet meg és gyűlöl a nép.

Intézkedjék, hogy a szovjet csapatokat vonják ki az országból!

Intézkedjék, hogy az ávósok ne furakodjanak be az új rendőrségbe!

Nagy Imre helytállását már eddig is sok helyes intézkedés igazolja!

Sürgöztetve várjuk a többit is. Amilyen mértékben Nagy Imre teljesíti a nép jogos követeléseit, bizalmunk oly mértékben fog benne növekedni.

**EGYETEMI FORRADALMI
DIÁKBIZOTTSÁG**

Egyetemi forradalmi Diákbizottság felhívása

BÍRÁK

JOG SZERINT – NYUGODT LELKIISMERETTEL?

Senki nem tudja megmondani, hogy 1945 után hány politikai jellemű büntetőügyben, hány vádlottra szabtak ki büntetést, hányat ítélték halálra. Az adatok és az akták legnagyobb része ma is hozzáférhetetlen. Csak személyes visszaemlékezésekre hagyatkozhatunk. Ezekből azonban érzékletesen megmutatkozik a vádlottak lehetetlen helyzete, a bírák által választható magatartásforma. Néhány vádlott megszólalt Rehabilitált tudósok sorozatunkban. Most a bírakon a sor, hogy színt valljanak, hogy elmondják, az ő szempontjukból hogyan festenek az elmúlt évtizedek.

Szegeden és környékén – interjúalanyaink szerint – a politikai pereknek két fő típusa létezett: a (statáriális eljárással együtt járó) kulákperek és az 1956-ot követő megtorlás büntetőügyei. Így elképzelésünk az volt, hogy 2-2 bírót keresünk föl kérdéseinkkel. Az eredmény: két elutasítás, két interjú.

AZ ELMARADT INTERJÚ

Dr. Kovács László megszólaltatásának kedvéért Balassagyarmatig kellett utazni. Igaz, már a telefonban is arrogánsan utasította vissza a lapunk által felajánlott lehetőséget: beszéljen a közreműködésével is zajló kulákperekről, a politikai színezetű büntetőügyekről. Balassagyarmat előkelő negyedében, a kertváros egyik családi háza dróthálóval megerősített vasrácsos kapuján csöngettem. Az udvarban két autó állt, kutya szaladgált a kőporos ház körül. Sötétkék munkásruhába öltözött, svájcis ember, dr. Kovács közeledett, kulcscsomóval babrált. A bebocsátást kérő nevének, jövetele céljának hallatán keze félúton megállt, a kaput nem nyitotta ki. A dróthálóval megerősített vasrácsos kapun keresztül „beszélgettünk”. Magas vérnyomására, rossz emlékezetére, nyugdíjas korára hivatkozva elzárkózott a nyilatkozattól. Annyit azért megtudtam tőle,

hogy 1951 szeptemberében vagy decemberében jött Balassagyarmatra törvényszéki elnöknek. Azután, hogy Szegeden munkaszolgálatosok, kulákok politikai jellegű büntetőügyeiben hozott kemény ítéleteket. De – mint mondta – „a jogpolitikai elvek figyelembevételével, a tanúkat meghallgarva”, aztán meg: „az igazságügy minisztériumban változtatták meg a korábbi elképzelést, mondják meg ők, miért!” Egyébként pedig: „nem emlékszem semmire, az esetekre, a bizonyítékokra sem, már nagyon régi történetek azok...”

A kutya ugrált, igyekezett gazdája kezét hálásan megnyalogatni.

AZ ELSŐ KULÁKPER BÍRÓÁLDOZATA

Dr. Hárs László 83. életévében jár, de szellemileg és fizikailag rendkívül friss. Ő az, aki Sípos András és Závada Pál Statárium című filmjében szól az első kulákperről, a fábiánsebestyéni kazaltűz miatt 1949 októberében Dancsó János ellen konstruált perről.

Hárs László Fehér vezetéknévvel végzett a szegedi tudományegyetem jogi karán. Felesége emlékével kapcsolatban felidézte ezeket az éveket. Nővérének férjét, Hárs szabómestert az I. világháborúban szerzett érdemei alapján vitézzé avatták, de nem volt gyermekük. A vitézség azonban azt is megkövetelte, hogy fiú örökölje a címet, így örökbe fogadták a már Gyomán járásbíráskodó Lászlót. Az 1938-ban bírónak kinevezett fiatalembert a büntetőjog elmélete is érdekelte. Volt tanára, Heller Erik ajánlatára tanulmányokat írt a Büntetőjog Tárába... 1945-ben – szakmai riválisa följelentése miatt – némi hazavona után igazolták. Ismét bírászkodhatott, egészen 1950-ig.

Politikai jellegű ügyben először 1943-ban a bírótanács tagjaként ítélezett, a nemzeti zászló megcsúfolása volt a vád. 1945 után lopási, csalási büntetőügyekkel foglalkozott, haladt a ranglétrán: törvényszéki bíró; törvényszéki tanácselnök lett, s mint ilyet, büntetőtanács vezetésével bízták meg. 1945 után első politikai ügye a fábiánsebestyéni tüzeset miatti statáriális eljárás volt.

– A hangulat 1949-ben kezdett politikai vonalra átterelődni – emlékszik Hárs László. – Budapesten már ekkor tárgyaltak politikai ügyeket: 1949 őszén zajlott a Rajk-per, de ennek háttéréről vidéken semmit sem tudunk. Ez volt az első koncepciós per. Mikor már a politikai pereket

futószalagon gyártották Pesten, akkor határozták el a kulákok felszámolását. Elrettentő példák statuálásával akarták bekényszeríteni őket a téeszcsébe. *Szeged bűnös város volt, mert innen indult el Horthy, a fehérterror, ezért meg akarták büntetni: a megye székhelyt áttették Vásárhelyre, s talán ez volt az oka annak is, hogy nekünk jutott az első kulákper.* Persze, amikor elindultunk Fábiansebestyénre, akkor még ezt nem láttuk. Nem akarták, hogy elfogultnak lássék az ítélkezés (a bíróság), ezért pártonkívülit, engem is bevontak abba a bírói karba, melyet kirendeltek Fábiansebestyénre. Kiss Dezső elnök mellett ott volt még Kovács László...

– *Őt felkerestem Balassagyarmaton.*

– De biztosan nem nyilatkozott, ugye? Persze, hogy nem! A filmes stábnak sem nyilatkozott. A rögtönítélő bíróságnak még tagja volt Szakács Ödön, Maróti László és én... *Fábiansebestyénen kirakatper készült*, ez indította volna meg a Viharsarokban a kulákok megtörését, azaz, aki eddig nem lépett be a téeszcsébe, az lássa be, nincs mese, mert különben lenyakazzák. Arra, hogy milyen ördögi hálóba akartak engem bevonni, csak később jöttem rá. Akkor csak azt láttam, hogy egy ártatlan parasztember (aki szerencséire) olyan ittas állapotban volt, hogy szellemileg képtelen lett volna arra, hogy egy másik, éppen olyan részeg embert fölbiztasson, hogy annak a felesége a 2 és 4 éves kisgyerekeiket rávegye arra, hogy gyútsák föl a szalmakazalt. Tudtam, hogy a gyűjtogatás statáriális eljárás alá esik, s ha bűnösségét meg lehet konstruálni, és ha mind az öt bíró egyhangúlag bűnösnek mondja a vádlottat, az ítélet: halál.

– *Hogyan találták ki az ügyész által beterjesztett lehetetlen konstrukciót?*

– Visszapörgették a szálat. A kisgyerekek tényleg fölgyújtották a kazalt, mert a tövében kukoricát sütöttek. Csak azt kellett kitalálni, hogyan jussanak el egy 60 holdas, jól gazdálkodó kulákhöz.

– *Őn viszont nem ítélte bűnösnek azt az embert.*

– Nem, mert elméletileg képzett ember voltam, s világosan láttam a konstrukció lehetetlenségét, hogy Dancsó János nem követhette el a tettet, amivel vádolták. Fölháborodtam azon, hogy ebből bűnügyet lehet valaki ellen konstruálni. *Amikor előjöttek azzal, hogy halálos ítéletet*

kell produkálni, akkor teljes önkívületi állapotba kerültem. Ekkor eszembe jutott az is, hogy a rendőrségi riadóautóból, amivel Fábiánsebestyénre vitték a bírakat, láttam a szentesi városháza udvarán a már felállított akasztófát. A tárgyalás helyszíne, a fábiánsebestyéni mozi előtt pedig ott állt a rádió autóbusza, kivezényelték őket. Ebből is következtetni lehetett, hogy itt kirakatper készül. Én ragaszkodtam az igazamhoz. A bírói tanács hosszas vitájának végén, a szavazáskor más is mellém állt.

– Nem tartott fellépése következményeitől?

– Naivan akkor még meg voltam győződve, hogy a bírói függetlenség megvéd minden külső hatástól, minden következménytől... Szegeden futótűzként terjedt, hogy statáriális eljárás ellenére nem született halálos ítélet, s engem úgy fogadtak, mint egy olyan embert, aki ragaszkodik meggyőzéséhez, igazához.

– De akit ezért súlyos hátrányok értek. A fábiánsebestyéni eset után milyen fordulatot vett az élete?

– Egy évig gazdasági jellegű ügyek tárgyalásával bíztak meg. Munkabírói tanácselnök lettem. Ha a kulák nem szolgáltatott be elegendő tejet, vagy ha a beadott búzája harmadnapra kicsírázott, mert hagyta megázni, akkor bűnvádi eljárást indítottak ellene. Az ilyen ügyeket az én nyakamba varrták. *A törvényeknek megfelelő, de enyhe, 2-3 hónapos szabadságvesztést szabott ki a tanács, aminek végrehajtását 3 évre felfüggesztette. Ez sem se volt! Ezzel fent nem voltak megelégedve.* Ekkor ajánlotta fel Heller Erik, hogy magántanárnak rehabilitáltatnak az egyetemre. Nem vállaltam, megfélemlítettségemben. Tartottam szakmai riválisom újabb bosszújától is. Egyszer egy újabb statáriális ügy hírért vettem: a Szabadka felé vezető úton meggyilkoltak egy párttitkárt. Én – okulva az előző esetből – beteget jelentettem, hogy ne kerülhessek be a rögtönítélő bírói tanácsba. A törvényszéki elnök, Kiss Dezső elmondta, hogy fölösleges volt orvosi igazolást szereznem, mert: *„Nem képzeled, hogy még egyszer blamálok magam, még egyszer beállítalak statáriális bírák közé?”* Ezt követően hamarosan hívtak a pártirodába, s egy gyufagyári munkáslány (akiből bírósági jegyzőt csináltak), egy szakszervezeti bizalmi (egy szobafestő) és egy volt csendőrtiszt lekáderozott: ki voltam, mit csináltam, járok-e templomba, vallásos vagyok-e. *Elismertem, hogy vallásos vagyok, de ez nem befolyásol*

ja bírói működésem. Megállapították, hogy szakmailag megfelelek, de politikai meggyőződésem miatt nem. Végelbánás alá kívánnak vonni – kaptam egy papírt –, magyarul, eltávolítanak a bírói karból. Ekkor én fellebbeztem, *s a minisztérium újabb leirata szerint 1949. december 31-ével, mint létszámfölöttit nyugállományba helyeznek, azzal, hogy nyugdíjamat csak a nyugdíjkorhatár elérése után fogják folyósítani. Ez azt jelentette, hogy 47 éves koromtól 65 éves koromig éljek meg, ahogy tudok.* Kénytelen voltam elhelyezkedni. Voltam statisztikus a BELSPED-nél, tervezési könyvelői oklevelet szereztem. Dolgoztam a söprűgyárban, nádládákat préseltem a feleségemmel együtt, mert kénytelen volt, ő is munkát vállalni. Makón, a mintagazdaságban könyvelő voltam, kerékpárral jártam át. Innen is el kellett mennem. A Szegedi Fürdők pénzügyi előadója voltam, de mint jogásszal, minden ügyesbajos dolgot velem csináltattak 1053 forintért. 1956 nyarán a IV-es ügyvédi munkaközösség vezetője Reich Miklós meggyőzött, hogy menjek ügyvédnek.

– *Ezután közelébe került-e politikai ügyeknek?*

– 1957 nyarán kezdett beindulni az irodám. Akkor hivatott Kiss Dezső, hogy rábeszéljen, menjek vissza bírónak. Természetesen nem vállaltam, mert nem vagyok én vigéc, hogy ha az ajtón kirúgnak, az ablakon menjek be. Három hónap múlva ismét szólt, hogy a Legfelsőbb Bírósághoz hívnak bírónak. Mindjárt tudtam, miről van szó: *az ellenforradalmárokat mint büntetőjogi szakbíró kellene elűelnem, a nevem adni a halálos ítéletekhez.* Nem vállaltam ezt se. Három nap múlva megint hivatott, akkor lemondattott a IV-es ügyvédi munkaközösség veretői tisztéről. Tudomásul vettem ezt a hosszút.

Az „*ellenforradalmi perekben*” egyszer engem is engedtek szerepelni védőként. Szegedi autókarosszéria-lakatost, majd egy kiskatonát védtem. Perbíró Józsefet, az itteni néptanács elnökét 15 évre ítélték. Szatmári ügyvéd védte, de perújítását mar én vittem végig. Perbíró szép, 4 oldalas levélben köszönte meg közreműködésemet.

– *Nem volt az a benyomása, hogy 1956 után Szegeden kirakatpert akartak csinálni Perbíró Józsefet és Baróti Dezsőt vádolva, csak éppen nem sikeri elegendő tanút találni?*

– Hallottam erről a koncepcióról. Perbíró perét végigültem, láttam, hogy vezet le Pozsgai elvtárs, a megyei főügyész, a mai ügyvéd, mert

úgy beszélt velünk, mint kocsis a lovával, „kegy” volt, hogy mi, ügyvédek ott lehettünk. Ez a magatartás egyéniségéből fakadt, másrészt boldog volt, hogy kiszolgálhatta ezt a rendszert. Puja Frigyes tette ide. Eredetileg traktoros volt, 3 hónapos gyorstalpalót végzett, úgy lett Vásárhelyen bíró. Miután Szegeden nem akadt bíró, aki elvállalta volna a Perbíró-ügyet, így Pozsgai vezette le. Mindenáron halálra akarták ítélni Perbírót, de megúszta életfogytiglannal. A Baróti-perről nincs tudomásom, de az volt a benyomásom, az is kirakatpernek készült, hisz Kiss Dezsőhöz került az ügy. Ő a pártbizottsággal állandó kapcsolatban volt. A bírói függetlenség így nézett ki...

– *Ilyen tapasztalatok után nem ábrándult ki hivatásából?*

– De. Azért nem mentem vissza bírónak. Az ügyvédkedést is csupán kenyérkereseti forrásnak tekintettem. A hat év megpóbáltatás után élni, túlélni akartam...

– *A mostani változásokat hogyan ítéli meg?*

– Az Alkotmánybíróság, a Számvevőszék intézménye azt bizonyítja, ma más szelek fújnak. Az igazság érvényesülhet ismét úgy, mint 1949 előtt...

EGY „FÉLINTERJÚ”

Dr. Pozsgai István volt a Perbíró-ügy bírója. Telefonbeszélgetésünk után megadott egy időpontot, amikor a témával kapcsolatosan ügyvédi irodájában felkereshetem, hogy mint – mondotta – „megbeszéljük a dolgot”. A IV-es ügyvédi munkaközösség egyik tágas szobájában az „idősebb” és az „ifjabb” Pozsgai íróasztal mögött ült. A kölcsönös bemutatkozás után a magnót az asztalra tettem.

– Ezt fölösleges volt elhoznia – mutatott a magnóra interjúalanyom.

– *Akkor miért kérte, hogy találkozzunk?*

– Telefonon udvariatlanság lett volna közölni, hogy nincs értelme erről témáról beszélni.

Érveimre, miszerint a joghallgatók által is olvasott hetilapunkban, a korábbi évtizedek joggyakorlatát kívánjuk felvillantani, s miután

a volt vádlottak elmondták emlékeiket, itt az ideje, hogy a volt bírák is megszólaljanak, fiára nézve, tőle megerősítést várva egyre csak ismételte a volt bíró, ügyészségi elnök, a mai ügyvéd: *„Nincs itt az ideje erről beszélni. Más újságírónak sem nyilatkoztam. Egy kis idő van még hátra a nyugdíjig. Addig elvagyok az ügyeimmel... Mindig lelkiismeretemnek megfelelően, a törvények szellemében cselekedtem. Egyébként meg el lehet olvasni a Perbíró-ügy történetét...”*

– A mai bírói gyakorlattal foglalkozzanak. Arról – látja – érdemes lenne írni – szólt közbe elterelő hadmozdulatként vitánkba a fiú. Jó ötlet, de valahol korábban, mondjuk az elmúlt évtizedek joggyakorlatával, kéne kezdeni.

A MEFESZ-ÜGYRŐL

Dr. Móricz Béláné ma nyugdíjas, szabadidejében tévét néz, kötetget, társadalmi munkában jogtanácsot ad. 1945 előtt – mint mondja – nő léteire kétszer kikötötték, mert tagja volt a kommunista pártnak. 1954-ben a népfront városi titkára volt, 1957 áprilisában került a bíróságra. Jogi végzettséget a szegedi tudományegyetemen szerzett. 1957 augusztusától (politikai színezetű) büntetőügyekkel, 1960-tól – saját kérésre – polgári ügyekkel foglalkozott. Az '56 utáni, megyét jellemző szervezkedések, izgatások ügyekről, a bíró felelősségéről beszélgettünk.

– A bíró csak a törvénynek van alárendelve, semmi külső behatás, vagy nyomás nem érheti, nem befolyásolhatják atekintetben, hogyan és milyen ítéletet hozzon. Ez az alapelv – jelentette ki beszélgetésünk elején.

– Ezen elv érvényesülésének mikéntjéről, nyilván, bőséges tapasztalatokat szerzett bírói működése alatt. Hogyan lehetséges, hogy frissem kinevezett bíróként, gyakorlat nélkül, rögtön büntetőügyekkel kezdett foglalkozni?

– 1957-ben nagyon sok volt a büntetőügy, s a polgári bírók egy részét is beosztották ezeket tárgyalni. *Legalább tízen tárgyaltunk büntetőügyeket.* Az volt az alapállásom, hogy a vádlott is ember. Így az első dolgom minden tárgyalás kezdetén az volt, hogy a vádlottról

levettettem a bilincset, s ezt mondtam neki: „*Parancsoljon, foglaljon helyet.*” Épp a MEFESZ-ügy egyik vádlottja, Tóth olyan megjegyzést is tett a védőjének, hogy nem tud nekem hazudni, mert olyan rendes vagyok. Ezt a védő, *Rényi Miklós* mondta nekem vissza, az ügy tárgyalása után.

– *Hogyan emlékszik vissza az úgynevezett MEFESZ-ügy tárgyalására? Bírói praxisában „hányadik ügy” az 1956. október 16-án, Szegeden megalakult diákszervezet vezetőinek pere? Ez előtt is tárgyalt politikai jellegű ügyeket?*

– Nem jelentős „izgatásos” ügyeket – négyet-ötöt – előtte is kaptam. Ezek büntetési tétele első fokon 2-től 8 évig terjedő börtönbüntetés. *A MEFESZ-ügy azért jelentős a praxisomban, mert „szervezkedés vezetése” volt a másodrendű vádlott minősítése, aminek halál a büntetési tétele. A többieket „szervezkedésben való részvétellel”, „izgatással” vádolták.* Az ügynek volt egy „nulla-nullás”, azaz államtitkot jelentő része is – ez volt a legnagyobb baj. Erről a részéről nem beszélhetek. Az volt általános szokás, hogy a letartóztatott vádlottak a tárgyalási szünetben csak a bíró engedélyével beszélhettek a hozzátartozóval, kaphattak valamit. A vádlottak között szerepelt Budo Ágoston keresztfia is, akinek ezekben a szünetekben hoztak ennivalót. A tárgyalás hosszan tartott, mert 11 vádlott és nagyon sok tanú szerepelt az ügyben. A legsúlyosabb büntetés, amit kiszabtam, 10 év, a legenyhébb 2 év börtön volt, mert az összes enyhítő körülményt figyelembe vettem. Az ítélet meghozatala után felhívott valaki telefonon, azt állította, hogy a rendőrkapitányságról beszél és a személyi adataimat kérte. Én azt válaszoltam, másnap jöjjön be a bíróságra, ott igazolom magam, majd megkérdeztem, miért telefonalt. Azt válaszolta, azért, mert túl enyhe ítéletet hoztam. Másnap természetesen nem keresett senki a hivatalomban. A telefonáló – gondolom – meg akart ijeszteni. Az esetet elmondtam a megyei bíróság akkori elnökének is.

– *A MEFESZ-üggyel kapcsolatban előzetesen kapott „íránymutatást”, vagy útmutatást, hogyan tárgyalja, hogy ítélkezzék?*

– Nem. A bíróságon arról voltam híres, nekem nem lehetett mondani semmit, mert az volt az alapállásom, hogy hagyják rám, az embereket úgy bírálom, amilyenek, a büntetés kiszabásában addig megyek el, amíg a lelkiismeretem és a törvények adta lehetőségek megengedik. A bírák

függetlenül dolgoztak egymástól, így nem tudom, a többiek kaptak-e utasítást vagy nem az általuk tárgyaló ügyekben. Nekem az volt a szerencsém a többiekkel ellentétben, hogy az én ítéleteimet az ügyész nagyon ritkán fellebezte meg. Ennek az oka az volt, hogy a tényeknek megfelelően mérlegeltem a bizonyítékokat, a megtörtént események tükrében, vagyis az embereket úgy kell elfogadni, ahogy vannak.

– Tehát az ön által tárgyaló ügyek egyike esetében sem fordult elő, hogy az ítélet súlyosságát befolyásolando nyomást gyakoroltak önre?
– Működésem másik „nagy ügye”, a „gyulai-ügy” esetében igen. A Gyulán létrejött forradalmi bizottságnak – az országban egyedülállóan – párt összekötője is volt, ráadásul ottani ügyész személyében. Az ottani nemzetőrség parancsnoka pedig rendőrkapitány volt, aki szinten tagja volt a forradalmi bizottságnak. Az első négy vádlottat szervezkedéssel, az ötödiket izgatással vádolták, s az ügyet a gyulai megyei bíróság tárgyalta. Az elsőrendű vádlottra 12 év börtönbüntetést szabtak ki. A vádat tudomásom szerint az az ügyész képviselte, aki a már említett összekötő volt. Ezen eljárásjogi szabálysértés miatt az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte, s a szegedi megyei bíróságot rendelte ki. Így kerültem ebbe az ügybe, *Tóth Péter* volt az ügyész. Amikor még csak a vádlottak kihallgatásánál tartottam, akkor *Fodor*, a megyei bíróság elnöke közvetített egy üzenetet, hogy estére vár a járási pártbizottság titkára, mert beszélni akar velem. Elmentem, de kiderült, nem csak a titkár, hanem az egész járási párt vb kérte a találkozót. Elmondták: *remélik, ugyanazt az ítéletet hozom, mint az előző bíróság.* Erre közöltem, hogy nyilatkozni nem tudok, mert csak a vádlottakat hallgattam ki, egyébként meg azt az ítéletet hozom, amit a lelkiismeretem diktál. Hosszú vita után elmentem... A mindig zsúfolt tárgyalóterem hangulatából úgy ítélt meg, mindenki a vádlottaknak drukkol a város, a járás, a megye vezetőivel szemben. Kétszáz tanút hallgattam ki az ügyben. Egyik napon arra lettem figyelmes, hogy az egyik funkcionárius cédulát ad át egy másiknak. A cédulát elkoboztam. Az állt rajta, hogy „a vallomását nem úgy tette meg, ahogy mondtuk neki”. Én ezt jegyzőkönyveztem. Az ítélethirdetés előtt a Békés megyei első titkár is hívatott, hogy az előzetes ítéletet hozzam meg én is. Az elsőrendű vádlottat, *Nád-házit*, a gyulai városi forradalmi bizottság elnökét nem szervezkedés

miatt mondtam ki bűnösnek, hanem – bizonyos kijelentései miatt – izgatásban. Ekkor már másfélévet ült előzetes letartóztatásban. Két évre ítéltém azzal, hogy az másfél évvel kitöltetett, s azonnal szabadlábra helyeztem. A másodrendű vádlottnak adtam 1,5 évet, a harmad- és negyedrendűnek Btá. 56 §-t, azaz megállapítottam, hogy bűnös, de büntetést nem szabtam ki. A letartóztatottakat azonnal szabadlábra helyeztem. Mikor kihirdettem az ítéletet, ezek az emberek leültek és sírtak. Olyan tényállást fogalmaztam, hogy az elsőrendű vádlottra szabott büntetést a Legfelsőbb Bíróság egy évre csökkentette, azaz enyhítette.

– Hogyan tehette ezt meg 1958-59-ben? Összefüggésben van azzal, hogy más megye ügyét tárgyalta?

– Én fafejű vagyok. Nem lehet befolyásolni, a becsületem nem eladó. Engem a '70-es években polgári ügyben is próbált befolyásolni az itteni pártbizottság, de nemet mondtam Komócsin Mihálynak.

– Ha a bírói függetlenség működött, akkor hogyan lehetséges, hogy voltak bírák, akiket eltávolítottak, mert nem a hatalom szája íze szerint működtek közre politikai színezetű perekben?

– Ebben én nem hiszek. Mert, ha egy bíró jól megindokolja ítéletét, ahhoz megfelelő tényállást fogalmaz, összeszedi az enyhítő és súlyosbító körülményeket, akkor azt nem bocsátják el.

– Az ügybuzgó bírákat biztosan nem.

– Nem tagadom, voltak olyan bírák, akik befolyásolhatóak lehetek, nem voltak emberségesek, nem nézték az embert, nem volt bennük empátia a vádlott irányába, azaz akkor tulajdonképpen nem bíraskodtak, hanem „receptet írtak föl”. Így vannak olyan bírák, akik ma azzal védekeznek, hogy azért nem tudtak a törvényeknek megfelelő, de tisztességes ítéleteket hozni, mert „megfélemlítették” őket.

– Ők azok, akik ma nem vállalkoznak a nyilvánosság előtt arra, hogy beszéljenek?

– Igen. Egy részük arra törekedett, hogy a pozícióját erősítse. Most megváltozott a helyzet: '56 nem ellenforradalom, hanem népfelke-

lés, ebből következően most azt mondják, kényszerítették őket arra, hogy ilyen vagy olyan ítéletet hozzanak. Az tény, a *nyomásgyakorlás* – mint én is meséltem – létezett, de *a bíró legyen gerinces*. Nem teheti meg, hogy ne hallgassa meg, amit ilyen „behívásukon” elmondanak, de egészen más kérdés, hogyan ítélik.

– *Politikai elkötelezettség is befolyásolhatja a bírót döntésében. Nem gondolja? Ön például MSZMP-tag volt, sőt egy időben a bíróság párttitkára is.*

– A bírónak különbséget kell tenni: ez az ember mennyire bűnös, mit követett el, társadalmilag mennyire veszélyes a cselekménye, illetve mi a saját politikai meggyőződése. Magas funkcióban én nem voltam. 1962 vagy '63-ban megválasztottak ugyan a bíróság párttitkárának, de én lemondtam erről, elvi okok miatt. Elismerem *emberi gyengeség miatt voltak, akiket befolyásolt, hogy párttagok*. Egyet értek az-zal a most érvényesülő tervvel, hogy a bírók ne lehessenek semmiféle pártank a tagjai.

Szegedi Egyetem, 1989. december 4.

56022

1562

JATE ÉRTESÍTŐ



A József Attila Tudományegyetem hivatalos lapja

13.

1990. február 1.

Tartalom:

1.	1/1990.	- Kiváló Munkáért kitüntetés adományozása.....	2
2.	2/1990.	- A Ságvári Gimnázium igazgatói pályázatáról.....	3
3.	3/1990.	- Máder Béla kinevezése.....	3
4.	4/1990.	- A rektor beszámolója.....	3
5.	5/1990.	- A rehabilitációsokról.....	3
6.	6/1990.	- A Károlyi Kollégiumi szervezeti és működési szabályzata.....	6
7.	7/1990.	- A hallgatókkal szembeni fegyelmi eljárás feldőlvizsgálatáról.....	13
8.	8/1990.	- A Szegedi Egyetemről.....	14
9.	9/1990.	- Állami vizsgáztató bizottságok elnökeinek megbízása.....	14
10-11.	10-11/1990.	- Államvizaga-kérelmekről.....	14
12.	12/1990.	- Az 1990. évi kiajavítási tervről.....	14
13.	13/1990.	- Az Ókortörténeti és Régészeti tanszékek nevééről.....	14
14.	14/1989.	- A JATE Központi Könyvtár Egyetemi gyűjteményéről.....	15



JATE ÉRTESÍTŐ

A József Attila Tudományegyetem hivatalos lapja

13. 1990. február 1.

5. 5/1990 A rehabilitációsokról 3-6. oldal

2

Az Egyetemi Tanács nyílt szavazás során szótöbbséggel úgy határozott, hogy megköszöni a Ságvári Gimnázium igazgatói helyének betöltésére irányuló pályázatok elbírálására létrehozott előkészítő bizottság munkáját, és megbízza a rektorral együtt a további munka folytatásával. (111/1989. számú határozat)

3

Az Egyetemi Tanács Máder Bélát az egyetemi könyvtár igazgatójává titkos szavazással egyhangúlag, 30 igen szavazattal kinevezi. (112/1989. számú határozat)

4

Az Egyetemi Tanács a rektor tevékenységéről szóló beszámolót nyílt szavazással egyhangúlag elfogadja. (113/1989. számú határozat)

5

Az Egyetemi Tanács a Rehabilitációs Bizottság jelentése alapján az alábbi állásfoglalást alakította ki (114-115/1989. számú határozatok):

Az Egyetemi Tanács állásfoglalása

a politikai okok miatt hátrányt szenvedettek erkölcsi rehabilitációjáról

"Az egyetem olyan autonóm intézmény, amely a földrajzi helyzet következtében és a történelem súlya alatt különböző formában szerveződött társadalmak szívében a kutatás és az oktatás segítségével kritikus módon hozza létre és adja át a kultúrát. Hogy nyitott lehessen a mai világ szükségletei iránt, kutatási és oktatási tevékenységében mindenfajta politikai és gazdasági hatalommal szemben erkölcsi és tudományos függetlenséget kell élveznie." (Részlet az Európai Egyetemek Magna Chartájából. Bologna, 1988. szeptember 18.)

Ennek az elvnek, valamint az alapvető emberi jogok nagy nemzetközi dokumentumaiban rögzített kívánalmaknak a teljesítésében is jelentős lépést tesz az egyetem, ha olyan döntés meghozatalát vállalja, amellyel súlyos erkölcsi adósságát törlesztheti.

A múlt ismert történelmi-társadalmi körülményei között, a József Attila Tudományegyetem sem kerülhetett el, hogy olyan intézkedéseket tegyen, amelyek révén számos értékes munkatársát illetve hallgatóját méltatlanul, politikai nézetei

miatt kényszernyugdíjazta, illetve vonta fegyelmi eljárás alá, majd bocsátotta el az egyetemről.

A politikai-társadalmi viszonyok változása lehetővé, sőt időszerűvé tette, hogy a József Attila Tudományegyetem - bár ezt néhány esetben, sajnos, csak post mortem teheti - erkölcsi elégtételt adjon, azaz nyilvánosan

- határoolja el magát az universitas szelleméhez méltatlan akkori döntésektől,
- fejezze ki sajnálatát a történetek miatt,
- érezze át felelősségét olyan mértékben, amilyenben felelős volt az akkori méltánytalanságokért, ezért a lehetséges módon törekedjék az okozott erkölcsi sérelem jóvátételére.

II.

Mindezek alapján az Egyetem Tanácsa a következő határozatot hozza:

"A József Attila Tudományegyetem Tanácsa a rendelkezésre álló iratok alapján megállapítja, hogy történetének évtizedei alatt az Egyetem számos értékes munkatársa illetve hallgatója vált politikai okokból méltatlan, súlyos következményekkel járó eljárás áldozatává.

Ily módon vált meg Egyetemünkől illetve szenvedett hátrányt

Baróti Dezső egyetemi tanár,
Bartha Lajos adjunktus,
Bálint István tanársegéd,
Bálint Sándor egyetemi tanár,
Bánkúti Imre adjunktus,
Bárlosy István tanársegéd,
Bibó István egyetemi tanár,
Bóday Pál könyvtári osztályvezető,
Boér Elek egyetemi tanár,
Bognár Cecil egyetemi tanár,
Bónis György egyetemi tanár,
Csikós Mihály egyetemi docens,
Csillik Bertalan könyvtárigazgató,
Fodor Gábor egyetemi tanár,
Halasy-Nagy József egyetemi tanár,
Hermann István Egyed egyetemi tanár,
Görög Sándor tanársegéd,
Kiss Árpád tanársegéd,
Kulcsár Zeuzsanna egyetemi docens,
Lazur Barna katonai tanszéki oktató,
Molnár István önálló tudományos kutató,
Nacsády József adjunktus,
Nagy Szilveszter könyvtáros,
Ormos Mária adjunktus,
Pólay Elemér egyetemi tanár,
Perbiró József egyetemi docens,
Péter László kutató,

Ruttkay György tanszéki jogú előadó,
Schmidt Janka tanársegéd,
Szővényházy Ferenc egyetemi tanár,
Szabó József egyetemi tanár,
Szekeres László tanársegéd,
Székely István egyetemi tanár,
Tamás Attila egyetemi docens,
Tokaji Géza tanársegéd,
Tóth József adjunktus,
Tóth László egyetemi tanár,
Vadász László tanársegéd,

Abrudbányai Iván egyetemi hallgató,
Bakay Gyula egyetemi hallgató,
Barabás István egyetemi hallgató,
Barna András egyetemi hallgató,
Bátori István egyetemi hallgató,
Berger György egyetemi hallgató,
Bíró Judit egyetemi hallgató,
Bűjthe Endre egyetemi hallgató,
Czigány Lóránd egyetemi hallgató,
Cselényi János egyetemi hallgató,
Csonti Ferenc egyetemi hallgató,
Deák Tibor egyetemi hallgató,
Domokos László egyetemi hallgató,
Egyed László egyetemi hallgató,
Enyedi Ferenc egyetemi hallgató,
Farkas Imre egyetemi hallgató,
Farkas László egyetemi hallgató,
Fekete Etelka egyetemi hallgató,
Fekete Rudolf egyetemi hallgató,
Földi Vilmos egyetemi hallgató,
Friedl Sándor egyetemi hallgató,
Futó Kovács Irén egyetemi hallgató,
Gaál Gergely egyetemi hallgató,
Gábor György egyetemi hallgató,
Gombád Jenő egyetemi hallgató,
Greguss István egyetemi hallgató,
Hetvei Gábor egyetemi hallgató,
Horváth Dezső egyetemi hallgató,
Horváth György egyetemi hallgató,
Igaz Jusztiina egyetemi hallgató,
Jónás József egyetemi hallgató,
Kakuezi Mária egyetemi hallgató,
Kiss György egyetemi hallgató,
Kiss Tamás egyetemi hallgató,
Kócs Zoltán egyetemi hallgató,
Kovács Lajos egyetemi hallgató,
Kurcsa Klára egyetemi hallgató,
Ladányi Tamás egyetemi hallgató,
Lejtényi András egyetemi hallgató,
Lengyel György egyetemi hallgató,
Lovász László egyetemi hallgató,
Magyar Vince egyetemi hallgató,

Melegh László egyetemi hallgató,
Menyhért István egyetemi hallgató,
Moldoványi Tibor egyetemi hallgató,
Mónus Aron egyetemi hallgató,
Nagy Eszter egyetemi hallgató,
Nagy Rozália egyetemi hallgató,
Oláh István egyetemi hallgató,
Pály Gábor egyetemi hallgató,
Pusztai Éva egyetemi hallgató,
Putnik Tivadar egyetemi hallgató,
Radnóti Endre egyetemi hallgató,
Ratkó József egyetemi hallgató,
Reimann Klára egyetemi hallgató,
Reiter Eszter egyetemi hallgató,
Rossmann Magda egyetemi hallgató,
Salacz Magda egyetemi hallgató,
Sarkadi Sándor egyetemi hallgató,
Sásdi Claudio egyetemi hallgató,
Schreiner Pirooska egyetemi hallgató,
Schröder Erzsébet egyetemi hallgató,
Szabó Miklós egyetemi hallgató,
Szabó Pál egyetemi hallgató,
Szalay Gyula egyetemi hallgató,
Szende Béla egyetemi hallgató,
Székely László egyetemi hallgató,
Szigeti György egyetemi hallgató,
Sziklai Csaba egyetemi hallgató,
Sztáncsics Tóbiás egyetemi hallgató,
T. Nagy Levente egyetemi hallgató,
Tóth Adorján egyetemi hallgató,
Tóth Imre egyetemi hallgató,
Urbán József egyetemi hallgató,
Varga János egyetemi hallgató,
Varga László egyetemi hallgató,
Varga Mária egyetemi hallgató,
Vető Miklós egyetemi hallgató,
Vezényi Pál egyetemi hallgató,
Volosinovszky Zoltán egyetemi hallgató,
Zsikla József egyetemi hallgató,
Zsuppán Ferenc egyetemi hallgató.

Az Egyetem Tanácsa e döntéseket az universitas szellemével ellentétessnek ítéli, azoktól magát elhatárolja; az érintetteknek illetve hozzátartozóiknak mély sajnálatát fejezi ki, és őket töretlenül az Alma Mater legszélesebb közössége tagjainak tekintti. A Tanács elrendeli e határozat nyilvánosságra hozatalát."

III.

Az Egyetemi Tanács - tudatában annak, hogy most csupán erkölcsi elégtételre van lehetőség - javasolja, hogy az egyetem keresse tovább azokat az egyéb eszközöket és módokat,

amelyek segítségével másképpen is kifejezheti, hogy őszintén törekszik csökkenteni a morális terheket.

1. Az Egyetem a jövőben az oktatók alkalmazásánál, valamint a hallgatók felvételénél politikai és ideológiai szempontokat nem vesz figyelembe.

2. A művelődési miniszter a közelmúltban arra vonatkozó tájékoztatást kért, hogy milyen igen sürgős anyagi támogatásra lenne szükség a korábban méltánytalanul elbocsátottak esetén. Az egyetem rektora a már nyugdíjban lévő professzorok (Baróti Dezső, Szabó József illetve Perbír József) részére jelentősebb összegű, személyükhöz és az ügyhöz méltó, méltányos összegű nyugdíjkiegészítést javasolt folyósítani, az elhunyt professzorok (Bónis György illetve Sövényházy Ferenc) özvegyeinek szintén nyugdíjkiegészítést javasolt.

2. Fontosra kellene venni az erkölcsileg rehabilitált tudósok műveinek kiadását vagy kiadásának segítségét, amennyire az anyagi lehetőségünk ezt engedi.

3. Nem professzorként elbocsátott, de tevékenysége, életműve alapján e címre esélyes ember(ek)nek "emeritus professzor" cím adományozása tovább erősíthetné az erkölcsi kompenzációt.

4. Természetesen egyéb módokat is keresni kell, ideértve az egyetemi szolgáltatások kedvezményes igénybevételét, az olcsóbb étkeztetést stb. is.

5. Az Egyetemi Tanács szorgalmazza az egyetemtörténeti kutatások kiterjesztését a rehabilitáció alapjául szolgáló körülményekre.

Szeged, 1989. december 21.

6

Az Egyetemi Tanács a Károlyi Kollégium Szervezeti és Működési Szabályzatát nyílt szavazással egyhangúlag jóváhagyja. (116/1989. számú határozat)

"A JATE KÁROLYI MIHÁLY KOLLÉGIUM SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATA

A kollégium a JATE nevelési-oktatási és szociális intézménye, amelyben a JATE, a JGYTF és a LFZMF hallgatói nyernek elhelyezést a felsőoktatási intézmények egymás közötti szerződésének megfelelően.

Szervezeti rendszere önkormányzatra épül a hatályos jogszabályok és a JATE SZMSZ adta keretek között.

A közösségi élet és az önkormányzatban való részvétel nem kötelesség, hanem jog. A demokrácia biztosítékát a széleskörű nyilvánosságban keressük, nem a különböző létszámkorlátokban. Ezt tartjuk megfelelőnek arra, hogy a kollégiumi csoportok kontroll nélkül ne működhessenek.

HOL MARAD A REHABILITÁCIÓ?

Az „új időszámítás” azzal kezdődött, hogy népfelkelésnek, forradalomnak nevezhettük az 1956-os eseményeket... Az akkor közszereplést vállaló személyek egyéni sorsán nagyot fordított a „néhány napos szabadság”. Máig sincsenek pontos adatok arról, kiket ért retorzió, hányan szenvedtek hátrányt az akkori aktivitásért.

„A politikai perek vádlottjainak többségét már közvetlenül a novemberi fordulat után letartóztatták – közli *Bárány Ferenc* kéziratban olvasható tanulmányában. – A szegedi városi rendőrkapitányság 1957 májusáig 209 személyt vett őrizetbe és indított ellene eljárást politikai bűncselekmény miatt. A megyei bíróságon 1957 és 1962 között 690 személyt ítélték el politikainak minősíthető bűncselekmény miatt... A kiemelkedő jelentőségűnek tartott ügyeket a Csongrád Megyei Bíróság népbíróági tanácsa tárgyalta, amely hét perben 38 személyt ellen hozott – a vér nélkül zajló szegedi eseményekhez képest szigorú – ítéletet. A perek közel kilenc százalékát 1957-58-ban folytatták le. A perbefogottak és az elítéltek pontos számát megállapítani lehetetlen.

A november 4-e utáni politikainak nyilvánítható bűncselekmények esetében is nagyon szigorú ítéleteket hoztak. Tiltott határátlépés kísérletéért 2-8 hónap börtönt, izgatásért 2-5 évet, fegyverrejtegetésért 6-8 évet szabtak ki büntetésül a Csongrádi Megyei Bíróságon. A megtorláshoz, a politikai megfélemlítéshez tartozott a közbiztonsági őrizetbe vétel és az internálás intézménye. A Csongrád Megyei Ügyészség 303 személy közbiztonsági őrizetét hagyta jóvá. Közülük 1957. május közepéig 75 személyt internáltak.”

A népfelkelés idején tanúsított magatartása és kijelentései miatt több száz munkást, értelmiségit bocsátottak el munkahelyéről.

A Művelődési Minisztérium 1957. április 19-én kelt utasításai alapján politikai indíttatású fegyelmi eljárásokat folytattak a felsőoktatási intézményekben. A szegedi orvostudományi egyetemen tíz oktatót, 18 hallgatót és négy alkalmazottat állítottak fegyelmi

bizottság elé. A megtorlástól félve 18 oktató, mintegy húsz hallgató és 11 egyetemi alkalmazott távozott külföldre. A Szegedi Állami Pedagógiai Főiskolán 12 főiskolai oktatót, öt nappali tagozatos, 13 levelező tagozatos főiskolai hallgatót vontak felelősségre. Politikai okok miatt vált meg az egyetemről, illetve szenvedett hátrányt az '50-es '60-as években a tudományegyetem 38 oktatója és 82 egyetemi hallgatója.

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, illetve a József Attila Tudományegyetem Tanácsa 1989 végén elhatározta magát a fentebb ismertetett döntésektől, erkölcsileg rehabilitálta az érintetteket. De ki rehabilitálja a névteleneket?

Délmagyarország, 1990. október 21.

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC VESZTESÉGLISTÁJA

A harcok alatt életét veszttette: 2600 ember, főleg fiatalok.
Megsebesült és kórházakban nyilvántartásba véve: 20.000 ember.

/A könnyebben sebesültek és a megtorlástól való félelemből más „betegséggel” a kórházakban kezeltokről nincs adat.

A forradalom leverése után kivégezve: 500 forradalmár, főleg a fegyveres harcok résztvevői.

Internálva: 16.000 fő, elsősorban a „Munkástanácsok” a „Forradalmi és Nemzeti Bizottságok” tagjai.

Bebörtönözve: 1 évtől-életfogytiglanig 20.000 fő.

Az 1963-as amnesztia után nagyrészüket szabadult, de több mint 700 forradalmárt, különböző jogcímmel visszatartottak.

Voltak olyanok, akik a 15 éves büntetésüket az utolsó napig leülték.

Az országból elmenekült: 20.000 ember.

Ez is veszteség volt, nagyobb mint a mohácsi vész és a Don-kanyar együttvéve.⁶⁴

⁶⁴ Megjelent: 1956 – ami a történelemkönyvből kimaradt – a forradalom igaz története, 56-os magyarok világútánácsa 1999, Budapest 2. p.

ÉRTÉKELŐK

FRONTOK – '56 ÜRÜGYÉN

Népfelkelés, forradalom, ellenforradalom? Az 1956 őszen Magyarországon történtek megítélésében összecsapnak a vélemények. Politikusok, volt „forradalmárok”, volt „ellenforradalmárok” és az események idején még meg sem született ifjoncok kapkodják a fejüket, hogy voltaképpen mit is éltek meg akkor, illetve mit is tanultak az iskolában az október végi, november eleji napokról, azaz mi is ma az álláspont, mi történt akkor a történészek, mi a politikusok szerint. A kérdésre adott válasz vízvázlasztó... Most az „első menetben” közreadunk néhány véleményt, melyek még az MSZMP KB rendkívüli ülése előtt születtek. Mit jelent a téma fölvetése a történelemtanárnak, mit az események szemtanújának? Volt, aki készségesen válaszolt kérdéseinkre, akadt, aki (óvatosságból) nem nyilatkozott. Szívesen helyt adunk további álláspontoknak is.

Kocsondi András, a JATE Filozófiai Tanszékének docense:

– A Lenin Intézet hallgatója voltam. Mi is részt vettünk az október 23-i budapesti fölvonuláson. Októberben az egyetemeken – s nemcsak Budapesten – különböző álláspontok fogalmazódtak meg, s végül kimentünk az utcára, felvonultunk... Menet közben a jelszavak radikálisabbá váltak. Újabb és újabb jelszavak hangzottak föl, sokan csatlakoztak az egyetemistákhoz, s a kezdeti zárt menetsorok fölbomlottak. Az első esemény, ami már akkor is elgondolkodtatott, hogy a Kossuth Lajos térre, ahová már szürkületben érkeztünk, egymás után érkeztek a teherautók, melyeken felfegyverzett emberek ültek, s a nemzeti színű zászlók közepéből kivágták a címet. Aznap este én is elindultam a Rádió felé, de csak az ELTE TTK épületéig jutottam, mert paraszti ösztönöm azt súgta, hogy vissza kell fordulni, akkor ott a fölborult villamosok között óriási volt a tömeg. A kollégium felé tartva barátaimmal láttuk, hogy az akkori Sztálin út és Bajcsy-Zsilinszky utca sarkán épp verték le a márványtáblát. Az ezzel foglalatосkodó

tömeg megállította az épp arra haladó autót, a kocsiból kiráncigáltak egy bőrkabátos férfit, akiről ruhája alapján valószínűleg azt feltételezték, hogy ávós, s ütlegetni kezdték azokkal a szerszámokkal, amikkel az előbb a márványtáblát akarták leszedni a falról. Ilyen és hasonló benyomások után a kollégiumba hazaérve sokunkban megfogalmazódott, hogy mi nem ezt akartuk, s már akkor elhangzott, hogy itt ellenforradalom van. Persze az átélt események, a rádió, a sajtó hatása-ára módosult véleményünk, s a többségünk október 30-ig egyetértett az eseményekkel, s részt is vettünk azokban. De attól a naptól olyan irányba mentek a történések, melyek távol álltak attól, amit mi eredetileg akartunk. Érzelmileg hatottak rám konkrét epizódok: a Puskin mozi előtt könyveket égettek, a Filmmúzeum előtt egy hirdetőoszlopon a Szabad Nép címlapját ragasztották, Lukácsnak a Gyárat, földet vissza nem adunk! című cikkével, s egy csizmás, nemzeti, karszalagos férfi „piszkos kommunistának” nevezte Lukács Györgyöt, aki tanárom volt, s akit tiszteltem. Ilyen és ehhez hasonló epizódok érzelmileg és gondolatilag is eltávolítottak a történésektől.

– A most kirobbant vita is igazolja akkori tapasztalatomat: *nagyon különböző szándékú, célú csoportok és emberek vettek részt az '56-os eseményekben.* Éppen ezért azokkal értek egyet, akik szerint *nem lehet kifejezni egyetlen címkével vagy fogalommal azt, ami akkor történt.* A kérdés mai felvetésének oka egyrészt az, hogy a közvélemény nem fogadta el az egyoldalú értelmezést, az „ellenforradalom” kifejezést, másrészt az, hogy megért a helyzet arra, hogy objektívebben, érzelmektől nem fűtve értékeljük az eseményeket. De úgy látom, most is arról van szó, hogy sokan politikai, s nem tudományos szempontból foglalkoznak a kérdéssel. Fontosnak tartom hangsúlyozni: úgy vélem, *a tudományos igazság nem közmegegyezés kérdése.* Történelmünk e neuralgikus pontját tudományos módszerrel kell feltárni, minden tényt meg kell ismertetni az emberekkel. A téma „bevetésével” Pozsgay szándéka az lehetett, hogy e kényes kérdésben józan kompromisszumot teremtsen, s a népfelkelés kifejezést ilyennek ítélte. Annyiban azonban nincs igaza, hogy ezzel egyetlen sémába húzza a történeteket. '56 népfelkelés is volt. Abban bizonyos vagyok, hogy akik elkezdték a felvonulást, nem ellenforradalmárok voltunk, nem a szocializmus, hanem annak '50-es évekbeli sztálinista formája ellen léptünk fel...

Farkas István, 24 éve középiskolai történelemtanár a JATE Ságvári gimnáziumában:

– A tanulók túlterhelésének csökkentésére egyik kollégám viccesen azt javasolta, hogy a magyar történelem tanítását 1848-cal abba kéne hagyni. Ezt én egy kis korrekcióval fogadnám el: az egyetemes történelmet 1917-tel, a nagy októberi szocialista forradalommal, Magyarország történetét pedig Trianonnal kéne lezárni az iskolákban. Félretéve a tréfát! A negyedikes tananyagbari már a '88-as tantervi módosítás is túlhaladott, olyan sok ponton változott a kép, mert oly sok új adalék „derült ki”, azaz került nyilvánosságra az 1917 utáni Oroszország, illetve Szovjetunió történelméről. *A tanár saját meggyőződése felé közelítheti a tanórákon elmondottakat.* Ez a helyzet a tanulók pragmatikus szemléletét erősíti: a leendő felvételizőt az érdekli, hogy az elavult tankönyv magyarázatát, az órán „újdonságként” tárgyalt összefüggést vagy a tömegkommunikációs eszközök valamelyikében tált szennációt mondja-e a történelem szóbelin. Akinek továbbtanulásához nem szükséges a történelem, az teljesen apolitikus, egyáltalán nem érdekli, hogy ellenforradalom vagy népfelkelés zajlott '56-ban.

– Valószínűleg *politikailag korai népfelkelésnek minősíteni az 1956-os eseményeket.* Más dolog, tudományosan hogyan értékeli. Abból indulok ki, hogy az oktatásnak a tudomány által kialakított álláspont-hoz kell alkalmazkodnia, de úgy, hogy (a túl részletekbe menő magyarázat és annak esetleges következményei) ne legyenek kárára a gyermeknek, ne akadályozzák az ismeretszerzést. Eddig is azt tanítottam, hogy mindaddig, míg az Országház előtti téren a tömegbe nem lőttek, a demokráciát, a szocializmust valósággá tenni akaró törekvés jellemezte az eseményeket, ami akár népfelkelésnek is nevezhető. De azt nem lehet tagadni, hogy 1945 után 11 évre restaurációs törekvések is voltak, ellenforradalmi oldala is volt az eseményeknek. Más kérdés, hogy ezek az erők a szovjet csapatok beavatkozása nélkül meddig mentek volna el. Ám ha az 1948 után történtek nem nevezhetők szocializmusnak, akkor akik a 1945–1948 között működő pártok újraszervezésével egy demokratikus állapotot akartak visszaállítani, s ez nem ellenforradalom. Itt azonban újabb kérdés merül föl: demokrácia volt-e a 1945–1948 közti időszak, vagy mint Juhász Gyula akadémikus mondja, a szövetségesek nyomására Sztálin kénytelen volt „utasítani” a volt emigránsokat, Rákosiékat a „demokrácia”

útjára. Tehát úgy látom, hangsúlyeltolódásról van szó. *A politikusok állásfoglalása attól függ, mit emelnek ki az eseményekből. Az ellenpontokat meg kell fogalmazni, de józan arányosságra kell törekedni.*

Micheller Magdolna, a korábban Tudományos Szocializmus, február 1-jétől új nevű, a Politikaelméleti és Jelenkor Történeti Tanszék docense:

– A mostani a 25. szemeszter, amikor ezzel a kérdéssel találkozom. *A két drámai hétről azt tanítottuk, amit az 1956 decemberi párhatározat megmondott*, azaz a négy ok sorrendje, egymásmellettsége volt a téma. Tehát eddig sem a történészek véleménye volt az eseményekről kialakított kép. Ezt a vitát azért nem tartom jónak, mert eddig is ki-ki vérmérséklete szerint két, ellentétes fogalmat – ellenforradalom vagy forradalom – használt az eseményekre. Én egyik fogalmat sem tartom jónak – megjegyzem nem csak pártfegyelemből. Épp ezért nem tartom elégnek a népfelkelés megjelölést sem. Pozsgayval csak abban értek egyet, hogy volt egy népfelkelést közelítő jellege az eseménynek. Berend T. Iván elemzését el tudom fogadni. A történelmi folyamatok nehezen fejezhető ki egy fogalommal, egy síkon, s ezt eddig is meg lehetett tanítani. Főleg a speciálkollégiumokon van erre mód.

– *Az '56 körüli vitát mindenki abból a pozícióból ítéli meg, amiben akkor élt, és amilyen a mai helyzete.* Én akkor úttörő voltam. A nálam idősebbek különösen nem értik a vitát, mert akiket a falhoz állítottak és csak a szovjet tankok megérkezésének köszönhetik az életüket – mint a szomszédom apja –, azok nem érzik, hogy a „forradalmi lendületet” törték volna meg a szovjet csapatok. Azok, akik nem élték meg a történeteknek, a tanítványaim is csak egy-egy szálát ismerik az eseményeknek, attól függően, hogy otthon mit hallottak, milyen egyéb információhoz jutottak.

– Pozsgay Imre nyilatkozatának hallatán – „Nocsak!” – kaptam föl a fejem. *Az új közmegegyezés szempontjából meg kell vitatni a kérdést, 32 éve nem lehet erről beszélni, ennyiben jogos volt bevetni a „népfelkelés” fogalmat.* De ez nagy merészség volt Pozsgay részéről – érdemére, tisztességére váljon. Mások álláspontját is hallgatva ott különböznek a vélemények, hogy taktikai vagy stratégiai szándék állt mögötte. Taktikai annyiban, hogy hol lehet konszenzust teremteni, s akkor nemcsak '56 megítélése, hanem Nagy Imre és társainak

tisztességes eltemetése is ide tartozik. A kérdésfölvetés abból a szempontból stratégiai, hogy az érdemi tennivalókat is meghatározzák, s kiderüljön, kire, miben, hogyan számíthatunk.

Mérei Gyula, egyetemi tanár, az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék volt vezetője, nyugdíjas:

– Berend T. Iván vezette albizottság munkálatának nézeteivel értek egyet 1956 értékelésével kapcsolatban, mert nem egy szóra szűkíti le, hanem történeti módon nyúl a kérdéshez. Egyetértek azzal a megállapítással, hogy a napok múltával jobbra tolódtak az események, október 30-ától egyértelműen ellenforradalom volt. Nem értek viszont egyet a „második szovjet beavatkozás” kifejezéssel. Hiányolom, hogy meg sem említik, Kádár János és Münnich Ferenc kérésére történt. A korábbi, az október 24-i szovjet jelenlét viszont felesleges volt, mert ezáltal is lett „nemzetivé” a felkelés. Szegeden én is végigéltem azokat a napokat. '56 nem egytényezős! A jogos sérelmek helyreigazításának szándékával indult, de hogy fokozatosan a létező rendszer elleni visszafordíthatatlan lépéseket tettek, hogy a kommunistákat üldözték, meggyilkolták, ez igazolja: ellenforradalomként végződött. Az egyetemen tartózkodtam, míg november 2-án Antalfy Györggyel, Kovács Istvánnal és az összes marxista tanszéki oktatóval egyetemben engem is el nem távolítottak.

– Nehéz elválasztani, hogy mennyiben történeti és mennyiben politikai kérdés. A munkaközösség programjának előkészületül szolgáló áttekintő vázlatnak tekinthető az a tanulmány, amin tovább kell munkálkodni, de ami alkalmas arra, hogy a KB valamilyen irányba elinduljon a jövő tennivalóit illetően. Pozsgay Imre önellentmondásba került, mert előbb elítélte '56 egyszavas megítélését, majd ő is ebbe a hibába esett és mellőzte a történelmi árnyaltságot.

Szegedi Egyetem, 1989. február 23.

SZEGED – 1956

Az '56-os országos emlékűnnepség-sorozat nyitányaként a Történelmi Igazságtétel Bizottsága, a József Attila Tudományegyetem és a Fidesz szegedi tagozata október 20-án, ma 17 órakor a Bölcsészettudományi Kar Ady téri épületének Auditórium Maximumában a MEFESZ nagygyűlés 34. évfordulóján emlékestet rendez. A megemlékezést Rainer M. János történész nyitja meg. Megszólalnak a forradalom egykori szegedi vezetői: dr. Perbíró József, a Szegedi Forradalmi Tanács elnöke, Lazúr Barna, a városi nemzetőrség parancsnoka; dr. Kiss Tamás és Tóth Imre, a MEFESZ alapítói. A beszélgetést Horváth Tamás író, újságíró, a TIB sajtótitkára vezeti, s várja az 1956-os szegedi események szemtanúinak kiegészítéseit és az azóta felnőtt generációk kérdéseit.

Délmagyarország, 1990. október 20.

SZEGEDEN KEZDŐDÖTT A FORRADALOM?

A válasz: igen. Először talán Bill Lomax jelentette ki 1956-tal foglalkozó könyvében, de arra a történelmi tényre utalnak a visszaemlékezések, a dokumentumok is, hogy Szegeden kezdődött a forradalom.

Az 1956-os népfelkelés szegedi eseményeire emlékező összeállításunk nem támaszkodhatott tudományos igényű feldolgozásra, mert az ilyen jellegű történeti, szociológiai dolgozat még nem született meg. Az események néhány szemtanúja szólal meg, a Megyei Levéltár és a Szegedi Múzeum fotótára jóvoltából fontos dokumentumokat közlünk, a visszarendeződés módjára is utalunk. Újszászi Ilona korábban – a Szegedi Egyetem című lap munkatársaként – a tudományegyetem egykori oktatóval beszélgetett 1956-ról. A visszaemlékezésekből egyfajta eseménytörténet is kirajzolódott. Az így összeálló mozaikkép korántsem teljes, ezért arra kérjük olvasóinkat, hogy otthon féltve őrzött fotóikkal, eddig csak szűk körben elmondott emlékeikkel keressék fel szerkesztőségünket!

1956 – SZEGED⁶⁵

Október 14.: A szegedi egyetem diákklubjában 10-15 diák „általános lelkesedés közepette” elhatározza: önálló, a DISZ-től független diákszervezetet hoz létre MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége) néven. (Az előzményekről október 6-ai számunkban visszaemlékezést olvashattak. – szerk.)

⁶⁵ A szegedi 1956-os események kronológiáját az 1990-ben a szereplőkkel készített interjúk, vagyis visszaemlékezések alapján állítottam össze, ezért az októberi-novemberi napok rövidített krónikája pontatlan, hiányos. Az 1990-ben rendelkezésre álló információkat azóta pontosította és árnyalta a történeti kutatás.

Október 16.: A tudományegyetem Auditórium Maximumában a hallgatók nagygyűlésén kimondják a MEFESZ megalakulását.

Október 17.: A gyógyszerész- és orvostanhallgatók csatlakoznak a MEFESZ-hez.

Október 17-18.: A tudományegyetem diáksága kari gyűléseken új, nagyobb létszámú vezetőséget választ. A MEFESZ vezetői leveleket küldenek az ország egyetemeire, hogy alakítsanak hasonló szervezetet.

Október 18.: Az első rövid újsághír a MEFESZ megalakulásáról.

Október 19.: A budapesti Petőfi Kör küldötte a MEFESZ vezetőivel tárgyal – A szegedi József Attila Kör alakuló ülése.

Október 20.: A szegedi MEFESZ nagygyűlése az Auditórium Maximumban, melyen oktatók és szegedi polgárok is megjelennek. A két-két és fél ezres hallgatóság szavazással elfogadja a MEFESZ húszpontos programját. A diákszervezet vezetői Budapestre és más városokba utaznak, hogy az ottani október 21-ei gyűléseken beszámoljanak a Szegeden történekről.

Október 21.: A József Attila Kör nagygyűlése, MEFESZ-gyűlés az orvosegyetemen.

Október 22.: Az egyetemi diákság kivonul az utcákra, a menet élén a rektor halad, csatlakoznak az oktató párttagok is.

Október 23.: A fővárosi események hírére késő éjszakába nyúló tüntetés Szegeden, a diáksághoz csatlakozik a munkásság. Az egyetemi oktatás ettől kezdve 1957. január 15-éig szünetel.

Október 24.: Statáriumot rendelnek el. Felfegyverzik a pártapparátust. Szovjet csapatmozdulatok Szegeden is.

Október 25.: A professzori kar gyűlése megerősíti Baróti Dezső rektori megbízatását.

Október 26.: A Széchenyi térre nagygyűlést hirdetnek, de azt a városparancsnokság nem engedélyezi. A nagygyűlést megakadályozandó lövés(ek) dördül(nek), Schwartz Lajos munkás halálos sebet kap, többen megsebesülnek.

Október 27.: 18 órától október 29. 18 óráig kijárási tilalom. Az előző nap történekm miatt általános sztrájkot hirdet a munkásság. A diktatúra parancsnoka Szeged munkástanácsainak képviselőit a városházára hívja, hogy új vezetőket válasszanak. A városi forradalmi néptanács elnöke – közfelkiáltással – dr. Perbír József lett.

Október 28.: Nemzetőrség alakul, mely egy egyetemi és egy munkásszázadból, valamint a rend fenntartásáért felelős operatív csoportból áll.

Október 29-e körül : Működik a városi Széchenyi rádió.

Október 30-a körül: Id. Komócsin Mihály és Kiss Károly fegyvert kér a rendőrségtől, hogy „partizánmozgalmat” szervezhessen. Polgárháború körvonalai bontakoznak ki.

Október 31.: MEFESZ nagygyűlés: a Budapestről visszatért küldöttek élménybeszámolója. A többpártrendszer hírére Szegeden megalakítják a Parasztpártot, azaz a Petőfi Pártot. Megalakulnak a volt koalíciós pártok. Az orvostudományi egyetemen nem tömeggyűlésen, hanem elektorok útján megalakítják a Forradalmi Tanácsot.

November 1.: A városi napilap *Szeged Népe* címmel jelenik meg.

November 2.: A legfontosabb feladat a sztrájkok megszüntetése, a termelés beindítása. A helyzet konszolidálódik.

November 3.: Szegedi egyetemi oktatók felhívással fordulnak a világ egyetemeihez a szovjet megszállástól tartva. A szegedi Széchenyi rádió este 8 órakor közvetíti a néptanács elnökének beszédét.

November 4. éjjel: A szovjet csapatok bevonulása. Az abszolút túlerővel szemben sehol nem kísérlik meg az ellenállást.

November 5.: Kiengedik a Csillag börtönben fogva tartott kommunistákat, zömükben a volt ávéhásokat. Elkezdődik az MSZMP szervezése, de 1957 tavaszáig nincs látványos eredmény.

November 7.: A Kádár-kormány a forradalmi bizottságokat megfosztja igazgatási joguktól, a helyi közigazgatást a régi tanácsi vb-k veszik át: Szegeden a városi tanács vb elnökhelyettese dr. Perbíró József lesz.

November első fele: A „rend” helyreállításában kiemelkedő szerepet játszanak a karhatalmi egységek. A szegedi pártvezetés követeli 16 volt államvédelmis eltávolítását a karhatalomból, de ezt szovjet segítséggel megakadályozzák.

November vége: Ifj. Komócsin Mihályt pártszervezőnek küldik Budapestről Szegedre.

Délmagyarország, 1990. október 21.

MÁR NEM TABU

Szegedről indult a forradalom – derült ki a MEFESZ-nagygyűlés 34. évfordulóján, a tegnap este tartott megemlékezésen. A TIB, a JATE és a Fidesz helyi szervezetének rendezvényén megjelenteket dr. Lippai Pál, a Fidesz – SZDSZ polgármesterjelöltje köszöntötte. A Himnusz elénekzése után egyperces néma felállással emlékeztek a forradalom mártírjaira, a szegedi események két halálos áldozatára, Schwartz Lajos munkásra és Kovács Józsefre, a Néptanács egykori tagjára. Göncz Árpád köztársasági elnök üzenetét Temesi Ferenc író olvasta fel.

Egy fiatal történész, az 1957-ben született Rainer M. János értékelte az akkor történeteket, a szegedi diákok szervezetének, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egységes Szövetségének jelentőségét. A fiatalság első független rétegszervezete, a MEFESZ bontotta meg a hatalom monolitikus struktúráját. Újat hozott a diákszervezet abban is, hogy az ellenzéki kritika és a párton belül lazán kifejtett ellenvélemény helyébe a követeléseket és – a lengyel példa nyomán – a cselekvést állította.

A Szegedi Forradalmi Tanács tíz napjáról a testület egykori elnöke, dr. Perbíró József mondta el emlékeit. A forradalom „rendfenntartóiról”, a nemzetőrség szerepéről és tevékenységéről az egykori parancsnok, Lazár Barna sorolt eddig nem ismert tényeket. A MEFESZ, az első forradalmi szervezet igaz történetét dr. Kiss Tamás és Tóth Imre, az egykori alapítók idézték föl. A közönség sorából többen saját emlékeik felidézésével egészítették ki az 1956-os szegedi eseménytörténetet.

Az eddig nem ismert részleteket is feltáró beszélgetést Horváth Tamás író, újságíró, a TIB sajtótitkára vezette. Az emlékest résztvevőivel készült interjúkat később közöljük.

Délmagyarország, 1990. október 21.

KETTEN A HALÁLLISTÁN

A szegedi események jellegzetessége, hogy itt nem volt szándékos vérontás. Áldozatként emlékezünk viszont Schwartz Lajos munkásra, akit az október 26-ai nagygyűlésen ért halálos lövés. (A visszaemlékezők szerint a katonák a levegőbe lőttek, ám az egyik golyó gellert kapott, a falról visszapattanva okozott halálos sebet.)

A forradalmi eseményeket követően többféle per zajlott. 00-ás, azaz államtitkot jelentő népbíróági pert folytattak a szegedi néptanács elnöke és társai ellen. Perbíró Józsefet első fokon 15 évre ítélték. Az ügyész óvása miatt a Legfelsőbb Bíróság népbíróági tanácsa (ami véstörvényszékként működött) a korábbi ítéletet életfogytiglanra változtatta. A vádlott-társat, a néptanács elnökségének tagját, Kováts Józsefet államellenes szervezkedés vezetése és különösen nagy értékű sikkasztás büntette miatt halálra ítélték és kivégezték 1958-ban. „Érezte sorsát – írta visszaemlékezéseiben Perbíró József. – A tárgyalás szünetében előttem tett nyilatkozata szerint élete két végzet között hanyódik: vagy országos politikai vezető szerep vár rá; vagy kötél.

Magatartása, forradalom alatti tettei, kijelentései, az ávo előtti védekezése a sorsdöntően előre megszabott koncepció megfogalmazásához segítően járult, hozzá. Az ávo gyűlölettől izzó megtorló eljárását velem szemben is a közbűnténynek minősülő cselekménybe való belekeverési kísérlettel – akaratlanul – segítette, s hajszálon múltott, hogy sérelem érte az általam mindvégig vallott és megtestesített politikai erkölcsi elvet: a forradalom tisztaságának magasztos elvét.

Ketten voltunk név szerint megjelölve az ávo előre felállított szegedi halállistáján. Őt a törvényességet durván semmibe vevő ítélettel fosztották meg életétől.”

Délmagyarország, 1990. október 21.

1956 – TÖRTÉNÉS SZEMMEL

„A NEMZETKÖZI ÖSSZEFÜGGÉSEK FELTÁRATLANOK”*

Az 1956-tal kapcsolatos görcs csak most, a 34. évfordulón oldódott valamelyest, most, amikor a nemzet ünneppé vált fordulópontról nyilvánosan, félelem nélkül beszélnek szemtanúk, politikusok és történészek. A visszaemlékezések közlésével a fehér foltok csökkenésére, tényfeltáró feladatra is vállalkozott a sajtó. Most a szakemberé a szó: Rainer M. János, a Magyar Történettudományi Intézet fiatal kutatója válaszol kérdéseinkre.

– Talán Bill Lomax volt az első, aki kijelentette: Szegedről indult az 1956-os forradalom. A téma egyik legismertebb hazai kutatója osztja ezt a véleményt?

– Annyiban igen, hogy az első jelzés arról, hogy ami folyik, az nem politikai küzdelem, hanem *tömegmozgalom* – azaz, nemzeti és demokratikus követeléseket fogalmaznak meg tömegek – Szegedhez kötődik. Itt mondták ki a korabeli monolit ifjúsági szövetségtől független szervezet, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egységes Szövetsége megalakulását. A forradalom kitörése viszont erősen kötődik a budapesti eseményekhez.

– Október 20-án múlt 34 éve, hogy megalakult a MEFESZ a szegedi tudományegyetem bölcsészettudományi kara épületében, az Auditórium Maximumban. Mi a jelentősége és jellegzetessége a diákszervezetnek?

– A diákmozgalom gyökeresen újat hozott azzal, hogy megbontotta a monolit állampárti struktúrát azzal, hogy az egyetemisták és főis-

* Azóta jelentős lépés történt e tekintetben. Lásd: Charles Gati: Veszített illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom. Budapest. 2006. Osiris Kiadó.

kolásiak kiléptek az akkori egységes ifjúsági szövetség, a DISZ keretei közül, s egy önálló, autonóm, önszerveződés alapján álló szervezetet alakítottak. A másik sajátosság, *hogy a meglehetősen laza reformelképzeléseket és reformkommunista kritikát a társadalom konszenzusát kifejező nemzeti és demokratikus követelésekké fogalmazták át*, azaz kritika helyett követelésekkel léptek föl. A harmadik a legdöntőbb lépés – ami már kevésbé kötődik Szegedhez – a cselekvése: követeléseikkel – autonóm szervezetként fellépve – az utcára mentek, tüntettek.

– A tömegmozgalom társadalmi bázisát miért az egyetemi hallgatóság adta?

– A számos tényező közül kiemelem az univerzitás autonómiájában és a tanszabadságban gyökerező régi függetlenség- és szabadságszeretetet, amelyet az ezek tagadására épülő sztálinista egyetemi rendszer sem tudott a hallgatók tudatából eltüntetni. Fennmaradt az életkori és előképzettségi sajátosságokból eredő nyitottság, kommunikációkészség is, ami a francia forradalom óta az ember és polgár jogaiért folytatott küzdelmek élharcosává tette a diákságot. A kötelező önvédelmi, társadalmi mimikri mögött sokszínű volt a diákság politikai-ideológiai arculata: sokan ápták vallásukat, a népi írók népszerűek voltak, mert bennük a nemzeti identitás őrzőit látták, de nem volt jelentéktelen a szó eredeti értelmében vett baloldali politikai gondolkodás befolyása sem. Továbbá a munkás- és parasztszármazású egyetemisták – mesterségesen földuzzasztott – magas arányszáma azt is jelentette, hogy maga a rendszer hozta össze azok tömegét, akik a szavakban a leginkább kedvezményezettek, a valóságban leginkább kisemmizett, terrorral, begyűjtéssel nyomorított rétegek helyzetét ismerték. Így a félelem gátjainak lebontása után a családi tapasztalatok és a diákság sérelmei összegződtek, nemzeti és demokratikus követelésé váltak.

– Milyennek ítéli a korszakkal kapcsolatos irodalmat?

– Könyvtárnyi mennyiségű kiadvány – feldolgozás és visszaemlékezés – foglalkozik 1956-tal. Ennek ellenére, azt hiszem, most érkezett el az a kedvező lehetőség, hogy a korabeli források legnagyobb részének felszabadulásával újra lehet gondolni; történe-

ti távlatból, történeti módszerekkel, források alapján meg lehet írni mindazt, ami 1956-ban Magyarországon történt. Ez a megállapítás nem kritikája az eddigi irodalomnak, ami rendkívül terjedelmes és a legtöbb összefüggésre rámutatott, de az a sajátos helyzet, hogy a tények feltárását, a következtetések levonását alapvető források hiányában kellett elvégezni. Elkerülhetetlen feladat mindannak átgondolása, amit az irodalom eddig feltárt.

– *A kutató milyen fehér foltokra hívja fel a figyelmet?*

– Abban az értelemben, hogy mi történt valójában, kevés fehér folt van. Ilyen, hogy a *vidéki események legtöbbje még a kronológia szintjén is leíratlan*. Sokkal több fehér folt van, ha arról akarunk képet kapni, hogyan is történt mindaz, ami 1956 őszén Magyarországon lejátszódott. Mindenekelőtt *ilyenek a nemzetközi összefüggések*. Ezeknek a fehér foltoknak a betöltésére még ma sincs olyan jó reményünk, mint a hazai történések feltárására, hiszen például az eseményekben alakító szerepet játszó szovjet döntéshozatal leírása még várat magára, mert a moszkvai levéltárak még nem nyíltak meg.

– *A szakirodalomban az események megítélése szempontjából milyen jelfogások különböztethetők meg?*

– Az események alapvető megítélésében ma meglehetősen egyöntetű felfogás érvényesül a történészek körében. Ezt röviden úgy jellemezhetem, hogy nemzeti és demokratikus forradalom játszódott le 1956-ban Magyarországon. Ezen túl azonban különbség van abban, hogy *ki milyen társadalmi mozgásokra, milyen tartalmakra hívja föl a figyelmet*. Ezek a hangsúlyok ma sem teljesen függetlenek a politikától. Csak egy példa: a nemzeti és demokratikus tartalmakon kívül – ma már talán furcsának tűnő – jellegzetessége '56-nak a szocialisztikus eszmék mély befolyása a közhangulatra, az eseményekre. Ma ezt nem mindenki hangsúlyozza. Az ellenkező előjelű, az 1989-ig hivatalos konszenzusnak, azaz hogy itt ellenforradalom vagy ellenforradalmi puccskísérlet volt, ma már komolyan vehető tudományos képviselője nincs.

– *Hozzám hasonlóan a világon sem volt az 1956-os őszen. Miért foglalkozik a történetek feldolgozásával? Milyen üzenete van 1956-nak a később megszülető generációk számára?*

– Nem személyes és családi okokból foglalkozom 1956-tal. A családom úgy élte meg az akkori őszt, mint a legtöbben: reménykedve, izgulva, aztán szomorúan és letargikusan... 1956 mint tudományos probléma izgatott, mert meggyőződésemm volt, hogy az akkor történekekről hazudnak, mert szerettem volna az események mozgatórugóit, történéseit tanulmányozni. Mint mindem ilyen, az egész országot átfogó esemény, 1956 üzenete is sokrétű. Ma, amikor egy átalakulás után vagyunk, az üzenet talán abban legaktuálisabb, amiben a szegedi diákok megmozdulásainak is elindítója volt: az ember szabadságszeretetének üzenete, ami túlélte történelmi korokat, illetve az ember jogaiért való küzdelem fontossága.

Csongrád Megyei Hírlap, 1990. november 5.

Délmagyarország, 1990. november 12.

„Nem engedünk az ötvenhatból.” (Úgy mint „nem engedünk a negyvennyolcból” sem.) Ez a történelminek nem nevezhető párhuzam a választási csatározás idején volt igazán időszerű, amikor is minden önmagára valamit adó párt „minimum” 1956-ból eredeztette magát. Ma már persze sem a győztesek, sem az ellenzékbe vonult második-harmadik helyezettek nem emlegetik ezt az egyetértésre, újabb párbeszédre alkalmat adó közös kiindulópontot. De nincs miért csodálkozni ezen, ebben is '48 sorsára jut '56. Az örökség kisajátításáért folyó hajszája utáni csend arról harsog, hogy '56 történetének újabb fejezete kezdődik.

Hallgatás, hazugság, hamisítás jellemezte az elmúlt 33 év '56-hoz való viszonyát. A történetekhez közel, az 1956. november 11-i MSZMP KB ülésen még „októberi eseményeknek” tekintette Kádár János azt a viharos eseménysort, amelyet egy hónap múlva már „ellenforradalomnak” bélyegeztek. Ezt az „értékelést” tabuvá merevítette a tilalom, ezen a pilléren nyugodott a Kádár-rendszer. A pillér megingott, mikor Pozsgay Imre először nevezte „népfelkelésnek” azt, amit a közember addig is „forradalomnak” becézett. Politikai földcsuszamlást indított el az elnevezésbeli különbség: megkérdőjelezte a három évtizedes rendszer legitimitását, kihívás volt a szovjet vezetéssel szemben. Ezután indul meg a visszaemlékezés-áradat, ezután nyertek polgárjogot a vulkanikus népmegmozdulás különböző részleteit hangsúlyozó elnevezések: „nemzeti szabadságharc”, „szocialista forradalom”. Most hallgatunk. Már nem az elnevezés a lényeg. Végre tudományos igényű kutatómunka kezdődött, melyet az Akadémia '56-os Intézete koordinál. Lútván György történész, az Intézet igazgatója többek között erről is beszélt, mikor tegnap megnyitotta a szegedi '56-os eseményeket bemutató kiállítást a Deák Ferenc Gimnáziumban.

Délmagyarország, 1991. május 23.

ÜNNEPI PROGRAMOK

Hármas ünnepet köszöntünk Szegeden október 23-án. Az 1956-os forradalom 35. évfordulójára és a köztársaság kikiáltásának 2. évfordulójára emlékezünk, továbbá a helyhatósági választások eredményeképpen egy esztendeje e napon alakult meg Szeged Megyei Jogú Város önkormányzati testülete, a közgyűlés.

Az ünnepi eseménysorozat keretében ma 16 órakor a megyei önkormányzat dísztermében (Rákóczi tér 2.) a szegedi forradalmi események főszereplőinek *1956-os emlékérmét és oklevelet ad át Farkas László* államtitkár, köztársasági megbízott. Az ünnepi aktuson részt vesz – Antall József miniszterelnök megbízásából – *Raffay Ernő*, a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára, továbbá *Bratinka József* és *Póda Jenő* országgyűlési képviselő.

Az október 23-án, szerdán 9 órakor Szeged Megyei Jogú Város önkormányzata ünnepi ülést tart a Városháza dísztermében. Palotás József, az egykori szegedi Nemzetőrség parancsnoka szónoklata után *Lippai Pál* polgármester mond köszöntőt.

A Szegedi Nemzetőrség vezetősége, a Magyar Politikai Foglyok megyei elnöksége, a Történelmi Igazságtétel Bizottság és a Recski Szövetség Csongrád megyei vezetősége szervezésében a 35. évfordulón *10 órakor a Fogadalmi tereplomban ünnepi szentmise lesz*. Misét mond *Gyulay Endre*, Szeged-Csanád egyházmegye püspöke, majd ökumenikus szertartás keretében a *Szegedi Nemzetőrök csapatzászlóját* szentelik föl, zászlószalagokkal díszítik. A *Nemzetőrök eskütétele 11 órakor a Dóm előtti téren* kezdődik, méltató beszédet Raffay Ernő államtitkár mond. A Csillag börtön falán lévő emléktáblát 16 órakor koszorúzzák meg. Az 1956-os hősök és mártírok emlékére állított *kopjafánál*, az Aradi vértanúk terén és a volt *Piarista Gimnázium* falán elhelyezett emléktáblánál 17 órakor lesz koszorúzás. Innen indul a fáklyás felvonulás, melynek végpontja a Takaréktár utca. Az ottani emléktábla megkoszorúzása zárja az ünnepi programot.

Az MDF, a Kereszténydemokrata Néppárt és a Szegedi Erdélykör ünnepi megemlékezése szerdán 16 óra 30 perckor kezdődik az Aradi vértanúk terén felállított kopjafánál.

Baróti Dezső irodalomtörténésznek *díszdoktori címet* adományozott a József Attila Tudományegyetem tanácsa, amelyet ma, kedden délután 3 órakor az egyetemi tanács ünnepi ülésén vesz át. A professzort, aki 1956-ban az egyetem rektora volt, meg nem alkuvó magatartása miatt 1957 áprilisában letartóztatták, állásából elbocsátották. A szegedi tudományegyetem 1989 decemberében rehabilitálta, a következő év szeptemberében *professor emeritus* címmel tüntette ki. Baróti Dezső most 80 esztendő; tanítványai, egykori munkatársai születésnapjára beszélgetéssel köszöntik ma délelőtt a bölcsészszéken.

Nemzeti operánk, a *Bánk bán* ünnepi előadása lesz október 23-án, szerdán este a Nagyszínházban. Az előadás más szempontból is ünnep a szegedi operarajongóknak: *Juhász József 125. alkalommal éneklő a címszerepet*. A népszerű tenoristát e tiszteletre méltó jubileumon fiatal pályatársa, Busa Tamás köszönti az előadás előtt.

Délmagyarország, 1991. október 22.

VÉGSŐ BÚCSÚ PERBÍRÓ JÓZSEFTŐL

Az 1956-os forradalom 35. évfordulójára emlékező ünnepi magazinunkban közöltük az egyetem akkori jogi kari dékán-helyettesének, a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének, dr. Perbíró Józsefnek a Szegedi Széchenyi Rádióban november 3-án elmondott felhívását. Perbíró professzor lapunkat már nem olvashatta. 1991. október 18-án reggel felesége holtan találta... Október 22-én hamvasztották. Barátai, tisztelői, egykori tanítványai a dóm altemplomában az október 30-án, szerdán 11 óra 30 perckor kezdődő gyászmisén vesznek tőle végső búcsút.

Perbíró József 1908. május 21-én Barcson született. A pécsi egyetem kereskedelmi jogból habilitált egyetemi magántanára, majd az egri jogakadémia oktatója volt. Szegedre 1949-ben került. Az egyetem Kereskedelmi és Váltójogi (1949-50), Gazdasági Jogi (1950-51), végül a Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszékét (1951-57) vezette. 1956-tól 1957-es letartóztatásáig ő volt a jogi kar dékánhelyettese.

A szegedi forradalmi események főszereplőjévé vált a jogász-professzor, aki a diákság új szervezete, a MEFESZ megalakítását kikiáltó, október 16-i nagygyűlésén elnökölt, akit október 26. után közfelkiáltással a városi néptanács (Forradalmi Nemzeti Bizottság) elnökének választottak... Tetteiért halálra, másodfokon életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték... Amnesztiával 1963-ban szabadult. Felesége Kecs-keméten talált csak állást, így elhagyták Szegedet. A jogászprofesszor 8 esztendeig Siófokon a Vízmű tanácsadója volt, de múltja miatt onnan is mennie kellett. Később szakszövegek fordítását vállalta... Idén augusztusban ágyynak esett, két hónapig kórházban kezelték... Most visszatér abba a városba, amiért oly sokat tett, ahol legboldogabb és legboldogtalanabb napjait élte. Szegeden lesz végső nyughelye.

Délmagyarország, 1991. október 29.

EGY SZELÍD EMBER A FORRADALOMBAN

IN MEMORIAM PERBÍRÓ JÓZSEF

Több, eddig még kiadatlan kötetbe foglalta élettörténetét dr. Perbíró József, a szegedi egyetem jogi karának egykori professzora és dékán-helyettese, az 1956-os szegedi néptanács elnöke, aki a szovjet megszállás után is szerepet vállalt a város új vezetésében, akit 1957. február 18-án letartóztattak. Akit a bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt. Aki amnesztiával 1963. március 23-án szabadult. Aki négy, sőt később megszerzett ötödik oklevele ellenére sem tudott hosszú ideig elhelyezkedni, aki az anyagi jóvátételt várta rehabilitálásától, mikor 1989 szeptemberében kecskeméti lakásán beszélgettünk. Dr. Perbíró Józsefet a József Attila Tudományegyetem Tanácsa 1989. december 21-én rehabilitálta, kései erkölcsi jóvátételként a közelmúltban odaítélte az emeritus professzori címet, meghívta a jogi karra államvizsga-bizottság elnökének. A professzor azonban a halála előtti napon is megalázóan alacsony nyugdíja miatt írt a hivatalnak levelet...

Hősnek, Szeged megmentőjének tekintik sokan, mert józan bölcsességével megóvta a várost az '56-os véráldozattól. Mások simulékonysággal vádolják. A Dóm altemplomában október 30-án tartott gyászmiséjén másokért hozott áldozatát Krisztus útjával állította párhuzamba Gyulay Endre megyés püspök. A tudósnak, Szeged egykori vezetőjének, az embertársnak szóló végső tiszteletadáson száznál is többen jelentek meg, köztük dr. Szőkefalvi-Nagy Béla matematikus, dr. Nagy Ferenc, a jogi kar dékánja, dr. Lippai Pál polgármester, Lazúr Barna, az '56-os Nemzetőrség főparancsnoka, az egykori nemzetőrök és harcostársak.

Dr. Perbíró Józsefre emlékezünk: a szeretett társ, dr. Nagy Márta kérésére felidézzük a vele készült utolsó interjú (Szegedi Egyetem, 1989. október 8.) részleteit.

(...)

Délmagyarország, 1991. november 2.

AZ IGAZSÁGTÉTEL SZELETEI

"Nem leszámolást, hanem elszámolást akarunk, nincs szó boszorkányüldözésről, a korábbi főbűnösök bíróság elé állítását teszi lehetővé a november 4-én 197 igen szavazattal elfogadott törvény" – hangzott el szombaton este a Deák Ferenc Gimnáziumban, ahol Zétényi Zsolt (MDF), a jogszabály kidolgozója és előterjesztője érvelt elképzelései mellett. Az igazságtétel egyetlen szelete ez a törvény, melynek lényege: az 1944. december 21. és 1990. május 2. között elkövetett, de politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények tettesei most a bíróság elé állíthatók. Így a szándékos emberöléssel vagy halált okozó testi sértéssel, továbbá a hazaárulással vádolhatókat most utoléri büntetésük. (Az '56-os tömegverenzéseknek körülbelül 800, a forradalmi napok utáni megtorlásoknak legalább 400 áldozata volt.) A törvény életbe lépése után a tények feltárása a hivatal kötelessége lesz, de egyéni feljelentés alapján is indulhat eljárás. A bíróság joga viszont a bűnös büntetését korlátlanul enyhíteni. „Az igazságtétel ezen, egyik formája lehetővé teszi, hogy megnevezzük a bűnösöket, s mérlegre tegyük tetteiket, mert a bűnt büntetni kell” – jelentette ki a honatya. „Szükséges ez a magyar nép erkölcsi, politikai válságának megállításához.” Az igazságtételről szóló fórum után beszélgettünk Zétényi Zsolttal, majd a két vendéglátó, Bratinka József és Póda Jenő MDF-es képviselő véleményét kértük.

– *Az '56-os októberre emlékező ünnepségeken is elhangzott: a kormány halogatja az előző rendszer bűnöseinek felelősségre vonását, késik az igazságtétel. Zétényi úr az „igazságtétel tortája” egyik szeletének nevezte az Ön által kidolgozott törvényt.*

– *Az igazságtétel kérdéskörét vizsgálhatjuk abból a szempontból, hogy a kárt szenvedettek milyen elégtételt kaptak, illetve a károkért felelősök milyen retorzióban részesültek, de úgy is, hogy a nemzeti öntudatból és az emberi méltóságérzetből fakadó igazság-tételi igényt mennyire*

méltányolják. A kiemelt nyugdíjak és a különleges párt- és állami kitüntetésekkel járó nyugellátás lefaragása sikerült, a tulajdonban okozott károk rendezése folyik, az egyházi ingatlanok részleges visszaadása világnézeti szempontból is fontos változás. Az igazságtalanul elítéltek ügyében is több jogszabály született, most kerül a Parlament elé a törvény, mely egészen 1989-ig teszi lehetővé a koholt perben született ítélet felülbírálását. A személyes szabadságukban megsértettek és az életüktől megfosztottak családjának nyújt bizonyos elégtételt a képviselők elé kerülő másik jogszabálytervezet. *A kárpótlás részleges, mégis eredménynek tartom, mert kétszer ad, aki gyorsan ad.* Képviselőcsoportunk további javaslata, hogy az el nem évült gazdasági bűncselekményeket derítsék fel, a még orvosolható polgári jogi visszasságokat szüntessék meg.

– Az Ön által kidolgozott törvény – ellenzői szerint – nem felel meg a jogállamiság elveinek és a nemzetközi jog normáinak, ellentmond a magyar alkotmánynak.

– A büntető törvénykönyv módosítása nem ütközik sem a nemzetközi jogba, sem a magyar alkotmányba. *A bűn csak akkor évülhet el, ha a jogállam mindent megtesz a bűnös üldözése érdekében, de hosszú ideig sikertelenül.* Ám a most elfogadott törvényben szabályozott esetekben e bűnök történelmi méretűek, s politikai okból, állami eszközökkel eddig akadályozták üldözésüket. *Ki kell emelni a történelemből a szereplőket, s meg kell mutatni nekik, milyen az emberséges, jogszerű felelősségre vonás.*

– A Zétényi-Takács törvényt a Parlament megszavazta, de mit gondol, alkalmazása mikorra várható?

– Valószínűnek tartom, hogy a köztársasági elnök az Alkotmánybírósághoz fordul. Arra is számítok, hogy nemzetközi jogi fórum elé kerül. Tehát fogalmam sincs, mikor lép hatályba ez a törvény.

– Azután ennek alapján hány ítélet születhet?

– Mindegy, hogy 50 vagy 80 embert büntet meg, mindegy, hány bűnöst ment fel a bíróság, mert a lényeg az, hogy kiderüljön: *nem lehet olyan korszaka a magyar történelemnek, melynek kriminális tetteit szó nélkül hagyják.*

– A fórum egyik résztvevője is megkérdezte: mibe kerül nekünk ez a „tortaszelet”?

– Az apparátus bővítése elengedhetetlen, s ez pénzbe kerül. Viszont nem fejezhető ki számokkal az a haszon, hogy a nemzet krémjét jelentő ’56-osok megnyugszanak, hogy közelebb kerülünk a társadalmi megbékéléshez.

– A törvény fogadtatása az igazságszolgáltatásban sem egységes. A jogszabály végrehajthatóságát a fórum résztvevői közül többen is megkérdőjelezték.

– A jogszabály egyik hatása, hogy megméri a rendőrség tagjait, az ügyészeket, a bírákat. Az élesztő szerepét tölti be, mert megmozgatja, színvallásra készíti az apparátust, az államot filozófiájának megfogalmazására ösztönzi. Egyébként meg olyan bizonyítékok alapján és olyan közreműködők segítségével kell igazságot tenni, amilyenek a történetek után több tíz évvel rendelkezésünkre állnak.

– A szegedi fórum azt feltevésemet igazolta, hogy az igazságtételt követelők számára kevés, a megnyugvást hirdetőknak viszont sok, ami eddig történt. Tehát az említett cél, a magyar nép erkölcsi válásának megállítása elérhető?

– E törvénynek nincsenek direkt politikai céljai, nem politikai felelősségre vonást, hanem közönséges gyilkosok és hazaárulók megbüntetését teszi lehetővé. Egy egészséges társadalom úgy nem létezhet, hogy a gyilkosok és az áldozatok elnéznek egymás feje fölött. Meggyőződésem, ha megnevezzük a bűnösöket, megmérjük tettüket, akkor az öntudatát vesztett, megtiport, megalázott, kicsit rosszindulatúvá tett nép méltóságára döbben.

Bratinka József: „A választóim és a közvélemény tudomására kívánom hozni, hogy a jogi érvekben megnyugodva megszavaztam volna ezt a törvényjavaslatot a korlátlan enyhítés indítványával, a hazaárulás megjelölt, minősített eseteivel együtt. Komoly, nemzetközi jogi fórumokon fogják e speciális helyzetben fogant, tipikusan kelet-európai törvényt megítélni. Politikai fogadtatása a nemzetközi körökben nem mondanám, hogy egyértelműen negatív.”

Póda Jenő: „A döntés előtt akkor éreztem meg a felelősség súlyát, mikor az '56-os szerepe miatt is ismert Mécs Imre azt mondta: nem érdemes ezt a törvényt meghozni, mert a bűnösök többsége meghalt, keveseket érint, legyünk nagyvonalúan elnézőek. Akkor én, a harmincas éveiben járó képviselő egy kicsit örültem, mert e törvényt nem a múlt, hanem a jövő miatt tartom fontosnak. Be kell bizonyosodnia a fiatalabb generáció számára is: a tettek előbb vagy utóbb megmérettetnek. *Az elsődleges szempont megközelítésében, hogy ártatlanul senkit ne lehessen elítélni.* Ezt biztosítva látom. A kelet-európai régióban ez a legenyhébb, legmegbocsátóbb törvény.”

Délmagyarország, 1991. november 11.

BÜNTETŐJOGÁSZ AZ IGAZSÁGTÉTELRŐL

MAGYAR VENDETTA?

Az emberek józan igazságérzete azt követeli, hogy az előző rendszer veszteseit kárpótolják, bűnöseit pedig felelősségre vonják. Ez a kiindulópontja az igazságtételnek, melynek egyik szelete a Zétényi-Takács-törvény. A törvényt a Parlament elfogadta, de még nem érvényes, mivel nem írta alá sem a Ház elnöke, sem a köztársasági elnök. A jogszabályt – Göncz elnök kérésére – most az Alkotmánybíróság teszi nagyító alá. A törvénnyel kapcsolatos állásfoglalások többségében keverednek a szakmai és a politikai érvek. A büntetőjogász véleményére voltunk kíváncsiak, mikor dr. Nagy Ferenc kandidátust, a JATE docensét kérdeztük a Zétényi-Takács-törvényről.

– Az 1944. december 21. és 1990. május 2. közötti politikai okból nem üldözött gyilkosság, halált okozó súlyos testi sértés és hazaárulás tetese ismét bíróság elé állítható. A visszamenőleges igazságszolgáltatás mennyire általános a nemzetközi joggyakorlatban?

– Nem gyakori. Például Spanyolországban vagy Portugáliában, ahol a diktatúrából a demokrácia útjára léptek, a nyugalmat és jogbiztonságot amnesztia kibocsátásával próbálták elérni, nem utólagos felelősségre vonással. A németekre hivatkoznak, hogy többször megváltoztatták az elévülés határidejét, de egyik esetben sem úgy, mint a magyar jogszabály. A németek a még le nem járt, a még be nem állt elévülési határidőt hosszabbították meg, nem pedig a már lejártat nyitották meg, évtizedek után. A német gyakorlat összeegyeztethető a jogállamiság gyakorlatával, a magyar megoldás viszont aggályos.

– A kelet-európai országok hasonló úton járnak. Lengyelországban például minden, politikai okból nem üldözött „sztálinista bűntett” elővehető, a Cseh és Szlovák Köztársaságban a feddhetetlenségi tör-

vény alapján bizonyos tisztségeket nem tölthetnek be az elmúlt rendszerben szerepet vállalók. Az igazságtétel ithoni megoldása szabályozza, a bűncselekmények mely köre tárgyalható újra, mégis magyar vendettaként emlegetik. A Zétényi-féle törvényt Alkotmányba ütközőnek tekintik, mert az alaptörvény kimondja: senkit nem lehet büntetni olyanért, ami az elkövetés idején nem volt bűncselekmény.

– Ezt az elvet nem sérti a Zétényi-törvény, mert az abban kiemelt bűncselekmények az elkövetéskor is bűnnek számítottak.

– Az elévülés e tettek esetében, Zétényi úr szerint, nem érvényes, hiszen elkövetőiket politikai okból nem üldözték, azaz az elévülés nyugvásáról van szó.

– Ismert, hogy az *elévülés büntethetőségi akadályt jelent*: amennyiben a törvényben megjelölt időtartam eltelik, akkor az adott ügyben nem lehet az eljárást lefolytatni és a felelősségre vonást érvényesíteni. Az elévülés alapvetően jogbiztonsági kérdés. Tehát sem a társadalmat, sem az érintetteket nem lehet hosszú ideig bizonytalanságban tartani a tettet és a felelősségre vonásokat illetően. Hosszú idő eltelte után a bizonyítékok elesnek, a tanúk emlékezete elhalványul, így az államnak és az elkövetőnek egyaránt nehéz a bizonyítás. *E törvény azonban nem az elévülés nyugvása intézményére épít.* Egyszerűen arról van szó, hogy 1990. május 2-án ismét elkezdődik a már korábban, hosszú ideje elévült, említett három bűncselekmény büntethetősége. A büntető törvénykönyv egyébként az elévülés nyugvásának egyetlen esetét említi: a büntetőeljárás felfüggesztésének tartama nem tartozik az elévülés idejébe.

– *Mondhatjuk, hogy három bűncselekmény különleges elbírálásáról van szó?*

– Az emberölés és a halált okozó testi sértés a civilizált népek által elismert jogelvek szerint mindenütt és mindenkor bűncselekmény. A hazaárulás megítélése már problematikus, mert politikai, ideológiai síkra tereli az adott ügyet, pedig nyilvánvaló, hogy nem szerencsés, ha a jog alkalmazói ilyen szempontok alapján ítélik.

– *A törvény Parlament által elfogadott szövegében a hazaárulás minősített eseteiről van szó.*

– Azaz: ha a hazaárulást súlyos hátrányt okozva, állami szolgálat vagy hivatalos megbízatás felhasználásával, háború idején, illetve, (a '89-es módosítás eredményeként) külföldi fegyveres erő behívásával vagy igénybevételével követik el. Az első és utolsó eset bírói megítélése a szubjektív elem túlsúlya miatt problematikus lehet.

– *A törvény által érintettek köre azonban nemcsak emiatt terjeszthető ki szinte akármeddig, hanem azért is, mert a bíróság elé idézhető az is, aki felbujtással, bűnsegéllyel vádolható.*

– Főként a pszichikai bűnsegéd megítélése lehet problematikus, azé, aki hallott, tudott a tettről, s úgymond hallgatólagos támogatásával realizálta a cselekményt. Elvileg az is felelősségre vonható, aki ilyen pszichés módon nyújtott segítséget. További gond, hogy *a törvény szövege egyaránt utal az elkövetéskor és a most hatályos jogszabályra*, így kérdés: a bíróság melyik alapján járjon el.

– *A törvény módosítja a Btk.-t Illeszkedik a hatályos jogszabály szövegébe?*

– Nem, mert például ütközik a Btk. 2. paragrafusával, ami kimondja az elbíráláskori törvény visszaható hatályának tilalmát, mely alól csak akkor van kivétel, ha enyhébben bírálja el a tettet az utólag hozott jogszabály. Nemzetközileg elfogadott jogelv, hogy új büntető törvénykönyv szerint elbírálni a régit csak akkor lehet, ha nem bűncselekmény az a tett, vagy enyhébben bírálható el.

– *Az eljárás hivatalból vagy feljelentés alapján indítható meg. Féltő, hogy „jó magyar szokás” szerint megindul a feljelentősdí?*

– Igen, s az érintettekre rásütik a bélyeget az ismert anekdota, a „volt egy kabátlopási ügye” mintájára.

– *Jogállami eszközökkel lehet-e kezelni a nem jogállami keretekben lezajlott történéseket?*

– A jogállam nem teheti azt, amit maga is elítél. Az alkotmányjogi felülvizsgálat egyik kiindulópontja a jogállami elvekre, követelményekre való hivatkozás. *Tehát egy probléma törvényi szintű szabályozása önmagában nem jelenti azt, hogy jogállami megoldás született.*

Délmagyarország, 1991. november 22.

A PÁRBESZÉD HIÁNYCIKK

INDUL A FELJELENTÖSDI?

Az igazságtétel indulatos vita tárgya. Érvek helyett érzelmek, pengeváltás helyett vagdalkozás. A nyilvánosság fórumain ugyanúgy, mint a paprikáskrumpli-szagú konyhában vagy két sör között a kocsmában. A Parlamentben a többség megszavazta, de még nem hatályos a Zétényi-Takács-féle törvény. Mégis: hatására vad szócsata terepévé vált az egész ország. A Parlamentben akasztásért kiált a honatya... Egy törvény tervezetéről szóló szakmai megközelítést politikai szempontból támadják... Nyilvános fórumon beléfojtják a szót az ellenérveket összegezőbe... Mi történt velünk? Hova tűnt a vértelen forradalmunk jelezte mértékletesség és higgadság? Miért ugrunk egymás torkának?

A józan emberek igazságérzete megköveteli, hogy az elmúlt évtizedek, az előző rendszer veszteségeit kárpótolják, bűnöseit felelősségre vonják. A nehézség abból adódik, hogy – a jogállam ideájának megfelelni akarván – az MDF-KDNP-FKgP alkotta hatalom törvény alkotásával, utólag kívánja megvizsgálni oly korszak történéseit, amikor jogállamiságról szó sem lehetett. A hatalom részesei abban bíznak: *a jogszabály kordában tartja az indulatokat, megvédi a szélsőségektől. Nem.*

Az igazságtétel ürügyén összehozott Kónya-Pető-vita igazolta: elszabadultak az indulatok. A Tv1 múlt héten, szerdán sugározta a nyilvános fórumon elhangzottakat, így a keddi ismétlés csak megerősítette: *a Lex Zétényi nem éri el célját.* Azoknak sok, akik állítják: Európába az az út vezet, amelyiken járva nem rágódhatunk a múlton. Azoknak pedig kevés, akik most érzik elérkezettnek az időt, hogy sokéves sérelmeikért elégtételt kapjanak. A téma és hordaléka hozta, hogy *a színpadon szerepet vállaló politikusok is kiállították magukról a bizonyítványt:* kiderült, ki hogyan mondja föl a leckét, ki mennyire lovagolja meg (sőt gerjeszti) az érzelmi hullámokat, ki

érvel és ki csúsztat, ki hiteles és ki kevésbé. A politikusok mögött álló *pártok is új arcukat mutatták*. A türelmetlen közbekiabálás, a taps vagy az elégedetlenséget jelző morgás, az ellenvélemény végig nem hallgatása pedig – gondolom – mindannyiunk számára ismerős. Hasonlót élünk mindennapi vitáinkban.

Ez a „nyilvánosság előtt elkövetett intolerancia” új és félelmetes mélységekre döbrentett. Megmutatta a *torgyániáda létező szereplőit*. Rávilágított: a közélet eddig egyediként kezelt, szélsőséges megnyilvánulásai összefüggnek. Igazolta, az *MDF épít az eddig elfojtott indulatokra*. Megborzongtatott, mert felvillantotta a veszélyt, az érvek uralmát felváltó viszálykodás „vérszagu” korszakát.

Lavinát indíthat az igazságtételnek a kormánypártok által választott formája. A még érvénybe nem lépett, a még nem hatályos Zétényi-féle törvény megyénkben megszülte az első feljelentést. A szentesi rendőrkapitányság iktatta ezt, s egyben tájékoztatta a följelentőt, hogy a jelenleg érvényes jogszabályok alapján nem intézkedhet. Az eljárás addig mindenképpen áll, amíg eldől a Lex Zétényi sorsa. A feljelentősi azonban elindult...

*Délmagyarország, 1991. november 28.*⁶⁶

⁶⁶ A Zétényi-Takács ügy lezárását a Sólyom László vezette Alkotmánybíróság döntése jelentette. E döntés alapja: a kollektív bűnösség kategorikus elutasítása. Ez a volt kommunisták (politikai okból) történő felelősségre vonását tiltja, az „ügynökök” személyes adatainak védelméről szól azzal a kikötéssel, hogy ha aktív politikai szerepet vállalnak, át fogják világítani őket. Szakértők magyarázata az, hogy e döntésével a magyar Alkotmánybíróság a megtorló (retributív) igazságtételt elvetette. Nem azt kérdezte, hogyan lehet az ügynökök nevét közreadni, a vélt és valós bűnösöket felkutatni, az elévült bűncselekményeket újraéleszteni. Hanem azt kérdezte (restitutív igazságosság), hogyan lehet kárpótolni azt, akit megfosztottak szabadságától, földjétől vagy bármely jószágától. Illetve mit tegyünk, ha valakitől nem vettek el semmit, de mégis kárpótolnunk kell, mert hátrány azért érte, mert nem kapott meg valamit. (Például a neki járó nyugdíjat.) A két igazságosság-elmélet vegyesen is működhet – elvileg. De ezt a magyar Alkotmánybíróság kizárta.

ÚJRAÉRTÉKELT KÖZELMÚLT

„AZ EMBEREK NEM VEVŐK ERRE”

Ugye, észrevették, egyre több politikus emlegeti a rendszerváltás előtti pillanatként elkönyvelt tárgyalást az Ellenzéki Kerekasztal és a hajdani MSZMP között. E múltba nézés nem lehet véletlen. Legalábbis erre utal, hogy a néhány évvel ezelőtti történésekre másképp emlékszik az egyik, s másképp a másik csoport tagja. Az igazságtétel kapcsán legutóbb Póda Jenő, a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal egykori vezetője minősítette az akkori MSZMP helyi taktikáját. A tárgyalásról, az azt kísérő hangulatról Básthly Gábornak, az akkori MSZMP tárgyalódelegációja tagjának emlékezetében más kép él. A Délmagyarország szerkesztőségét azért kereste föl, hogy jegyzetei alapján földélezze 1989 nyarának eseményeit.

– Más nézőpontból és szelektíven emlékszik a szegedi tárgyalásokra a másik oldalon álló Póda Jenő. Megjegyzem, az első találkozó 1989. június 27-én, az utolsó tárgyalás július 25-én volt. Akkor és most is *pótcselekvésnek, az országos tárgyalás rossz adaptációjának tartottam a megbeszélés-sorozatot*. A fő problémákat ugyanis országos szinten lehetett megoldani.

Szegeden korrekt módon indult a tárgyalás. Találtunk olyan témákat is, melyekben helyben sikerült megállapodásra jutni. Ilyennek tekintem az időszaki választásokon az esélyegyenlőség biztosítását, az elmúlt negyven év történetének reális értékelését. De terítékre került például a választások törvényben nem garantált vonatkozásainak (a HNF szerepe, az új jogszabály ellentmondásai), a munkahelyek depolitizálásának, a munkásörtség megszüntetésének ügye. Nem jutottunk dűlőre, mert ahhoz országos megállapodás szükségeltetett volna. E körbe tartozott az a téma, mely holtpontra vitte a tárgyalás sorozatot. A helyi tömegkommunikációs

eszközökről az EK képviselőinek elképzelése az volt, hogy az MSZMP mondjon le a lapokról, s azokat koalíciós alapon szerkesszék. Aki emlékszik, tudja: '89-ben *semmilyen területen sem volt olyan erős a pártirányítás, mint korábban*. Az akkori városi pártbizottság védte a helyi lapokat a megyei pártbizottság erőszakos egyesítési törekvéseitől. Ennél többet nem tehetett az *az MSZMP-delegáció, melynek hatásköre korlátozott volt*: csak akkor állapodhatott meg az Ellenzéki Kerekasztallal, ha azzal előzetesen egyetértett a párttestület. *Az időhúzást mint taktikai fogást nem alkalmazta a küldöttség*.

A tárgyalásokat a sajtóügy miatt július 25-én felfüggesztettük. Így nem tudtunk megegyezni olyan sürgető kérdésekben sem, mint '56 vagy a romániai fejlemények értékelése. A megbeszélések eredményeképpen egy sor témában az *MSZMP álláspontja puhult, az ellenzéki viszont bemeperedett*.

A tárgyalássorozat *nagy nyilvánosságot* kapott. *A számonkérés, az igazságtétel ügye akkor fel sem merült*. Az üléseken tárgyszerűen szembesítettük az álláspontokat, a szünetekben baráti hangon beszélgettünk. *Nem volt sem acsarkodás, sem leszámolóshangulat*. A ma hatalmon lévő pártok e tárgyalások hiteles dokumentumainak nyilvánosságra hozatalát megtiltják. Úgy tűnik, a gazdasági nehézségek megoldása helyett könnyebb a közelmúlt eseményeit átértékelve rákenni mindent a rendszerváltás előtti időszak politikusaira. Meggyőződésem: az emberek többsége nem vevő erre.

Délmagyarország, 1991. november 29.

A TÉMA: A KÖZELMÚLT

„NE FESSÉK RÓZSASZÍNÚRE '89-ET!”

Az igazságtétel ügye szippantotta a politikusok érvelési rendszerébe, hogy mi hangzott le, illetve miről nem esett szó 1989-ben az ellenzéki kerekasztal és az akkori MSZMP közötti tárgyaláson. A szegedi történetekről Básthly Gábornak az akkori MSZMP delegációja tagjának véleményét lapunk tegnapi számában közöltük. Most Póda Jenő, az egykori ellenzéki kerekasztal vezetője kér szót, hogy pontosítsa egy korábbi interjúban tett megállapításait, illetve, hogy dokumentumokra támaszkodva reagáljon Básthly Gábor állításaira.

– A tisztán látás, az igazmondás e kérdésben azért fontos, mert az akkor szerepet vállalók közül többen ma is meghatározó személyiségei az országos és a helyi politikának.

Nem tekinthető pótcselekvésnek az akkori tárgyalás. Igaz, helyben nem születettek nagy horderejű döntések, de a korlátozott nyilvánosság előtt zajló megbeszélések ténye nyomást gyakorolt az országos tárgyalásra, s az MSZMP-n belül erősítette a reformszárnyat. Továbbá: ekkor került felszínre, tanulta a politizálást egy új politikusi garnitúra. Fontos tény, hogy az országban elsőként, 1989. január 14-én Szegeden alakult meg az ellenzéki kerekasztal, tehát abban a városban, ahonnan az MSZMP reformkörei indultak.

A terítékre kerülő témák köréről a tárgyaló felek előzetes vita után egyeztek meg. Az EK arra törekedett, hogy helyi ügyeket vegyünk elő, pénz nélkül megvalósítható programokat. Így például nem azt kértük, szűnjön meg a munkásőrség, hanem azt, a városi MSZMP ne vegye igénybe a fegyveres szolgálatot, illetve ajánlják tagjaiknak a fegyveres testületből való kilépést. A piros pecsétetes levélben érkező válasz a következő volt: „... a munkásőrséghez való tartozás személyiségi jogon alapuló lelkiismereti kérdés”. Fel sem

merült, hogy a helyi lapokat koalíciós alapon szerkesszük. Új, a BBC gyakorlata alapján kidolgozott irányítási modellt szorgalmaztunk. E területeken ugyanúgy nem kaptuk meg a *gesztusértékű pozitív reagálást* az uralmon lévő párt helyi vezetőitől, mint az időközi választásokon az esélyegyenlőséget.

A tárgyalások során egyik fél álláspontja sem puhult vagy merevedett, hanem számunkra kiderült: az MSZMP kinyilatkoztatásai és napi gyakorlata közötti ellentmondás feloldására semmi esély. *Az időhúzás taktikáját nem az MSZMP* részben reformkörösökből álló *delegációja, hanem a mögötte húzódó, jórészt ortodox kommunis-ták alkotta pártbizottság alkalmazta.* Ezért javasoltuk a tárgyalás fel-függesztését, aminek folytatását az idő elmosta.

Acsarkodás és leszámolóshangulat valóban nem volt, s szerencsére ma sincs a szegedi közéletben. Azt azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy akkor, 1989 nyarán az igazságtétel ügye mint tárgyalási téma fel sem merülhetett. A hangulat érzékeltetéséül mesélem: abban az évben a kocsimat teli tankkal, orral kifelé hagytam lent esténként, az útlevelemet mindig magamnál tartottam, egy kis táskába összekészítettem a motyót, amire föltétlenül szükségem lehet, ha... Szóval szó sincs a közelmúlt átértékeléséről, de *ne fesse senki ró-zsasínűre* a '89-es politikai palettát.

Délmagyarország, 1991. november 30.

KÁDÁR SZÜLETÉSNAP

VAKVÁGÁNY?

Mi az, amit a Kádár-korszak 35 éve nem tudott elérni, de az Antall-kormánynak két év alatt sikerült? A szocializmust megszerettetni az emberekkel. – A viccet bizonyára ismerik. Annak a bizonyos korszaknak a névadójára, *Kádár Jánosra születésének 80. évfordulója alkalmából* emlékeztek tegnap – például a Munkáspárt (MSZMP) szegedi szervezetének székházában.

Az életrajz fejezeteit a kommunista párt történetének feltárása nélkül értékelni nem lehet. Ebben egyetértenek a mai kommunisták. Márpedig maguk is hézagos és elnagyolt ismeretekkel rendelkeznek az „elődpártok” viselt dolgairól. A Kádárra való emlékezés – mint mondták – arra alkalom, hogy erőt merítsenek az illegalitás nehézségeinek fel-emlegetéséből és egy pártjához hű kommunista életfordulóinak tanulságaiból. A kádári életút összegzése lehetőséget kínál, hogy a „szörnyű tévedések” is *nevükön neveztesse*nek. A kommunista mozgalom vakvágányai közül *Krajkó Gyula*, a párt városi elnöke megemlékező beszédében az ötvenes években kísértő belső terrort említette meg. Hibának nevezte, hogy a „szocialista tábor” nem vette tudomásul: két vágányon megy a fejlődés, a „harmadik világgal” kárpótolta magát ahelyett, hogy igyekezett volna felzárkózni a kapitalista országokhoz. „A nemzetközi munkásmozgalom nagy tévedése volt, hogy a két világháború között a Szovjetunióban kialakult, nem hatékony gazdasági mechanizmust erőltette a szocialista országokra, ahol a rendszerbe nem építette be a demokratizmust.” Máig ható kataszrofális hibának mondta, hogy mikor felismerte, a szocializmus e régióban sem tartható, akkor nem szervezetten vonult vissza a mozgalom, hanem vezetői otthagytak csapat-papot.”

A kádári életút mérlege? A szónok szerint az, hogy emberi és történelmi tévedései ellenére a „határon belül” kereste a jobb megoldást. Ezért érzik azt a mai kommunisták: az emberek többsége most sem Kádár-ellenes...

Délmagyarország, 1992. május 27.

A HÉT KÉRDÉSE

MI JUT ESZÉBE KÁDÁR JÁNOSRÓL?

Életében nem hagyta, hogy személyi kultusz alakuljon ki körülötte. Így aztán nem tudni, hogyan ünnepelnénk 80. születésnapját – ha élne, ha halála óta nem telt volna el a fordulatokban gazdag, történelmi távlatot nyújtó néhány év. Most csak a Munkáspárt (MSZMP) emlékezett meg hivatalosan Kádár János születésének 80. évfordulójáról. Mi arra voltunk kíváncsiak: egy szegedinek ma mi jut eszébe Kádár János nevének hallatán. Meglepő (vagy éppen séggel érthető) módon, csak minden második ember volt hajlandó a kérdésre válaszolni. Nevét és arcát csak minden harmadik-negyedik adná saját véleményéhez. A kérdésre „kapásból” a legtöbben azt mondták: „Akkor jól éltünk.” Két asszony tömören csak annyit vetett oda a kérdezőnek: „Nyugodjon békében! A többit jobb, ha nem mondom...” Hogyan vélekedtek a többiek?

Miklósné Hancsák Mária, *ügyvitelvezető, gyesen lévő anyuka*: – Addig míg Kádár volt, jól életünk. Ő ellavírozta az ország hajóját, az oroszoknak sem alázkodott meg. Ma nem szeretnék kezdő fiatal lenni. Nehéz munkát találni. A cégünk felbomlott. Most nekem is új állás után kell néznem. A gyeseből még a lakás rezsijére sem futná.

Varga István, *nyugdíjas energetikus*: – Sajnos nem érte meg a 80. születésnapját. Rendes, nyugodt ember volt. Igaz, sokan nem szerették, de az én családomnak nem volt, ma sincs kifogása ellene. Nem voltunk párttagok, de soha nem bántottak ezért. Az akkori helyzetet jónak tartottuk. Négy gyereket tudtam tisztességgel felnevelni. A kilenc unokámnak már nehezebb lesz a dolga. Kádár idején munka volt, de adó – nem. Az egyszerű embert nem piszkálták. Most bezzeg csavarják a nyakát...

Nagy László Levente, villamosmérnök: – Kádár János nevének halatán azok az információk jutnak az eszembe, amit akkoriban Erdélyben hallottam. Összehasonlítva a Ceauescu-féle rendszert a Kádáréval – nem tudva a hátsó gazdasági és politikai tényezőkről – nagyon pozitív képünk volt az akkori Magyarországról. Kádár egy olyan ember benyomását keltette, mint aki tudja, mit csinál. Kilenc évnyi bukaresti tartózkodás után, '90-ben települtem át Magyarországra. Azóta pozitív és negatív dolgokat is megtudtam róla. Nem tudom, mi a pontos igazság. Nem tudom, mennyire kötötte meg a „külföld” a kezét. Mégis úgy érzem: az adott körülmények között az optimumot próbálta megvalósítani. A mostani vezetők esetében erről nem vagyok meggyőződve.

(A hét kérdéséről a Rádió Szeged ma délutáni adásában, 17 óra 30 perctől dr. Karácsonyi Béla professzorral [Munkáspárt] és Jankó Attila önkormányzati képviselővel [SZDSZ] Újszászi Ilona újságíró beszélget. Hívható telefonszám: 24-244.)

Délmagyarország, 1992. május 28.

„JÁNOS KIRÁLY” UTÁN...

Meglepően nagy érdeklődés kísérte a Kádár János születésének 80. évfordulója alkalmából lapunkban közzétett írásokat. Ezért – mintegy a téma lezárásaként – a Rádió Szeged csütörtök délutáni műsorában elhangzott beszélgetés szerkesztett és rövidített változatát is közöljük. Partnerünk: – egy kommunista – Karácsonyi Béla professzor, a Munkáspárt (MSZMP) vezetője és – egy liberális ellenzéki – Jankó Attila, SZDSZ-es önkormányzati képviselő.

NOSZTALGIA „JÁNOS KIRÁLY” UTÁN?

– Jól érzékeltük, hogy Kádár személye, a nevével jelzett korszak megítélése foglalkoztatja az embereket?

Karácsony Béla: – A magyar történelemnek egy olyan időszakát vizsgáljuk, mely több mint 30 esztendőn át nyomta rá bélyegét a társadalom fejlődésére. Engem is meglepett, hogy „A hét kérdése”-re adott válaszok pozitív nosztalgiával néztek vissza erre a korszakra. Az emberek a jelen negatívumaihoz viszonyítanak.

Jankó Attila: – Jó tíz éve hallottam az akkori ellenzék egyik vezéralakjától: „Bármikor hajlandó vagyok elismerni, Kádár János jobb király, mint Gustav Husak vagy Ceausescu, de istenem, én republikánus vagyok!” Ez a dolog lényege. Bárkinek lehet nosztalgiája egy megértőnek, jónak hitt „király” után. De hát egy köztársaságot kéne végre felépíteni és működésbe hozni!

– Ehhez azonban nem árt érteni a közelmúltat, annak egyik főszereplőjét. Márpedig Kádár igencsak ellentmondásos utat járt be: 1949-ben – belügyminiszterként – részt vett Rajk László kihallgatásán. A kádári életút „furcsasága”, hogy 3 év múlva őt is letartóztatták, árulással vádolták. Szabadulását meg annak

a Nagy Imrének köszönhetette, akit '56-os szerepéért 1958-ban kivégeztetett...

K. B.: – A történelemben vezető szerephez jutott egyének pályafutását nem tekinthetjük autonómnak, különösen nem egy olyan korszakban, mikor az ország sem független, nincs szabad mozgástere. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az emberek is változnak. Meglehetősen kanyargós utat futott be az ország fejlődése, amit a vezetők pályája is mutat.

– Kádárnak volt, érvényesülhetett személyisége?

K. B.: – Egy autodidakta munkás vezetőről van szó, akinek egyéniségét a pozitív személyi tulajdonságok túlsúlya jellemezte. Puritánsága például megakadályozta, hogy körülötte személyi kultusz alakuljon ki.

J. A.: – A politikai pályára lépők morális megítélése rendkívül fontos. Szerintem a személyi kultusz nem a vezérek gyarlósága miatt alakult ki. Ezt a szovjet rendszer egyes fejlődési szakaszaiban intézményesen megcsinálták.

– 1956 novemberében Kádárnál gyűlöltebb személy nemigen volt. Ebből a helyzetből indulva néhány év múlva, de még 1985-ben is a legnépszerűbb politikusunk...

J. A.: – Ami azt bizonyítja, hogy az emberek többsége egészségesen viszonyul a politikához: ha békén hagyják, ha nincs nyomor és fölfordulás, akkor toleráns az ideológia, a vezetők iránt. Míg ha fölborul a normális emberi élet, a legzseniálisabb vezető is gazemberként, kóklerként tűnhet föl.

K. B.: – A Rákosi- és a Kádár-korszak kormányzati módszere közötti különbséget hamar tapasztalhatták az emberek. Annak is tudatára ébredtek, hogy Magyarország a Nyugat passzivitása, a Szovjetunió aktivitása következtében megmaradt a szovjet blokkban. Ehhez kellett alkalmazkodni. Ezen belül értékelték Kádár lavírozó és kompromisszumkészségét.

– Kádár népszerűsége viszont 1988-ra elolvadt.

K. B.: – A szocializmusnak az a szovjet modellje, amelyet nálunk meghonosítani akartak, a rossz gazdasági mechanizmus és egyebek miatt kifulladt. Ennek megfelelően csökkent Kádár és a párt népszerűsége. Tehát Kádár bukása azonos a pártállami modell bukásával.

– Kádárnak jut-e szerep abban, hogy a rendszerváltás hazánkban vér nélkül, békésen zajlik?

J. A.: – Az ő személyénél sokkal nagyobb szerepe volt annak, hogy az ország '56 után magának más elbánást tudott Moszkvában elfogadtatni, mint a blokk többi tagja. Ez a relatív szabadság lehetővé tette, hogy a gazdaságban és a társadalomban beinduljanak olyan folyamatok, melyek ezt az átalakulást megalapozták. Már látszik: ez a rendszerváltás nem egyszerű diadalmenet, legalább 3-4 választási cikluson át tartó és igen válságos átalakulás lesz.

Délmagyarország, 1992. május 30.

NYOMORGÓ '56-OSOK

Többször könnybe lábadt Pongrácz Gergely szeme, mikor tegnap délután az 1956-os hősök mai sanyarú helyzetéről beszélt. A Corvin köz legendás parancsnokát, az 1956-os forradalom és szabadságharc hőseit a Független Kisgazdapárt szegedi szervezete látta vendégül.

Pongrácz Gergely 1956 eszmeiségéről és annak a mai politikára gyakorolt hatásáról szólt. A kommunizmus hanyatlása 1956-ban Budapesten kezdődött – idézte Jelicint. Ezért is szegény – mondta elcsukló hangon –, hogy ez a rendszer nem gondoskodik a pesti srácokról, azok 5-6 ezer forintos nyugdíjból nyomorognak. Igaz, a miniszterelnök segítséget ígért. A mátyásföldi egykori szovjet lak-tanyának egy része már az övék. Ezzel elkezdődött valami. Ott rendezik be az '56-os magyarok világszövetségének központját és egy 120 fős öregotthont. Az is előrelépés, hogy a BM klubjában olcsó ebédet kapnak az egykori „pesti srácok”. Felháborító viszont, hogy Budapesten még mindig '56 olyan emlékmű áll, ami irritálja az '56-osokat. Ultimátumuk az, hogy ezeket a fővárosi önkormányzat leg-később október 23-ig „szakszerűen” távolítsa el, különben „szak-szerűtlenül”, de ledönti az ünneplő tömeg.

Kérdésekre válaszolva újabb dokumentumokra hivatkozva beszélt arról, hogyan épültek be karriervágyból hivatásos katonatisztek a forradalmárok közé. A Corvin köz egykori parancsnoka megrendítő történeteket mesélt, így próbálta megjeleníteni az elmondhatatlant, azt a lelkiületet és szellemet, ami azóta – mint mondta: sajnos – kihalt a magyarságból.

Délmagyarország, 1992. augusztus 29.

A POFOSZ KONGRESSZUSA UTÁN

A VADÁSZTÁRSASÁGOK: BALOLDALI FEGYVERES ALAKULATOK?

A legnagyobb létszámú, '56-osokat is tömörítő szervezet, a *Magyar Politikai Foglyok Szövetsége* (POFOSZ) III. kongresszusán Csongrád megyéből 17 küldött vett részt. *Fejér Dénes* megyei elnököt kértük, foglalja össze a történéseket. Megtudtuk: a *csongrádiak a választójogi törvény módosítását* követelő pontok kidolgozásában voltak a legaktívabbak. Javasataikat a kongresszus határozattá emelte. Így aztán a „három nemzeti párt”, azaz az MDF, a KDNP és az FKgP vezetőivel való egyeztetés után a *POFOSZ aláírásgyűjtésbe kezd*. Ennek célja, hogy elérjék: a '94-es választások idején már pártlistán ne, csak egyéni választókerületből lehessen a Parlamentbe jutni; a ciklus derekán a választók felülvizsgálhassák képviselőjük ténykedését, s ha úgy ítélik meg, visszahívhassák; az ország népe a köztársasági elnököt közvetlenül választthassa meg.

Az egykori politikai foglyok határozottan követelték az igazságtételt, ha ezt tovább halogatják, a POFOSZ saját adatait teszi közzé. A történeti kutatások lehetőségével élni kíván a POFOSZ, ami – *Fejér Dénes* szerint – azért indokolt, mert „a *történetfelfogás új manipulációs szakaszába érkezünk*. A *Litván György*-vezette '56-os intézet megpróbálja félrevezetni a mai fiatalokat. Értelmezésbeli különbségek léteznek például abban a kérdésben, hogy ki csinálta az '56-os forradalmat. A Litván-féle intézet szerint a reformkommunisták, szerintünk pedig az igazi, feszítő és forradalmi erőt a magyar nemzet fiai, a fegyverrel is harcoló egyszerű emberek adták, más szóval az utca jelentette. Attól tartunk, a Jelcin által átadott dokumentumok publikálása és magyarázata sem felel meg majd a valóságnak. Ezért követeljük, hogy betekinthessünk a kutatásba.”

A különböző '56-os szervezetek egyesülésének kezdeményezését is célul tűzte ki a kongresszus. „A számottevő 4-5 szervezet együttműködése elkezdődött a programok és az akciók összehangolásával”

– mondta a POFOSZ Csongrád megyei elnöke. „A kongresszus megújította testületeit, részben újraválasztotta a korábbi vezetőket. *Fónay Jenő* elnök munkáját segíti tanácsadója és a szervezet ügyeivel foglalkozó két alelnök. A kongresszus nem határozott meg új feladatokat, melyek befolyásolnák a vidéki szervezetek életét. A választásokon a POFOSZ nem önállóan, hanem valamilyik nemzeti párthoz csatlakozva jelenik majd meg.”

„A baloldali veszélyről valóban hangsúlyosan, konkrét példákat említve esett szó – fejezte be kérdéseinkre adott válaszát *Fejér Dénes*. – Vadásztársaságok formájában ugyanis léteznek baloldali fegyveres alakulatok. Aki a hatalom megrendítésére alkalmas jobboldali veszélyről beszél, az vagy politikai analfabéta vagy magas fokon műveli a manipulációt.”

Délmagyarország, 1992. december 8.

AZ MSZP ORSZÁGOS TANÁCSKOZÁSA UTÁN

„NYILATKOZATUNKAT NEM A POFOSZ-HOZ INTÉZTÜK”

A szegedi kongresszus óta eltelt időszak belpolitikai fejleményeit taglalták, s egységessé vált gazdasági programjukat vitatták meg a szocialisták hétvégi, országos tanácskozásukon – tudtuk meg *Kónya Gábortól*, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) Szeged és Térsége Szövetsége alelnökétől.

Az országos tanácskozáson megyénkből *14-en vettek részt*. A jobboldali veszély, az eluralkodó ordinálé politikai stílus ellen emeltek szót. Mert – ismételte *Horn Gyula* pártelnök szavait a városi alelnök – *„Magyarországon nem baloldali veszély, hanem esély van arra, hogy a '94-es választásokon az MSZP is kormányra kerüljön.”* A lehetséges szövetségesekről a szegedi kongresszuson „az egyenlő távolság elvét” fogalmazták meg, amit most módosítottak. A szocialisták kijelentették: *„a jelenlegi MDF-fel nem tudunk elképzelni semmiféle együttműködést”*, ugyanakkor az SZDSZ-szel – stílusa és szociális érzékenysége révén – számos területen elképzelhető a kooperáció.

Az '56-os áldozatok emléke előtt egyperces néma felállással tisztelegtek. „Nem vagyunk felelősek az elmúlt 40 év bűneiért, de pártunk tisztulási folyamatának eredményeként, a demokratikus baloldal nevében meg kellett tennünk ezt a gesztust” – mondta *Kónya Gábor*. *A tanácskozás nyilatkozata* is kitér a történelemhamisítás szándékára, amit az idei, '56-ra emlékező ünnepségeken találtak szembe-tűnőnek: „az alkalmat a kormánykoalíció pártjai és más hozzájuk eszmeileg közel álló erők megpróbálták saját céljaikra kisajátítani ... az igazságtételt ürügyként használva gyűlöletet szítanak. Az MSZP a történelmi valóság pártatlan, tudományos igényű feldolgozását szorgalmazza... A szocialisták emlékeztetnek arra, hogy a pártjukat létrehozó erők kezdeményező szerepet játszottak a szellemi-politikai elődjüknek tekintett Nagy Imre és mártírtársainak, az elmúlt

évtizedek áldozatainak erkölcsi, jogi és anyagi rehabilitálásában...”
„Nyilatkozatunkat nem a POFOSZ kongresszusához intéztük.
A dokumentumnak ilyen aktualitása nincs. *Egy kissé megkésett ez az állásfoglalás, de jelentős eredménynek tartom, hogy megszületett.*” – reagált a „párhuzamok” okát firtató kérdésünkre Kónya Gábor.

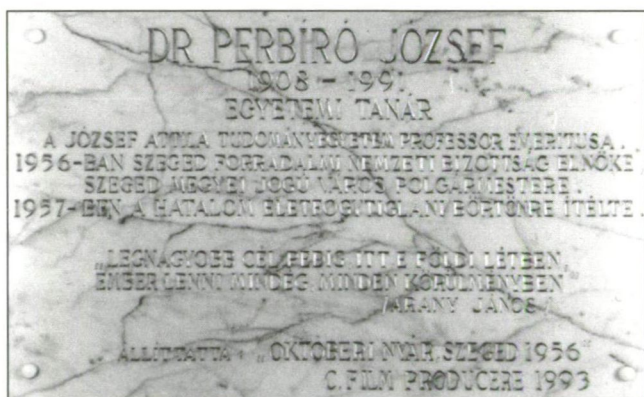
A párt választásokkal kapcsolatos stratégiájáról is szó esett. A megmérettetésre való készülés legfontosabb elemének az egységessé forrt gazdasági program megvitatását tartotta a szegedi alelnök. Egy modern, ökoszociális piacgazdasághoz vezető út lépéseit vázolta föl az országos tanácskozáson *Békési László*, aki parlamenti hozzászólásaiban már kifejtette ennek egyes részleteit. Ezek közül kiragadott, de lényeges elem, hogy a szocialisták az állam szervező és szolgáltató szerepét hangsúlyozzák.

Délmagyarország, 1992. december 8.

EMLÉKTÁBLA PERBÍRÓNAK

Az 1956-os forradalom és szabadságharc szegedi eseményeire emlékezhetünk. A szegedi forradalmi nemzeti bizottság elnöke, dr. Perbíró József professzor emléktábláját szombaton 11 órakor, a JATE Állam és Jogtudományi Kara Tisza Lajos körüti épületének falán avatják fel. Az ünnepély után, 12 óra 30 perctől a MEFESZ székházában mutatják be az *Októberi nyár, Szeged – 1956* című filmet. Ünnepi beszédet Obersovszky (Oby) Gyula újságíró mond.

Délmagyarország, 1993. február 19.



SZEGED, 1956

EMLÉKTÁBLA- ÉS „FILMAVATÁS”

A Szegedi Forradalmi Bizottság elnöke, a város 1956-os polgármestere, *dr. Perbíró József* tiszteletére emléktáblát helyeztek el a JATE Állam és Jogtudományi Kar Tisza Lajos körüti épületében, a professzor egykori szobájának bejárata melletti falon. A február 20-ai ünnepélyen a családtagokon és tisztelőkön kívül számos egykori harcostárs is megjelent. Így *dr. Kiss Tamás*, a MEFESZ egykori megalapítója, *Lazúr Barna*, az '56-os Nemzetőrség főparancsnoka. Tiszteletét tette *Réti János* ezredes, a Magyar Köztársaság elnökének szárnysegédje. Ám távol maradtak a város, az egyetem vezetői. Az ünnepségen *Obersovszky (Oby) Gyula*, *Perbíró* professzor egykori cellatársa méltatta az 1956-os szegedi eseményekben főszerepet vállaló egyetemi tanár emberi és politikai nagyságát.

Dr. Perbíró József 1949-től a szegedi egyetem tanszékvezetője, 1956-tól 1957-es letartóztatásáig a jogi kar dékánhelyettese volt. Az egyetemi hallgatóság szimpátiáját élvező oktató elnöklétével zajlott az 1956. október 16-i, történelmi jelentőségű nagygyűlés az Auditórium Maximumban. A diákok ekkor alakították meg független szervezetüket, a MEFESZ-t, s pontokba szedett követeléseik adták kiindulópontját a műegyetemi hallgatók októberi követeléseinek, melyeket az október 23-i budapesti tüntetők is magukévá tettek. Ezért mondhatjuk, hogy az *1956-os forradalom Szegeden kezdődött*. A jogászprofesszor az eseményektől sodortatva, szinte akaratán kívül, közfelkiáltással lett a szegedi néptanács elnöke. A város irányításában a szovjet megszállást követően is, egészen 1957. február 18-i letartóztatásáig részt vett. „...Elvállaltam, mert addig is a városért dolgoztam...” – indokolta döntését a tudósítónak adott interjúban. E beszélgetésben a nyilvánosság előtt először idézte föl azokat a tetteit, melyek következtében életfogytiglan börtönbüntetésre ítélték. Amnesztiával 1963. március 26-án szabadult. Az életét

jelentő oktatástól eltiltották, s hiába szerzett újabb öt oklevelet, nehezen tudott munkát találni... 1991. október 30-án a szegedi Dóm altemplomában tartott gyászmisén vettünk végső búcsút dr. Perbíró József emeritus professzortól.

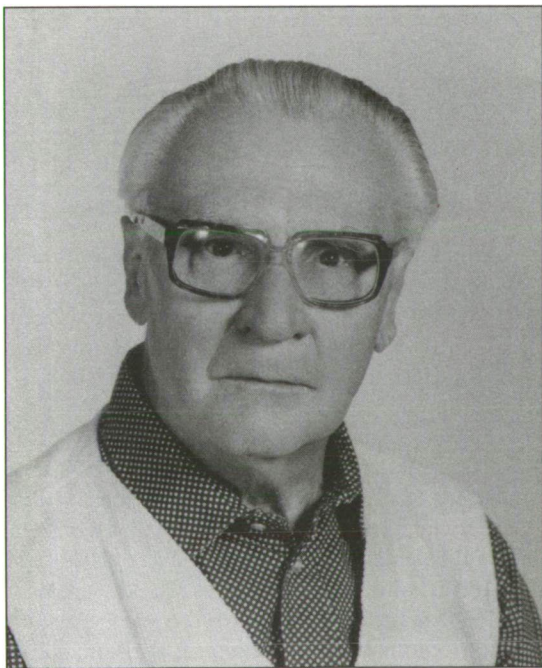
Az emléktábla avatásának időpontja az Októberi nyár, Szeged – 1956 című film díszbemutatójához kötődött. A filmben a forradalom egykori főszereplői idézik fel a történelmi napokat. Többek között megszólal *dr. Kiss Tamás* és *Tóth Imre*, a MEFESZ alapítói; *Lazúr Barna* és *Kendi József* nemzetőr; *dr. Baróti Dezső* egyetemi rektor. A néptanács elnökéről már csak özvegye, *dr. Nagy Márta* emlékezhet. Eredeti filmfelvételt is felhasználtak az alkotók: annak idején *Németh András* orvos rögzítette, hogyan szedik le a Széchenyi téri szovjet hősi emlékműről a csillagot... A filmet *Paál István* rendezte. A producer a Bonnban élő, szegedi származású *Cserháti János* kérdésünkre elmondta: a televízió is bemutatja a szegedi '56-ról készült dokumentumfilmet. De video-változatban is hozzáférhető lesz az alkotás. A producer szeretné feldolgozni 1956 vidéki történéseit.

Délmagyarország, 1993. február 22.

A KAR KÉPVISELTETTE MAGÁT

Emléktáblát avattak dr. Perbíró József emeritus professzor, az 1956-os szegedi néptanács elnökének tiszteletére a JATE jogi kari épületében. Lapunk tudósított az eseményről, melyen az egyetem képviselőjében jelent meg dr. Farkas Beáta, az Állam- és Jogtudományi Kar dékánhelyettese.

Délmagyarország, 1993. február 25.



MEGOLDATLAN A DILEMMA: HAZA ÉS HALADÁS

1956: MA IS ÉRVÉNYES

A jelenkor története kényes kutatási téma. Nem is sokan vállalkoznak arra, hogy életüket a jelennel érintkező történelmi idők összefüggéseinek feltárására áldozzák. Belényi Gyula jelenkortörténésszel, a József Attila Tudományegyetem adjunktusával 1956 jelentéseiről és máig visszhangzó üzenetéről beszélgettünk.

– *Forradalom és szabadságharc. E terminológiával élünk 1848 és 1956 minősítésekor egyaránt.*

– Mert a két időszak között nagy a hasonlatosság! Az ország ugyanazon történelmi problémák megoldása előtt állt. Mégis eltérő, bár „rokon” terminológia használata lenne indokolt. Nemzeti függetlenségi küzdelem és társadalmi korszerűsödésért folytatott harc volt 1956 tartalma.

– *Ma már nyíltan lehet arról beszélni, ami akkor a tudat legmélyére szorult: Magyarország függő állam. De mi vezetett 1956-hoz?*

– A Vörös Hadsereg nyomán a kelet-európai gazdasági-társadalmi modell nyomult Közép-Kelet-Európába. Nem volt korszerű az a rendszer, kapitalizmus-kor előtti jellemvonásokkal, az egész polgári szabadságjog rendszert tagadta. Hasonlóképp a parlamentáris demokráciát, az önkormányzatiságot, az állam-hatalmi ágak elválasztását. A népszuverenitás helyett közvetlen, fegyveres elnyomást vezettek be. A hatékony gazdasági rendszerek alapfeltételeit, a magántulajdont és a piacgazdaságot is tagadta és felszámolására törekedett. A piac helyett a gazdasági tevékenységet óriási bürokrácia koordinálta: két és félszeresére nőtt az állami hivatalnokok száma 1938-hoz képest. A gazdasági tradíciókat és adottságokat figyelmen kívül hagyta. A szellem, a kultúra és a művelődés terén, akárcsak a politikai életben elengedhetetlen

sokszínűséget, a vélemények és törekvések szabad áramlását teljesen lehetetlenné tette. Tagadta a nemzeti eszmét. Félrevezető ideológia nyomán a magyar nemzeti probléma legalapvetőbb eleméről, az országhatárokon kívül rekedt magyar kisebbségről évtizedeken keresztül beszélni sem lehetett. Folytonosan és kitartóan a nacionalizmus, a sovinizmus és a fasizmus vádjával illették a magyar társadalmat. A 900 ezer hadifogolyról sem lehetett beszélni. Mindez társadalmi méretben a vélemények elfojtásához vezetett.

– Az ötvenes évek közepére szavahihetőségi válságba került a rendszer?

– A közélet időszerű erkölcsi és etikai kérdéseit Nagy Imre vita-iratokban vetette föl. Többek között kijelentette: a magyar néptől idegen vezetők szerint a szocializmushoz az elnemzetlenítés útján vezet az út, holott a szocializmus sokszínű, nem uniformizált világ. Mindez a társadalmon belüli feszültségre utalt. A „Lobogókn, Petőfi”-féle jelszavakkal, a Habsburg és németellenes célokat szolgáló propagandával a kuruckodás, a kossuthi hagyományok felszíne mögött a közellátás problémáinál súlyosabb volt a rendszer szavahihetőségi válsága. Nem volt még egy annyira munkásellenes rendszer, mint a Rákosi-féle, holott a munkásosztály hatalmáról zengett! Megdöbrentő nyomorról tanúskodnak a dokumentumok: 1953-ban a vidékről Pestre ingázó munkások hétköznapi az utcán háltak, felük keresete havi 600 forint, miközben a fogyasztói árak 1948-hoz képest több mint kétszeresére nőttek; a munkafeltételek olyan rosszak voltak, hogy mindennaposnak tekinthetők a munkahelyi balesetek, melyeknek fele halálos volt... E tapasztalatokat szembesítették az emberek a sikerpropagandával, s kialakult és elmélyült a rendszer szavahihetőségi válsága.

– A párhuzam 1848 és 1956 között mennyire valós?

– Több és kevesebb is '56 '48-nál. Hiszen '56 csupán 13 napig tartott, vagyis nem bontakozhatott ki ez a forradalom. '56 annyiban több, hogy a magyar történelem kiemelkedően legnagyobb tömegtüntetésével indult. Ez az ösztönös felkelés azt igazolja, hogy a totális diktatúrával az egész társadalom elégedetlen volt.

– A diákság kezdte ezt is, azt is. A vidék szerepe mindkét történelmi folyamatban jelentős. Mi, szegediek különösen hangsúlyozzuk: '56 Szegeden kezdődött.

– Több ponton, többek között a MEFESZ szegedi újjáalakításával kezdődött '56. „Mindenki szem a láncban” – mondja Illyés. De azt is, hogy „Eszmélnél, de eszme csak övé jut eszedbe”, vagyis a rendszer ellen érvelők is a hatalmon lévők szókinszét használták. A szegedi diákság az első olyan megmozdulást szervezte, mely az államhatalom engedélye nélkül hozott össze tömeget. Az itteni szembeszegülés ellenére mégis a budapesti műszaki egyetemistákhoz köthető '56 októberére. Ennek oka egyszerű: az ország oly Budapest-centrikus, hogy a fontos eseményeknek is ott kell történniük.

– A hatalom hogyan viszonyult a fergeteges, néptömegeket megmozgató '56-hoz?

– Farkasszemet nézett a társadalommal a hatalom október 28-ig. Nagy Imre is azt mondta, hogy ellenforradalom zajlik. A szovjetek és a Nagy Imréék közötti megbeszélések eredményeként változik a történetek megítélése: akkor hangzik el részéről, hogy ez „ezeréves történelmünk kiemelkedő eseménye, nagy, demokratikus mozgalma”. A társadalmi összefogás függetlenségi és korszerűsödési mozgalom volt. De nem fejlődhetett ki.

– Hogyan hatott '56 a leverését követő szocialista rendszerre?

– A hatás a felszínen nemigen mutatkozott. De a mélyben megragadható. A durva megtorlás korszaka zajlott, de mellőzni igyekeztek a politikai kalandorságot, a doktrinerséget. A hatalom nem ingerelte, nem hívta ki maga ellen oly mértékben az embereket, mint a Rákosi-rendszer idején. Bizonyos „'56-os vívmányokat”, például a begyűjtési rendszer megszüntetését is átvette. A polgári parlamentáris demokrácia visszaállítására is kísérletet tettek. De meg kell jegyezni: az 1848-as forradalom vívmányaiból a Habsburgok az abszolutizmus korában sokkal többet megvalósítottak, mint 1956 után Magyarországon a Szovjetunió támogatta rendszer. Ez egyrészt a szovjet típusú diktatúra természetével is magyarázható, illetve azzal, hogy '56 nem pörgött ki, igazi természete és törekvései sem derültek ki. Óriási esélyt kínált 1956 a nyugat-európai, az észak-atlanti centrumhoz való felzárkózásra, az Ausztria vagy

Finnország képviselte módon. Viszont a birodalmi szemlélet döntött, s Magyarország abban az érdekszférában ragadt, ahonnan 1956-ban kitörni készült.

– A szovjet csapatok kivonása Magyarországról, az általános és titkos választójog alapján történő választás olyan követelése volt 1956-nak, mely politikai program csak a '89-es '90-es fordulat eredményeként kapott szabad utat. De a rendszerváltozásnak nevezett átalakulás megvalósította-e '56 követéseit?

– Erre hivatkoztak, az '56-os ideológiára alapozva teremtették meg azt a megváltozott rendszert, mely 1990 körül kialakult. De e mögött nagy népmozgalom nem volt. Az 1990 körüli váltás – s ezt ki kell mondani – a Szovjetunió összeomlásának következménye! Hogy előzetesen milyen egyeztetések, a hatalomátrendeződésnek milyen finom játékaik voltak, legfeljebb sejteni lehet. Például egy amerikai diplomata visszaemlékezéseire utalok, aki elmondja: a '70-es években Göncz Árpád már rendszeres vendég volt az amerikai nagykövetségen... Az 1994-es reagálás a társadalom részéről arra utal, hogy a rendszerváltozás mögött valóban nincs tömegmozgalom.

– A negyvenedik évfordulón '56-ot a politikusok hivatalosan mint ideológiájukat meghatározó történelmi eseményt ünneplik; az egykori '56-osok elégedetlenül, csalódottan emlékeznek a történetekre, mondván: az akkori követelések jó része ma is érvényes.

– Valóban! Különösen, ha azt vizsgáljuk, a világfejlődés centrumához való felzárkózás útján mennyit mentünk előre! Magyarország pénzügyi helyzete kételyeket támaszt szuverenitásunkat illetően. A gazdasági és privatizációs stratégia ezek lényegén nem változtat.

– A legutóbbi magyar forradalom, 1956 történelem vagy a jelent magyarázó közelmúlt az egyetemi diákok számára?

– Tananyag, s nem átvett családi élmény 1956. Olyan hosszú volt az elfojtás időszaka, hogy akik eleven élményként beszélhetnének róla, azok számára az emlékezés nem hat relevanciaként.

– Ön Szabadkán és Debrecenben is beszédet mondott a 40. évforduló alkalmából. Mi az, ami nekünk ma a legfontosabb, mikor '56-ra emlékezünk?

– A nemzeti szuverenitás. Hogy magunk gondolkodjunk magunkról, a dolgainkat a magunk felelősségére intézzük, mert a következményeket is csak mi viseljük. Lehetséges az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás, de ez nem evidencia; érvek, és ellenérvek felsorakoztatása után kellene dönten. Aztán az is fontos, hogy korszerű társadalmi és gazdasági berendezkedési pályára állítsuk az országot. Mert az az út, melyen most járunk, a latin-amerikai országok nemkívánatos modelljét eredményezheti: a vékony és gazdag elit alatt nagyon szegény, manipulált tömeg húzódik, a köztes középosztály nélkül.

– Tehát azért is fontos '56 követeléseit újra és újra fölidéznünk, hogy korrigáljuk magunkat?

– Minden keletkező és létező politikai mozgalom a múltban keres eszmei támaszokat. Ezek között egy lehet 1956. De a mai konkrét kérdések megoldásához '56 sem ad közvetlen kulcsot! Ellenben ráirányíthatja a figyelmet azokra a tartós tendenciákra, melyek meghatározzák múltunkat és jelenünket. Ilyen például – Kölcsey szavaival – a „haza és haladás” dilemmája, amit '56 ismételt, de ma is érvényes.

Délmagyarország, 1996. október 24.

A MÁSIK NAGY

Sírt a csöpp lányom. Borzongva könnyeztünk mi, föl nőttek. A kisbabám éhes volt. Mi, nagyok a tévé képernyőjére tapadtunk, mert olyat láttunk, mint még soha: újratemették a hősöket, egy nép emlékezett forradalmára – megrendülten, igazul. A csecsemőlyány jóllakott. Mi a közvetítés katarzisszerű élményétől gazdagodva hittük és mondtuk, hogy ezentúl minden másképpen lesz. Az egy különös június 16. volt.

Nagy álmodott. Arról, hogy sem őt, sem Kádárt nem választották meg, hanem ellenük szavaztak. Újságot olvasott. Asszonyának kommentálta a híreket. „Íme, ez Kádár!” – mondta 1956. december 11-én. Ahhoz szoktak, hogy mindig van virág a lakásban. Ezért snagovi házukba krizantémot, a temetők ékét kérte a házvezetőnő, az operatív tiszt, akivel Nagy a harangszóról, a zenéről és a cigarettáról is beszélgetett. Akinek feljegyzései szerint Nagy Imre olyan férfi, akinek nagyon fontos a családja, optimista, hisz abban, hogy minden meg fog oldódni. Ez a másik, a snagovi besúgók által festett Nagy Imre-portré. És még sok-sok más, hétköznapi, apró részlet, amit nem ismerünk. Sem Nagyról, sem társairól, sem a forradalomról.

Nagy Imrét és társait csak egyetlenegyszer, akkor, az újratemetéskor ünnepeltük – szépen. De feloldódás és feloldozás nélkül. Ezért érezzük most úgy, hogy a forradalom és hősei távol maradtak, nem lettek a hétköznapiak részévé. Évfordulók főszereplőivé magányosodtak a mártírok. Helyettük az emléktáblákat és sírokat koszorúzó percpolitikusok hosszú névsora, a mai szónokok szövirágai számítanak. Semmi különös.

A csöpp lány ma már kisdíák. S minden másképp lett, de nem úgy, mint reméltük.

Délmagyarország, 1997. július 17.

GYERTYAFÉNY

Az állami ünnepek elhűlyült csöndje... Ezt csak egy költő meri világgá kiáltani. November 3-án, 1956-ban sokaknak úgy tűnt, rendeződnek a dolgok, az októberi forradalom eléri célját, új időszámítás kezdődik. De azon a november 4-i napon mindent szétdőbörögtek a tankok. A szovjet csapatok bevonultak és itt ragadtak, ideiglenesen, évtizedekig.

Ettől a november 4-étől soha nem volt többé semmi sem az, ami... Így emlékszik az, akinek sorsa lett az októberi forradalom. Akit azonnal lecsuktak és áldozattá vált. Aki törbe ejtettek, mégis megúsza. Aki sötét alagútnak látta életét. Aki botcsinálta ellenállóként márciusban újra akarta kezdeni, végül hagyta, hogy ismét csőbe húzzák. Aki elárult és elaljasult. Aki cinkossá, így cinikussá lett.

Zavaros hétköznapiak, hazug ünnepek képe kísért annak álmaiban, aki vidéki kamaszként csak kapisgálta, amü Pesten vagy Szegeden mások tettek helyette és érte is. Aztán az évekig elhúzódo felsz élettörténete része lett. A rá-érős, kimért tempójú terror miatt szégyenkezik. Hogy egy ország bújít mackónadrágba és kirándult, jampecnek öltözött és bulizott, cseszkóból való orkánkabát és lasztexnadrág lett vágyai netovábbja – mintha mi sem történt volna.

Ám nehéz annak is, aki évekkel az örvenhatos november 4. után született. Szüleivel beszélgetett, de ma már tudja, épp a lényegről nem esett szó. Tanult, de kiderült, minden másképpen volt. Dolgozik, de belül nem alkalmazkodik ehhez az új világhoz. Képtelen emlékezni a tragédiáról, mert az övé is az.

Annak sem könnyű, aki beleszületett a mába és érti, mi a dörgés, mégsem érzi, az a bizonyos november 4. miért fontos annyira, hogy egy ideje az emlékezés napjaként reklámozza a tévé. A srác sikerorientált, a menedzserképzőben azt tanulta, a kudarcot, a nemzetit is feledni kell, fölvenni azt a tempót, ahol a halottak napja inkább halloween.

Most, még, állami ünnep helyett igazabb a szokásos, a hétköznapi emlékezés, a gyertyafény.

Délmagyarország, 1998. november 4.

ÜNNEPELT A MEGYE: MEGEMLÉKEZÉSEK ÉS KIÁLLÍTÁSOK, KITÜNTETÉSEK ÉS KOSZORÚK

AZ '56-OS FORRADALOM MA IS ÉL

A negyvenöt évvel ezelőtti októberi napokra egész Magyarországon, így Csongrád megye minden városában, községében emlékeztek. Az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére kedden több településen koszorúzást rendeztek, kiállítást nyitottak; továbbá ünnepi ülést tartott az önkormányzati képviselő-testület – többek között – Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Szentesen és Csongrádon. Ezen ünnepélyek fényét emelte, hogy rangos kitüntetéseket, díjakat adtak át az arra érdemeseknek.

A szónokok arra emlékeztettek, hogy tizenegy éve olyan forradalomként és szabadságharcként ünnepeljük 1956-ot, mely halálos sebet ejtett a világuralomra törő szovjet rendszeren; azt is hangsúlyozták, hogy a forradalom egyben a nemzeti függetlenségért folytatott harc volt; arra irányították figyelmünket, hogy Nagy Imre gondolatai ma még időszerűek, a nemzet a rendszerváltáskor ismét élt a demokrácia lehetőségeivel.

A FORRADALOM SZEGEDEN

Hiánypótló mű Bálint László: *1956. A forradalom Szegeden* című könyve. Dokumentumok, visszaemlékezések, újságcikkek alapján idézi föl az ötvenes évek hangulatát, a kort, mely sokak élettörténetének egy darabja, nem csupán történelem.

A szerző igazolja: az 1956-os forradalom Szegeden kezdődött, mert itt már október elején-közepén is nagy dolgok történtek: például október 16-án a szegedi egyetemisták alakították meg a MEFESZ-t. Sőt: itt a befejező dátum sem november 4-e, mert a megszállók november 6-án foglalták el a városházát és a középületeket; az utóvédharc pedig 1957 februárjáig tartott.

A szegedi események részletes kronológiája előtt a helytörténeti munka azokkal a körülményekkel is foglalkozik, amelyek elvezettek az 1956-os forradalomhoz.

Bálint László könyvével emléket állít 691 szegedinek, azoknak az embereknek, akiket 1956 hőssé emelt.

Délmagyarország, 2001. október 22.

Szegeden megalakult a Magyar Szocialista Munkáspárt helyi Ideiglenes Intézőbizottsága és a következő felhívást teszi közzé:

Kádár János rádiónyilatkozatával teljes egészében egyetértünk és azt a legmesszebbmenően támogatjuk. A legélesebben elhatároljuk magunkat a gyűlölt Rákosi—Gerő-féle klikk népellenes politikájától és a politika helyi szekértolóiától azoktól, akik embertelenül túlhajtva a hivatalos gazdasági és politikai intézkedéseket, méltán érdemelték ki az egész nép mély megvetését. Az ilyen elemektől már eleve meg fogjuk tisztítani pártunkat.

A forradalmi harc eredményeként születő széles demokratizálódási folyamatot üdvözljük. Különösen szívünk szerint való hazánk semlegességének ünnepélyes kinyilvánítása, a nemzeti függetlenség megszilárdítása. Ezeket az eredményeket az egész magyar dolgozó néppel készek vagyunk megvédeni. Ezért támogatjuk a Munkástanácsok, Forradalmi Bizottságok és a Nemzeti Kormány tevékenységét, a rend, a békés alkotómunka biztosítása érdekében.

Szólunk mindazokhoz, akikből az elmúlt évek önkénye sem tudta kiölni az igazi szocializmus nemes eszméjét; akiket hátrány ért nem titkolt meggyőződésük miatt; akik a valódi, a humanus szocializmus nevében hiába tiltakoztak a sztalinista törvénytíprások ellen; akik a szocializmus építésének Rákosi—Gerő-féle módszereivel akkor sem értettek egyet! Szólunk mindenkihez, akiket semmi sem térített le az Eszme, a munkáscsapat nagy ügyének útjáról!

Az összes demokratikus pártokkal és szervezetekkel karöltve kívánunk dolgozni. az őszinte igazmondás, a becsületesség, az emberiség, a dolgozók ügyének feltétlen szolgálata, a szocialista demokratizmus jegyében.

**MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IDEIGLENES SZEGEDI INTÉZŐBIZOTTSÁGA**

AZ ARADI TIZENHÁROMRA ÉS AZ ELSŐ MINISZTERELNÖKRE EMLÉKEZETT SZEGED

DÍSZLÖVÉS A MÁRTÍROKNAK

Az Aradi vértanúk terén emlékezett tegnap Szeged az aradi tizenháromra. Az idei nemzeti gyásznapon a szónoklat és a koszorúzás összekötötte az 1848-49-es szabadságharc, valamint az 1956-os forradalom mártírjait.

Huszárok és '48-as honvédek álltak az öltönyös-ünneplős, koszorúzásra kész vezetők mellett. Az október 6-i nemzeti gyásznapon Szeged és Csongrád megye mai vezetői, a város diáksága és számos felnőtt lakója emlékezett 1848–49 hőseire és mártírjaira. A kort és hangulatát a tegnap délutáni városi ünnepségen, a szegedi Aradi vértanúk terén, az 1849. augusztus 5-i szőregi csatának emléket állító obeliszk tövében a Szegedi III. Honvédszászlóalj Hagyományőrző Egyesület egyenruhába bújt tagjai idézték.

Másfél év heroikus küzdelme után a győztesek a maguk szabályai szerint ítéleztek, s tették 1848–49 hős katonai vezetőit és az első felelős és független magyar kormány miniszterelnökét mártírrá – összegezte a történelemkönyvekből tanultakat a szónok, Sipos József. Mi a forradalom lényege? – kérdezte. Szerinte a 12 pontban foglaltak, pontosabban a polgári szabadságjogok, a polgári jogegyenlőség és a népképviselő kivívása, s leginkább a jobbágyfelszabadítás. A hősök méltatása után a vértanúk helyzetét Damjanich, Lázár és Pöltenberg, illetve a vérbíró levelét idézve érzékeltette. Batthyány Lajosról szólva Nagy Imre jutott eszébe és kijelentette: mindkét miniszterelnök diktatúra áldozata.

A mártírok nevének hallatán fehérblúzos diáklányok egy-egy szál rózsát, sötét öltönyös fiúk egy-egy szál égő gyertyát helyeztek el az 1849. évi csatákra emlékeztető obeliszk tövéénél.

Koszorút vittek Szeged és Csongrád megye jelenlegi vezetői, illetve a politikai és civil szervezetek képviselői. Megkoszorúzták az 1958. október 6-án kivégzett 1956-os mártír, Kováts József emléktábláját is. A fejet hajtó szegediek közt elvegyült a megyéspüspök is. Miközben a téren ünnepeltek, a város élt és lüktetett: autók és kerékpárosok lassítottak, gyerekek ugráltak és szaladgáltak, a villamos megállt, majd csöngetett picit. De még a galambok is megriadtak a kivégzett hősök tiszteletére elrendelt díszlövés fölcsattanásakor.

Délmagyarország, 2005. október 7.

1956: MEGÉLT TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNELMI LECKE

Köztünk élnek az '56-os hősök és statiszták, de maradt is mesélnivaló, hogy idős és fiatal is értse, mi minden ünneplésre méltó, ha '56 őszére gondolunk. A korabeli tudósítások, a szegedi és a vásárhelyi események szereplőinek visszaemlékezései talán a mai diákokkal is elhitetik: létezik úgy, melyért mártírrá kell lenni.

Sajtótéma volt 1956-ban és lett 1989 után az '56-os forradalom. A rendkívüli pillanatokat, például a forradalom Szegedről induló hódítását, de a helyzet színeváltozásait is visszaadja a helyi sajtó, ezért például a Délmagyarország tudósításai mára helytörténeti forrásnak számítanak. Az '56 és '89 történelmi fordulata között eltelt 33 évben viszont tabunak számított az eseménysor és ennek máig tartó hatását mutatja az az ellentmondásosság, ahogyan október 23. ünnepéhez viszonyulunk. Például a szentesi gimnazisták számára is csak írott szó és tananyag a forradalom, s az általunk megszólaltatott négy diák közül csupán egy fiúnak mesélnek a Vajdaságban élő nagyszülei '56-os élményeiről. Pedig a fiatalok szemszögéből történelmi leckének számító időszak az idősebbeknek megélt történelem. Életútja és az '56-os forradalom rendhagyó pillanatairól tár föl most titkokat Fejér Dénes, az egykori szegedi újságíró és munkástanács-tag; Vizi Béla, a vásárhelyi forradalom eseményeit mozgó egykori szigorló orvos; illetve a szegedi Fekete Pál, aki parlamenti-ként négyszer ment át a Békéscsabát körülzáró szovjet páncélos ostromgyűrűn. Ezek az átlagembert hősé emelő rugókról és az '56 utáni meghurcoltatásokról szóló embermesék talán elhitetik a szentesi diákokkal is: előfordul, hogy mártírrá kell lenni, és mindannyiunk életében lehet olyan ügy, amiért érdemes „fegyvert ragadva” harcolni.

Délmagyarország, Délvilág 2005. október 22.

LÁTHATATLAN ÜNNEP

Fehér-fekete ünnepelőt öltött az egyik, hétköznapi ruhában ment a másik gyerek tegnap az iskolába. A gimnáziumban megemlékeztek 1956 októberéről, az általános iskolában megfeledkeztek őszi forradalmunkat ünnepelni. Nincs ezen mit csodálkozni – gondoltam a fehér blúz vasalása közben. Nem a gyerekek, hanem mi, idősebbek viszonyulunk ilyen felemásan azokhoz az októberi napokhoz. Mert október 23-t mindenki úgy ünnepli vagy éppen hazudja el, ahogy a két történelmi pillanatról és az 1956-1989 közötti évekről gondolkodik.

Köztünk élnek nagykénu azok, akik forradalomként (vagy éppen ellenforradalomként) éltek meg '56 októberét, és megtorlasként (vagy éppen felszabadulásként) nyögték (élvezték) az akkori november 4. utáni időszakot. Itt vagyunk mi is, azon nemzedékek tagjai, akik a tankönyvekben 33 éven át ellenforradalomként látták leírva azt a tizenegynéhány őszi napot, melynek személyes történeteit legfeljebb a rokonok, de csak suttogva és otthon mesélték. Amikor az agyonhallgatott napokat Pozsgay népfelkelésnek nevezte, elérkezett a rendszer-változás pillanata. Amióta pedig hivatalosan is forradalomnak és szabadságharcnak minősítik a szónokok, láthatóvá lett a láthatatlan – előkerülnek az akkori hősök és statiszták, de megmutatkozik az új ünnephez való suta viszony is.

Pedig Szegednek lenne mit ünnepelnie októberben! A Rajk-temetés utáni országos mismásolásban a szegedi diákok vágtak maguknak radikálisan új utat. Október 16-án Szegeden „független szervezetet alakítottak egy olyan országban, ahol semmi sem létezhetett a párttól függetlenül. Az ifjúság egy sajátos csoportjának rétegszervezetét hozták létre, semmibe véve ezzel a hivatalos ideológiát, amely tagadta a társadalomban meglévő különbségeket.” Így értékeli a történész azt, hogy a szegedi egyetemisták a DISZ-ből kiváltak, s megalakították önálló, független szervezetüket, a MEFESZ-t, melyhez még október 23-a előtt az ország szinte minden felsőoktatási intézményéből csatlakoztak. Ez több, mint a forradalom felé vivő úton egy lépés, ez már maga a forradalom. Ez a bátorság és eredetiség az, amit láthatóvá kéne tenni és ünnepelni, ünnepelni, ünnepelni!

Délmagyarország, Délvilág, 2005. október 22.

A JELENKOR TÖRTÉNELME A MÁBAN ÉLŐK TANÍTÓMESTERE

JÖVŐRE MÁR LECKE LESZ AZ IDEI VÁLASZTÁS

A mögöttünk lévő harminc év, a jelenkor történelméből levont következtetéseink alapján éljük a mát, veszünk részt a politikában. De mi szerepel az 1990 előtti, a rendszerváltó és a mai tankönyvekben például 1945. április 4. napjáról, 1956-ról, a politikai pártokról és a választásokról? Erről beszélgettünk a szegedi Tömörkény gimnázium négy történelem szakos pedagógusával: Bádonyiné Nagy Ilonával, Májer Mártával, Tóth Lászlónéval, Varga Magdolnával.

– *Mit taníthatott egykor, és mit oktat ma a történelem szakos tanár a közelmúltról?*

– Sematikusak voltak a tankönyvek, a politikai elváráshoz igazodtak, nem mutatták be árnyaltan a közelmúlt eseményeit. Ez a rendszerváltás óta megváltozott – összegzi több évtizedes tapasztalatait *Tóth Lászlóné*. – Számos és többféle forrás, illetve szakirodalom áll ma már rendelkezésünkre – folytatja a gondolatot *Varga Magdolna*. – A tankönyvkínálat is széles. Ám minél közelebb kerülünk a mához, annál távolságtartóbb a fogalmazás, azaz a szerzők igyekeznek kivonni magukat a véleményalkotás kényszere alól.

– *A jelenkor-történet felfogásában léteznek úgynevezett „iskolák”?*

– A tankönyvek, a szerzők megközelítési módja között fedezhető fel különbség – jelenti ki *Bádonyiné Nagy Ilona*, a történelem szakosok munkaközösségének vezetője. – Például *Vázlatok...* címmel jelent meg a negyedikes történelem tankönyv 1990 táján. Ez már új szemléletet hozott. A rendszerváltás utáni Salamon Konrád-féle, többször átszerkesztett kötet a pártok köré szervezi a tényeket, s ennek alapján von le következtetéseket; gazdasági irányultságú Magyar Lajos könyve; két-három éve pedig a Dupcsik Csaba-Repánszky Ildikó-féle könyvet használjuk, mert forrást és eseménytörténetet adva mutatja

meg az ok-okozati összefüggéseket. A szakirodalomból példának említem Romsics Ignác könyveit, például a 2004-ben megjelent a Múlt-ról a mának: Tanulmányok és esszék a magyar történelemről címűt.

– A tankönyvben leírt és az iskolában tanult történelem, illetve az otthon hallott „történelmi lecke” ma mennyire válik szét?

– Ha visszagondolok, mit tanítottam 1945. április 4. napjáról vagy 1956-ról, akkor arra is emlékeztetnem kell, hogy naivabb voltam és ténszerűen kevesebbet tudtam az akkori történesekről, mint ma egy átlagos tanuló – mutat rá Tóthné. – Nem tudtam, hogy április 4. Sztálin utasítására lett a felszabadulásunk ünnepe. Ellenforradalomként, párthatározatba foglalt okok alapján kellett '56-ról szólni. Amit – ha bátortalanul is, de – gondoltam, nem mondhattam ki. Legfeljebb egyes osztályokban érzékeltethettem a kételyeimet, amit a diákok vagy megértették vagy nem. Ám fenntartásaimat ma már elmondom, ugyanis nem fehér-feke-te jó néhány jelenkor-történeti esemény megítélése, illetve folyton tanu-lunk mi, történelem szakosok is. Politikai állásfoglalását a diák otthon-ról hozza: vagy a szülőét veszi át, vagy éppen azt tagadja meg.

– Friss diplomásként 1987-ben tanítottam először 1956-ról egy olyan osztályban, ahol a diákok megmutatták, milyen szamizdatot olvasnak. Az egyetemen egyes tanároktól már hallottunk például a gulagról, de 1956-ról is szívárogtak a tények, például a Beszélőben. Tanárként vi-szont világossá kellett tennem, hogy mely szavakkal kell megtanulni és elmondani az érettségi kérdéssorra a választ, s mi az, ami a véle-ménynyilvánítás szabadságához tartozik.

– A jelenkortörténetre is igaz Hérodotosz tanítása: „A történelem az élet tanítómestere”? Hol indult és zárult egykor és hol kezdődik el és fejeződik be ma a „jelenkor” történelme?

– A mától visszafelé harminc év: ez a jelenkor – tanít Májer Márta. – Például 1988-ban a negyedik könyvet fölül kellett írni, ki kellett egészíten. Aztán talán 1990-től taníthattuk az 1945 utáni, vagyis a jelen-kor történetét. Ma a 2002-es választás is tananyag, így érettségien kérdés is lehet. Politikai felhang nélkül oktatjuk, hogy például mi a koalíciós kormányzás. Ebből következően jövőre már tananyag lehet az ide, a 2006-os választás.

Délmagyarország, 2006. március 31.

BUSH VILLANÁSAI

Amerikának tükröt mutat 1956. A magát a szabadság jelképeként fölmutató szuperhatalom, a NATO feje akkor nem volt hajlandó cselekedni a kelet-európai blokkot sarkaiból kifordítani igyekvő magyarokért. Csak tárgyalgatott, aztán meg menekülőket fogadott. E magatartás kritikáját vagy inkább az örven éve halogatott tettet vártuk az apját a Magyarország iránti rokonszerző kimutatásában is követő George W. Bushtól. A bocsánatkérés halványra, alig észrevehető félmondatos kiételre sikeredett. Helyette viszont reflektorfényt kaptunk.

A világ figyelmét ránk irányította az a 22 óra, ami a szuperhatalom feje Magyarországnak ajándékozott. Ebből majd 22 percen át élőben csodálhatták a Budapest-panorámát a CNN nézői is. Köztük talán az arabok, akik számára a Ciadelláról hozzájuk is szóló Bush villantotta föl a párhuzamot: a mai Irak számára példa az 1956-os és az 1989-es Magyarország szabadságvágya. A történelmi utalásokkal és a magyar helytállást méltató példákkal spékelt szónoklatba a rózsaszínűnek mutatott Irak-kép mellett belefért Afganisztán és Koszovó is. Mindez bevilágította a magyar külpolitika egy lehetséges új irányát. Hazánkban szabadságközpontot akar az USA elnöke, aki „birodalma” választott kelet-európai partnereként figyelmünket Keletre, azon belül is a Balkánra irányította.

A leginkább ideológiai töltetű megnyilatkozásokra vállalkozó ifjú Bush csak mosolygott, amikor emberi jogi csomagként bontogatták volna előtte a határon túli magyarok kisebbségi bajait vagy a vízumkényszerből fakadó nyűgöket. Megkaptuk viszont magyarul a „Jónaput kívánok!”-ot és angolul Petőfi refrénjét, a „rabok legyünk vagy szabadok?”-ot, ráadásnak pedig Táncsics börtönét.

Történelmi jelentőségűnek harangozták be George W. Bush magyarországi villámlátogatását és Ciadellánál mondott beszédét. Ehelyett történelmi témákra szorítókozó szóvirágokba öltöztetett historizálást kaptunk, no meg egy kis izelűőt a szuperhatalmat árnyékként kísérő félelemből. Bush elment, látogatását megsúztuk – egy bombafenyegetéssel és szégyenlős tüntetéssel. De született egy új magyar vicc Budapesten, ahol 22 órán át „minden sáv Bush-sáv” volt.

Délmagyarország, 2006. június 23.

MELOCCO MIKLÓS:

„A SZABADSÁG LEPKÉJE 1956-BAN CSERBENHAGYTA A SZABADSÁGHARCOSOKAT”

Lerótt a kegyeletét a szegedi '56-osok emléke iránt Melocco Miklós szobrászművész, aki szerint emlékműve kifejezi azt az elmondhatatlan csalódottságot: bár akkor a szabadság szellője-pillangója megérintette a szabadságharcosokat, de cserbenhagyta. Melocco szerint ha meg akarjuk érteni, mit éreztek az '56-osok, el kell olvasnunk Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versét, mert e költeményben benne foglaltatik: miért lett a magyar '56.

– *A világhálón kalandozva, a Melocco-féle honlapon olvastam: mennyire fontos az ötlet, amiért érdemes elkészíteni a szobrot. A szegedi '56-os emlékműnél mi volt az „ötlet”, amiért érdemes volt elkészíteni e szobrot?*

– Az ötlet jó szó, de nagyon hétköznapi az '56-tal kapcsolatos helyzethez. Amikor az embernek először eszébe jut valami, ötletnek is mondják...

– *...Akkor 1956 kapcsán nevezzük inkább: ihletnek?*

– Igen, ez fensőbbrendűbb szó. De az intuíció kifejezés helyett javaslom: a leleményt. Mikor nem keres okvetlenül valamit az ember, hanem valamerre megy, s hirtelen rálel valamire. Tehát azt lehet mondani, szerencsés helyzetbe kerül, ha ez a lelemény, amit meglelt: jó.

– *Így lelt élettörténetében 1956-ra? Mit jelent Önnek 1956?*

– Életem legfontosabb élményét.

– *Ezért küldte be szobortervét a szegedi szobor pályázatra?*

– Igen. De azért is, mert e szobor pályázatot komolyan lehetett venni.

Nem csak azért, mert meghívtak, hanem azért is, mert a résztvevők – például *Varga Imre, Kő Pál* – köre miatt, azt komolyan lehetett venni. Azt jelentette, hogy a versengés a pályázat elnyeréséért elég sportszerű és tisztességes, vagyis nem dilettánsok közé, „pro forma” hívtak, s nyilván én nyerem meg a pályázatot. Hanem ahány komoly szereplője a pályázatnak, annyi esély. Tehát tisztességes volt a pályázat, ezért mondtam én igent.

– *Miért fontos Önnek '56?*

– Nehezen tudom elválasztani az emlékeimet azoktól az adatoktól, amiket később hallottam. Például egy angoltól, a *Bill Lomax* által mondottaktól...

– *...Ő írta le, talán először, hogy az október 23-i népfölkelés előtörténete Szegedhez kötődik, itt kezdődött a forradalom...*

– ...Hogyné! A képzőművészeti főiskolán is jártak akkor Szegedről küldöttek, s elmondták: leváltották a tanári kart, felsorolták a követeléseiket. Tudniillik a képzőművészeti főiskolán volt egy gyűlés – jóval előbb, mint október 23., ami egy keddi nap volt. Mi, a képzőművészeti főiskolán – talán az előtte való héten, pénteken, de ezt már nem tudom pontosan – viharos, és – ha akkor használtuk volna ezt a szót, akkor – „forradalmár” hangulatú gyűlést tartottunk. Leváltottuk a Moszkvából importált rektort, *Bortnyik Sándort*, aki akkor már elég öreg és elég „hülye” is volt. Tehát ez a dolog, miközben eléggé – későbbi szóhasználattal – „forradalmi tett” lett volna, de a velünk szemben álló gyámoltalan ember mint ellenfél, nem tette hősiessé ezt a tettet, talán még meg is könnyítette. Mint mikor a meccs, mert nem egyenlő esélyű, nem lehet érdekes. Tehát ekkor két vagy három szegedi, szándékosan Pestre utazva, tudva erről a gyűlésről – hiszen előre kihirdették, mert elmaradtak elméleti órák, tudhatott róla, s – ott megjelent. A szegediek elmondták: leváltották a tanári kart és valami rendet kéne tenni Magyarországon. Ezt hallva mi meg azt is mondtuk a harminc-harminöt évvel azelőtti eseményekre – *Horthy* kommün után induló fellépésére – gondolva, hogy ez az új „szegedi gondolat”. *Kicsit tréfásan, de elhangzott ott: „Gyerekek! Megint egy szegedi gondolat!”*

– *Milyen mondatokra, követelésekre, tettekre emlékszik?*

– Épkézláb gondolatokat mondtunk el. A párttitkár, aki akkoriban

„főnöknek” számított minden egyetemen és főiskolán, nálunk éppenséggel *Rákosi* unokaöccse volt. Egy rendes, de semmire nem való, semmihez nem értő ember, aki azt hazudta, hogy cipőfelsőrész-készítő volt. Ez ugyan nem elég ahhoz, hogy valaki egy képzőművészeti főiskolát irányítson, de ráadásul nem is volt igaz, amit állított. Mert ez a szerencsétlen korábban az újpesti bőrgyárban a csersavból kiszedett, mállékony bőrbálákat cipelte – dehogy volt ő cipőfelsőrész-készítő! No most, mi kimondtuk: ilyen ember nem kell, menjen el, mert nem ide való. *Bortnyik Sándor* pedig – akkor már elhangzott, hogy – a „nem jó” szovjet képzőművészetet képviseli, elfelejtve futurista múltját. Ezért egy inkább ide való rektornak *Domanovszky Endre* lett megszavazva, aki – bár nem volt egy kristálytiszt, nagy jellem, de mégiscsak – festőművész volt, tanított a főiskolán. Ezen a gyűlésen úgy éreztük: támogatást, erősítést kaptunk Szegedről azzal, hogy ott ez már megtörtént... Leváltottuk az orosz tanárt, *Rozsnyai Zoltánt*, aki mellesleg keretlegény volt '44-ben, és ami nagyon fontos: nem tudott oroszul, hanem megnyergelt egy pindurka konjunktúrát és a régi világ görcséből ő méltóságos úrrá vált, mert főiskolai tanár lett, ami akkor még számított. A marxista terminológia szerint az eszmék viszonylagos önállósága révén volt ő büszke arra, hogy tanár. Be sem jött ara a gyűlésre, mert nyilván többet és rosszabbat tudott magáról, mint mi. Nem mert bejönni, mert attól félt, hogy teljesen leleplezik. A kapuban próbáltuk rábeszélni, jöjjön csak be. Aztán, milyen a világ, november 4. után a műegyetemre került rajztanárnak. Ahhoz sem értett. Aztán, milyen a sors: egy félrediagnosticsztizált vakbélgyulladás elvitte... Szóval *a szegedi egyetemisták küldöttei kifejtették az „új szegedi gondolatot”: a megfelelő embert a megfelelő helyre, s a barbarizmus ellen most már tegyünk valamit.*

– *Mindebből – a szegedi egyetemi eseményekhez kötődő, azokhoz oly annyira hasonlatos élményekből – miként lett szobor, pontosabban 1956 szegedi emlékműve?*

– Szinte görcsös igyekezettel próbáltam az élményeimet és a később, például *Bill Lomax* könyvéből tanultakat valahogy elrendezni magamban: hogyan rövidül le, mondjuk szonettnyire, a szavakkal kifejezhető mondanivaló, amiből aztán születhet egy szobor. Mert egy szobor annyira bőbeszédű, mint egy regény, mégsem lehet, mert akkor ötszáz méter hosszú volna... És akkor jöttem rá,

hogy – s innen „leckét mondok”, amit másoknak is elmondtam már erről a szoborról – rettenetes nagy ereje, *hajtóereje van a szabadság szellőjének, amikor megérinti az ember, s azt hiszi, a szabadság létező, valóságos dolog!*... Erről az érzésről sokat elárul, hogy akkoriban, '56-ban többes szám első személyben gondolkoztunk. Tehát sose mondtam azt, hogy „én”, hanem mindig azt mondtam, hogy „mi”. És ha azt mondtam, hogy „ők”, akkor az vagy ÁVH-s volt vagy szovjet – nem okvetlenül katona, hanem katonatiszt – volt. A szovjet katona ugyanis bratyzott a magyarokkal, s menekült, azt se tudta, hol van. Ez tényleg nem mese: voltam kórházban mint sebesült, voltam ott tolmács, ezért tudom, azt hitték, hogy ez „Szuez”. De nem tudták, Szuez mi: hegység, város vagy ország? Mikor mondtuk nekik, Magyarországon – „Vengria” – vannak, az nekik kicsit „arabusul” hangzott, nem értették. A szovjetről tudni kell, először csak rendőri feladatot teljesített, vagyis nem lőtt emberekre. Ha igen, akkor az embert térdre lőtték, mint engem. Magyarul: a rendőr, ha komoly a helyzet, védekezik, úgy tesz rendet. Az ÁVH-sok nem, azok vadásztak a forradalmárokra. Azért volt lehetséges akkor, amit a nép elhitt, és én is: azt a naiv dolgot, hogy a szovjet hadsereget Budapestről „kivertük”. Igen, mert akkor még nem született meg az a parancs, hogy csináljanak, amit akarnak... Amiről egyébként a Szabad Európa nem, csak a BBC számolt be tisztességesen. Például hogy van egy amerikai, *Henry Cabot Lodge*, aki az ENSZ-ben állandóan próbálta fölvetetni napirendre, hogy egyáltalán megtárgyalják, mi történik Magyarországon. Azután később ezt is megtudta az ember. De a BBC-ből akkor is ki lehetett érteni a sorok között, hogy a szovjet és az amerikai, *Hruscsov* és *Eisenhower* megegyezett: Magyarország a szovjet dolga, az amerikaiak Szuezzel vannak elfoglalva. Amikor ez a döntés megszületett, akkor viszont bejött egymillió szovjet katona, és éjfél-től délig elfoglalták Magyarországot. Akkor született egy csomó hősi halott – a főiskolán három. Közülük kettő a szegedi emlékművön is látható, mert a barátaim voltak, s a nevüket is illene tudni: *Csűrös Zoltán* és *Komondi Sándor*. Mindketten katonák voltak. *Csűrös Zoltán* festő és grafikus tanár lett. *Komondi Sándor* mesterlövésznek számított, mert mint munkaszolgálatost vitték el a főiskoláról – árkot ásni, de lehetett jelentkezni lövészetre, s ő mesterlövész lett. No most: mikor a szovjet bejött a képzőművészeti főiskola épületébe,

akkor – mivel mesterlövész szinten tudtak bánni a puskákkal, így ugyanannyit adtak, mint *Szondi Györgyék*: amikor lőttek, találtak, és így – hihette a bejövő katonai szovjet trupp, hogy itt rettentő komoly profi ellenállás lehet, hiszen sok ember meghalt közülük. Erre – a szőnyegbombázáshoz hasonlatos erővel – gépfegyverfelhővel jöttek be, így a tűzharc végén a mi három halottunkat lepedővel lehetett fölvenni az alagsorból, mert fölemelni már nem lehetett a – sajnos – lekvárrá lőtt testeket. A harmadik halott: *Kovács*, de őt nem nagyon ismertem... Mint hogy én ezeket a hősöket megsíratam, mert nagyon szerettem, pláne, hogy – amint *Petőfi* mondja -: „*Lehet-e ennél szebb halál...*?”, szóval elgondolkodtam: mi van a szabadsággal? Hogy egy *Komondi Sándor* és egy *Csűrös Zoltán* belehal? S akkor innen már megint eljutok a szoborhoz, a szonettnyi elmondható szöveghez, még ha nem is vers formában: *a szabadság nagyon nagy toborzó erejű, hadba indító, lelkesítő érzés. Még a szerelemnél, a halálfélelelemnél is erősebb érzés. Ez elindítja harcolni a szabadságharcost, azután cserbenhagyja.* S akkor az emberben felmerül az a gondolat is: *vajon van-e szabadság?* Az nem csak a nagy, ihletett pillanatban érzett rendkívül erős érzés? Ezen kívül – öt perc, két hét múlva – van-e? Sőt, visszanézve: volt-e? *Ha már harcol a szabadságharcos, s a szabadság mint nem létező dolog nem segíti, akkor a szabadságharcos kezdi éltetni a szabadságot, illetve csak őbenne van meg a szabadság. De nem kél életre...* S innen – nem akarok Edgar Allan Poe A holló című versmagyarázatánál hosszabbat mondani – pár lépés volt az, hogy a szabadság, a szabadságharc: lánghol, repül, szárnyal... Igen ám, de ha nincs? Akkor nem szárnyal... Innen talán már érthető szimbólum a lepke, amely – hosszú az asszociációk sora: rab, terror, csúnya, befalazott – báb (és hernyó) élet után lesz imágó: a gyönyörű lepke, aminek szállnia kell! És a szabadságharcos próbálja felszállásra biztatni e lepkét. De nem röpül. Talán azért – az előbbi gondolatsor alapján –, mert nincs. Talán azért, mert a szabadság, a lepke: csak képzelet. *Így lett 1956 egy óriási lepke, melyet valódi emberek* – portrék, akiknek az én ízlésem szerint is köze lehetséges ’56-hoz, tehát a barátaim, a hősök (például *Danner János* a műegyetemről) fekszenek hátul holtan – *próbálnak repülésre biztatni.* Repüléshez segíteni a lepkét, életük legnagyobb lepkéjét, amelyik repképtelen. Így már szobrászilag megfogalmazhattam a szabadság gondolatát. Ha ugyanis szoborban szeretnék szárnyalást

mutatni, annak hangulatát meg lehet teremteni, de vagy alá kell támasztani, vagy fel kell függeszteni, tehát nem fog szárnyalni, mert egy papírrepülőgép jobban szárnyal, mint bármely szobor, hacsak nem szobor a papírrepülőgép is. Így aztán '56 hősei, alátámasztva támogatva próbálják rávenni ezt az óriási, repképtelen lepkét, hogy szállna föl, hogy szárnyaljon!

– *Azért is el kell ezt mondani, mert – mint a honlapján olvastam – a már részévé lesz a teremtett világnak, s az alkotó feledésbe merül?*
– Már a szobor tervezésekor foglalkoztatott: a szobor nézői hogyan higgyék el, hogy ez valódi történet? *Petőfi* is azon gondolkodik utolsó versében, a Szörnyű idő...-ben, hogy hogyan mondja el, mi történt.

*„Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.*

...
*Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?”*

Ezért én valódi portrékat faragtam, mert annak talán hisznek az emberek, hiszen emberi arcot kitalálni nem lehet. Úgy gondoltam, ha valódi portrét készítek, mely hasonlít arra, akiről készült, akkor sokkal hihetőbb a története. Hát, ez a históriája ennek a Szegedre került szobornak: a szabadságharcost cserbenhagyja a szabadság. Sőt: még azt is képzelem, hogy *közhely-alkalmas a szabadság lepkéje, vagy pillangója mint kép* – ugyanannyira, mint a turul. Ha valahol ezt használnák – az avatóbeszédben *Makovecz Imre* használta –, akkor nem képzelném: „*plágium, ellopták tőlem a szabadalmamat*”, hanem büszke lennék: „*igazam volt, közhely-képes*”.

– *Az Ön szobra, mint minden igazi műalkotás, másféle asszociációkat, gondolatokat is ébreszt. Mikor Péter László a „pillangóhatással”, vagyis a véletlenek sorozatával magyarázta, miért Szegeden*

kezdődött az '56-os forradalom, akkor fölidéződött bennem az Ön 1956-os emlékművének alapmotívuma: a pillangó, a lepke. Vagy: Ady Halálvirág: A csók című verse – amely Szeged '56-os mártírya, Kováts József kedves költeménye volt, s első két sora: „Fekete pillangók fogatján / Megyek majd az utolsó csókra...” – a halál pillangóját juttatja eszünkbe...

– No, látja, ennek örülök. De mondok egy további magyarázatot arra a kérdésére, „miért éppen Szeged?”. Mostanában hallgatva a rádiót (csak a Kossuth adót, mert én mást nem hallgatok) többször is szoba jött: a gyógyszerek, a gyógyászati eljárások terén világszenzáció született Szegedről – mert jó az egyetem. *Klebsberg Kunó* nem volt rossz jós, mikor – *Szent-Györgyi*vel együtt – *éppen Szegedre építette az egyetemet. Ezért van ott jó helyen a szobor.*

– *Mint a szegedi '56-os emlékmű alkotója, de úgy is mint „'56-os” elégedett azzal, ahogy ma 1956-hoz viszonyulunk?*

– Tetszik nekem, hogy annyira szereti '56-ot Magyarország. Hogy például Debrecen azon az alapon követel magának nagy jogot '56-ból, hogy az első halott ott volt. Aztán: a magyaróvári sortűz... Halottakkal, mártírokkal – a régi fogalmazás szerint – szentek tömekegével jelentkeznek Magyarország különböző helyei, városai, falvai... Nekünk is, itt Zsámbékon van egy *Kmetz Mihályunk*, akit kétszer lőttek főbe... Ezekkel a szentekkel jelentkeznek, hogy ők is ennek az emlékbírodalomnak a tagjai.

– *A honlapján úgy láttam, hogy nem a szegedi az egyetlen 1956-os emlékműve.*

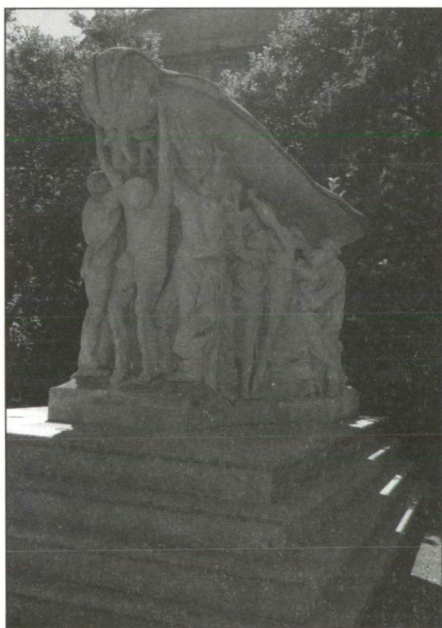
– Valóban nem. Debrecenben, az egyetem mellett, az erdőben található a „Szabadságharc idején tündöklő rózsa” című szobrom: négy méter magas, s azt mutatja, mennyire jut el 13 nap alatt egy rózsa – a felső bimbósáig. Csak nagy, ádáz tüskékkel, glediícia-tüskékkel. De így, megnagyítva is növényméretű e szobor, mert lapulevél nagyságú a rózsa levele. Aztán: most készíték Veszprémbe egy '56-os emlékművet. *Radnótinak* a *Nem tudhatom...* című versére utalok, mely úgy fejeződik be, hogy „... Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó, éji felleg.”, s alája írom: „s őrizd meg '56 emlékét!” Ez részben a kivégzett *Brusznay Árpád* emlékére készül – egy nagyon nagy szárny, csak nem keselyű-fejjel, hanem egy nagyon szép női arccal,

amint fölėje borul Veszprém hegytetőn épített várszerű városkájára. E szobornak idén lesz az alapkőletétele, s a jövő év október 23-dikán az avatása. De *Mansfeld Péternek* is csinállok egy emlékművet, ami majdnem kész, csak pillanatnyilag nincs gazdája. Ezek adósságok...

– ...1956 iránti adósságok?

– '56 iránt is van adósság, a magyar történelem iránt is van adósság. Mint *Petőfi* mondja *Arany Jánosnak* írt levelében: „Itt most forradalom van. Képzelheted, mennyire elememben érzem magam. Szerencse, hogy pár nappal ezelőtt megírtam a Nemzeti dalt, s így 15-dikén nem kellett ott állnom szégyenszemre, üres kézzel...” Mert *Tóth Ilonkának* is tartozom emlékművel, *Obersovszky Gyulának*, *Pongrátz Gergelynek* is. Hogy ne álljak szégyenszemre, üres kézzel, ezeket az adósságokat le kell rónom.

Zsámbékon-Szegeden, 2006. augusztus 24-én



ILLYÉS GYULA
EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL
(Részlet)

*Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,*

*nemcsak a vallató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van*

*nemcsak a füst-sötéten,
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal-morse-jében*

*nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!
ott zsarnokság van
nemcsak a katonásan*

*pattogtatott „vigyázz”-ban,
„tűz”-ben, a dobolásban,
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,*

*nemcsak a titkon
félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,*

*a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban,
ott zsarnokság van
nemcsak a rács-szilárdan*

*fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szóltan
vergődő jajsikolyban,
a csöndet*

*növelő néma könnyek
zuhatagában,
kimeredt szembogárban,*

*ott zsarnokság van
nemcsak a talpraálltan
harsogott éljenekben
hurráhkban, énekekben,*

*hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,*

*kürtben, az operában,
éppoly hazug-harsányan
zengő szoborkövekben,
színekben, képteremben,*

*külön minden keretben,
már az ecsetben;
nemcsak az éjben halkan
sikló gépkocsizajban*

*s abban,
megállt kapualjban;*

*hol zsarnokság van, ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy rég istened sem;*

*ott zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,*

*abban, ahogy a gyermek
idegennek felelget;*

*nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;*

*az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves;*

*az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,*

*ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,*

*nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szó-mámorban,
mint légy a borban,*

*mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,*

*mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szeretted,*

*tányérban és pohárban,
az van az orrban, szájban,
hidegben és homályban,
szabadban és szobádban,*

*mintha nyitva az ablak,
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,*

*ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,*

...
*vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled;*

...
*mint víz a medret,
követed és teremted;
kémlelődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,*

*ő les, hiába futnál,
fogoly vagy s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába*

*beivódik, evődik
velődik;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,*

*néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,*

*mert amikor ledobtad,
el nem tiportad;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál,*

*s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,*

*bilincseit a szolga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
gyermeked neki nemzed,*

*hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled bűzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;*

*...
mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,*

*mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.*

(1950)

IRODALOM

- ACZÉL TAMÁS – MÉRAY TIBOR: Tisztító vihar. Szeged. JATE Kiadó. 1989.
- BÁLINT LÁSZLÓ: A megtorlás Szegeden. Szeged. Belvedere, Meridionale. 2004.
- BÁLINT LÁSZLÓ: Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében. Szeged. 1999.
- BÁLINT LÁSZLÓ: 1956 – A forradalom Szegeden. Szeged, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége. 2002.
- FEJÉR DÉNES – MICHELLER MAGDOLNA: Bűnhődés büntelenül. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége. 1996.
- FEJÉR DÉNES – VASVÁRI VILMOS: Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen. Milleniumi számadás I-III. Budapest. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2002.
- FENYVESI ISTVÁN: Az én 56-om (Kézirat)
- GATI, CHARLES: Veszített illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom. Budapest. 2006. Osiris Kiadó.
- KISS TAMÁS szerk: A forradalom előjátéka. A szegedi MEFESZ dokumentumai 1956. október 16-tól. Budapest. 56-os Világszövetség, 1994.
- KISS TAMÁS: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. 1956 – Szeged. Szeged. Belvedere Meridionale, 2002.
- LOMAX, BILL: Magyarország 1956. Budapest. 1989.
- MAROSVÁRI ATTILA: A forradalom kronológiája. Szeged. 1993 október.
- NÉMETH ANDRÁS: Nemzetőr voltam Szegeden (Magánkiadás)
- NAGY ISTVÁN: „...a fiatal szívek forradalma.” A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban. Szeged. 2005.
- PERBÍRÓ JÓZSEF: Ötvenhat Szegeden – emlékeimben. Szeged. Novum Kft., 1989.
- PÉTER LÁSZLÓ: A forradalom a szegedi orvosegyetemen (Kézirat)
- PÉTER LÁSZLÓ: 1956 előtt, alatt, után. Szeged. Belvedere Meridionale, 2006.
- ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Budapest. Osiris. 1999.

1956. Ami a történelemkönyvekből kimaradt. A forradalom igaz története. 56-os Magyarok Világtanácsa, 1999.
- SZAKOLCZAI ATTILA – Á. VARGA LÁSZLÓ szerk: A vidék forradalma, 1956. I. Budapest, 1956-os Intézet – Budapest. Főváros levéltára, 2003.
- TÓBIÁS ÁRON szerkesztette: In memoriam Nagy Imre. Emlékezések egy miniszterelnökre. Debrecen. Szabad Tér Kiadó. 1989.
- TÖRÖK PÁL: Negyven év távlatából. Szeged 1956 forradalom. Tököl 1957 megtorlás. (Kézirat)
1956 sajtója. Tudósítások Kiadó. 1989.

NÉVMUTATÓ

- Ábrahám Ambrus 69
 Ábrahám Antal 123 129-130 142
 Ábrahám László 49
 Abrudbányai Iván 32 34 48-49 51
 Aczél Tamás 117 419
 Ács 42
 Ádám György 279
 Ády Endre 66 179-180 411
 Alaksza Helmut 39 265
 Alföldy Jenő 318
 Almási Gáborné 40
 Ambrus Lakatos Ferenc 112
 Anderléné Sajti Enikő 119
 Antall György 16-17 138 376
 Antall József 358
 Apró Antal 88-89 93 96 154 160 170
 Aradi Nóra 316
 Arany János 413
 Ardai Lajos 141
 Aron, Reymond 230-231
 Aszalós János 34 48-49 51
 Á. Varga László 129 154 212 217 419

 Bádonyiné Nagy Ilona 403
 Bálint Ferenc 156 161 171 175
 Bálint István 335
 Bálint László 13 54 58 138 147 150 154 187 185-186 207 217 226 252 267 269 281 397-398 419
 Bálint Sándor 65 267 335
 Babits Antal 89
 Bangya János 26
 Bánkúti Imre 220-221 335
 Bánkúti Katalin 220-221
 Barabás István 49
 Bárány Ferenc 339
 Bárczy Géza 317
 Bárdi György 317
 Bárdossy István 335
 Baróti Dezső 9 13 17 19 44 61-62 69-72 75 82 103 110 115-116 185 222 224 226 234-235 245 255-257 259 266 295 326-327 335 349 359 388
 Baróti Lajos 235
 Bartha Lajos 335
 Basch András 108 112
 Báthty Gábor 371 373
 Batthyány Lajos 283 399
 Bányai Gitta 73
 Bányai Jenő 73 89 99
 Beauvoir 230
 Bebrits Lajos 89 93 96 251
 Békési László 385
 Belényi Gyula 390
 Belovai László 206 209 211
 Berecz János 236
 Berend T. Iván 345 346
 Béres István 136
 Berháth György 315
 Bernáth Árpád 36
 Bessenyei Ferenc 98
 Bethlen István gr. 226
 Bethlen János 125
 Berli 90
 Bibó István 16-17 19-20 22 65 249 335
 Bicskei Bertalan 11
 Bíró Melinda 217
 Bite Vince 71 133-134
 Bitskey Károly 11 78-79 150 281-282
 Blazsó Ágnes 108-110
 Blazsós Sándor 108
 Boda Livia 125-126
 Boda Márta 284
 Bodalai Géza 220 257

Bóday Pál 125-126 258 266 335
 Bódis Lajos 111
 Bódis-Wollner Iván 105-106 108
 Bodó Illés 156
 Bodó Zoltán 160
 Boer Elek 18 335
 Bognár Cecil Pál 25 335
 Bognár József 88-89
 Bohó Róbert 31 46 267
 Boldizsár Iván 42
 Bólya Lajos 72 115
 Bónis György 116-117 241 335
 Bónus György 69
 Borbély István 188-190 193
 Borbély János 206
 Boros András 220
 Bortnyik Sándor 407-408
 Bosnyákovics Dezső 168
 Bótai László 136
 Botka László 37
 Botond Gábor 183-184
 Bratinka József 358 362 364
 Bruckner Győző 275
 Brusznai Árpád 412
 Budó Ágoston 69 329
 Bun Imre 209
 Busa Tamás 359
 Bush, George 405
 Buza László 20

Cabot Lodge, Henry 409
 Camus, Albert 230-231 238
 Ceausescu 377-378
 Czapik Gyula 240

Csajkovszkij 82
 Csákány Béla 9 12 16 72 115 122
 267
 Csatkai Endre 259
 Csanádi 96
 Csergő János 89
 Cserháti János 388
 Csernus Sándor 216

Csík Lajos 69
 Csikós Mihály 335
 Csillik Bertalan 335
 Csiszár Károly 134
 Csongor Győző 178
 Csoóri Sándor 194
 Csukás István 261
 Csűrös Zoltán 409-410

Damjanich 399
 Dancsó János 323-324
 Danner János 201-202 283 410
 Deák Tibor 70
 Deme László 316
 Demény Alajos 161
 Dénes Leó 93 130 277-279
 Derzsi Endre 53
 Déry Tibor 249
 Dikán Dóra 139
 Dlusztus Imre 141
 Dobozi Imre 124
 Dobsa Sándor 108
 Dóczi János 87
 Domanovszky Endre 408
 Domonkai Éva 47
 Domján Edit 150
 Donáth Ferenc 81
 Dömötör Mihály 140
 Dupcsik Csaba 403

Egri Péter 315
 Eisenhower, Dwight 312 409
 Eisler Róbert 70
 Engedi Antal 166
 Erdei Ferenc 67 88 95 222 268
 Erdei István 298
 Ertsey Ferenc 133

Fábrián Ferenc 133-134 143-144
 Falábú Dezső 51
 Faludy György 309
 Farkas Antal 260
 Farkas Beáta 389

- Farkas Csaba 212 269
 Farkas István 344
 Farkas József Tibor 156 160 175
 Farkas László 58 358
 Farkas Mihály 33
 Fazekas Erzsébet 25
 Fedor Attila 42
 Fehér Lajos 183
 Fehér László 323
 Fehérvári István 141
 Fejér Dénes 10 120-121 126 139
 142-144 267 382 401 419
 Fekete Etelka 40
 Fekete Sándor 124
 Fekete Pál 401
 Felföldi László 172
 Fenyvesi István 12-13 129 281 419
 Filep Tibor 139
 Fock Jenő 229
 Fodor András 194
 Fodor Gábor 62 69 71 116-117 335
 Fodor Gyula 330
 Forrási László 139 188 193
 Fónay Jenő 126 139-140 383
 Földesi Tibor 193
 Földi Lajos 122-123 130 134
 Földvári Kálmánné 40
 Földvári Rudolf 44
 Förgeteg Szilveszter 143-144
 Frankó Andor 282
 Futó Kovács Irén 40

 Gaál Endre 129
 Gabnai János 266
 Gallé László 108 267
 Gati, Charles 419
 Gécziné, ma: Harkai Szilveszterné 174
 Gercsó 217
 Gerő Ernő 42 77-78 80-82 86 96 98
 Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet 25 219
 Gibbon, Edward 19
 Gicz Zsolt 119
 Giday Kálmán 258 265 268

 Giró-Szász László 220 258
 Gleick, James 264
 Godó Illés 175
 Goma, Paul 106
 Gosztonyi János 46 183
 Gömör Béla 112
 Göncz Árpád 283 351 366 393
 Gönczöl Dezső 30-31 34 49 51
 Görög Sándor 83 335
 Gregorovius, Ferdinand 25
 Greguss Pál 69
 Grétsy László 315
 Gróf Róza 9
 Grósz Károly 236
 Gryneaus Tamás 49 298
 Gurszky István 144

 Gyáni Imre 298
 Gyenes Antal 89
 Győri Pál 132 216
 Gyulay Endre 358 361

 Habsburg Ottó 312
 Halasy-Nagy József 25 335
 Halász Előd 65
 Halász Gyula 96 184
 Halász Péter 42
 Hamvas Endre 101
 Hangay Levente 282
 Hárs László 323
 Határ Győző 318
 Háy Gyula 249
 Haynau, Julius Jakob von 68
 Hegedűs András 76
 Hegedűs B. András 176
 Hegedűs Ibolya 174
 Hegyi Róbert 70
 Heller Ágnes 106
 Heller Erik 323 325
 Herke István 208
 Herczegh Géza 26
 Herczegh Klára 24 26
 Hermann István 25 335

Hetényi Géza 69 113 197
 Hidas Antal 89
 Hoffmann Ottó 316
 Hofi 317
 Honkó Mátyás 156 176
 Hont Ferenc 270
 Horn Gyula 236 283 384
 Horthy Miklós 280 324 407
 Horváth Dezső 218 260
 Horváth Imre 88
 Horváth Lajos 268
 Horváth Margit 129
 Horváth Róbert 23
 Horváth Tamás 146 347 351
 Horváth Zsuzsa 133
 H. György 311
 Hruscov, Nikita 147 286 287 299
 409
 Husak, Gustav 378
 Huszák István 69
 Huszár Tibor 315
 Húzi 90

 Igaz Krisztina 40
 Ilia Mihály 37 119 255
 Illyés Gyula 195 198 318 392 406
 414
 Ionescu 106
 Ivanovics György 69

 Jáki Gyula 113
 Jancsák Csaba 37-38 126
 Jancsó Miklós 39 197 201
 Jankó Attila 377 380
 Janza Károly 88 91
 Jancer Judit 40
 János Zsigmond 107
 Jelcin, Boris 381-382
 Jenei károly 50 54
 Jezerniczky Ákos 156 159
 Joszt István 141 188 190-193 201
 József Attila 180 260 292 314
 Juhász Gyula 255 259 270

Juhász Gyula 344

 K. Attila 311
 Kádár Dezső 128
 Kádár János 41 50 66 84 90 92 95-
 96 101 103 136 140 150 154 217
 229 234-235 258 264 267 269 283
 315 317 346 357 375-380 395 397
 Kakuszi Mária 40
 Kállai Gyula 267
 Kalocsai Dezső 109
 Kaló Flórián 11 150-151 282
 Kant, Immanuel 19
 Kanyó Béla 69
 Karády 113
 Karácsonyi Béla 71 75 115 266
 377-380
 Karácsonyi Mihály ifj. 156 170 175
 Karácsonyi Sándor 172
 Kardos Éva 315
 Kardos Mihály 218
 Károlyi Mihály 275 288
 Károlyi Sándor 229
 Kási Gyula 297
 Kászonyi Dániel 25
 Kecskeméti Mihály 206 209 211 213
 Kecskés István 153 165
 Kecskés Márta 155-158 163-165
 Kecskés Zsuzsanna 153-160 163-166
 175-176
 Kelemen Endre 197 296
 Kende Péter 144
 Kendi József 111 180-181 185-186
 188-193
 Kerek Attila 37
 Kerényi Tamás 105 108
 Keresztes Mihály 160
 Kertész Dezső 302
 Keserű Bálint 258
 Keszthelyi Béla 282
 Király Béla 300
 Király István 255 259
 Király József 256

- Kiss Árpád 89 335
 Kiss Dezső 324-327
 Kiss Ferenc 185
 Kiss Károly 350
 Kiss Lajos 260 266
 Kiss Lászlóné 40-41
 Kiss Tamás 9-11 28-29 36-37 49-50
 53-54 56 59 126 226 265 267
 269 306 347 351 387-388 419
 Kiss Rudolf 129
 Kiszela százados 302
 Klaniczay Tibor 256
 Klebelsberg Kunó 412
 Klemm Antal 255
 Kmetz Mihály 412
 Koch Sándor 82 245
 Kocsondi András 342
 Koestler, Arthur 113
 Koloszar Béla 125
 Koltay-Kastner Jenő 65 69
 Komócsin Mihály 12-13 17 45 51
 131 136-137 140 181 221
 Komócsin Mihály dr. 266
 Komócsin Mihály id. 71 350
 Komondi Sándor 409
 Kónya Albert 75 89 183 226 242
 Kónya Gábor 369 384
 Kornai János 124
 Kornidesz Mihály 315
 Kossa István 88 94
 Korpássy Béla 69-70 87 113 197
 200 257
 Kossuth Lajos 25-26 68
 Kosztolányi Dezső 265
 Kovács Albert 50
 Kovács Béla 89 91 99
 Kovács Béláné Hercegh Klára 24
 Kovács István 346
 Kovács István (Kupi) 209
 Kovács Imre 268
 Kovács László 322 324
 Kovács Erzsébet 284
 Kovács József 13 129-131 134
 140-141 180-181 196 202 274
 276 282-386 351-352 400 412
 Kő Pál 407
 Kölcsey Ferenc 394
 Kövesdy Lajos 132-134
 Krajkó Gyula 375
 Kramli Ivanovics 113
 Kuczka Péter 77
 Kulcsár Kálmán 318
 Kulcsár Zsuzsanna 220-221 224 335
 Kukán Ferenc 246
 Kurcsa Klára 40 50
 Ladányi Benedek 12 71 96 122 130
 Láng Imre 113 197 278 296
 Laky Teréz 124
 Lázár György, dr. 10 37 194-195 203
 Lázár János 200
 Lazúr Barna 48 66 182 185-186
 188-193 297 303-304 335 347
 351 361
 Lejtényi András 28 30-32 34 39
 42-43 45-49 56
 Lengyel Menyhért 113
 Lengyel Vilma 270
 Lenin, Vlagyimir Iljics 256
 Lévai István 141
 Liebmann Béla 132
 Lippai Pál 141 351 358 361
 Lipták Béla 46
 Litván György 257 382
 Lomax, Bill 9 242 348 353 407-408
 419
 Losonczi Géza 81
 Lődi Ferenc 133 257 260
 Lőkös Zoltán 260
 Lőrincz Lajos 70
 Lukács György 36 60 81 89 91 343
 Lukin 89
 Luther Márton 289
 Mádi Jenő 54
 Magyar Lajos 403

- Májer Márta 403
 Makovecz Imre 411
 Maléter Pál 100 102 253 283 286 303
 Mansfeld Péter 413
 Márai Sándor 202
 Marczell Péter 108
 Marián István 46
 Markovics Tibor 133
 Márok Tamás 106
 Marosán György 267
 Marosvári Attila 419
 Maróti László 324
 Marx, Karl 256
 Matolcsi 89
 Mátyus Miklós 193
 Mazzini 25
 Mécs Imre 283 306
 Melocco Miklós 10-11 202 264 283
 309 406
 Méray Tibor 117 259 419
 Mérei Gyula 225 261 346
 Mester János 25
 Micheller Magdolna 345 419
 Miklósné Hancsák Mária 376
 Mindszenty József 97-98 101-102
 240 312
 Miséth Endre 25
 M. Kiss Sándor 38
 Moldvai József 275
 Molnár András 204
 Molnár Erik 88-89 93 251
 Molnár István 258 266 335
 Molnár János 51
 Molnár János 10 204-205
 Molnár Margit 286
 Molnár Miklós 93
 Moór Gyula 23
 Móra Ferenc 261 270
 Mórícz Béláné 51 328
 M. Szabó István 131 137 184
 Münnich Ferenc 81 88-89 99 346
 Nacsády József 262 335
 Nádházi János 330-331
 Nagy Ferenc 89
 Nagy Ferenc 361 366
 Nagy Gáspár 263
 Nagy Imre 33 36 40 65 70 78-79
 81-82 84 88 91-92 95-96 99 101
 202 220 229 241-242 264 266
 276 279 283 286 305 314-316
 345 379 384 387 391-392 395 399
 Nagy István 122 125 137 258
 269 419
 Nagy Józsefné 89
 Nagy Lajos 133
 Nagy László Levente 377
 Nagy Márta 249 361 388
 Nagy Miklós 93
 Nagy Szilveszter 335
 Nezvál Ferenc 89
 Németh András 259 270 289 388 419
 Németh Ferenc 129-130 133 144
 Németh Károly 19
 Németh László 200 256 257 287
 Németh Mátyás, vagy: Rücskös 123
 Németh Miklós 236
 Nexő, Andersen 195
 Nyers Rezső 89 236
 Nyíri Antal 245
 Nyíró József 121
 Obersovszky Gyula 309-310 312
 386-387 413
 Oláh Jenő 54
 Olt 89
 Ormos Mária 9-10 37 219 224
 228 335
 Országh István 72 100 185
 Ortutay Gyula 65 67 222 235
 255-256
 Orwell, George 113
 Otolics Vidor 193
 Ökrös László 260

- Paál István 260
 Pais 314
 Palade, George 106
 Palotás József 184-185 188-193 358
 Pándi Pál 315
 Papp László 220 257
 Papp Teri 281
 Papp Zoltán 133
 Perbíró József 9 31 41 44 46 51
 53 64 83 101-103 111 128 133
 141 143 169 180-181 184-185
 189 191 193 196 197 200-201
 222 239 240 243 250
 253-254 297 309 326-328 335
 347 419
 Péter László 9-10 17 19 37 71
 123 133 139 145 255-256 258
 262-263 265-266 335 349-352
 360-361 386-3888
 Pető Ferenc 202
 Pető Iván 369
 Petőfi Sándor 5 11 66 68 97 150
 152 231 391 410-411 413
 Petrányi Erzsébet 312
 Pinczési 124
 Piner Eta 282
 Pintér József 312
 Piros László 312
 Pisano, Giovanni 318
 Póda Jenő 358 362 365 371 373
 Poe, Edgar Allan 410
 Pogácsás 89
 Pólay Elemér 245 335
 Pol Pot 229
 Pongrátz Gergely 53 298 381 413
 Pozsgai István 248 326-327
 Pozsgay Imre 9 236 343 345-346
 357 402
 Pöltenberg Ernő 399
 Priskin Sándor 129 138
 Puja Frigyes 327
 Pusztai Éva 41 50
 Putnik Tivadar 70
 Rác Ferenc 302 304
 Radnóti Miklós 412
 Raffay Ernő 119 358
 Rainer M. János 351 353
 Rajk László 43 283 296 299 323
 378 402
 Rákóczi Ferenc 229
 Rákosi Mátyás 76-78 86 90 97-98
 180 251 264 312 344 379 391
 Ránki György 225
 Rapcsányi Mihály 214-216
 Rédey Lityi 108
 Reich Miklós 326
 Rengei 112
 Rényi Miklós 329
 Repánszky Ildikó 403
 Réti János 387
 Révai József 260
 Roeck András 112
 Román Károly 39 89 265
 Romsics Ignác 404 415
 Rossmann Magda 41
 Rozsnyai Zoltán 408
 Rully János 265
 Ruzsoly József 119
 Ruttkay György 336
 Röpke, Wilhelm 20
 Saári Zoltán 50
 Salamon Konrád 403
 Sartre, Jean-Paul 230-231
 Schulteis Emil 17 72 241 265
 Schwartz Lajos 40 87 95 97 110-
 111 131 184 197 199-200 234
 257 274 277 284 289 349
 351-352
 Shaw, George Bernard 281
 Sík Sándor 61
 Silbermann Éva 174
 Simon Béla 71
 Simoncsicsné 121
 Sinkovics Gyula (141
 Sinkovits Imre 77

Sípos András 323
 Sipos József 37 399
 Skultéthy Medárd 153 155-156
 159-161 171 175
 Sólyom László 272 370
 Soós László 49-51
 Sonkoly Pál 72 115
 Sömjén Péter 145
 Sötér István 62
 Sövényházi Ferenc 336
 Süli Károly 216
 Süpek Ottó 315
 Suki Béla 12 129 221 231
 Sulyok Mihály ifj. 156 175
 Suti Pál 213

 Szabad György (Nagy György)
 Szabó Antal 188 193
 Szabó Gergely 89
 Szabó Imre 23
 Szabó István 220
 Szabó János 38 90
 Szabó József 9 16 19 69 241 336
 Szabó Magda 194
 Szabó Márton 193
 Szabó Miklós 193
 Szabó Zoltán 69
 Szabolcsi Gábor 115 247 256 258
 260 269
 Szalay István 117
 Szalay József 248
 Szakács Ödön 324
 Szakolczai Attila 129 154 212
 217 419
 Szatmári ügyvéd 326
 Szauder József 255
 Százi Ferenc 301
 Szegedi István 144
 Székely István 17 336
 Székely Lajos 71 115 260 266
 Szekeres János 139
 Szekeres László 224 336
 Szekeresné Ormos Mária 224

Szent István 313
 Szent-Györgyi Albert 19 64 412
 Szentirmai László 119
 Szíjártó 89
 Szondi György 410
 Szőkefalvi-Nagy Béla 69 361
 Sz. Simon István 133
 Sztahó Elemér 193
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 78
 256 299 312 344
 Szuhai András 302

 Tajti Gabriella 37
 Takács Ferenc 17
 Takács 268
 Tamás Attila 336
 Tamási Áron 121
 Tánczos Gábor 32 46-47 249
 Tancsics Mihály 405
 Tausz János 89 249
 Telkes György 12 71 96-97
 Temesi Ferenc 351
 Tildy Zoltán 88-89 92 95-96
 101
 Tisóczki Józsefet 156 160 175
 Tóbiás Áron 238 273 420
 Tokaji Géza 336
 Tomasz Sándor 105
 Tombác Imre 93 102 130 160
 184 277
 Torgyán József 141
 Tóth Attila 140
 Tóth Béla 83 129 265
 Tóth György 297
 Tóth Ilona 413
 Tóth Imre 29-32 34 36 40 42
 47-52 56 329 345 351 388
 Tóth 6. István 160
 Tóth János 312
 Tóth József 72 275 336
 Tóth József 214-216
 Tóth Károly 9 119
 Tóth Lajos 56

Tóth László 9 24 26	Vasvári Vilmos 53 126 128 131
Tóth Lászlóné 403-404	139 419
Tóth Péter 330	Végh Joachim 129-130 147 258
Tömörkény István 270	Vekerdy Sándor 267
Töröcsik Mari 309	Venczel Imre 87
Török Pál 10 274-276 283 289-290	Veres Péter 156 176 190 238
420	Veszeloyszky Iván 112
Trencsényi Waldapfel Imre 116-117	Vezényi Pál 294
295	Vincze György 129
Tunyogi Csapó Gábor 13 48	Vízy Béla 296-297 301-304 401
Tunyogi Csapó János 49	Vörös Mihályné 302
	Vörösmarty Mihály 271
Vadász Károly 111	
Vadász László 336	Wagner Richard 117 224
Vajda László 120-122 132 266-267	Waltner Károly 69 197 269
Vajtai Éva 121	Wigner Jenő 106
Vajtai István 121-122 266-267	Wittner Mária 174 287
Varga András 259	
Varga Imre 407	Závada Pál 323
Varga István 376	Zerffi Gusztáv 26
Varga Tibor 270	Zétényi Zsolt 268 362-363 366-367
Varga Magdolna 403-404	369-370
Vass Antal 303	

TARTALOM

Petőfi Sándor: Szörnyű idő.....	5
ELŐSZÓ HELYETT	6
 ELŐDÖK	
<i>Szabó József</i>	
Egy elfelejtett, mert eltitkolt jogtudós	16
 <i>Tóth László</i>	
Rehabilitált tudósok. Nekrológ helyett	24
 SZEREPLŐK	
<i>Kiss Tamás</i>	
A szegedi MEFESZ igaz története. Szegeden kezdődött az 1956-os forradalom?	28
'56 programja Szegeden született?	36
„1956 újítása, a néphatalom hiányzik a legjobban az elmúlt 50 évből”	37
 <i>Baróti Dezső</i>	
Rehabilitált tudósok. „Azt csináltam, aminek az ellenkezőjét nem tehettem...”	61
A szegedi egyetem felhívása a világ valamennyi egyeteméhez	69
Az 1957-es helyi sajtó Baróti Dezsőről	71
 <i>Bátyai Jenő</i>	
Napló	73
 <i>Bódis-Wollner Iván</i>	
Egy New York-i ideggyógyász véleménye. Unitárius királyunk törvénye időszerű	105
„Egy sikeres 1956 a szabadság, a humanizmus, a liberalizmus megvalósításához vezetett volna	108
 <i>Csákány Béla</i>	
A tudósrehabilitáció háttere. Beszélgetés Csákány Bélával	115
32 név a listán	119
 <i>Fejér Dénes</i>	
„Nem alakítani akartam az eseményeket, hanem ismerni”	120

Újságírók a forradalomban	143
---------------------------------	-----

Horváth Tamás

Szombaton MEFESZ-emlékest. „A diákmozgalmak gyökere is '56”	146
---	-----

Kaló Flórián

A Nemzeti dalt szavalta Szegeden az 1956-os tüntetéseken. Meghalt Kaló Flórián	150
---	-----

Kecskés Zsuzsanna

Tizenegy vádlott között egyetlen nő. „Elmondunk mindent, ami a szívünknek fáj”	153
A védelem kronológiája	159
Kecskés Márta 1956 lovagja	163
Családi legendárium	165
„Nem hagyhattam ott a munkásokat – épp azért, mert tanult ember vagyok”	166
Tegnap ítéletet hirdetett a bíróság Skultéthy Medárd és társai bűnügyében	175
Szóba se állj vele	177

Kendi József Kováts Józsefről

Ady Endre: Halálvirág: A Csók	179
A szegedi mártír, Kováts József temetése elé	180

Lazár Barna

Szegedről indult a forradalom?	182
--------------------------------------	-----

Borbély István, Forrási László, Jozsi István, Kendi József, Palotás József, Szabó Antal

A szegedi nemzetőrség tíz napja	188
---------------------------------------	-----

Lázár György

„'56 szikrája nyomán nyíltak bennem költemények”	194
Lázár György: A tömeg	203

Molnár János

„A szegedi szikra lobbantotta lángra Algyőn a forradalmat”	204
--	-----

Ormos Mária

„Szívügyem a történetírás marad”. Beszélgetés Ormos Máriával	219
„1956 – bukás, ami fél siker”	228
Camus: A magyarok vére	238

Perbíró József

Rehabilitált tudósok. A jogászprofesszor, aki az '56-os néptanács elnöke volt	239
Dr. Perbíró professzor, a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének rádiófelhívása	344

Péter László

Rehabilitált tudósok. Akit nem sikerült víz alá nyomni. Beszélgetés Péter Lászlóval	255
A lengyel kapcsolat	262
„A bűnösöket néven kell nevezni, aztán jöhet a megbocsátás”	263
Nagy Gáspár: Öröknyár: Elmúltam 9 éves	273

Török Pál

„A Szent Johanna szegedi előadása olyan eufóriás élménye '56-nak, mint amit a Nemzeti Múzeum előtt élhettek át a '48-asok”	274
Tábla a szegedi Takaréktár utcai ház falán	289
Tábla a szegedi Csillag börtön bejárata mellett	289
Kárpótlási Hivatal. Hatósági bizonyítvány	290

Vezényi Pál

Harmincnégy év után	292
---------------------------	-----

Vízy Béla

„A szegedi szikra robbantotta ki az október 23-i budapesti felkelést”	296
Határozat az előzetes letartóztatásról	301
A szegedi kapcsolat - három dokumentumban	302

TANUK

Mécs Imre

Mécs Imre, az SZDSZ országgyűlési képviselője: Ötvenhat kegyelmi állapot	306
--	-----

Obersovszky Gyula

Menekülés a mai ötvenhatosoktól? Igazság, Élünk..., Vagyok	309
A forradalom hétköznapijai. Tallózás 1956-os újságokban	311

Török Gábor

Rehabilitált tudósok – a tanárképzőn	314
--	-----

BÍRÁK

Jog szerint – nyugodt lelkiismerettel?	322
--	-----

<i>Kovács László</i>	
Az elmaradt interjú	322
<i>Hárs László</i>	
Az első kulákper bíró áldozata	325
<i>Pozsgai István</i>	
Egy „félinterv”	327
<i>Móricz Béláné</i>	
A MEFESZ-ügyről	328
A JATE tanácsának állásfoglalása a rehabilitációról	333
Hol marad a rehabilitáció?	339
Veszteséglista	340
ÉRTÉKELŐK	
1989	
Frontok – ’56 ürügyén	342
<i>Kocsondi András</i>	342
<i>Farkas István</i>	344
<i>Micheller Magdolna</i>	345
<i>Mérei Gyula</i>	346
1990	
Szeged – 1956	347
Szegeden kezdődött a forradalom?	348
Már nem tabu	351
Ketten a halállistán	352
<i>Rainer M. János</i>	
1956 – történész szemmel. „A nemzetközi összefüggések feltáratlanok”	353
1991	
’56	357
Ünnepi program	358
Végső búcsú Perbíró Józseftől	360
Egy szelíd ember a forradalomban. In memoriam Perbíró József	361
<i>Zétényi Zsolt, Bratinka József, Póda Jenő</i>	
Az igazságtétel szeletei	362

<i>Nagy Ferenc</i>	
Büntetőjogász az igazságtételről. Magyar vendetta?	366
A párbeszéd hiánycikk. Indul a feljelentősdí?	369
<i>Báthly Gábor</i>	
Újraértékelt közelmúlt. „Az emberek nem vevők erre”	371
<i>Póda Jenő</i>	
A téma: a közelmúlt. „Ne fessék rózsaszínűre '89-et!”	373
1992	
Kádár születésnap. Vakvágány	375
A hét kérdése. Mi jut eszébe Kádár Jánosról?	377
<i>Karácsonyi Béla, Jankó Attila</i>	
„János király” után?	378
<i>Pongrácz Gergely</i>	
Nyomorgó '56-osok	381
<i>Fejér Dénes</i>	
A POFOSZ kongresszusa után. A vadásztársaságok: baloldali fegyveres alakulatok?	383
<i>Kónya Gábor</i>	
Az MSZP országos tanácskozása után. „Nyilatkozatunkat nem a POFOSZ-hoz intéztük”	384
1993	
Emléktábla, Perbírónak	386
Szeged, 1956. Emléktábla- és „filmavatás”	387
A kar képviseltette magát	389
1996	
<i>Belényi Gyula</i>	
Megoldatlan a dilemma: haza és haladás. 1956: ma is érvényes	390
1997	
A másik Nagy	395
1998	
Gyertyafény	396

2001

Ünnepelt a megye: megemlékezések és kiállítások, kitüntetések és koszorúk	397
---	-----

2005

Az aradi tizenháromra és az első miniszterelnökre emlékezett Szeged.	
Díszlövés a mártíroknak	399
1956: Megélt történelem és történelmi lecke	401
Láthatatlan ünnep	402

2006

A jelenkor történelme a mában élők tanítómestere. Jövőre már lecke az idei választás	403
Bush villanásai	405

Melocco Miklós

„A szabadság lepkéje 1956-ban cserbenhagyta a szabadságharcosokat”	406
Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról	414

IRODALOM	419
----------------	-----

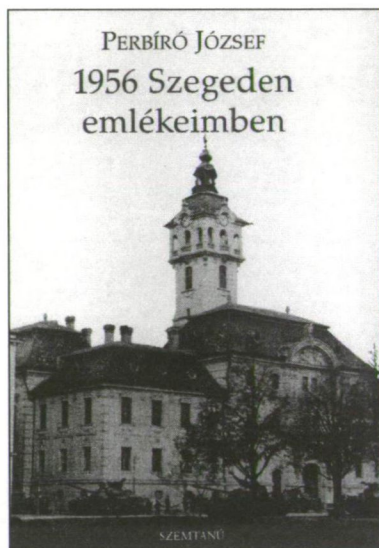
NÉVMUTATÓ	421
-----------------	-----

PERBÍRÓ JÓZSEF: 1956 SZEGEDEN - EMLÉKEIMBEN.

[szerkesztette: Jancsák Csaba]

ISBN 963 86240 1 9

Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékánhelyettese volt. Mint levezető elnök részt vett a MEFESZ alakuló ülésén. A kötet a forradalmi Szeged polgármestere (a Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke) életrajzi írásainak második, bővített, javított, fotó- és dokumentummelléklettel ellátott, reprezentatív formátumba szerkesztett kiadása.

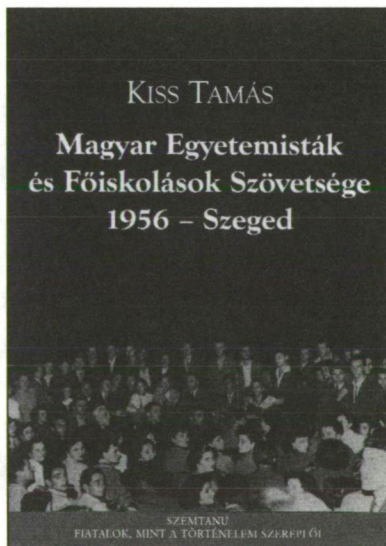


**KISS TAMÁS: MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK
SZÖVETSÉGE – 1956, SZEGED**

[szerkesztette: Jancsák Csaba]

ISBN 963 86240 0 0

A szerző, a MEFESZ szervezője, vezetője (később a megtorlás áldozata) tanulmánya mellett első alkalommal kerül publikálásra a szervezet 1956. október 20-i ülésén készült rádiófelvétel szövege. A szerző a kötetben szereplő interjúban az eseményekben résztvevők érzelmi kötődéseiről és saját személyes sorsáról is vall az értő olvasónak. A szakmai közélet szerint is hiánypótló mű értékes dokumentum-melléklettel záródik, amelyben közlése kerülnek az események archív fotói és a megtorlás jegyzőkönyvei is.



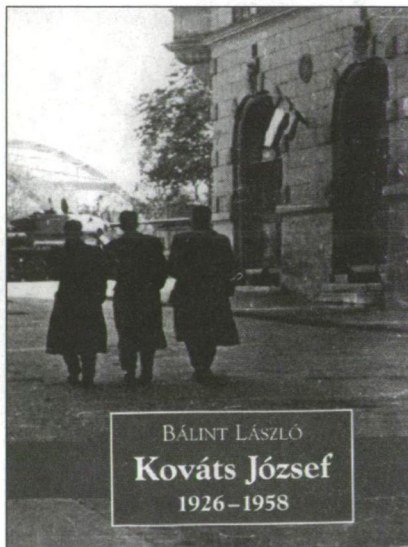
BÁLINT LÁSZLÓ: KOVÁTS JÓZSEF 1926 - 1958

[szerkesztette: Péter László]

ISBN 963 9673 00 0

Kováts József az 1956-os forradalom egyik jeles szegedi személyisége volt, akit a forradalomban vállalt szerepéért letartóztattak, majd halálra ítélték és 1958. október 6-án 6 óra 15 perckor kivégeztek. A kötet érdekessége, hogy Magyarországon először jelenik meg benne Tollas Tibor Szegedi ballada című verse, mely korábban a Münchener Nemzetörben került közlésre.

Az igen érdekes, számos tárgyi részlettel, adattal megerősített feldolgozást (Kováts József élettörténetét) 27 képes dokumentumokkal és fotókkal illusztrált oldal színesíti.

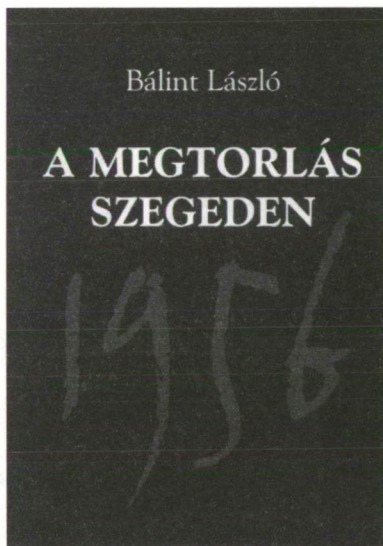


Bálint László: Megtorlás Szegeden

[szerkesztette: Fejér Dénes]

ISBN 963 9673 00 0

Bálint László könyvének megírásakor hatalmas mennyiségű levéltári anyag feldolgozására vállalkozott. Bemutatja a megtorlás okait és következményeit. Részletes képet közöl a politikai rendőrség módszereiről és a megtorlás végrehajtóiról. A kötet tartalmaz egy kimutatást, amelyből nyomon követhetők a büntető eljárások, névszerint feltüntetve minden szereplőt.





Kiadta: Belvedere Meridionale
Felelős kiadó: SZEGFŰ LÁSZLÓ
Kiadóvezető: JANCÁK CSABA
www.belvedere.meridionale.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
terjesztes@belvedere.meridionale.hu
Nyomta: Bába Nyomda, Szeged

A történelmi múlt annyiféle értelmezést ébreszt és emléket rögzít, ahány embert kérdezünk, ahány szemszögéből föltárjuk az eseményeket. 1956-ról, a Szegeden és a szegedi egyetemen történekről ki ezt látta meg, ki amazt vette észre - attól függően is, kinek mit diktált az érdeke, a félelme, a reménye. S bár az elmúlt 16-17 évben sokan elmondták 1956-os emlékeiket, számos dokumentum napvilágot látott, a történészek föltártak a főbb összefüggéseket, de mégsem tudunk mindent. Ezért is remélem, a most közreadott emlékek, részletek, szempontok, a kis történetek közelebb visznek az egész, de leginkább az ember megismeréséhez! Ugyanakkor a reprodukált beszélgetések csokra talán érzékelteti a genius loci, a hely szelleme természetét, hogy megérthessük: miért éppen Szegeden, miért éppen a szegedi egyetemen kezdődött a forradalom, miért itt született meg 1956-ban a szabadság pillangója.